ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ MEKTEPKE SHEKEMGI HÁM MEKTEP BILIMLENDIRIW MINISTRLIGI

ÁJINIYAZ ATÍNDAǴÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ

“MEKTEPKE SHEKEMGI TÁLIMDE INNOVACIYALIQ IZERTLEWLER: MASHQALA HÁM SHESHIMLER” atamasındaǵı xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciya

MATERIYALLARÍ

17-aprel 2026-jıl

“MAKTABGACHA TA’LIMDA INNOVATSION TADQIQOTLAR: MUAMMO VA YECHIMLAR”mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

MATERIYALLARI

17-aprel 2026-yil

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции на тему

"ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ"

17-апреля 2026-год

MATERIALS

of international scientific-practical conference

"INNOVATIVE RESEARCH IN PRESCHOOL EDUCATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS" on aprel 17, 2026 year

Nókis-2026

“Mektepke shekemgi tálimde innovaciyalıq izertlewler: mashqala hám sheshimler” atamasındaǵı Xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciya materialları toplamı. Nókis. NMPI baspaxanası 2026-j. 578 bet

“Mektepke shekemgi tálimde innovaciyalıq izertlewler: mashqala hám sheshimler” atamasındaǵı Xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciyaǵa baǵıshlanǵan toplamda Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı, Ózbekstan Respublikası hám sırt el joqarı oqıw orınları professor-oqıtıwshıları, úlken ilimiy xızmetker izleniwshiler, magistrantlar, talabalar, ilimiy-izertlew institutı ilimpazları hám ulıwma orta bilim beriw oqıtıwshılarınıń tálim-tárbiya máselelerine arnalǵan ilimiy bayanatları kirgizilgen.

Esletpe: Toplamda berilip atırǵan materiallardaǵı maǵlıwmatlardıń hám mazmunınıń durıslılıǵına avtorlar juwapker, olardıń pikirleri redakciyanıń pikirleri bolıp esaplanbaydı.

Redkollegiya quramı:

1. K.A.Kadirov – Ájiniyaz atındaǵı NMPI rektorı w.w.a., redkollegiya baslıǵı.
2. T.M.Tajiev – Ilimiy isler hám innovaciyalar boyınsha prorektor w.w.a., redkollegiya baslıǵınıń orınbasarı.
3. A.Abdiev- Oqıw -metodikalıq basqarma baslıǵı, docent
4. A.T.Allamuratov - Ilimiy izertlewler, innovaciyalar hám ilimiy pedagog kadrlardı tayarlaw bólimi baslıǵı
5. M.X.Allambergenova - Mektepke shekemgi hám baslawısh tálim fakulteti dekanı, p.i.d., professor w.w.a.
6. G.X.Jumasheva –Mektepke shekemgi tálim kafedrası baslıǵı, p.i.d., professor.

Redkollegiya aǵzaları:

1. L.A.Ibragimova - Mektepke shekemgi tálim kafedrası docenti
2. G.A.Turebekova-Mektepke shekemgi tálim kafedrası docent w.w.a., p.i.f.d.(PhD)
3. M.A.Pazılov- Mektepke shekemgi tálim kafedrası úlken-oqıtıwshı, p.i.f.d., (PhD)
4. Sh.E.Oteniyazova- Mektepke shekemgi tálim kafedrası úlken-oqıtıwshı
5. J.A.Ergalieva- Mektepke shekemgi tálim kafedrası assistent-oqıtıwshı
6. V.Sh.Seytmuratova- Mektepke shekemgi tálim kafedrası assistent-oqıtıwshı
7. N.Kojaxova- Mektepke shekemgi tálim kafedrası stajyor-oqıtıwshı

Juwaplı redaktor:

K.Koshanov- Ájiniyaz atındaǵı NMPI professorı

Pikir bildiriwshiler:

1. A.Tlegenov - p.i.d., professor
2. R.Sh.Aleuova - Mektepke shekemgi tálim kafedrası docenti

© NMPI, Mektepke shekemgi tálim kafedrası.

KIRIS SÓZ

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIWDI RAWAJLANDIRIWDÍŃ ZAMANAGÓY TENDENCIYALARÍ

K.A.Kadirov - Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı rektorı w.w.a.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw - bul tek ǵana bilimlendiriw basqıshı emes, al keleshek jámiyettiń tiykarı esaplanadı. Sebebi búgingi kishi tárbiyalanıwshılar erteńgi kúnniń jetik qánigeleri, watansúyiwshi puqaraları hám jámiyettiń rawajlanıwınıń tiykarǵı háreketlendiriwshi kúshine aylanadı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shaxstıń qáliplesiwi, biliw qábileti hám balanıń sociallıq beyimlesiwi ushın tiykar bolıp esaplanadı. Texnologiyalardıń jedel rawajlanıwı, jámiyetlik talaplardıń ózgeriwi sharayatında bilimlendiriw procesine innovaciyalıq jantasıwlardı engiziw zárúrligi artıp barmaqta. Bul baǵdardaǵı ilimiy izertlewler balalardıń individual ózgesheliklerin esapqa alǵan halda oqıtıw, tárbiyalaw hám rawajlandırıwdıń nátiyjeli usılların izlewge qaratılǵan. Ásirese, búgingi kúnde mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında ámelge asırılıp atırǵan reformalar, innovaciyalıq qatnaslardıń engizilip atırǵanı hám pedagogikalıq processlerdiń sapa jaǵınan jańa basqıshqa kóterilip atırǵanı bárshemizden jáne de úlken juwapkershilik hám izleniwdi talap etedi.

Búgingi kúnde mektepke shekemgi bilimlendiriw sisteması mámleketimiz bilimlendiriw siyasatında tiykarǵı baǵdarlardan biri sıpatında ayrıqsha áhmiyetke iye bolmaqta. Sebebi, mektepke shekemgi jas - bala shaxsınıń intellektuallıq, ruwxıy-ádep-ikramlılıq, fizikalıq hám sociallıq rawajlanıwınıń tiykarı qoyılatuǵın eń áhmietli basqısh bolıp esaplanadı. Bul basqıshta qáliplesken bilim, kónlikpe hám qádiriyatlar keyingi bilimlendiriw procesiniń nátiyjeliligin belgilep beredi.

Zamanagóy dúnyada bilimlendiriw tarawı jedellik penen ózgerip barmaqta. Sanlastırıw, globallasıw, innovaciyalıq texnologiyalar hám jańa pedagogikalıq qatnaslar mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasınıń aldına da pútkilley jańa talaplardı qoymaqta. Endi balalardı tek ǵana sawatlı etiw emes, al olarda sın kózqarastan pikirlew, dóretiwshilik, sóylesiw mádeniyatı hám erkin qarar qabıl etiw sıyaqlı kónlikpelerdi qáliplestiriw áhmiyetli wazıypaǵa aylanbaqta.

Innovaciyalıq izertlewler zamanagóy pedagogikalıq hám psixologiyalıq teoriyalar, sonıń ishinde, iskerlik qatnası hám rawajlandırıwshı bilimlendiriw teoriyasına súyenedi. Bilimlendiriw procesiniń belsendi subyekti sıpatında bala dıqqat orayında boladı. Sonlıqtan da, zamanagóy izertlewler mekteke shekemgi bilimlendiriw sistemasında eń áhmiyetli wazıypalar boǵan oqıtıwdı individuallastırıw, jas hám psixofiziologiyalıq ózgesheliklerdi esapqa alıw, rawajlandırıwshı bilimlendiriw ortalıǵın jaratıw, shańaraq hám bilimlendiriw shólkeminiń óz-ara birge islesiwi pedagogikalıq processtiń nátiyjeliligin arttırıwda úlken áhmiyetke iye. Bul processte tiykarǵı baǵdarlar: sanlı texnologiyalaran paydalanıw, oyın texnologiyaların qollanıw, sociallıq-emocional intellektti rawajlandırıw, inklyuziv tálim hám pedagogikalıq processte STEAM texnologiyaların ámelge asırıw bolıp esaplanadı.

Usı kózqarastan, mektepke shekemgi bilimlendiriwde innovaciyalıq izertlewler alıp barıw hám olardıń nátiyjelerin ámeliyatqa engiziw búgingi kúnniń aktual wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı. Biraq, tarawda bar ayırım mashqalalardı da biykarlap bolmaydı:

- mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemelerinde innovaciyalıq qatnaslardı engiziwdegi sistemalı mashqalalar;
- pedagog kadrlardıń ilimiy-innovaciyalıq potencialın jáne de arttırıw zárúrligi;
- bilimlendiriw procesine zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardı engiziwde metodikalıq qollap-quwatlaw jeterli emesligi;
- bilimlendiriwdiń sapasın monitoring etiw hám bahalaw mexanizmlerin jetilistiriwge mútájligi;
- ata-analar menen birge islesiwdiń barlıq aymaqlarda birdey dárejede emesligi.

Bul mashqalalardı saplastırıw maqsetinde tómendegi tiykarǵı baǵdarlarǵa itibar qaratıw lazım:

- mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında ilimiy izertlewlerdiń nátiyjeliligin arttırıw hám olardı ámeliyat penen integraciyalaw;
- pedagog kadrlardı tayarlaw hám qayta tayarlaw procesinde innovaciyalıq kózqaraslardı keńnen engiziw;
- sanlı bilimlendiriw ortalıǵın qáliplestiriw hám zamanagóy málimleme-kommunikaciya texnologiyalarınan nátiyjeli paydalanıw;
- balalardıń rawajlanıwın erte diagnostikalaw hám individual qatnas tiykarında bilimlendiriwdi shólkemlestiriw;
- xalıqaralıq aldıńǵı tájiriybelerdi úyreniw hám milliy modeldi bayıtıw.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw tarawındaǵı innovaciyalıq izertlewler bilimlendiriw sistemasın modernizaciyalawda áhmiyetli orın tutadı. Olar balanı hár tárepleme rawajlandırıwǵa qaratılǵan nátiyjeli metodikalardı jaratıwǵa járdem beredi. Ilim jetiskenliklerin ámeliyatqa engiziw pedagoglardı tayarlaw, infrastrukturanı rawajlandırıw hám mámleket dárejesinde qollap-quwatlawdı óz ishine alǵan kompleksli qatnastı talap etedi. Innovaciya bolsa bul joldaǵı eń áhmiyetli faktor bolıp esaplanadı. Innovaciyalıq qatnaslar arqalı biz bilimlendiriwdiń mazmunın bayıtamız, pedagogikalıq processti nátiyjeli shólkemlestiremiz hám eń áhmiyetlisi - balanıń imkaniyatların tolıq júzege shıǵarıwǵa sharayat jaratamız.

Mektepke shekemgi bilimlendiriwdi rawajlandırıwdıń zamanagóy tendenciyaları nátiyjeli hám gumanistlik bilimlendiriw sistemasın jaratıwǵa umtılıwdı sáwlelendiredi. Bilimlendiriw procesiniń belsendi qatnasıwshısı sıpatında bala dıqqat orayında boladı. Innovaciyalıq texnologiyalar hám kózqaraslardı engiziw zamanagóy dúnyaǵa tabıslı beyimlesiwge tayar bolǵan bárkamal shaxstı qáliplestiriwge xızmet etedi.

АЎЫЛ БАЛАЛАРЫН КҮНДЕЛИКЛИ ҚӘЎИПЛЕРДЕН САҚЛАЎ БАСЛЫ ЎАЗЫЙПА

К.М.Кощанов - Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты профессоры

Аннотация: *Баянатта балаларымызды ҳәр кыйлы каўиплерден саклау, ата-аналарымыз бенен тарбияшы педагогларымыз буган амел кылыулары керек екенлиги айтылган.*

Калт сөзлер: *транспорт, тил әдебият, искусство, тәбияттаныў, самакат, велосипед, скрипка,ошак, тандыр, дарья, салма*

Өзбекстан Республикасының Президенти Ш.Мирзиёевтиң басламасы менен елимизде мисли ойға келмейтуғын дәрежедеги үлкен жаңаланыўлар жүз берди. Халық аралық сиясий дәрежеси көтерилди. Әсиресе бул Өзбекстан экономикасы, аўыл хожалығы, қурылыс, транспорт ҳәм халық хожалығын түрли тараўлары қатарында билимлендириўдеги үлкен өзгерислердиң болғанлығын атап өтиў орынлы.

Әсиресе жаслардың тәрбиясына үлкен дыққат бөлинбекте.

2017-жыл 9-сентябринде «Мектепке шекемги тәлим системасын түп тийкарынан жетилистириў илажлары хаққында»ғы қарарына муўапық, Өзбекстанда мектепке шекемги билимлендириў министирлиги ашылды.

Бул министирлик өзиниң жанадан ашылғанына қарамастан, перзентлеримиздиң мектепке шекемги тәлим тәрбиясына көп жаңалықлар қосты. Ҳәр бир аўылда балалар бақшалары ашылды. Олардағы тәрбия ҳәм билимлендириў жумыслары түптен өзгерди. Балалардың тәрбиясына, оқытылыўына, аўқатланыўына, мәдениятына спорт пенен шуғылланыўына ҳәм басқа да ислерине жаңа ағымлар киргизилди.

Пед институтта мектепке шекемги тәрбия қәнигеликлерине қабыллаў көбейди ҳәм сапасы артты.

Қарақалпақстандағы балалар бақшаларында перзентлеримизге тәлим тәрбия бериў бағдарында барлық мүмкиншиликлер жаратылды. Оларға тил әдебият, искусство, тәбияттаныў бойынша арнаўлы сабақлары өтилетуғын болды ҳәм билимлер берилип баслады. Әсиресе перзентлеримиздиң ден саўлығына үлкен дыққат бөлинди. Олардың ден саўлығын беккемлеў бойынша көплеген мекемелер ашылды.

Усы жетискенликлерге қарамастан кишкене балаларымыз арасынан балалар бақшасы ҳәм уйлеринде тәрбияланып атырған балалар көплеген қәўип қәтерлерге ушыраспақта.

Бул ең әҳмийетли мәселелер хаққында профессор К.М.Кощанов басшылығында ҳәм доцент Ж.А.Бекманова, оқытыўшы Х.Шамуратова ҳәм мед институт оқытыўшысы Н.К.Кощановалардың авторлығында бир неше оқыў методикалық қолланбалар баспадан шығарылды.

1. К.М.Кощанов, М.Т.Турымбетова, Х.Шамуратова, Н.К.Кощановалардың авторлығындағы «Нәрестелеримизди ҳәр түрли қәўип-қатерлерден сақлаў».

2. К.М.Кощанов, Ж.А.Бекманова, Х.Шамуратова Н.К.Кощановалардың авторлығында «Азбука безопасности для детей дошкольного возраста».

3. К.М.Кощанов, Ж.А.Бекманова, Х.Шамуратова Н.К.Кощановалардың авторлығында «Безопасное детство- ответственность взрослых».

Тилекке қарсы бизиң кишкене перзентлеримиз ҳәр күни, ҳәр сағатта ҳәр минутта ҳәр турли қәўип қатерлерге ушырасып келмекте.

Бул: жарақатланыў, күйип қалыў, жығылыў, ҳәр қыйлы затлар менен қолын, аяғын кесип алыў, тоққа түсиў сыяқлы бахытсыз ҳәдийселер себебинен балалардын набыт болыўы, майып болып қалыў жағдайлары көплеп ушыраспақта.

Профессор К.М.Кощановтың пикиринше аўыл балалары орташа 100 қәўиптен аслам қауетерли жағдаиларға дус келеди. Ал каладағы, район ораиларындағы, пасёлкалардығы балалар 130 дан аслам қауиплерге ушырасады екен. Булар ҳаққында профессор К.М.Кощанов озиниң 4 орысша ҳәм қарақалпакша китабында жазған ҳәм суўретлерин берген. 2025- жылы май айынын басында ол Қазақстанның Алмата қаласындағы Ал-Фарабий университетинде билимин асырыў ушын Нөкис мәмлекетлик пед институтынан 24 профессор оқытыўшыларын апарғанда, озиниң 10нан аслам китабын Алма ата университетине саўға етип атырғанда Қазақстанның оқытыўшы илимпазлары «Бизлер неге нарестелердиң қәўипсизлик Әлипбелерин» 3-4 тилде ис жүргизиў қағазларын жазбаймыз – деген сораўға Қазақстанның алымлары жуўап бере алмаған. Сонда К.М.Кощанов айткан: «Сизлерде К.М.Кощанов ислемейдиғо» - деген. Сол куни К.М.Кощановқа Алмата университети «бизге келиң» деп жумысқа шақырған. Сол уақытта Қазақстанның орайлық телевидениесинде: «Қазақстанда ҳәр күни бир нәресте набыт болады» балалар қәўипсизлиги бойынша теле көрсетиўиндеги 27 бала ҳәр қыйлы травма алатуғынлығынлығы ҳаққында мағлыўмат бериледи. Бул 27 млн Қазақстан турғынларының аўҳалы. Ал Өзбекстанда 30 млн халық жасайды. Ҳәр күни Өзбекстан телевидениесинен кишкене нәрестелердиң суўға шөгип кетиўлери, бийикликтен жығылыўлары, авария жағдайлары хәм ҳәр турли қаўиплерге ушырасатығунлыгы аитылып келмекте. Сизден бул басламаны қоллап қуўатлайды деген пикирдемиз.

Кишкене балалар, озлериниң шаққанлығынан абаисызлықтан, ҳәм көп затларды оиламағанлықтан ҳәр куни көплеген қауип қатерлерге ушырасады мәселен:

Жығылыўлар:

адағарбан жығылыў	аткөншектен жығылыў	теппектен жығылыў
Аттан жығылыў	самакаттан	косяскадан жығылыў
скакалкадан жығылыў	зәнгиден	теректен жығылыў
Бийикликтен жыгылыў	спадан	велосипеттен

Ток урып жарақатланыў:

сымнан тоқ урыў	утиктен тоқ урыў	разеткадан тоқ урыў

Өткир буйымлардан жарақат алыў:

пышак	кайшы	ағаштын жанқасы
балта	шығып турган шегеден	ийине кирип кетиў
шөккиш	сынған қыяқлардан	

Куйип қалыўлар:

оттан	тандырдан	ыссы суўдан, чайдан
майдан	шырпыдан	ыссы ауқатлардан

Жаныўарлардан:

ит тийслеу	таракан шағып алыў	ат тебиу
пышық тырнап алыў	қумырка шағып алыў	ешек тебиў
қой дугип алыў	сона шағып алыў	теке сузиў
жылан шагып алыў	суйир шыбын шағыў	таўық шоқыў
кириптикен тислеп алыў	ешки сузиў	қораз шоқыў
бузаубас шағып алыў	сыйыр сүзиў	ғаз тийслеў

Техникалық апатлар:

машын қағып кетиў	велосипед қағыў	самакат қағыў

Майда затларды жутыў:

дәри ишип қоиыў	маида таслар	майда оиыншыкларды
илгеншек жутып алыў	садеп жутып алыў	жўтыў
скрепка	кнопка жутыў	

Сууға тўсип мантығыў:

жапқа тусип кетиў	даряға тусип кетиў

Жасырынбақ ойнағанда:

ойға тусип кетиў	денесин затларға урып алыў	қысылып қалыў

Демек биздиң ойымызша нәрестелердиң күнделикли ҳәр түрли катерлерден сақлау бойынша үлкен, кеңеиттирилген илимий изертлеў жумысларын алып барыўмыз керек ҳәм бул тарауды оз алдына пән кылып мектепке шекемги тәлим факультетине енгизиў зәрур деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиятлар.

1. Ш.М.Мирзиёев. «Мектепке шекемги билимлендириў системасын түп-тийкарынан жетилистириў илажлары хаққында» 2017 жыл 9-сентябрь.
2. К.М.Кощанов, Ж.Уснатдинова, Х.Шамуратова – Мектепке шекемги жастағы балаларды ҳәр турли қәўиплерден сақлаў әлипбеси. Нөкис -2020.
3. К.М.Кощанов, М.Т.Турымбетова, Х.Шамуратова, Н.К.Кощанова «Нәрестелеримизди ҳәр түрли қәўип-қатерлерден сақлаў». Нөкис – 2022.
4. К.М.Кощанов, Ж.А.Бекманова, Х.Шамуратова Н.К.Кощанова «Азбука безопасности для детей дошкольного возраста». Нөкис – 2025.
5. К.М.Кощанов, Ж.А.Бекманова, Х.Шамуратова Н.К.Кощанова «Безопасное детство- ответственность взрослых». Нөкис – 2026.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА КРЕАТИВТІ ТӘРБИЕШІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІ

Оспанбаева Айман Рахметиллақызы - М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті,Тараз қ.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности профессиональной деятельности креативного воспитателя в дошкольной организации. Раскрывается значимость творческого подхода педагога в процессе воспитания и обучения детей дошкольного возраста. Особое внимание уделяется развитию инновационного мышления, использованию современных педагогических технологий и созданию развивающей образовательной среды.

Отмечается, что креативный воспитатель способствует формированию у детей познавательной активности, самостоятельности и творческих способностей.

Ключевые слова: Дошкольное образование, креативный, педагогические методы, развивающее обучение, игровые технологии.

Қазақстан Республикасының білім беру саясатын айқындайтын құжаттарда «Білім заңы», «Мектепке дейінгі білім беру стандарттары», «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламалары» т.б. оқыту үрдісін дамытушылық сипатта және шығармашылық іс-әрекет негізінде ұйымдастыру қажет. Қазіргі заманның өскелең талаптары балалардың шығармашылық қабілеттерін, олардың білім алудағы дербестігін мақсатты түрде дамытып отыру міндетін қойып отыр.

Осыған сәйкес мектепке дейінгі ұйымда креативті ойын түрлерін ұйымдастыруда білім берудегі аса мәнді өзгерістердің бірі балаларды ойын әрекеті барысында танымдық және шығармашылық ізденіске жетектейтін іс-әрекеттерге баулу мақсатының көзделуі болып табылады. Креативті ойындар жаңа буын оқулықтарында бұл мақсат оларға шығармашылық ойындар жүйесін ендіру түрінде өз көрінісін тапқан.

Білімді де білікті адамды әлемнің тұтас бейнесін қабылдай алады, жаңа ойшыл да зерек адамға айналады, міне осы бүгінгі күннің басты талабы болмақ. Қандай жастағы бала болмасын шығармашылық таным негізінде қоршаған әлемнің көпжақты аспектілерін қабылдау қабілеттерін дамыту керек. Осының негізінде талантты да зияткер, шығармашылық ұрпағымызды тәрбиелеу жүзеге асары сөзсіз.

Тәрбиесіз қоғам болудан, адам болудан қалады. Материалдық және рухани байлық жасап, қоғамды дамытатын - адамдар. Ал, адамдарды соған дайындап, тәрбиелейтін - ұстаздар. Олай болса, тәрбиеші - қоғам мен ғасырды жалғастыратын буын. Тарихты жасайтын - халық көзін ашып, көңілін оятатын, саяси қырағылыққа, сенімділікке, адамгершілікке, ізгілікке, имандылыққа, бауырмалдыққа, Отаншылдыққа, азаматтыққа баулитын тәрбиеші - ұстаз.

Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде, балалар үйлерінде, мектеп-интернаттарда, ұзартылған күн тобы бар мектептерде, кәсіптік-техникалық оқу орындарында, еліміздің еңбек колонияларында тәрбиеші тағайындалады. Тәрбиеші балаларға күнделікті тәрбие жұмысын, демалыс уақытын ұйымдастырады. Ал бөбекжай - балабақша тәрбиешісі мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелейді, мектепке дайындайды, отбасына көмектеседі.

Жұмыс істейтін баладан ғалымға дейін тәрбиешінің алдынан шығады. Мемлекет қайраткерлері тәрбиеші – ұстаздардан да нұсқаулық, тәлім-тәрбие алады. Тәрбиеші жаңа ұрпақты адамзат жасаған байлықпен үнемі таныстырады.

Тәрбиешінің саяси сауаттылығы оған Отан мен қоғам алдындағы жауапкершілігін түсінуге, педагогикалық міндеттерді шешуге шығармашылықпен қарауға, өзінің шеберлігін үнемі жетілдіруге және жұмыс жолдастарына шын жүректен көмектесуге мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі ұйымның тәрбиешісі теория мен тәжірибені үйлестіре алатын, табиғат пен қоғамның даму заңдылықтарын түсінетін, қоғамдық - саяси қызметті, педагогикалық құбылыстарды талдауға ғылыми тұрғыдан қарайтын, жалпы және мектепке дейінгі педагогиканы, балалар психологиясын, физиологиясын меңгерген, баланың жан-жақты дамуын сәтті жүзеге асыра алатын маман болуы керек.

Тәрбиеші - ұжым мүшесі, оның педагогикалық шеберлігі, жеке қасиеттері ұжымда көрінеді. Мектепке дейінгі ұйым мақсаттар мен міндеттер арқылы командалық шығармашылықты дамытуға ықпал етеді, оқытудың тиімділігін арттырады, әр тәрбиешінің моральдық келбеті мен педагогикалық шеберлігін жақсартады. Тәрбиеші өзінің міндеті мен жауапкершілігін түсінетін, мақсат қоя алатын, табандылық танытатын, өзінің сыни көзқараспен қарайтын тәрбиеші болуы керек. Сондай-ақ, мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істеу үшін ән айту, би билеу, сәнді қозғалу, дұрыс сөйлеу, көркем әдебиетті оқу маңызды.

Тәрбиеші - бұл мектепке дейінгі ұйым басшысының міндеттерінен жергілікті деңгейде мемлекеттік басқаруға қатысуға ауысуға мүмкіндігі бар азамат. Тәрбиеші балаларға күнделікті тәрбие жұмысын, демалыс уақытын ұйымдастырады. Тәрбиеші балалардың жақын досы болуы керек және еркелетуді мұқият қарау керек. Тәрбиешінің құшағы басқа балалардың қызғанышын тудырады. Дегенмен, балаларды еркелету керек. Тәрбиеші оның талаптарына мұқият болуы керек. Бала адамның жеке басының тікелей әсерінен ғана өседі. Балабақша тәрбиешісі өскелең ұрпақты инклюзивті дамыту және тәрбиелеу, педагогикалық білімді насихаттау, өмір мен жұмысқа дайындық сияқты жауапты және құрметті қоғамдық міндеттерді орындайды.

Балабақша тәрбиешісінің міндеттері:

- балаларды дұрыс тәрбиелеуді қамтамасыз етеді;
- өзінің тобындағы әрбір баланың қызығуы мен қажетіне ұқыптылықпен, қамқорлықпен қарайды;

- балалардың денсаулығын сақтауға, қорғауға байланысты дәрігер талабын орындайды;
- балаларды отбасында, балабақшада тәрбиелеу мәселелері туралы ата-аналарымен жұмыс жүргізеді;
- аудандық, қалалық әдістемелік бірлестіктерде, балабақшада педагогикалық кеңестің жұмысына қатысады;
- балалармен жүргізілетін өзінің жұмыстары туралы жоспар құрады, есеп береді, әрбір сабаққа ұқыпты дайындалады.

Балалар тобын тәрбиеші мектепке шығарып салғанға дейін жетелейді.

Тәрбиеші өскелең ұрпақты тәрбиелеудің алғашқы негіздерін қалыптастыра алатын, мәдениеттің, ғылымның жетістіктерін дұрыс бағалай алатын, әдебиет пен өнерді, техниканы дамыта алатын және оны түсіндіре алатын жоғары адамгершілікке ие адам болуы керек. Тәрбиешінің мәдени көрсеткіші -сыпайылық, қоғамдық орындарда өзін сыпайы, еркін, сыйластықпен ұстай білу, адамгершілік тәртіп, сүйкімділік, өзін сыйластыққа негізделген адамдармен қарым-қатынас, адалдық. Мұндай тәрбиеші балаларды жақсы көреді, құрметтейді, оның жанында болғысы келеді, ол балалар үшін үлкен беделге ие болады.

Тәрбиешінің жеке басының моделі жас ұрпақтың білім беруіндегі ең әсерлі модельдердің бірі болып табылады, өйткені балалар барлық жағынан тәрбиешіге еліктейді. Сондықтан ол әрқашан жинақы, таза, ұқыпты болуы керек, оның сөзі мағыналы, ойластырылған, әдемі, теңдестірілген, асықпай, байыпты сөйлеуі керек. Бала көшірме болғандықтан, ол жақсылық пен жамандықты тез қабылдайды.

Енді дарынды тәрбиеші өзінің білімдерін кеңейтуге, салаларын жан - жақты зерделеуге және ғылыми үлес қосуға мүмкіндігі бар. Тәрбиешілер сонымен қатар курстарға, семинарларға және клубтарға қатысу арқылы білімдерін, іскерлік және дағдыларын жетілдіреді. Тәрбеші үшін оқу-тәрбие қызметінің өзекті мәселелері бойынша педагогикалық дәрістер мен баяндамалар кезең - кезеңімен ұйымдастырылады. Жыл сайынғы қалалық және аудандық конференциялар тәжірибе алмасуға және өзінің дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Тәрбиешілердің білімін арттыруға мүмкіндік беретін әдістемелік бірлестіктердің маңызы зор. Тәрбие жұмысының әдістері әдетте бірлестіктерде талқыланады және алмасады.

Балабақша тәрбиешілерінің білім мен біліктілігін арттыру тікелей педагогикалық кеңестерде, кітаптарды талдайтын басшының, әдіскердің басшылығымен жүзеге асырылады.

Балабақшаның барлық қызметкерлері қатысатын ашық оқу сағаттарының маңызы зор. Әдістемелік талдаудың одан әрі тәрбиешілердің әдіснамалық дағдыларын жетілдіру үшін ерекше маңызды.

Тәрбиешіге сұраныстар:

- тәрбиеші адам мінез-құлқын реттей білуі және балалардың іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыра білуі керек;
- арнайы білімі, іскерлік дағдылары бар;

- баламен еркін және тығыз қарым - қатынас жасай білу;

- ол өзінің ойларын балаға көзқарастарымен, қимылдарымен және түсіндірмелерімен жеткізе білуі керек;

- жұмысты ұйымдастыра білу, дұрыс жерде қатаң талаптар қоя білу, кейде қалжыңдау және дұрыс жерде назар аудару;

- тәрбиешінің әр қимылы, мінез-құлқының балаларға моральдық, тәрбиелік болуы керек.

Ш.Амонашвилидің «Алты жасынан бастап мектепте» кітабымен байланысты бала тәрбиесіне қатысы бар деген ұстанымды ұсынды. «Мектеп жасындағы балаларды оқыту мен тәрбиелеу жүйесін тиімді енгізу толығымен тәрбиешінің жеке басына байланысты» деп те өзінің болжамын Ш.Амонашвили саралаған болатын.

Ол негізгі деп санайтын келесі жеке қасиеттерге назар аударады:

Біріншіден, баланы сол қалпында жақсы көріңіз. Біз бәрін бірдей жақсы көруіміз керек, тентек және мойынсұнғыш балаларды, түсіністік пен ойлауды, мұқият және жалқауды бөліспеуіміз керек. Балаларға деген мейірімділік пен сүйіспеншілік, қатыгездік болмайды, сіз олардың барлық жетістіктеріне қуанасыз;

Екіншіден, оларды түсіне білу, яғни оларды қарастыру, ересектер ретінде қабылдау, оларға қамқорлық жасау, бағалау. Олардың қамқорлығына және әр жағдайға кешірім емес, үлкен құрметпен қарау керек. Балаларды түсіну олардың беделіне бағыну емес, қазіргі өміріне сүйене отырып, кейінгі өмірде алғашқы тұқымдарын отырғызу. Тәрбиеші баланы тәрбиелеуге кірісе алады, ол өзің жүрегі мен жанының қимылын біледі.

Үшіншіден, сіз оптимист болуыңыз керек, білім оң нәтиже беретініне сенуіңіз керек. Біз тәрбиеші туралы, яғни баланы тәрбиелеумен айналысатын және оның ақыл-ойы толып, ойы үлкен үмітпен айқындықты күтетін қайырымдылық оптимизмі туралы айтып отырған жоқпыз. Бұл жерде баланың ішкі өміріне енетін тәрбиеші туралы, осыған байланысты тәрбиелеудің, оқытудың, дамытудың әртүрлі тәсілдерін қарастырады, белсенділіктің оптимизмі.

Төртіншіден, тәрбиеші адамға тән барлық жақсы қасиеттерге ие болуы керек - күлімсіреу, қаттылық, ұстамдылық, қалып, сезімталдық, шынайылық, ақыл, көпшілдік, өмірге деген сүйіспеншілік.

Тәрбиешінің бойында болатын маңызды сапалары қасиеттері: ақылдылығы, қайырымдылығы, мәдениеттілігі, білімділігі, кәсіби шеберлігі, балаларға деген сүйіспеншілігі, тәртіптілігі, шығармашылық қабілеттілігі, белсенділігі, жан-жақты қызығушылығы, ұйымдастырушылық қабілеті, бір нәрсемен шұғылдануы, зиялылығы, әзіл-қалжыңға бейімділігі, басқаны тыңдай білуі, талдау жасай білу қабілеті, еңбексүйгіштігі, мейірімділігі, әділдігі, ашықтығы, шыншылдығы, әділеттілігі, әдептілігі, жақсылық жасай білуі.

1.Балаларды арнайы қарапайым білім негіздерімен қаруландыру және дұрыс сөйлей білуге үйрету:

- өзінің эмоциялық көңіл-күйін басқара алуы;
- байланыстырып сөйлей алуға үйрете алуы;
- балалардың сөзідік қорын молайтуға көмек көрсете алуы;
- педагогикалық терминдерді дұрыс, тиімді пайдалана білу дағдысы.

2. Жас ерекшелігі психологиясы туралы білімі:

- балалардың басым көпшілігінің қызығушылығын туғыза білуі;
- балалардың өзідігінен дербес әрекет ету дағдыларын қалыптастыру;
- жеке-дара оқытудың әдіс-тәсілдерін пайдалана алуы.

3.Жаңа технологияларды пайдалана білу:

- қазіргі іс-тәжірибелерді пайдалана білуі;
- білім беруді дамыту бағыттарын айқындай білуі.

Тәрбишінің артистігі дегеніміз - түрлі қиын жағдайларға кездескенде тапқырлық көрсету. Баланың өзінің жеткізетін іс-әрекет, тәсіл, ұтымды әдіс тауып, шеберлік көрсете білу. Өзінің сезімін, ішкі жан - дүниесін басқарып, ұжыммен қарым-қатынас үстінде ерік-жігерін икемділікпен іске асыру.

Бұл мәселені кезінде А.С.Макаренко көтерген: «Педагогика ғылым ғана емес, өнер де, сондықтан тәрбиеші өзінің бойына артистік шеберлікті қалыптастыруы керек». Балаларға суық, ызалы, ашуланшақ тәрбиешілерге қарағанда, әзілді түсінетін, жайма-шуақ, шыншыл, өмірге шаттана қарайтын тәрбиешілер ұнайды. Тәрбиешінің жұмысқа шат көңілмен, ширақ қарауы балаларды сергітіп, жұмысқа жұмылдыра түседі».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988
2. Беляцкий Н.П. Креативный менеджмент. Учеб. Пособие/ Н.П.Беляцкий. –Минск, 2016. – 290
3. Әлімов А.К. Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер. Әдістемелік құрал/ «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014. – 188 б.
4. Оспанова Б.А. Педагогические основы формирования креативности будущего специалиста в системе унивеситетского образования: автореф... док. пед. наук: 13.00.08. - Туркестан, 2016. - 43 с.
5. Швайковский А.С. Педагогические условия развития креативного потенциала студентов на основе инновационных образовательных технологий: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - Шымкент, 2019. - 25 с.
6. Жолдасбеков А.А., Оспанова Б.А., Жолдасбекова К.А. Креативті психология – Алматы, 2013. – 410 б.
7. Нағымжанова Қ.М. Инновациялық білім беру ортасында педагогикалық креативтікті қалыптастыру: Монография. - Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2012. – 336 б.

FORMATION OF THE CORPORATE CULTURE OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATORS BASED ON TEAMWORK

M.A. Baketova. PhD Student at Abai Kazakh National Pedagogical University
Yücel Gelişli. Prof. Dr., PhD, Professor at Gazi University, (Ankara, Turkey)

Abstract. The article addresses the problem of forming the corporate culture of future preschool educators based on teamwork. The authors examine the concepts of "corporate culture" and "teamwork." The corporate culture of a future preschool educator is defined as a system of material and spiritual values, norms, and behavioral patterns that are shared and supported by the majority of students and that determine their modes of action and interaction in everyday activities as well as in their future professional practice. The article presents a diagnostic program for assessing the level of development of corporate culture among future preschool educators.

Keywords: future preschool educators, corporate culture, teamwork.

Introduction. The development of modern society is characterized by an ever-increasing dynamism, the expansion of knowledge into new levels of understanding of nature, changes in the social structure, and the emergence of qualitatively new types of activities in previously unknown fields. The Concept for the Development of Preschool, Secondary, Technical and Vocational Education of the Republic of Kazakhstan for 2023–2029 identifies the most priority directions [1].

In order to ensure high rates of socio-economic, scientific-technical, and cultural development of the Republic, the current stage of higher education development presupposes the training of competent educators who are ready for successful professional and personal self-realization. However, the increasing demands create difficulties in the socio-professional development of future educators, such as self-doubt, inability to adapt to future professional activities, low self-esteem, professional maladjustment, and inability to internalize corporate values, norms, and organizational rules. The possibility of addressing these problems largely depends on the formation of corporate culture among future preschool educators.

A significant proportion of graduates, upon entering the workforce, experience difficulties in adaptation, in communication with colleagues, and in assimilating the corporate values, norms, and rules existing within an organization. They are not prepared to work in a team, to build partnership relationships, to take responsibility for both their own performance and the outcomes of joint activities, which hinders the internalization of corporate culture (Joseph, A., et al., 2020) [2].

Corporate culture is viewed by most researchers as a system of interrelated material and spiritual values and manifestations inherent in a given community, reflecting its individuality and perception of itself and others within the social environment, and expressed through behavior, interaction, and perception of oneself and the surrounding environment (Hitka, M., et al., 2015) [3].

Corporate culture in the context of professional training is a powerful strategic tool that enables students to be oriented toward solving common tasks, mobilizes their initiative, and ensures effective interaction within the university's educational environment. It promotes the consolidation and cohesion of students based on shared values; it also facilitates maximum performance through the creation of a favorable emotional and psychological climate and by providing students with opportunities for self-development and both moral and material satisfaction (Islam, M., et al., 2019).

The significance of corporate culture lies in the fact that it enables the selection of the most effective behavioral models without external pressure, and contributes to the development of creative and active students who are oriented not only toward their own achievements but also toward the collective success of the people and communities around them (Guiso, L., et al., 2015).

The study of corporate culture in the context of professional training and the labor adaptation of university students is essential both for optimizing the educational process in higher education institutions and for enhancing the effectiveness of the professional activities of novice preschool educators.

In pedagogical research by M.A. Akhmedova, O.I. Gabdulkhakova, E.A. Gorokhova, O.G. Malay, Zh.B. Surtayeva, and others, various aspects of corporate culture have been examined. For example, E.A. Gorokhova studied the formation of organizational behavior culture among future economists in the context of higher professional education. O.G. Malay addressed the development of social competence within the framework of corporate culture. E.D. Razumova identified the foundations of corporate culture among future managers. A.V. Solovyova developed conditions for training nursing managers in the formation of corporate culture, and so on. Nevertheless, it can be noted that the problem of forming corporate culture among future preschool educators and defining its role in improving the quality of professional training remains insufficiently explored (Danilova, A., 2015) [4].

First, it is necessary to define the essence of the concepts "corporate culture" and "teamwork," and to identify their interrelation.

The term "corporate" is derived from the Latin *corporatio*, meaning "association" or "community," and is not related to the notion of a "corporation" as a specific legal-organizational type of enterprise. In this study, the concept of "corporate" is understood in the sense of "uniting" or "connecting." This form of social integration is characterized by a common purpose of activity, purposeful behavior of individuals (oriented toward others), the presence of a hierarchical structure of relations, and legitimate authority. Accordingly, corporate culture is not limited to corporate organizations; it can be applied to any community (Nguyen, N., et al., 2014).

In contemporary international science and practice, the phenomenon of "corporate culture" is interpreted in various ways (Table 1).

Table 1 – Definitions of Corporate Culture

Author	Definition
Gold, K.	Corporate culture is the unique characteristics of perceived organizational features that distinguish it from all others in the industry.
Schein, E.	Corporate culture is a model of behavioral norms shared by all, which has been used in the past and recognized as correct and, therefore, must be transmitted to new members of the organization as the only appropriate way of perceiving, thinking, and relating.
Scholz, K.	Corporate culture represents an implicit, invisible, and informal organizational consciousness that governs people's behavior and is, in turn, shaped by that behavior.
Armstrong, M.	Corporate culture is a set of beliefs, attitudes, behavioral norms, and values shared by all employees of a given organization. They may not be explicitly stated, but in the absence of direct instructions, they determine the way people act and interact and significantly influence the performance of work processes.
Tomilov, V.V.	Corporate culture is a system of thinking that defines the internal life of an organization; it is a way of thinking, acting, and existing. Corporate culture can be viewed as an expression of core values in the organizational structure, the management system, and human resource policy, exerting a significant influence on them.
Kozlov, V.V.	Corporate culture is a system of both formal and informal rules and norms of activity, customs and traditions, individual and group interests, and behavioral characteristics of employees within a given organizational structure, as well as management style, employee satisfaction with working conditions, the level of mutual cooperation, and employees' identification with the organization and its development.
Kozlova, A.A.	Corporate culture is a set of the most important assumptions accepted by members of an organization and expressed in the organization's declared values, which provide people with guidelines for their behavior and actions and are transmitted through symbolic means of spiritual and material intra-organizational communication.
Blinov, A.O.	Corporate culture is a complex set of assumptions that are accepted without proof by all members of a particular organization and that establish a general framework of behavior accepted by the majority of the organization. It is manifested in management philosophy and ideology, value orientations, beliefs, expectations, and norms of behavior. It

	regulates human behavior and makes it possible to predict behavior in critical situations.
Kapitonov, E.A.	Corporate culture is a system of interrelated material and spiritual values and manifestations inherent in a given corporation, reflecting its individuality and its perception of itself and others within the social and material environment, and expressed through behavior, interaction, and perception of oneself and the surrounding environment.
Antonov, V.G. Krylov, V.V. Kuzmichev, A.Yu.	Corporate culture is a system of interacting subcultures that form part of an organization as a corporate entity.
Glushchenko, O.A.	The corporate culture of preschool educators is a collective value that determines the nature of relationships and communication, ensures the quality of preschool institution activities, shapes the individual professional style of the educator, and forms the overall corporate image of the educational institution.

Let us consider the relationship between corporate culture and teamwork.

To create an effective corporate culture within an organization, it is first necessary to properly establish relationships at the level of leadership, as the leader is the primary bearer of corporate culture and serves as a role model for others. The main responsibility of a leader is to ensure that work is team-based, i.e., collaborative. Teamwork plays one of the key roles in the success of an organization. However, forming a truly effective and cohesive team is not an easy task.

Let us consider the importance of teamwork in the formation of corporate culture (Antonov, V.G., et al., 2006):

- creates a friendly environment for the freer and more effective solution of the assigned problem;
- motivates each team member and fosters a healthy working environment;
- encourages flexibility and thus enables learners to respond more quickly to changes;
- improves problem-solving by developing a combination of different solutions and abilities;
- supports an empowered way of working to eliminate any constraints;
- promotes responsiveness and responsibility within the team;
- actively involves all participants in collaboration. [5]

How to create effective teamwork (Zhukov, Yu.M., et al., 2008):

1. Identify the strengths of team members. When organizing collaborative work, it is important to realistically assess the weaknesses of each team member. To initiate cooperation, it is necessary to form a team of learners who complement each other. One member compensates for another's lack of knowledge. It is easy to determine which team member will participate in which part of the assigned task by matching them with responsibilities that correspond to their strengths.

2. Establish realistic expectations and clarify goals. With clear and realistic expectations within the team, learners are able to focus more on the tasks at hand and participate in decision-making. Together, the team has the opportunity to share ideas and receive support for them. How can goals be clarified for each team member?

- review their roles;
- check their responsibilities;
- clarify their expectations;
- enable cross-training.

3. Tools for collaborative work. Actively use online collaborative software to enhance cooperation, as it has proven to be effective during the quarantine period. For example, cloud-based collaboration technologies allow access to data from anywhere, ensuring that learners can work together on a shared platform. Team members can exchange files simultaneously, communicate in real time, and interact with one another, demonstrating greater creativity.

4. Encourage openness. A team may include diverse learners. Each of them should be given the opportunity to demonstrate openness toward their ideas and behavior. Each situation should be approached uniquely and from a different perspective. When learners share their experiences, it creates a sense of psychological safety within the team. They adopt a respectful approach to work, which positively affects overall performance.

5. Reward innovation. For corporate culture and its effective functioning, a system of incentives is necessary to encourage non-standard thinking in problem-solving. This increases competitiveness among teams.

6. Publicly acknowledge team success. It is important not to forget to celebrate team success in order to enhance team spirit and productivity. For example, it would be beneficial to reward them with recognition (possibly even material incentives). Encourage them to share their success stories in order to improve future outcomes. This is more likely to increase their confidence and inspire them to contribute more to the team. Show them that their efforts are not taken for granted.

7. Foster a strong sense of community. It is very important to cultivate a sense of community in which everyone feels comfortable. No one wants to be part of a team where they feel like an outsider. This undermines the very purpose of teamwork and makes it impossible to achieve meaningful results. Team members should be made to feel a strong sense of belonging, to feel more comfortable, to share relevant knowledge appropriately, and to help solve complex problems not only within the project framework but also beyond it.

8. Task distribution within the team. Of course, task distribution within a team depends on the abilities of the learners; however, it is not acceptable for the same students to be repeatedly assigned responsibilities in project activities. Everyone should be motivated to participate in the team and contribute their efforts to solving the assigned tasks. In order for a collaborative environment to thrive, no one should be marginalized or disadvantaged within the team or group carrying out the project.

Thus, in order to form corporate culture, it is necessary to identify a number of advantages of teamwork:

- the effectiveness of organizing teamwork depends on the leader's knowledge and ability to apply the basic principles of group theory;

- in teamwork, learners are motivated toward continuous creative development and successful performance, as a spirit of cooperation and healthy competition is created;

- for each learner, team interaction creates real opportunities for self-expression, self-organization, self-regulation, self-development, self-assessment, and reflection;

- teamwork develops learners' communication skills and fosters independence, which plays an invaluable role in the professional success of future primary school teachers;

- the organization of teamwork enhances students' critical thinking skills, contributes to their personal growth, and stimulates the leader to remain in a continuous creative search (Sun, J., et al., 2018).

Pedagogically well-organized teamwork is one of the effective mechanisms for forming the corporate culture of future preschool educators. The main advantage of teamwork lies in the opportunity and willingness to share knowledge. We can learn a great deal from the Internet, and knowledge can be transmitted by a teacher; however, students are also able to teach one another. This promotes a free flow of ideas. The acquisition of shared knowledge through collaboration opens the door to better ideas in the implementation of professional practice, enhances innovation, and contributes to the development of the personal qualities of each team member [6]. Ultimately, knowledge is power, and there is no reason not to share everything we have learned in exchange for new perspectives. In an atmosphere of trust and open communication, teamwork and performance can reach new heights. Working in a collaborative environment is the best path to success, as it enables us to combine efforts, gain support, and use our strengths to achieve personal goals.

In the course of the study, we aimed to determine whether teamwork contributes to the formation of the corporate culture of future preschool educators.

References:

1. On Approval of the Concept for the Development of Preschool, Secondary, Technical and Vocational Education in the Republic of Kazakhstan for 2023–2029. Astana, 2022.

2. Chizhikova, E.S. *Corporate Culture and Team Building*. Tyumen: TIU, 2016. 120 p. ISBN 978-5-9961-1237-1.

3. Antonov, V.G., Krylov, V.V., Kuzmichev, A.Yu., et al. *Corporate Governance: A Textbook* / ed. V.G. Antonov. Moscow: Forum Publishing House; INFRA-M, 2006. 288 p.

4. Abramova, S.G., Kostenchuk, I.A. *On the Concept of "Corporate Culture"*. Moscow: UNITI-DANA, 1999. 171 p.

5. Zhukov, Yu.M., Zhuravlev, A.V., Pavlova, E.N. *Team Building Technologies: A Textbook for University Students*. Moscow: Aspect Press, 2008. 320 p.

6. Danilova, A.A. *Formation of Corporate Culture of Student Youth in the Socio-Cultural Space of the University by Means of Business Games*. Candidate of Pedagogical Sciences Dissertation. Chelyabinsk, 2015. 216 p.

БАЛАЛАРҒА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ – ЕЛТАНУ АСПЕКТІСІНІҢ МӘНІ

Далибаева А.Б. М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті.
А.Р.Оспанбаева - Байзақ ауданы Көктал орта мектебі

Аннотация: Значение лингвокультурологии в преподавании иностранного языка постепенно возрастает. Обращение преподавателя к элементам лингвокультурологии обусловлено желанием познакомить учащихся с культурой изучаемого языка и создать условия для развития интереса к изучению иностранного языка. Более того, изучение иностранного языка требует наличия лингвистической и культурной среды, которой нет в отечественной системе образования.

Ключевые слова: лингвокультурология, иностранный язык, культурная среда, реалии, обучение

Халықаралық қатынастар саласындағы өзара іс-қимыл, әртүрлі салалардағы ынтымақтастық шет тілдерін оқытудың векторы мен тәсілдерін алдын-ала анықтайды. Қазіргі білім беру процесінде коммуникативті тәсілге көбірек көңіл бөлінеді. Оқытудың түпкі мақсаты-коммуникативті құзыреттілікке ие болу. Толық коммуникативті құзыреттілік зерттелетін тіл елінің әлеуметтік-мәдени құрамдас бөлігі туралы білімсіз жүре алмайды. Нәтижесінде, шет тілін оқыту кезінде оқытушылар әлеуметтік-мәдени білімді меңгеруді қамтитын лингвистикалық-елтану аспектісін назардан тыс қалдыра алмайды. Бұл жеке тұлғаның қалыптасуына әсер ететін мәдениет.

Тіл мен мәдениеттің өзара әрекеттесу проблемасын зерттеушілер ежелгі заманнан бері бірнеше рет көтерген. Шет тілдерін оқытуда лингвистикалық элементтер қолданылды, бірақ ол дербес пән немесе жеке педагогикалық категория ретінде ерекшеленбеді. Шетелдік зерттеуші Л.Келли IV ғасырда латын тілін оқытуда алтын және Күміс ғасырлар әдебиеті жасалған мемлекеттің көптеген әлеуметтік-тарихи жағдайлары түсіндірілді деп санайды. Оқыту кезінде зерттелетін тіл елінің географиясына, саяси құрылымына, өмір сүру жағдайларына, әлеуметтік мінез-құлқына назар аударылды.

Тек XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында ғана коммуникация дағдыларын оқытумен қатар, зерттелетін тіл елінің шындықтарымен танысу бірінші орынға шығады. Отандық лингвистикалық елтану XX ғасырдың 70-жылдарынан басталады. Оның негізін қалаушылар кеңестік зерттеушілер Е.М. Верещагин мен В. Г. Костомаров болып саналады, олар шет тілдерін оқыту тәжірибесіне «лингвистикалық елтану» ұғымын енгізді. Басқа отандық зерттеушілер Р. К. Миньяр-Белоручев және О. Г. Оберемко тіл мен өркениеттің арақатынасын, сондай-ақ тілдің өркениеттегі орнын зерттеді. Лингвистикалық елтану олар үшін әлеуметтік-мәдени құбылыс.

Лингвистикалық елтану көптеген елдерді оқыту тәжірибесіне енгенін және оның әртүрлі атаулары бар екенін атап өткен жөн. Демек, әр түрлі елдердің лингвистикалық зерттеулерін зерттей отырып, біз ең алдымен Зерттелетін ел тілінің ұлттық ерекшелігіне жүгінеміз. Мысалы, Америка Құрама Штаттарында

Тіл және аймақ деп аталады, Германияда – kulturkunde (мәдениеттану), Ұлыбританияда ол linguocultural studies (лингвомәдени зерттеулер) деп аталады

Кейбір әдіскерлердің пікірінше, сабақта лингвистикалық-елтану аспектісін қолдану білім алушыларға пайдалы әсер етеді. Лингвистикалық елтану арқылы білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға болады, коммуникативтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді, оқытылатын тілді елдің мәдениетіне енгізеді, оқытушының алдына қойылған мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Зерттеушілердің көпшілігі мәдениетті оқытумен тығыз байланыста шет тілін оқыту қажет деп санайды. Мәдени құрамдас бөлікке байланысты оқушылар елдің шындықтары мен тілі туралы толық көрініс алады. Бірақ Мәдениет тіл арқылы зерттелетінін есте ұстаған жөн. Г. Д. Томахиннің пікірінше лингвистикалық елтану біз лингвистикалық пәнге жатқызуымыз керек, өйткені оның зерттеу пәні елдің шындықтары мен ұлттық ерекшеліктерін көрсететін тіл болып табылады.

Тіл білімінің негізін қалаушылар Е. М. Верещагин мен В. Г. Костомаров тіл білімін шет тілін үйрену қажеттілігіне бағытталған мәдениеттану ретінде қарастырады .

«Лингвистикалық елтану» ұғымы шет тілін оқыту тәжірибесіне берік енді. Лингвистикалық елтану бірнеше функцияларды орындайды: бір жағынан, лингвистикалық елтану материалы арқылы тілді оқыту жүреді, ал екінші жағынан, білім алушылар Зерттелетін ел туралы білім алады. Айта кету керек, лингвистикалық Елтаңбаның мәні ана тілінде сөйлейтіндерді фондық біліммен таныстыру болып табылады. Кеңес зерттеушілері Верещагин мен Костомаровтың пікірінше, лингвистикалық елтану филологиялық пәндерге жатады. Лингвистикалық елтану элементтерін білім беру процесіне қосуға болады, мысалы, жаңа лексикалық бірліктерді зерттеу сабақтарында.

Лингвистикалық елтану мақсаты - ана тілінің санасында сақталатын бейнеге сәйкес келетін бейнеге негізделген тілдік немесе лексикалық бірлікті оқыту арқылы коммуникативтік дағдыларды дамытуға ықпал ету.

Шет тілдерін үйренудегі лингвистикалық зерттеулердің орны мен міндеттері туралы көптеген көзқарастар бар. Костомаровтың тұжырымдамасына сәйкес, зерттелетін тіл елінің мәдениетін қалпына келтіретін мақсатты түрде таңдалған тілдік материал ғана лингвистикалық елтану пәні болып саналуы мүмкін. Тағы бір зерттеуші В. Г. Кузовлев лингвистикалық шеттетудің мәдени аспектісіне жүгінеді. Лингвистикалық елтану арқылы білім алушылар ел мәдениетімен танысады.

Білім алушылардың әр лексеманы игерумен өз ассоциациялары бар. Егер студент лексеманы дұрыс білсе, бұл лексикалық аппараттың қалыптасуы тоқтады дегенді білдірмейді. Тілдік елтану аспектісі баламалы және баламасыз лексиканы, фондық білімді, елтану ақпаратын қамтиды. Верещагин мен Костомаровтың пікірінше, лексикалық бірліктің лингвистикалық елтану материалына жататындығының айқын атрибуты – мәдени бірегейліктің болуы. Мысалы, ағылшын тілінде оны идиомалар арқылы білдіруге болады.

Шет тілдерін үйренуде баламасыз лексиканың рөлі ерекше маңызды.

Баламасыз лексика елдің ерекшелігі мен шындығын көрсетеді. Егер мұғалім елдің шындығына негізделген лингвистикалық елтану материалымен таныстырса, онда білім беру процесінің тиімділігі артады. Лексикалық дағдылардың қалыптасуының жоғары деңгейі сөйлеу белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді, бұл тілді одан әрі үйренуге ынталандырады. Нәтижесінде федералды мемлекеттік білім беру стандарттары мен оқу пәнінің негізгі мақсаттары жүзеге асырылады

«Шет тілі». Шет тілін оқыту кезінде мұғалім лексикаға, атап айтқанда, баламасыз және фонға ерекше назар аударуы керек. Ұлттық-мәдени құрамдас бөлікке әсер ететін лексиканы енгізу кезінде оны игеру үшін тиісті құралдар мен әдістер қажет. Мысалы, оқушыларді шет тіліндегі шындыққа жақындату үшін шынайы әдебиеттерді қолдануға болады.

Лексикадан басқа, көптеген зерттеушілер лингвистикалық материалдың құрылымы, сондай-ақ оған қойылатын талаптар туралы мәселені көтереді. Практикалық компонент және түпкілікті нәтиже лингвистикалық материалды таңдауға байланысты болады. Е. М. Верещагин мен В. Г. Костомаров негізгі талап лингвистикалық елтану материалын таңдауда «оның типтік көріністеріндегі қазіргі ағылшын шындығы» деп санайды. Басқа авторлар, атап айтқанда Р. К. Миньяр - Белоручева және О. Г. Обременко ұлттық дәмі жоқ, өзіндік ерекшелігі жоқ, сондай-ақ білім алушының ана тіліне аудару кезінде сәйкестігі бар лексикалық бірліктер мен сөйлеу формаларын лингвистикалық-елтану материалына жатқызуға болмайды деп тұжырымдайды. Мысал ретінде зерттеушілер қарым – қатынастың вербалды емес формаларын-мимика мен қимылдарды келтіреді. Сонымен қатар, зерттеушілер барлық коннотативті лексикалық бірліктер лингвистикалық елтану материалына жатпайтынын атап көрсетеді, өйткені оларда ұлттық семантикалық лобтар болмауы мүмкін. О. Г. Обременко шет тілдерін оқыту процесінде лингвистикалық-елтану аспектісін енгізудің маңыздылығын атап өтеді. Тілдік елтану материалы арқылы шет тілін меңгеру елдің «ашылу» процесін, оның өзіндік ерекшелігін және өзі зерттейтін тілді қамтиды.

Белгілі бір лингвистикалық материалды таңдағанда, олардан елдің шындығы мен ана тілінің көрінісін табу керек. Материалдар нақты қарым-қатынас жағдайлары мен жағдайларында пайда болатын сөйлеу туындыларымен немесе лексикалық бірліктермен ұсынылуы мүмкін, яғни материалдар шынайы болуы керек. Лингвистикалық-елтану материалдарын іріктеу кезінде оқытушы коммуникацияға қатысушылар арасындағы әлеуметтік-рөлдік өзара іс-қимылдың өзектілігін де ескеруі тиіс. Қоғамдық-саяси жүйедегі белгілі бір өзгерістер лексикалық бірліктерге әсер етуі мүмкін. Лингвистикалық материалды таңдаудағы тағы бір критерий типтік болуы мүмкін. Жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін білім беру процесіне нақты қарым-қатынас жағдайында үнемі кездесетін Бірыңғай немесе шаблондық сөйлеу туындылары енгізілуі керек.

Лингвистикалық материалды таңдау критерийлері, ең алдымен, елтану немесе мәдениеттану емес, лингвистикалық тәсілге негізделуі керек екенін атап өткен жөн. Білім алушылар бұрыннан бар білімдерін кеңейту үшін елтану

ақпаратын алуы тиіс, бірақ бұл шет тілін үйрену кезінде өз алдына мақсат болмауы тиіс.

Лингвистикалық елтану материалын таңдаудағы тағы бір мәселе - білім алушылардың зерттелетін тіл туралы ақпарат алуға және білуге дайындығы. Дайындық дегеніміз-оқушылардің тек аудиториялық емес, аудиториядан тыс сабақтар кезінде білім алуға деген ұмтылысы, бұрыннан бар лингвистикалық дағдыларды өз бетінше дамыту қабілеті. Басқаша айтқанда, бұл білім алушылардың лингвистикалық елтану материалын танымдық еңбек ретінде қабылдауға дайындығы.

Осылайша, лингвистикалық бағыттағы материалды тілді оқыту мазмұнына енгізудің маңыздылығының теориялық негіздемелеріне сүйене отырып, біз оқушылардің шет тілін үйренуге деген ынтасын арттыруға ықпал ететін жаттығулар жүйесін әзірледік.

Әдебиеттер тізімі

1.Аракин В. Д. Ағылшын тілінің практикалық курсы. 1 курс. - 6-шы басылым. - М.: Гуманитарлық. басылым. Владос орталығы, 2012. - 536 б.

2.Ариян М.А. Орта мектептің жоғары сыныптарында шет тілдерін оқытудағы лингвистикалық зерттеулер: оқу. оқу құралы-М.: Академия, 2000. – 145 б.

3.Бим И. Я. мұғалімнің шығармашылығы және әдістемелік ғылым //Мектептегі шет тілдері. – 1992. – № 4. - 3-7 б.

4.Варламова В. А. Шет тілін оқытудағы лингвистикалық елтану аспектісі //Жас ғалым. — 2015.—№7. (өтініш берген күні: 20.04.2019).

5.Веденина Л. Г. Лингвистика: талдау әдістері, оқыту технологиясы. — М.: МГИМО-Университет, 2014. — 260 б.

6.Верещагин Е. Н., Костомаров В. Г. Орыс тілін шет тілі ретінде оқытудағы лингвистикалық елтану. - М. Рус. тіл, 1992. — 234 б.

ЗАМАНУИ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Оспанбаева Айман Рахметиллақызы - М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті. Қазақстан-Тараз қ.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные инновационные педагогические технологии, применяемые в системе дошкольного образования. Особое внимание уделяется их роли в развитии личности ребенка, формировании познавательной активности, творческого мышления и коммуникативных навыков.

Раскрываются основные виды инновационных технологий, такие как игровые, информационно-коммуникационные, здоровьесберегающие и личностно-ориентированные подходы. Анализируется их эффективность в образовательном процессе и влияние на качество подготовки детей к школе.

Ключевые слова: Дошкольное образование, инновационные технологии, педагогические методы, развивающее обучение, игровые технологии..

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер білім беру жүйесіне жаңа талаптар қояды. Әсіресе мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласы баланың тұлғалық дамуының негізін қалыптастыратын маңызды кезең болып табылады. Сондықтан осы кезеңде қолданылатын педагогикалық технологиялардың мазмұны мен сапасы ерекше мәнге ие.

Заманауи мектепке дейінгі білім беру жүйесінде инновациялық педагогикалық технологияларды енгізу – білім сапасын арттырудың басты бағыттарының бірі.

Инновациялық педагогикалық технологиялар – бұл оқу-тәрбие процесін тиімді ұйымдастыруға бағытталған жаңа әдістер мен тәсілдер жүйесі. Олар баланың танымдық белсенділігін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және жеке тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасайды.

Мектепке дейінгі ұйымдарда инновациялық технологияларды қолдану дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырып, білім беру үдерісін жаңғыртады. Бұл технологиялар баланың жас ерекшеліктерін ескере отырып, оның қызығушылығын оятуға бағытталған.

Инновациялық технологиялардың түрлері - Ойын технологиялары Ойын – мектепке дейінгі жастағы балалардың жетекші әрекеті. Инновациялық ойын технологиялары арқылы балалардың логикалық ойлауы, тілдік дағдылары және әлеуметтік қарым-қатынасы дамиды. Рөлдік, сюжеттік, дидактикалық ойындар баланың белсенділігін арттырады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) Цифрлық құралдарды пайдалану білім беру процесін жаңа деңгейге көтереді. Интерактивті тақталар, мультимедиялық бағдарламалар, білім беру қосымшалары балалардың көру, есту арқылы ақпаратты қабылдауын жеңілдетеді. Сонымен қатар АКТ баланың қызығушылығын арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Денсаулық сақтау технологиялары Бұл технологиялар балалардың физикалық және психологиялық денсаулығын сақтауға бағытталған. Оларға сергіту жаттығулары, тыныс алу гимнастикасы, саусақ жаттығулары және релаксациялық әдістер жатады. Денсаулық сақтау технологиялары оқу процесінің тиімділігін арттырады.

Жобалау технологиясы Жобалау әдісі балаларды зерттеушілік әрекетке баулиды. Бұл технология арқылы балалар қоршаған ортаны танып, өз бетімен шешім қабылдауға үйренеді. Жобалық жұмыстар баланың шығармашылық ойлауын дамытады.

Тұлғалық-бағдарлы оқыту технологиясы Бұл технология әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеруге негізделген. Тәрбиеші баланың қызығушылығы мен қабілетіне сәйкес тапсырмалар беріп, оның дамуына қолдау көрсетеді. Нәтижесінде бала өзін еркін сезініп, оқу процесіне белсенді қатысады.

Инновациялық технологияларды енгізудің тиімділігі

Заманауи технологияларды қолдану келесі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

- баланың танымдық белсенділігі артады;
- шығармашылық қабілеттері дамиды;
- коммуникативтік дағдылары қалыптасады;
- өздігінен білім алу қабілеті жетіледі;
- оқу процесіне қызығушылығы күшейеді.

Сонымен қатар, инновациялық технологиялар педагогтың кәсіби шеберлігін арттырып, білім беру сапасын жақсартады.

Заманауи мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі инновациялық педагогикалық технологиялар – баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған, дәстүрлі әдістерді жаңаша мазмұнда толықтыратын тиімді құралдар. Бұл технологиялар баланың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оның шығармашылық, танымдық және әлеуметтік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Инновациялық педагогикалық технологиялардың негізгі ерекшеліктері:

1. Балаға бағытталған оқыту (тұлғалық-бағдарлы тәсіл) Әрбір бала жеке тұлға ретінде қарастырылады. Оқыту процесі баланың қызығушылығы, қабілеті мен даму деңгейіне сәйкес ұйымдастырылады.

2. Ойын арқылы оқыту технологиясы Мектепке дейінгі жаста ойын – негізгі іс-әрекет түрі. Сондықтан білім беру мазмұны ойын элементтері арқылы беріледі. Бұл балалардың қызығушылығын арттырып, материалды жеңіл меңгеруге көмектеседі.

3. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану Интерактивті тақталар, мультимедиялық құралдар, білім беру қосымшалары арқылы балалардың көру, есту арқылы қабылдау қабілеті дамиды және сабақтар тартымды өтеді.

4. Денсаулық сақтау технологиялары Балалардың физикалық және психикалық денсаулығын сақтауға бағытталған әдістер қолданылады. Оған сергіту сәттері, қимылды ойындар, тыныс алу жаттығулары жатады.

5. Дамыта оқыту технологиясы Баланың ойлау, қиялдау, есте сақтау қабілеттерін дамытуға бағытталады. Мұнда дайын білім берілмей, бала өзі ізденіп, қорытынды жасайды.

6. Жобалау (проекттік) технологиясы Балалар белгілі бір тақырып аясында зерттеу жүргізіп, шағын жобалар жасайды. Бұл олардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастырады.

7. Инклюзивті білім беру технологиялары Барлық балаларға тең мүмкіндік беріледі. Ерекше білімді қажет ететін балаларға арнайы әдістер мен тәсілдер қолданылады.

8. Сыни ойлауды дамыту технологиясы Балалардың өз пікірін айтуға, сұрақ қоюға, талдауға үйретеді. Бұл олардың логикалық ойлауын қалыптастырады.

9. Құзыреттілікке бағытталған оқыту Балалар тек білім алып қана қоймай, оны өмірде қолдана білуге үйренеді. Яғни, практикалық дағдылар қалыптасады.

Инновациялық педагогикалық технологиялар мектепке дейінгі білім беру сапасын арттыруға, баланың жеке дамуына жағдай жасауға және оқу-тәрбие

процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл технология-ларды дұрыс қолдану – болашақ ұрпақтың сапалы білім алуына негіз болады

Педагогикалық озат тәжірибенің тар мағынасы: шығармашылық ізденіс, жаңалығы бар тәжірибе, жаңашылдардың тәжірибесі. Мұндай педагогика-лық тәжірибе өте құнды, себебі ол жоғарғы оқу орындарында жаңалық енгізеді. Сондықтан бірінші кезекте осы тәжірибені талдап, баға беріп, тарату керек. Жай шеберлік пен жаңашылдық арасындағы айырмашылықты көру қиын, себебі оқытушы ғылымда белгілі принциптер мен әдістерді қолданып, қол жеткен жетістіктермен шектелмейді, жаңа әдістерді қолданып немесе ескі әдіс-тәсілдерді тиімді етіп ұштастырып, бірте-бірте жаңашыл болады, олай болса кез келген жақсы тәжірибені жоғарғы оқу орындарының тәжірибесіне енгізуге болады, сондықтан жаңашыл оқытушылардың іс-тәжірибесіне жан-жақты талдап, қорытындылап тарату керек. Негізгі педагогикалық тәжірибенің белгілері, оған қойылатын талаптар. Бірінші белгісі – қоғам дамуының бағытына, әлеуметтік сұранысқа сәйкестігі. Оқытушы мен білім беру ұйымдарының қызметкерлері өмір талаптарына сай жұмыс істеп, педагогикалық процесті жетілдірудің тиімді жолдарын табады.

Тәжірибенің екінші белгісі- педагогикалық қызметтің тұрақты, жақсы нәтижелері. Педагогикалық «өнім»-студенттердің білім, іскерлік, дағдыларының, жалпы дамуының, тәрбиелілігінің деңгейі.

Білім сапасы студенттердің байқампаздығынан, талдау, жинақтау, абстракциялау іскерлігінен, оқу материалымен жұмыс істеу жолдарын анықтаудан, іс-әрекеттің жүйесін белгілеуден, өз іс-әрекетін бақылап, оған керек жағдайда түзетулер енгізуінен көрінеді.

Жаңалық- тәжірибенің төртінші белгісі. Педагогикалық озық тәжірибені оқу-тәрбие жұмысында үнемі дамытып және жетілдіріп отырады. Сондықтан, әрбір оқытушы еліміздегі жаңашыл оқытушылардың бай тәжіри-бесін белгілі педагоктар мен психологтардың ғылыми еңбектерін терең зерттеп, олардың ұсынғандарын өз ісінде шеберлікпен пайдаланғаны жөн.

Инновация – педагогикалық процеске оқыту мен тәрбиенің жаңа тұжырымдамаларын, оқу жоспарларын және бағдарламаларын, түрлерін, әдістерін, құралдарын енгізіп, мақсатқа жету. Инновациялық процессіз жоғарғы оқу орнының дамуы мүмкін емес.

Қорытындылай келе, заманауи мектепке дейінгі білім беру жүйесінде инновациялық педагогикалық технологияларды қолдану – уақыт талабы. Бұл технологиялар балалардың жан-жақты дамуына, олардың мектепке дайындығын арттыруға және тұлғалық қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан педагогтар инновациялық әдістерді тиімді пайдаланып, білім беру процесін үнемі жетілдіріп отыруы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бекіту туралы. Қазақстан

Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988

2. Таубаева Ш.Т., Мұратбаева Г.А., Жиенбаева С.Н..Педагогикалық зерттеулердің әдіснамасы мен әдістері: Оқулық. – Алматы: - 2017 – 201 б. 3.Оспанова Б.А. Педагогические основы формирования креативности будущего специалиста в системе унивеситетского образования: автореф... док. пед. наук: 13.00.08. - Туркестан, 2016. - 43 с.

4. Жолдасбеков А.А., Оспанова Б.А., Жолдасбекова К.А. Креативті психология – Алматы, 2013. – 410 б.

5. Нағымжанова Қ.М. Инновациялық білім беру ортасында педагогикалық креативтікті қалыптастыру: Монография. - Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2012. – 336 б.

6. Никитин О.Д. Педагогическая модель креативного развития студентов педагогических вузов. Монография. – М.: ФГБНУ «ИХОиК РАО», 2017. 216с.

7. Абильмажинова О.С. Кредиттік оқыту жүйесінде университет студенттерінің шығармашылық қабілеттерін дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары. Алматы 2022, 160б.

БАЛАЛАРҒА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ

Далибаев Бахытжан Токтамысович - №1 "Өркен" Арнайы мектеп-интернаты Қазақастан Республикасы

Аннотация: В статье представлены различные подходы к подготовке педагогов общеобразовательных школ к инклюзивному образованию. Раскрывается понятие «психологическая готовность педагогов к работе в условиях инклюзивного образования» как целенаправленный, творческий и непрерывный процесс развития профессиональной компетентности и показаны возможные результаты психологической подготовки специалистов.

Ключевые слова: Ключевые слова: инклюзивное образование, психологическая готовность педагогов, профессиональная, компетентность педагога, компоненты психологической готовности педагога.

Инклюзивті білім беруге назар аударатын болсақ қазіргі таңда барлық әлемнің назарын аударып отырған өзекті мәселе деп айтсақта болады.

Инклюзив сөзі − латын тілінен аударғанда «өзімді қосқанда», ал, ағылшын тілінен аударғанда «араластырамын» деген мағынаны білдіреді. Инклюзивті білім берудің мақсаты: даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге білім беру. Яғни адамның жынысына, дініне, шығу тегіне қарамастан тең құқылы жеке тұлға ретінде білім беру жүйесі болып табылады.

Инклюзивті білім беру – арнайы көмек беруді қажет ететін оқытып-үйретудің бір формасы. Инклюзивті оқыту негізінде балалар құқығының тең екенін басқа балалаомен құқығының тең екенін көрсету болып табылады, ерекше оқыту қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдайлар жасау идеологиясы жатыр. Тәжірибе көрсеткендей, қатаң білім беру жүйесінен балалардың бір бөлігі

шығып қалады, өйткені қалыптасқан жүйе мұндай балалардың даралық қажеттілігін қанағаттандыра алмайды [1].

Инклюзивті бағыт мұндай балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады.

Инклюзивті білім беру – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу ұйымдарында, ұйым өміріне белсене қатысуға мүмкіндік туғызады.

Инклюзивті оқыту – балалардың тең құқықтығын анықтайды және ұжыммен араласуға мүмкіндік береді.

Инклюзивті оқыту – адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілет-тілікті икемдеуге мүмкіндік береді.

Инклюзивті оқытудың негізгі жолдары:

-баланың құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабылетіне жеткен жетістіктерімен айқындалады.

-әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті болып келеді.

Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы. Барлық адам бір-біріне қажет. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады. Барлық адамдар құрбы құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді. Әрбір бала үшін жетістікке жету – өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті оқыту – барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеретін, ерекше қажеттілікті қажет ететін балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісі болып табылады [2];.

Инклюзивті оқыту балаларды оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өндеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары жақсарады. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз − барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мекемелердің оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады [3];.

Инклюзивті білім беру мәселесі шет елдерде 1970 жылдан бастау алады, ал 90-жылға қарай АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына осы бағдарламаны толық енгізді. Бүгінгі таңдағы білім беруді дамытудың негізгі сипаттамаларының бірі, жаңа бағыттағы арнайы білім беруді талап ететін

балаларға тең дәрежеде білім беру мәселесі болып табылады. «Жалпыға бірдей білім» бағдарламасына сәйкес 1994 жылы Саламанка қаласында (Испания) арнайы қажеттілігі бар балаларға білім беруді дамытуға арналған бүкіләлемдік конференция болып өтті. Конференция соңында Саламан декларациясы жасалды.

Инклюзивті білім берудің міндеттері мынадай:

- Әрбір бала білім алуға құқылы және оны алуға тиіс.
- Әрбір баланың дара қабілеттері, қызығушылықтары, қажеттіліктері және оқуға деген мұқтаждықтары болады.
- Білім беру жүйесіне оң өзгерістер, яғни осы мұқтаждықтарды қанағаттандыру мақсатына орай өзгерту.
- Осыған орай, инклюзивті білім берудің негізгі принциптері туындайды:
- Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады.
- Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
- Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы.
- Барлық адам бір-біріне қажет.
- Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
- Барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.
- Әрбір бала үшін жетістік қажет ету өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.
- Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті білім беруге арналған бірнеше бағыттарымыз бар.Оларды жіктеп айтатын болсақ;

- Қоғамның, жалпы білім беретін мектепке дейінгі ұйымдардың мүмкіндігі шектеулі балаларды қабылдауына дайын болуы.
- Инклюзивті білім беру идеясын таратуда, шектеулі мүмкіндіктері бар балаларға толерантты, дұрыс қарым-қатынастың қалыптасуына бұқаралық ақпарат құралдарының қатысуын қамтамасыз ету.
- Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істейтін мамандар арасында тәжірибе алмасушылықты қамтамасыз ету, дұрыс тәжірибелерді баспалар, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы тарату.
- Аймақтарда инклюзивті білім беру мәселесі бойынша Үйлестіру кеңесін құру.
- Ата-аналар қоғамдастығының мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуға құқығын және мүдделерін іске асыруға және оны қорғауға қатысуы, оқыту үрдісінің өзіне және түзету көмегін іске асыруға қатысуы.
- Инклюзивті білім берудің көп аспектілік мәселесіне ғылыми зерттеулер өткізу.
- Инклюзивті мектепке дейінгі ұйымда жұмыс істеу мақсатында педагогика қызметкерлерін даярлау;
- Педагогикалық ЖОО және медициналық колледждерде кіші жастағы балалармен жұмыс істеу мақсатында мамандарды даярлау жүйесін жасау.
- Арнайы (түзету) мекемелері мен жалпы білім беру мекемелері өзара сабақтастықта жұмыс жасау.

•Мүмкіндігі шектеулі балаларды ерте кезден бастап түзетуді қолға алу жүйесінің басымдылығын қолдау.

•Кіші жастағы балаларды дамыту қызметі жүйесінің жұмысының нормативті-құқықтық және ғылыми-практикалық негізін жасау.

•Мектепке дейінгі мекемелерде мүмкіндігі шектеулі балаларды дамыту үрдісінің мониторингін жасау.

•Жүйке және дене дамуы бұзылған тәрбиеленушілерге, жанұясына кеңестік көмек көрсету, баласының оқу және тәрбие үрдісіне ата-анасын қатыстыру, өйткені, оларда даму ерекшелігіне деген оң қарым-қатынас қалыптастыру. Қазіргі уақытта инклюзивті білім беруді дамытудағы нақты факторлар: объективті және субъективті қиындықтар болып бөлінеді. Субъективті қиындықтар: стандарттық процедуралардың әзірленбегендігі мүмкіндігі шектеулі балалардың оқу дәрежесін үнемі қадағалау мақсатында білімді мониторинг жүргізу үшін индикаторлардың жоқтығы және қазақ тілінде оқу әдістемелік құралдардың аздығы. Оқу тәрбие процесін ұйымдастыруда тәрбиеші педагогтардың арнайы білімдерінің болмауы және мамандар тарапынан тұрақты кеңестің аздығы. Сонымен қатар, мектепке дейінгі ұйымға келетін мүмкіндігі шектеулі балаларғаарнайы көліктің болмауы. Мүмкіндігі шектеулі балалардың жеке проблемаларының болуы, яғни олардың ауырып қалуы, мектепке дейінгі ұйымға тұрақты қатыспауы. Объективті қиындықтар: материалдық техникалық базаның төмен болуы.

Біз, балалар үшін бала өз әрекетінің қатысы мен керектігін сезінетіндей жағдай жасауымыз керек. Мемлекетіміздің әрбір азаматы – ұлттық құндылықтарымыз, әр баласы еліміздің ертеңі екенін ескерсек әрбір мүмкіндігі шектеулі балалардың сапалы білім алып, азамат болып қалыптасуына жағдай жасау біздің міндетіміз.

Инклюзивті оқыту – мүмкіндігі шектеулі балалардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Осы бағытты білім беру жүйесіне енгізу арқылы балаларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымды-лыққа тәрбиелей аламыз. Сонымен қоса, инклюзивті оқыту үрдісі балаларды толеранттылыққа тәрбиелеудің бастауы болмақ [5];.

Сонымен, қорыта айтқанда, инклюзивті оқыту – балалардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі балаларға оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады.

Қорыта айтқанда, бала − ата-ана − педагог, отбасы және білім беретін ұйымдар арасындағы сабақтастықтың ойдағыдай жүзеге асуы тұлғаның әлеуметтік бейімделуінің алғы шарттарының бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. ҚР білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – А., 2016. – 61 б.

2. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 14 б.

3. Қазақстан Республикасында мүгедектердің құқықтарын қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі 2012 - 2018 жылдарға арналған ісшаралар жоспары. – А., 2012.

4. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру жүйесін дамыту бойынша 2015 – 2020 жылдарға арналған іс-шаралар кешені (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2014 жылғы 19 желтоқсандағы №534 бұйрығы). - А., 2015. 5. «Бала құқықтары туралы» Конвенция: БҰҰ Бас Ассамблеясы 20.11.1989 қабылдаған. ҚР Жоғарғы Кеңесінде 1994ж. №77 қаулымен ратификацияланған.

6. «Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы. – Нью-Йорк, 2007.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Ж.С.Дюсенбаева - қазақ тілі мұғалімі, педагог-модератор, Қазақстан Республикасы Президентінің Іс басқармасы Медициналық орталығының «Қарлығаш» балабақшасы» РМК Астана қаласы

Аңдатпа. Цифрлық технологиялар қазіргі заманғы адамның өміріне белсенді түрде еніп, қоғам мәдениетінің ажырамас бөлігіне айналуда. Қазіргі балаларға арналған негізгі экран – смартфон, интерактивті планшеттер олар оны қолының және миының жалғасы ретінде қабылдайды. Сол себепті балалар көбінесе гаджеттер мен цифрлық құрылғылардың жұмысын интуитивті түрде меңгереді. Қазақ тілін оқыту барысын цифрландыру, ақпараттандыру, қазақша еркін сөйлейтін, тыңдап- түсінетін тілдік тұлғаны қалыптастыруға қажетті дағды мен біліктің жаңашалануында таптырмас құрал.

Түйінді сөздер: байланыстырып сөйлеу, диолог, көркем сөз, әңгімелеу, талдау.

Мектепке дейінгі жаста сөйлеу дамиды - бұл қарым-қатынастың негізгі түрі. Бала өмірінің алғашқы жылдарында өтетін жол шынымен де үлкен. Кішкентай баланың сөйлеуі айналасындағы ересектермен қарым-қатынас жасаудан және мектепке дейінгі мекемеде және сөйлеуді дамыту сабақтарында қалыптасады. Сөйлеуді меңгеру нәрестенің психикасын қалпына келтіреді, оған құбылыстарды неғұрлым саналы және ерікті түрде қабылдауға мүмкіндік береді.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев елде жасанды интеллектінің дамуына қолдау білдіріп, оны білім, медицина, өнеркәсіп және мемлекеттік басқару сияқты әртүрлі салада белсенді пайдалануға шақырды. Президент жасанды интеллектіні дамыту Қазақстанның әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттырып, экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ете алады

деп санайды. «Жасанды интеллект бұдан былай ғылыми фантастика емес, өмірдің ақиқатына айналды. Жаңа дәуірдің басталғанына куә болып отырмыз. Кезінде электр жарығы мен интернетті ойлап табу тіршілігімізді қалай түбегейлі өзгертсе, жасанды интеллект технологиясының ықпалы да дәл сондай орасан зор. Ол адамзаттың тұрмыс салтын мүлдем басқа арнаға бұрып, жұмыс процестерін автоматтандырады және ауқымды экономикалық құндылық қалыптастыра алады. Кейбір сарапшылардың бағалауынша, жасанды интеллектінің жаһандық экономикаға қосатын елеулі үлесі – дүниежүзілік ЖІӨ-нің төрттен бір бөлігіне пара-пар. Аталған технологияның кең қолданысқа ие болуы Қазақстанның қарқынды дамуында маңызды рөл атқара алады. Сондықтан қысқа мерзім ішінде жасанды интеллектіні дамыту үшін барлық жағдайды жасау қажет», - деген еді Қасым- Жомарт Кемелұлы Тоқаев Digital Bridge форумында. Мемлекет басшысы осыған байланысты қысқа мерзім ішінде жасанды интеллектіні дамыту үшін барлық жағдайды жасау қажеттігін атап өтті.

Білім беруді дамытудың қазіргі кезеңі балабақшалардың жұмыс тәжірибесіне әртүрлі технологияларды енгізудің жылдам қарқынымен сипатталады.

Компьютерлік технологиялар (АКТ) — бұл өзін-өзі жетілдіру, жаңа ақпаратты тез алу немесе өңдеу, сонымен қатар өз тәжірибеммен бөлісу үшін тамаша құрал. Әсіресе, АКТ-ны қолдану педагогке балалардың іс-әрекеті мен қарым-қатынасын түбегейлі әр түрлі, жоғары деңгейде және көптеген қызмет салаларында ұйымдастыруға мүмкіндік беретінін атап өткім келеді.

«TANU Tilashar» интерактивті планшет (ИП) – өзге ұлт балаларына соның ішінде қаракөздерімізге қазақ тілінде сөздерді үйретуде таптырмас құрал. Мысалы, дене мүшелер, түстер, отбасы, көкөністер, жеміс- жидектер, тамақ, ыдыстар, жануарлар, жәндіктер, құстар, табиғат, ойыншықтар, көліктер, киімдер, т.б. карточкаларымен берілген. Планшет әдемі, анық және дұрыс дыбыстайды. Сөздер Қазақстанның кәсіби дикторларымен дыбысталған. Пішіні мен механикасының арқасында балалардың оқуға деген қызығушылығын оятады. Бала сөздерді көру және есту арқылы үйренеді. Және де ойын арқылы өз бетінше үйрене алады. Жинақта қазақ тілінде 112 сөз. Ұйымдастырылған іс- әрекет барысында байқағанымыздай, балалардың тілді үйренуге деген қызығушылықтары артып, жаңа сөздерді жеңіл әрі тез мегереді. Бұл планшетпен бала өзін еркін сезінеді. Ұсақ саусақ маторикалары дамиды. Бала көзбен көріп, қолмен ұстау және құлағымен есту арқылы дами түседі. Қазіргі заман талабына қай таптырмас құрал.

«ТОМПАҚ mini» интерактивті планшет (ИП) – мектепке дейнгі тәрбиемен оқытудың мемлекеттік жалпыға бірдей стандарты міндеттейтін үлгілік оқыту бағдарламасына сәйкес әзірленген планшеті. Мұнда мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық құндылыққа баулу мақсатында тынымдық материалдар бала жасына және өтпелі тақырыптарға сәйкес іріктелген. Томпақтағы қазақ және орыс тілдеріндегі тақпақтармен жаңылтпаштар, әңгімелермен ертегілер, жұмбақтармен баталар, бала тілін тез дамытады. Әңгіменің соңында берілетін сұрақтар баланың естігенін саралай білуге баулиды. Өз тәжірибемде түстерді өткенде бекіту мақсатында қолданамын. Жан- жануарларды таныстырғанда

бірден- бір көмекші құрал. Және балалардың қызығушылықтарын арттыру мақсатында, тосынсый және «Кім шапшаң» дидактикалық ойынын ойнату барысында тамаша, керемет. «Адамның бір қызығы – бала деген» хакім Абай атамыз айтып өткендей. Қазіргі таңда тіл мәртебесі- ұлт мерейі болып отырған заман. Мектепке дейінгі кезең – бала іс- әрекетінің қалыптасуы мен дамуы қуаттылықпен жүретін ерекше құнды, қайталанбайтын мезгіл. Баланың тілінің мезгілімен дамуына көп көңіл бөлу қажет. Осы ретте бізге заман талабына сай жасалған, «Томпақ» планшеті көмекке келеді. Балалар қанша ойнап, қолдарымен әрлі- берлі басып, әуендерін тыңдасады жалықтырмайды. Бұл планшетпен жеке жұмыс, жалпылай жұмыс жасауға болады. Өте тиімді. Планшетте бала өз қалауынша суретте салып, бояйда алады. Танымдық жағынан өте күшті.

Электронды қазақ үйі. Бұл электронды қазақ үйінде 1200 шығарма бар.

Олар:*Қазақ ертегілері

*Балалар әндері

*Күйлер

*Дәстүрлі әндер

*Терме толғаулар

*Бесік жырлары

*Абайдың қара сөздері

FM радиосы бар, тілді дамытып, рухты көтеретін заманауи тәрбие құралы.

«Сиқырлы қалам» интерактивті кешені – қазақ тіліне тән ерекше 9 дыбысты сауатты дыбыстауды үйреніп шығады. Тіл үйрету құралының әдіс-тәсілдері балалардың жас ерекшелігіне сай үйлестірілген. Тәжірибе барысында байқайтынымыз, балалар мәліметті алдымен көру арқылы қабылдайды. Сонымен бірге аннимациялық түрде ұсыну баланың қызығушылығын оятып, есте сақтау қабілетін жақсартады. Қазіргі таңда айтылған ақпараттық құралдарды үнемі өз тәжірибемдегі ойын әрекетімде пайдаланып келемін. Мысалы бір ғана «Мынау не?» дидактикалық ойынын балаларға карточка арқылы немесе дайын пазылдармен ойнатылғанда балалар, суретте ненің бейнеленгенін айтса, ал енді осы ойынды экраннан көрсетіп, қимыл-қозғалыс енгізіп (анимациялап), әуенмен көркемдеп ұсынған кезде балалар көңілденіп, барлығы түгел қатысып, сөйлесе отыра қызықты өткенін байқаймын. Мультимедиалық интерактивті оқыту бағдарламасы көмегімен берілген материалдан 75%-ы есте сақталады екен. Материалды түсіндіруде мультимедиялық көрнекілікті қолдану баланың көрі, есту, эмоциялық қабілетін арттырады. АКТ құралдарын кеңінен пайдалана отырып,балалардың жас ерекшелігіне сай дидактикалық ойындарды құрастырып, тиімді қолданамын. «Біртұтас тәрбие бағдарламасы» аясында балаларға қазақтың ұлттық оюларын бейнелерімен таныстырғанда, қимылмен көрсетуде өте тиімді. Балалар көре отырып, құлаққа жағымды күймен қимылдарды көргенде, тез естерінде сақтап алады. Және балаларға қимылдаған керемет әсер қалдырады. Өздерінің білетіндей қазіргі заман талабы, баланың еркін қозғалысы. Кілемде еркін отырып, шынтақтау, етбетінен т.б. бала өзін жақсы сезінгенде барлығын есінде сақтайды. ҰІӘ барысында қазіргі XXI ғасыр уақыт талабына сай, «заманыңа қарай бөрігіңді бұр» демекші, заманауи цифрлық технологияларды

жиі қолдануда ұтымды үрдіс болады. Ақпараттық технологияны қолдана отырып өткізгенілген әр ҰІӘ балалардың белсенділігін артып, өз бетінше жұмыс істеу қабілеті, монологты, диалогты сөйлеу іскерліктері артады. Ж. Аймауытовтың: «Баланың ынтасын арттыру үшін, оқытатын нәрседе бір жаңалық болу керек» деп айтқанын ескерсек, іс-әрекеттердің қозғаушы күші, қызығушылықты тудыратын-компьютердің, электронды оқулықтың, компьютерлік бағдарлама мен ойындар, ақпараттық тақтаның ролі балалар үшін ерекше екені белгілі.

ҰІӘ жиі қолданылатын бейнелеу (фото, картина, сурет, кинолар), табиғи (зат пен құбылыстың суретін көрсету), түрлі көлемдегі көрнекіліктерді ақпараттыққ технология соның ішінде кең көлемде қолданылатын компьютермен көрсетудің ауқымдылығы мен тиімділігі оқулық және үрдіске жаңа сипат береді. Жыл басында ол өз тобының балаларының сөйлеу дамуының проблемаларын анықтады

* Қарапайым сөйлемдерден тұратын бір буынды сөйлеу.
* Жалпы сөйлемді грамматикалық тұрғыдан дұрыс құра алмау.
* Сөйлеудің кедейлігі. Сөздік қоры жеткіліксіз.
* Сөздермен сөйлеуді қоқысқа тастау (теледидарлық бағдарламаларды көрудің нәтижесі), әдеби емес сөздер мен сөз тіркестерін қолдану.
* Нашар диалогтық сөйлеу.
* Монолог құраалмау.
* Өз тұжырымдары мен тұжырымдарының логикалық негіздемесінің болмауы.
* Сөйлеу мәдениеті дағдыларының болмауы.
* Нашар дикция.

Жалпы, балалардағы сөйлеу дамуының деңгейі қанағат танарлықсыз деп сипатталды. Бұл мәселе өзекті. Сөйлеу бұзылыстары қарым-қатынасты қиындатады, ақыл-ой белсенділігіне теріс әсер етеді, баланың эмоционалды саласындағы өзгерістерге әкеледі, тұжырымдамалық мағыналар мен сөйлеу үлгілерін игеруді шектейді.

Сөйлеуді дамыту орталығында артикуляциялық жаттығуларды ойын түрінде өткізуге арналған құралдар, саусақ ойындарының кешендері, сөздік қорын байытуға, грамматикалық құрылымды қалыптастыруға, үйлесімді сөйлеуге, фонематикалық есту қабілетін дамытуға, дыбыстар мен әріптермен танысуға арналған ойындар бар. *Ұсақ моториканы дамытуға арналған ойындар*. Қолдың ұсақ моторикасын дамыту үшін мен тұрмыстық заттармен (киім қыстырғыштары, түймелер, моншақтар, жарма және т.б.) ойындарды қолданамын, баланың жас кезінен бастап ұсақ моторикасын дамыту өте маңызды. Бірақ балаға жаттығулар жасау скучно болады-оларды қызықты және пайдалы ойындарға айналдыру керек. Менің жағдайда түймелерді қолданатын ойындар. Дидактикалық ойындар: "керемет дорба","Мозаика", "бірдей түймелердің жұптарын табыңыз","қосымша түймені табыңыз", "түймелер құлады. Оларды пішінге жайыңыз", "түймелер құлады. Оларды түсіне қарай жайыңыз", "түймені сызыңыз" "үлгіні басып шығарыңыз" (түйме-мөртабан.) Пластилиндегі түймелерден өрнектер жасау. "Көбелек". "Шынжыр табан".

"Сиқырлы гүл". Түймелерден мозаикалық кескіндерді төсеу. Сөйлеу жаттығулары "қандай түйме?"Алып, айтыңыз". Ертегілер мен әңгімелер ойлап табу.

Сөйлеуді дамыту орталығында эмоционалды салаға арналған карталар-пиктограммалар, мимиканы, қимылды, интонацияны қолдана отырып, әртүрлі сезімдерді жеткізу қабілетін дамыту. Ойын әрекеттерінің көмегімен сөйлеуді дамыту үлкен нәтиже береді деген қорытынды жасауға болады. Барлық балалардың осы процеске қатысуға деген ұмтылысы байқалады, ол ақыл-ой белсенділігін белсендіреді, балалардың сөздік қорын байытады, бақылау, басты нәрсені бөліп көрсету, ақпаратты нақтылау, заттарды, белгілер мен құбылыстарды салыстыру, жинақталған білімді жүйелеу қабілетін дамытады.

Әдебиеттер

1. Ж.Б.Қоянбаев, Р.М.Қоянбаев «Педагогика» оқу құралы. Алматы: Қаз МҰУ,2006ж

2.Ахметова Ө.К, «Мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде IT қолдану». // Мектепке дейінгі білім берудегі ақпараттық технологиялар. -20.23.-73 б.

3.Тауекелова, А**.** Как начать урок: дидактические приёмы «стадии вызова» урока. // Білімдегі жаңалықтар. -2024. -№5. -22 б.

4.А.Бедел «Қазақ этнопедагогикасы бала дүниетанымын қалыптастыру негізі» Астана,2009ж. Адамгершілік

5.Ғ.М.Ахметқалиева « Мектепалды сыныбында балалардың өзін –өзі тануы арқылы құндылықтарын Өскемен,2009ж. қалыптастыру»

6. «Бала мен балабақша» журналы 2005 №16 шығарылым. Әдістемесі

DEVELOPMENT OF PRESCHOOL EDUCATION IN POLAND

Perdebaev Zhakhangir. Academy of Business and Management, Warsaw

Keywords: preschool education, structure, purpose, content, nursery-złobek, kindergartens -przedszkole, preparatory grade-zerovka, educator, voluntary, mandatory.

The development of preschool education in Poland has deep historical roots. The earliest forms of organized child upbringing emerged as early as the 19th century and were associated with charitable activities and the initiatives of reform-minded educators.

During the 20th century, the preschool education system underwent significant transformations, particularly during the socialist period, when the state assumed responsibility for child upbringing. However, following the transition to a market economy in the 1990s, the education system began to decentralize, leading to an expansion of the role of local self-government authorities.

The modern stage of development is characterized by integration into the European educational space, the implementation of innovative pedagogical technologies, and the improvement of the quality of educational standards.

The functioning of preschool education in Poland is regulated by a number of legislative acts that define its structure, objectives, and content. The main document is the Education Act, which establishes the principles for organizing the educational process.

An important feature of the Polish system is the decentralization of governance: a significant portion of authority has been transferred to local self-government bodies. This allows for consideration of regional characteristics and the needs of the population. The state ensures: development of educational standards, quality control of education, support for the accessibility of preschool institutions and funding of public kindergartens.

Such a model of governance contributes to the flexibility and adaptability of the system.

The preschool education system in Poland has a multi-level structure and includes several types of institutions, which differ according to the age of children and educational objectives:

- **Nurseries** (żłobek) - institutions for early childhood (from 6 months to 3 years);
- **Kindergartens** (przedszkole) - for children aged 3 to 5–6 years;
- **Preparatory class** (zerówka) - a compulsory stage of school preparation for children aged 5–6 years.

At the same time, the first two levels are voluntary, while attendance in the preparatory class is compulsory for all children before entering school.

The Polish system combines elements of both voluntary and compulsory education, ensuring a gradual transition of the child to formal schooling. Kindergartens in Poland operate in both the public and private sectors. Public institutions are funded by local authorities, whereas private kindergartens provide extended services for an additional fee.

The organization of the educational process in kindergartens has the following features: flexible attendance schedule (usually from 7:00 a.m. to 5:00 p.m.), integration of educational and play-based activities, an individual approach to the development of each child and availability of additional clubs and activities (languages, music, arts and creativity).

The educational program is oriented not only toward instruction but also toward the socialization of children, as well as the development of their communication skills and emotional intelligence.

The Polish preschool education system is based on modern pedagogical approaches, where learning through play plays a key role. Within the educational process, children: acquire the basic skills of reading, writing, and counting, develop fine motor skills and creative abilities, participate in musical, artistic, and physical activities and gain initial knowledge about the surrounding world.

Particular attention is given to fostering children's independence and their ability to interact with peers and adults.

Kindergartens in Poland perform not only an educational but also a social function. They contribute to: children’s adaptation to group settings, the integration of

children from different cultures and nationalities, support for working parents and the early identification and development of children's abilities.

In addition, the preschool education system ensures equal access to education for all children, including foreigners, who have the same rights to attend kindergartens as citizens of the country.

The quality of preschool education largely depends on the level of teacher training. In Poland, preschool educators receive professional training at higher education institutions.

The following requirements are imposed on educators: relevant professional education, proficiency in modern teaching methodologies, the ability to work individually with children and continuous professional development.

The system of professional development includes courses, training sessions, and participation in professional communities.

An analysis of the preschool education system in Poland makes it possible to identify a number of its advantages: accessibility and diversity of preschool institutions, compulsory preparation for school, a focus on the personal development of the child, integration of learning and play and a high level of professional training of educators.

Such a model contributes to the formation of basic competencies in children that are necessary for successful schooling.

In conclusion, it should be noted that preschool education in Poland represents a well-developed and dynamically evolving system aimed at the harmonious development of the child's personality. Through the combination of traditional and innovative approaches, the Polish model ensures a high quality of education and meets the modern requirements of society. The study of Poland's experience makes it possible to identify effective practices that can be adapted in other countries to improve the quality of preschool education.

References

1. Teresa Maresz. Education system in modern Poland// Научный журнал «Проблемы современного образования» 2011 г.

2. https://apd.world/blog/doshkolnoye-obrazovaniye-v-polshe/

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУГЕ ҮЙРЕТУ

Жүсіпова Құралай Казыбековна - Алматы облысы, Талғар қаласы «мектеп-интернаты» мұғалімі

Аннотация: Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстырып сөйлеуін қалыптастырудың теориялық және әдістемелік негіздері қарастырылады. Балалардың тілін дамытуда ауыз әдебиетінің, сөздік жұмысының, грамматикалық тұлғаларды дұрыс қолданудың маңызы ғылыми тұрғыдан талданады. Сонымен қатар, диалогтық және монологтық сөйлеуді

дамыту жолдары, қатысымдық-ойын әдісінің тиімділігі және сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мәселелері зерттеледі.

Тірек сөздер: байланыстырып сөйлеу, диалог, монолог, сөздік қор, тіл дамыту, қатысымдық әдіс, сөйлеу мәдениеті.

Мектепке дейінгі кезең – баланың тілдік және танымдық дамуының негізгі кезеңдерінің бірі болып табылады. Осы кезеңде баланың сөздік қоры қарқынды дамып, байланыстырып сөйлеу дағдылары қалыптаса бастайды. Байланыстырып сөйлеу – баланың ойын жүйелі, түсінікті және логикалық түрде жеткізе алу қабілеті.

Балаларды байланыстырып сөйлеуге үйрету – тіл дамыту жұмысының негізгі бағыттарының бірі. Бұл үдеріс арнайы ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттері арқылы ғана емес, күнделікті тұрмыстық қарым-қатынас барысында да жүзеге асырылады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстырып сөйлеуін дамыту кешенді әдіс-тәсілдер жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Бұл жүйе: ауыз әдебиетін пайдалану, сөздік жұмысын жүргізу, грамматикалық тұлғаларды дұрыс қолдануға үйрету, диалогтық және монологтық сөйлеуді дамыту сияқты бағыттарды қамтиды. Аталған бағыттар өзара тығыз байланыста жүзеге асырылып, баланың тілдік дамуын жан-жақты қамтамасыз етеді.

Екі немесе одан да көп адамдардың өзара сөйлесуі диалогтық сөйлеу деп аталады. Диалогтық сөйлеу балалардың күнделікті өмірінде табиғи түрде қалыптасады.

Балаларды диалогқа үйрету:

- арнайы ұйымдастырылған сабақтарда;
- күнделікті тұрмыстық жағдайларда (жуыну, киіну, тамақтану, серуендеу кезінде);
- тәрбиеші мен бала, бала мен бала арасындағы қарым-қатынаста жүзеге асады.

Диалогтық сөйлеу балалардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырып, өз ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік береді.

Монолог – бір адамның жүйелі, байланысты түрде сөйлеген сөзі. **Монологтық сөйлеуді дамытуда:**

- мәтінді қайталап айту;
- ойдан шығарып айту
- әңгіме құрастыру;
- әдістері кеңінен қолданылады.

Бұл әдістер балалардың ойлау қабілетін, қиялын және тіл байлығын дамытуға ықпал етеді.

Баланың байланыстырып сөйлеуі оның сөздік қорының деңгейіне тікелей байланысты. Сөздік қоры бай бала:

- ойын нақты жеткізе алады;
- қажетті сөздерді дұрыс қолданады;
- сөйлемдерді дұрыс құрастырады.

Сөздік қорды дамыту әдістеріне:

- жаңа сөздерді түсіндіру;
- көрнекілік арқылы сөз үйрету;

- ойындар арқылы сөздерді бекіту;

- ауыз әдебиеті үлгілерін пайдалану жатады.

Ауыз әдебиеті (ертегілер, мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар) баланың тілін дамытудың тиімді құралы болып табылады.

Ғалым Қ. Мендаяхова байланыстырып сөйлеуді қалыптастыруда қатысымдық-ойын әдісін жетекші әдіс ретінде қарастырады. Оның пікірінше, бала тілінің дамуы қарым-қатынас үдерісінде жүзеге асады.

Қатысымдық әдісте бала: ойынға белсенді қатысушы, қарым-қатынас субъектісі ретінде қарастырылады, тілдік ортада еркін әрекет етеді. Бұл әдіс баланың тілдік қатынасқа түсуіне, сөйлеу мәдениетін меңгеруіне және танымдық қабілеттерінің дамуына ықпал етеді. Мектеп жасына дейінгі балаларды оқытуда олардың жас ерекшеліктерін ескеру маңызды. Бұл кезеңде:

- көрнекілік;
- ойын;
- тәжірибелік әрекет негізгі оқыту құралдары болып табылады.

Балалар жаңа ұғымдарды алдымен көру, есту арқылы қабылдап, кейін оны сөйлеу арқылы бекітеді. Балалардың байланыстырып сөйлеуін дамытуда сөйлеу мәдениеті маңызды орын алады. Ғалым-педагог А. Қапенова сөйлеу мәдениетінің келесі көрсеткіштерін анықтаған:

Тілдің тазалығы – әдеби емес, орынсыз сөздердің болмауы;

Тілдің нақтылығы – ойды дәл және нақты жеткізу;

Тіл логикасы – ой мен сөздің үйлесімділігі;

Тілдің түсініктілігі – тыңдаушыға түсінікті болуы;

Тіл мәнері – эмоционалды, әсерлі сөйлеу.

Осы көрсеткіштер қалыптасқан жағдайда ғана бала дұрыс, анық және байланыстырып сөйлеуге үйренеді.

Қорытындылай келе, мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстырып сөйлеуін дамыту – күрделі әрі көпқырлы үдеріс. Бұл үдеріс диалогтық және монологтық сөйлеуді дамыту, сөздік қорды байыту, грамматикалық дағдыларды қалыптастыру және сөйлеу мәдениетін жетілдіру арқылы жүзеге асады. Қатысымдық-ойын әдісін тиімді пайдалану, көрнекілік пен практикалық әрекеттерді ұштастыру балалардың тілдік дамуын арттырады. Сондықтан бұл бағыттағы жұмыс жүйелі және ғылыми негізде ұйымдастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Б. Б. Баймұратова Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту методикасы. – А., 1991.

2. К. М. Метербаева. Тіл дамыту әдістемесі және мәнерлеп оқу практикумы. – А., 2008.

3. О. С. Ушакова. Методика развитие речи дошкольного возраста. – М., 2006.

MEKTEPKE SHEKEMGI TÁLIMDE JASALMA INTELLEKT TIYKARINDA BALALARDIŃ KREATIVLIGIN RAWAJLANDIRÍW: KONSEPTUAL JANTASÍWLAR

Allambergenova Muxabbat Xasanbaevna. Mektepke shekemgi hám baslawısh tálim fakul'teti dekanı. p.i.d., professor

Annotaciya: Bul izertlew jumısında mektepke shekemgi tálim jasındaǵı balalardıń dóretiwshilik (kreativ) qábiletlerin rawajlandırıwda jasalma Intellekt (JI) texnologiyalarınıń ornı hám áhmiyeti fundamentallıq túrde analiz etiledi. Izertlewde zamanagóy pedagogikalıq neyrotarmaqlar, adaptivlik oqıw platformaları hám multimodal ınteraktiv sistemalardıń didaktik múmkinshilikleri kórip shıǵılǵan. Sonıń menen birge, balalarda algoritmlik pikirlewdi dóretiwshilik jantasıw menen sintez qılıw metodikası hám de tárbiyashılar ushın JI quralların tálim procesine integraciya qılıw boyınsha ámeliy usınıslar islep shıǵılǵan.

Gilt sózler: Jasalma Intellekt, Neyropedagogika, kreativ oylaw, adaptivlik tálim, multimodal ınteraktivlik, cifrlı didaktika, alfa áwlad, STEAM tálimi.

XXI ásirdiń úshinshi on jıllıǵına kelip, jasalma intellekt insaniyat iskerliginiń barlıq tarawlarına, atap aytqanda, tálim sistemasına da dúbeleydey kirip keldi. Mektepke shekemgi tálim jası (3-7 jas) insan shaxsınıń hasası qáliplesetuǵın, kognitiv processler eń joqarı plastiklikke iye bolǵan dáwir. Ózbekstan Respublikasınıń 2030-jılǵa shekem bolǵan tálim strategiyasında innovciyalıq texnologiyalardı qollanıw etiw ústin turatuǵın wazıypa etip belgilengen. Bul kontekstte JI jaysha texnikalıq qural emes, bálki balanıń dóretiwshilik potencialın ashıp beretuǵın " intellektuallıq katalizator" rolin oynaydı.

Izertlewdiń tiykarǵı maqseti: mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde JI texnologiyaları járdeminde balalarda divergent (kóp variantlı) pikirlewdi qáliplestiriwdiń ilimiy-metodikalıq tiykarların islep shıqip atır.

Dóretiwshilik túsinigi hám JI arasındaǵı sintez;

Dóretiwshilik — bul jańa ideyalardı jaratıw, mashqalalarǵa standart bolmaǵan sheshimler tabıw hám ámeldegi elementlerden ulıwma jańa struktura payda etiw qábileti. J. Ílayford teoriyasına kóre, kreativliktiń hasası divergent pikirlew bolıp tabıladı. JI qanday járdem beredi? Generativ neyrotarmaqlar (mısalı, súwret sızıwshı yamasa tekst jaratıwshı JI) sheksiz variantlar maydanın usınıs etedi, ózi qalegen maglivmatti tez taba aladi. Bala JI bergen variantlar ishinen ayriqshasın tańlaw jáne onı qayta islew arqalı "sın kózqarastan dóretiwshilik" kónlikpesin payda etedi.

Dástúriy tálimde tárbiyashi 25-30 dana balaǵa birdey tapsırma beriwge májbúr. JI negizindegi platformalar (mısalı, Xan Akademiya Balalar yamasa Dream Qutı) balanıń hár bir basıwın, oylaw waqtın hám qátelerin analiz etedi. Ámeliy mısal : Eger

bala geometriyalıq formalardı súwret sızıw arqalı jaqsı ózlestirip atırǵan bolsa, JI oǵan matematikalıq túsiniklerdi anıq vizual kórkem óner arqalı túsindiriwdi baslaydı. Bul hár bir balanıń " Zona jaqın rawajlanıwı" (vıgotskiy boyınsha) ishinde háreketleniwin támiyinleydi. Zamanagóy JI sistemaları tekǵana tekst, bálki dawıs, háreket hám súwretti de usınıs etedi.

Metodika: "Janlı súwret" shınıǵıwı. Bala ózi sızǵan súwrettiń gúrrińin aytıp beredi, JI (mısalı, Animated Súwrets) bolsa bul súwretti háreketke keltiredi hám balanıń dawısın personajg'a iykemlestirip ózgertedi. Bul processte balada sóylew mádeniyatı, oyda sawlelendiriw hám texnikalıq dóretiwshilik biriktiriledi.) ham balada ózine bolǵan isenimi artadı.

Dóretiwshilik tek kórkem ónerde emes, logikada da kórinetuǵın boladı. Miywe-Bot yamasa Asmo sıyaqlı JI elementlerine iye oyınshıqlar balaǵa problemanı bóleklerge bolıwdı (sıyaqlıompozitsiya) uyretedi. Robottı bir noqattan ekinshi noqatqa aparıw ushın bala 3-4 qıylı joldı oylap tabıwı — bul injenerlik kreativligi bolıp tabıladı. JI menen ınteraktiv shuǵıllanǵan balalarda sózlik baylıǵı dástúriy metodqa qaraǵanda 20% ǵa tezirek ósedi. Problemanı sheshiw kónlikpesi JI oyınları arqalı 1.5 teńdey natiyjelilew qáliplesedi. Ózbekstandaǵı tájiriybe-sınaq maydanshalarında ótkerilgen baqlawlar sonı kórsetdiki, JI quralları engizilgen shınıǵıwlarda balalardıń aktivlik koefficienti 85-90% ni shólkemlesken (ápiwayı sabaqlarda bul kórsetkish 60% átirapında).

Tárbiyashılar hám ata-analar ushın JI quralların qóllaw boyınsha " Altın qaǵıydalar":

JI menen islew waqtı 5-7 jaslı balalar ushın 15-20 minuttan aspawı kerek. Sebebi ol balalardiń óziniń pikrin bayan etiwin sheklep tek jasalma intellektden paydalanıwǵa uyretip qoyadi. Shınıǵıw aqırında bala óz dóretiwshilik ónimin tárbiyashi hám teńlesleri menen talqılawı shárt. Tek balalar ushın arnalǵan, reklama hám etik tárepten filtrlengen JI modelleri (mısalı, ChatGPT dıń ata-ana qadaǵalawındaǵı versiyaları yamasa Sońgnimates) tańlaw kerek.

Juwmaq etip aytganda mektepke shekemgi tálim sistemasında jasalma Intellekt texnologiyalarınan ónimli paydalanıw balalardı " texnologiyalıq qarıydar" den " texnologiyalıq jaratıwshı" ǵa aylantıradı. JI negizindegi kreativ tálim metodları balalardıń keleshekte quramalı mashqalalardi sheshim ete alatuǵın, innovciyalıq pikir júritetuǵın shaxslar bolıp jetisiwine xızmet etedi, olardi kóplegen maǵlıwmatlarga iye boliwin támiyinlep beredi.

Mámleketimiz tálim strategiyasına muwapıq, pedagoglardıń JI boyınsha sawatlılıǵın asırıw hám milliy qádiriyatlarımızǵa uyqas cifrlı oqıw mazmunın jaratıw ústin turatuǵın wazıypa bolıp qaladı.

Paydalanilǵan ádebiyatlar

1. Ózbekstan Respublikası Mektepke shekemgi bilimlendiriw Ministirligi normativ hújjetleri.
2. " Jasalma Intellekt hám tálim: keleshek keleshegi"-Xalıq aralıq ilimiy konferensiya materialları.
3. Shańner, H. " Frames -dan Mind:1 1ory -dan Multiple Intelligences".
4. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń " Jasalma Intellekt texnologiyaların jedel engiziw ilajları tuwrısında" Gey qararı.
5. "1 Qollanıw-dan Ónerificial Intelligence (AI) ın Erte Shıldhood Bilimlendiriw"-MDPI Research, 2025.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA «O‘YINGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIM VA TARBIYA»

Yerejepova Zamira Mamutovna - Qoraqalpog‘iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini muvofiqlashtirish sh’o‘basi rahbari

Urazimova Rano Undasinovna – Nukus shahar maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limiga qarashli 53-son davlat maktagacha ta’lim tashkiloti direktori

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 5-fevraldagi PF-19-sonli «**Maktabgacha ta’lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»**gi farmonida asosan, Maktabgacha ta’lim va tarbiya tizimini ilg‘or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, innovatsion maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmog‘ini tashkil etish, nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, pedagog kadrlar salohiyatini oshirish, shuningdek, bolalarni o‘yinga yo‘naltirilgan ta’lim asosida milliy g‘urur va Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash maqsad etib qo‘yilgan. Jumladan:

- ta’lim-tarbiya jarayonini ilg‘or tajribalarga muvofiq innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish
- maktabgacha ta’lim tizimida bolalarni tarbiyalash, rivojlantirish va ularga ta’lim berishni ijobiy munosabatlar orqali amalga oshirish maqsadida o‘yinga asoslangan ta’limni joriy etish tadbiq etildi.

Ushbu jarayonni amalga oshirish maqsadida Qoraqalpog‘iston Respublikasi maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining Nukus shahar maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limiga qarashli 53-sonli maktabgacha ta’lim tashkilotida 2025-yil mart oyidan boshlab O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining Janubiy Koreya Respublikasining KOICA Xalqaro agentligi va Dong-Yeui universiteti professor-o‘qituvchilari bilan birgalikda **"O‘yinga yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya"** jarayoni bo‘yicha hamkorlikdagi ishlari olib borildi.

2025-yil mart oyida O‘zbekiston Respublikasidan uchta maktabgacha ta’lim tashkilotlari (Toshkent shahridan 122-MTM, Farg‘ona viloyatidan Quvasoy tumanini 28-MTM va Qoraqalpog‘iston Respublikasidan Nukus shahridan 53-sonli MTM) tanlab olindi va ushbu uchta tashkilot direktorlari Dong-Yeui universiteti professor-o‘qituvchilari: Jun Yun Sook, Jo Hyi Mi, Lee Na Ri, Diana Kimlar tomonidan onlayn o‘qitildi.

2025-yil 29-iyun 12-iyul kunlari Qoraqalpog‘iston Respublikasidan 5 ta pedagog (Nukus shahar 53-son maktabgacha ta’lim tashkiloti) Koreya Respublikasidagi Dong-Yeui universitetidagi o‘quv-seminarda, joriy yilning 2025-yil 28-iyul 1-avgust kunlari Tashkent shahridagi o‘quv-seminarda ishtirok etishdi va shundan keyin ushbu tashkilotning 4 ta guruhida tajriba sinov tariqasida ishlar amalga oshirilib kelindi.

2025-yil 18-21-avgust kunlari Dong-Yeui universiteti professor-o‘qituvchilari Nukus shahar 53-son maktabgacha ta’lim tashkilotidagi saralab olingan 4 ta guruh tarbiyalanuvchilari ota-onalari bilan uchrashuv tashkil qildi va bu ta’limning bolalar rivojlanishiga ijobiy ta’siri xaqida tushuntirish ishlarini olib borishdi. Ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar **"O‘yinga yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya"** asosida o‘z farzandlarida tajriba-sinov jarayonini olib borishga rozilik berdilar va qo‘llab-quvvatladilar.

"O‘yinga yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya" asosiy maqsadlari:

- yangi va zamonaviy metoddan foydalanish;
- bolaning bilim olishi va qiziqishini rivojlantirish, kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish;
-pedagoglar kompetentligini va qobiliyatini oshirishdan iborat.

Shuningdek, "O‘yinga yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya" jarayoni bo‘yicha tajriba-sinov tariqasida olingan guruhlarning kun tartiblariga o‘zgartirish kiritildi. Bu guruhlar dars jadvalida kunning birinchi yarmida asosiy o‘yin faoliyati bo‘lib, kunning ikkinchi yarmiga ikkinchi til, jismoniy tarbiya, musiqa darslari qo‘yildi.

Har bir guruh tarbiyalanuvchilarining qiziqishlaridan kelib chiqib turli ob’ektlarga sayohatlar tashkil yetildi. (Temir yo‘l vokzaliga, mevali boqqa, qurilish ob’ekti, supermarket, rivojlantiruvchi markazlarga va h.k.)

Ushbu loyihada pedagog vazifasi:

- o‘yin vaqtida bolani kuzatish;
- bolaning harakatini va rivojlanishini tahlil qilish;
- o‘yin orqali ta’lim metodlarini qo‘llash;
- bola rivojlanishidagi o‘zgarishlarni sezishdan iborat.

O‘rganish metodi:

O‘yin nazoratini qo‘llab-quvvatlash, resurslar bilan ta’minlash.

Pedagoglar bolalarning hatti-harakati orqali ularning muloqoti, erkinligi, muammoni mustaqil hal yetishi, tengdoshlari va kattalar bilan munosabati orqali kuzatishni olib boradilar.

O‘yin bolaning asosiy faoliyati bo‘lib, bolaning rivojlanishini o‘yin orqali oshirish, o‘yin bolaning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashi tajriba jarayonida pedagoglar tomonidan aniqlanib boriladi.

Ushbu amalga oshirilgan ishlar bo‘yicha 2025-yilning 27-29-oktabr kunlari Janubiy Koreya Respublikasining KOICA Xalqaro agentligi va Dong-Yeui universiteti professor-o‘qituvchilari **"O‘yinga yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya"** jarayoni bo‘yicha oraliq monitoring bosqichini o‘tkazdi. Tarbiyalanuvchilarning shu kungacha erishgan yutuqlarini, paydo bo‘lgan muammolarning yechimlari haqida suhbatlar olib bordi. Shuningdek, pedagoglar bilan seminar trening o‘tkazilib, oldindan qilinadigan chora-tadbirlar bo‘yicha suhbatlar olib borildi.

Professor Jun Yun Sook ushbu tajriba sinov ishlaridan keyin ota-onalar bilan o‘tkazilgan suhbat davomida bolalardagi o‘zgarishlarni, rivojlanishlari va qiziqishlari bo‘yicha ota-onalarning fikrlaridan va yutuqlardan keltirilgan misollardan ijobiy xulosalarni ko‘rdi.

Tajriba-sinov guruhlari pedagoglariga bolalarning o‘yin orqali rivojlanishida qanday yordamlar kerakligi, muammoli vaziyatlardan chiqish yo‘llari bo‘yicha suhbatlar olib borildi.

2026-yil 18-21-yanvar kunlari Janubiy Koreya Respublikasining KOICA Xalqaro agentligi va Dong-Yeui universiteti professor-o‘qituvchilari "O‘yinga yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya" jarayonini kuzatish ishlarini olib bordi. Qaydnomalarni muvofiqlashtirish bo‘yicha kouching o‘tkazdi. Pedagoglar hamkorlik ishlarini tekshirish va Direktor vazifasi bo‘yicha so‘rovnomalar o‘tkazdilar. 3 kunlik O‘orkshop muvaffaqiyatli yakunlandi.

Tashkilotda olib borilgan **«O‘yinga yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya»** jarayoni bo‘yicha o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari samarali bo‘lganligi yakunlanganligi sababli 2026-yil 3-mart oyidan O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining 2026-yil 23-fevralagi 75-sonli, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining 2026-yil 27-fevraldagi 85-sonli buyruqlariga asosan barcha guruhlarda **«O‘yinga asos-langan ta’lim va tarbiya»** jarayoni joriy etildi.

Janubiy Koreya Respublikasining KOICA Xalqaro agentligi hamda Dong-Yeui universiteti bilan hamkorlik samarali kechmoqda.

Kelajagimiz bo‘lgan bolalarimizning o‘yin orqali har tomonlama rivojlanishini, ularning kreativ fikrlashini kengaytirish, o‘z qobiliyatlarini namoyon eta olishi, o‘zaro munosabatlarining shakllanishi, ijtimoiy rivojlanishi va bilim darajasining yuksalishiga guvoh bo‘ldik.

Tarbiyalanuvchilarimiz ko‘plab yutuqlarga yerishdilar, ularning rivojlanish-larini pedagoglar o‘yin orqali kuzatib, qo‘llab-quvvatlab, yo‘naltirib, rivojlanish darajalarini qaydnomalarga belgilab bormoqdalar. Bu orqali ta’lim muhiti yaxshilanmoqda.

Pedagoglarimiz o‘quv treninglar, seminarlar, workshoplar orqali bilim ko‘nikmalari mustahkamlanib, tajribalari oshirilmoqda.

Loyiha orqali pedagoglarimiz va ota-onalarimiz o‘rtasidagi munosabatlar mustahkamlanib bolalarimizning rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shib kelmoqda va ilg‘or xorijiy tajribalar asosida o‘yinga asoslangan ta’lim va tarbiya jarayonlari amalga oshirilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta’lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-19-sonli Farmoni. 2026-yil 5-fevraldagi.

2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. *Ilk qadam davlat o‘quv dasturi*. – Toshkent, 2018.

3. Sh. A. Do‘stmuxamedova. *Bolalar psixologiyasi*. – Toshkent, 2019.

4. David Whitebread. *Play and Learning in Early Childhood Education*. – Cambridge University Press, 2012.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI DIREKTORLARINING MENEJERLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH NAZARIYASI

Babaeva Dona Razzakovna – O‘z MPU, p.f.n., professor,
Uzakbayeva Gulnur Genjemurat qızı – Ajiniyoz nomidagi NDPI 1-kurs magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkiloti rahbarlarining kasbiy bilimdonligi novator negizini tashkil qilishning nazariy asoslari, direktor va uning o‘rinbosarlarining kasbiy bilimlari nechog‘li darajada ekanligiga ko‘p jihatdan innovatsion faoliyatning muvaffaqiyati boshqaruv nazariyasi, iqtisodiyot va sotsiologiya, siyosatshunoslik va huquq, pedagogika va psixologiya, gigiena va fiziologiya sohalariga bog‘liqligi pedagogik muammo sifatida ekanligi o‘rganib chiqilgan. Shuningdek zamonaviy mutaxassis shaxsiga, muhandis-pedagoglar tarkibi faoliyatini va bolalarning o‘qishini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatiga oid normativ talablarni bilish ishning predmetini tashkil qiladi.

Menejment o‘z-o‘zidan paydo bo‘lishi mumkin bo‘lgan, tartibsiz, tasodifan yuzaga keladigan, cheksiz manfaatlar to‘qnashuvi natijasida vujudga keladigan, ammo shunga qaramay, qandaydir natijaga olib keladigan ijtimoiy o‘zini o‘zi boshqarishdan farq qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tomonidan boshqariladi umuman olganda, qaror qabul qilishga, ob’ektni tashkil etishga, kuzatishga, tartibga solishga, berilgan maqsadga muvofiq boshqarishga, ishonchli ma’lumot asosida tahlil qilishga va xulosa qilishga qaratilgan faoliyat tushuniladi. Pedagogik tizimlarni boshqarish (ijtimoiy boshqaruvning bir turi sifatida) bu yaxlit pedagogik jarayon ishtirokchilarining ob’ektiv qonuniyatlarini bilishga asoslangan maqsadli, ongli o‘zaro munosabatdir. Asosiy boshqaruv maqsadi maqbul natijalarga erishish uchun kuchlar, vositalar, vaqt, inson resurslaridan samarali va tizimli foydalanish. Maqsadlar bajariladi boshqaruv vazifalari , ular kompleksda hal qilinadi va maqsadlarga erishish texnologiyasini aniqlaydi.

Vazifa - bu ish yoki ishning bir qismi (operatsiyalar, protseduralar), ular oldindan belgilangan vaqt ichida bajarilishi kerak. Menejmentning mohiyati uning funktsiyalari orqali ifodalanadi (*funktsiya* - bajarish), unda faoliyat turlari, mazmuni, turlari, maqsadi, roli aniqlanadi. Boshqacha qilib aytganda, boshqaruv jarayoni bu muayyan faoliyat turlarining (funktsiyalarning) ketma-ket bajarilishi. Funktsiya - xilma-xillik, aniqlik, murakkablik va barqarorlik bilan tavsiflanadigan boshqaruv mehnatini taqsimlash va hamkorlikka asoslangan faoliyat turi.

Birinchi marta boshqaruv funktsiyalari XX asrda A.Fayol tomonidan aniqlangan. (rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, boshqarish va boshqarish). Kelajakda boshqaruv funktsiyalari to‘plami to‘ldirildi, kengaytirildi va takomillashtirildi.1922 yilda M.X.Mescon, M.Albert va F.Xeduri "Menejment asoslari". Menejment - bu ijtimoiy tashkilotlarda boshqaruv nazariyasi va amaliyoti, ya’ni. xalq tashkilotlarida. Ilmiy bilimlarning yangi yo‘nalishlari paydo bo‘ldi: "qurilishdagi menejment", "ta’limda boshqaruv" va boshqalar. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda menejmentning funktsional tarkibi uchun juda ko‘p turli xil tasniflash sxemalari mavjud. Boshqaruv faoliyatining quyidagi turlari ajratib ko‘rsatiladi: maqsadlarni belgilash, boshqaruv qarorlarini rejalashtirish yoki qabul qilish, tashkil etish, boshqarish, tartibga solish (yoki tuzatish).

Menejment nazariyasida asosan quyidagi asosiy funktsiyalar ajralib turadi: rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va boshqarish. Ushbu to‘rtta boshqaruv funktsiyalari o‘zaro bog‘liqlik aloqalari va qarorlarni qabul qilish jarayonlarida birlashtirilgan.Ijtimoiy olimlar tomonidan ajratilgan funktsiyalarning umumlashtirilgan tarkibini superpozitsiya qilish usulini qo‘llagan holda va ularni menejmentga qabul qilinganlarning tarkibi bilan taqqoslashda biz kompozitsiyada umumiy funktsiyalar (maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish) va o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan funktsiyalar mavjudligini, masalan, tartibga solish, motivatsiya , stimulyatsiya. P.I.Tretyakov pedagogik tizimlarning boshqaruv funktsiyalarining tarkibini ikki tomonlama yondashuv nuqtai nazaridan aniqladi va ularning o‘zaro bog‘liqligi va ketma-ketligini, yagona boshqaruv tsiklini tashkil etadigan bir-birini bosqichma-bosqich o‘zgartirishni o‘rnatdi. Ikkilik yondashuv rahbar faoliyatining turli funktsiyalari o‘zaro bog‘liqligini nazarda tutadi. Masalan, maktabgacha ta’lim tashkilotii rahbari nafaqat tashkilotning ishini rejalashtiradi, balki mumkin bo‘lgan natijani ham taxmin qiladi (rejalashtirish va prognoz vazifasi); nafaqat ma’lumotlarni to‘playdi va tizimlashtiradi, balki uni tahlil qiladi (axborot-tahlil funktsiyasi).

Faoliyat turlari sifatida menejmentning ushbu funktsiyalari orasida maqsad tizimni tashkil etuvchi omil hisoblanadi. Niyat va maqsadlarning ta’siri ostida boshqaruv jarayonining axborot-tahliliy bazasi shakllanadi. Motivatsion-maqsadli sozlama faoliyatni prognozlash va rejalashtirishning boshlang‘ich nuqtasi bo‘lib, qabul qilingan qarorlarning tashkiliy shakllari, usullari, vositalarini aniqlaydi, haqiqiy natijalarni monitoring qilish va diagnostik baholash uchun norma bo‘lib xizmat qiladi, pedagogik jarayon va xodimlarning faoliyatini amalga oshirish va tuzatishga imkon beradi. Har qanday boshqarish funktsiyasini amalga oshirish uchun boshqa barcha funktsiyalar qatnashadi, chunki ular o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiradi.

Zamonaviy boshqaruv xodimlarining xarakteristiq xususiyatlari - yuksak professionalizm va ishbilarmonlik xususiyatlari, boshqaruv bilimi asoslari va iqtisodiy fikr yuritishdan xabari bo‘lishi kerak. Yuksak ma’rifatli va madaniyatli, demokratik, mohirlik va xalqqa hisob qila olish, xalqning ehtiyojini bilishi kerak. Bundan tashqari maqsadni ko‘ra olish ijtimoiy muammolarni yecha olish, jamoani yarata olish va yo‘naltirish xususiyatlariga ega bo‘lishi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi 637-sonli Qonuni. 2020 yil 23 sentyabr.
3. Babayeva D.R., Jumasheva G.X. Maktabgacha ta’limni boshqarishning ilmiy asoslari (magistratura 1- kurs). Darslik. Toshkent-2023.
4. Irisboyeva Yo., Abdullayeva N. Mutaxasisslikka kirish.TDPU 2020y.
5. Губанова Н.Ф. Игровая деятельность в детском саду- М.: Мозаика – синтез – 2006.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNI TARIXIY OBIDALAR BILAN TANISHTIRISHDA VIRTUAL SAYOHATLARDAN FOYDALANISH JARAYONINING MOHIYATI

Xasanova Shaxnoza Toxtasinovna - O‘zMPU, p.f.b.f.d. (PhD), docent
Jumamuratova Ozada Rustam qızı - NDPI 1-kurs magistri

Annotaciya: Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni tarixiy obidalar bilan tanishtirishda virtual sayohatlardan foydalanish jarayonining mohiyati haqida so‘z yuritiladi.

Tayansh so’zlar: maktabgacha ta’lim; nazariy asoslari; tasviriy-ijodiy kompetensiya; kasbga tayyorlash; bo`lajak tarbiyachilarni; innovatsion yondoshuv.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma’rifiy o‘zgarishlar mazmunida tarixiy, milliy, ma’naviy qadriyatlarni o‘rganishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Davlatimiz va jamiyatimiz tomonidan fuqarolarda milliy iftixor hissini shakllantirish, ularda Vatan tuyg‘usini tarkib toptirishga intilishning zamirida milliy g‘ururi yuksak munosib vorislar tayyorlash maqsadi yotadi. Ushbu nuqtai nazardan yosh avlodda o‘zi tug‘ilib o‘sgan shahar, qishloq, mavze, mahalla bilan faxrlanish tuyg‘usini tarkib toptirishda tarixiy obidalarni o‘rganish yuksak tarbiyaviy ahamiyatga ega. Meloddan avvalgi I II, III asrlardan buyon saqlanib kelinayotgan Jonbos qal’a, Qo‘yqirilgan qal’a, Anqo qal’a, Tuproq qal’alarda, O‘zbekistonning janubida topilgan - Kushonlar davriga oid ajoyib haykallari bo‘lgan me’moriy yodgorliklar (Ayritom, Dalvarzintepa) topilmalaridan ko‘ramiz. Xorazmshohlarning uch yirik burjli saroyi, undagi haykallar, devariy rasm va o‘ymakor bezaklar, Afrosiyob yodgorliklari ham ajoyib san’at asarlari namunalaridir. Me’morchilik inshootlari xalqning go‘zallik ideallari va jamiyatning moddiy ehtiyojlaridan tashqari, o‘sha davr ijtimoiy hayotidagi asosiy g‘oyalarni, diniy-siyosiy qarashlarni, uni qurdirgan

shaxslarning istak - orzularini ham ifoda etadi. Hayotni ,kishilar faoliyatini o‘rganishning asosiy manbalaridan biri me’morchilik obidalaridir. Ularni ko‘rish, bilish o‘sha davr siyosatini, kishilarning turmush tarzi,diniy qarashlarini, ularning maqsadlarini bilish demakdir. Me’morchilik obidalari o‘zining salobati, go‘zalligi, rangi va naqshinkor bezaklari bilan o‘sha davr san’ati va kishilarning mahoratlari haqida aniq tasavvurlarga ega bo‘lish imkonini beradi.

Shundan ko‘rinib turibdiki, ma’naviy faoliyat, ma’naviy ravnaq jamiyat va millat hayotining, uning tarixi, ma’naviyatining ajralmas qismidir. Ma’naviyati yo‘q jamiyat ham, millat ham o‘zligini yo‘qotadi. Chunki taraqqiyot taqdirini ma’naviy jihatdan yetuk odamlar hal qiladi. Yosh avlodni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashda madaniyat va san’atning boshqa turlari qatori me’morchilik san’ati mahsuli bo‘lgan me’moriy obidalar ham katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Me’morlik obidalarining tarbiyaviy ahamiyatining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri uning sintetik soha, ham moddiy, ham ma’naviy qadriyat sifatidagi jihatlari bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda milliy g‘urur elementlarini shakllantirishning tarbiyaviy tizimida jarayonga integrativ yondashish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu integrativlikning tarkibiy komponentlari sifatida faoliyat turlari (masalan, tarixiy obidalarga ekskursiya – atorof-muhit bilan tanishish hamda ulardan olgan taassurotlar asosidagi faoliyat - tasviriy faoliyat bilan shug‘ullanish va h.k.) o‘rtasidagi sintetik jarayonlarni ta’kidlab o‘tish joiz.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni me’moriy obidalar bilan tanishtirish vositasida ularda milliy iftixor tuyg‘usi elementlarini tarkib toptirishga yo‘naltirilgan tarbiyaviy jarayonning samarali kechishi ularning nazariy hamda amaliy xarakter kasb etishi bilan bog‘liq. Shartli ravishda nazariy xarakter kasb etuvchi mashg‘ulotlarni ikki turga ajratish mumkin. Tadqiqot natijalaridan ayon bo‘ldiki, birinchi turkum mashg‘ulotlari mazmunini mazkur ishning 1.1 qismida qayd etib o‘tilgan ma’lumotlar – tarixiy obidalar, me’mor quruvchilar, usta hunarmandlar, naqqoshlar yoki xattotlar haqidagi tarixiy ma’lumotlar, rivoyat va afsonalardan foydalanishdan iborat bo‘lishi maqsadga muvofiq. Bunday materiallardan tarbiyachi bevosita illyustrativ materiallar, bolalarbop hikoyatlar vositasida bolalarda tarixiy tafakkur elementlarini, ular asosida milliy iftixor kurtaklarini tarkib toptirish ishlarini amalga oshirish mumkin.

Ikkinchi turkum mashg‘ulotlari joylardagi me’moriy obidalarga uyushtiriladigan sayohatlar shaklida amalga oshiriladi. Ta’kidlash joizki, sayohatlar bevosita ob’ektni real tarzda kuzatish va shartli ravishda “sirtqi ekskursiya” tarzida amalga oshirilishi mumkin. Bu borada D.Ro‘zievaning “Muhabbat va sadoqat dostoni” mavzusidagi “Toj Mahal”ga sirtqi ekskursiya qilish yordamida talabalarda milliy iftixor tuyg‘usini shakllantirishga oid tavsiyalaridan uzluksiz ta’limning barcha bug‘inlarida modernizatsiyalashgan variantda foydalanish mumkin. Sirtqi ekskursiya natijasida toshkentlik bolalarni Samarqanddagi, samarqandlik bolalarni Buxorodagi, xivalik bolalarni Shahrisabzdagi me’moriy obidalar bilan tanishtirish vositasida ularda milliy g‘urur elementlarini tarkib toptirish ko‘lamini, ta’sir doirasini kengaytirish mumkin.

Bolalarni me’moriy obidalar bilan tanishtirish vositasida ularda milliy g‘urur elementlarini shakllantirish jarayonini integrativ asoslarida me’moriy obidalar bilan

tanishish, ular haqidagi ma’lumotlardan olgan taassurotlar asosida tasviriy faoliyat bilan shug‘ullanish tarbiyaviy samarasi yuqori darajada bo‘lishi tadqiqot natijalari asosida o‘z isbotini topdi.

Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, me’moriy obidalarga uyushtiriladigan ekskursiyalarni tematik tarzda tashkil etish tarbiyaviy jarayonning ikki tomonlama samarali kechishini ta’minlaydi, ya’ni bu jarayonda bolalar ham me’moriy obida, ham uning tarkibida joylashgan muzeydagi eksponatlar bilan tanishish vositasida ularda millat tarixi, undan faxrlanish hislari samaraliroq kechadi. Ekskursiya bu diqqatga sazovor, tarixiy joylarni ko`rsatish va ularning ushbu o`lka iqtisodiyoti, madaniyati, tabiyatiga tutgan o`rni haqida hikoya qilish bilan harakterlanadi. Ekskursiyaning bu ikki elementi bir-biri bilan uzviy bog`liqdir.U yoki bu ob`yektlarning mavjudligi hikoya mazmunini belgilaydi, hikoyaning o`zi esa, ko`rsatish uchun aniq ob`yektning mavjudligini talab qiladi. Lekin shuni yodda tutish kerakki, ekskursiya uchun eng muhimi ko`rsatish, namoyish etishdir.U aniq bir reja texnologik xarita asosida olib boriladi. Namoyish etish-ob`yektlar tahlili, zaruriy tushuntirishlar, xulosalar bilan to`ldiriladi.

V.A.Sichinava fikricha, ekskursiyaga muhim rol o`ynaydigan ko`rgazmali vositalar 3 turga bo`linadi:

- ekskursiya marshrutidagi haqiqiy(asosiy) ekskursiya ob`yektlari;
- qo`shimcha illyustrativ materiallar(gid portfelidagi ko`rgazmali materiallar);
- so`zli-obrazli material gid mahoratiga bog`liq bo`lib, voqealarni yorqin tushuntirib berish evaziga erishiladi.

Ob`yektlarni namoyish etish metodi oson emas va u quyidagilarga bog`liq: harakat vositasi, ishtirokchilar tarkibi, ommaviy qiymati, mashhurligi, namoyonligi, saqlanganlik holati.

Ko`rsatish, namoyish etish texnologiyasida ikkita qismni ajratish mumkin. Birinchisi, sayohatchilar etiborini ob`yektga jalb etish va uni atrofidagi binolardan ajratib ko`rsatish maqsadida uning tashqi ko`rinishini so`z bilan ifodalash. Unda: a) qo`l harakatlari bilan ob`yekt joyi ko`rsatiladi(chapda, o`ngda, ikki qavatli bino yonida...), b) ob`yektning tashqi maxsus xususiyatlari sanab o`tiladi(balandligi, rangi, detallari soni, oynalari shakli, devordagi yozuvlari...).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – T., 2019. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019 y., 03/19/595/4160-son
2. Inomova M. Oilada bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 1999. – 151 b.
3. Mavlonova R., va boshqalar. To‘raeva O., Xoliqberdiev K. Pedagogika. Darslik. –T.: O‘qituvchi. 2001. – 512 b.
4. Tulenov J., Qodirov B., G‘ofurov Z.. Ma’naviy yuksalish sari.-T.: Mehnat. 2000. 192b.
5. Hasanboev J., To‘raqulov X., Haydarov M., O.Hasanboeva. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. T., 2008 . – 480 b.

НЕЙРОПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ НЕЙРОИГР КАК СРЕДСТВО РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ДОО РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН

Бекманова Жамиля Абдуллаевна – доцент, PhD факультет Дошкольное и начальное образование, кафедра Дошкольного воспитания и дефектологии, НГПИ им.Ажинияза

Аннотация: В данной статье рассматривается нейропедагогический подход как актуальное направление в системе дошкольного образования Республики Каракалпакстан. Анализируется роль нейроигр в стимулировании речевого развития детей дошкольного возраста. Особое внимание уделяется специфике двуязычной (билингвальной) среды детей региона, где воспитанники одновременно осваивают каракалпакский, узбекский и русский языки. Представлены теоретические основы, практические методы и результаты апробации нейропедагогических технологий в условиях дошкольных образовательных учреждений Каракалпакстана.

Ключевые слова: нейропедагогика, нейроигры, речевое развитие, дошкольный возраст, билингвизм, Республика Каракалпакстан.

Речевое развитие является одним из ключевых направлений дошкольного образования, поскольку именно в период от 3 до 7 лет закладываются основы коммуникативной компетентности личности. Дети дошкольного возраста Республики Каракалпакстан находятся в уникальной социолингвистической ситуации: они формируются в условиях многоязычного окружения, включающего каракалпакский, узбекский и русский языки, что предъявляет особые требования к методическому сопровождению их речевого развития.

Нейропедагогика — относительно молодая, но стремительно развивающаяся отрасль на стыке педагогики, нейропсихологии и нейробиологии — открывает принципиально новые возможности для построения образовательного процесса с учётом закономерностей работы головного мозга ребёнка. Использование нейроигр позволяет задействовать полисенсорные каналы восприятия, активизировать межполушарное взаимодействие и тем самым создать оптимальные нейробиологические условия для развития речи.

Актуальность темы обусловлена рядом факторов: ростом числа детей с нарушениями речевого развития в регионе, необходимостью внедрения современных научно обоснованных технологий в практику дошкольных образовательных организации (ДОО) Каракалпакстана, а также недостаточной разработанностью данного направления применительно к условиям многоязычного региона.

Нейропедагогика основывается на фундаментальных исследованиях в области нейронауки и когнитивной психологии. Труды А.Р. Лурия о системной организации высших психических функций, концепции Л.С.

Выготского о зоне ближайшего развития и роли слова как регулятора деятельности, а также современные нейробиологические исследования формируют методологическую базу данного подхода.

Центральное место в нейропедагогике занимает принцип нейропластичности — способности мозга изменять свою структуру и функции под воздействием опыта. У детей дошкольного возраста этот процесс достигает наибольшей интенсивности, что делает данный период сензитивным для речевого развития и делает нейропедагогические интервенции особенно эффективными.

Речь является результатом интегративной деятельности множества мозговых структур: зон Брока и Вернике, моторной и сенсорной коры, лимбической системы и мозжечка. Для полноценного формирования речевой функции критически важно:

• Своевременное созревание слуховой коры и речевых зон

• Развитие межполушарного взаимодействия через мозолистое тело

• Активная сенсомоторная интеграция: тактильные, проприоцептивные, вестибулярные ощущения напрямую связаны с речевыми зонами мозга

• Эмоциональное благополучие ребёнка как нейробиологический фактор

Дети Каракалпакстана усваивают речь в условиях функционального трилингвизма. Нейробиологические исследования показывают, что многоязычие при правильной педагогической поддержке стимулирует развитие когнитивных функций, улучшает исполнительный контроль и способствует более гибкому речевому поведению. Вместе с тем, без системного подхода многоязычная среда может создавать дополнительную нагрузку на речевые системы мозга, особенно у детей с предрасположенностью к речевым нарушениям.

Нейроигры как средство речевого развития

Нейроигры — специально разработанные игровые упражнения, направленные на активизацию нейронных сетей мозга посредством выполнения скоординированных движений и когнитивных задач. Применительно к речевому развитию выделяют следующие группы нейроигр:

Кинезиологические упражнения направлены на развитие межполушарного взаимодействия. Примеры: «Колечко» (поочерёдное соединение большого пальца с остальными), «Ухо–нос», перекрёстные движения рук и ног. Синхронизация двух полушарий мозга напрямую улучшает качество речепорождения.

Ритмо-речевые игры — сочетание речи с ритмичными движениями, основанное на глубокой связи моторных и речевых зон коры. Народные каракалпакские и узбекские потешки, адаптированные в формат нейроигр, позволяют органично интегрировать национально-культурный компонент в нейропедагогическую практику.

Графомоторные нейроигры — упражнения с рисованием двумя руками одновременно, обводкой, штриховкой по специальным схемам, что

стимулирует совместную работу обоих полушарий и развивает мелкую моторику как основу речевого развития.

Глазодвигательные упражнения — движения глаз по заданным траекториям стимулируют активность зрительных и речевых зон мозга, улучшают внимание и фонематическое восприятие.

Нейроигры рекомендуется включать в образовательный процесс ДОО следующим образом:

2. **Утренняя нейрогимнастика** (5–7 минут): кинезиологические и глазодвигательные упражнения в начале дня для активизации мозга

3. **Динамические паузы** на занятиях по развитию речи: ритмо-речевые игры на каракалпакском и русском языках

4. **Специализированные нейроигровые занятия** (2 раза в неделю по 20–25 минут) в форме игрового путешествия

5. **Нейроигровые ритуалы** в режимных моментах: при переходе между видами деятельности

Нейропедагогический подход, включающий систематическое использование нейроигр, доказывает свою эффективность как средство речевого развития детей дошкольного возраста в условиях многоязычной среды Республики Каракалпакстан. Данный подход позволяет:

6. Создать нейробиологически оптимальные условия для речевого развития, опираясь на закономерности работы мозга ребёнка

7. Органично интегрировать национально-культурный компонент (каракалпакский фольклор, природные материалы региона) в современные нейропедагогические технологии

8. Обеспечить комплексное развитие речи в условиях трилингвальной среды без ущерба для каждого из языков

9. Повысить мотивацию и речевую активность детей за счёт игровой формы организации образовательного процесса

Перспективными направлениями дальнейших исследований являются разработка адаптированных нейропедагогических программ для детей с особыми образовательными потребностями в условиях Каракалпакстана, а также подготовка педагогических кадров ДОО к реализации нейропедагогического подхода.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Узбекистан «Об образовании» от 23.09.2020 № ЗРУ-637 // Национальная база законодательства Республики Узбекистан.

2. Закон Республики Узбекистан «О дошкольном образовании и воспитании» от 16.12.2019 № ЗРУ-595 // Национальная база законодательства Республики Узбекистан.

3. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 1996. — 352 с.

4. Лурия А.Р. Язык и сознание. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. — 416 с.

5. Семенович А.В. Нейропсихологическая коррекция в детском возрасте. Метод замещающего онтогенеза. — М.: Генезис, 2017. — 474 с.

6. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. — М.: ТЦ Сфера, 2003. — 288 с.

7. Ayres A.J. Sensory Integration and the Child. — Los Angeles: Western Psychological Services, 2005. — 211 p.

8. Деннисон П., Деннисон Г. Гимнастика мозга. — М.: Восхождение, 1998. — 120 с.

9. Ягодина Л.А. Нейропедагогика в дошкольном образовании. — М.: ТЦ Сфера, 2021. — 96 с.

10. Мамбетова Г.М. Речевое развитие детей Каракалпакстана в условиях многоязычия: дис. канд. пед. наук. — Нукус, 2019. — 178 с.

11. Государственная программа развития дошкольного образования Республики Узбекистан на 2021–2025 годы. — Ташкент, 2021.

12. Халилова Л.Б. Психолингвистика: учебник для студ. пед. вузов. — М.: Академия, 2010. — 320 с.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA PAREMIK JANRLAR VOSITASIDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH

Kamilova Gulmira Alimovna - BuxDPI maktabgacha ta’lim kafedrasi mudiri p.f.n., professor.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta’limiga sifatli tayyorlash ko‘p jihatdan metodik, pedagogik va psixologik o‘quv adabiyotlarini yangilash va takomillashtirib borishni taqozo etmoqda. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat ta’lim dasturi, maktabgacha yoshdagi bolalarga maktabgacha ta’lim va tarbiya berish sohasidagi o‘quv - metodik qo‘llanmalar, metodik tavsiyalarni ishlab chiqish, shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim jarayonini loyihalashtirish, qurish, jihozlash va ularning faoliyatini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari inobatga olinib dasturlarning mazmuni takomillash-tirilmoqda.Maktabgacha yoshdagi bolalarda paremik janrlar vositasida ekologik tushunchalarni rivojlantirishga doir ma’lum vazifalarni bajarish tarbiyachi va pedagoglar zimmasiga yuklatilgan. Bu borada paremik janrlar - bolalarda ekologik tushunchalarn rivojlantirish va ekologik vazifalarni hal etishda yordam beradi.

Jahon miqyosida maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni rivojlantirish, paremik janrlardan foydalanishning didaktik modellari amaliyotga tatbiq etilmoqda. Johannesburgning 2020-yildagi Barqaror rivojlanish bo‘yicha o‘tkazilgan Butunjahon sammitida tabiatdan foydalanish va uni muhofaza qilishda xalqaro hamkorlik tizimini shakllantirish, tabiiy, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy shart-sharoitlarni inobatga olgan holda, ekologik vaziyatni mahalliy, milliy va global darajada yaxshilash masalalariga alohida e’tibor qaratildi. Bu borada Yaponiyada maktabgacha ta’lim yoshdagi bolalarda ekologik bilimlarni shakllantirish va ijodiy potensialini oshirishda “Kokoro” ta’lim g‘oyasi, Koreya, Finlyandiya, Buyuk Britaniya, Norvegiya, Rossiya davlatlarida ekologik ong va madaniyatni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilganligi alohida qayd etildi.

Dunyoda maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni rivojlantirishga yo‘naltirilgan didaktik jarayonni innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish,

kichkintoylarning qiziqish va ehtiyojlari, turli yosh xususiyatiga mos imkoniyatlariga yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiya jarayonini shakllantirishga qaratilgan ilmiy-pedagogik tadqiqotlar keng ko`lamda olib borilmoqda. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsining asosiy poydevori sifatida ekologik madaniyatni shakllantirish muammosini hal qilishda uning boy tarixiy ildizlaridan foydalanish metodikalarini takomillashtirish, ekologik ta’lim metodlarini transformatsiyalash, maktabgacha ta’limga zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, bolalarni tabiat bilan tanishtirish mazmuni, usul va shakllari hamda metodikasini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borish katta ahamiyatga ega.

Respublikamizda maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik bilim va tasavvurlarni paremik janrlardan foydalanish vositasida kengaytirish, maktabgacha ta’lim mazmuni, shakl va vositalarini optimallashtirish, pedagogik jarayonni tashkil etishning me’yoriy asoslari yaratildi. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonunda “Bolalarga ta’lim va tarbiya berishning muqobil shakllarini yaratish hamda har tomonlama rivojlantirish maqsadida zamonaviy innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish” kabi ustuvor vazifalar belgilangan [1]. Shu nuqtai nazardan maktabgacha ta’lim-tarbiya jarayonida bolalarda ekologik madaniyatni rivojlantirish mazmuni va texnologiyasini takomillashtirish dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ekologiya, atrof - muhitni muhofaza qilish va turizm sohalarida belgilangan vazifalarni tezkor hamda yangi yondashuv asosida sifatli tashkil etish, shuningdek, mazkur yo‘nalishdagi davlat boshqaruvi va nazorati tizimini takomillashtirish maqsadida “Ekologiya va turizm sohalarida aholi talablariga tezkor javob bera oladigan boshqaruv tizimini yaratish chora - tadbirlari to‘g‘risida”gi 217-sonli Farmoni qabul qilindi. Farmonga muvofiq ekologiya qo‘mitasi qulay ekologik holatni barqaror saqlash, atrof - muhitni muhofaza qilish, “Yashil makon” umummilliy loyihasini amalga oshirish, o‘rmonlarni ko‘paytirish, global iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yumshatish va cho‘llanishga qarshi kurashish sohalarida yagona davlat siyosati va nazoratini amalga oshirish bo‘yicha vakolatli organ vazifalari belgilab berildi.

2019-yil 16-dekabrdagi O‘RQ-595-sonli “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida” Qonuni, 2019-yil 8-maydagi PQ-4312 ”O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo‘lajallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, 2020-yil 22-dekabrdagi 802-son “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2024-yil 21-iyundagi PQ–231-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2024-yil 30-sentabrdagi PF–152-sonli Farmoni, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining 2024-yil 8-noyabrdagi “Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida malaka oshirishning “Metodik mahorat kuni” va “Metodik mahorat soati” tadbirlarini bosqichma-bosqich joriy etish to‘g‘risida”gi 362-sonli buyrug‘i, Vazirlar

Mahkamasining 2024-yil 27 avgustdagi 531-son “Davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktori lavozimiga nomzodlarni menejerlik o‘quv kurslarida o‘qitish, ularga menejerlik sertifikatini berish va nomzodlarni lavozimga tayinlash tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi qarori, Maktabgacha ta’lim tizimini raqamlashtirish va maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risidagi 2024-yil 18-dekabr 848-son qarori, “Maktabgacha va maktab ta’limi xodimlarining uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish to‘g‘risidagi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrdagi 867-son qaroriga hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda paremik janrlar vositasida ekologik madaniyatni rivojlantirish bo‘yicha ekologik bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga oid innovatsion usul va texnologiyalarni takomillashtirish; bolalarda ekologik ma’suliyatni shakllantirish, maktabgacha ta’lim sifatini oshirishda koloborativ hamkorlikni kuchaytirish; rivojlantiruvchi muhitda bolalarni xalq og‘zaki ijodi vositasida tabiatni asrashga o‘rgatish mexanizmlarini takomillashtirish yo‘nalishlarida ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.

Bugun o‘tmishda tabiatga yetkazilgan zararning chuqur asoratlarini tugatish, ekologik xavfsizlik va atrof - muhit muhofazasiga alohida e’tibor qaratilayotgan bir paytda ekologik madaniyat degan tushunchani yosh avlod ongiga sindirish va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tabiat boyliklaridan unumli foydalanish, ularni muhofaza qilish masalalarini ongli ravishda hal etish uchun oila, maktabgacha ta’lim tashkilotlaridan boshlab bolalarda tabiat ne’matlariga nisbatan mehr - muhabbat ruxini uyg‘otish, ekologiyaga oid bilimlarni ular ongiga singdirish yosh avlodni kelajakda atrof - muhitni muhofaza qila oladigan va tabiatdan unga zarar keltirmagan holda foydalana oladigan shaxs bo‘lib voyaga yetkazishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. “Inson hamisha har bir hodisadan o‘ziga manfaatli jihatlarni topishga harakat qiladi [5]. Xayolan bu manfaatlarni asoslashga sabab axtaradi. Vaqt o‘tgani sari turmush tajribasi mazkur voqea - hodisalarni turlarga bo‘lish, ulardan foydali va zararlilarini ajratish zaruratini keltirib chiqaradi. Oqibatda, xalq tasavvurida “bunday bo‘lsa-yaxshi, bunday bo‘lsa-yomon” degan hukm xulosalar paydo bo‘ladi. Masalan, birorta odamning hovlisida bulbul sayrasa, yaxshi; boyo‘g‘li sayrasa, yomon degan tasavvur odat tusiga kirgan. Bir ko‘rinishda ahamiyatsizdek tuyilgan holat turli urf - odatlarga, rasm - rusumlarga asos sifatida asrlar davomida millatimiz ongida shakllanib kelgan. Yigit tushida egarlangan ot minsa, go‘yoki hayotida ijobiy o‘zgarishlardan xabar olgandek sezadi o‘zini.”

Paremik janrlar qadim zamonlarda yozuv paydo bo‘lmasdan oldin yuzaga kelgan. Og‘zaki ijodning paydo bo‘lishi va ommaga tarqalishi jonli og‘zaki udum bilan bog‘liqdir. Folklor asarlarining uzoq asrlar davomida og‘zaki yaratilishi va og‘zaki ijro etilishi uning shakl va mazmuniga ta’sir ko‘rsatadi. Ma’lumki, ayrim tarixiy faktlarning to‘liq esda qolmasligi, zamon taqozosi bilan unutilishi natijasida ularning asardan tushib qolishi yoki o‘zgarishi mumkin. Folklorning og‘zakilik xususiyati uning keng tarqalishiga, xalq orasida keng ommalashuviga sabab bo‘ladi. Ammo shu bilan birga, og‘zaki ijod namunasi o‘tmish zamonlarda yozma tarzda mavjud bo‘lmagani uchun uni

ijro etuvchi shaxsning vafoti bilan yo‘q bo‘lib ketishi ham mumkin. Folklor asari og‘izdan og‘izga o‘tishi tufayli shaklan va mazmunan qanday o‘zgarishlarga uchramasin, bu hol uning g‘oyaviy - badiiy va ijtimoiy - estetik qimmatini tushirmaydi. Chunki unda ijodkor xalqning voqelikka munosabati aks etadi. paremik janrlar namunalari bilan tanishtirish jarayoni pedagogik - psixologik tizim sifatida quyidagicha ifodalandi:

- maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik tushunchalarni shakllantirishning bosqichli tizimi yaxlitlik kasb etib, o‘zaro bir - biriga bog‘liq va aloqador komponentlar bilan tavsiflanadi;

- paremik janrlar bilan tanishtirish pedagogik jarayon bo‘lib, bir qancha tarbiyaviy vazifalarni bajarishni o‘zida ifoda etadi;

- tarbiyalanuvchilarning bilish jarayonining rivojlanishi - tadqiqiy bilish va samarali refleksiv faoliyat sohasida pedagogik munosabatlar, tarbiya maqsadlari va talablari bilan belgilanadi.

Topishmoq, ertak va maqollar maktabgacha yoshdagi bolaning yosh xususiyatlari va qiziqishlariga, rivojlanganlik darajasiga, imkoniyatlariga mos kelishi kerakligi ilmiy asoslab berilgan. Bolalar ko‘pincha tabiat va unda sodir bo‘ladigan voqea - hodisalar haqidagi topishmoqlarni, televizorda ko‘rgan ertaklarni qayta - qayta ko‘rishni xush ko‘radilar. Maqol deb xalqning ijtimoiy - tarixiy, hayotiy - maishiy tajribasi umumlashgan badiiy, obrazli mulohazalardan iborat hikmatli so‘zlarga aytiladi. Maqol o‘zbek tilida maqol, tojiklarda zarbulmasal, ruslarda poslovitsa, arablarda (jonli so‘zlashuvda) naql, turklarda “ota so‘zi” atamasi bilan yuritiladi. Ekologik muammolar, ekologik halokat yoki ekologik vaziyat yechimini topish uchun, eng avvalo, insonda ekologik ta’lim tarbiyaga oid tushunchalarni rivojlantirish lozim bo‘ladi. Bolani yoshligidan boshlab oilada mehnatga ongli munosabatni uyg‘otish, obodonlashtirish, tabiatga, atrof - muhitga hurmat hissini rivojlantirish darkor. Oila davrasida farzandlarga “Suvga tuflama, uni iflos qilma, chunki barcha jonivorlar uni ichib baxra oladi”, “Gullab turgan mevali daraxtning shoxini sindirma, u meva beradi, uni o‘zing iste’mol qilasan” deb pandu - nasixatlar qilish, hamda uni amalda ko‘rsatish kerak. Avestoda tabiatni, xususan, suvni iflos yoki isrof qilgan kishi 400 darraga maxkum etilgan. Suvga hurmat islom dinimizda ham saqlanib qolgan. Mana shu hurmat ta’siri natijasida xalqda ko‘plab maqollar, rivoyatlar, ibratli hikoyatlar, ertaklar vujudga kelgan.

Paremik janrlar bolalarda so‘zlarni ma’no jihatdan bir biridan farqlay olishga, tabiat va ekologiyaga tegishli terminlarni tushunib, anglab olishga yordam beradi. Tarbiyachi - pedagog tomonidan hikoya qilingan ertak yoki aytilgan topishmoq, tez aytish, maqollar davomida bola nutqi va ekologik dunyoqarashini shakllanganlik o‘rtasidagi bog‘liqlik yaqqol ko‘zga tashlanadi. Ertak va topishmoqda ifodalangan voqea - obrazlar yaqqol namoyon bo‘lishi bilan bolada tabiat haqidagi tushunchalar mustahkamlanib boradi va badiiy idrok etishning rivojlanishiga xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. O‘zbekiton Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to‘g‘risida"gi O`RQ- 595-son Qonuni.2019-yil 16-dekabr.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-5024-sonli Farmoni. 2017-yil 21-aprel

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “ Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning Davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-son qarori. 2020 yil 22 dekabr.

4. O‘zbekiston Respublikasining "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasini transformatsiya qilish va vakolatli davlat organi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-81-son farmoni. 2023-yil 31-may)

5. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi.Toshkent. 2022-yil.

6. Turdiqulov E.O, Turdiqulov U.O. Markaziy Osiyoda ekologik ta’lim taraqqiyoti. T.: Fan, 2005. - 309 b

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNI MILLIY OBIDALARDAGI NAQSH ELEMENTLARINI CHIZISHGA O‘RGATISHNING NAZARIY ASOSLARI

Xasanova Shaxnoza Toxtasinovna - O‘zMPU, p.f.b.f.d. (PhD), docent
Xamidullayeva Amangul Atagulla qızı – Ajiniyoz nomidagi NDPI 1-kurs magistri

Tayansh so’zlar: maktabgacha ta’lim; ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar; katta maktabgacha yoshdagi bolalar; naqsh elementlarini chizishga o‘rgatish mashgulot; innovatsion yondoshuv.

Inson hayoti va faoliyati davomida zarur bo‘lgan bilimlar sarhadi tobora kengayib borayotgan hozirgi sharoitda muayyan faktlar yig‘indisini o‘zlashtirish bilan chegaralanib qolishi uni ma’naviy qashshoqlikka olib keladi. Shuning uchun bolalarga o‘z bilimlarini mustaqil ravishda to‘ldirib va boyitib borishni, o‘zining diqqat-e'tiborini axborotlarning eng muhimlariga qaratishni o‘rgatish talab etiladi. Bu vazifa bolalarning badiiy bezash ishlarini ta’lim–tarbiya jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda kengaytirish va rivojlantirishni taqazo etadi.

Milliy obidalardagi naqsh san’ati turlari ijodiy mehnat bilan chambarchas bog‘liq va shuning uchun bolalarda ishga ijodiy munosabatni tarkib toptiradi, ularni ma’naviy jihatdan boyitadi. Milliy obidalardagi naqsh san’ati bugungi hayotimizning turli sohalarini, har xil voqealarni to‘la qamrab olishi lozim. U davlatning tashqi va ichki siyosatini, xalqning mehnatdagi yutuqlarini, mamlakat tarixi, ilmiy, badiiy hayotidagi yangiliklarni, tabiat va boshqalarni ifodalashi kerak. Bola kunning ancha qismini maktabgacha ta’lim muassasalarida o‘tkazadi. Bog‘chadagi butun muhit uni go‘zallik qonunlari asosida yashashga, hayotdagi rang-barang holatlarni ko‘ra bilishga o‘rgatishi lozim.

Bola o‘zi ta’lim olayotgan maktabgacha ta’lim muassasa binosiga, uning yonidagi hududga va sport maydonchalariga qarab, ulardagi go‘zallikni his etishi, umuman o‘quv dargohining qiyofasi unda o‘zi bilim oladigan muhit haqida ijobiy tasavvur hosil qilishi lozim. Bunda puxta o‘ylab, chiroyli qilib bezatilgan va alohida e'tibor bilan tutiladigan tabiat burchagi, did bilan ishlov berilgan yo‘lka va gulzorlar, hovli,

kiraverishdagi me’morial taxta, mehnat, kiyinish madaniyati va odob–axloq kategoriyalari kabi mavzulardagi stendlar, binoning joylashishi tasvirlangan sxema va hokazolar katta yordam beradi. Mana shularning hammasida Milliy obidalardagi naqsh uslubi ko‘zga yaqqol tashlanib turishi shart.

Milliy obidalardagi naqsh san’atining binoni bezatishdagi asosiy yo‘nalishlari o‘quv xonalarini, sport va majlislar zallarini, koridorlarni bezash, ko‘rgazmalar tashkil etish, o‘quv muassasasi teatri uchun dekoratsiya ishlash, dekorativ–amaliy san’at buyumlari yasash, plakatlar chizish, turli axborot vositalarini tayyorlash va hokazolardan iboratdir. Milliy obidalardagi naqsh san’at keng miqyosda rivojlanayotgan xalq amaliy ijodi turlaridan biridir. Unda kishining haqiqiy san’atga estetik munosabati yaqqol namoyon bo‘ladi.

Naqsh san’atining o‘ziga xos estetik jiqatlarini tushunish uchun uning mavzui, mazmuni, asardagi tiplar, badiiy taxnika vositalari diapazonining odatdan tashqari katta miqyosini nazarda tutib qarash kerak. Bu badiiy naqsh o‘ymakorligi - monumental, dastgoqli, predmetli-miqyos va turli xalqlarning milliy kiyimlari, so‘zanalar, taqinchoqlar va istirohat bog‘lari san’ati, devorlardagi monumental dekorativ rasmlar, vitrina, devoriy gazeta, tabriknomalarning bezaklari hamda mebel buyumlaridagi o‘ymakorlik va hokazolardir. Shakllari bir-biriga o‘xshamagan bu asarlarni o‘zaro biriktirib turgan jiqat ularning asosiy vazifasi - insonni qurshab turgan muhitni estetik bezashdan iboratligidadir.

Shuni ta’kidlash kerakki, naqsh san’at turlari rang–barang bo‘lsa ham, ularning ko‘pchiligi amaliy–foydali ob'ektlarga: liboslar, mebel, o‘yinchoqlar, vitrinalar, binolar va hokazolarga badiiy ishlov berish jihati bilan o‘zaro bog‘lanadi. Mana shu ma’noda naqsh–amaliy san’at deyiladi. Biroq naqsh san’atiga, yuqorida aytganimizdek, amaliy jiqatdan bevosita foydasi sezilmaydigan asarlar ham qo‘shiladi. Masalan, zargarlik buyumlari, turli taqinchoqlar, o‘ymakorlik buyumlari va boshqalar. Bularning hammasi rassomlik yoki haykaltaroshlikdan farqli o‘laroq kundalik konkret muhitda, o‘zlarining xususiyatlariga ko‘ra konkret holatda foydalanilsagina estetik ma’no kasb etadi.

Inson yashayotgan va harakat qilayotgan muhitning nafosat boyligi ana shu muhitga olib kirilgan zeb-ziynat buyumlarining soni bilangina belgilanmaydi. Muhimi shundaki, bu zeb-ziynat elementlari mazkur muhitning hayotiy sharoitiga moslashib, uning ijtimoiy mazmuniga, odamlarning amaliy va ma’naviy ehtiyojlari vujudga keltirgan talablarga nechog‘liq javob berishiga qarab baholanadi. Nafosat elementlari muhitni shunchaki bezabgina qolmasdan, balki uning badiiy obrazli mazmunini kuchaytirib, oshirib, rivojlantirib ham ko‘rsatadi. Naqsh san’at mana shu vazifasini san’atning boshqa turlari - me'morlik, rassomlik, haykaltaroshlik bilan birgalikda bajarsa, uning qimmati yanada ortadi.

Naqsh san’ati asarlari vositalarida ma’lum davr doirasida sharoitning badiiy obrazli mazmunini dinamik tarzda o‘zgartira olish mumkinligi ularning o‘ziga xos xususiyatidir. Naqsh san’atning shu xususiyatiga binolar, ko‘chalarning bayramona bezatilishi misol bo‘ladi. Bu naqshlar o‘sha joylarning odatdagi qiyofasini ma’lum vaqtgacha o‘zgartirib turadi. Naqsh san’atining barcha turlariga oid asarlar, shu jumladan, ularga yaqin turuvchi grafik san’at asarlari ham ma’lum darajada mana shunday rolni bajarishi mumkin. Masalan, bayramona tabriklar yoki tasvir tushirilgan

vimpellar. Naqsh san’at asarlarida inson, jamiyat va davrning xarakterli hissiyotlari to‘g‘risida mavjud g‘oyaviy hamda axloqiy tasavvurlarni ifodalash san’atning rostgo‘yligi yoki ta’sirchanligining asosiy shartidir. Mana shu tamoyilga amal qilinmasa, badiiy maqsad hamda shaklni hal qilishda yasamachilik, asarda emotsional qiyofa bo‘lmasligi, formalizm vujudga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.Mirziyoyev, “Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatllash chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5242-son, 2017-yil 17-noyabr. 2-10 betlar

2. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, T- 2022 y.

3. Panteleev G.N. Bolalar uchun dekorativ san’at. - M.: Ta’lim, 2022.

4. Sakulina N., Komarova T. Bolalar bog‘chasida tasviriy faoliyat. - M.: Ta’lim, - 2022.

BO‘LAJAK SHIFOKORLARNING DEONTOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH HUSUSIYATLARI

Kabulov Azamat Ibadullayevich-Qoraqalpog‘iston Respublikasi Ellikqal’a tumani Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak shifokorlarning deontologik kompetentligini rivojlantirish hususiyatlari va uning avzallik jihatlari haqida so’z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: deontologik kompetentlik, tibbiy etika, bo‘lajak shifokorlar, kasbiy madaniyat, bioetika tamoyillari, shifokor-bemor munosabatlari, kommunikativ kompetensiya, tibbiyot ta’limi.

Mamlakatimiz tibbiyot tizimida shifokor faoliyati nafaqat kasbiy bilim va amaliy ko‘nikmalar bilan, balki yuksak axloqiy madaniyat, insonparvarlik va mas’uliyat bilan ham belgilanadi. Shifokor kasbi inson hayoti va salomatligi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan eng mas’uliyatli kasblardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2025-yil 10-noyabr kuni Toshkent davlat tibbiyot universitetiga tashrifi chog‘ida *“*Eng muhimi, har bir tibbiyot xodimining malakasini oshirish, zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan ta’minlashga e’tibor qaratishimiz lozim” [1] ekanligini aytib o‘tgan edi. Shu sababli tibbiyot ta’limi tizimida bo‘lajak shifokorlarning nafaqat ilmiy bilimlarini, balki ularning axloqiy qarashlari, kasbiy madaniyati va bemor bilan muloqot qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayon ayniqsa shifokorlarning deontologik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liqdir.

Tibbiyot sohasida deontologiya shifokorning bemor, uning qarindoshlari, hamkasblari hamda jamiyat oldidagi kasbiy burchlarini, axloqiy majburiyatlarini va mas’uliyatini o‘rganadi. Deontologik kompetentlik esa shifokorning kasbiy faoliyatida axloqiy me’yorlarga amal qilishi, bemor bilan samarali muloqot o‘rnatishi, kasbiy

etikani hurmat qilishi va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan holda faoliyat yuritish qobiliyatini ifodalaydi. Shifokorning deontologik kompetentligi uning kasbiy madaniyati, shaxsiy fazilatlari va kommunikativ ko‘nikmalarining uyg‘unligidan iborat bo‘lib, tibbiy xizmat sifatini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda deontologiya tushunchasi ko‘plab olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan. Jumladan, N.N.Petrov tibbiy deontologiyani shifokorning bemor bilan munosabatlarida namoyon bo‘ladigan axloqiy qoidalar tizimi sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, “shifokor faoliyatining asosiy maqsadi bemorni davolash bilan bir qatorda uning ruhiy holatini qo‘llab-quvvatlashdan iboratdir” [2]. Shifokor bemorga nisbatan mehr-shafqatli, ehtiyotkor va mas’uliyatli munosabatda bo‘lishi zarur. Bu esa shifokorning kasbiy faoliyatida axloqiy madaniyatning muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi.

Shuningdek, I.V.Davydovsky tibbiy deontologiyani shifokorning kasbiy madaniyati va mas’uliyatini ifodalovchi muhim omil sifatida baholaydi. U “shifokorning bemor bilan muloqoti davolash jarayonining muhim tarkibiy qismi ekanligi” [3] ni ta’kidlaydi. Davydovskiy fikriga ko‘ra, shifokor bemor bilan muloqot jarayonida ehtiyotkorlik, sabr-toqat va hurmat kabi fazilatlarni namoyon etishi kerak. Bemorning ruhiy holatini tushunish va unga psixologik yordam ko‘rsatish shifokorning kasbiy burchi hisoblanadi.

Zamonaviy bioetika sohasida deontologik kompetentlik tushunchasi yanada kengroq talqin qilinadi. Bu borada Tom L. Beauchamp va James F. Childress tomonidan ishlab chiqilgan bioetikaning to‘rtta asosiy tamoyili alohida ahamiyatga ega. Ular “avtonomiya, foyda keltirish, zarar yetkazmaslik va adolat tamoyillari” [4] dan iborat. Ushbu tamoyillar zamonaviy tibbiyot etikasi asosini tashkil etadi va shifokorning kasbiy faoliyatida muhim yo‘riqnoma bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, bemorning huquqlarini hurmat qilish va uning qarorlarini inobatga olish zamonaviy tibbiyot amaliyotining muhim talablaridan biri hisoblanadi.

Bo‘lajak shifokorlarning deontologik kompetentligini rivojlantirish jarayonida insonparvarlik tamoyili ham muhim o‘rin tutadi. Bu masala Edmund D. Pellegrino va David C. Thomasma tomonidan ham chuqur o‘rganilgan. Ularning fikricha, “tibbiyot faoliyatining asosiy maqsadi bemorga yordam berish va uning manfaatlarini himoya qilishdan iboratdir. Shifokor bemorning jismoniy sog‘lig‘i bilan bir qatorda uning ruhiy holatiga ham e’tibor qaratishi lozim. Bemor bilan insoniy munosabat o‘rnatish davolash jarayonining samaradorligini oshiradi” [5].

Tibbiyot ta’limi jarayonida bo‘lajak shifokorlarning deontologik kompetent-ligini shakllantirish pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu jarayon talabalarning kasbiy bilimlari, kommunikativ ko‘nikmalari va axloqiy qarashlarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Talabalarda deontologik kompetent-likni shakllantirish uchun nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy mashg‘ulotlar, klinik vaziyatlarni tahlil qilish va muammoli vaziyatlarni muhokama qilish kabi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Zamonaviy tibbiyot ta’limida kommunikativ kompetentlik ham muhim ahamiyatga ega. Shifokor bemor bilan samarali muloqot o‘rnatishi, uning shikoyatlarini diqqat bilan tinglashi va unga tushunarli tarzda maslahat berishi kerak. Bu masala Ronald M. Epstein tomonidan ham keng o‘rganilgan. Uning tadqiqotlariga ko‘ra,

“shifokorning empatiya qobiliyati va bemor bilan muloqot qilish madaniyati davolash jarayonining samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shifokor bemorning ruhiy holatini tushunib, unga dalda bera olishi zarur” [6].

Bo‘lajak shifokorlarning deontologik kompetentligini rivojlantirishda klinik amaliyot muhim rol o‘ynaydi. Klinik muassasalarda o‘tkaziladigan amaliy mashg‘ulotlar davomida talabalar tajribali shifokorlar faoliyatini kuzatish, bemorlar bilan muloqot qilish va tibbiy jarayonlarda ishtirok etish orqali kasbiy madaniyatni o‘rganadilar. Bu jarayonda ular shifokor kasbining axloqiy jihatlarini chuqurroq anglay boshlaydilar. Tajribali shifokorlarning faoliyati talabalarga namuna bo‘lib xizmat qiladi va ularning kasbiy shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, bo‘lajak shifokorlarning deontologik kompetentligini rivojlantirishda davlat siyosati ham muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasida tibbiyot xodimlarining kasbiy etikasi va deontologiyasi masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyatida etik me’yorlarga amal qilish zarurligini belgilaydi. Ushbu hujjatlarda “shifokorning bemor bilan munosabatlari, tibbiy sirni saqlash, kasbiy mas’uliyat va muomala madaniyati” [7] kabi masalalar yoritilgan.

Bo‘lajak shifokorlarning deontologik kompetentligini rivojlantirish jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, simulyatsion treninglar, virtual klinik vaziyatlar va interaktiv ta’lim metodlari talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday usullar talabalarga murakkab vaziyatlarni xavfsiz muhitda mashq qilish imkonini beradi. Natijada ular real klinik sharoitda to‘g‘ri qaror qabul qilishga tayyor bo‘ladilar.

Deontologik kompetentlikni shakllantirish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ham e’tibor qaratish zarur. O‘zbek xalqining mehr-oqibat, insonparvarlik, kattalarga hurmat va bemorlarga g‘amxo‘rlik kabi qadriyatlari tibbiyot kasbining axloqiy tamoyillari bilan uyg‘unlashadi. Shu sababli tibbiyot ta’limida milliy madaniyat va ma’naviy merosga asoslangan tarbiya tizimini rivojlantirish bo‘lajak shifokorlarning kasbiy va axloqiy kamolotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak shifokorlarning deontologik kompetentligini rivojlantirish zamonaviy tibbiyot ta’limining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shifokor kasbi inson hayoti bilan bog‘liq bo‘lganligi sababli, bu kasb egalaridan yuqori darajadagi axloqiy madaniyat, mas’uliyat va insonparvarlik talab etiladi. Tibbiyot ta’limi jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda talabalarning kommunikativ ko‘nikmalarini, axloqiy qarashlarini va kasbiy madaniyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur. Deontologik kompetentlikka ega bo‘lgan shifokorlar bemorlar bilan samarali muloqot o‘rnatish, ularning ruhiy holatini tushunish va davolash jarayonida insonparvarlik tamoyillariga amal qilish orqali tibbiy xizmat sifatini oshirishga katta hissa qo‘shadilar. Bo‘lajak shifokorlarning deontologik kompetentligini rivojlantirish mexanizimlarini takomillashtirish esa kelajakda yuqori malakali, axloqiy jihatdan yetuk va jamiyat oldidagi mas’uliyatini chuqur his qiladigan shifokorlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Н.Н.Петров “Вопроси хирургической деонтологии”. – Ленинград: Типография им. Володарского, 1956. – 163 бет.
2. И.В.Давидовский “Проблема врачебной этики и деонтологии”. – Москва: Медицина, 1980. –200–220 бет.
3. Tom L. Beauchamp, James F. Childress “Principles of Biomedical Ethics”. – New York: Oxford University Press, 2013. – 480 page
4. Edmund D. Pellegrino, David C. Thomasma “For the Patient’s Good: The Restoration of Beneficence in Health Care”. – New York: Oxford University Press, 1988. – 288 bet.
5. Ronald M. Epstein Mindful Practice in Action / Mindful Practice. – New York: Springer, 2017. – taxminan 280–300 bet.
6. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Tibbiyot xodimlarining kasbiy etikasi va deontologiyasi bo‘yicha metodik tavsiyalar. – Toshkent, 2020.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MUSIQAVIY FAOLIYATINI OSHIRISHDA INNIVATSION YONDOSHUVDA PEDAGOGIK ASOSLARI

Ibragimova L.A-NMPI dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning musiqaviy faoliyatini oshirishda innivatsion yondoshuvda pedagogik asoslari

Tayanch tushunchalar: Maktabgacha yoshdagi bolalar, badiiy psixologiya, estetik ta’sir, estetik tarbiya, psixologik rivojlanish muhiti, bolalar folklori va tarbiya.

Bog`cha yoshidagi bolalarning ma`naviy, madaniyatli qilib tarbiyalashda musiqa tarbiyasi muhim usullardan biri bo`lib hisoblanadi. Ta`lim berish maktablarida o`tkaziladigan musiqa darslarining asosiy maqsadi go`zallik qonuniyatlari asosida etuk shaxsni shakllantirish vazifalarini amlaga oshirish uchun xizmat qilishdan iborat bo`lishi kerak. Dastur maktabgacha davlat standartida ko`rsatilgan talablar asosida tuziladi. Bolalarning estetik hislarini tarbiyalash, milliy ruh, milliy musiqani o`zida shakllantirish, musiqadan muxim bilim va Amaliy odatlarni shakllantirish dasturining asosi hisoblanadi.

Dasturda belgili pedagogik vazifalar saqlangan holda, milliy qadriyatlar, dasturlar, xalq ijodiyoti, musiqa merosini bolalarning idrok qilish qobiliyati darajasida bosqichma-bosqich o`tish nazarda tutiladi. Ertalabki badantarbiya, hər xil shakldagi darslar, mehnat, sayr, estetika soatlari, o`yin-kulgu, bayramlarga xos asarlar aniq rejalashtirilib, o`z o`rnida qo`llanish, «Milliy tafakkur» muammosining echimiga erishishda muhim usul bo`ladi.

Dasturda ko`rsatilgan asarlar, musiqa repertuarlari Ona Vatanga muhabbat, mehnatsevarlik, tabiatni himoya qilish, do`stlik, mehr-shafqat kabi xossalar musiqali obraz orqali idroq qilishga qaratilgan. Dastur mazmuni bolalarning yoshiga mos bo`lgan (bilim va odatlar darajasi, musiqaga munosabati, qiziqishi, qobiliyati, salomatligi, quvnoqligi, bog`chadagi muhit va b.) sharoitlarni musiqiy faoliyat turlarini hisobga olgan sharoitda 5 qismga bo`linadi.

Ma`lum bo`lganiday, musiqiy faoliyat, musiqa tinglash, qo`shiq aytish, musiqiy ritmik harakatlar, bolalar asboblarini chertishni o`rganish kabi turlarga bo`linadi. Har bir faoliyat bolaning musiqiy hissini rivojlantirishga yordam berib, belgili odatni shakllantiradi.

Musiqa olimlari bolalarni musiqiy tarbiyalshada musiqa tinglash faoliyatiga alohida e`tibor bermoqda. Sababi har bir insonning musiqa madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida musiqa tinglash ko`nikma va odat muhim o`rinlarning birini egallaydi. Pedagogika fanida qo`shiq aytish faoliyatining tarbiyaviy ahamiyati alohida. Milliy ruhni o`zida ifodalagan xalq qo`shiqlari, kuylari, bolalarning dunyoni badiiy his qilib va idrok qilishi, zavqlanishiga yordam beradi. Musiqa obrazlariga muvofiq har xil harakat va o`yinlarni (tantsa) o`yinda har xil obrazlarni ta`sirchan ijro etish muhim ahamiyatga ega. Sababi harakat musiqiy qobiliyatni shakllantirish va jismoniy rivojlanishda juda muhim harakatda asarning badiiy mazmuni, quvnoqligi tasvirlanadi.

Bolalar asboblaridan chiqqan rang-barang kuylar bolalarni sozlarning tovushi bilan tanishtiradi. Ularda zavqlanish, quvonch kabi yoqimli ma`naviy sharoitni yuzaga keltiradi. Dasturning mazmunida asboblar bilan tanishtirishdan boshqa bilimlar yoshga mos bo`lgan urib qoqilib chalinadigan sozlar va musiqiy o`yinchoqlar yordamida oddiy ijodiy usullarni bajara oligga o`rgatish vazifalari qo`yiladi. Bog`cha yoshida bolalarning musiqiy ijodining dastlabki asoslari paydo bo`la boshlaydi. Zehnli bolalar oddiy qo`shiq, o`rgangan o`yin, harakat turini mustaqil yaratgan ijodiga moslashtiradi, har xil obrazlarni yangida tahlil qiladi, o`yinda ta`sirli xossalarni o`ylab topadi, ijodning natijasidan zavqlanadi.

Bayram ertaliklari –bolalarni badiiylik tomonidan tarbiyalash shakllaridan biri. Ularning maqsadi bolalarni estetik dunyoga olib kirib, ularda ajoyib erkin ta`sir qoldirish, bayramga bog`liq quvonch yaratish. Ularga o`yin-kulgular, kontsertlar, sayr, estetik soatlar va faolligi zarur. BOlalarning salomatligini saqlash, darslar uchun gigienik talablar javob beradigan darajada `sharoitlar yaratish, ertaliklar va bayram tadbirlarini tashkil qilish va o`tkazishga faol qatnashib bog`cha rahbariyati va tarbiyachilarning pedagogik vazifasi bo`lib hisoblanadi.

Kichik yoshdagi bolalarga musiqiy tarbiya berishdagi tarbiyachining asosiy vazifasi bu –bolalarda musiqa tinlashda paydo bo`ladigan emotsional javob berish, eslatish qobiliyatining rivojlantirish bo`lib hisoblanadi. Musiqa asboblarida pedagog musiqa tinglashga, qo`shiq tinglashga o`rgatadi.

Bolalarda ritmikani rivojlantirishda tarbiyachi ularni musiqa ostida yuritishga oddiy o`yin xarakatlarini bajarishga, qo`l shapatlashga va b. o`rgatadi. Shu bilan birga predmetlar bilan murakkab emas harakatlar ishlashga o`rgatadi. Masalan: bayroqchani yuqori ko`tarish. Shuningdek bu yoshda musiqa tinglashda o`yinchoq ko`rsatishda keng qo`llaniladi. U qo`shiqning mazmuniga qarab taxlab olinadi.

2-kichik guruh

Bu yoshda har xil mazmun va ko`ngil qo`shiqlar va asboblar yordamidagi bajarilgan kuylarga bo`lgan qiziquvchanligini keltirib chikarish va uni esda olib qolish odatlarini tarbiyalash kerak. Bolalar soz va musiqani o`yinchoqlarni farqlay oladigan bo`lishi kerak. Tovush imkoniyati hajmida qo`shiq aytish odatining dastlabki asosini shakllantirish, tabiiy tovushda aytishga o`rgatish, yil oxirida bolalar tanish qo`shiq va

musiqalarni farqlay olishi, qo`g`irchoq chiqarish, surnaychi kabi musiqa o`yinchoqlarini bir-biridan ajrata olishini o`rganish kerak.

O`rta guruh

Bu yoshda bolalarning musiqani bili shva undan ta`sinlanishga tarbiyalaydi. Musiqiy asaraning tushunish va eslab qolishga o`rganadi. Milliy musiqaga muhabbat hissini tarbiyalanadi. Shunday ularning musiqaga qiziquvchanligini orttirish va qobiliyatlarini rivojlantirish. Oddiy bajarish odatini shakllantirish, bolalarni asbob bilan tanishtiradi. Chirildaq, doira. Bu yoshda bolalarning musiqa asarlarining mazmuni va xarakterini ajrata olishga o`rgatadi.

O`tkaziladigan bayramlar : Mustaqillik bayrami, hosil bayrami, Yangi yil bayram, 8-mart, Navro`z.

Katta guruh

Bolalardagi har xil xarakterdagi musiqalarga qiziquvchanlik va ta`sirchanlikni tarbiyalash, musiqani idrok qilishni rivojlantirish, kuy va ko`shiqning kirish qismi yoki umumi tovushdan tanib olishga o`rgatish. Musiqali ta`sirchanlikni boyitish, tovushlarning baland pastligi, ritm, tembr, dinamikasini ajratishga o`rgatish kerek. Bu yoshda quyidagi ijodkorlikni odatlar shakllanadi, tovushni to`g`ri aytish, musiqa ostida ritmik haraktalarni yaxshi, xalq o`yinlarni tayyorliksiz harakat bajarish olish, asboblarning tovush temrbrlariga qarab ajrata olish va ularni usullardan chertishga o`rgatish.

Bu yoshda bayramlarning qatoriga 14-yanvar` Vatan himoyachilar kuni bayram qo`shiladi. Bunda bolalar dovyurak askarlar, chegarachilar xaqida qo`shiqlar aytib, o`yinlar o`ynaydi. Gullar va qushlar bayram may oyida belgilanadi. Bu bayram bolalarda ona tabiatni sevish, ardoqlash va to`garak-atrofni saqlashga tarbiyalashda zaruriy o`rin egallaydi. Gul va qushlar haqida qo`shiqlar, kichik sahnalar yaratiladi.

Maktabgacha tayyorlash guruhi - Qo`shiq aytishda bolalarning xushovoz-ligini o`stirish, ritmni to`g`ri idrok qilish qobiliyati, tiniq, aniq tovush bilan qo`shiq aytish, musiqaningn tovushlarini past-balandligining, bilimini mustahkamlash. Bolalarda musiqaninghar xil xarakteriga mos harakatlarni mustaqil bajarishga o`rgatish kerak.

Bayramlarning qatoriga paxta bayrami, maktabga chiqarib solish bayrami, sport bayramlari qo`shiladi. Kichik yoshdagi bolalarga musiqiy tarbiya berishdagi tarbiyachining asosiy vazifasi-bu bolalarda musiqa tinglashda paydo bo`lgan emotsoinal javob berish, eshitish qobiliyatlarini rivojlantirish, tovushlarning yuqori yoki pastligini ajratish qobiliyatini rivojlantirish bo`lib topiladi. Musika darslarida pedagog bolalarni qo`shiq aytishga o`rgatadi.

Bolalarda ritmikani rivojlantirishda tarbiyachi ularni musiqa ostida yurishga oddiy o`yin (tantsa) harakatlarini bajarishga, qo`l shappatlashga va boshqalar o`rgatish. Shuningdek, bolalarni musiqa ostida predmetlar bilan murakkab emas harakatlar ishlashga o`rgatadi. Masalan : bayroqchani yuqori ko`tarish.

Musiqa tinglashda o`yinchoq ko`rsatishda keng qo`llaniladi. Bu demak qo`shiqning mazmuniga qarab tanlanib olinadi. Kichik bolalarning musiqiy tarbiyasi faqatgina darslarda emas, kundalik hayotida amalga oshiriladi. O`rta guruhlarda musiqiy tarbiya bo`yicha tarbiyachining vazifasi bolalarni musiqaga tortish, unga degan qiziquvchanligini tarbiyalash. Bolalarning musiqaga degan hislarini boyitish, unga

degan javobini shakllantirish kerak. Qo`shiq aytishda bolaning tovushi musiqaga degan qobiliyatini rivojlanadi.

Bolalarning musiqaga degan hislarini boyitib, unga degan javobini shakllantirish kerak. Qo`shiq aytishda bolaning tovushi musiqaga degan qobiliyati rivojlanadi. O`yin va tantsalarda harakatlarning tartibliligi shakllanadi. Musiqa darsida bolalarga yaxshi tovush bilan o`zgalarni aniq aytish orqali qo`shiq aytishga o`rgatiladi. Bu bolalar odatda tez o`zlashtira olmaydi. U dastlab so`zlarni aytishi mumkin. Shuningdek bolalarni musiqa xarakterini sezib, uni o`yinlarida berishga o`rgatish kerak.

Qo`shiqlar, raqslar (tantsalar), bolalarning yosh imkoniyatlariga qarab tanlab olinadi. Qo`shiqlar murakkab emas, takrorlanishi naqoratlari bilan bo`lishi kerak. Qo`shiqlarning xarakteri bog`chada o`tkaziladigan ertaklarning mazmuniga karab tanlanib olinadi. Bolalar ayniqsa tabiat, yomg`ir, quyosh, gullar va h. haqidagi qo`shiqlarni qanaotlandirish bilan tinglaydi.

Pedagog qo`shiq o`rgatishda dastlab uning mazmunini tushuntirib, so`ng uning bajarilish sifatini nazorat qiladi. Kata guruhlarda musiqiy tarbiya berish asosida tarbiyachining vazifasi musikaga degan qiziquvchanlik uyg`otish, quvonib bilishga o`rgatish, tinglash tilagini uyg`otish. Musiqa yordamida ularda Vatanga, xalqiga muhabbatini uyg`otish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T.: O'qituvchi, 1993.

2.Xasanboeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta`lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo,2006.

3.Nafisa Yusupova. Musiqa savodi metodikasi va ritmika. T.: Musiqa, 2010.

Internet saytlari

1. www. tdpu. uz
2. www. Ziyonet. Uz

EKOLOGIYALIQ RAWAJLANDIRIWSHI ORTALIQTA TÁRBIYASHI JUMISLARINIŃ MAZMUNI HÁM TÚRLERI

R.Sh.Aleuova NMPI docenti

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde turaqlı rawajlandırıwshı ekologiyalıq ortalıqtı dúziw - bul úzliksiz pedagogikalıq proces bolıp, ol ekologiyalıq ortalıqtı shólkemlestiriw, olardı jetilistiriw hám dúzetiw, barlıq janlı organizmlerdiń jasawı ushın zárúr sharayatlardı kúndelikli qollap-quwatlawdan ibarat boladı. Sonlıqtan, bunday turaqlı háreketler ekologiyalıq tárbiya usılı bolıp tabıladı: ol sistemalı túrde oylaw, ósimlikler hám haywanlar haqqında haqıyqıy ǵamxorlıq etiw kónlikpelerin qáliplestiredi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń jasıl aymaǵında birgeliktegi miynet iskerligi, ósimliklerdi ósiriw, haywanlar hám olardıń balaların baǵıw hár qıylı formada bolıwı múmkin.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar bul jumısqa úsh usıl menen qatnasa aladı:

- tárbiyashınıń mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemindegi hár túrli isler hám waqıyalar haqqında gúrrińi;

- úlkenlerdiń iskerligin baqlaw;
- ózleriniń ámeliy qatnasıwı.

Al, birgeliktegi iskerliktiń eń keń tarqalǵan forması - tábiyat múyeshindegi jasawshılar ushın zárúr sharayatlardı jaratıw hám saqlaw bolıp tabıladı.

Kishi mektepke shekemgi jasta balalar birge islesiwde ámeliy orınlawshı emes, al kóbirek baqlawshı boladı, soǵan karamastan usı jasta tábiyat penen óz-ara tásir úlgisi sheshiwshi áhmiyetke iye boladı: balalar úlkenlerdiń haywanlar hám ósimlikler menen jaqsı kóriwine, neni hám qalay islew kerekligin tınısh hám anıq túsindiriwine itibar beredi, tárbiyashınıń háreketlerin kóredi hám olarda qızıǵıwshılıq penen qatnasadı. Balalar úlkeygeninen keyin tárbiyashınıń wazıypası hám balalardıń óz betinshe islewi ózgeredi, biraq iskerlik birgelikte bolıp qaladı.

Orta toparda tárbiyashı hám balalar juplasıp jumıs isleydi, biraq basshılıq tárbiyashıda qaladı, bul tómendegishe boladı: "Men isleymen - sizler maǵan járdemlesesiz, sizler meniń járdemshilerimsiz. Birgelikte úy haywanlarımızǵa ǵamxorlıq qılamız!"

Úlken mektepke shekemgi jasta balalardıń ózbetimsheligi artıp baradı, tábiyat múyeshinde náwbetshilik etip baslaydı. Tárbiyashı menen balalardıń rolleri almasadı: balalar barlıq kerekli nárselerdi ózleri isleydi, al tárbiyashı olarǵa járdem berip turadı. Balalar ósimlikler hám haywanlar ushın kerekli sharayatlardı jaratıwda birgelikte islewdi úyrenedi, bul tikkeley emes, al úlkenlerdiń balaǵa járdemi arqalı ámelge asadı. Bul toparda tárbiyashı: "Sizler ózlerińiz isleysiz, al men sizlerge járdemlesemen. Men sizlerdiń járdemshińizben, házir qolıńızdan kelmeytuǵın nárselerdi islewge járdem beremen"dep aytadı. Sonday-aq, tárbiyashı balalardıń barlıq jetiskenliklerin hám óz betinsheligin atap ótedi, isenimliligi hám alǵa baslawların maqtaydı. Eger tábiyat bólmesi bar bolsa, úlken topar balalar menen waqtı-waqtı menen jámáátlik miynet shólkemlestiriledi. Shólkemlestiriwdiń bunday túri balalar dáslepki kónlikpe hám uqıplarǵa iye bolǵannan keyin, sonday-aq miynet ob'ektlerin - kimge hám qalay qaraw kerekligin jaqsı bilgeninen soń engiziliwi múmkin. Bunday jaǵdayda tárbiyashı balalardıń kishi toparın (5-10 adam) aladı hám olar menen birgelikte tábiyat bólmesinde "ulıwma tazalaw" jumısın shólkemlestiredi.

Demek, tárbiyashı balalardı bólistirip, olarǵa dáslep óz tárbiyalanıwshıların kórip shıǵıwdı, ne islew kerekligin anıqlawdı, sonnan keyin ǵana tazalawǵa kirisiwdi usınıs etedi. Ózi aldı menen olarǵa járdem beredi. Úlken topar balalardıń tábiyat bólmesindegi jámáátlik miyneti balalar baqshasınıń jasıl zonasında tártipti támiyinlewde úlkenlerge haqıyqıy járdem bolıp tabıladı.

Solay etip, tárbiyashı hám mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń ósimlik hám haywanlar haqqında ǵamxorlıq etiwi, olardıń jasaw keńisliginde jaylasqan barlıq janlı organizmler ushın zárúr sharayatlardı jaratıw hám saqlap turıwı ekologiyalıq tárbiyanıń tiykarǵı usılı bolıp, ekologiyalıq sana-sezimniń baslanıwın, jaqın átiraptaǵı tábiyat penen múnásip qarım-qatnasta bolıwdıń dáslepki ámeliy kónlikpelerin rawajlandırıwdı támiyinleytuǵın usıl bolıp esaplanadı. Eń aldı menen, múnásibet balalar hár bir jaǵday boyınsha tárbiyashıdan alatuǵın anıq túsinikler tiykarında qáliplesedi. Balalar ósimliklerdi suwǵarıw, haywanlardı azıqlandırıw kerekligin úyrenedi, sonday-aq hár bir organizmniń ózine tán, tolıq belgili azıq alatuǵının bilip aladı. Bul túsiniklerde

tárbiyashı anıq, kishi kólemdegi baǵdarlamalıq bilimlerdi beredi, uqsas jaǵdaylarda olardı qayta-qayta tákirarlaydı.

Múnásibetti qáliplestiriw ushın tek sóz benen túsindiriw jeterli emes, sonlıqtan tárbiyashı balalardıń kóz aldında sóz benen aytqan nárseleriniń derlik barlıǵın ózı islep kórsetedi. Háreket penen sóz bir-birin tolıqtıradı - bul eki usıl bir pedagogikalıq aktke birigip, janlı múyeshte jasawshılardıń mısalında adamnıń tábiyat penen óz-ara baylanısınıń úlgisi sıpatında xızmet etedi. Sózler arqalı balalar aldılarında belgili bir sharayatlarǵa mútáj janlı organizmler bar ekenin túsinedi.

Sonday-aq, tárbiyashı hám mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń miynet háreketleri sırtqı ortalıqtıń sol waqıtta jetispeytuǵın faktorların tolıqtırıp baradı. Tárbiyashı múyeshte jasawshılardıń jaǵdayı jaqsı ekenin kórsetip, bul olarǵa jasawı ushın barlıq kerekli nárse bar ekenin tastıyıqlaydı. Tárbiyashınıń bul háreketleri nátiyjesinde ekologiyalıq rawajlandırıwshı ortalıqta tiri organizmler ushın sharayat jaratıw boyınsha birgelikli iskerlik usılı anıq hám pedagogikalıq jaǵdayǵa ılayıq usıllar menen tolıqtırıladı. Bul usıllar jıynaǵı balalarda tábiyat haqqında belgili túsinikler sheńberin hám oǵan qatnastı qáliplestirip baradı. Qáliplesken bilim hám qatnastıń bekkemligi pedagogikalıq tásir kólemine, yaǵnıy hár bir balanıń oqıw jılı dawamında tárbiyashı menen birge tábiyat múyeshinde qansha ret miynet etkenine hám haywanlarǵa haqıyqıy ǵamxorlıq kórsetkenine baylanıslı boladı. Balalardı birgeliktegi iskerlikke bir neshe márte qosıw ǵana usı usıldı mektepke shekemgi jastaǵı balalardı ekologiyalıq tárbiyalawda nátiyjeli dep esaplawǵa múmkinshilik beredi.

Demek, ekologiyalıq-rawajlandırıwshı ortalıqtı sapalı shólkemlestiriw hám onda balalar menen tárbiyashınıń birgeliktegi ekologiyalıq-mazmunlı iskerligin ámelge asırıw hár bir balada tábiyat obektleri menen óz-ara baylanısıw talabın qáliplestirip, oǵan degen tanıp-biliw qatnasın payda etiwge járdem beredi hám barlıq janlı tabiyatqa degen qádiriyatlı múnásebetti ornatıwdı támiyinleydi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabr 802-sonli qarori

2. Djanpeisova G.E., Rasulxo‘jaeva M.A. Tabiat bilam tanishtirish. T.: Innovasiya Ziyo, 2020 y.

3. A.To’xtayev Ekologiya T. O’qituvchi 1998

BALANIŃ JÁMIYETLESIWINDE SHAŃARAQ HÁM MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMINIŃ BIRGE ISLESIWINIŃ ÁHMIYETI

K.D.Tleumbetova - Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Mektepke shekemgi tálim kafedrası docenti, ps.i.k.

Balanıń sociallıq rawajlanıwı zamanagóy bilimlendiriwdiń eń áhmiyetli wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı. Mektepke shekemgi jasta shaxs tiykarları jaratıladı, minez-qulıq normaları, qádiriyatlar, átiraptaǵılar menen óz-ara múnásibet

haqqında dáslepki túsinikler qáliplesedi. Bul processtiń nátiyjeliligi kóp tárepleme tarbiyanıń eki tiykarǵı institutı - shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń háreketleriniń muwapıqlıǵına baylanıslı. Olardıń birge islesiwi balanıń bárkamal hám tabıslı rawajlanıwınıń eń áhmiyetli shárti bolıp esaplanadı.

Sonıń menen birge, házirgi waqıtta balalardı oqıtıw barǵan sayın quramalı hám kóp basqıshlı processke aylanıp barmaqta. Bul process hám shańaraq, hám jámiyet itibarın talap etedi. Bul jerde shańaraq hám jámiyetlik tárbiyanıń óz ara tásirine, balanıń minez-qulqı hám qádiriyatlarınıń qáliplesiwine tásirine itibar qaratıw kerek.

Shańaraq balanıń jámiyetlesiwiniń birinshi hám tiykarǵı faktorı esaplanadı. Bul jerde ol qarım-qatnas hám emocionallıq baylanıs tiykarların úyrenedi, tiykarǵı kónlikpe hám bilimlerdi iyeleydi. Shańaraqtaǵı ortalıq, ata-ananıń tárbiya usılı, olardıń shańaraqtaǵı úlgili minez-qulıqları balanıń minez-qulqı, dúnyaǵa kózqarasınıń qáliplesiwine úlken tásir kórsetedi. Biraq, balalardıń mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde bolıw waqtınıń kóbeyiwi menen jámiyet bala turmısında áhmiyetli rol oynay baslaydı. Bul jerde ol hár qıylı sociallıq óz-ara qatnasıqlarǵa iye boladı, hár qıylı jaǵdaylarǵa dus keledi, basqa balalar hám úlkenler menen qarım-qatnasqa kirisedi, onıń bul sociallıq óz-ara qatnası balanıń beyimlesiwi hám jámiyetlesiwine járdem beredi.

Mektepke shekemgi bilimlendiriwde shańaraq hám sociallıq bilimlendiriwdiń óz-ara tásiriniń áhmiyetin úyreniw hám sonıń ushın da túsiniw házirgi waqıtta áhmiyetli bolıp qalmaqta. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriwde shańaraq hám sociallıq tárbiyanıń óz-ara tásiriniń áhmiyetin úyreniw hám túsiniw áhmiyetli bolıp qalmaqta.

Bala shaxsınıń qáliplesiwi hám jámiyetke tabıslı beyimlesiwinde ata-analar, tárbiyashı-pedagoglar hám jámiyetlik mákemelerdiń óz ara birge islesiwi úlken áhmiyetke iye:

1. Birgelikte háreket etiw. Bul faktorlardıń hár biri balanıń rawajlanıwına óz tásiri menen tásir kórsetedi hám olardıń birgeliktegi tásiri rawajlanıwdıń tolıǵıraq hám úylesimli túrin payda etedi. Máselen, shańaraq ruwxıy jaqtan qollap-quwatlaydı, bilimlendiriw mákemeleri bilim alıw imkaniyatın beredi, jámiyet bolsa minez-qulıq qaǵıydaları hám normaların úyretedi.

2. Bilimlendiriw hám tárbiyanıń dawamlılıǵı. Bala óziniń kópshilik waqıtın shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde ótkeredi. Sonıń ushın tálim-tárbiya usıllarında eki ortalıqtıń da turaqlı bolıwı áhmiyetli. Bul balanıń rawajlanıwı ushın jáne de qolaylı sharayat jaratadı.

3. Jámiyetlesiw. Shańaraqta bala sociallıq óz-ara qatnas tiykarların úyrenedi hám qorshaǵan ortalıq haqqında dáslepki túsiniklerge iye boladı, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi hám jámiyetlik turmısta bolsa keńeyedi.

4. Qollap-quwatlaw hám birge islesiw. Ata-analar, tárbiyashılar hám jámiyetlik mákemeler arasındaǵı baylanıslar balaǵa qosımsha járdem hám kerekli resurslardı beredi. Ata-analar pedagoglar menen tálim-tárbiya máselelerin dodalawı, shólkem jámietshiligi balanıń rawajlanıwı ushın qosımsha baǵdarlama hám imkaniyatlar jaratıwı múmkin.

5. Jámiyettiń normaları hám qádiriyatlarına beyimlesiw. Hár qıylı sociallıq institutlar menen óz ara baylanısıw balanıń jámiyetke beyimlesiwinde áhmiyetli buwın

esaplanıwshı sociallıq normalar hám qádiriyatlardı túsiniw hám qabıl etiwge járdem beredi.

Balanıń hár tárepleme rawajlanıwı - balanıń fizikalıq, aqılıy, sociallıq-emocional hám sóylew tiliniń rawajlanıwı menen baylanıslı boladı. Bul faktorlar birgelikte balanıń ósiwi, oqıwı hám qorshaǵan ortalıq penen óz ara tásiri haqqında hár tárepleme túsinik payda etedi:

1. Fizikalıq rawajlanıw: motorikanıń rawajlanıwı, háreket koordinaciyası, iyiliwsheńlik hám balanıń aktivligi. Oǵan oyınlar hám sport shınıǵıwları, fizikalıq shınıǵıwlar, háreketli oyınlar arqalı erisiw múmkin.

2. Kognitiv rawajlanıw: qabıllaw, pikirlew, este saqlaw, dıqqat, mashqalalardı sheshiw sıyaqlı aqılıy proceslerdi óz ishine aladı. Bul oyınlar, jańalıqlar hám hár túrli bilim beriw mashqalaları matematika, oqıw, pán hám texnologiya kónlikpelerin rawajlandırıwdı óz ishine aladı.

3. Sociallıq-emocional rawajlanıw: sociallıq qatnasıq, tilekleslik, sezimlerdi basqarıw, kelispewshiliklerdi sheshiw, basqalar menen salamat qatnasıqlardı ornatıw kónlikpelerin qáliplestiriwdi óz ishine aladı. Buǵan toparlıq oyınlar, rolli oyınlar, doslar hám úlkenler menen pikirlesiw arqalı erisiw múmkin.

4. Sóylewdi rawajlandırıw - sóylew, oqıw hám jazıw kónlikpelerin rawajlandırıw. Bunda kitap oqıw, sóylesiw, sóz oyınları, hár qıylı sóylew túrlerin rawajlandırıw shınıǵıwlar arqalı ámelge asırıladı.

Balalardı hár tárepleme rawajlandırıw olardıń fizikalıq, aqılıy, ruwxıy hám sociallıq talapları arasında teń salmaqlılıqtı támiyinleytuǵın, olardıń barlıq táreplerin rawajlandırıw imkaniyatın beretuǵın ortalıqtı jaratıwdan ibarat. Bul tabıslı ósiw hám turmıstıń hár qıylılıǵı tarawlarǵa beyimlesiw ushın tiykar bolıp esaplanadı.

Balalarda sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw - balalardıń sociallıq ortalıqta átiraptaǵılar menen tabıslı qarım-qatnas jasawı ushın zárúr bolǵan kónlikpelerdi iyelew procesi bolıp tabıladı. Bul kónlikpelerge sóylesiw, birge islesiw, kelispewshiliklerdi sheshiw, doslıq ornatıw, topardaǵı mashqalalardı sheshiw kónlikpeleri kiredi. Sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw erte balalıqtan baslanıp, pútkil ómir dawamında, ásirese, mektepke shekemgi hám mektep jasında jedel dawam etedi. Bul jasta balalar birinshi gezekte shańaraq ortalıǵınan tısqarıdaǵılar menen qarım-qatnasta bola baslaydı, sonıń ushın olardıń sociallıq kónlikpelerin qáliplestiriw ushın sharayatlardı támiyinlew zárúr.

Sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw procesi balalardı sociallıq minez-qulıq qaǵıydaları hám normalarına úyretiw, úlkenler tárepinen zárúrli minez-qulıqtı modellestiriw, oyınlar, birgeliktegi joybarlar hám sociallıq ilajlar arqalı sociallıq kónlikpelerdi ámeliyatqa engiziw imkaniyatın jaratıw, zárúrli minez-qulıqtı qollap-quwatlaw hám xoshametlewden ibarat. Sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw individual process ekenligin hám hár bir bala óziniń individual ózgesheliklerin esapqa alǵan halda rawajlanıwı múmkinligin umıtpaw kerek. Sociallıq kónlikpelerdi rawajlandırıwǵa bolǵan qatnas individuallıq hám hár bir balanıń mútájliklerine baǵdarlanǵan bolıwı kerek.

Ata-analar, tárbiyashılar hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń birge islesiwi balalardıń rawajlanıwına unamlı tásir etetuǵın kóplegen abzallıqlarǵa iye:

1. Kompleks rawajlanıw: usı úsh táreptiń birge islesiwi balanı jáne de tolıq hám kompleksli rawajlandırıw imkaniyatın beredi.

2. Sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw: hár qıylı sociallıq ortalıqlar menen baylanısıw balalarda sóylesiw, birge islesiw, miyrim-shápáát hám jámáát bolıp islew sıyaqlı sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriwge járdem beredi. Bala hár qıylı sóylesiw usılların úyrenedi, hár qıylı sociallıq jaǵdaylarǵa beyimlesedi.

3. Jeke mútájliklerdi qollap-quwatlaw: ata-analar hám oqıtıwshılardıń birgeliktegi itibarı hár bir balanıń jeke mútájlikleri hám ózgesheliklerin jaqsıraq túsiniw imkaniyatın beredi. Bul hár bir balaǵa oqıtıw hám tárbiyalaw usılların ózgertiw, oǵan kerekli járdem hám stimul beriw imkaniyatın beredi.

4. Óz-ara qatnasıqlardı bekkemlew: ata-analar, tárbiyashılar hám mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemeleriniń óz-ara birge islesiwi bilimlendiriw procesiniń barlıq qatnasıwshıları arasındaǵı qatnasıqlardı bekkemlewge xızmet etedi. Bul balada isenim, óz-ara túsinisiw hám birge islesiw ortalıǵın jaratıp, onıń tabıslı rawajlanıwına xızmet etedi.

5. Hár tárepleme bilimlendiriw hám tárbiya - balalar shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde jámiyetlik turmıs hám jámiyettiń hár qıylı táreplerin úyreniw imkaniyatına iye boladı. Bul onıń bilimlerin bayıtadı, sın kózqarastan pikirlewdi rawajlandıradı, qorshaǵan ortalıqqa hár tárepleme kózqarasın qáliplestiredi.

Solay etip, ata-analar, tárbiyashılar hám mámleketlik shólkemlerdiń óz-ara birge islesiwi balanıń tabıslı rawajlanıwına, sociallıq ortalıqqa beyimlesiwine xızmet etedi hám shaxstıń qáliplesiwiniń tiykarǵı faktorı bolıp esaplanadı.

Birgeliktegi ilajlardı shólkemlestiriw, ata-analar ushın másláhátler, shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi arasında birge islesiwdi jolǵa qoyıw balanıń rawajlanıwın qollap-quwatlaw hám nátiyjeli birge islesiw ushın áhmiyetli. Olardı shólkemlestiriw boyınsha ayırım ámeliy usınıslar keltirip ótsek:

1. Birgeliktegi ilajlar: "Ashıq esikler kúni," bayramlar, sport ilajları, tádbirler, sheberlik sabaqları sıyaqlı hár túrli ilajlardı shólkemlestiriw. Ilajlarǵa imkaniyatı barınsha kóbirek shańaraq aǵzaların tartıw maqsetke muwapıq boladı.

2. Ata-analarǵa másláhát beriw: ata-analar ushın balalardı tárbiyalaw, rawajlandırıw hám oqıtıw máseleleri boyınsha turaqlı másláhátler ótkeriw. Ata-analar menen olardıń jeke máseleleri hám mashqalaları haqqında sáwbetlesip, olardı sheshiw boyinsha kórsetpe hám másláhát beriń.

3. Sheriklik qatnasıqların qáliplestiriw: bilimlendiriw procesiniń barlıq qatnasıwshıları arasında ashıq-aydın hám isenim ortalıǵın qáliplestiriw. Ata-analar hám tárbiyashılar arasında óz ara húrmet hám túsinisiwge tiykarlangan birge islesiwge umtılıń. Ata-analardı bilimlendiriw baǵdarlamaları, ilajlar hám mámleket qararları menen tanıstırıw.

5. Sóylesiw: ata-analar menen ushırasıwlar, elektron pochta, xabarlar hám basqalar sıyaqlı túrli kanallar arqalı turaqlı hám ashıq sóylesiwdi támiyinleń, ata-analar shólkemniń jumısı haqqında óz pikir hám usınısları menen bólise alıwı ushın qayta baylanıs sistemasın jaratıń.

6. Ata-analar ushin bilim beriw resursları: ata-analardı balalardı tárbiyalaw hám oqıtıw ushın oqıw materialları, usınıslar hám resurslar menen támiyinlew. Bilimlendiriw hám tárbiya, rawajlanıw psixologiyası, balalar salamatlıǵı boyınsha qánigelerdiń qatnasıwında ushırasıwlar hám seminarlar shólkemlestiriw. Bul ámeliy tárepler shańaraq penen mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi arasında nátiyjeli birge islesiwdi jolǵa qoyıwǵa, nátiyjede balanıń tabıslı rawajlanıwı hám bilim alıwına járdem beredi.

Juwmaqlastırıp aytqanımızda, zamanagóy jámiyette balalardıń shaxsın qáliplestiriw hám jámiyet turmısına tabıslı beyimlesiwinde shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw áhmiyetli orın tutadı. Shańaraq hám tárbiyashılardıń birgeliktegi háreketleri balanıń hár tárepleme rawajlanıwına, onıń sociallıq kónlikpeleriniń qáliplesiwine, jeke mútájliklerin qollap-quwatlawǵa xızmet etedi. Shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemesiniń birgeliktegi jumısı, ata-analar menen másláhátlesiw hám birge islesiw ushın sharayat jaratıw úlken áhmiyetke iye.

Sonı atap ótiw kerek, shańaraqlar hám tárbiyashılardıń birgeliktegi háreketleri arqalı ǵana balalar tabıslı bilim alıwı hám zamanagóy jámietke beyimlesiwi múmkin. Ata-analar hám tárbiyashılar balalardıń jeke mútájlikleri hám ózgesheliklerin esapqa alǵan halda olardıń hár tárepleme hám únles rawajlanıwın támiyinlew maqsetinde birgelikte jumıs alıp barıwı kerek.

Demek, mektepke shekemgi jasta balanıń sociallıq rawajlanıwın shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń tıǵız birge islesiwisiz ámelge asırıw múmkin emes. Olardıń birge islesiwi shárti menen ǵana jámlesken, sociallıq beyimlesken shaxstıń qáliplesiwi ushın qolaylı ortalıq jaratıw múmkin. Ata-analar hám pedagoglardıń birgeliktegi háreketleri tárbiya procesiniń bir pútinligin támiyinleydi hám zamanagóy jámiette balanıń tabıslı sociallasıwına járdem beredi.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Губайдулина, В. Н., & Смирнова, Е. О. Организация семейно-дошкольного партнерства в условиях реализации ФГОС. Вестник Томского государственного педагогического университета, 2016.

2. Коростель, Г. И. Семья и дошкольное образование: проблемы и перспективы взаимодействия. Вопросы образования, Москва. 2008.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴİ BALALARDİ RUWXİY ÁDEP-IKRAMLİLİQ JAQTAN TÁRBIYALAWDA ERTEKLERDIŃ ÁHMIYETI

Naimova Zuxra-Ájiniyaz atındaǵı Nókis memleketlik pedagogikalıq institutı Mektepke shekemgi tálim kafedrası assistent oqıtıwshısı

Tayansh sózler: ruwhıy ádep-ikramlılıq, pedagogika, psixologiya, tárbiya, insan, shaxs, minez-qulıq, identifikatsiya, profilaktika

Mektepke shekemgi jas dáwiri insan ómirindegi eń tiykarǵı basqıshlarınan biri bolıp, bul dáwirde balanıń ruwxıy dún'yası, ádep-ikramlılıq kóz-qarası hám sociallıq

minez-qulqı qáliplesip baslaydı. 2017-jıl 19-dekabrde bolıp ótken «Mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında ámelge asırılıp atırǵan reformalar hám keleshektegi wazıypalar»ǵa baǵıshlanǵan Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev basshılıǵında bolıp ótken videoselektorda «Mektepke shekemgi bilimlendiriw sisteması aldına qoyılatuǵın mámleketlik talaplar, bilimlendiriw-tárbiya baǵdarlamaları aldınǵı sırt el tájiriybesi tiykarında jetilistiriledi. Bul baǵdarlamalar balalarǵa hár qıylı oyınlar arqalı oqıw hám jazıwdı úyretiwge, olardıń zerikpewi, jalıqpawına, kerisinshe, baqshaǵa quwanıp barıwına xızmet etedi» [1] degen keleshek reformalardı belgilep bergen edi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıı ruwhıy ádep-ikramlılıq jaqtan tárbiyalaw máselesi búgingi kúnde pedagogika hám psixologiya pánleriniń tiykarǵı is baǵdarlamalarınınıń biri bolıp esaplanadı. Insan shaxsınıń tiykarǵı qásiyetleri, qádiriyatları hám sociallıq minez-qulıqtıń qáliplesiwi álbette balalıq dáwirinen qáliplesedi. 3-7 jas aralıǵı balanıń tek ǵana fizikalıq hám intellektuallıq jaqtan emes, al ruwhıy ádep-ikramlılıq jaqtan rawajlanıwında da tiykarǵı xızmet atqaratuǵın basqısh bolıp esaplanadı. Bul dáwirde berilgen tárbiya keyingi basqıshlarda bekkemlenedi hám shaxstıń pútkil ómir jolın belgilep beredi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw processinde qollanılatuǵın qurallar arasında ertek ayrıqsha orın iyeleydi. Sebebi, ol balaǵa ádep-ikramlılıq túsiniklerin ápiiwayı, obrazlı hám keshirmeler boyınsha tásirsheń formada jetkeriledi.

Ilimiy-izertlewler mektepke shekemgi jas dáwiriniń ózine say psixologiyalıq ózgesheliklerin anıqlap bergen. Máselen J.Piaje teoriyası boyınsha, bul basqısh preoperacional oylaw dáwiri bolıp, bunda bala haqıqıy turmıstaǵı waqıyalardı obrazlar, belgiler hám kórinisler arqalı qabıl etedi [2]. Demek, jasırın ádeplilik kategoriyaların tikkeley túsindirmesten, olardı ertek qaharmanları mısalında kórsetiw unamlı nátiyje beredi. Bala jaqsılıq hám jamanlıqtı, hadallıq hám ótirik sóylewdi, batırlıq hám qorqaqlıqtı anıq obrazlar arqalı ańlap baslaydı. Bul bolsa ádeplilik túsinikleriniń ishki isenimlerine aylınıwına xızmet etedi.

L.Vıgotskiy táliymatında balanıń rawajlanıwı social ortalıq penen úzliksiz baylanıslı ekenligi kórsetip ótiledi. Ertekti tıńlaw, analiz qılıw hám onı sahnalastırıw processinde bala tárbiya hám teńlesleri menen belsene óz-ara sáwbetke kirisedi. Bul process onıń social tájiriybesin bayıtadı, sóylewin rawajlandıradı hám ádeplilik penen pikirlewin bekkemleydi [3]. L.Vıgotskiy tárepinen bildirilgen “jaqın rawajlanıw zonası” túsinigi tiykarında alıp qaraytuǵın bolsaq, ertekti analizlew balanıń erkin pikirlew dárejesin keńeytiredi hám ádep-ikramlılıqtı keń túrde túsiniwge járdem beredi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardı belsendilik hám juwapkershiliktiń qáliplesiw máselesin E.Erikson ózinińń social psixologiyalıq rawajlanıw teoriyasında tiykarlap bergen. Onıń pikiri boyınsha, bul dáwirde balada belsendilik yamasa juwapkershilik sezimi qáliplesedi. Eger bala unamlı ádep-ikramlılıq úlgileri tiykarında tárbiyalansa hám óz is-háreketleri ushın juwapkershilikti sezetuǵın, belsene hám sociallıq maslasıwshań shaxs bolıp er jetedi [4]. Erteklerde qaharmanlardıń tańaw aldında qalıwı, mashqalalardı jeńiwi hám sońǵı ádalattıń ornatılıwı balaǵa durıs joldı tańlaw zárúr ekenligin kórsetedi.

Erteklerdiń ruwhıy ádep-ikramlılıq tárbiyadaǵı áhmiyeti olardıń psixologiyalıq tásir mexanizmi menen de baylanıslı boladı. Bala ertek qaharmanları menen identifikaciyalanadı, yaǵnıy ózin olardıń ornına qoyadı. Bul processte empatiya, mehir-múriwbet, kewilsheklik sıyaqlı unamlı páziyletler qáliplesedi. Psixolog B.Bettelheim erteklerdiń balalar ruwhiyatına terapiyalıq tásiri bar ekenligin aytıp, olar arqalı balanıń ishki qorqıw hám qáweterleniw sezimlerin jeńetuǵınlıǵın ilimiy tiykarda dálillegen. Erteklerde jawız kúshlerdiń jeńilisken ushırawı hám jaqsılıqtıń jeńiske erisiwi balada ádalatqa bolǵan isenimdi bekkemleydi [5].

Bul boyınsha milliy erteklerimiz ruwhıy qádiriyatlarımızdıń tiykarǵı deregi bolıp esaplanadı. Olarda miynet súygishlik, hadallıq, sabır-qanaat, úlkenlerge húrmet, doslıq hám Watandı súyiw sıyaqlı páziyletler en jaydırıladı. Máselen, “Zumrad hám Qımmat” erteginde miynet hám insandaǵı kemtarlıq qádirlenip, xoshjaqpaslıq, ashkózlik sıyaqlı qásiyetler qaralanadı. “Bay menen qambaǵal” erteginde bolsa ádalat hám insanıylıq ideyalar ilgeri súriledi. Bunday ertekler balalarǵa jaqsılıqtıń álbette bir-kún bolmasa bir kúni xoshametleniwi, jamanlıqtıń bolsa jaza tabıwı haqqındaǵı turmıslıq haqıyqatları ápiwayı hám túsinikli formada jetkeriledi. Jáhán erteklerinde de sonday ulıwma ádep-ikramlılıq principler sáwlelengenligin kóriwimiz múmkin. Máselen, Grimm ertekleri toplamındaǵı shıǵarmalar batırlıq, sabırlılıq hám miynetti qádirleydi.

Shıǵıs oyshıllarınıń dóretiwshiligine itibar qaratatuǵın bolsaq olar da bala tárbiyasına ayrıqsha itibar qaratqanlıǵın kóriwimiz múmkin. Atap aytqanda Abu Nars Farobiy kámil insandı tárbiyalaw jámiyet rawajlanıwınıń negizi ekenligin atap ótken bolsa, Alisher Nawayı shıǵarmalarında qayır-saqawat hám hadallıq ideyaları jetekshi orın iyeleydi. Ertekler usınday tarıyxıy-ruwhıy miyrastı balalardıń sanasına say túrde jetkeriw quralı retinde xızmet etedi.

Ertekler mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń sóylew hám kognitiv rawajlanıwına da tikkeley tásir tiygizedi. Olar sóz baylıǵın jetilistiredi, kóz-qarasın hám fantaziyasın keńeytedi, sebep hám áqibet baylanısların túsiniwge járdem beredi. Bala ertektegi waqıyalardı qayta aytıp beriw processinde logikalıq pikirlewdi úyrenedi, waqıyalarǵa baha beredi hám belgili bir ózine tiyisli juwmaqtı shıǵaradı. Bul bolsa sananıń unamlı qáliplesiwine xızmet etedi. Máselen, ótirikti kóp qollanatuǵın qaharmannıń ertek sońında pushayman bolıwı balada rasgóyliktiń áhmiyetin túsiniwin bekkemleydi.

Zamanagóy mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasındaǵı erteklerden paydalanıw metodikalıq jaqtan bayıtılǵan. Mánili oqıw, rolli oyınlar, drammatizaciya, unamlı súwret sızıw hám analizlew usılları arqalı ertek mazmunın tereńirek ózlestiriwge járdem beredi. Ásirese, sahnalastırıw barısında bala obrazǵa kirip, qaharmannıń ishki keshirmelerin sezinedi. Bul bolsa ádep-ikramlılıq túsiniklerin ústirtin emes, al jeke tájiriybege aylanıwın támiyinleydi. Tárbiyashınıń baǵdarlawshı sorawları balanıń erkin pikirlewin rawajlandıradı hám unamlı juwmaqlardı shıǵarıwǵa járdem beredi.

Erteklerdiń profilaktikalıq áhmiyeti de úlken esaplanadı. Olar arqalı unamsız is-háreketlerdiń aqibetleri kórsetiledi. Ashkózlik, xoshjaqpaslıq, ótirikshilik yamasa qıyanet etiw sıyaqlı illetlerdiń jazalanıwı balanı bunday is-háreketlerden tiyiliw kerek ekenligin úyretedi. Yaǵnıy bala ertektegi waqıyalardan óz betinshe juwmaq shıǵaradı

hám bul onıń ishki isenimine aylanadı. Sonlıqtan da ertek ruwhıy ádep-ikramlılıq tárbiyanıń eń názik há§m nátiyjeli qurallarınan biri bolıp esaplanadı.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi jastaǵı balalardı ruwhıy ádep-ikramlılıq jaqtan tárbiyalawda ertekler áhmiyetli sanaladı. Olar balanıń dún'yaqarasın bayıtadı, aqlıy jaqtan jetilistiredi, sóylewin rawajlandıradı hám eń tiykarǵısı, onıń kewlinde jaqsılıq, ádalat hám mehir-múriwbet sezimlerin qáliplestiredi. Ilimiy teoriyalar hám kóp ásirlik pedagogikalıq tájiriybe ertekler arqalı berilgen ádep-ikramlılıq tárbiyanıń balanıń sanasında tereń hám bekkem ornatılatuǵınlıǵın tastıyıqlaydı. Sonlıqtan da mektepke shekemgi tálim processinde erteklerden maqsetli hám sistemalı paydalanıw, keleshek áwladtıń ruwhıy jaqtan jetilisiwin támiyinlewdiń tiykarǵı faktorı bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoev basshılıǵında «Mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında ámelge asırılıp atırǵan reformalar hám keleshektegi wazıypalar»ǵa baǵıshlanǵan videoselektorda 2017-jıl 19-dekabr.

2. Jean Piaget. *The Moral Judgment of the Child*. New York: Free Press, 1932.

3. Lev Vygotsky. *Mind in Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

4. Erik Erikson. *Childhood and Society*. New York: W.W. Norton, 1950.

5. Bruno Bettelheim. *The Uses of Enchantment*. New York: Knopf, 1976.

OYIN PLATFORMALARI ARQALI MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDA LOGIKALIQ PIKIRLEW HÁM KREATIVLIKTI RAWAJLANDRIW METODIKASI

I.Abadbekova - NMPI Mektepke shekemgi tálim qánigeligi 1-basqısh magistrantı
Ilimiy basshı M.Allambergenova– p.i.d., professor

Búgingi kúnde bilimlendiriw sistemasın modernizaciyalaw, onıń sapasın hám nátiyjeliligin arttırıw mámleketlik siyasattıń tiykarǵı baǵdarlarınan biri bolıp esaplanadı. Ásirese, mektepke shekemgi bilim beriw basqıshi shaxs kamalınıń tiykarı bolıp, áyne usi dáwirde balalarda tiykarǵı intellektual, logikalıq hám dóretiwshilik qábiletler qáliplesedi. Sol sebepli mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń logikalıq pikirlew hám kreativlik potencialın rawajlandırıw mashqalası zamanagóy pedagogikanıń áhmietli máselelerinen biri bolıp esaplanadı. Ózbekstan Respublikasında mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıwǵa qaratılǵan bir qatar normativlik-huqıqıy húǵjetler, sonıń ishinde, "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiya haqqında"ǵı Nızam, "2030-jılǵa shekem mektepke shekemgi bilimlendiriwdi rawajlandırıw koncepciyası" jáne mámleketlik bilimlendiriw standartlarında balalardıń erkin pikirlewi, mashqalalı jaǵdaylarda durıs qarar qabıl etiwi hám dóretiwshilik qatnasın qáliplestiriw áhiymetli wazıypa sıpatında belgilengen. Bul wazıypalardı ámelge asırıwda dástúriy oqıtıw usılları menen bir qatarda innovaciyalıq pedagogikalıq texnologiyalar hám zamanagóy oyın platformalarınan nátiyjeli paydalanıw talap etiledi. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar ushın oyın jetekshi iskerlik túri esaplanadı. Oyın

procesinde bala qorshaǵan ortalıqtı ańlaydı, logikalıq baylanıslardı túsinedi, mashqalalardı sheshiwge háreket etedi hám óz kózqarasın erkin bildiredi. Ásirese, sanlı hám didaktikalıq oyın platformaları balalardıń jas hám psixologiyalıq ózgesheliklerine sáykes túrde logikalıq pikirlewdi rawajlandırıwshı tapsırmalardı, kreativ qatnastı talap etetuǵın wazıypalardı sistemalı túrde usınıw imkaniyatın beredi. Sonıń menen birge, oyın platformaları arqalı balalardıń qızıǵıwshılıǵı artadı, bilimlendiriw procesi motivaciyalanadı hám ózlestiriw nátiyjeliligi artadı. Házirgi kúnde mektepke shekemgi bilimlendiriw ámeliyatında oyınlardan keńnen paydalanılıp atırǵan bolsa da, áyne oyın platformaları tiykarında logikalıq pikirlew hám kreativlikti kompleksli rawajlandırıwǵa qaratılǵan metodikalıq sistema jeterli dárejede ilimiy tiykarlanbaǵan. Kópshilik jaǵdaylarda oyınlar fragmentar, maqsetsiz yamasa tek kewil ashar xarakterde qollanılmaqta. Bul bolsa oyın imkaniyatlarınan tolıq hám nátiyjeli paydalanıwǵa tosqınlıq etedi. Sol sebepli oyın platformaların tańlaw, olardı pedagogikalıq processke integraciyalaw, metodikalıq basqıshlar hám bahalaw kriteriyaların islep shıǵıw úlken ilimiy-ámeliy áhmietke iye.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda logikalıq pikirlew hám kreativlikti rawajlandırıwda oyın platformalarınıń bilimlendiriw imkaniyatların anıqlaw hám olardı qollanıw metodikasın ilimiy tiykarlaw zárúrligi menen belgilenedi.

Oyın platformaları járdeminde mektepke shekemgi jastaǵı balalarda logikalıq pikirlew hám kreativlikti rawajlandırıwǵa qaratılǵan metodikalıq qatnastı islep shıǵıwdan ibarat.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda logikalıq pikirlew hám kreativlik túsinikleriniń psixologiyalıq-pedagogikalıq mazmunın talqılaw. Mektepke shekemgi bilimlendiriw procesinde oyın platformalarınan paydalanıwdıń teoriyalıq tiykarların hám pedagogikalıq imkaniyatların anıqlaw. Oyın platformaları tiykarında logikalıq pikirlew hám kreativlikti rawajlandırıw metodların islep shıǵıw.

Zamanagóy bilim beriw sistemasında mektepke shekemgi tálim sistemasında eń áhmiyetli basqıshlardan biri bolıp esaplanadı. Bul dáwirde balanıń aqıl-oy rawajlanıwı, dúnya tanıwı hám shıǵarmashılıq qabiletleri qaliplesedi. Sonıń ushın pedagoglar hám ata-analar balalardıń logikalıq pikirlewin hám kreativligin rawajlandırıwǵa ayrıqsha itibar beriwleri kerek. Bul maqsetke jetisiwde oyın platformaları eń nátiyjeli qural bolıp tabıladı.

Oyın platformaları – balalar ushın arnawlı islep shıgılgan oyın ortalıqları bolıp, olar arqalı bala oyın procesinde jańa bilim hám kónlikpelerdi iyeleydi. Bularǵa dástúriy oyınlar stol oyınları, konstruktorlar hám sanlı kompyuter, mobil qosımshalar platformalar kiredi.

Mektepke shekemgi jasta logikalıq pikirlewdi rawajlandırıw úshın tómendegi oyınlar qollanıladı:

- Bilim beriwshi tapsırmalar (artıq zattı tabıw, qatelikti anıqlaw)
- Konstruktor oyınları (qurılıs jasaw, model jıynaw)
- Klassifikaciya oyınları (zattardı toparlaw)

Bul oyınlar balalarda analiz, salıstırıw hám sistemalı oylaw qabiletlerin rawajlandıradı.

Mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde tiykarǵı bilim beriw forması bul- oyın bolıp esaplanadı, sebebi balalar oyın arqalı jana bilimlerdi iyeleydi hám sonıda aytıp ótiwmiz kerek oyın platformalarınan paydalanǵanda tómendegi qaǵıydalarǵa ámel etiw kerek.

Birinshiden, oyınlardı durıs tańlaw oyınlar balalardıń jasına mas, tálim maqsetlerine jóneltrilgen hám qáwipsiz oyınlar tańlaw maqsetke muwapıq bolıp esaplanadı.

Ekinshiden, oyın waqtın sheklew balalardıń den sawlıǵı hám rawajlanıwı ushın oyın waqtın mugdarın saqlaw lazım.

Úshinshiden, toparlıq oyınlarga itibar qaratıw balalatrdıń sociyalıq kónlikpelerin rawajlsndrıwushın toparlıq oyınlardı shólkemlestriw paydalı boladı.

Juwmaqlap aytqanda oyın platformaları mektepke shekemgi jastaǵı balalarda logikalıq pikirlew hám kreativlikti rawajlandırıwdıń eń tiykargı quralı bolıp tabıladı. Durıs rejelestrilgen oyınlar arqalı bala tek bilim alıp qalmay, óz betinshe pikirley alatugın, shıǵarmashılıq qabiletke iye jeke shaxs retinde rawajlanadı.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Mektepke shekemgi tálim pedagogikası 2012-jıll
2. Ilk qadam mamleketlik oqıw dásturi 2018- jıll 3-iyul

ELEMENTAR MATEMATIKA FAOLIYATI ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MANTIQIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHNING AMALIY ASOSLARI

Ubaydullaeva Miyassar. Ajiniyoz nomidagi NDPI 1 kurs magistranti
L.Ibragimova-Maktabgacha ta'lim kafedrasi dotsenti

Kalit so'zlar: elementar matematika, mantiqiy fikrlash, maktabgacha yosh, didaktik o'yinlar, taqqoslash, analiz, muammoli vaziyat, rivojlanish.

Ключевые слова: элементарная математика, логическое мышление, дошкольный возраст, дидактические игры, сравнение, анализ, проблемная ситуация, развитие.

Keywords: elementary mathematics, logical thinking, preschool age, didactic games, comparison, analysis, problem situation, development

Maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, mantiqiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qishning muhim sharti sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, elementar matematika faoliyati bolalarning kognitiv rivojlanishida muhim pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. Elementar matematika faoliyati - bu bolalarda son, miqdor, shakl, fazoviy munosabatlar va vaqt haqidagi dastlabki tasavvurlarni shakllantirishga qaratilgan tizimli pedagogik jarayondir. Ushbu faoliyat orqali bolalarda analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish kabi mantiqiy operatsiyalar rivojlanadi.

Elementar matematika faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu faoliyat davomida bolalar son, shakl, miqdor, fazoviy joylashuv kabi tushunchalar bilan tanishib boradilar. Biroq bu jarayon faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. Eng muhimi shundaki, bola ushbu tushunchalarni o‘zlashtirish jarayonida fikrlashni o‘rganadi. Masalan, bola ikkita predmetni solishtirar ekan, u qaysi biri katta yoki kichikligini aniqlash uchun ularni tahlil qiladi, farqlarini topadi va xulosa chiqaradi. Bu esa mantiqiy fikrlashning eng sodda, ammo muhim ko‘rinishidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashi ko‘rgazmali-amaliy xarakterga ega bo‘ladi. Ya’ni ular ko‘proq real predmetlar bilan ishlash orqali bilimni o‘zlashtiradilar. Shu sababli elementar matematika mashg‘ulotlari faqat og‘zaki tushuntirish bilan emas, balki amaliy faoliyat orqali tashkil etilishi zarur. Masalan, bolaga “uzun” va “qisqa” tushunchasini tushuntirishdan ko‘ra, ikki xil uzunlikdagi predmetlarni berib, ularni solishtirish samaraliroq natija beradi. Bola o‘z qo‘li bilan solishtirganda, bu tushuncha uning ongida mustahkamroq shakllanadi.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda didaktik o‘yinlar ham muhim ahamiyatga ega. O‘yin jarayonida bola erkin harakat qiladi, xato qilishdan qo‘rqmaydi va faol fikrlaydi. Masalan, “Ortiqchasini top” o‘yini davomida bola berilgan predmetlar orasidan ortiqchasini aniqlashga harakat qiladi. Bu jarayonda u predmetlarni solishtiradi, umumiy va farqli jihatlarni ajratadi va yakunda xulosa chiqaradi. Shu tariqa oddiy o‘yin orqali murakkab fikrlash jarayoni amalga oshadi.

Bundan tashqari, muammoli vaziyatlar yaratish metodi ham mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Agar bola qurayotgan minora yiqilib tushsa, unga darhol yordam berish o‘rniga “Nega yiqildi?” degan savol berish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv bola tomonidan sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlashga, xatoni tushunishga va yangi yechim topishga yordam beradi. Natijada bola mustaqil fikrlashga o‘rganadi. Shuningdek, predmetlarni guruhlash va klassifikatsiya qilish faoliyatlari ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, bolaga turli rangdagi va shakldagi predmetlar berilib, ularni ma’lum belgilariga ko‘ra ajratish so‘raladi. Bu jarayon bolaning mantiqiy tartiblash, tizimlashtirish va umumlashtirish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, bu kabi mashg‘ulotlar bolalarda analitik fikrlashni shakllantirishda samarali hisoblanadi. Umuman olganda, elementar matematika faoliyati orqali bolalar faqat matematik bilimlarni emas, balki hayotiy muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan fikrlash ko‘nikmalarini ham egallaydilar. Bu esa ularning kelajakdagi ta’lim faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Nega aynan matematika mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi? Matematika bolani o‘ylashga majbur qiladi. U shunchaki eslab qolmaydi - balki: solishtiradi, tanlaydi va xulosa qiladi. Masalan, agar bolaga 2 ta va 3 ta kubik berib: “Qaysi ko‘p?” desangiz bola sanaydi, o‘ylaydi va javob beradi. Bu oddiy ko‘rinishi mumkun, lekin bu - analiz va taqqoslash jarayoni.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ko‘rgan narsasi orqali o‘rganadi, qo‘li bilan ishlasa yaxshiroq tushunadi va o‘yin orqali tezroq qabul qiladi. Masalan, “uzun-qisqa”ni tushuntirishda qo‘liga 2 ta tayoq berib solishtirish samaraliroq hisoblanadi.

Shuning uchun matematika faqat tushuntirilmaydi - ko‘rsatiladi va bajariladi.

Amaliy mashg‘ulotlar orqali rivojlantirish ham eng samarali usul hisoblanadi, sababi bunda bola o‘zi ishlaydi. Masalan, kubiklardan uy qurish, rangiga qarab ajratish, shakllarni joylashtirish va b.. Bola bu jarayonda o‘ylaydi, xato qiladi va uni to‘g‘rilashga harakat qiladi. Va aynan shu jarayon mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

Bolalar didaktik o‘yinlar orqali ham juda yaxshi o‘rganadi. Masalan, “Ortiqchasini top” o‘yini (3 ta olma, 1 ta koptok - qaysi ortiqcha?). Bola solishtiradi, farqni topadi va javob beradi. Bu bilan bolani analiz qiladi va xulosa chiqaradi deb aytishimizga bo‘ladi.

Muammoli vaziyatlar yaratish- bu eng kuchli metodlardan biri hisoblanadi. Masalan, bola minora qurdi va u yiqildi. Siz darhol yordam bermaysiz. Balki unga “Nega yiqildi deb o‘ylaysan?” deb savol berasiz. Shunda bola sababni izlaydi, xulosa qiladi va qayta urinadi. Bu esa haqiqiy mantiqiy fikrlash bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, elementar matematika faoliyati bolalarga faqat sonlarni emas, balki to‘g‘ri fikrlashni o‘rgatadi. Ayniqsa, o‘yin, amaliy ish va savollar orqali tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarda mantiqiy fikrlashni samarali rivojlantiradi. Eng muhimi - bolaga tayyor javob berish emas, balki uni o‘ylashga o‘rgatishdir. Shunda bola mustaqil fikrlaydigan shaxs bo‘lib shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.“Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. - Toshkent, 2022.

2. Sh.Sodikova**.** Maktabgacha pedagogika**.** - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.

3. Djanpeisova G.E., Juraeva N. Matematika- aql va zakovat kaliti. Uslubiy qo’llanma T.: “Innovatsiya-Ziyo”, 2020 y.

4. Grosheva I.V. va boshqalar. O’yin orqali ta’lim olish. Uslubiy qo’llanma. T.: O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi O’zbekiston BMT Xalqaro bolalar fondi (YUNISEF), 2020 y.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMI DIREKTORINIŃ TÁLIM-TÁRBIYA SIPATIN ASIRIWDA BASQARIW ISKERLIGINDE INNOVACIYALARDI ENGIZIW SHÁRTLERI

N.Orazbaeva - NMPI Mektepke shekemgi tálim qánigeligi 1-basqısh magistrantı

K.Tleumbetova – Mektepke shekemgi tálim kafedrası docenti

Mámleketimizde mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın túp-tiykarınan jetilistiriw, onı zaman talapları tiykarında rawajlandırıw mámleketlik siyasattıń tiykarǵı baǵdarlarınan biri bolıp esaplanadı. Atap aytqanda, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 8-maydaǵı PQ-4312-sanlı qararı hám Ózbekstan Respublikasınıń "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiya haqqında"ǵı Nızamı mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında sapanı arttırıw, innovaciyalıq kózqaraslardı engiziw hám basqarıw nátiyjeliligin támiyinlewdiń huqıqıy tiykarın belgilep berdi. Zamanagóy mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi direktorı tek ǵana hákimshilik basshı emes, al innovaciyalıq basqarıwshı sıpatında da jumıs alıp barıwı talap etiledi. Ilimiy izertlewlerge qaraǵanda, bilimlendiriwdiń sapasın arttırıwda basshınıń

strategiyalıq pikirlewi, innovaciyalarǵa ashıqlıǵı hám jámáátti birlestiriw qábileti sheshiwshi áhmiyetke iye.

Innovaciya túsinigi bilim beriw procesine jana ideya, texnologiya hám usıllardı engiziwdi ańlatadı. Mektepke shekemgi bilimlendiriwde bul, bárinen burın, balalardıń rawajlanıw ózgesheliklerine sáykes, interaktiv hám kompetenciyalıq qatnasıqlarǵa tiykarlanǵan bilimlendiriwdi shólkemlestiriw menen baylanıslı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi direktorınıń basqarıw iskerligine innovaciyalardı engiziwinde tómendegi shártler talap etiledi:

Birinshiden, normativlik-huqıqıy tiykarlarǵa súyeniw. Bilimlendiriw procesin shólkemlestiriwde mámleketlik bilimlendiriw standartları hám aldınǵı sırt el tájiriybelerin esapqa alıw áhmiyetli. Atap aytqanda, Mektep hám mektepke shekemgi bilimlendiriw ministrligi tárepinen islep shıǵılǵan mámleketlik talaplar hám baǵdarlamalar tiykarında jumıs alıp barıw bilimlendiriwdiń sapasın támiyinleydi.

Ekinshiden, sanlı hám málimleme texnologiyaların engiziw. Zamanagóy basqarıwda elektron húJjet aylanısı, monitoring sistemaları, onlayn bilimlendiriw platformaları áhmietli orın ieleydi. Bul bolsa basqarıw qararların tez hám nátiyjeli qabıl etiw imkaniyatın beredi.

Úshinshiden, pedagog kadrlardıń potencialın arttırıw. Ilimiy izertlewler sonı kórsetedi, bilimlendiriwdiń sapası, bárinen burın, tárbiyashılardıń kásiplik sheberligine baylanıslı. Sol sebepli direktor tárepinen turaqlı túrde qánigelik arttırıw kursları, seminar hám treningler shólkemlestiriliwi zárúr.

Tórtinshiden, innovaciyalıq ortalıq jaratıw. Jámáátte dóretiwshilik, intakerlik hám erkin pikir almasıwdı qollap-quwatlaw innovaciyalardıń nátiyjeli engiziliwine xızmet etedi. Bunday ortalıqta hár bir pedagog óz ideyaların ámeliyatqa engiziw imkaniyatına iye boladı.

Besinshiden, ata-analar menen birge islesiwdi kúsheytiw. Mektepke shekemgi bilimlendiriw procesinde shańaraq hám bilimlendiriw shólkemi arasındaǵı úzliksiz baylanıs balanıń hár tárepleme rawajlanıwında áhmiyetli faktor esaplanadı. Sonday-aq, innovaciyalıq basqarıwda pedagogika hám basqarıw teoriyası jetiskenliklerinen nátiyjeli paydalanıw, strategiyalıq rejelestiriw, nátiyjelerdi bahalaw hám tallaw sistemasın engiziw úlken áhmiyetke iye.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw sisteması jámiyet rawajlanıwında áhmiyetli orın tutadı. Ásirese, jas áwladtıń hár tárepleme bárkamal bolıp kamalǵa keliwinde mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemleri hám olarǵa basshılıq etetuǵın direktordıń iskerligi úlken áhmiyetke iye. Ózbekstan Respublikası Mektepke shekemgi hám mektep ministrliginiń 2024-jıll 16 - oktyabrdegi 334-sanlı buyrıǵında qabıl etilgen mine usı tarawdı tártipke salıwǵa qaratılǵan áhmiyetli húJjetlerden biri bolıp esaplanadı. Usı qararǵa muwapıq, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń direktorı tálim-tárbiya procesin nátiyjeli shólkemlestiriw ushın juwapker esaplanadı. Sonıń menen birge, pedagogikalıq keńes penen birgelikte shólkemdi rawajlandırıw strategiyası, maqset hám wazıypaları, tálim-tárbiya procesin hám bilimlendiriwdiń sapasın jaqsılawdıń tiykarǵı baǵdarların belgilew; shólkemniń perspektivalı hám jıllıq jumıs rejesin, oqıw-tema rejelerin, jıllıq kalendar oqıw baǵdarlamaların tastıyıqlaw, pedagog hám qánigeleriniń jumıs rejelerin kórip shıǵıw hám tastıyıqlaw, olardıń tolıq hám sapalı

orınlanıwı ústinen qadaǵalaw; shtatlar kestesi hám tarifikaciya dizimleri, miynet dem alısı kestesin tastıyıqlaw; shólkemdi joqarı kompetentli, sheber hám maman qánige kadrlar menen támiyinlew; aymaqtaǵı balalardıń mektepke shekemgi bilimlendiriw menen tolıq qamtıp alınıwın támiyinlew; 6 jasar balalardı mektepke tayarlaw toparları menen tolıq qamtıp alınıwın támiyinlew kerekligi belgilep ótilgen.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi direktorı mámleketlik bilimlendiriw standartları tiykarında oqıw-tárbiya jumısların jolǵa qoyadı hám balalardıń fizikalıq, aqılıy hám ruwxıy rawajlanıwı ushın zárúr sharayatlardı jaratadı. Bul processte ol pedagog xızmetkerlerdiń jumısın muwapıqlastıradı hám olardıń kásiplik sheberligin arttırıwǵa ayrıqsha itibar beriwi lazım. Sonday-aq, direktor mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde ishki tártip-intizamdı támiyinleydi. Xızmetkerlerdiń miynet iskerligin qadaǵalaydı, olardıń huqıqları menen minnetlemelerine ámel etiliwin baqlap baradı. Bul bolsa shólkemde salamat jumıs ortalıǵın qáliplestiriwge xızmet etedi.Finanslıq hám xojalıq máseleleri de direktor juwapkershiligindegi áhmiyetli wazıypalardan biri. Ol ajıratılǵan qarjılardan aqılǵa say paydalanıwdı shólkemlestiredi, shólkemniń materiallıq-texnikalıq bazasın bekkemlewge háreket etedi. Sonıń menen birge, balalardıń ómirin hám densawlıǵın qorǵaw, sanitariyalıq-gigienalıq talaplarǵa ámel etiliwin támiyinlew de onıń tiykarǵı wazıypalarınan esaplanadı. Direktor ata-analar menen de tıǵız birge islesedi. Olar menen turaqlı ushırasıwlar ótkerip, balalardıń tárbiyası hám rawajlanıwı boyınsha pikir alısadı. Bul bolsa bilimlendiriw procesiniń nátiyjeliligin jáne de arttıradı.

Juwmaqlap aytqanımızda, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi direktorı tárepinen basqarıw iskerligine innovaciyalardı engiziw tálim-tárbiya sapasın arttırıwdıń tiykarǵı faktorlarınan biri bolıp esaplanadı. Bul process kompleksli qatnastı, zamanagóy bilim hám kónlikpelerdi, sonday-aq, normativlik-huqıqıy húJjetlerge súyengen halda nátiyjeli basqarıwdı talap etedi.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. O'z.R. Mektepke shekemgi hám mektep ministrliginiń 2024-jıll 16 - oktyabrdegi 334-sanlı buyrıǵı.

KOGNITIV PEDAGOGIKALİQ METOD HÁM TEXNOLOGIYALARDİŃ UQİPLİLİQTİ RAWAJLANDİRİW ANALITIKASİ

Pazılov Mirbek Arzıevich -Ájiniyaz atındaǵı Nókis memleketlik pedagogikalıq institutı Mektepke shekemgi tálim kafedrası úlken oqıtıwshısı, p.i.f.d (PhD)

Tayanısh sózler: Kognitiv tásiller, uqıplılıq, analitika, Metakognitiv, faktor, intellektual, princip, Artpedagogika, francuz, Art-terapiya, koncepciya, muzıka, nerv, pedagogika, qábilet, dóretiwshilik.

Búgingi kúnde bilimlendiriw sistemasında ámelge asırılıp atırǵan keń kólemli reformalar oqıtıwdıń sapasın arttırıw, oqıwshılardıń intellektual potencialı hám uqıp-qábiletlerin rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵanlıǵı menen xarakterlenedi. Ózbekstan

Respublikası Prezidentiniń “Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın tastıyıqlaw haqqında”ǵı 2019-jıl 29-aprelde qabıl etilgen Pármanına muwapıq “Oqıtıw metodikasın jetilistiriw, tálim-tárbiya processine individuallastırıw principlerin basqıshpa-basqısh en jaydırıw” [1] máseleleri belgilep qoyılǵan. Usı kózqarastan, kognitiv tásiller arqalı oqıwshılardıń uqıplılıǵın rawajlandırıw analitikasi tálim procesin ilimiy tiykarda shólkemlestiriw imkaniyatın beredi.

Dun’yada oqıwshılardıń uqıplılıǵın rawajlandırıwda standart oqıtıw sisteması qanaatlandıra almaytuǵınlıǵın, bul boyınsha kóplegen talap hám usınıslardıń bar ekenligin esapqa alıp, uqıplı balalar menen islesiwdiń arnawlı dástúrleri jaratılıp basladı. Sonıń menen bir qatarda oqıw processinde kórkem-ónerge baylanıslı shınıǵıwlardıń insanniń qáliplesiwindegi tásiri, tábiyatı, nızamlılıqları, principleri hám mexanizmlerin úyrenetuǵın ilimiy baǵdar qáliplesti. Atap aytqanda art-pedagogika-ámeliyatqa baǵdarlanǵan hám zamanagóy gumanitar bilimlerge say túsiniklerdi birlestiriw tendenciyasın ózinde tolıq qamtıydı.

Dún’yanıń rawajlanǵan mámleketlerinde kórkemlep oqıtıw potencialınıń tásirsheńligine qaramastan, oqıw procesinde qollanılmay kiyatırǵanlıǵı ilimpazlardıń ilimiy shıǵarmalarında kózge taslanadı. Negizinde bolsa art-pedagogika mektep táliminiń jańa baǵdarı sıpatında oqıtıw processinde payda bolǵan máselelerdi saplastırıwı múmkin hám zamanagóy shárayatlarda onı turaqlı túrde ámelge asırıwda barlıq imkaniyatlardıń jaratılǵanı ahmiyetli esaplanadı.

Artpedagogikanıń sózliktegi mánisine itibar qaratatuǵın bolsaq, francuz tilinde artiste – xudojnik, latınshı – ars (artis) – ónerment, kórkem-óner, sheberlik degen mánilerdi bildirib, hár túrli kórkem hám dóretiwshilik islerde rawajlanıw, ámeliy kónlikpelerdi ózlestiriwinde qanday da bir mashqalalarǵa dus kelgen balalardıń kórkem mádeniyatın qáliplestiriw korrekciyasına baǵdarlanıw processinde pedagogika hám kórkem-óner arasındaǵı óz-ara múnasibetlerdiń teoriyalıq hám ámeliy máselelerin úyrenetuǵın pedagogika tarawı” [2] ekenligin kóriwimiz múmkin. Kórkem-óner hám art-terapiyanıń qosındısınan payda bolǵan art-pedagogika, oqıwshınıń jeke ózgesheligine, ruwxiyatına hám ádep-ikramlılıǵına tárbiyalıq tásir kórsetiw ushın óner túrleri hám dóretiwshilik iskerliktiń kórkemlik jaqtan (art iskerlik) jetilisken formaların qollanıwǵa tiykarlanadı.

Ilimiy izertlewlerdiń ózine say unamlı nátiyjelerine tiykarlanıp, rásmiy túrde XX ásirde ruwxıy keselliklerdi emlew ushın terapiyalıq funkciya retinde Angliyalı M.Richardson hám francuz xudojnigi J.Debuffeler tárepinen súwretlerdegi sanasız processlerdi úyreniw quralı sıpatında art-terapiya qollanılıp baslaǵan. Sonday-aq bul atama Adrian Xill tárepinen rak keselligine shalınǵan nawqaslarǵa súwretlew óneri sabaqların oqıtıw processlerinde paydalanılǵan. Bunnan keyin art-terapiya ataması kórkem-ónerge baylanıslı sabaqlardıń barlıq túrlerinde, atap aytqanda muzıka terapiya, drama terapiya, ayaq oyın háreketleri terapiyası x.t.b. de keń en jaydırılǵan.

Art-terapiya koncepciyası psixologiyalıq mashqalalardı sheshiw ushın nawkaslardıń dóretiwshilik jumıslarınan paydalanıp psixoterapiya hám psixokorrekciya metodlarınıń kompleksine aylanǵan. G.A.Qasen., A.B.Aytbaevalardıń shıǵarmalarında “Muzıka terapiya-bul muzıkalıq hám akustikalıq tásirlerdiń járdeminde insanniń

fizikalıq hám ruwxıy salamatlaǵın psixologiyalıq dúzetiw sisteması" [3] - dep túsindirip, muzıkanıń hár túrli terapiyalıq tásirlerdi payda etetuǵınlıǵın aytıp ótedi. Álbette, muzıkanıń insan turmısında belsene tásirsheńliginde passich, individual hám toparlı muzıka terapiyası tiykarǵı rol' atqaradı. Bul bolsa insan organizminiń názik nerv sistemalarına tásir etiwi menen birge, psixologiyalıq ózgerisler ushın barlıq shárayatlardı jaratadı, sonday-aq, bala ushın zárúr bolǵan sırtqı hám ishki psixologiyalıq ortalıqtı qáliplestiredi.

Dún'yanıń jetekshi kompaniyalarınıń joqarı abıroy hám mol tabısqa erisiw sırı úzliksiz hám innovaciyalıq ideyalardı alǵa súriwinde, jańalıqqa umtılıwshılıǵında hám dóretiwsheńlik qábiletlerinde kórinedi. Dóretiwsheńlik bolsa innovaciyalardıń dvigateli bolıp, belgilengen mashqalalı wazıypalardı orınlaw hám onıń sheshimin anıq hám tez tabıw arqalı nátiyjege erisiw sıyaqlı maqsetler menen belgilenedi. Dóretiwsheńlik metodologiyasınıń axmiyeti boyınsha dún'yaǵa belgili iri Boeing, Samsung, Bosch, Ford, Intel, Philips h.t.b kompaniyalar ózleriniń potenciyal kórsetkishleriniń joqarı ekenligin dálilley alǵan. Bul bolsa dóretiwsheńlik, oylap tabıw sıyaqlı mashqalalardı sheshiw teoriyası (TRIZ)nda jetekshi orın iyeleydi.

"TRIZ – bul insan pikirin mashqalanı tásirsheń sheshimge baǵdarlawǵa imkaniyat beretuǵın sistema. Ol algoritmge (ARIZ) muwapıq isleydi hám ámelge asırıw ańsat bolǵan tayar sheshimdi tabıwǵa járdem beredi" [4]. Bul jerde tiykarǵı qıyınshılıq algoritm qaǵıydalarına ámel etiw hám onıń qalay islewin túsiniwden ibarat. "Algoritm óz-ara baylanıslı bloklardıń izbe-izligi kórsetilgen, olardıń hár biri, bir yamasa bir neshe háreketlerdiń orınlanıwına mas keledi. Algoritmniń grafikalıq kórinisi aǵım sxeması dep ataladı. Aǵım sxeması algoritmniń dúzilisin belgileydi" [5]. Bul arqalı mashqalanı úyreniw hám mashqala sheshiminiń tez hám anıq tabıw imkaniyatınıń sistemaları payda boladı. "ARIZ-óz-ara baylanıs bolǵan logikalıq hám evristikalıq basqıshlardıń izbe-izligi bolıp, bul arqalı mashqala qáliplestiriledi, qarama-qarsılıq anıqlanadı, oǵan qarsı ideya izlenedi. Tabılǵan ideyanı bahalaw hám onı jetilistiriw ámelge asırıladı" [6]. Yaǵnıy dóretiwsheńlik mashqalaların sheshiw algoritmi arqalı alıp barıladı.

Bunı álbette mektepke shekemgi jasındaǵı balalar menen islew ámeliyatlarında, ulıwma bilim beriw mekteplerinde kórkem dóretiwshilik arqalı óz ústinde islew kónlikpelerin qáliplestiriw arqalı tálim-tárbiya processin jetilistiriw basqıshlarında kóriwimiz múmkin. Degen menen muzıkalıq bilimdi jetilistiriw, muzıkalıq túsiniklerdi, muzıkadaǵı waqıyalardı, ondaǵı dún'yanı, sezim hám keshirmelerdi kewilden seziwdi úyretiw, tek ǵana atqarıw óneri arqalı emes, al individual dóretiwshilik arqalı da kórsetiw zárúrligi artıp baratırǵanlıǵın kóriwimiz múmkin.

Juwmaqlap aytqanda, kognitiv tásiller arqalı oqıwshılardıń uqıplılıǵın rawajlandırıw zamanagóy oqıtıw procesiniń áhmiyetli metodologiyalıq baǵdarlarınıń biri bolıp esaplanadı. Bul oqıwshılardıń biliw processlerin tereń analiz etiw, olardıń jeke kognitiv imkaniyatların anıqlaw hám rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵan bolıp, oqıtıw nátiyjeliligin arttırıwda úlken áhmiyetke iye. Bunday shólkemlestirilgen oqıtıw procesi oqıwshılardıń óz betinshe pikirlewi, analitikalıq oylawı hám de dóretiwshilik potencialın sistemalı túrde rawajlandırıw imkaniyatın beredi.

Analiz nátiyjeleri bolsa sonı kórsetedi, uqıplılıqtı rawajlandırıw procesinde oqıwshılardıń tek bilim dárejesin emes, al olardıń pikirlew strategiyaları, mashqalalı

jaǵdaylarda oylaw usılları hám metakognitiv kónlikpelerin qáliplestiriw áhmiyetli ekenligin kórsetedi. Sonlıqtan, kognitiv tásiller insandaǵı uqıplılıqtı tuwma pázilet sıpatında emes, al maqsetli pedagogikalıq tásir hám qolaylı oqıw-bilim beriw ortalıǵında rawajlanıwshı dinamikalıq process sıpatında túsindiredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni. Toshkent 29-aprel 2019-yil.
2. В.И.Загвязинский, А.В.Закирова «Педагогический словарь» Москва Издательский центр «Академия»-2008. /352 стр. /182-стр/
3. Г.А.Қасен, А.Б.Айтбаева «Арт-педагогика и арт-терапия в инкулюзывном образовании» (Учебный пособие «Алматы-Қазақ университети»-2019. 184 стр /24-стр/
4. Л.В.Бутор, Т.А.Сахнович «Теория решения изобретательских задач» уч.мет.пос Минск БНТУ-2023. 70 стр /4-стр/
5. Туаева М.Т. «Алгоритмы основы алгоритмизации» уч.пос Владикавказ-2020. 49-стр /5-стр/
6. А.Барышников «Алгоритм решения изобретательских задач» https://www.inventech.ru

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ROBOTOTEXNIKA ELEMENTLARI BILAN TANISHTIRISH METODIKASI

Axmedova Gulruh-Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 2 kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarni robototexnika elementlari bilan tanishtirish metodikasi yoritilgan. Maktabgacha ta’lim bosqichida bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularni zamonaviy bilimlar bilan tanishtirishda robototexnika masalasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, robototexnika**,** qiziqish**,** maktabgacha yosh**,** metod, mashg‘ulot**.**

Аннотация. В данном тезисе освещена методика ознакомления детей дошкольного возраста с элементами робототехники. Проанализирована роль робототехники в развитии интеллектуального потенциала детей на этапе дошкольного образования и в ознакомлении их с современными знаниями.

Ключевые слова: дошкольное образование, робототехника, интерес, дошкольный возраст, метод, занятие.

Abstract. This thesis highlights the methodology for introducing preschool children to robotics elements. The role of robotics in the development of children's intellectual potential at the preschool education stage and in familiarizing them with modern knowledge has been analyzed.

Keywords: preschool education, robotics, interest, preschool age, method, lesson.

Hozirgi globallashuv va texnologiyalar tez rivojlanayotgan davrda ta’lim tizimiga innovatsion yondashuvlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim bosqichida bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularni zamonaviy bilimlar bilan tanishtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, robototexnika elementlarini ta’lim jarayoniga kiritish bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Robototexnika - bu texnika, dasturlash va muhandislik elementlarini o‘zida mujassam etgan integratsiyalashgan yo‘nalish bo‘lib, bolalarda mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni robototexnika elementlari bilan tanishtirish esa ularda texnologik tafakkur asoslarini shakllantirishga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar atrof-muhitni o‘rganishga juda qiziquvchan bo‘ladilar. Ularning bu qiziqishini to‘g‘ri yo‘naltirish orqali bilim olish jarayonini samarali tashkil etish mumkin. Robototexnika elementlari bolalarda qiziqish uyg‘otuvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Robototexnika bilan shug‘ullanish bolalarda mantiqiy fikrlash, diqqat va xotira, muammolarni hal qilish qobiliyati, ijodkorlik va tasavvur, jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bundan tashqari, robototexnika bolalarni kelajak kasblariga tayyorlashda dastlabki bosqich hisoblanadi.

3-7 yosh oralig‘idagi bolalar faoliyatining asosiy turi - bu o‘yin hisoblanadi. Shu sababli, har qanday ta’lim jarayoni o‘yin bilan uyg‘unlashtirilgan holda tashkil etilishi zarur. Robototexnika mashg‘ulotlarini ham o‘yin shaklida olib borish samaradorlikni oshiradi. Bu yoshdagi bolalarga quyidagilar xos ko‘rgazmali fikrlash ustunligi, qisqa muddatli diqqat, qiziqish orqali o‘rganish va faol harakatga ehtiyoj.

Shuning uchun robototexnika elementlari oddiy, rang-barang va tushunarli shaklda taqdim etilishi lozim.

Maktabgacha ta’limda robototexnika murakkab texnik tushunchalar orqali emas, balki sodda elementlar orqali o‘rgatiladi. Bunda quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

- O‘yin metodi. Bolalar robototexnikani o‘yin orqali tezroq o‘zlashtiradilar. Masalan, konstruktor yig‘ish, robot o‘yinchoqlar bilan ishlash va rolli o‘yinlar.
- Ko‘rgazmali metod. Rangli detallar, modellar va oddiy mexanizmlar orqali tushuntirish bolalar uchun samarali hisoblanadi.
- Amaliy faoliyat metodi. Bolalar o‘z qo‘llari bilan qurish, sinash va natijani ko‘rish orqali bilimni mustahkamlaydilar.
- Muammoli vaziyat yaratish. Masalan, “Qanday qilib mashinani harakatlantiramiz?” kabi savollar orqali bolalarning fikrlashi rivojlantiriladi.

Ta’lim-tarbiya jarayonida robototexnika mashg‘ulotlarini tashkil etishda, mashg‘ulotlar quyidagi bosqichlarda tashkil etilishi maqsadga muvofiq:

1. Motivatsiya bosqichi - bolalarda qiziqish uyg‘otish.
2. Tushuntirish bosqichi - oddiy va tushunarli tarzda ko‘rsatish.
3. Amaliy faoliyat - mustaqil yoki guruhda ishlash.
4. Natijani baholash – bajarilgan ishni muhokama qilish.

Mashg‘ulotlar qisqa, qiziqarli va interaktiv bo‘lishi lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida robototexnika bilan shug‘ullanish uchun maxsus muhit yaratish muhim, bolalar uchun konstruktorlar (LEGO va boshqalar), oddiy mexanik o‘yinchoqlar, xavfsiz texnik vositalar va rangli va jalb etuvchi materiallar bo‘lishi lozim. Bunday muhit bolalarda mustaqil faoliyatni rag‘batlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarni robototexnika elementlari bilan tanishtirish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayon bolalarning intellektual, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Robototexnika orqali bolalar mantiqiy fikrlashni o‘rganadilar, muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini egallaydilar va yangi bilimlarga qiziqishlari ortadi. Shuningdek, robototexnika mashg‘ulotlarini o‘yin asosida tashkil etish, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. To‘g‘ri tashkil etilgan pedagogik jarayon orqali bolalarda texnologik tafakkur shakllanadi va ular kelajak ta’lim bosqichlariga tayyorlanadi.

Umuman olganda, robototexnika elementlarini maktabgacha ta’lim tizimiga joriy etish - zamonaviy, samarali va istiqbolli yo‘nalish bo‘lib, u bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.

1. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. - Toshkent, 2022.
2. Nazarov X. N. Robotlar va robototexnik tizimlar. - Toshkent, 2020.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNI APPLIKATSIYA ISHIGA O’RGATISHGA INNOVATSION YONDASHUVNING IJTIMOIY PEDAGOGIK ASOSLARI

Jumaniyazova Guljaxan – Nukus shaxar 4-sonli MTT tarbiyachisi
Marimboyeva Shahzoda – NDPI 3- kurs talabasi

Bolalarning sog‘lom va bilimli, etuk kadrlar bo‘lib voyaga etishida maktabgacha ta’lim jarayonida oladigan tarbiyasi juda muhim o‘rin tutadi. Avvalo, yil davomida mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida ko‘zda tutilgan maqsad va vazifalarni bajarish uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlari safarbar etilganini ta’kidlash joiz.

Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar xalqimiz tomonidan qo‘llab-quvvatlanmoqda. Bu o‘zgarishlarning dastlabki natijalari aholimiz hayoti va kundalik turmushida o‘zining yaqqol ifodasini topmoqda, el-yurtimizning ijtimoiy faolligi, ertangi kunga ishonchi o‘sib bormoqda.

Biz mamlakat hayotiga doir har bir qarorni xalqimiz bilan maslahatlashib, bevosita muloqot asosida qabul qilmoqdamiz. “Xalq davlat idoralariga emas, balki davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak” degan g‘oya bu borada faoliyatimiz mezoniga aylanmoqda.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021 yillarda ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to’g’risida”gi 2016 yil 29 dekabrdagi PQ-2707-sonli hamda 2017 yil 30 sentiyabrdagi maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-5198-sonli Farmonlari” da

ta’lim tizimining birinchi bosqichi bo’lgan maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va ta’lim va ilm-fan, davlatning yoshlarga doir siyosatini amalga oshirish, ta’limning yangi, zamonaviy usullarini, jumladan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish sohasidagi ishlar ahvoli tanqidiy tahlil qilib berildi.

Mamlakatimizda ta’lim tizimini isloh qilish, unga rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or texnologiyalarini joriy qilish, milliy qadriyatlarimizni singdirgan holda ta’limni tashkil etish, bu jarayonni puxta va samarali amalga oshirish ishlari bugungi kunda davlat siyosagi darajasiga ko‘tarildi.

Kelajakda erishishimiz lozim bo‘lgan buyuk maqsadlarga etishish uchun eng avvalo yuqori malakali, zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlar talab etiladi. Hozirgi davrda mashg‘ulot jarayonini tashkil etish tarbiyachidan faqat chuqur bilimgina emas, balki pedagogik mahoratga ega bo‘lishlari, mashg‘ulotlarning olib borishining turli uslublarini bilish hamda o‘z ustida tinmay izlanishlarini talab qiladi.

Ta’lim-tarbiya jamiyat taraqqiyotini asosidir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni applikatsiya ishiga o’rgatishga innovatsion yondashuvlarda tarbiyachilarni mashg‘ulotlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda xozirgi paytda qator ilmiy-metodik va pedagogik muammolarni, ya’ni tarbiyachilarning pedagogik mahoratlarini oshirish, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini yuqori darajada o‘zlashtirganlik talab etiladi.

Hozirgi kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni applikatsiya ishiga o’rgatishga innovatsion yondashuvlarda tarbiyachisining mashg‘ulotlar orqali shakllantirish muammosi ta’limning dastlabki bosqichlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu muammoni xal etishda nafaqat maktabgacha ta’lim tashkilotida tarbiyachilar bolalarni applikatsiya ishiga o’rgatishga innovatsion yondashuvlarda mashg‘ulotlar yordamida bera oladigan mutaxasislar kerak.

Shuning uchun maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi tarbiyachilar bolalarni applikatsiya ishiga o’rgatishga innovatsion yondashuvlarda, ijodiy fikrlashini, turli xolatlarni tez ilg‘ay olishini, atrof muhitni tasavvur eta olishini, intellektual rivojlanishini ta’minlashda muhim omil sanaladi.

Demak, yangi asr informasion texnologiyalar asri bo‘ladi. Kelajakda erishishimiz lozim bo‘lgan buyuk maqsadlarga etishish uchun eng avvalo yuqori malakali, zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlar talab etiladi.

Xozirgi davrda mashg‘ulot jarayonini tashkil etish tarbiyachidan faqat chukur bilimgina emas, pedagogik maxoratga ega bo‘lishlari, mashg‘ulot o‘tishning turli uslublarini bilish hamda o‘z ustida tinmay izlanishlarini talab qiladi.

Ta’lim-tarbiya jamiyat taraqqiyotinish asosidir. Texnologiyalarni o‘qitish sifatini takomillashtirib borish uchun xozirgi paytda qator ilmiy-metodik va pedagogik muammolarni, pedagogik mahoratlarini oshirish, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini yuqori darajada o‘zlashtirganlik talab etiladi.

Maktabgacha ta`lim tashkilotlari bolalariga mashg‘ulotlar orqali applikatsiya ishiga o’rgatishga innovatsion yondashuvlarda tarbiyachining eng muhimi - tarbiyachi bolalarga ishonch bilan qarashi ularning mexnatsevarligi, mustaqilligi, tashabbuskorligini to’g’ri taqdirlashi va mustaqil faoliyat qilishlari uchun imkoniyat yaratishi kerak. Buni bolalar yuqori baholaydilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yil davomida mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirish bo‘yicha “Harakatlar strategiya”sida ko‘zda tutilgan maqsad va vazifalarni bajarish uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlari safarbar etilganini ta’kidlash joiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021 йилларда таълим тизимини янада такомиллаштириш чора –тадбирлари тўғрисида”ги 2016 йил 29 декабрдаги ПҚ-2707-сонли ҳамда 2017 йил 30 сентиябрдаги мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5198-сонли Фармонлари.

2. “Илк кадам” давлат укув дастури (такомиллаштирилган), -Т.: 2022 й.

3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, “O‘zbekiston”, 2017 yil, 488 bet.

4. M.SH. Nurmatova, SH.T.Xasanova. “Rasm, buyum yasash va bolalami tasviriy faoliyatga o’rgatish metodikasi”. Toshkent - Musiqa nashiyoti, 2012 y.

5. R.Mavlonova, M.Satbayeva. O’quv ustahonada amaliy mashg’ulot va boshqa manbalarda keng yoritib berilgan. Toshkent -2010y.

MAKTABGACHA TA’LIMDA O‘YIN FAOLIYATI ORQALI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Sadaddinova Gulrayhon Nuraddin qizi Ajiniyoz nomidagi NDPI
Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 3 kurs talabasi,
Ilmiy rahbar **p.f.f.d. G.Turebekova**

Kalit so‘zlar: nutq rivojlanishi, maktabgacha ta’lim, o‘yin faoliyati, kommunikativ ko‘nikmalar, pedagogik yondashuv, til rivoji.

Ключевые слова: развитие речи, дошкольное образование, игровая деятельность, коммуникативные навыки, педагогический подход, развитие языка.

Keywords: speech development, preschool education, game activity, communicative skills, pedagogical approach, language development.

Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda bola tilni faol o‘zlashtiradi, nutqiy tajriba orttiradi va muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Nutq rivojlanishi bolaning umumiy psixik rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u tafakkur, xotira, tasavvur va emotsional holatga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida nutqni rivojlantirish ustuvor pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy ta’lim tizimida bolalar nutqini rivojlantirishga innovatsion yondashuvlar asosida qarash talab etilmoqda. Bu borada o‘yin faoliyati muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki o‘yin bola uchun eng tabiiy faoliyat turi bo‘lib, u orqali bola atrof-muhitni anglaydi, o‘z fikrini ifoda etadi va nutqiy faolligini rivojlantiradi.

Nutq rivojlanishi maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Nutq orqali bola ijtimoiy muhit bilan o‘zaro aloqaga kirishadi,

o‘z fikr va his-tuyg‘ularini ifodalaydi hamda atrofdagi voqelikni anglaydi. Shu sababli nutqni rivojlantirish jarayoni ilmiy asoslangan pedagogik yondashuvlar orqali tashkil etilishi lozim.

O‘yin faoliyati bolalar nutqini rivojlantirishda muhim vosita sifatida qaraladi. O‘yin jarayonida bola faol muloqotga kirishadi, yangi so‘zlarni o‘zlashtiradi va nutqiy tajribasini boyitadi. Bu jarayon tabiiy va erkin shaklda kechishi sababli bolalarning nutqiy faolligi oshadi. O‘yin faoliyati orqali bola nutqni nafaqat o‘rganadi, balki uni amalda qo‘llashni ham o‘zlashtiradi.

Maktabgacha ta’lim tizimida o‘yin faoliyati ta’lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. O‘yin orqali tashkil etilgan ta’lim faoliyati bolalarning nutqiy rivojlanishini jadallashtiradi, ularning lug‘at boyligini kengaytiradi va nutqiy malakalarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, o‘yin faoliyati bolalarning tasavvurini rivojlantirishga xizmat qiladi, bu esa nutqiy faoliyatning sifatini oshiradi.

Nutqni rivojlantirish jarayonida pedagogning roli alohida ahamiyatga ega. Pedagog bolalarning nutqiy faolligini rag‘batlantiruvchi muhit yaratishi, ularni muloqotga jalb etishi va nutqiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlashi zarur. Pedagogning nutqi aniq, ravon va ifodali bo‘lishi bolalar uchun muhim namuna hisoblanadi. Shu bilan birga, pedagog bolalarning nutqiy xatolarini to‘g‘ri va ehtiyotkorlik bilan tuzatishi lozim.

O‘yin faoliyati orqali nutqni rivojlantirish jarayonida individuallashtirilgan yondashuv muhim ahamiyatga ega. Har bir bola o‘zining nutqiy rivojlanish darajasiga mos ravishda faoliyatda ishtirok etadi. Bu esa nutq rivojlanishining samaradorligini oshiradi va har bir bolaning individual imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishga yordam beradi.

Shuningdek, o‘yin faoliyati bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘yin jarayonida bolalar o‘zaro muloqot qiladi, fikr almashadi va hamkorlikda faoliyat olib boradi. Bu esa ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Nutq orqali bola ijtimoiy munosabatlarni o‘rganadi va jamiyatda o‘z o‘rnini anglay boshlaydi.

Nutqni rivojlantirish jarayonida o‘yin faoliyatining psixologik asoslarini hisobga olish muhimdir. Bola o‘yin jarayonida o‘zini erkin his qiladi, bu esa uning nutqiy faoliyatini faollashtiradi. Emotsional qulay muhitda bola o‘z fikrini erkin ifoda etadi, bu esa nutq rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Biroq amaliyotda o‘yin faoliyatidan nutqni rivojlantirishda to‘liq foydalanilmayotgan holatlar ham uchrab turadi. Ayrim pedagoglar o‘yin faoliyatining didaktik imkoniyatlarini yetarli darajada anglab yetmaydi yoki uni to‘g‘ri tashkil etmaydi. Bu esa nutq rivojlanishining samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli pedagoglarning metodik tayyorgarligini oshirish muhim hisoblanadi.

Nutqni rivojlantirish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Innovatsion yondashuvlar bolalarning nutqiy faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonini raqamli texnologiyalar bilan boyitish ham nutq rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Maktabgacha ta’lim tizimida nutqni rivojlantirish jarayonini takomillashtirish uchun kompleks yondashuv zarur. Ushbu jarayon faqat ta’lim muassasasi bilan cheklanib qolmasdan, oilada ham davom ettirilishi lozim. Ota-onalar bolalar bilan muloqot qilishga e’tibor qaratishi, ularning nutqiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi va rivojlantirishi zarur.

Nutqni rivojlantirish maktabgacha ta’limning keyingi bosqichlariga tayyorgarlikda muhim ahamiyat kasb etadi. Nutqi rivojlangan bola maktab ta’limiga oson moslashadi, bilimlarni tez o‘zlashtiradi va muloqotda faol bo‘ladi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida nutqni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilishi zarur.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar nutqni rivojlantirish jarayonida o‘yin faoliyatining samaradorligini tasdiqlaydi. Ushbu yondashuv bolalarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish va yangi metodikalarni ishlab chiqish zarur.

Maktabgacha ta’limda o‘yin faoliyati orqali bolalar nutqini rivojlantirish pedagogik jarayonning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘yin faoliyati bolalarning nutqiy faolligini oshiradi, ularni muloqotga undaydi va kommunikativ kompetensiyasini shakllantiradi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish, o‘yin faoliyatidan maqsadli foydalanish va bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Foydalangan adabiyotlar

1. Выготский Л.С. Психология развития ребёнка. - М.: Педагогика, 1984.

2. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. - М.: Политиздат, 1975.

3. Лурия А.Р. Проблемы речи и мышления. - М.: Наука, 1979.

4. Babayeva D.R. ‘’Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi” (Darslik)-T.: “Barkamol fayz media” 2018

5. Nizomova Sh.Sh. “Bolalar nutqini o‘stirish nazariyasi va texnologiyalari” (O‘quv qo‘llanma) Buxoro – 2022

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARINING NUTQINI O‘STIRISH JARAYONINI INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Uspanova Gulnaza **–** Nukus shaxar 11-sonli MTT tarbiyachisi
To‘liboyeva Shahnoza - NDPI 3- kurs talabasi

Mustaqillik davri pedagogik amaliyotida o‘qituvchi-tarbiyachilar bolalarga tayyor bilimlarni imkon qadar ko‘proq berishning yangi-yangi yo‘llarini topishga intilmoqdalar. Yosh avlodda shakllanayotgan ma’naviy sifatlarning qandayligi, bolaning ko‘ngil istaklari, yoshlar ma’naviyatini shakllantirishning milliy an’analarini hisobga olishga harakat qilinayotir. Lekin hamon bir xil fikrlaydigan, hamma masalada yagona, yaxlit xulosaga keladigan ommani tarbiyalash g‘oyasi ustuvorlik qilib turibdi. Ta’lim tizimida, ayniqsa, maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachilarining asosiy ish quroli bo‘lgan dasturlar, metodik qo‘llanma va tavsiyalar hamda soha metodikasi sodda tuzilgan. Shu bois hali ham bolalar juda ko‘p ma’lumotlarni o‘zlashtirgani holda biror

masalada o‘z fikrini aytish yoki mustaqil qaror qabul qilishdan cho‘chiydigan, har qanday mustaqil fikr talab qilinadigan savolga aytishi kerak bo‘lgan javobni beradigan, tarbiyachisining og‘ziga qarab, uning tashabbusini kutib turadigan siniq kishilar sifatida shakllantirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov kechagi jamiyat haqida: “*Bu tizim vataniga, xalqiga, millatiga fidokor, mustaqil fikrlaydigan, biror bir masalani ongli ravishda mas’uliyat bilan hal qiladigan, izlanuvchi, yangilikka intiluvchi kadrlarni emas, asosan, sayoz saviyali kadrlarni, mute kishilarni minglab etishtirdi. Jamiyatimizni yangilash, islohotlarni hayotga tatbiq etishga… o‘tar ekanmiz, ana shunday ongi qotib qolgan, azmu shijoatdan yiroq, el-yurt manfaati uchun kuyib-yonmaydigan kadrlar muttasil ravishda ishning ‘‘beliga tepib turishi’’ni his qildik*”, - degan edi. Lekin bugun, mustaqillikning birinchi choragi o‘tgan bo‘lsa ham mazkur soha sal kam bir asr davomida shakllantirilgan mohiyatidan uzoqlashib ketolmayapti.

Har qanday mamlakatning taqdirini unda yashaydigan fuqarolar belgilashi ma’lum. Uni yorqin kelajak sari etaklash, tom ma’noda, odamning qo‘lida. Mamlakat fuqarolarining, ayniqsa, o‘sib kelayotgan yosh avlodning ma’naviy kamoloti, dunyoqarashi, saviyasi, shu ma’noda, o‘ta dolzarb masaladir. Ya’ni bunda inson omili, ta’limning insonparvarlashuvi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Bugun jamiyatda o‘quvchi-tarbiyalanuvchining shaxsi, juda sekinlik bilan bo‘lsa-da, etakchi mavqega ko‘tarilmoqda. Maktab va maktabgacha ta’lim muassasalari ta’limi kontseptsiyasi, standarti, dastur, darslik hamda metodik qo‘llanmalar insonparvarlik tamoyiliga yo‘naltirildi. Ular faqat mutaxassis tayyorlashga emas, balki sog‘lom ma’naviyatli insonni shakllantirishga xizmat qila boshladi. Milliy pedagogika ilmi ham ma’naviy barkamol avlod tarbiyalash yo‘llarini tadqiq etmoqda. Yosh avlod aqliy-ma’naviy kamolotini ta’minlashda ularning mustaqil fikrlashi ulkan ahamiyat kasb etishini asoslash dolzarb ilmiy muammoga aylandi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqini o‘stirish jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirishga etakchilik qiladigan ilk tadbir ularning erkinligi, ya’ni ta’lim sohasini, u maktabgacha ta’lim muassasasi bo‘ladimi, umumiy o‘rta yoki oliy maktab bo‘ladimi, barchasini uzviylashtirgan holda demokratlashtirishdir. Maktabgacha ta’li muassasasi tarbiyalanuvchilarida mustaqil fikrning shakllanganligi va uning rivojlanishi ko‘p jihatdan ularning erkinlik darajasiga bog‘liq. Shakllanib kelayotgan shaxsda mustaqil fikrni shakllantirish va uni rivojlantirish uchun bolalar shaxsi va jamoasi erkinligiga erishish zarur.

Mazkur tadqiqot ishida maktabgacha ta’lim muassasalari nutq o‘stirish va badiiy adabiyot bilan tanishtirish mashg‘ulotlari misolida bolalarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishda mazmunan har jihatidan unga yaqin bo‘lgan Q.Husanboeva ta’rifiga tanqidiy yondashgan holda: «Mustaqil fikrlash – inson oldiga qo‘yilgan har qanday masalani aniq maqsad va vazifalarini belgilagan holda o‘z bilimi, hayotiy tajribasi, imkoniyati doirasida turli yo‘l va usullardan foydalangan holda mustaqil ravishda hal qilishga yo‘naltirilgan aqliy va ruhiy faoliyatidir», deya ta’rif berish mumkin.

Psixologlarning ta’kidlashlaricha, fikr mustaqilligi darajasi inson aqliy faoliyatining *tashabbuskorligi*, *pishiqligi* va *tanqidiyligida* o‘z aksini topadi. Bulardan biri tashabbuskorlik insonning o‘z oldiga aniq maqsad va vazifalar qo‘ya bilishi, ularni

amalga oshirish yo‘lidagi muammolar echimini topa olishi, nihoyasiga etkazish uchun zarur bo‘lgan usul hamda vositalarni qo‘llashidagi faoliyatida namoyon bo‘ladi. Uning pishiqligi vazifalarni tez bajarish, bu jarayonda qo‘l keladigan usul va vositalardan oqilona foydalanish va echimni tezkorlik bilan izlab topish, ularni farqlashda ko‘rinadi. Mazkur faoliyatning tanqidiyligi esa mustaqil fikrlovchining voqea-hodisaga munosabati, uning xususiyatlarini ajrata bilishida namoyon bo‘ladi.

Shulardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, inson tafakkuriga xos bo‘lgan tashabbuskorlik, pishiqlik va tanqidiylik sifatlarini aniqlashning o‘zi ham tarbiyachi-o‘qituvchilardan bilimdonlikni, aqliy zo‘riqishni, bugungi til bilan aytiladigan bo‘lsa, kompetentlilikni talab qilishi ham haqiqatdan yiroq emas. Shaxsni shakllantirish uchun, avvalo, tarbiyachi yoki muallimning o‘zi shaxs bo‘lmog‘i shartdir.

Tarbiyachi bilishi lozim bo‘lgan haqiqatlardan yana biri shuki, bolalik bosqichlaridagi fikrlashning mustaqilligi darajasi unga yaratilgan sharoit tufayli kuchayadi yoki susayadi. Ularning ruhiy taraqqiyoti har xil sharoit va bosqichlarda turlicha amalga oshadi. Shuning uchun bolaning rivojlanishidagi yoshi bilan bog‘liq xususiyatlar, tafakkurining mustaqilligi chegarasi va darajasi har bir bolada o‘ziga xos, individual tarzda bo‘lishi ta’lim jarayonining har bosqichida, maktabgacha ta’lim muassasalaridan tortib oliy ta’limgacha har bir mashg‘ulotda qat’iy hisobga olinishi lozim. Bu sog‘lom ma’naviyatli shaxsni shakllantirish shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni 23 sentyabr 2020 y. № ZRU-637 // Xalq so‘zi. – 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini

3. 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ–4312-son qarori.

4. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. Toshkent 1999 yil.

5. Xasanboeva O.U. vaboshq. Maktabgacha ta`lim pedagogikasi. T.: Ilmziyo. 2006.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI UNTELEKTYAL RIVOJLANTIRISHDA EVRISTIK METODLARDAN FOYDALANISH

Choriyeva Zebiniso Odilovna, Buxoro shahar 76- maktabgacha ta’lim tashkiloti direktori

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalarda idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutq jarayonlarini faollashtirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, evristik metodlardan foydalanishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Maqolada normativ-huquqiy hujjatlar va davlat o‘quv dasturlarida bolani ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida shakllantirish, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirish asosiy vazifa sifatida belgilanganligi ko’rsatib o’tilgan.

Kalit so`zlar: Maktabgacha yosh, nutq jarayoni, normativ-huquqiy hujjat, davlat o‘quv dasturi, muloqot qilish, ijtimoiy vaziyat, SEL dasturi, Emotsional holat, Evristik metodlar.

Аннотация: Особое внимание уделяется использованию современных педагогических подходов и эвристических методов в активации процессов восприятия, внимания, памяти, мышления и речи у детей дошкольного возраста. В статье показано, что главной задачей в нормативно-правовых актах и государственных учебных программах является формирование ребенка как активного субъекта образовательного процесса, развитие самостоятельного мышления и творчества.

Ключевые слова: Дошкольный возраст, речевой процесс, нормативно-правовой акт, государственная учебная программа, коммуникация, социальная ситуация, программа социально-эмоционального обучения, эмоциональное состояние, эвристические методы.

Abstract: Special attention is paid to the use of modern pedagogical productions and heuristic methods in activating the processes of perception, attention, memory, thinking and speech in children in preschool institutions. The article shows that in regulatory legal acts and state educational programs, the child is considered an active subject of the educational process, as a task of maintaining independent thinking and creativity.

Keywords: Preschool age, speech process, regulatory legal act, state educational program, communication, social situation, SEL program, Emotional state, Heuristic methods.

Maktabgacha ta'lim jadal rivojlanayotgan ta'lim sohasi bo‘lib, u butun dunyo va mamlakatimizdagi ta'lim sohasi mutaxassislari va tadqiqotchilarining diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. Hozirgi kunda O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish ishlari amalga oshirilmoqda.

Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, SEL (Social and Emotional Learning) dasturi AQSh, Finlyandiya, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Kanada, Singapur, Yaponiya, Janubiy Koreya va Yangi Zelandiya kabi mamlakatlar ta’lim tizimiga muvaffaqiyatli integratsiya qilingan. Ushbu mamlakatlar tajribasida SEL bolaning nafaqat ijtimoiy-emotsional rivojini, balki bilish jarayonlari — idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutqning samarali shakllanishini ta’minlovchi muhim pedagogik omil sifatida e’tirof etiladi. SEL (ijtimoiy-emotsional o‘rganish) dasturi bolaning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqarish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish, ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli pedagogik yondashuvdir.

SEL komponentlari (o‘zini boshqarish, sabr-toqat, hissiy nazorat) bolaning diqqatni jamlay olish qobiliyatini kuchaytiradi. Emotsional holati barqaror bo‘lgan bola topshiriqlarga uzoqroq vaqt e’tibor qaratadi, chalg‘ituvchi omillarga kamroq beriladi. Bu esa diqqatning barqarorligi va ixtiyoriyligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ijobiy emotsiyalar bilan bog‘liq o‘rganilgan ma’lumotlar xotirada mustahkamroq saqlanishi ilmiy jihatdan isbotlangan. SEL dasturi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘yin, muloqot va hamkorlik yetakchi o‘rin tutgani sababli bola o‘rganayotgan bilimlarni emotsional tajriba bilan bog‘laydi. Natijada axborotning eslab qolish va qayta tiklash jarayoni samaraliroq kechadi.

SEL dasturi bolalarda muammoli vaziyatlarni tinch yo‘l bilan hal etish, vaziyatni tahlil qilish, oqibatlarni oldindan ko‘ra bilish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Bu esa tafakkurning moslashuvchanligi, tahliliy va tanqidiy fikrlash elementlarining shakllanishiga xizmat qiladi. Bola faqat tayyor yechimni qabul qilmay, balki vaziyatni baholash va mustaqil xulosa chiqarishga intiladi.

SEL faoliyatida dialog, fikr almashish, o‘z his-tuyg‘ularini so‘z orqali ifodalash muhim o‘rin egallaydi. Bu holat bolalarning so‘z boyligini kengaytiradi, bog‘langan nutqni rivojlantiradi va muloqot madaniyatini shakllantiradi. Nutq orqali fikrni ifodalash esa bilish jarayonlarining boshqaruvchi mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi.

Bugungi kunda mamlakatimiz maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirish masalasi davlat ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarda idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutq jarayonlarini faollashtirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, jumladan, evristik metodlardan foydalanishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar va davlat o‘quv dasturlarida bolani ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida shakllantirish, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirish asosiy vazifa sifatida belgilangan.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim va tarbiya jarayoni o‘ziga xos tamoyillarga asoslanadi va ushbu tamoyillar evristik metodlardan foydalanish hamda bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirish uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Avvalo, **bolalikni o‘ziga xos qadriyat sifatida tan olish** tamoyili evristik yondashuvning markaziy g‘oyalaridan biridir. Bolalik — shaxs rivojlanishining eng muhim va sezgir davri bo‘lib, aynan shu davrda bolalar atrof-muhitni faol o‘rganish, yangi bilimlarni tez o‘zlashtirish va moslashuvchan fikrlash qobiliyatiga ega bo‘ladi.

Bolaning huquqi, individualligi va rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olish tamoyili evristik metodlarning shaxsga yo‘naltirilgan xususiyatini belgilaydi. Har bir bola tug‘ma qobiliyat va imkoniyatlar bilan dunyoga keladi hamda ularning bilish jarayonlari rivojlanish sur’ati va uslubi jihatidan farqlanadi. Evristik metodlar bolalarning individual tajribasi, qiziqishi va ehtiyojlarini inobatga olgan holda muammoli vaziyatlar yaratishga imkon beradi.

Har bir bolaning har tomonlama rivojlanishi va farovonligini ta’minlash tamoyili evristik metodlarning kompleks xarakterini namoyon etadi. Maktabgacha ta’limda parvarish, ta’lim va tarbiya yagona, uzviy jarayon sifatida tashkil etiladi. Evristik metodlar orqali bilish jarayonlari — idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutq — o‘zaro bog‘liq holda rivojlanadi.

Bolaning sog‘lig‘ini saqlash, mustahkamlash va xavfsiz muhitni ta’minlash tamoyili evristik faoliyatning psixologik va fiziologik asoslarini belgilaydi. Harakatli o‘yinlar, tajribalar va amaliy mashg‘ulotlar orqali bolalar nafaqat jismoniy rivojlanadi, balki bilish jarayonlari ham faollashadi. Harakat jarayonida bola atrof-olamni o‘rganadi, predmetlar bilan tajriba o‘tkazadi va sabab-oqibat bog‘lanishlarini anglaydi.

O‘yin orqali ta’lim olish va rivojlantirish tamoyili evristik metodlarning eng muhim tayanchidir. O‘yin maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yetakchi faoliyat bo‘lib, u bilish jarayonlarini tabiiy va samarali rivojlantirish imkonini beradi. Evristik

metodlar o‘yin jarayonida qo‘llanilganda, bola muammoni mustaqil hal etadi, taxminlar ilgari suradi va o‘z faoliyati natijasini baholaydi.

MTTning oila, mahalla va maktab bilan hamkorligi tamoyili evristik metodlarning samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Bolaning bilish jarayonlari faqat MTT doirasida emas, balki oila va ijtimoiy muhit bilan uzviy aloqada rivojlanadi. Ota-onalar va mahalliy hamjamiyat ta’lim jarayoniga jalb etilganda, bolalarning qiziqishlari qo‘llab-quvvatlanadi, evristik izlanishlar hayotiy tajriba bilan boyitiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. (UNESCO, UNICEF, World Bank. MELQO: Measuring Early Learning Quality and Outcomes. – Washington, 2017.)
2. (UNICEF. Early Childhood Development and Learning Outcomes. – New York, 2019.)
3. (UNICEF. Early Childhood Development and Learning Outcomes. – New York, 2019.)
4. “ Ilk qadam ” davlat o‘quv dasturi. Toshkent 2022 y
5. O‘zbekiston Respublikasida Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari. Toshkent.2018 y

ЗНАЧЕНИЕ КОХЛЕАРНОЙ ИМПЛАНТАЦИИ В РЕЧЕВОМ РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

Райхан Абдуллаева - Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза и.о. доцент кафедры «Дошкольное воспитание и дефектологии»

Аннотация. В статье рассматривается значение кохлеарной имплантации в речевом развитии детей с нарушениями слуха. Анализируются особенности формирования слухового восприятия и речи после имплантации, а также роль раннего вмешательства в достижении положительных результатов. Подчеркивается необходимость комплексной реабилитации, включающей логопедическую, психолого-педагогическую поддержку и участие семьи. Отмечается, что кохлеарная имплантация способствует развитию устной речи, коммуникативных навыков и успешной социальной интеграции детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: кохлеарная имплантация, нарушение слуха, речевое развитие, слуховая реабилитация, дети с ОВЗ, фонематический слух, коммуникативные навыки, логопедическая помощь, раннее вмешательство, сурдопедагогика.

Актуальность исследования обусловлена тем, что нарушения слуха у детей существенно затрудняют формирование речи, познавательной деятельности и социальной адаптации. Дефицит слуховой информации в раннем возрасте приводит к несформированности фонематического восприятия, ограниченности

словарного запаса и нарушению коммуникативных навыков. В современных условиях кохлеарная имплантация выступает как эффективный метод компенсации тяжёлых нарушений слуха, создающий предпосылки для развития устной речи. Целью данного исследования является определение значения кохлеарной имплантации в речевом развитии детей и выявление факторов, обеспечивающих эффективность реабилитационного процесса.

Кохлеарная имплантация представляет собой высокотехнологичный способ слуховой реабилитации, основанный на прямой стимуляции слухового нерва, что позволяет обходить повреждённые структуры внутреннего уха. В отличие от традиционных слуховых аппаратов, данный метод обеспечивает более полноценное восприятие звуковой информации.

Одним из решающих факторов успешного речевого развития является раннее проведение имплантации. Наиболее благоприятным считается возраст до трёх лет, когда сохраняется высокая нейропластичность головного мозга и формируются базовые механизмы речевой деятельности. После имплантации у ребёнка постепенно развивается слуховое внимание, формируется способность различать звуки и слова, что способствует становлению фонематического слуха.

Дальнейшее развитие речи выражается в расширении словарного запаса, формировании грамматического строя и навыков связного высказывания. Однако эффективность данных процессов напрямую зависит от системной реабилитации. Существенную роль играет логопедическая работа, направленная на развитие слухоречевых навыков. Важным компонентом является участие сурдопедагога и психолога, обеспечивающих комплексное сопровождение ребёнка. Особое значение имеет семья, которая формирует речевую среду и закрепляет приобретённые навыки в повседневной коммуникации.

Так как, кохлеарная имплантация является эффективным средством слуховой реабилитации и важным фактором речевого развития детей с тяжёлыми нарушениями слуха. Она создаёт условия для формирования устной речи, развития коммуникативных навыков и успешной социальной интеграции. Вместе с тем, достижение положительных результатов возможно только при условии раннего вмешательства и комплексного психолого-педагогического сопровождения. Практическая значимость заключается в необходимости интеграции медицинских и образовательных подходов для повышения качества реабилитации и дальнейшего развития ребёнка.

Список литературы:

1. Королёва И.В. Кохлеарная имплантация и дети. — СПб.: КАРО, 2010.
2. Королёва И.В. Учусь слушать и говорить. — СПб.: КАРО, 2018.
3. Пудов В.И., Зонтова О.В. Современные подходы к реабилитации детей после кохлеарной имплантации. — СПб., 2015.
4. Николаева С.В. Логопедическая работа с детьми после кохлеарной имплантации. — М.: Просвещение, 2021.
5. Никитина Е.Ю. Современные технологии реабилитации детей с нарушениями слуха. — СПб.: Речь, 2019.

6. Колокольцев Л.В. Язык и речь. Психологические основы. — М.: Академический проект, 2018.
7. World Health Organization. Deafness and hearing loss. — Geneva: WHO, 2023.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЛОГОРИТМИКИ В КОРРЕКЦИИ РЕЧИ СЛАБОСЛЫШАЩИХ ДЕТЕЙ

Саламова Феруза Хакимбековна - Нукусский Государственный педагогический институт имени Аджинияза кафедры «Дошкольное воспитание и дефектологии» старший преподователь

Аннотация: Статья посвящена анализу эффективности логоритмики в коррекции речевых нарушений у слабослышащих детей. Рассматриваются особенности сочетания двигательной, речевой и музыкальной активности в процессе формирования слухоречевых навыков. Подчеркивается, что логоритмика способствует развитию ритмико-интонационной стороны речи, слухового внимания, координации движений и коммуникативной активности. Отмечается значимость системного применения логоритмических упражнений в структуре комплексной коррекционной работы. Делается вывод о высокой результативности данного метода при условии регулярности занятий и индивидуального подхода.

Ключевые слова: логоритмика, слабослышащие дети, коррекция речи, слуховое восприятие, ритм, речевое развитие, логопедическая работа, моторика, коммуникативные навыки

Актуальность исследования обусловлена тем, что у слабослышащих детей наблюдаются выраженные трудности в формировании речи, связанные с ограниченным слуховым восприятием, нарушением ритмико-интонационной стороны речи и недостаточным развитием моторной сферы. В связи с этим возрастает необходимость поиска эффективных коррекционных методов, способствующих комплексному развитию речи.

Логоритмика как метод, объединяющий речь, движение и музыку, приобретает особую значимость в системе логопедической помощи детям с нарушениями слуха.

Целью работы является обоснование эффективности логоритмики в коррекции речи слабослышащих детей. Логоритмика представляет собой систему упражнений, направленных на синхронизацию речи с движением и музыкальным ритмом. Она способствует формированию слухового внимания, развитию чувства ритма и координации движений, что является важной основой для становления речи у слабослышащих детей.

Одним из ключевых механизмов воздействия логоритмики является активизация межанализаторных связей (слуховых, двигательных, зрительных), что способствует более эффективному усвоению речевого материала. Ритм

выступает как организующий фактор, упрощающий восприятие и воспроизведение речи.

В процессе логоритмических занятий дети учатся соотносить движения с речевыми структурами, что положительно влияет на темп, ритм и выразительность речи. Также развивается артикуляционная моторика, дыхание и голос.

Практика показывает, что систематическое использование логоритмики способствует улучшению звукопроизношения, расширению словарного запаса и повышению коммуникативной активности. Особенно эффективна логоритмика при включении игровых форм, что повышает мотивацию детей и делает процесс обучения более естественным.

В заключение, логоритмика является эффективным средством коррекции речи у слабослышащих детей, обеспечивающим комплексное воздействие на речевую, двигательную и слуховую сферы. Ее применение способствует развитию ритмико-интонационной стороны речи, улучшению звукопроизношения и формированию коммуникативных навыков.

Список литературы:

1. Волкова Г.А. Логоритмика в системе коррекционной работы с детьми. — М.: Просвещение, 2010.

2. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Основы логопедии. — М.: Академия, 2013.

3. Лопатина Л.В. Логопедическая работа с детьми с нарушениями слуха. — СПб.: Речь, 2016.

4. Королёва И.В. Развитие слухового восприятия у детей с нарушениями слуха. — СПб.: КАРО, 2018.

5. Жукова Н.С. Логопедия. — М.: Владос, 2012.

6. Никитина Е.Ю. Современные методы коррекции речевых нарушений. — СПб.: Речь, 2019.

“FAN VA TABIAT” RIVOJLANISH MARKAZIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISH AHAMIYATI

R.Aleuova NDPI dotsenti., **S.Rajabova** 2 kurs magistranti

Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama kamol toptirish va tarbiyalashning eng samarali usullaridan biri bu tabiat bilan tanishtirishdir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tabiat bilan tanishtirish xilma-xil shakllarda: “Fan va tabiat” rivojlanish markazida, amaliy mashg‘ulotlarda, ekskursiyalarda, kundalik hayotda, kuzatishlarda, suhbatlarda, hamda mehnat faoliyatida amalga oshiriladi.

Tarbiyachi rahbarligida o‘tadigan amaliy mashg‘ulotlar, tajribalar orqali bolalarda O’zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablariga va “Ilk qadam” maktabgacha ta’lim muassasalari davlat o‘quv dasturida yillik mavzuviy reja mazmuniga muvofiq bilimlar shakllanadi, asosiy bilish jarayonlari va bolalarning qobiliyatlari ma’lum bir tartibda rivojlantiriladi.Rivojlanish markazlarini tashkil etishda bolalarning yosh xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish zarur. Tarbiyachi oy va hafta mavzusiga qarab rivojlanish

markazlarida materiallarni o‘zgaradi. Tarbiyachi amaliy mashg‘ulotlarda ta’limiy o‘yinlar, rasmlarni ko‘rish, badiiy asarlarni o‘qish, hikoya, diafilm va kinofilmlarni ko‘rsatish, tabiatdagi mehnat va turli tajriba o‘tkazishdan foydalanadi. Bolalar egallagan bilim, malaka, ko‘nikmalarini mehnat va o‘yinlarda amalda qo‘llaydilar. Shuningdek, markazda o‘tkazilayotgan tajribalar bolalarda qiziqish uyg‘otadi va yangi ixtirolar qilishga undaydi. Markazda bolalar bilan birgalikda suv, qum, o‘simliklar, predmetlar bilan tajribalar o‘tkaziladi. Bolalar jonli va jonsiz tabiat bilan tanishadilar, jonli va jonsiz tabiatni farqlaydilar. Bola atrofida maxsus rivojlantiruvchi muhit yaratiladi, bola unda u yashaydi va mustaqil o‘rganadi. “Fan va tabiat” markazida bolalarning erkin faoliyati ularni mustaqil izlanishga, tadqiqot jarayoniga qo‘shilishga, pedagogdan tayyor bilimlarni olmaslikka yordam beradi. Bu ularga qiziquvchanlik, tashabbuskorlik, mustaqillik, o‘zlarini ijodiy namoyon etish qobiliyati kabi fazilatlarni rivojlantirishga imkon beradi.

“Fan va tabiat” markazida bolalarning tabiat va dunyo xilma-xilligi haqidagi bilimlarini boyitish uchun sharoit yaratilishi kerak. Ushbu markazda bolalar o‘simliklarni parvarish qilishni o‘rganadilar. Buning uchun ularga sug‘orish idishlari, tuproqni yumshatish uchun tayoqlar, suv purkagich, barglarni artish uchun latta, polizda ishlash uchun kichik vositalar kerak bo‘ladi. Ob-havoning o‘zgarishini kunlik kuzatib borish uchun “Tabiat taqvimi”, tabiat va ekologiya haqidagi barcha zarur tasviriy, plakat materiallari, bolalarda o‘simliklar va hayvonlar dunyosining xilma xilligi, tabiatdagi mavsumiy o‘zgarishlar, tabiiy merosni asrab-avaylash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun ijobiy hissa qo‘shadigan to‘plamlar lozim.

Shuningdek, ushbu markazda tadqiqot o‘tkazish uchun joy ajratish mumkin – mini laboratoriya. Bu yerga tadqiqot o‘tkazish uchun materiallar joylashtiriladi: lupa, konteynerlar, o‘lchash stakanlari, padnischalar, tayoqlar, naychalar, sug‘orish idishlari, qum, loy, toshlar, yog‘och bloklar va boshqalar. Burchakda suv, qum, havo, magnit va boshqalar bilan tajriba o‘tkazish kartotekasi bo‘lishi tavsiya etiladi. Bolalar tabiat materiallarini o‘rganish davomida fikrlaydilar, bilim orttirishga mo‘ljallangan o‘yinlar, ixtiro va kichik tajribalarni o‘zlari uchun kashf etadilar, ularda tabiiy tushunchalar shakllanadi. Markazda hayotimiz davomida ishlatiladigan narsalarni qayerdan kelganligi, ularni nimadan olinganligi haqidagi bilimlarni olish orqali ularga bo‘lgan munosabatlari ijobiy tomonga o‘zgaradi.

Masalan nonni dasturxonimizga kelishi, paxtaning chigitini ezish orqali undan yog‘ chiqishini bilish, tarvuzning urug‘ida yog‘ning yo‘qligini, piyozning ildizi bilan stakandagi suvga solib qo‘yilsa uni o‘sishi, urug‘larni tuvaklarga sepish orqali ularni unib chiqishini ko‘rish bolalar uchun juda qiziqarli.

“Fan va tabiat rivojlanish markaziga qo‘yiladigan talablar.

1. Eng avvalo bolaning salomatligini saqlash omillari: toza havo, toza joy, normal harorat va yorug‘lik bilan ta’minlanadigan xonalar.

2. “Fan va tabiat”rivojlanish markazining bolani noxush, kutilmagan hodisalardan saqlaydigan xavfsiz joyda bo‘lishini ta’minlash.

3. Markazlarda jihozlarning yetarli bo‘lishi, kichik tadqiqot va tajribalar uchun ham jihozlar yetarli va xavfsiz bo‘lishi lozim.

4. “Fan va tabiat” rivojlanish markazdagi barcha jihoz va qo‘llanmalar bolaning bo‘yi yetadigan balandlikda bo‘lishi hamda bola ulardan bemalol foydalana oladigan bo‘lishi kerak.

5. Bolalar o‘rtasida hamkorlik va muloqotni rag‘batlantirish (kichik guruhlar, juft bo‘lib va o‘yin o‘ynashlariga sharoit yaratilgan bo‘lishi kerak).

6. Bolalarda tashkilotga tegishlilik, xavfsizlik va erkinlik hissini shakllantirish.

7. Markazlardagi rivojlanish muhiti tarbiyachilarga ham, bolalarga ham qulay bo‘lishi kerak.(bolalar bir-biriga xaqit bermasliklari, tarbiyachiga hamma bolalarni kuzatish imkoniyati mavjud bo‘lishi)

8. Mebel bolaning jismoniy holatiga va erkin harakatlana olishiga to‘siq bo‘lmaydigan qilib joylashtirilgan bo‘lishi, bola o‘ziga tegishli mebelni bemalol harakatlantira olishi lozim.

9. Bolaga erkin tanlash imkoniyatini berish va mustaqil qaror qabul qilishga undash.

10. O‘z tengdoshlari bilan munosabatga kirishishiga yordam berish.

Asosan “Fan va tabiat” rivojlanish markazida haftalik mavzular yuzasidan tabiat bilan tanishtirish, atrofdagi olam bilan tanishtirish bo‘yicha ta’limiy-tarbiyaviy faoliyatlar olib boriladi. Shuningdek, tarbiyachi boshqa markaz faoliyatlarida ham, kun tarkibining boshqa qismlarida ham bolalarning tabiat haqidagi o‘z fikrlarini izchil bayon qilish va xulosalar chiqarish, atrof-olam xaqidagi o‘z kuzatishlarini bayon qilishlarida ham bolalarning tushunchalari, bilimlariga e’tibor beradi va uni rivojlantirishga harakat qiladi. Markazdagi faoliyat qiziqarli bo‘lishi, qo‘yilgan maqsad va vazifalarni hal etishi, ta’limiy materiallar va o‘yin anjomlari guruh bolalarining yoshiga mos, xavfsiz va ularda qiziqish paydo qilishi lozim. Markazdagi vazifa va topshiriqlar bolalarga tushunarli bo‘lishi kerak. “Fan va tabiat” rivojlanish markazi boshqa markazlar qatorida haftaning boshida tayyorlanadi va jihozlanadi. Tarbiyachi markaz ishi davomida bolalar egallayotgan bilim, malaka, ko‘nikmasini kuzatadi, tavsiya etilgan materiallarning bolalar uchun qanchalik qiziqarli, tushunarli va osonligiga e’tibor qaratadi. Agar kerak bo‘lsa, tarbiyachi ta’limiy materiallarni to‘ldiradi yoki o‘zgartiradi.

Markazdagi bolalar faoliyati kuzatuv natijalari asosida tarbiyachi tabiat bilan tanishtirish yuzasidan bola va uning ota-onalari bilan yakka tartibda ishlashni rejalashtiradi. Har hafta oxirida tarbiyachi bolalarning tabiat bilan tanishtirish yuzasidan olib borilgan faoliyatni tahlil qiladi, bolalar nimalarni bilib olganini, nimani bilishni hoxlashlarini o‘rganadi, har bir bolaning qiziqishi va ehtiyojini, kattalar va tengdoshlari bilan o‘zoro muloqatini kuzatadi, xulosalaydi. Shu bilan birga materiallar qay darajada qiziqarli va savodli tayyorlanganligi, qo‘yilgan maqsadga erishildimi yoki yo‘qligi chuqur tahlil etiladi. Shundan so‘ng keyingi haftaga tayyorgarlik ko‘riladi.

Shunday qilib, rivojlanish markazlarida to‘g‘ri tashkil etilgan ish har bir bolaga o‘zi yoqtirgan faoliyat bilan mashg‘ul bo‘lishga, o‘z kuchi va qobiliyatini sinab ko‘rishga, kattalar va tengdoshlari bilan birgalikda faoliyat yuritishga, turli tajribalar o‘tkazish va tahlil qilishga imkon beradi, aynan shular rivojlantiruvchi ta’lim negizini tashkil etadi.

Adabiyotlar

1. «Ilk qadam» maktabgacha ta’lim tashkilotining o‘quv dasturi. T.: 2022y
2. G.Djanpeisova, M.Rasulxo‘jayeva. Tabiat bilan tanishtirish. T.Innovatsiya Ziyo, 2020y.
3. Sh.Sodiqova, M.Rasulxo‘jayeva. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi. T.: Fan va texnologiya 2013y

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BILISH FAOLLIGINI O‘YIN FAOLIYATI ORQALI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOSLIGI

R.Aleuova, NDPI dotsenti
S.Jumaboyeva, Maktabgacha ta’lim yonalishi 3 kurs talabasi

Maktabgacha yoshda bolalar rivojlanishida o‘yin birinchi o‘rinni egallaydi. O‘yinlar bolalarni mustaqillikka o‘rgatadi va atrofdagi voqelikni anglashga yordam beradi. Bolaning bilish faoliyatini rivojlantirishni rejalashtirishda uning yosh xususiyatlarini hisobga olish muhim. Masalan, uch yoshli bola dunyoni “nimani ko‘rsam, shuni o‘rganaman” tamoyili asosida idrok etadi. U o‘zini qiziqtirgan masalalarni mustaqil o‘rgana olmaydi, buning uchun unga kattalarning yordami: suhbatlar, sayrlar, o‘yinlar, jamoaviy tadbirlar va shu kabilar zarur bo‘ladi.

To‘rt yoshida bola rivojlanishning yuqoriroq bosqichiga o‘tadi. Bu bosh miya po‘stlog‘idagi fiziologik o‘zgarishlar, ruhiy jarayonlarning takomillashuvi va nutqni yuqori darajada egallash bilan bog‘liqdir. To‘rt yoshli bolalarda paydo bo‘ladigan yangi bilish usuli — ma’lumotni so‘z orqali qabul qilish — ularga olam haqidagi turli bilimlarni tushunish va o‘zlashtirish imkonini beradi. Bolalarga taqdim etiladigan ma’lumotlar turlicha bo‘lishi mumkin, biroq bunda quyidagi shartlarni hisobga olish lozim:

- bolalarga beriladigan ma’lumot ularning tajribasi va atrof-muhit haqidagi mavjud tasavvurlariga asoslanishi kerak;
- birinchi navbatda, bizga yaqin hududda yashovchi tabiat vakillari haqida so‘zlab berish lozim.

O‘rta guruh bolalarini imkon qadar ko‘proq ma’rifiy ertak va hikoyalar bilan tanishtirish kerak. O‘rta guruhda “ketma-ketlik” tushunchasi kiritiladi va mustahkamlanadi, maqsadli ekskursiyalar (turli mehnat faoliyati bilan tanishtirish) va qiziqarli insonlar bilan uchrashuvlar o‘tkaziladi. Bolalar nafaqat predmetlar, balki turli qo‘lbola materiallarning (qog‘oz, mato, shisha va hokazo) xususiyatlari va sifatlari bilan ham tanishtiriladi. Bu yoshda bolalarning qiziqishlari saralanib, muayyan yo‘nalish kasb eta boshlaydi. Shu bois, tashkilot xodimlari, ota-onalar va bolalar ishtirokida “Mening kolleksiyam” ko‘rgazmasini tashkil etish mumkin. Guruhda esa bolalarning o‘zlari to‘plagan materiallar: konfet qog‘ozlari, yorliqlar, taqvimlar, tugmalar va shu kabilar bilan ishlashi uchun sharoit yaratiladi.

Besh yoshli bolaning yaqin atrofidagi dunyo uning uchun barqaror va tushunarli bo‘lib, ongida anchagina ma’lumotlar zaxirasi to‘planadi. Bu zaxirani doimiy ravishda boyitib borish zarur:

- harakatlar va shaxsiy amaliy tajriba orqali;
- so‘z vositasida, ya’ni kattalarning hikoyalari orqali;

- ma’rifiy mazmundagi kitoblar va teleko‘rsatuvlar yordamida.

Katta guruhda pedagoglarning asosiy vazifalaridan biri bilish faoliyatini rivojlantirish uchun predmetli-rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishdan iborat.

Besh yoshli bolalarning bilish faolligini rivojlantirish uchun mashg‘ulotlarga quyidagilar kiritiladi:

- bolalar bilan ma’rifiy mavzularda suhbatlar;
- muammoli vaziyatlar, hikoya va topishmoqlarni muhokama qilish;
- rasmlar, diafilmlar, videofilmlar, teleko‘rsatuvlarni tomosha qilish va muhokama etish;
- kattalarning bolalarning bilishga oid savollariga o‘z vaqtida, savodli javob berishi.

Olti yoshga to‘lganda bolalar keng olam haqida ko‘plab ma’lumotlarga ega bo‘ladilar. Kattalar bilish jarayonini axborotni mazmunan tartibga solishga, dunyomizdagi mantiqiy (sabab-oqibat) aloqalarni o‘rnatishga va olamga nisbatan ijobiy munosabatni yanada shakllantirishga yo‘naltirishlari lozim. Bilish faoliyatini rivojlantirishning muhimligi kattalarni turli uslublardan foydalanishga undaydi. Didaktik o‘yinlar ana shunday uslublardan biridir. Ular ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi, nutqni boyitadi, yangi ko‘nikmalarni shakllantiradi va mavjudlarini mustahkamlaydi.

Shuningdek, bilish faolligi faoliyatning sifat tavsifi bo‘lib, u shaxsning bilimlarni muvaffaqiyatli egallashga intilishi bilan belgilanadi va bunda shaxsning intellektual hamda axloqiy-irodaviy xususiyatlari bilan belgilanadi.

Maktabgacha yosh davri bolalarning bilish faolligi gullab-yashnaydigan davr hisoblanadi. Uning bu yosh bosqichidagi ko‘rinishlari quyidagilardir: bolaning atrof-muhitga va o‘ziga bo‘lgan qiziqishi; predmetlar, obyektlar, odamlar, voqealarni faol idrok etish; kuzatuvchanlik, ziyraklik, qiziquvchanlik, ilgari ko‘rgan va eshitganlaridan mohirona foydalanish, mustaqil xulosa chiqarishga urinish, tanish narsada yangi va tanish narsada yangi narsalarni topish, o‘z kashfiyotlaridan quvonish qobiliyati; aqliy kuch talab qiladigan yangi, notanish vazifalarni afzal ko‘rish; o‘z bilish faoliyatini rejalashtirish, uni amaliyotda amalga oshirish; tadqiqotchilik faoliyatiga va yangi materiallar bilan tajriba o‘tkazishga qiziqish.

Maktabgacha yoshdagi bilish faolligi yorqin ifodalangan xarakterga ega: u qiziquvchanlik, yangilikka intilish, yangilikka hissiy-ijobiy munosabat sifatida namoyon bo‘ladi. Faoliyatning to‘liqligi va xilma-xilligi maktabgacha yoshdagi bola bilish faolligining samarali shakllanishiga yordam beradi, faoliyat qanchalik qiziqarli bo‘lsa, bilish faolligi darajasi shunchalik yuqori bo‘ladi. Bolaning qiziqishlari, ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos keladigan faoliyat uning rivojlanishiga eng katta ta’sir ko‘rsatadi va uning shaxsiy o‘sishiga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish faolligini shakllantirishning asosiy vositalariga quyidagilar kiradi: o‘yin, tasviriy, tadqiqotchilik, predmetli, loyihaviy, kattalar bilan hamkorlikdagi faoliyat va kuzatish. Maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish faolligini optimallashtirishga yordam beradigan turli xil vositalar orasida kattalar bilan muloqot, tajriba o‘tkazish va o‘yin eng samarali hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bola uchun o‘yinlar quyidagilarga yordam beradi: bilish faolligini rivojlantirish; yangi bilimlarni olish, ularni umumlashtirish va mustahkamlash; bolalarning o‘yin vazifasini ongli ravishda qabul qilish, o‘yin

harakatlarini qoidalar bo‘yicha bajarish, to‘g‘ri natijaga erishish qobiliyati; o‘yinda kelishilgan holda harakat qilish zarurligini tushunish; o‘yinlarda yangi qoidalarni o‘ylab topishda tashabbus ko‘rsatish, yangi o‘yin harakatlari hisobiga ularning mazmunini xilma-xil qilishga intilish.

Shunday qilib, bolalar o‘yin jarayonida aqliy faoliyatning ijtimoiy ishlab chiqilgan vositalari va usullarini o‘zlashtiradilar; ko‘pgina murakkab hodisalar oddiy hodisalarga ajratiladi va aksincha, ayrimlari umumlashtiriladi; binobarin, analitik va sintetik faoliyat amalga oshiriladi; ba’zi o‘yinlar bolalarning bilimlariga go‘yo hech qanday yangilik kiritmaydi, lekin ular bolalarni mavjud bilimlarni yangi sharoitlarda qo‘llashga o‘rgatishi bilan katta foyda keltiradi.

Adabiyotlar

1. Sh.Sodiqova. Maktabgacha pedagogika. T.: Fan va texnologiya, 2012.
2. F.Qodirova va bosh. Maktabgacha pedagogika.- T.: Tafakkur, 2019.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA BOLALARNING MUSTAQIL QAROR QABUL QILISH VA JAMOADA ISHLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Kenesbaeva Dilfuza – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil qaror qabul qilish va jamoaviy hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy ta’limda bolaning sub’yektivligini oshirish, ularni tayyor qoliplardan voz kechib, ijodiy va ijtimoiy faollikka yo‘naltirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, kichik guruhlarda ishlash orqali bolalarning muloqot va muammolarni birgalikda hal qilish qobiliyatlarini shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Mustaqillik, jamoada ishlash, sub’yektivlik, ijtimoiy kompetensiya, muammoli vaziyatlar, hamkorlik, maktabgacha ta’lim tashkiloti, pedagogik texnologiya.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimining asosiy maqsadi bolalarga faqat nazariy bilimlarni o‘rgatish bilan cheklanib qolmay, balki ularni real hayotga tayyorlash, mustaqil fikrlaydigan va faol shaxs sifatida shakllantirishdan iboratdir. Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun inson nafaqat bilimli, balki moslashuvchan, tashabbuskor va ijtimoiy jihatdan faol bo‘lishi talab etiladi. Shu boisdan ham ta’lim jarayonida hayotiy ko‘nikmalar, ya’ni “soft skills”ni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xususan, mustaqil qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri yo‘l tanlay olish, o‘z fikrini erkin ifoda etish, shuningdek, jamoada ishlash, hamkorlik qilish va boshqalar bilan samarali muloqotga kirisha olish kabi ko‘nikmalar bolalikdan boshlab shakllantirilishi zarur. Bu ko‘nikmalar bolaning nafaqat ta’lim jarayonida, balki kundalik hayotda ham muvaffaqiyat qozonishiga xizmat qiladi.

Maktabgacha yosh — shaxsning asosiy sifatlari shakllanadigan eng muhim davr hisoblanadi. Aynan shu bosqichda bolalarda ijtimoiylashuv jarayoni faol kechadi, ular o‘z tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatishni, jamoada o‘z o‘rnini topishni va turli vaziyatlarda mustaqil harakat qilishni o‘rganadilar. Shuning uchun tarbiyachilar va pedagoglar zimmasiga bolalarda ushbu hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish bo‘yicha samarali metod va texnologiyalarni qo‘llash vazifasi yuklatiladi.

Mustaqillikni rivojlantirish. Bolalarda mustaqillikni shakllantirish uchun tarbiyachi "yo‘riqchi" rolidan "fasilitator" (yordamchi) roliga o‘tishi lozim. Bunda:

Tanlov imkoniyati: Bolalarga kun tartibidagi faoliyat turi, o‘yin markazi yoki kerakli jihozlarni tanlash huquqini berish.

Muammoli vaziyatlar: Mashg‘ulotlar davomida bolaga tayyor yechimni bermasdan, "Buni qanday qilsak bo‘ladi?", "Seningcha, qaysi yo‘l to‘g‘ri?" kabi savollar orqali ularni fikrlashga undash.

Jamoaviy hamkorlik mexanizmlari. Jamoada ishlash ko‘nikmasi o‘z-o‘zidan shakllanmaydi. Buning uchun kichik guruhlarda (3-5 kishi) amalga oshiriladigan loyihalardan foydalanish samarali:

1. Umumiy maqsad: Masalan, "Kelajak shahri" maketini yasashda har bir bola o‘z binosini quradi, lekin ular umumiy kompozitsiyani kelishib olishlari shart.

2. Vazifalarni taqsimlash: Bolalar o‘zaro rollarni (boshliq, quruvchi, dizayner) bo‘lib olishni o‘rganadilar.

3. Muloqot madaniyati: Boshqalarning fikrini tinglash va o‘z nuqtayi nazarini madaniyatli tarzda bayon etish ko‘nikmasi rivojlanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida mustaqillik va jamoaviylikning uyg‘un holda rivojlantirilishi bolaning shaxsiy va ijtimoiy kamolotida muhim o‘rin tutadi. Mustaqillik orqali bola o‘z imkoniyatlarini anglaydi, qaror qabul qilishni va o‘z harakatlari uchun javobgarlikni his etishni o‘rganadi. Jamoaviylik esa uni boshqalar bilan samarali hamkorlik qilishga, o‘zaro hurmat va muloqot madaniyatini egallashga yo‘naltiradi.

Erkin tanlov imkoniyati mavjud bo‘lgan muhit bolada ichki motivatsiyani kuchaytiradi va o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi. Shu bilan birga, jamoaviy faoliyat jarayonida bola ijtimoiy moslashuvchanlikni, ya’ni turli vaziyatlarga moslasha olish, boshqalar fikrini inobatga olish va umumiy maqsad yo‘lida ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Shunday qilib, mustaqillik va jamoaviylikning uyg‘unligi kelajakda faol, mas’uliyatli va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxsni tarbiyalash uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari. – Toshkent, 2018.

2. "Ilm yo‘li" variativ dasturi. – Toshkent, 2020.

3. Vygotskiy L.S. "Bola rivojlanishida o‘yin va uning roli" (Psixologik tadqiqotlar to‘plami).

4. Rasulova M.S. "Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar". – O‘quv qo‘llanma, 2021.

5. Sh. Sodiqova. "Maktabgacha pedagogika". – T.: Tafakkur sarchashmalari, 2013.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMLERINDE BALALARDI KÓRKEM ÁDEBIYAT PENEN TANISTIRIW

Jumaniyazova Zlixa Reymovna - Innovaciyalıq texnologiyalar universiteti Mektepke shekemgi hám baslawısh tálim kafedrası,docenti.

Annotaciya. Mektepke shekemgi bilimlendiriwde kórkem ádebiyat penen tanıstırıw usılları, kórkem ádebiyat balalardı aqılıy, ádep-ikramlılıq hám estetikalıq tárbiyalawdıń qúdiretli, tásirsheń quralı sıpatında xızmet etiwi, ol. bala sóylewin rawajlandırıw hám bayıtıwǵa úlken tásir kórsetiwi haqqında ámeliy usınıslar berilgen.

Аннотация. Содержит практические рекомендации о том, как познакомить художественную литературу в дошкольном образовании, психическое и эффективное оружие художественной литературы, и что значительно влияет на развитие и обогащение речи ребенка.

Annotation. The article contains practical recommendations on how to introduce artistic literature in preschool education, mental and effective weapons of fiction, and which significantly affects the development and enrichment of the child's speech.

Kórkem ádebiyat balalardı aqılıy, ádep-ikramlılıq hám estetikalıq tárbiyalawdıń qúdiretli, tásirsheń quralı sıpatında xızmet etedi, ol bala sóylewin rawajlandırıw hám bayıtıwǵa úlken tásir kórsetedi. Poeziyalıq obrazlarda kórkem ádebiyat, jámiet hám tábiyat turmısı, insan sezimleri hám óz-ara qatnasıqlar álemin ashıp beredi hám túsindiredi. Bul úlgiler óz tásir kúshine qaray túrlishe boladı:

- gúrrińlerde balalar sózlerdiń sózligi hám anıqlıǵın bilip aladı;
- qosıqlarda sózdiń muzıkalılıǵın, ırǵaǵın ańlaydı;
- xalıq ertekleri olar aldında tildiń anıqlıǵı hám ekspressivligin kórsetedi, ana tilindegi sóylewdiń yumor, janlı hám obrazlı salıstırıwlar, ańlatpalarǵa qansha bay ekenligin kórsetedi. Balalar kórkem ertekler qaharmanlarına qayǵırıwdı úyrengennen soń olar jaqınları hám átiraptaǵı adamlardıń keypin ańlay baslaydı. Olarda insanıylıq sezimleri – birewdiń dártine sherik bolıw, jaqsılıq qılıw, ádalacızlıqqa qarsılıq kórsetiw qábileti oyanǵan baslaydı. Bul principiallıq, hadallıq, haqıyqıy puqaralıq sezimleri tárbiyalanatuǵın tiykar bolıp esaplanadı. Sezimler biliwden aldın keledi; kim haqıyqatlıqtı sezbegen bolsa, ol bunı túsinbegen hám tanımaǵan shıǵar.

Gúrrińler dúnyasına sayaxat balalar qıyalın, olardıń qıyal dúnyasın, fantaziyasın rawajlandıradı. Eń jaqsı ádebiy úlgiler tiykarında adamgershilik ruwxında tárbiyalanǵan balalar óz gúrrińlerinde hám erteklerinde jábirleniwshiler hám ázzilerdi qorǵaw, jamanlardı jazalaw arqalı ózleriniń ádillik súyiwshiligin kórsetedi. Hám álbette balalar estetikalıq, ásirese ádep-ikramlılıq kózqarasların úlkenlerdiń oqıp shıǵılǵan ertekler boyınsha násiyhatnama pikirlerinen, tayarlanǵan sorawlarǵa juwap beriwden emes, bálkim áyne kórkem erteklerden alıwları tiyis. Oqıǵan ertek boyınsha hádden tıs kóp násiyatlaw úlken, kóbinese bolsa dúzetip bolmaytuǵın zıyan keltiredi: mayda-shúyde sorawlar menen "shashılıp taslanǵan" ertek balalardıń kóz aldında óziniń barlıǵın kórsetedi tartımlılıǵın joǵaltadı, aqıbetinde oǵan balalardıń da qızıǵıwshılıǵı joǵaladı. Sonlıqtan kórkem teksttiń tárbiyalıq imkaniyatlarına tolıq súeniw zárúr. Eger ertek mazmunı onsha úlken bolmasa, oni eki-úsh mártebe aytıp beriw yaki en jarqın orınların tákirarlaw múmkin. Oni aytıp bolgannan soń balalarga sonday sharayattı jaratıw eń

qızıqlı táreplerin eske túsiriw hám olardı ertektegi sózler menen sáwlelendiriw usınıs etiledi tákirarlawǵa májbúr bolsın.

Pedagog jaǵday járdeminde balalar menen xalıq gúrrińleri hám dástanlarınıń qaharmanlarınıń qosıqların, qaharmanlardıń atların tákirarlaw, obrazlı sózlerdi balalardıń sanasında bekkemlewdi ámelge asırıw arttıradı, hám olar buni ózleriniń sóylewlerinde qollay baslaydı.

Mektepke shekemgi basqıshtaǵı balalarǵa oqıp beriw ushın onsha úlken bolmaǵan gúrriń hám qosıqlar usınıs etiledi, olar kishi tıńlawshılarda unamlı emociyalardı tárbiyalawǵa járdem beredi. Olardıń balanıń jeke tájiriybesine jaqın bolǵan ańsat mazmunı ápiwayı hám ápiwayı túrde berilgen: uyqaslar uqsas, qosıq qatarları qısqa. Balalar olardı tákirarlap atırǵanda, qatarlardıń jańǵırıǵın, qosıqtıń muzıkalılıǵın ańlap aladı, olardı ańsat qabıl etedi. Sońınan bolsa pútkil qosıqtı este saqlap qaladı. Balalardı kishi jasta kóbirek qosıqlar ózine tartadı, sebebi olar anıq uyqasları, sazlılıǵı hám muzıkalılıǵı menen ayrıqsha ajıralıp turadı. Qayta oqıwda balalar qosıq mazmunın ózlestirip aladı, uyqas hám ırǵaqtı sezedi ayırım sózler hám ańlatpalardı este saqlap qaladı hám sol arqalı ózleriniń sóylewlerin bayıtadı. Bul jasta sóylewdiń ses mádeniyatın tárbiyalaw úlken áhmiyetke iye: qosıq oqıwda kishkentaylarǵa hár bir sózdi anıq aytıp, olardı asıqpaydı. Balalarda uyqasıp atırǵan sózlerge pát beriw ádeti bar, sonlıqtan tárbiyashı logikalıq pátlerdi durıs qoyıwı hám balalardıń da qosıqtı durıs aytıwına erisiwi kerek. Balalardıń jas ózgesheliklerin esapqa alǵan halda olardı hár bir jas basqıshında balalar kórkem ádebiyatı menen tanıstırıp barıw máselelerin kórip shıǵamız.

Bala úlkenler menen birgelikte maqallar hám sanaq qosıqlar syujetleri tiykarında qızıǵıwshılıq penen oyınlar shólkemlestiredi, ol seske eliklewge hám folklor baǵdarındaǵı bir qáliptegi tákirarlawlarǵa qulaq túredi hám de olarǵa elikleydi. Bala ádebiy erteklerde bayan etilgen waqiyalardı júdá qatań qabil etedi. Ózine unap qalǵan ertekti bir neshe ret esitiwge de tayar. Onıń qaharmanların illyustraciyalar hám oyınshıqlarda quwanıp tanıp aladı, hár saparı ertektiń baxıtlı juwmaǵın berilip kútken halda syujet háreketleriniń ádettegi izbe-izligin diqqat penen baqlap baradı. Kishkenelerge arnalǵan kórkem ertekler sanı onsha kóp emes. Kishi jastaǵı balalarǵa oqıp beriletuǵın ertekler sheńberin tiykarınan ertekler quraydı. Olar eń jaqsı túrde kishi jastaǵı balalardıń mútájliklerine sáykes keledi, sebebi, ol sóz, nama, muzika hám háreketti ózinde jámlegen. Balalar haywanlar haqqındaǵı xalıq ertekleri menen tanısadı: "Shalgam," "Bógirsak," "Úyshe," "Shıpar tawıq" hám basqa. Balanıń ádebiy ertekti yaki ózi oylap tapqan ertegin atqarıwı (toparda qayta aytıp beriw, jeke tártipte anlatpa oqıw hám úlkenler menen dialogta oqıw) ushin emocional bayıtılgan atqarıw ortalıǵın jaratıw. Biraq, kórkem ertek tek sóz benen aytılıp qoymastan, al onıń ayırım jarqın tárepleri balalar hám balalar ushın da áhmiyetli pedagoglardıń birgeliktegi háreketleri nátiyjesinde saxnalastırılıwı, oǵan muzıkalıq islew beriliwi, háreketler, súwretler, konstruktiv modeller menen kórsetiliwi múmkin.

Tárbiyashı balalarǵa jaqsı belgili bolǵan dástúriy (haywanlar hám sıyqırlar haqqında) xalıq ertekleri hám dástúriy emes (balalar, tábiyat qubılısları, predmetler haqqında) zamanagóy avtorlıq ertekler ruwxında óz erteklerin toqıwları ushın sharayat jaratıp beriwi kerek; balalardı olardıń óz ómirlerinde júz bergen qızıqlı waqıyalar

haqqında gúrrińler dúziwge shaqırıw zárúr. Balalardıń ádebiy erteklerińiń ózine tán dúzilisi hám tipik personajları haqqındaǵı kóz-qaraslarınan paydalanıp, pedagog bul elementler tiykarında "Eger... bolsa, ne boladı? edi" kategoriyasındaǵı dóretiwshilik oyınlardı shólkemlestiriwi kerek. Bunday oyınlarda tipik qaharmanlar, syujet elementleri erkin qosıladı, nátiyjede ájayıp hám kútilmegen birikpeler payda boladı. Sonday-aq, obrazǵa kútilmegen hám qarama-qarsı baǵdar beriwshi ayrıqsha sózler hám jańǵırıqlar menen ótkeriletuǵın oyınlar da áhmietli. Pedagog balalardıń uyqas penen oyınları, sóz dóretiwshiligi, qosıqtı dawam ettiriw hám qosıq dóretiw, teńewler hám t.b. Máselen, ádebiy ertekler personajlarınıń xarakterin sáwlelendiriwshi jańa mánili atlardı, yamasa ertekte obrazlı súwretlengen zatlar hám hádiyseler ushın jańa atamalar oylap tabıw.

Tárbiyashı balalardıń salıstırmalı úlken kólemdegi ádebiy gúrrińler syujetleri tiykarında oyınlı "qıyaldaǵı álemdi" jaratıwlarına járdemlesiwi kerek. Máselen, úlken kólemdegi ádebiy gúrriń (avtorlıq gúrriń) menen tanıstırıwda ol toparǵa usı gúrrińniń "qıyalındaǵı álemin" alıp kiriwi hám bir neshe kún dawamında (seyilde, oyınlarda) balalar menen birgelikte onıń ishinde "jasawı" múmkin. Estetikalıq qabıl etiw hám dóretiwshilikti rawajlandırıw ushın gúrrińlerdi temaǵa qarap gruppalastırıwdan paydalanıw nátiyjeli. Bul balalarǵa hár qıylı gúrrińlerde súwretlengen obrazdıń variaciyalılıǵın hám onıń bir gúrriń sheńberinde rawajlanıwın; birdey tema baǵdarların kórip shıǵıwda kontekstlerdi ózgertiw, obrazlı ańlatpalardıń túrli formalarınıń óz-ara baylanıslılıǵın (sóz, háreket, ses, súwret) kórsetiw imkaniyatın beredi. Juwmaqlap aytqanda, tárbiyashı balalardıń eń qızıqlı pikirlerin, olardıń jeke tájiriybesine tiyisli gúrrińlerin, balalar tárepinen oylap tabılǵan qosıqlar hám erteklerdi toplawı kerek. Usı materiallar tiykarında balalardıń ózleri tárepinen "kitap" jaratıw jumısların shólkemlestiriw zárúr. Bul balalar tárepinen oylap tabılǵan ertekler, jeke tájiriybege baylanıslı gúrrińler, qosıqlar, esap qosıqlardıń balalar súwretleri menen bezetilgen toplamı, qoljazba jurnalı hám komiksleri boliwi múmkin. Toparda oqilgan, balalar súwretleri, variantlı syujetler, improvizaciyalar hám toqıp, aqırına jetkeriwden ibarat bolgan ol yaki bul ádebiy ertekler motivlerine baylanıslı "kitaplar" da tap usı tárizde dóretiliwi múmkin.

Paydalanílǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi 2019 yil 16 dekabr O‘RQ-595
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti” 2020 yil 22 dekabr 802-sonli qarori.
3. «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr. – Toshkent: Maktabgacha ta’lim agentligi nashriyoti, 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. – Toshkent, 2018.
5. O‘zbekiston Respublikasining «Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari to‘g‘risida»gi qarori. – Toshkent, 2018-yil 18-iyun, 1-mh-son.

APPLIKACIYADA QIRQIWDIŃ HÁR TÚRLI USILLARIN ORINLAW

D.Moldanova - NDPI Maktabgacha ta'lim yo'nalish talabasi

Tayanish túsinikler: applikaciya, gezleme, teri, saban, bezew, stentler, kostyumlar, pano, qazaq, qalmaq, osetin, buryat, kleyster, simmetriyalıq, dekorativ, geometriyalıq figurali, illyustraciya.

Ключевые понятия: аппликация, ткань, кожа, солома, отделка, стенты, костюмы, панно, казахский, калмыцкий, осетинский, бурятский, клейстер, симметричный, декоративный, геометрически фигурный, иллюстрация.

Key concepts: appliqué, fabric, leather, straw, decoration, stents, costumes, panels, Kazakh, Kalmyk, Ossetian, Buryat, paste, symmetrical, decorative, geometrically shaped, illustration.

Applikaciya xalıq ámeliy kórkem ónerinde keń orın tutadı. Applikaciya sóziniń mánisi - qırqıp alıp jabıstırıw degen mánisti bildiredi. Bul usılda qaǵaz, gezleme, teri, saban, keptirilgen ósimlikler, tuqımlar, taslandı zatlar, sımlar, jiplerden paydalanıp hár túrli jumıslardı orınlaw múmkin.

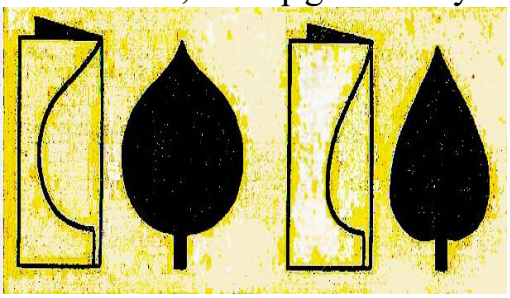
Applikaciya - kórkem shıǵarmalar dóretiwdiń eń ápiwayı hám ańsat usılı bolıp, bunda súwrettiń tiykarı saqlanadı. Bul applikaciyadan tek bezeklew maqsetlerinde kórgizbeli qurallar, hár túrli oyınlar ushin qollanbalar, oyinshiqlar, bayraqlar, sawǵalar, diywalı gazetalar, stendler, kórgizbeler hám kostyumlardı tayarlawda gana emes, al kartina, pano, naǵislar hám sol sıyaqlılardı jaratıwda da keń qollanıw múmkin. Applikaciya bunnan 2500 jil aldın kóshpeli xalıqlarda payda bolgan. Applikaciya menen kiyim-kenshek, turaq jaylar bezetilgen. Bunda olar teri-möyna, kiyizden paydalangan. Applikaciya hár qıylı xalıqlarda hár qıylı materiallardan tayarlanǵan. Naprimer, rubini v applikacionnoy rabote ispolzovali korı, applikaciyami iz okrashennoy korı ukrashali svoi yurtı. Xanti-mansi, evenk hám basqa arqa xalıqları applikaciyada teri, sukno, teriden paydalangan. Qazaq, qalmaq, osetin, buryat hám basqa xalıqlar applikaciyadan milliy kiyim, úy-ruwzigershilik buyımların bezewde paydalangan. Gezlemeden applikaciya materialı sipatında biraz keyinirek paydalanıla baslandı. Gezleme bóleklerin fon xızmetin atqarıwshı materialǵa tigip naǵis jaratılgan. Gezlemeden islengen applikaciya menen kiyim-kenshek, úy-ruwzigershilik buyımları bezetilgen.

Házirgi kúnde applikaciya hárbir xalıq kórkem ónerinde júdá keń tarqalgan. Applikaciyanıń eń jas túri flaristikadir. 1960-jılı dúnyada birinshi flaris xudojnikler jámiyeti dúzildi. Applikaciya menen shuǵıllanıw balalardıń dúnya qarasınıń úylesimli rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye.

Applikaciya dóretiwshilikti rawajlandırıwǵa járdem beredi, fantaziyanı bayıtadı, baqlawshılıq, dıqqat hám kózqarastı jedellestiredi, erk-ıqrarın tárbiyalaydı, qol miyneti, formanı seziw, shamalaw hám rendi seziw qábiletin ósedi. Reńli qagaz yamasa basqa materialdan kompoziciyalar ústindegi jumis kórkem talǵamdı rawajlandıradı. Applikaciya jumısında tiykarǵı material qagaz bolıp, utyuglengen hám kraxmallangan gezleme bóleklerinen de paydalanıw múmkin. Bul materiallar menen bir qatarda saban, keptirilgen ósimlik, tuqım, danak hám sol sıyaqlılar da payda beredi. Qagaz islep shigarıw sanaatı qaǵazdıń reńi hám qásiyetine qaray bir-birinen parıqlanıwshı 250

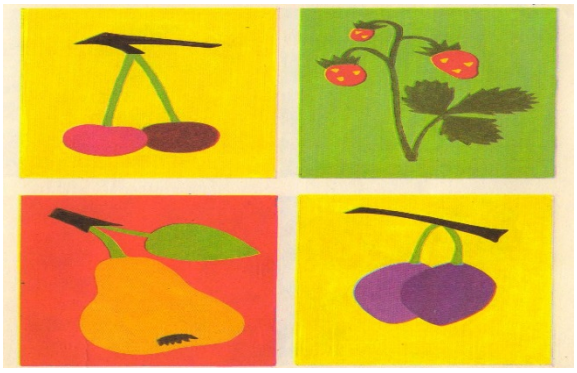
sortın islep shiǵaradı. Talshıqlardıń kesesine baǵıtı boyınsha qırqılǵan qaǵaz jabıstırılǵanda izler qaldıradı, uzınına qırqılǵanda bir tegis jaqsı jatadı. Jumis islegende qagazdıń bul qásiyetin itibardan shette qaldırmaw kerek.

Applikaciya usılı menen topar xanaları, miymanxana, asxanalar, balalar áywanları bezetiledi. Balalar baqshası kishi toparınan baslap applikaciya sabaqları alıp barıladı. Kishi topardan tayar kesilgen forma beriledi. Orta topardan baslap balalarga qayshi beriledi hám jumis óz betinshe alıp barıladı. Applikaciyada qagaz tiykargı roldi atqaradı. Applikaciya jumısın orınlawda hár túrli jelim qollanıla bermeydi. Jelimdi úy sharayatında arzan hám ańsat usılda tayarlaw múmkin. Bul jelim klestr dep ataladı. Ol kraxmaldan tómendegishe tayarlanadi: bir shay qasıq kraxmal, 5 shay qasıq suwiq suwda aralastırıp alınadı, soń yarım stakan suw salıp pás otta qaynagansha qaqlap turiladi, qaynawga jaqın ottan alınadı hám suwitıladı, keyin isletiledi. Applikaciya jumısın orınlaw ushın tayarlıq kóriw kerek. Bul tómendegishe orınlanadı: syujet tańlaw; eskiz sızılma; reńli qagazlardı tayarlaw; fon tańlaw.

Applikaciya jumısınıń jumis quralları: qayshi, jelim, kalka, pishaq, sizǵish, óshirgish, qara qálem, may qálem, kapirovka, flamasterlerden ibarat. Applikaciya jumısları ápiwayıdan baslap mazmunlı kantlı, dekorativ, qolda jırtıw arqalı mozaika usılında tábiyiy materiallardan (japıraq, tuqım, danak, piyaz qabıǵı, shiyshe sınıqları taslandı sımlar hám jipler) da orınlanadı. Applikaciyalawda ápiwayı hám quramalı kesiw usılınan paydalanıladı. Ápiwayı kesiw usılı menen pútin forma payda etiledi hám kesilgen figura teń hám tegis kesiledi

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. - O‘zbekiston, 1992. - 48 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni. - T.: 2019. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019 y., 03/19/595/4160-son.
3. Maktabgacha ta’lim vazirining 2018 yil 18 iyundagi "O‘zbekiston Respublikasining kichik va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablarini tasdiqlash to‘g‘risida"gi 1-mh-sonli buyrug‘i. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 04.07.2018y., 10/18/3032/1450-son.

4. "Ilk qadam" maktabgacha ta’lim muassasasining o‘quv dasturi. - Toshkent, 2018. - 43 b.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-apreldagi "Maktabgacha ta’lim tizimini yanada rag‘batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-3651-sonli qarori // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 05.04.2018 y., 07/12/3651/1007-son, 01.10.2018 y., 07/18/3955/1978-son.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMI TÁRBIYALANÍWSHÍLARÍNÍŃ INTELLEKTUAL HÁMDE EMACIONAL TARAWLARÍN RAWAJLANDIRIWDA INNOVACIYALIQ JANTASIWLAR

Seydabullaeva Raziya Alimovna-Innovaciyaliq texnologiyalar universiteti assistent oqıtıwshısı

Annotaciya: Bul maqalada mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń aqılıy hám emacionallıq qábiletlerin rawajlandırıwda zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardıń roli talqılanadı. STEAM bilimlendiriw, oyın texnologiyaları hám emacionallıq intellekt qáliplesiwiniń óz-ara baylanısı ilimiy tiykarlanǵan.

Gilt sózler: Innovaciya, intellektual rawajlanıw, emocional intellekt, STEAM, interaktiv metodlar, kognitiv belsendilik.

Házirgi zaman bilimlendiriw sistemasınıń baslı maqseti — hár tárepleme rawajlanǵan, kreativ oylaytuǵın hám óz emociyaların basqara alatuǵın shaxstı tárbiyalaw. Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda intellekt hám emociya bir-birin toltırıwshı faktorlar bolıp, olar balanıń keleshektegi jetiskenliklerine tiykar boladı.Bala iskerligi, qorshaǵan ortalıq hám ózin biliwi, úlkenler hám teńlesler menen bolǵan múnásibet procesinde hár qıylı emociyalar hám de tuyǵılardı ózinen ótkeredi. Ol átirapta bolıp atırǵan hám ózi islep atırǵan nárselerge belgili bir múnásibette boladı.[1] Áne sol múnásibet balada belgili bir emociyalar hám sezimlerdi payda etedi. Emociyalar hám sezimler de haqıyqatlıqtı sáwlelendiriwdiń ózine tán forması. Ol balanıń ápiwayı dúnyaǵa múnásibeti, qanday da bir zárúrliktiń qanaatlandırılıwı yamasa qanaatlandırılmawı sebepli júzege keletuǵın ishki keshirmelerinde kórinedi. Emociya hám sezimlerdiń rawajlanıwı tómendegishe. Baǵdarların ajıratıp kórsetiw múmkin:

Balanıń turmıslıq jaǵdayınıń ózgeriwine baylanıslı halda emocional jaǵdaylardıń qáliplesiwi,emociyalar tiykarında joqarı sezimlerdiń qáliplesiwi: emociya hám sezimlerdiń jeke strukturalar arasında jańa struktura sıpatında formalasıp barıwı. Emociya hám sezimlerdiń ontogenezdegi rawajlanıwı ózine tán nızamlarına iye;

Dáslep, ontogenezinde ápiwayı keshirmelerdi anlatıwshı emociyalar payda boladı. Bul keshirmeler tábiyiy mútájliklerdiń qanaatlandırılıwına baylanıslı túrde payda boladı. (qanaatlandırılsa - unamlı, qanaatlandırılmasa - unamsız emociyalar payda boladı). [2]

2 jastan baslap bala ushın balalardıń shadlıq, quwanısh, ulıwma unamlı emociyalardı bildiriwshi reakciyaları eń informaciyalı (kóp informaciya beretuǵın) bolıp tabıladı. Tájiriybeden sol málim bolıwınsha balalar birinshi bolıp quwanıshtı kórsetiwshi mimikalıq reakciyalardı anıqlay alǵanlar. Álbette, unamlı emociyalar mektepke shekemgi jastaǵı balanıń psixikalıq hám fizikalıq rawajlanıwına unamlı tásir kórsetedi. Balalardıń hár tárepleme rawajalanıwı ushın mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde balalar jas ózgesheligine qarap tálimiy oyınlar, didaktikalıq oyınlar shólkemlestiriw.

Intellektual rawajlanıwda jańasha jantasıwlar. Zamanagóy baqshalarda intellektual belsendilikti arttırıw ushın tómendegi innovaciyalıq usıllar nátiyjeli qollanılmaqta:

STEAM texnologiyası: Bul jantasıw balalarda sın kózben oylaw (critical thinking) (kritikalıq pikirlew) hám mashqalalardı sheshiw qábiletin rawajlandıradı. Robototexnika hám ápiwayı tájiriybeler arqalı balanıń qızıǵıwshılıǵı artadı.

TRIZ-pedagogika: Logikalıq tapsırmalardı sheshiw teoriyası balalarda "shablonlı" oylawdan qutılıwǵa hám qıyın jaǵdaylarda kreativ sheshimler tabıwǵa járdem beredi.

Mental arifmetika: Bul metod tek ǵana tez esaplaw emes, al miyiniń oń hám shep yarımsharlarınıń koordinaciyalı iskerligin támiyinleydi.

Emocional tarawdıń áhmiyeti: Intellekt qanshelli joqarı bolmasın, eger balada **emocional intellekt** tómen bolsa, ol sociallıq ortalıqta qıyınshılıqlarǵa tap bolıwı múmkin. Innovaciyalıq jantasıwlar balalarda tómendegilerdi qáliplestiriwi kerek:

Empatiya: Basqalardıń sezimlerin túsiniw hám olarǵa húrmet penen qaraw.

Refleksiya: Óz emociyaların (qorqınısh, quwanısh, ashıw) tanıw hám olardı basqara alıw.

Qarım-qatnas: Toparda islesiw hám konfliktli jaǵdaylardan shıǵıw kónlikpeleri.

Innovaciyalıq oyın texnologiyaları: Oyın — mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń tiykarǵı iskerligi. Biraq bugingi kúnniń oyınları transformaciyaǵa ushıraǵan. Maselen, **"Qum terapiyası"** (Sand-therapy) balanıń hám mayda motorikasın (intellekt), hám ishki tınıshlıǵın (emociya) támiyinleytuǵın eń jaqsı innovaciyalıq metodlardan biri esaplanadı. Sonday-aq, multimedia quralları hám interaktiv taxtalardan durıs paydalanıw balanıń vizual yadın bekkemleydi.

Mektepke shekemgi tálimde innovaciyalıq jantasıwlardı qollanıw — bul tek baqshanı texnika menen qurallandırıw emes, al tárbiyashınıń metodikalıq sheberligin asırıw demek. Balanıń intellektual hám emocional tarawların parallel túrde rawajlandırıw arqalı biz keleshektegi turaqlı hám aqıllı ávladtı qáliplestiremiz.

Paydalanılǵan ádeiyatlar:

1.Z.T.Nishanova, G.Flalimova, A.G'.Turg'unboeva M.X.Asranboeva**.** Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi 131-132 b 2017

2.Nishanova, Z.T.Rivojianish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya 2018.T

3.Vygotskiy L.S. "Bala rawajlanıwı psixologiyası"

ПОДВИЖНЫЕ ИГРЫ КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Отениязова Ш.Е. старший преподаватель НГПИ имени Ажинияза.
Ашенова Ф. К., Керимбаева Б.Н., Хошмуратова М.А. студенты 3-курса специальности Дошкольное образование.

Tayanch so`zlar harakatli o‘yin, jismoniy tarbiya, iroda, o‘z-o‘zini nazorat qilish, intizomlilik, halollik.

Ключевые слова: подвижная игра, физическое воспитание, воля, самоконтроль, дисциплинированность, честность.

Key words: Active play, physical education, will, self-control, discipline, honesty.

Подвижные игры занимают центральное место в системе физического воспитания детей дошкольного возраста, поскольку именно в игровой форме наиболее полно реализуется естественная потребность ребёнка в движении. Двигательная активность является биологически обусловленной необходимостью, от уровня удовлетворения которой напрямую зависит общее развитие организма ребёнка, состояние его здоровья и формирование жизненно важных навыков. Особенностью подвижных игр в дошкольном возрасте является их органичная связь с речевой деятельностью. Для детей младших групп игры часто сопровождаются стихотворными текстами, песнями, считалками и ритмическими фразами, которые не только делают процесс более эмоционально насыщенным, но и выполняют важные педагогические функции. Речевое сопровождение помогает детям лучше понять содержание игры, усвоить правила, координировать движения и действовать синхронно с другими участниками. Кроме того, текст регулирует темп и ритм двигательной активности, выступает сигналом к началу или завершению действий, а также способствует формированию чувства ритма и развитию слухового восприятия.

Подвижная игра является универсальным средством всестороннего развития ребёнка. В процессе игровой деятельности активно развиваются основные физические качества: ловкость, быстрота, сила, выносливость и координация движений. Регулярное участие в играх способствует совершенствованию двигательных умений и навыков, формированию правильной осанки, развитию опорно-двигательного аппарата и укреплению мышечной системы. Наряду с физическим развитием, подвижные игры оказывают значительное влияние на формирование познавательных процессов. В игровой ситуации ребёнок учится ориентироваться в пространстве, принимать быстрые решения, запоминать последовательность действий, анализировать условия и прогнозировать результат. Развиваются такие психические функции, как внимание, память, воображение и мышление. Особую роль играет развитие речи, так как дети активно взаимодействуют друг с другом, обсуждают правила, договариваются и выражают свои эмоции.

Важным аспектом является формирование социально-личностных качеств. Подвижные игры способствуют воспитанию волевых качеств (настойчивости, выдержки, целеустремлённости), развитию самоконтроля и дисциплины. В

процессе коллективной игры дети учатся соблюдать правила, действовать в команде, проявлять честность, уважение к партнёрам и соперникам, а также адекватно воспринимать успех и неудачу. Это создаёт основу для успешной социальной адаптации. Особое значение подвижные игры имеют для укрепления здоровья детей. Активная двигательная деятельность, особенно на свежем воздухе, способствует улучшению работы сердечно-сосудистой и дыхательной систем, активизации обменных процессов, повышению иммунитета и закаливанию организма. Кроме того, двигательная активность положительно влияет на психоэмоциональное состояние ребёнка, снижает уровень тревожности, способствует снятию напряжения и формированию положительного эмоционального фона.

Методика организации подвижных игр в дошкольных учреждениях основывается на принципах доступности, постепенности, систематичности и учёта индивидуальных особенностей детей. Воспитатель должен гибко использовать разнообразные педагогические приёмы: показ, объяснение, поощрение, создание игровых ситуаций, варьирование условий и усложнение заданий. Существенным условием эффективности является создание развивающей предметно-пространственной среды, включающей достаточное пространство для движения и наличие разнообразного оборудования (мячи, обручи, скакалки, ориентиры и др.).

Содержание и сложность подвижных игр варьируются в зависимости от возрастных особенностей детей. В младших группах преобладают простые по структуре и содержанию игры, основанные на подражательных движениях и элементарных действиях. В средней группе происходит постепенное усложнение: увеличивается объём двигательной нагрузки, вводятся ролевые элементы, формируются навыки взаимодействия. В старшем дошкольном возрасте игры становятся более сложными и разнообразными, включают задания на быстроту реакции, ловкость, сообразительность и самостоятельность. В подготовительной группе особое внимание уделяется качеству выполнения движений, развитию соревновательной деятельности, используются эстафеты и элементы спортивных игр, что способствует подготовке детей к школьному обучению и более организованным формам физической активности.

Таким образом, подвижные игры выступают эффективным и незаменимым средством гармоничного развития ребёнка дошкольного возраста. Они объединяют физическое, познавательное и личностное развитие в едином педагогическом процессе, обеспечивая формирование здоровой, активной и социально адаптированной личности.

Список литературы

1. Каримова Ф. Подвижные игры как средство укрепления и сохранения здоровья дошкольников // *Образование, наука и инновационные идеи в мире*. — 2023. — №18(4). — С. 136–143.

2. Пагиев В. Б., Логвинова А. Д., Скоробогатова А. А. Влияние подвижных игр на физическое развитие дошкольников // *Мир педагогики и психологии*. — 2022. — №2 (67).

3. Фарафонтова О. А., Абдурахмонов К. А. Эффективность применения подвижных игр в физическом воспитании детей // *Наука и инновация*. — 2025. — №20.

4. Петрова Н. М. Развитие координации и быстроты у детей средствами подвижных игр // *Вестник спортивной науки*. — 2020. — №4.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Отениязова Ш.Е., старший преподаватель НГПИ имени Ажинияза.
Садвакасова А.С., Сеилибекова Ш.Ж., студенты 3-курса специальности Дошкольное образование

Tayanch so`zlar: rasm chizish, haykal yasash, applikatsiya, badiiy-estetik madaniyat, ijodiy qobiliyat, maktabgacha yosh, bola, tasviriy faoliyat.

Ключевые слова: рисование, лепка, аппликация, художественно-эстетическая культура, творческие способности, дошкольный возраст, ребенок, изобразительная деятельность.

Key words: drawing, molding, appliqué, artistic and aesthetic culture, creative abilities, preschool age, child, visual activity.

Развитие творческих способностей у старших дошкольников (5–7 лет) на занятиях по изобразительной деятельности — это целенаправленный процесс формирования креативности, воображения и технического мастерства. Оно осуществляется через нетрадиционные техники (монотипия, рисование свечой), использование разнообразных материалов (восковые мелки, акварель) и развитие самостоятельности в выборе средств выразительности для передачи образов.

Задачи занятий по изобразительной деятельности нижеследующие:

-формирование творческой активности: Ребенок учится самостоятельно задумывать сюжет и подбирать способы его реализации.

-развитие эмоциональной сферы: Через цвет и форму дети передают чувства, что развивает эмоциональный интеллект.

-социализация: Совместные проекты учат работе в команде, обмену идеями и уважению к чужому творчеству.

В старшем дошкольном возрасте занятия по изобразительной деятельности (рисование, лепка, аппликация) должны быть направлены не столько на обучение технике, сколько на самовыражение ребенка.

Развитие творческих способностей детей старшего дошкольного возраста является одной из ключевых задач дошкольного образования, поскольку именно в этот период происходит интенсивное формирование воображения,

образного мышления, эмоционально-ценностного отношения к окружающему миру. Творчество выступает не только как способ самовыражения ребёнка, но и как важный фактор его интеллектуального и личностного развития. Изобразительная деятельность (рисование, лепка, аппликация) занимает особое место в системе воспитательно-образовательной работы с детьми. Она создаёт условия для активного познания окружающей действительности, развития сенсорных способностей, мелкой моторики, а также формирования эстетического восприятия. В процессе художественной деятельности ребёнок учится наблюдать, сравнивать, анализировать и передавать свои впечатления в образной форме. Особенностью старшего дошкольного возраста является стремление к самостоятельности и проявлению индивидуальности. В связи с этим особую значимость приобретает создание педагогом условий, способствующих свободному творческому самовыражению детей. Это достигается через использование разнообразных методов и приёмов обучения: включение игровых ситуаций, постановку проблемных задач, поощрение экспериментирования с материалами и техниками (нетрадиционные техники рисования, смешанные способы изображения и др.).

Важную роль играет эмоциональная поддержка со стороны педагога, создание атмосферы успеха и принятия, где ценится не столько результат, сколько сам процесс творчества. Это способствует развитию уверенности в себе, инициативности и внутренней мотивации к художественной деятельности. Кроме того, изобразительная деятельность способствует развитию речи детей, так как в процессе обсуждения своих работ и работ сверстников они учатся формулировать мысли, описывать образы и выражать своё отношение к созданному.

Таким образом, целенаправленная и методически грамотно организованная работа по изобразительной деятельности способствует комплексному развитию творческих способностей детей старшего дошкольного возраста, формированию их художественно-эстетической культуры и раскрытию индивидуального потенциала каждого ребёнка.

Список литературы:

1. Хамидуллина Н. А., Фахрутдинова Р. А. Изобразительная деятельность как средство творческого развития личности дошкольников: теоретико-методологические подходы и педагогические технологии // *Актуальные исследования*. — 2026. — № 8 (294). — С. 82–84.

2. Малахова Л. И., Ульшина Ю. В., Прохорова Г. Н. и др. Развитие творческих способностей у детей дошкольного возраста посредством изобразительной деятельности // *Молодой ученый*. — 2023. — № 49 (496). — С. 175–178.

3. Гашина С. Г. Развитие творческих способностей детей дошкольного возраста в художественной деятельности // *Образование и наука в XXI веке*. — 2023.

4. Вахрамеева О. А. *Развитие творческих способностей детей старшего дошкольного возраста посредством проектной деятельности*. — М., 2021.

MUSTAQIL O‘ZBEKISTONDA OILA FAROVONLIGI VA MAKTABGACHA TA’LIM MUASSASALARI BILAN HAMKORLIK MASALALARI

Djumabayeva Gulbanu Berdibaevna - Ajiniyoz nomidagi NMIU Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti, Maktabgacha tarbiya va defektologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Mustaqil O‘zbekiston sharoitida oila farovonligini ta’minlashga qaratilgan davlat siyosati, oilada bola tarbiyasining muhim shart-sharoitlari hamda maktabgacha ta’lim muassasalari va oila o‘rtasidagi hamkorlikning tashkiliy-pedagogik asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, ota-onalar majlisi va ota-onalar qo‘mitasining faoliyati, ularning pedagogik jarayondagi o‘rni yoritilgan.

Tayanch tushunshalar: oila farovonligi, tarbiya, maktabgacha ta’lim muassasasi, hamkorlik, ota-onalar majlisi, ota-onalar qo‘mitasi, pedagogik jarayon, ijtimoiy muhit.

Keywords: family well-being, upbringing, preschool educational institution, cooperation, parent meeting, parent committee, pedagogical process, social environment.

Ключевые слова: благополучие семьи, воспитание, дошкольное учреждение, сотрудничество, родительское собрание, родительский комитет, педагогический процесс, социальная среда.

Jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri — mustahkam va barqaror oila institutidir. Mustaqil O‘zbekistonda oilani qo‘llab-quvvatlash, uning iqtisodiy va ma’naviy asoslarini mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ayniqsa, yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda oila va maktabgacha ta’lim muassasalari o‘rtasidagi samarali hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Oila inson hayotining eng muhim ijtimoiy muhitidir. U nafaqat shaxsning dam olish va tiklanish maskani, balki uning ilk tarbiya maktabi ham hisoblanadi. Oila muhitida shakllangan qadriyatlar, urf-odatlar va an’analar bolalarning shaxs sifatida kamol topishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Oila farovonligini ta’minlashga qaratilgan islohotlar. Mustaqillik yillarida oilalar farovonligini oshirish maqsadida quyidagi yo‘nalishlarda tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda: ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish; aholi turmush darajasini yaxshilash va uy-joy bilan ta’minlash; bandlikni oshirish va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish; xotin-qizlar va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash; ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimini modernizatsiya qilish. Mazkur chora-tadbirlar oilaning iqtisodiy barqarorligini ta’minlash bilan birga, farzandlar tarbiyasi uchun qulay ijtimoiy-pedagogik muhit yaratishga xizmat qiladi. Oilada bola tarbiyasining muhim shartlari bola tarbiyasining samaradorligi ko‘p jihatdan oiladagi muhit va yondashuvga bog‘liq. Quyidagi omillar muhim hisoblanadi: sog‘lom ma’naviy-psixologik muhitni yaratish; ota-onaning shaxsiy namunasi; bolaga individual yondashuv; tarbiyaning izchil va uzluksizligi; yosh xususiyatlariga mos ta’lim va o‘yin faoliyatini tashkil etish. Mazkur omillar bolaning ijtimoiylashuvi va shaxs sifatida shakllanishida muhim pedagogik asos bo‘lib xizmat

qiladi. Maktabgacha ta’lim muassasalari va oila hamkorligida maktabgacha ta’lim muassasalarida ota-onalar bilan hamkorlik tizimli ravishda yillik reja asosida tashkil etiladi. Ushbu reja pedagogik kengashda muhokama qilinib, unda quyidagi tadbirlar nazarda tutiladi: umumiy va guruhiy ota-onalar majlislari; ochiq eshiklar kunlari; individual suhbat va maslahatlar; ko‘rgazmalar va tarbiyaviy tadbirlar.

Tarbiyachi-pedagog ota-onalar bilan ishlashda markaziy o‘rin egallaydi. U bolalarning rivojlanish dinamikasini kuzatib boradi hamda ota-onalarga tarbiyaviy, sog‘lomlashtirish va ta’limiy masalalar yuzasidan metodik tavsiyalar beradi. Ota-onalar majlisi oila va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlikning muhim shakli hisoblanadi. Unda: bolalarning rivojlanish holati, ta’lim-tarbiya jarayonidagi yutuq va kamchiliklar, oilaviy tarbiya tajribalari muhokama qilinadi. Mazkur majlislar ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, ularning farzand tarbiyasidagi mas’uliyatini kuchaytirish hamda muassasa bilan aloqalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ochiq eshiklar kunlari va individual ishlarda, ota-onalarga ta’lim-tarbiya jarayonini bevosita kuzatish imkonini beradi. Bu esa: muassasa faoliyati haqida to‘liq tasavvur hosil qilish, pedagogik jarayonning ochiqligini ta’minlash, ota-onalarning ishonchini oshirishga xizmat qiladi. Individual suhbatlar va maslahatlar esa har bir bolaning rivojlanishiga oid muammolarni hal etishda samarali vosita hisoblanadi. Ota-onalar qo‘mitasining faoliyat maktabgacha ta’lim muassasasida jamoatchilik asosida faoliyat yurituvchi muhim tuzilma hisoblanadi. U quyidagi vazifalarni bajaradi: muassasa rahbariyatiga tashkiliy va xo‘jalik ishlarida ko‘maklashish, tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda ishtirok etish, ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash, bolalar tarbiyasiga doir masalalarda faol ishtirok etish. Qo‘mita faoliyati ota-onalar umumiy yig‘ilishida saylanadi va ularning faoliyati muassasa hujjatlarida aks ettiriladi.

Xulosa qilib aytganda, oila farovonligini ta’minlash va yosh avlodni barkamol etib tarbiyalash davlat va jamiyat oldida turgan ustuvor vazifalardan biridir. Bu jarayonda oila va maktabgacha ta’lim muassasalari o‘rtasidagi samarali, tizimli hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur hamkorlik orqali bolalar tarbiyasida yagona pedagogik yondashuv shakllanadi hamda ularning har tomonlama rivojlanishi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrdagi “2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2707-sonli Qarori.

2. O‘zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining 31.12.2019 yildagi “Uzluksiz ruhiy tarbiya kontsepsiyasini qo‘llab-quvvatlash va uni amalga rivojlantirish chora-tadbirlari” 1059-sonli tadbirkori

3. QodirovaF.R., Toshpo‘latova.Sh.Q., KayumovaN.M., Agzamova M.N. “Maktabgacha pedagogika” T.: Tafakkur, T-2019. Darslik

4. D.Mutalova. G.Tojiboyeva.D.Maxmudova. Maktabgacha ta’limda pedagogika.Chirchiq-2022.Darslik.

5. П.Юсупова. Мактабгача тарбия педагогикаси. Ўкув қўлланма Тошкент-Ўкитувчи-1993

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNING KOGNITIV QIZIQISHLARI VA NUTQ FAOLLIGINI TAKOMILLASHTIRISH VOSITASI

Shukurlayeva Venera Kabirovna - Nukus shahar 23-Maktabgacha ta'lim tashkiloti 1-toifali tarbiyachisi, Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti 1-kurs mustaqil izlanuvchisi

Bayırbaeva Bibayım Maxsetbay qızı - NDPI 2-kurs talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarning kognitiv qiziqishlari va nutq faolligini rivojlantirishning nazariy asoslari, bolaning nutqiy qobiliyatini, kognitiv qiziqishlarini rivojlantirishda mutafakkirlarning pedagogik-psixologik qarashlari, pedagogik muammo sifatida ekanligi o‘rganib chiqilgan. Shuningdek ilmiy metodik ta’minot ishlab chiqib va amaliyotga tadbiq etish o‘rganiladi va katta guruh bolalarining kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish metodlarini takomillashtirish ishning predmetini tashkil qiladi.

Аннотация: В данной статье изучены теоретические основы развития познавательных интересов и речевой деятельности дошкольников, педагогико-психологические взгляды мыслителей на развитие речевых способностей и познавательных интересов детей, как педагогическую проблему. Также разрабатывается и применяется на практике научно-методическое обеспечение и совершенствование методов развития познавательных интересов детей в старшей группе.

Annotation: This article examines the theoretical foundations of the development of cognitive interests and speech activity of older preschool children, the pedagogical and psychological views of thinkers on the development of children's speech abilities and cognitive interests, as a pedagogical problem. It also studies the development of scientific methodological support and its application in practice, the improvement of methods for the development of cognitive interests of children in the senior group.

Xalq og‘zaki ijodi janrlaridan hisoblangan maqollarda ham ayni shu haqida juda kerakli fikrlar berilgan. Maqollar–bu xalqning donoligi, millatning ruhini ko‘rsatadigan xalq og‘zaki ijodining gavharidir. Maqollar– bu xalq tajribasi, uning nafasi, yig‘isi, shodligi va sevinchi, qayg‘usi va ovunchi, xalq haqiqati uni to‘g‘ri yo‘lga eltuvchi mayoqdir

Maqol fikrlarni ixcham, lo‘nda aniq mantiqli ta’sirchan tarzda o‘zida qamrab olganligi bilan oson o‘zlashadi, xotirada saqlanadi. Ana shu omil asosida xalq og‘zaki ijodi janri sifatida shakllanishi, qo‘llanishi imkonyatlari ta’minlanadi.U fikr ifodalashning oson va qulay, ta’sirchan vositasi sifatida keyinchalik og‘zaki nutqdan yozma adabiyotga ko‘cha boshlagan. Kishi har bir so‘zini o‘ylab, ehtiyot bo‘lib gapirishi kerak. Shu bois ayrim xalq maqollarida biror gapni aytishdan avval uni obdon o‘ylab, atroflicha mulohaza qilib olish zarurligi uqtiriladi.

Kognitiv rivojlanish muammosi, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim faolligini shakllantirishga samarali ta’sir ko‘rsatadigan shart-sharoitlar ko‘p yillar davomida psixologik va pedagogik tadqiqotlarda yetakchi o‘rinlardan birini egallab kelgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanish hususiyatlarini

o‘rganib, biz maktabgacha yoshdagi bolaning kognitiv rivojlanishidagi turli xil psixologik omillarning ro‘lini aniqlashni, bu yoshda kognitiv rivojlanishning qanday umumiy xususiyatlari rivojlanishini, har bir omil ta’siridan qanday kognitiv oqibatlarga olib kelishini aniqlashimiz mumkin. Maktabgacha yosh davrida kognitiv rivojlanish - bu atrof-muhit ta’siri ostida, shuningdek, maxsus tashkil etilgan o‘quv va tarbiya ta’siri va bolaning o‘z tajribasi bilan bog‘liq bo‘lgan fikrlash jarayonlarida yuz beradigan sifat va miqdoriy o‘zgarishlarning yig‘indisi. Kognitiv rivojlanishni nutq bilan bog‘liqligini M.M. Alekseeva, V.I. Yashin, V. Kojakar va S.A. Kozlova bola barqaror manfaatlarini ta‘minlashda pedagogik shart-sharoitlar muhim ro‘l o‘ynashini, D.B. Godovikova kognitiv faoliyatda atrofdagi olamdan bilim olishga intilish, bu ham kognitiv ehtiyoj, ham shu bilan qo‘zg‘aladigan bilim faoliatidir deydi. A.Z Zaporojets aqliy tarbiyaning alohida vazifasini boshlang‘ich bilimlar tizimini va hayotiy hodisalarini aqliy rivojlanish sharti sifatida qaraydi. O‘zbek olimlaridan F.Qodirova va boshqalar bolalarda kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish o‘zining muhim ilmiy ishlari bilan bog‘liq. Ular bolalarning fikrlash va bilish jarayonlarini faollashtirishga hissa qo‘shgan metodikalarni ishlab chiqan. Dilbar Jo‘rayeva bolalarning kognitiv rivojlanishiga ertaklar va hikoyalar orqali ta'sir qilish jarayonini o‘rgangan.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan mamlakatimizda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha alohida ta‘lim standartlari, o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va barcha yondashuvlarni tubdan qayta ko‘rib chiqish, ularni qayta takomillashtirish, ta‘lim sifatini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish bo‘yicha vazifalar belgilab berildi. Amaldagi ta‘lim-tarbiya jarayonining tadqiqiy va tahliliy yo‘nalishga ega bo‘lgan texnologiyalarini takomillashtirish, hozirgi kishilik jamiyatida inson ehtiyojlariga va zamonaviy talablariga mos mutaxassislarni yetishtirish katta ahamiyat kasb etadi. Qayd etilganidek, belgilab berilgan vazifalarni amalga oshirishda pedagog xodimlarning malaka darajasini yuksaltirish, albatta ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida alohida ahamiyatga ega. Xususan, ular axloqiy-ma‘naviy jihatdan yetuk, ijtimoiy faol, ijodiy faoliyatga moyil, yangicha kasbiy dunyoqarash jumladan, takomillashayotgan zamon talablariga moslasha olish qobiliyatlariga ega bo‘lishlari talab etiladi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda uzluksiz ta’limning birinchi bosqichi sanalgan maktabgacha ta‘limda faoliyat yuritayotgan pedagoglarga ulkan mas‘uliyat yuklanadi. Bugungi zamon talabidagi pedagog maktabgacha katta yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbiya berishning eng samarali yo‘llarini tanlay olish mahoratiga ega bo‘lishi kerak .

Shunday ekan, eng avvalo yosh avlodning madaniyatini, ma’naviy-axloqiy salohiyatini ko‘tarmoq, milliy mafkurasini uyg‘otmoq zarur. Zero, o‘zini anglagan, millat ma’naviyatini tushungan insongina xalqini, millatini, Vatanini, oilasini taniydi. Xalq va millat oldidagi burchni, mas’uliyatini, majburiyatini anglaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2019-yil 3-maydagi PQ–4307-son qaroriga ilova O‘zbekiston Respublikasining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni oshirishni yaxshilash bo'yicha qo'shimcha chora-to'g'risida"gi qaroriga.

2. "Ilk qadam". Davlat o'quv dasturi. Toshkent 2018.

3. Qodirova F., Toshpo‘latova Sh., Qayumova N, A’zamova M. Maktabgacha pedagogika.-T.: Tafakkur nashriyoti, 2019.

4. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. – М.: “АСАДЕМА”, 2000. – 416 с.

TURLI YOSH GURUHLARIDA TABIAT BILAN TANISHTIRISHDA MEHNATNI TASHKIL ETISH

Ergalieva Janar - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qitivchisi.

Djumamuratova Gozzal - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” yonalishi 1 kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida turli yosh guruhlaridagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida mehnat faoliyatini tashkil etishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, bolalarning yosh xususiyatlariga mos ravishda mehnat turlarini tanlash, ekologik madaniyatni shakllantirish hamda intellektual va ijtimoiy rivojlanishga ta’siri ilmiy asosda tahlil qilingan.

Tayanch tuchunshalar: maktabgacha ta’lim, tabiat, mehnat faoliyati, ekologik tarbiya, yosh xususiyatlari, intellektual rivojlanish.

Tayanısh tusinikler: mektepke shekemgi tálim, tábiyat, miynet iskerligi, ekologiyalıq tárbiya, jas ózgeshelikleri, intellektual rawajlanıw.

Ключевые слова: дошкольное образование, природа, трудовая деятельность, экологическое воспитание, возрастные особенности, интеллектуальное развитие.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni tabiat bilan tanishtirish ularning dunyoqarashini kengaytirish, ekologik madaniyatini shakllantirish hamda atrof-muhitga ongli munosabatni tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, ushbu jarayonda mehnat faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish bolalarda mas’uliyat, mustaqillik, kuzatuvchanlik va g‘amxo‘rlik kabi sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tabiat - bu bilish faoliyatini rivojlantiruvchi muhim manbadir. Tabiat bilan tanishtirish orqali bolalarda o‘simlik va hayvonot dunyosiga nisbatan qiziqish ortadi, ularni asrash va muhofaza qilish zarurligi haqidagi tushunchalar shakllanadi.

Mehnat faoliyati esa ushbu jarayonning ajralmas qismi bo‘lib, bolalarning nafaqat bilimlarini boyitadi, balki ularning shaxsiy sifatlarini ham rivojlantiradi. Jumladan, mas’uliyat hissi, mehnatsevarlik, jamoada ishlash ko‘nikmalari, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati shakllanadi. Turli yosh guruhlarida mehnatni tashkil etish xususiyatlari.

Kichik guruh (3–4 yosh) - bu bosqichda mehnat faoliyati o‘yin xarakterida tashkil etiladi. Bolalarga quyidagi oddiy topshiriqlar beriladi. Masalan, gullarga suv quyish, barglarni yig‘ish, qushlarga yem berish. Mazkur faoliyat orqali bolalarda tabiatga nisbatan dastlabki g‘amxo‘rlik tuyg‘usi shakllanadi.

O‘rta guruh (4–5 yosh) - bu yoshda bolalar oddiy mehnat topshiriqlarini mustaqil bajarishga o‘rganadi. Masalan, tuproqni yumshatish, barglarni yig‘ish, qush uyalarini

tozalash. Ularning kuzatuvchanligi ortadi va tabiat hodisalariga ongli munosabat shakllana boshlaydi.

Katta guruh (5–6 yosh) - katta yoshdagi bolalar murakkabroq mehnat faoliyatlarini bajarishga tayyor bo‘ladi. Masalan, ko‘chat ekish, o‘simliklarni parvarish qilish, oddiy tajribalar o‘tkazish. Bu bosqichda bolalarda jamoaviylik, vazifalarni taqsimlash va javobgarlik hissi rivojlanadi.

Tabiat bilan tanishtirish jarayonida ekologik tarbiya alohida ahamiyatga ega. Bolalarda tabiatga ehtiyotkor munosabatni erta yoshdan shakllantirish kelajakda ongli va mas’uliyatli shaxsni tarbiyalashga zamin yaratadi. Bu jarayonda: kuzatishlar, suhbatlar, amaliy mashg‘ulotlar, tajribalar kabi metodlardan foydalanish yuqori samaradorlikni ta’minlaydi.

Tarbiyachi mazkur jarayonning asosiy tashkilotchisi sifatida quyidagi vazifalarni bajaradi: bilimlarni sodda va tushunarli tarzda yetkazish, bolalarda tabiatga muhabbat va g‘amxo‘rlikni shakllantirish, yoshga mos mehnat faoliyatlarini tanlash, bolalarni rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash, xavfsizlik qoidalariga rioya etilishini ta’minlash. Shuningdek, tarbiyachi bolalarga shaxsiy namuna bo‘lishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida mehnat faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish ularning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayon bolalarda ekologik ong, mehnatsevarlik, mustaqillik va ijtimoiy faollikni shakllantiradi. Shu bois, tarbiyachi tomonidan yosh xususiyatlariga mos, qiziqarli va mazmunli mehnat faoliyatlarini tashkil etish pedagogik samaradorlikni oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Toshkent 2022 yil.
2. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. Toshkent2013
3. Xasanboeva O, Jabborova X, Nodirova Z Tabiat bilan tanishtirish metodikasi Toshkent, 2006
4. Xasanboyeva O.U, Djabborova X.J Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi. T. Cho‘lpon. 2007.

MAKTABGA TAYYORLOV GURUHI BOLALARIDA INTELLEKTUAL KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

Ergalieva Janar - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi oqitivchisi.
Jumaeva Chemen - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” yonalishi 3 kurs talabasi

Kalit so‘zlar: intellektual ko‘nikmalar, maktabga tayyorlov guruhi, tafakkur, bilish jarayonlari, qiziqish, pedagogik yondashuv, psixologik rivojlanish

Tayanish sózler: intellektuallıq kónlikpeler, mektepke tayarlıq toparı, oylaw, biliw processleri, qızıǵıwshılıq, pedagogikalıq qatnas, psixologiyalıq rawajlanıw.

Ключевые слова: интеллектуальные навыки, подготовительная группа к школе, мышление, познавательные процессы, интерес, педагогический подход, психологическое развитие

Maktabga tayyorlov guruhi bolalarida intellektual ko‘nikmalarni shakllantirish jarayoni, avvalo, maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasiga xos bo‘lgan sifat o‘zgarishlarining jadallashuvi bilan belgilanadi. Ushbu davr bolaning bilish faoliyati, tafakkuri, nutqi hamda ijtimoiy tajribasi faol rivojlanadigan muhim bosqich hisoblanadi.

Mazkur bosqichda bola borliqdagi narsa va hodisalarning mohiyatini anglashga, ular o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘liqliklarini tushunishga, nutq vositasida muloqot qilishga hamda insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni idrok etishga faol intiladi. Shu jihatdan, intellektual ko‘nikmalarni shakllantirish jarayoni maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik va psixologik ta’sirni talab etadi.

Maktabga tayyorlov bosqichidagi bolalar rivojlanishida bir qator muhim psixologik o‘zgarishlar kuzatiladi. Jumladan, bilishga bo‘lgan ehtiyojning ortishi, faoliyat motivlarining shakllanishi, qiziqishlarning kengayishi, nutq va tafakkurning jadallashuvi, ijtimoiy xulq-atvor me’yorlarining shakllanishi.

Bu davrda bolaning rivojlanishi bevosita kattalar – ota-onalar va tarbiyachilar tomonidan tashkil etilgan maqsadli pedagogik ta’sir orqali amalga oshadi. Oilada ota-ona ko‘magi, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida esa tarbiyachining rahbarligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabga tayyorlov bosqichi bolalarda turli faoliyat turlarida mustaqillikni shakllantiradi. Faoliyatdagi mustaqillik esa tafakkurning mustaqil rivojlanishiga zamin yaratadi. Ushbu davrda bolalarda quyidagi ko‘nikmalar shakllana boshlaydi:

- ✓ murakkab harakatlarni boshqarish va muvofiqlashtirish;
- ✓ elementar gigiyena ko‘nikmalari;
- ✓ mehnat va madaniy malakalar;
- ✓ og‘zaki nutq rivoji;
- ✓ ijtimoiy xulq normalari;
- ✓ estetik didning boshlang‘ich elementlari.

Mazkur ko‘nikmalar bolaning kelgusida maktab ta’limiga muvaffaqiyatli moslashuviga xizmat qiladi. Maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarga xos eng muhim xususiyatlardan biri – ularning atrof-muhitni yangilik sifatida qabul qilishi va uni chuqur o‘rganishga intilishidir.

Qiziqish ushbu jarayonda asosiy ichki motiv sifatida namoyon bo‘ladi. Psixologik nuqtai nazardan, qiziqish- bilish jarayonlarini faollashtiradi, diqqat barqarorligini oshiradi, faoliyatga uzoq muddat jalb etadi, iroda sifatlarini rivojlantiradi. Bola o‘zini qiziqtirgan obyektni chuqur o‘rganishga intiladi, bu esa uning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bolaning tafakkuri taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish va sintez qilish kabi aqliy amallar orqali rivojlanadi. Ushbu jarayonlar psixologiyada tafakkurning asosiy komponentlari sifatida e’tirof etiladi.

Tafakkur – insonning ongli faoliyati va xatti-harakatlarini boshqaruvchi murakkab bilish jarayoni bo‘lib, u voqelikni anglash, sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash,

muammolarni hal qilish, to‘g‘ri qaror qabul qilish jarayonlarida asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Bola fikrlash jarayonida o‘zi idrok etgan va tasavvur qilgan voqea-hodisalarni tahlil qilib, ularning mazmunini anglaydi hamda ular o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlaydi.

Bolalarda tafakkurni rivojlantirishning samarali vositalaridan biri – sayohat va tabiat qo‘ynida olib boriladigan kuzatuvlardir.

Bunday faoliyat davomida bolalar:

- ✓ obyektlarni taqqoslaydi;
- ✓ o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlaydi;
- ✓ tahlil va sintez jarayonlarini amalga oshiradi;
- ✓ mustaqil xulosalar chiqaradi.

Amaliy faoliyat orqali olingan bilimlar esa yanada mustahkam va barqaror bo‘ladi.

Maktabga tayyorlov guruhiga mo‘ljallangan davlat dasturlarida bolalarning quyidagi fikrlash amallarini egallashi talab etiladi:

- taqqoslash;
- tahlil qilish;
- umumlashtirish;
- xulosa chiqarish.

Shuningdek, bolalarda bilish jarayonlarining yetarli darajada rivojlangan bo‘lishi, ko‘rgazmali-obrazli tafakkur asosida atrof-muhitdagi bog‘liqliklarni anglay olish qobiliyatining shakllanganligi muhim hisoblanadi.

Hozirgi davrda maktabga tayyorlov guruhi bolalarining intellektual rivojlanishini ta’minlash uchun maxsus ta’lim dasturlarini ishlab chiqish zarurati ortib bormoqda. Pedagog va psixolog olimlar quyidagi jihatlarga alohida e’tibor qaratadilar:

- ✓ individual farqlarni hisobga olish;
- ✓ differensial yondashuvni qo‘llash;
- ✓ innovatsion metodlardan foydalanish;
- ✓ rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish.

Chunki bolalarning tayyorgarlik darajasi turlicha bo‘lib, bu ta’lim jarayonini murakkablashtiradi va maxsus metodik yondashuvlarni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabga tayyorlov guruhi bolalarida intellektual ko‘nikmalarni shakllantirish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u psixologik rivojlanish qonuniyatlari hamda pedagogik ta’sirlar uyg‘unligida amalga oshadi. Bolaning qiziqishi, faoliyati, muloqoti va mustaqilligi intellektual rivojlanishning asosiy omillari hisoblanadi. Shu bois ta’lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, zamonaviy metodlarni qo‘llash va individual yondashuvni ta’minlash orqali yuqori intellektual salohiyatga ega bo‘lgan shaxsni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. А.Бекимбетова, Ж.Ергалиева. “Development of intellectual and cognitive skills in preschool children through improvement of pedagogical potential”- European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA) 28.09.2021-йил

2. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. Toshkent2013

3. Takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Toshkent 2022 yil.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDA SYUJETLI ROLLI OYINLAR ARQALI ÓZ-ARA BIRGE ISLESIW SEZIMIN QÁLIPLESTIRIW METODIKASI

Yuldasheva Shoxida Botirovna - University of innovation technologies
Mektepke shekemgi hám baslawısh tálim kafedrası assistent oqıtıwshısı

Annotaciya: Bul teziste mektepke shekemgi jastaǵı balalarda syujetli-rolli oyınlar arqalı óz-ara birge islesiw sezimin qáliplestiriwdiń pedagogikalıq áhmiyeti hám metodikalıq tiykarları kórsetilgen. Izertlewde balalardıń sociallıq rawajlanıwında oyın iskerliginiń ornı, ásirese, syujetli-rolli oyınlardıń birge islesiw, qarım-qatnas, óz ara járdem hám jámáátte islew kónlikpelerin qáliplestiriwdegi imkaniyatları tallanǵan. Sonday-aq, bul procesti nátiyjeli shólkemlestiriw boyınsha metodikalıq usınıslar islep shıǵılǵan.

Tayanish sózler: mektepke shekemgi bilimlendiriw, syujetli-rolli oyınlar, birge islesiw sezimi, sociallıq rawajlanıw, oyın iskerligi, sóylesiw, toparlıq jumıs, pedagogikalıq metodika.

Mámleketimizde "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiya haqqında"ǵı Nızam hám mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasınıń qabıl etiliwine baylanıslı reformalarda mektepke shekemgi bilimlendiriwdiń mazmunın aldıńǵı sırt el tájiriybeleri tiykarında jetilistiriw, balalarda sociallıq-aqılıy belsendilik, qarım-qatnasqa kirisiw, óz-ara birgelikte háreket etiw hám refleksivlik pikirlewdi rawajlandırıw tiykarǵı wazıypalar sıpatında belgilengen[1]. Bul bolsa, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda syujetli rolli oyınlar arqalı óz-ara birge islesiw sezimin qáliplestiriw mexanizmlerin jetilistiriw zárúrligin talap etedi.

Syujetli-rolli oyın - mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń tiykarǵı oyın túrleri. Syujetli-rolli oyın óziniń ózgesheligine qaray kórsetiwshi iskerlik bolip tabıladı. Átiraptaǵı úlkenler hám teńlesleriniń ómiri hám iskerligi bul oyın mazmunına derek bolıp xızmet etedi. Balalardıń átiraptaǵı ómirden, qatarları, úlkenler iskerliginen algan tásirleri dóretiwshilik oyında qayta islenedi, tolıqtırıladı, sipat tárepinen ózgertiledi. Balalardıń bunday oyınları átiraptaǵı barlıqtı biliwdiń ámeliy forması bolıp tabıladı. Balalar oyının ózine tán tárepi onda súwretlewshi jaǵdaylardıń bar ekenliginde. Súwretlewshi jaǵday balalarga oyın procesinde júkletilgen rol hám oyın syujetinen ibarat hám hár túrli buyımlardan paydalanıwdı da óz ishine aladı. Oyınnıń syujeti - bir-biri menen turmıslıq baylanıslı bolgan bir qatar waqıya-hádiyseler jıyındısı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar teńlesleri menen, eń dáslep, birgeliktegi oyınlar procesinde baylanısqa kirisedi. Syujetli rolli oyınlar balalar ushin jámiyetlik turmıstıń ózine tán modeli bolip, onda olar ıqtıyarlı túrde birlesedi, óz ara háreket etedi hám de uliwma rejeler hám maqsetlerdi ámelge asiriwga umtıladı[2]. Sonlıqtan birgelikte oynawǵa bolǵan mútájlik balalarda unamlı múnásibetlerdi qáliplestiriw ushın qolaylı faktor esaplanadı, oyın bolsa usı múnásibetlerdi turaqlastırıw hám rawajlandırıwdıń jetekshi pedagogikalıq quralı sıpatında kórinedi.

Syujetli rolli oyınlardı shólkemlestiriw hám basqariwda tárbiyashi balalar arasında bar bolgan hám rolli qatnasıqlar, hám real turmistaǵı qatnasıqlardı esapqa

alıwı kerek. Doslıq qatnasıqlarınıń rawajlanıwına balalardıń ulıwma kognitivlik qızıǵıwshılıqları úlken tásir kórsetedi[3]. Bul qızıǵıwshılıqlar dóretiwshilik hám mazmunlı oyınlardıń rawajlanıwına alıp keledi. Ulıwma kognitivlik qızıǵıwshılıqlardı rawajlandırıw maqsetinde tárbiyashılar shınıǵıwlar, baqlawlar hám birgeliktegi jumıslar arqalı balalardıń bilim sheńberin keńeytiwi zárúr. Bunda sociallıq hádiyselerdi baqlawdı shólkemlestiriw, miynet súyiwshilik, juwapkershilik, ǵamxorlıq hám óz ara járdem sıyaqlı sociallıq áhmiyetke iye táreplerge ayrıqsha itibar qaratıladı (máselen, shıpakerdiń emlewi, shashtárezdiń tazalıqqa xızmet etiwi, qurılısshılardıń bekkem jaylar qurıwı hám basqalar).

Birgeliktegi oyında qatnasıw barısında bala óz háreketlerin hám niyetlerin basqa oyınshılar menen muwapıqlastırıw, oyınnan aldın hám oyın dawamında belgilengen qaǵıydalarǵa boysınıw zárúrligi menen duslasadı[4]. Tárbiyashınıń wazıypası balalardıń kelispewshiliklerdi ádil sheshiwge, unamlı qatnasıqlardı tártipke salıwǵa xızmet etetuǵın minez-qulıq normaları hám qaǵıydaların ózlestiriwine kómeklesiwden ibarat. Rolli oyınlardı shólkemlestiriw menen baylanıslı qaǵıydalardı iyelew aqır-ayaǵında balalar arasında doslıq hám birge islesiwdiń bekkemleniwine alıp keledi.

Balalar menen qaǵıydalar arnawlı yadlanbaydı, al olardı ózlestiriw ushın qolaylı pedagogikalıq sharayatlar jaratıladı: durıs is-háreketlerge itibar qaratıladı, unamlı úlgi kórsetken balalar órnek sıpatında alǵa qoyıladı hám tabıslı jaǵdaylar xoshametlenedi. Topar talqılawları, birgeliktegi shınıǵıwlar, kúndelikli baylanıs, oyınlardı baqlaw hám tárbiyashınıń metodikalıq kórsetpeleri doslıq qatnasıqlardıń mazmunı bayıp barıwına xızmet etedi.

Bul proceste oyınlardıń túrli mazmun hám formalarda sistemalı shólkemlestiriliwi balalar toparında turaqlı ulıwma qızıǵıwshılıqlardıń qáliplesiwine alıp keledi. Bul bolsa balalardıń súyikli oyınların birgelikte oynaw tilegin kúsheytip, óz-ara birge islesiw sezimin rawajlandırıw ushın qolaylı pedagogikalıq ortalıq jaratadı. Minez-qulqı turaqsız bolǵan balalar menen islesiwde tárbiyashı unamlı minez-qulıq shınıǵıwlarınan paydalanıwı, aldınnan belgilengen syujetler hám qaǵıydalar tiykarında oyınlardı shólkemlestiriwi, olarǵa ǵamxorlıq hám juwapkershilik talap etetuǵın rollerdi tapsırıwı lazım. Bul arqalı balalar oyın procesinde sociallıq maqbul minez-qulıq modellerin ózlestiredi hám keyin ala olardı óz betinshe qollanıwǵa úyrenedi.

Rolli oyınlardı oqıtıwdıń tiykarǵı principleri bar bolıp, olar tómendegiler:

Gúrrińge tiykarlangan oyındı shólkemlestiriwdiń birinshi principi - bul balalar oyın kónlikpelerin iyelewi ushın tárbiyashı olar menen birge oynawı kerek. Balalardı oyın álemine "jalǵaw" tabısın tiykarınan belgileytuǵın áhmietli faktor - bul úlkenlerdiń oyın waqtındaǵı is-háreketi. Úlkenler hám balalar arasındaǵı birgeliktegi oyın bala ushın tárbiyashınıń - hár qanday jaǵdayda da boysınıwı kerek bolǵan úlkenlerdiń - basımın emes, al "qızıqlı oynawdı biletuǵın" sheriktiń ústinligin sezgen jaǵdayda ǵana haqıyqıy oyın boladı.

Pedagogika páninde rol oynaw oyının basqarıwdıń eki basqıshi ajıratılgan tayarlıq (sabaqlarda maqsetli jumislar, ekskursiyalar, maqsetli seyiller, kórkem ádebiyat oqıw, sáwbetler, multimedia prezentaciyaların tamasha etiw arqalı balalar tájiriybesin bayıtıw; temanı rawajlandırıwshı ortalıq jaratıw).

Tiykargı (oyında qatnasıw, másláhát beriw, esletiw, túsindiriw, tiykargı yaki ekinshi dárejeli roldi iyelew, qásiyetlerdi tanıstırıw hám basqalar).

Rollı oyınlardıń basqıshları baladı áste-aqırın rol menen tanıstırıwı, olarǵa háreketlerin muwapıqlastırıwǵa járdem beriwi, basqa balalar menen oyınshılıq baylanıstı ańsatlastırıw hám jaǵdaydı sheshiwge alıp keliwi kerek. Óz ara tásir etiw arqalı alınǵan sezim tájiriybe rolli oyınlardıń tiykarǵı maqseti esaplanadı.

Balalardıń óz ara múnásibetleri dawamında olardı baqlap, men hámme balalar birge islese almaytuǵının abayladım. Ayırımlar ókpelemey, jánjel qılmay yamasa sógispey sóylesiw alıp barıw hám óz kózqarasın qorǵawda qıynaladı. Birgeliktegi shınıǵıwlar waqtında táslim bolıw yamasa basqa balanıń qıynalıp atırǵanın kórip, áytewir jaqınlasıp, járdem usınıs etiw zárúr bolǵanda qıyınshılıqlar payda boldı. Bul toparda basqa balalar menen ulıwma til tabısa almaytuǵın jetekshi balalardıń ústinligi menen baylanıslı edi. Tárbiyashılar hám ózimniń baqlawlarıma tiykarlanıp, men sońǵı waqıtları kóplegen balalar barǵan sayın agressiv bolıp, teńleslerініń jetiskenliklerin kelise almaydı, tilekles bola almaydı yamasa bayramlay almaydı degen juwmaqqa keldim. Bul mashqalalar kóbinese balalar toparlarında ushirasadı.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda syujetli-rolli oyınlar arqalı óz-ara birge islesiw sezimin qáliplestiriw úlken pedagogikalıq áhmiyetke iye. Oyın iskerligi balalardıń tek ǵana biliw processlerin emes, al olardıń sociallıq-emocional rawajlanıwın da nátiyjeli támiyinleydi. Ásirese, syujetli-rolli oyınlar procesinde balalar óz ara baylanısqa kirisedi, rollerdi bólistiredi, bir-birine járdem beredi hám uliwma maqsetke birgelikte háreket etiwdi úyrenedi.

Bul proceste tárbiyashınıń duris metodikalıq qatnası áhmiyetli orın tutadı. Yaǵnıy, oyınlardı maqsetke baǵdarlanǵan halda shólkemlestiriw, balalardıń jas hám individual ózgesheliklerin esapqa alıw, olardı belsene qatnasıwǵa iytermelew arqalı birge islesiw kónlikpelerin nátiyjeli rawajlandırıw múmkin. Sonday-aq, oyın ortalıǵınıń bay hám qızıqlı shólkemlestiriliwi balalardıń óz-ara qatnasıqların bekkemlewge xızmet etedi. Nátiyjede, syujetli-rolli oyınlar balalarda jámáátte islew, óz ara húrmet, juwapkershilik, kelisimge erisiw sıyaqlı áhmietli sociallıq kompetenciyalardı qáliplestiriwdiń nátiyjeli quralı ekenligi dálillendi. Sonlıqtan, mektepke shekemgi bilimlendiriw procesinde usı oyın túrlerinen keń hám sistemalı paydalanıw usınıs etiledi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” qaror. – Toshkent, 2019.
2. Shamsiyev O‘.B. Bolaning o‘zini-o‘zi anglash muammosi. Metodik qo‘llanma.– T.: Tafakkur, 2012. – 48 b.
3. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 320 b.
4. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей [Текст] / Под ред. А.В. Запорожца. – М., 2012. – 96 с.

Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2018. – 240 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SHE’RIY ASARLARNING TA’SIRI

K.Aytmuratova – o‘qituvchi Innovatsion texnologiyalar universiteti

Tayanch so‘zlar: Badiiy asarlar, she’riy janr, ijodiy faoliyat, tasavvur, nutq rivoji, badiiy nutq, so‘z boyligi, kommunikativ kompetensiya, estetik did, emotsional rivojlanish, ma’naviy-axloqiy tarbiya, interfaol metodlar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida badiiy asarlar bilan tanishish mashg'ulotlarida badiiy asarlarni janriy xususiyatlariga ko'ra o'rganish amaliy jihatdan turli asarlar misolida tashkil etiladi. "Ilk qadam" dasturida, asosan, hikoya, she'r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat, topishmoq va tez aytish kabi janrlardagi asarlar maktabgacha ta'lim amaliyotida o'rganish uchun taqdim etilgan[1]. Bulardan tashqari, ilmiy-ommabop matnlar ham o'rganiladi. Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi va uslubi jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularning bolalarga ta'siri ham har xil bo'ladi. Masalan, she'riy asarlar matni ertak va hikoya matnidan, ilmiy-ommabop maqola matni masal janriga taalluqli asarlar matridan tubdan farq qiladi. She’riy asarlar bolalarning badiiy nutqini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. She’rlarni tinglash va yodlash jarayonida bolalar so‘z boyligini oshiradi, nutqining ifodaliligi kuchayadi hamda ohangdorlikni his qilish qobiliyati rivojlanadi. Bu esa ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, she’riyat bolalarning tasavvur va fantaziyasini kengaytiradi. Obrazli ifodalar orqali bola atrof-muhitni badiiy idrok etishni o‘rganadi. Natijada, ularning ijodiy fikrlash qobiliyati rivojlanib, mustaqil ravishda yangi g‘oyalar yaratish ko‘nikmasi shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishda ijodiy faoliyat alohida o‘rin tutadi. Ayniqsa, ushbu davrda bolalarning tasavvuri, nutqi va estetik didi faol shakllanadi. Shu bois, ta’lim-tarbiya jarayonida she’riy asarlardan foydalanish muhim pedagogik vositalardan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartida ham maktabgacha ta’limning asosiy prinsiplari sifatida bolaning ijodiy qobiliyatlarini qo‘llab-quvvatlashga alohida e’tibor qaratilgan [2].

She’riy asarlar, shuningdek, bolalarning emotsional rivojiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. She’r mazmunidagi hissiyotlar orqali bola yaxshilik, mehr, tabiatga muhabbat kabi ijobiy fazilatlarni anglaydi. Bu esa ularning ma’naviy-axloqiy tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik amaliyotda she’riy asarlardan foydalanishda interfaol metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan, she’r asosida rolli o‘yinlar tashkil etish, tasviriy faoliyat bilan integratsiya qilish yoki bolalarga she’r mazmuni asosida hikoya tuzdirish ularning ijodiy faolligini yanada oshiradi.

Ma'lumki, katta guruhda bolalar bugungacha bir qator she'rlar bilan tanishishgan, ko'pchiligini yod olishgan. Shularni ma'lum qilgandan keyin, tarbiyachi: "Adabiyotda hikoyalar, ertaklar va she'rlar bor. She'rlar hikoya va ertaklardan nimasi bilan farq qiladi?" degan ritorik savolni o'rtaga tashlaydi va

unga o'zi javob beradi. Tarbiyachiga talabalikda o'zlashtirgani adabiyotshunoslik kursidan ma'lumki, "She'r ohang jihatidan ma'lum bir tartibga solingan, his-tuyg'u ifodasi sifatida vujudga kelgan hayajonli ritmik nutqdir. She'riy nutqni ohang jihatidan ma'lum bir tartibga solish vositalari ritm (bir-biriga monand kichik bo'laklarning izchil va bir me'yorda takrorlanib kelishi) va qofiya (misralarning oxirida keladigan ohangdosh so'zlar) hisoblanadi". Tarbiyachi mana shu nazariy ma'lumotni tarbiyalanuvchilarga jo'n, tushunarli yo'sinda ma'lum qiladi. Hamma badiiy asarlar so'zlar ko'magida yaratilishini, she'rda shu so'zlar ma'lum tartibga, qoidaga solinishini va belgilangan ohangda o'qilishini tushuntiradi. Shu tartibda solingan so'zlar yig'indisida ham xuddi ertak va hikoyalarga, rivoyatlarga o'xshab shoirning fikri, hayotda muhim deb bilgan qarashlari aks etishini anglatadi. She'rning mazmunidan u nima haqida ekanini bilish mumkinligini ham aytadi. So'zni shunday tartib-tizimga solib yozadigan odam "Shoir" deyilishini, hikoya, ertak va rivoyatlar bituvchi esa "Yozuvchi" deyilishini ham eslatib o'tadi[3].

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida badiiy asarlarni janriy xususiyatlariga ko'ra o'rganish bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Turli janrdagi asarlar, xususan, she'riy asarlar bolalarning nutqini boyitish, so'z boyligini oshirish, fikrni ifodali va ravon bayon etish ko'nikmalarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. She'riyat orqali bolalarda ohangdorlikni his etish, ritm va qofiyani anglash qobiliyati rivojlanib, bu ularning badiiy nutqini yanada takomillashtiradi. Shu bilan birga, obrazli ifodalar bolalarning tasavvurini kengaytirib, ijodiy fikrlashini faollashtiradi hamda mustaqil g'oya yaratish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bundan tashqari, she'riy asarlar bolalarning emotsional va ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. She'r mazmuni orqali ular yaxshilik, mehr-oqibat, tabiatga muhabbat kabi insoniy fazilatlarni anglab yetadilar. Bu esa ularning shaxs sifatida shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Pedagogik amaliyotda she'riy asarlardan samarali foydalanish uchun interfaol metodlarni qo'llash muhimdir. Rolli o'yinlar, ijodiy topshiriqlar, tasviriy faoliyat bilan integratsiya qilish kabi usullar bolalarning faolligini oshiradi va o'quv jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim jarayonida she'riy asarlardan tizimli, izchil va maqsadga muvofiq foydalanish bolalarning nutqiy, intellektual, emotsional hamda ijodiy rivojlanishini ta'minlab, ularning barkamol shaxs bo'lib kamol topishiga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi takomillashtirilgan ikkinchi nashri. Toshkent-2022
2. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori 22.12.2020 yil 802-son
3. "Maktabgacha ta'limda badiiy matn bilan ishlash metodikasi" Q.Husanboyeva, M.Hazratqulov, G.Berdaliyeva Toshkent "innovatsion-Ziyo 2020

MAKTABGACHA TA’LIMDA TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Kenjaboyeva Sevara - Ajiniyoz nomidagi NDPI Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 3 kurs talabasi,
Ilmiy rahbar p.f.f.d. **G.Turebekova**

Kalit so‘zlar: tarbiya jarayoni, zamonaviy yondashuv, maktabgacha ta’lim, innovatsiya, pedagogik texnologiyalar, rivojlantiruvchi muhit, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.

Ключевые слова: воспитательный процесс, современный подход, дошкольное образование, инновации, педагогические технологии, развивающая среда, личностно-ориентированное образование.

Keywords: educational process, modern approach, preschool education, innovation, pedagogical technologies, developing environment, student-centered education.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida ulkan islohotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, mamlakatimiz kelajagi va ravnaqida muhim o‘rin tutadigan maktabgacha ta’lim sohasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Zero, bu tizim jamiyatning birlamchi va eng muhim bo‘g‘inidir. Bolalarda maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha ham tashkiliy, ham mazmun jihatidan ko'p ishlar qilinmoqda.

Maktabgacha ta’limda tarbiya jarayonini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari **shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, o‘yinli texnologiyalar, STEAM yondashuvi** va **axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT)** joriy etishga asoslanadi. Asosiy e’tibor bolaning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, mustaqilligini qo‘llab-quvvatlash va “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari” asosida har tomonlama kamol topishiga qaratiladi. Maktabgacha ta’lim tizimida tarbiya jarayoni bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Ushbu jarayon orqali bolada axloqiy, ijtimoiy, intellektual va emotsional sifatlar rivojlanadi. Shu bois tarbiya jarayonini zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogika fanida tarbiya jarayoniga nisbatan yondashuvlar tubdan o‘zgarib bormoqda. An’anaviy ta’lim modelidan farqli ravishda, bugungi kunda ta’lim jarayoni bolaga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. Bu yondashuvda bola faol subyekt sifatida qaraladi va uning qiziqishlari, ehtiyojlari hamda individual xususiyatlari hisobga olinadi.

Tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy metodlar bolalarning faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va ta’lim jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar va ijodiy topshiriqlar bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Rivojlantiruvchi muhit yaratish tarbiya jarayonining asosiy shartlaridan biridir. Bunday muhit bolalarning erkin faoliyat olib borishiga, o‘z qiziqishlarini namoyon etishiga va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Rivojlantiruvchi muhitda turli faoliyat markazlari, didaktik materiallar va o‘yin vositalari mavjud bo‘lishi zarur. Tarbiya jarayonida pedagogning roli alohida ahamiyatga ega. Pedagog bolalarni qo‘llab-quvvatlovchi, yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. U bolalarning mustaqilligini rivojlantirishi, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashi va ijobiy xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirishi lozim.

Shuningdek, tarbiya jarayonida individual yondashuv muhim hisoblanadi. Har bir bolaning rivojlanish darajasi, qiziqishlari va ehtiyojlari turlicha bo‘ladi. Shu sababli pedagog har bir bola bilan individual ishlashi va uning imkoniyatlarini hisobga olgan holda tarbiya jarayonini tashkil etishi zarur.

Maktabgacha ta’limda tarbiya jarayoni ijtimoiylashuv bilan chambarchas bog‘liq. Bola tarbiya jarayonida jamiyatda qabul qilingan me’yor va qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Bu esa uning kelajakda jamiyatda faol ishtirok etishiga zamin yaratadi. Tarbiya jarayonida ota-onalar bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Ta’lim muassasasi va oila o‘rtasidagi uzviy aloqalar bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Ota-onalar tarbiya jarayonida faol ishtirok etishi va pedagoglar bilan hamkorlik qilishi zarur.

Zamonaviy ta’lim tizimida tarbiya jarayonini tashkil etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Multimedia vositalari, interaktiv dasturlar va raqamli resurslar tarbiya jarayonini boyitadi va bolalarning qiziqishini oshiradi.

Amaliyotda tarbiya jarayonini tashkil etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, pedagogik yondashuvlarning yetarli darajada zamonaviy emasligi, rivojlantiruvchi muhitning to‘liq shakllanmaganligi va ota-onalar bilan hamkorlikning sustligi ushbu jarayon samaradorligini pasaytiradi.

Shu sababli tarbiya jarayonini takomillashtirish uchun kompleks yondashuv zarur. Zamonaviy metodlardan foydalanish, pedagoglarning malakasini oshirish va rivojlantiruvchi muhitni takomillashtirish orqali ushbu jarayonni samarali tashkil etish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’limda tarbiya jarayonini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish bolalarning barkamol shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish orqali jamiyat uchun yetuk, mustaqil fikrlaydigan va ijtimoiy faol shaxslarni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun O‘RQ-595-son

2. F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpo‘latova, N.M.Kayumova, M.N.A’zamova. Maktabgacha pedagogika.T.: - 2019

3. lex.uz

BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYAT VA TABIATNI ASRASH MAS'ULIYATINI SHAKLLANTIRISHDA "TIRIK BURCHAK"NING O'RNI

Atamuratova Napiza Baxtiyar qizi - Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda "tirik burchak"ning pedagogik va psixologik ahamiyati yoritilgan. Maqolada tirik tabiat bilan bevosita muloqot qilishning bolaning shaxs sifatida shakllanishiga ta'siri va tabiatni asrashga bo'lgan mas'uliyatini oshirish usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Ekologik madaniyat, tirik burchak, tabiatga mas'uliyat, ekologik tarbiya, kuzatuvchanlik, jonli tabiat, ekologik ong.

Bugungi kunda texnologik taraqqiyot va urbanizatsiya jarayonlari inson hayotini sezilarli darajada yengillashtirayotgan bo'lsa-da, ular bolalarning tabiiy muhit bilan bevosita aloqasining kamayishiga ham sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, shaharlashuv sharoitida o'sayotgan bolalar tabiat hodisalari, o'simlik va hayvonot olami bilan yetarli darajada tanishish imkoniga ega bo'lmayapti. Natijada esa ularning ekologik savodxonligi, atrof-muhitga nisbatan ongli munosabati va mas'uliyat hissi sust shakllanmoqda.

Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni tabiat bilan yaqinlashtiruvchi samarali pedagogik vositalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shunday vositalardan biri — "tirik burchak"dir. Tirik burchak bolalarga nafaqat o'simlik va hayvonlar haqida nazariy bilim berish, balki ularni parvarish qilish, kuzatish va ular bilan muloqot qilish orqali amaliy tajriba orttirish imkonini yaratadi.

Eng muhimi, tirik burchak orqali bolalarda tabiatga nisbatan mehr-muhabbat, g'amxo'rlik va daxldorlik hissi shakllanadi. Bola o'zi parvarish qilayotgan o'simlikning o'sishini yoki hayvonning holatini kuzatar ekan, tabiat bilan hissiy bog'liqlikni his qiladi. Bu esa kelajakda ekologik madaniyatli, atrof-muhitga befarq bo'lmagan shaxsni tarbiyalashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Tirik burchakning tarbiyaviy ahamiyati:

Tirik burchak maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarning nafaqat bilim, balki shaxsiy sifatlarini rivojlantirishda muhim didaktik vosita hisoblanadi. U orqali bolalarda quyidagi muhim ko'nikmalar bosqichma-bosqich shakllanadi:

• **Hissiy munosabat.** Bola tirik mavjudotlar — o'simliklar va hayvonlarga nisbatan mehr va g'amxo'rlikni o'rganadi. Gulning so'lib qolishi yoki qushning bezovta bo'lishi orqali u boshqalarning holatini his qilish, ya'ni empatiya tuyg'usini rivojlantiradi. Natijada bolada "zarar yetkazmaslik" tamoyili shakllanadi.

• **Tizimli parvarish.** Tirik burchakdagi o'simlik va hayvonlarni muntazam parvarish qilish bolada tartib-intizom va mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Har kuni suv quyish, yem berish, tozalikka rioya qilish kabi oddiy vazifalar orqali bola o'z majburiyatlarini bajarishga o'rganadi. Bu esa keyingi hayotida ham foydali bo'lgan barqaror odatlarni shakllantiradi.

• **Ilmiy yondashuv.** Kuzatish va tajriba orqali bola tabiat qonuniyatlarini anglay boshlaydi. Masalan, urug‘ning unib chiqishi, barglarning o‘sishi yoki baliqlarning harakati kabi jarayonlarni kuzatish bolada sabab-oqibat bog‘liqligini tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa uning dastlabki ilmiy tafakkurini shakllantiradi.

Shu tariqa, tirik burchak bolalarda hissiy, amaliy va bilish faoliyatini uyg‘un ravishda rivojlantirib, ularni tabiatga ongli va mas’uliyatli munosabatda bo‘lishga tayyorlaydi.

Tirik burchakni samarali tashkil etish uchun ma’lum pedagogik va amaliy tamoyillarga rioya qilish zarur. Bu tamoyillar bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari hamda xavfsizligini inobatga olgan holda tanlanadi:

Tirik burchakdagi o‘simliklar va parvarish jarayonlari yil fasllariga mos ravishda tashkil etilishi lozim. Masalan, bahorda urug‘ ekish va unib chiqishni kuzatish, yozda o‘sish jarayonini, kuzda barglarning o‘zgarishini, qishda esa dam olish holatini o‘rganish mumkin. Bu orqali bolalar tabiatdagi davriy o‘zgarishlarni tushunib boradilar.

Tirik burchakda turli xil o‘simliklar va (imkon qadar) kichik, xavfsiz hayvonlar bo‘lishi maqsadga muvofiq. Masalan, xona gullari, dorivor o‘simliklar, akvariumdagi baliqlar yoki qushlar bolalarda qiziqish uyg‘otadi. Turli geografik hududlarga xos flora va fauna vakillari orqali bolalar tabiatning rang-barangligini anglaydilar va ularning dunyoqarashi kengayadi.

Tarbiyachi bu jarayonda boshqaruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi rolni bajarishi kerak. Asosiy faoliyat — sug‘orish, oziqlantirish, kuzatish va oddiy parvarish ishlari (xavfsizlik qoidalariga amal qilgan holda) bolalar tomonidan bajarilishi muhim. Bu ularda mehnatsevarlik, javobgarlik va mustaqillik ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Tirik burchakdagi barcha o‘simlik va hayvonlar bolalar uchun xavfsiz bo‘lishi kerak. Zaharli o‘simliklardan foydalanmaslik, hayvonlarni to‘g‘ri parvarish qilish, tozalikni saqlash va gigiyena qoidalariga amal qilish muhim ahamiyatga ega.

Tirik burchak faoliyati tasodifiy emas, balki reja asosida olib borilishi lozim. Kuzatishlar, parvarish ishlari va kichik tajribalar muntazam ravishda tashkil etilsa, bolalarda barqaror bilim va ko‘nikmalar shakllanadi.

Shu tamoyillarga amal qilish orqali tirik burchak nafaqat bezak elementi, balki bolalarning ekologik, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi samarali ta’lim vositasiga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, tirik burchak — bu kichik ekotizim modelidir. Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni aynan mana shu kichik modeldan boshlanib, kelajakda ularning butun sayyoramizni asrab-avaylovchi shaxslar bo‘lib yetishishiga mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. "Ekologik ta’lim va tarbiya tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarori.

2. Shodiyev N.S. "Ekologik tarbiya nazariyasi va amaliyoti". Toshkent, 2018.

3. G‘ulomov P.N. "Tabiatshunoslik o‘qitish metodikasi". Toshkent, 2020.

4. Nikolayeva S.N. "Ekologicheskoye vospitaniye v detskom sadu" (Bog‘chada ekologik tarbiya). Moskva, 2017.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW TARAWINDA STEAM TEXNOLOGIYALARIN KEŃ QOLLANÍW ARQALI BILIMLENDIRIW SAPASIN JÁNE DE ARTTIRIW IMKANIYATLARI.

A.K. Ulikpanova-NMPI Mektepke shekemgi tálim kafedrasi oqitiwshisi
M.A. Aytjanova-NMPI Mektepke shekemgi tálim bag'dari 2-kurs talabasi

Tayanish tùsinikler: Bilimlendiriw, texnologiya, STEAM texnologiyaları, bilimlendiriw sapası, pànler toplamı, bilimlendiriw procesi, rawajlanıw bilim,ko‘nlikpe, jańa bag‘dar.

Ключевые слова: Образование, технология, STEAM-технологии, качество образования, предмет, образовательный процесс, развитие, знания, навыки, новое направление.

Key word: Education, technology, STEAM technologies, quality of education, collection of subjects, educational process, development, knowledge, skills, new direction.

Bilimlendiriw tarawına itibar jáne de kúsheytilgen bir waqıtta zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalarǵa tiykarǵı áhmiet berilmekte. Búgingi kún bilimlendiriwiniń eń tiykarǵı innovaciyalıq metodi hám perspektivalı texnologiyası bul - STEAM texnologiyası STEAM texnologiyası tálimi quramalı kórinse de onıń óz aldına qarasaq ápiwayı, túsinikli hám anıq ekenligin kóremiz:

S - science - tábiyiy pánler.T-texnologiya - texnologiya.E - injiniring - injenerlik.A - art - kórkem óner.M-math-matematika.

STEAM tarawları ilim, texnologiya, injenerlik, kórkem óner hám matematika tarawları bolıp tabıladı. Kóplegen bilimlendiriw shólkemlerinde bilimlendiriwdiń sapa nátiyjeliligin arttırıw maqsetinde STEAM texnologiyasınan maqsetli paydalanıp kelinbekte. Tálim alıwshılar ushın alǵan bilimlerin ámeliyatta sınap kóriw, tájiriybeler ótkeriw maqsetinde laboratoriya hàm LEGO sho‘lkemleri jaratilib atır. STEAM texnologiyası mektepke shekemgi bilimlendiriw hám mektep jasındaǵı balalardı tárbiyalawda eń qolaylı programma bolıp tabıladı. Onıń tiykarǵı ideyası sonnan ibarat, ámeliyat teoriyalıq bilimler sıyaqlı áhmietli. Yaǵnıy, úyreniw waqtında biz tek ǵana miyimiz benen emes, al qolımız benen de islewimiz kerek. STEAM qatnasınıń tiykarǵı ayırmashılıǵı sonnan ibarat balalar hár qıylı temalardı tabıslı úyreniw ushın da miydi da qolların da isletedi. Programmada balalarǵa belgili bir tártip, belgili birstandartlar belgilenbegen. Tek ǵana bala ózi ǵárezsiz, erkin, tájiriybelerge tiykarlanıp, ózi orınlap kórip nátiyjege erisiw, sezip, oylap, ańlap orınlanıwı kerek bolatuǵın principlerge súyenedi. Usı bilimlendiriw baǵdarlaması L.S.Vıgotskidiń "Durıs shólkemlestirilgen tálim - balanı rawajlanıwǵa jetekleydi" degen sózi ilimiy rawajlanıw principlerine tiykarlanǵan baǵdarlama. STEAM bagdarlamasında mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde arnawli tájiriybe yaǵnıy laboratoriya xanaların shólkemlestirip, balalardı ıqtıyarsız tálimge tartıp, jumıs dawamında olardıń innovaciyalıq-izertlew hám intellektuallıq qábiletlerdi rawajlandırıw úlken áhmiyetke iye.Mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında balalar ózleriniń erk-ıqrarın, dóretiwshiligin, beyimlesiwsheńligin rawajlandıradı hám basqalar menen birge islesiwdi úyrenedi.Bul kónlikpeler hám bilimler tiykarǵı bilim beriw wazıypasın quraydı, yagniy bul pútin

bilimlendiriw sisteması nege umtılıp atırǵanın durıs túsinip jetedi mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde STEAM baǵdarlaması tiykarında shólkemlestiriletuǵın barlıq jumıslarda balanıń aktivligi áhmiyetli esaplanadı. STEAM bagdarlamasında balalar menen tájiriybelerdi shólkemlestiriwde bárqulla balalardıń jas tárepleri esapqa alınıwı hár bir iskerliktegi processler ápiwayıdan quramalıǵa qaray shólkemlestiriliwi lazım. Usı principke ámel etiw islense ǵana, bala ushın qıyınshılıq tuwdırmaydı, ańsat, qolaylı, STEAM programmasında bala hár tárepleme intellektual, rejelestiretuǵın, tańlaw qàbiliyetleri rawajlana baslaydi.Túrli ilajlarda óz bilim hám kónlikpelerine súenip, óz qararların qabıl etiwge, hár qıylı iskerlikte yaǵnıy oyın, sóylesiw, oqıw hám izertlew iskerliginde ǵárezsizlik kórsete baslaydı. STEAM tálimi bolalardiń tómendegi áhmiyetli ózgesheliklerin rawajlandırıwǵa járdem beredi:

- Mashqalalardı keń túsiniw.
- Dóretiwshilik pikirlew
- Injenerlik jantasıw.
- Kritikalıq pikirlew Ilimiy metodlardı túsiniw hám qollanıw.
- Dizayn tiykarların túsiniw.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1.Mirziyoyev Sh.M. "Mektepke shekemgi tálim sistemasın túpkilikli jetilistiriw is-ilajları haqqında"ǵı PQ-3289-sanlı Qararı. Tashkent, 2017.

2."Ilm yo‘li" variativ oqıw baǵdarlaması. Ózbekstan Respublikası Mektepke shekemgi tálim ministrligi. Tashkent, 2020.

3.Jumaniyazova M.T. "Mektepke shekemgi tálimde innovaciyalıq texnologiyalar". Oqıw qollanba. Tashkent, 2020.

4.Yakubova D.T. "STEAM tálimi - zamanagóy tálimniń jańa dástúri". Metodikalıq usınıslar. Nókis, 2021.

5.Khalilova G. "STEAM texnologiyaların mektepke shekemgi tálimde qollanıw metodikası". Bilim hám tárbıya jurnalı. Nókis, 2022.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIWDI SHÓLKEMLESTIRIWDE INNOVACIYALIQ TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIW ÁHMIYETI

Kóshekbaeva Guldana Berikbaevna - Innovaciyalıq texnologiyalar universiteti 1-kurs student

Annotatsiya: Bul teziste zamanagóy mektepke shekemgi tálim sistemasındaǵı sapa ózgerisleri hám bul tarawda innovaciyalıq texnologiyalardan paydalanıwdıń pedagogikalıq zárúriyatı ilimiy jaqtan talqılanadı. Izertlew dawamında mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń kognitivlik belsendiliginiń artısı hám olardıń logikalıq pikirlew qábiletleriniń qáliplesiwi dástúriy hám innovaciyalıq metodlar arqalı salıstırmalı analizlendi. Teziste "Joybarlaw" hám "Problemalı-izertlew" metodlarınıń balanıń jeke shaxs bolıp qáliplesiwindegi áhmiyeti ashıp berilgen bolıp, sonday-aq tárbiyashınıń cifrlı kompetentligin

arttırıw boyınsha bir qatar ámeliy usınıslar keltirilgen. Alınǵan nátiyjeler innovaciyalıq jantasıwlardıń tálim sapasın asırıwdaǵı nátiyjeliligin tastıyqlaydı.

Tayanısh sózler: innovaciyalıq jantasıw, mektepke shekemgi tálim, pedagogikalıq texnologiya, joybarlaw usılı (project-based learning), kognitivlik belsendilik, kreativlik, cifrlı tálim ortalıǵı, tárbiyashı kompetentligi.

Búgingi kúnde mektepke shekemgi tálim sistemasın túpkilikli reformalaw hám onı zamanagóy talaplar tiykarında qayta qurıw mámleketlik siyasatınıń eń áhmiyetli baǵdarlarınıń birine aylandı. Bul basqısh balanıń tek keleshektegi oqıw jetiskenliklerin emes, bálki onıń psixofizikalıq salamatlıǵın, sociallıq adaptaciyasın hám intellektual potencialınıń belgilep beriwshi dáslepki hám eń juwapkershili dawir esaplanadı. Pedagogikada qáliplesken "tayın maǵlıwmatlardı beriw" usılı házirgi zaman balalarınıń tez ózgerip turatuǵın informacion ortalıqtaǵı qızıǵıwshılıqların tolıq qandıra almay otırǵanı sezilmekte. Usı sebepli de, mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde (MSHBSH) oqıw-tárbiya procesin shólkemlestiriwde innovaciyalıq jantasıwlardı engiziw tek qana májbúriy emes, bálki obyektiv zárúriyat retinde júzege shıqpaqta.

Mektepke shekemgi tálimdegi innovaciya túsinigi jiyilep aytılsa da, onıń mánis-mazmunın tek ǵana texnikalıq qurallar yamasa kompyuterlestiriw menen sheklep qoyıw úlken qátelik bolar edi. Shın mánisindegi innovaciyalıq jantasıw — bul balanıń ishki imkaniyatların hám kreativlik qábiletin oyatıwǵa baǵdarlanǵan, tárbiyashı hám bala ortasındaǵı subyekt-subyekt múnásebetlerin jańa sapalıq basqıshqa alıp shıǵıwshı pedagogikalıq ortalıqtı jaratıwdır. Bunda balanıń erkin pikirlewi, qıyallanıwı hám átraptaǵı dúnyanı óz betinshe izertlewine imkaniyat beriwshi metodlar, máselen, joybarlaw iskerligi, mánisli oyın texnologiyaları hám evristikalıq sáwbetler tiykarǵı orınǵa shıǵadı. Usı kóz-qarastan, tálim processin innovaciyalıq tiykarda qurıw balanıń mektep tálimine psixologiyalıq jaqtan sapalı tayarlanıwın támiyinlep qana qoymay, onıń ómir boyı dawam etetuǵın óz-ózine hám átrapqa bolǵan belsendi múnásebetin qáliplestiriwde sheshiwshi ról oynaydı.

Izertlewimizdiń metodologiyalıq tiykarın oqıw-tárbiya procesiniń házirgi jaǵdayın tereń analizlew hám onıń sapa kórsetkishlerin qarsılastırıwǵa baǵdarlanǵan kompleksli pedagogikalıq tájiriybe-sınaq jumısları quraydı. Teoretiyalıq túsiniklerdi ámeliyat penen sabaqlastırıw maqsetinde Nukus qalasındaǵı bir qatar mektepke shekemgi tálim shólkemleriniń tayarlıq toparlarında arnawlı baqlaw jumısları alıp barıldı. Bunda tiykarǵı itibar balalardıń dástúriy shınıǵıwlarǵa bolǵan múnásebeti hám jańa metodikalıq usıllar engizilgennen keyingi psixologiyalıq-kognitivlik ózgerislerdi salıstırıwǵa qaratıldı. Pedagogikalıq eksperiment dáslepki (aniqlawshı) basqıshında balalardıń óz betinshe qarar qabıllaw dárejesi hám kreativlik kónlikpeleri arnawlı test-oyınlar arqalı ólshep alındı, bul bolsa keleshektegi nátiyjelerdi obyektiv bahalaw ushın tayanısh kórsetkish bolıp xizmet etti [4, 65 b.].

Tájiriybe procesiniń eń áhmiyetli bólimi retinde tálim procesine "Joybarlaw" (Project-based learning) hám "Problemalı-izertlew" metodların izbe-iz engiziw strategiyası tańlap alındı. Bul metodikalıq jantasıwda tárbiyashı tek ǵana maǵlıwmat beriwshi shaxs emes, bálki balanıń izertlewshilik iskerligin baǵdarlap

turıwshı fasilitator rolinde shıqtı. Mısal ushın, "Átirapımızdağı tábiyaat" temasındağı joybar sheńberinde balalarǵa tek tayın súretlerdi kórsetiw menen sheklenbesten, olardıń aldına kishi-girim ekologiyalıq mashqalalar qoyıldı hám sheshim jolların óz betinshe izlewge imkaniyat berildi. G.N. Qurbanovanıń pikirinshe, dástúriy pedagogikadan innovaciyalıq modelge ótiwde balanıń subyektivlik poziciyasın arttırıw sheshiwshi áhmiyetke iye [7, 32 b.]. Joybarlaw usılı arqalı balalar birgelikte islesiwdi, juwapkershilikti bólistiriwdi hám eń baslısı, logikalıq dizbeklerdi qurıwdı ámeliyatta úyrendi.

Bul jerde álbette, balalardıń kognitivlik belsendiligin stilmullastırıwda multimedia imkaniyatları hám vizual texnologiyalardan kompleksli paydalanıw metodikası qollanıldı. Bunda vizuallastırıw tek bezew quralı emes, bálki abstrakt túsiniklerdi konkretlestiriwshi hám balanıń emotsional intellektin oyatıwshi mexanizm retinde xizmet etti. Interaktiv taxtalar hám arnawlı didaktikalıq animaciyalar járdeminde shınıǵıwlar dinamikalıq mazmun iyeledi, bul bolsa dástúriy metodlar menen salıstırǵanda balalardıń itibarın toptaw waqıtın sezilerli dárejede uzayttı. Kognitiv belsendilikti arttırıwda vizual tayanısh signallarınıń áhmiyeti zamanagóy pedagogikalıq psixologiyada da óz tastıyǵın tapqan bolıp, bul jantasıw balanıń maǵlıwmattı tek qabıllap qoymastın, bálki onı vizual obrazlar arqalı qayta islewine járdem beredi [9, 88 b.]. Alınǵan kórsetkishlerdiń isenimliligin támiyinlew maqsetinde hár bir basqıshta balalardıń qızıǵıwshılıq kartaları hám ózlestiriw monitoringi júrgizip barıldı.

Sınaq-tájiriybe jumıslarınıń juwmaqlawshı basqıshında alınǵan kórsetkishler dástúriy hám innovaciyalıq jantasıwlar arasındağı sapalıq ayırmashılıqtı anıq kórsetip berdi. Atap aytqanda, innovaciyalıq metodlar sistemalı túrde qollanılǵan eksperimental toparlarda balalardıń logikalıq pikirlew dárejesi dástúriy baǵdarlamadağı toparlar menen salıstırǵanda ortasha 25-30% ǵa joqarı ekenligi anıqlandı. Bul kórsetkish tek qana sanlar dizbegi emes, bálki balalarda sebepli-nátiyjeli baylanıslardı qurıw, berilgen tapsırmalardı kreativ jol menen sheshiw hám analizlew qábiletleriniń sezilerli dárejede rawajlanǵanlıǵınıń dálili bolıp tabıladı. Bunday jetiskenliklerge erisiwde R. Yusupov atap ótkenindey, tálim processindegi cifrlı hám interaktiv komponentlerdiń balanıń kognitivlik shegaraların keńeytiwge tásiri sheshiwshi ról oynadı [9, 92 b.].

Sınaq-tájiriybe jumıslarınıń juwmaqlawshı basqıshında alınǵan kórsetkishler dástúriy hám innovaciyalıq jantasıwlar arasındağı sapalıq ayırmashılıqtı anıq kórsetip berdi. Atap aytqanda, innovaciyalıq metodlar sistemalı túrde qollanılǵan eksperimental toparlarda balalardıń logikalıq pikirlew dárejesi dástúriy baǵdarlamadağı toparlar menen salıstırǵanda ortasha 25-30% ǵa joqarı ekenligi anıqlandı. Bul kórsetkish tek qana sanlar dizbegi emes, bálki balalarda sebepli-nátiyjeli baylanıslardı qurıw, berilgen tapsırmalardı kreativ jol menen sheshiw hám analizlew qábiletleriniń sezilerli dárejede rawajlanǵanlıǵınıń dálili bolıp tabıladı. Bunday jetiskenliklerge erisiwde R. Yusupov atap ótkenindey, tálim processindegi cifrlı hám interaktiv komponentlerdiń balanıń kognitivlik shegaraların keńeytiwge tásiri sheshiwshi ról oynadı [9, 92 b.].

Interaktiv oyın texnologiyalarınıń engiziliwi balalardıń informacion yadı hám verbal kommunikaciyasına da óziniń unamlı tásirin kórsetpey qalmaldı. Shınıǵıwlar dawamında multimedia quralları arqalı usınılǵan vizual obrazlar hám situaciyalıq oyınlar maǵlıwmattıń balanıń uzaq múddetli yadında bekkem saqlanıwına imkaniyat jarattı. Baqlawlarımız sonı kórsetetinki, interaktiv ortalıqta bilim alǵan balalardıń sózlik qorı dástúriy toparlardaǵı qarsılaslarına qaraǵanda bayıraqlıǵı hám sóylew mánisiniń kórkemliligi menen ajıralıp turdı. Bul proceste "edutainment" koncepciyasınıń áhmiyeti ayırıqsha bolıp, maǵlıwmattı emotsional qabıllaw balanıń tek intelektin emes, bálki onıń sóylew mánisi hám kommunikativ kónlikpelerin de tábiylestirdi [8, 15 b.].

Sonday-aq, izertlew nátiyjeleri tárbiyashılardıń professional iskerligindegi transformaciyanı da ashıp berdi. Tálim procesine innovaciyalardıń engiziliwi pedagoglardıń zamanagóy texnologiyalar menen islesiw kónlikpelerin turaqlı tilde rawajlandırıwdı talap etti, bul bolsa óz gezeginde oqıw-tárbiya procesiniń sapalı hám qızıqlı mazmun iyelewine alıp keldi. Tárbiyashılar tárepinen zamanagóy didaktikalıq qurallardan erkin paydalana alıw qábileti shınıǵıwlardıń metodikalıq dizbegin jandandırıp, balalardaǵı passivlikti saplastırdı. Bunday metodikalıq jańalanıwlar shólkemdegi ulıwma pedagogikalıq muhittiń belsendiligin arttırıp, tálim hám tárbiya procesiniń birligin jańa basqıshqa shıǵarıwda tiykarǵı katalizator xizmetin ótedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Mirziyoev Sh.M. Niyatimiz ulug‘, ishimiz xayrli, kelajagimiz yorug‘. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2019. – 400 b.

2. “Ilk qadam” mektepke shekemgi tálim shólkeminiń mámleketlik oquv baǵdarlaması (tastıyıqlanǵan hám qayta islengen basılımı). – Tashkent: MTTV, 2022. – 96 b.

3. Jumaev M.E. Mektepke shekemgi tálim metodikası. Oqıw qollanba. – Tashkent: “Sano-standart” baspası, 2021. – 256 b.

4. Qurbanova G.N. Zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalar hám olardı tálim-tárbiya procesine engiziw usılları. – Nókis: “Bilim”, 2020. – 180 b.

5. Robert S. Innovative Approaches in Preschool Education: Theory and Practice. – Oxford University Press, 2018. – 312 p.

6. Sapaeva K. Mektepke shekemgi bilimlendiriwde innovaciyalıq iskerlik tiykarları hám kreativlik. – Tashkent: “Navruz”, 2023. – 144 b.

7. Qurbanova G.N. Pedagogikalıq maharat hám innovaciya: Metodikalıq qollanba. – Nókis, 2021. – 120 b.

8. “Mektepke shekemgi tálim” ilimiy-metodikalıq jurnalı. – Tashkent, 2023. – № 4. – 45-48-bb.

9. Yusupov R. Cifrlı pedagogika hám tálimde multimedia texnologiyalarınan paydalanıw metodikası. – Tashkent: “Zamon”, 2022. – 210 b.

Ózbekstan Respublikasınıń Nızamı. “Mektepke shekemgi tálim hám tárbiya haqqında”ǵı Nızamı. 2019-jıl 16-dekabr, ÓRQ-595-san.

SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIM ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

S.Shermetova – Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta’lim mutaxassisligi 1 bosqich magistranti

Annotatsiya: Tezis shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish masalalarini o‘rganadi. Tadqiqot bolalarning individual xususiyatlari va rivojlanish darajalari asosida pedagogik yondashuvlarni samarali qo‘llash yo‘llarini tahlil qiladi. Shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasalarida pedagoglarning rolini oshirish, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish va ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillash-tirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tezis maktabgacha yoshdagi bolalarning ta’lim sifatini yaxshilash va ularning ijtimoiy hamda emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, maktabgacha ta’lim, bolalarni qo‘llab-quvvatlash tizimi, individual yondashuv, pedagogik strategiyalar, ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlash, ota-ona hamkorligi.

Jamiyatimizda eng oliy qadriyat insondir. Shaxslarni tarbiyalashga e'tibor qaratish, ularning qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirish va shaxsiy fazilatlarini oshirish zamonaviy, rivojlangan jamiyatning eng muhim vazifalaridan biridir. Shaxsning to‘laqonli rivojlanishi jarayoni maktabgacha yoshdan boshlanib, butun ta’lim va tarbiya tizimini qamrab oladi. Insonning xarakteri, qobiliyatlari va qiziqishlari aynan bolalik davrida shakllana boshlaydi.

Bolalar bizni ularning xatti-harakatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va individual moyilliklari bilan hayratga soladi. Hech bir bola boshqasiga to‘liq o‘xshamaydi, hatto egizaklar ham o‘ziga xos farqlarga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, ta’limning asosiy maqsadlari barcha bolalar uchun bir xil bo‘lishi lozim.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv pedagogikaning eng muhim tamoyillaridan biri hisoblanadi. Bolalarni tarbiyalashda individual yondashuv qo‘llanilishi lozim, u anatomiya, fiziologiya, psixologiya, yosh va boshqa shaxsiy xususiyatlarni inobatga olgan holda amalga oshiriladi. Shu bois, bolaning tana tuzilishi, fiziologik xususiyatlari va markaziy asab tizimining o‘ziga xos jihatlarini o‘rganish birinchi darajali ahamiyatga ega.

Bolalarning individual xususiyatlarini aniqlash esa vaqt talab qiladigan va tizimli kuzatish asosida amalga oshirilishi kerak. Buning uchun o‘qituvchi aniq reja tuzishi, vaqti-vaqti bilan bolalar va ularning ota-onalari uchun qisqacha qaydlar yozib borishi zarur. Mashg‘ulotlar jarayonida bolalarning atrof-muhitdagi ob’ektlar va hodisalar haqidagi tushunchalari rivojlanadi, kengayadi va chuqurlashadi. Bolalar yangi bilimlarga ega bo‘lib, asosiy mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradilar, sodda xulosalar chiqarishni o‘rganadilar va fikrlarini mantiqan izchil tarzda ifodalashni mashq qiladilar. Shu bilan birga, ular to‘plangan taassurotlar va kuzatuvlarini og‘zaki ravishda ifoda etish malakasini rivojlantiradilar. Mashg‘ulot davomida bolalarda idrok, ixtiyoriy

e’tibor, xotira va tasavvur rivojlanadi, shuningdek iroda, tashkilotchilik, qat’iyatlilik, mehnatsevarlik va kollektivizm tuyg‘usi mustahkamlanadi.

Masalan, “Nima o‘zgardi?” mashqi orqali bolalar diqqatini, kuzatuvchanligini va xotirasini rivojlantiradi. Stol ustiga turli buyumlar joylashtiriladi va bola ularning joylashuvini yodlaydi. Keyin ko‘zlarini yumib, 20 gacha sanash so‘raladi, shu vaqt ichida ba’zi buyumlar almashtiriladi yoki olib tashlanadi. Boladan o‘zgarishlarni aniqlash so‘raladi. Shu kabi mashqlar bolalarning diqqatini rivojlantirishga xizmat qiladi, masalan, “Taqiqlangan raqam” mashqi: 4 raqamini aytmasdan, 1 dan 41 gacha sanash. Ushbu mashqlar nafaqat aqliy rivojlanishga, balki shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mashg‘ulot davomida barcha bolalar ma’lum xulq-atvor qoidalariga rioya qilishi zarur: jim o‘tirish, diqqat bilan tinglash, ahamiyatsiz mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanmaslik, boshqalarni bezovta qilmaslik va ish joylarini tartibli saqlash. Ba’zi bolalar ushbu qoidalarga osongina amal qiladi va intizomni mustahkamlaydi, boshqalari esa faolligi yetishmagan yoki diqqatni jamlay olmaydi, bu ularning temperament va asab tizimining xususiyatlariga bog‘liq bo‘lishi mumkin.[3]

Individual yondashuv bolalarning fikrlash, yodlash, diqqat, tashabbuskorlik va ijodkorlik jarayonlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Jim, uyatchan yoki passiv bolalarda bu yondashuv orqali ilgari sezilmagan fazilatlar yuzaga chiqadi. Ularning faolligini rag‘batlantirish uchun o‘qituvchi avvalo bolalarni o‘ziga jalb qilishi, guruhga moslashishlariga yordam berishi va do‘stona muhit yaratishi lozim.

Uyatchan yoki chekka bolalarni mashg‘ulotlarda faqat so‘ralganda jalb qilish, ularning oldingi bilimlari asosida asta-sekin yangi va qiyin materiallarga o‘tish tavsiya etiladi. Shuningdek, o‘quv jarayonida o‘yinga asoslangan metodlar qo‘llanilishi, uyatchan yoki passiv bolalarda faollik, ixtiyoriy e’tibor va qat’iyatni shakllantirishga yordam beradi.

Ko‘pincha bolalarning darslardagi passivligi o‘qituvchining noto‘g‘ri metodikasi bilan bog‘liq bo‘ladi. Agar faqat faol va qobiliyatli bolarga e’tibor qaratilsa, dars jarayoni qolgan bolalar uchun samarali bo‘lmaydi, shuning uchun individual yondashuv har bir bolaga mos tarzda tashkil etilishi muhimdir.

Sust tushunadigan bolalarga individual yondashuv ayniqsa muhim hisoblanadi. N. A. Dobrolyubov o‘zining 1858 yilda yozgan “Sessiz tushunadigan o‘quvchilar” asarida bunday bolalarga e’tibor qaratgan. U bunday bolalarni tavsiflab, ularni dangasa yoki ahmoq deb hisoblamaslik kerakligini ta’kidlaydi, chunki ular ko‘plab ijobiy xususiyatlarga ega bo‘ladi. Bu bolalar diqqatli, ehtiyotkor va turli kundalik vazifalarni samarali bajarishga qodir. Bunday bolalar itoatkor, xushmuomala va sabrli bo‘ladilar. Garchi ular o‘rganishda sekinlik qilsa ham, o‘zlashtirgan bilimlarini mustahkam xotirada saqlashadi. Sust bolalar bilan ishlashda o‘qituvchi sabrli bo‘lishi, ularni shoshmasligi, javob berishga majburlamasligi, birinchi chaqirmasligi, ishonchni shakllantirish va ularning har bir javobini rag‘batlantirish kerak. N. A. Dobrolyubovning individual yondashuv bo‘yicha g‘oyalari bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib, pedagogik amaliyotda to‘liq oqlangan hisoblanadi.

Bunday yondashuvni amaliyotga tatbiq qilish uchun “Korrektor” o‘yini samarali vosita bo‘lishi mumkin. Bolalar bu o‘yinni odatda juda yoqtiradilar, chunki u ularga

muhim shaxs sifatida mas’uliyatni his qilish imkonini beradi. Avvalo, bolaga “korrektor” so‘zining ma’nosi tushuntiriladi. Bola sevimli kitob yoki jurnalidan foydalanadi. Matnni ko‘rib chiqqanida qaysi harflar noto‘g‘ri yozilganini aniqlash va tuzatish vazifasi unga topshiriladi. Agar bola barcha xatolarni to‘g‘ri aniqlasa, uni maqtash muhimdir; hatto kichik mukofot berish (shirinlik yoki sovg‘a) rag‘bat sifatida ishlatilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, tizimli va puxta o‘ylangan individual yondashuv bolalarning rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, maktabgacha ta’limda individual yondashuvni amalga oshirishda har bir detalning ahamiyati katta bo‘lib, e’tiborsiz qolishi mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyot:

1. Dobrolyubov, N. A. Sessiz tushunadigan o‘quvchilar. – Sankt-Peterburg: 1858. – 78 b.

2. Vygotskiy, L. S. Maktabgacha yoshdagi bolalarda rivojlanish va tarbiya. – Moskva: Pedagogika, 1991. – 256 b.

3. Zimnyaya, I. A. Bolalarning shaxsiy xususiyatlari va pedagogik yondashuvlar. – Moskva: Akademiya, 2000. – 312 b.

4. Davlatbek, A. Shaxsga yo‘naltirilgan maktabgacha ta’lim tizimi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018. – 145 b.

5. Elkonin, D. B. Bolalar psixologiyasi va individual rivojlanish. – Moskva: Nauka, 1989. – 224 b.

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI MEKTEPKE SHEKEMGI TALIM SISTEMASIN MODERNIZATSIYALAWDIŃ ÚSTIN BAĠDARLARI

Ómirbaeva Biybijamal - Ajiniyaz atındaģı Nókis mámlektlik pedagogikalıq instituti Mektepke shekemgi talim baģdari 2-kurs talabası

Annotasiya: Bul maqala Ózbekstan Respublikasi Mektepke shekemgi tálim sistemasınıń modernizaciya bağdarların sistemalı tárzde izertlew etedi. Zamanagóy pedagogikalıq jantasıwlar, innovciyalıq texnologiyalar, kompetenciyalıq model, cifrlı tálim hám de milliy-mádeniy qádiriyatlar tiykarında analiz etiledi.

Tayanish tusinikler: mektepke shekemgi tálim, modernizaciya, pedagogikalıq innovatsiya, cifrlı tálim, kompetenciyalar

Mektepke shekemgi tálim-bala ómirindegi eń zárúrli pedagogikalıq basqısh bolıp, onıń keyingi tálim, psixologiyalıq jáne social rawajlanıwına tiykar saladı. Búgingi kúnde globallıq tálim maydanında zaman talapları joqarı bolıp, mektepke shekemgi tálim sistemasın modernizaciyalaw tálim arqalı sapalı tayarlıqtı támiyinlewdiń ústin turatuģın bağdarına aynalģan. Modernizaciya procesi pedagogikalıq jantasıwlardı jańalaw, zamanagóy texnologiyalardı engiziw hám professional kadrlardı tayarlawdı talap etedi. Ózbekstan Respublikası "Mektepke shekemgi tálim hám tárbiya tuwrısında”gi nızamına tiykarlanıp mektepke shekemgi tálim mámleketimizde úzliksiz

tálimdiń tiykarǵı basqıshlardan biri esaplanadı. Usı waqıtta mektepke shekemgi tálimdi modernizaciyalawda tómendegilerge; itibar beriw zárúrli áhmiyetke iye :

A) mektepke shekemgi tálim hám tárbiyanıń anıq tiykarların belgilew ;

B) mektepke shekemgi tálimdiń jáhán tájiriybesine tıykarlanıw;

V) mektepke shekemgi tálimdi joqarı maǵlıwmatlı pedagoglar menen tolıq támiyinlew

Búgingi kúnde mektepke shekemgi tálim 5-7 jaslı balalardıń sawatlılıǵın quram taptırıw hám olardı sanaqqa úyretiw wazıypasın orınlap atır. Usınıń sebepinen mektep táliminiń baslanǵısh klass wazıypasın modernizaciyalawǵa mútajlik bar. Usı máselede biziń kózqarasımız tómendegishe mektepke shekemgi tálim balalardıń sawatlılıǵın quram taptırıwı, olardı mektep tálimine tayarlaw hám psixik-fizikalıq shınıqtırıw wazıypasın orınlawı, mektep táliminiń baslanǵısh klass basqıshı oqıwshılardı pánler tiykarları menen dáslepki basqıshta tanıstırıwı, olardı bilim dúnyaǵa alıp kiriwi hám tálimdiń keyingi basqıshına tayarlaw wazıypasın orınlawı maqsetke muwapıq boladı.Innovciyalıq tálim texnologiyası-bul oqıw procesiniń nátiyjeliligin asırıw tálim hám tálim iskerligi ushın eń jaqsı shárt-shárayatlardı jaratıw ushın ámeldegi usıllardi jańa yamasa sapa jaǵınan jaqsılawdı óz ishine alǵan oqıw hám tálim iskerligin shólkemlestiriw metodologiyası.Innovatsiya jańa ilimiy bilimlerdi, qanday da jańa ashılıwlardıń, oylap tabıwlardı alıwǵa qaratılǵan izertlew iskerliginen paydalanıw arqalı rawajlanadı. Mektepke shekemgi jastaǵı balalarǵa tálim beriwde kompetenciyalıq jantasıw ósip baratırǵan bala shaxsın turmısqa tayarlaw, minez-qulıq norma hám qádiriyatlardı ózlestiriw, basqa insanlar menen ushırasıw, ol jaǵdayda " Men" obrazın qurıw menen baylanıslı bolǵan iskerlik usılların qáliplestiriwge tayarlıqtı názerde tutadı. Búgingi kúnde mektepke shekemgi tálim mazmunın jetilistiriwde ayriqsha metodikalıq, pedagogikalıq, psixologiyalıq tayarlıq menen islew dáwir talapsına aylandı. Sebebi mektepke shekemgi tálim mazmunın jetilistiriw keń mánisli túsinik bolıp, onı nátiyjeli ámelge asırıw mektepke shekemgi tálim shólkem imaratınıń jaǵdayı, tárbiyashi-pedagoglar, tárbiyashi járdemshileri, ata-analar hám de balalardıń tálim processtegi qatnasıwı uyanavatsion bolıwı lazımlıǵın talap etedi. "Dáslepki hám mektepke shekemgi jastaǵı balalar rawajlanıwına qoyılatuǵın Mámleket talapları" hám de "Ilk Qadam" Mámleket oqıw programması tiykarında jantasıw processinde pedagogikalıq-psixologiyalıq, metodikalıq, kórkem ádebiyatlar sanı hám sapası, hár bir jas toparına uyqas hám tán ádebiyatlar menen bayıtıp barıw da zárúrli másele. Mektepke shekemgi tálim balanıń tayansh kompetenciyalardı rawajlandırıw ushın tiykar bolıp xızmet etedi.Mámleket oqıw programması kompetenciyalıq jantasıwǵa tiykarlanǵan. Kompetenciya-balanıń bilim, kónlikpe, ilmiy tájriybe hám qádiriyatları jıyındısı.Kompetentli bala óz bilim, kónlikpe hám kónlikpelerin arnawlı bir jaǵdayda jóneltiriwi hám qóllawı, óz maqsetine jetiwi hám rawajlanıwdıń hár bir basqıshında jasına qaray sáykes keletuǵın wazıypalardı sheshiwi múmkin.

Paydalang‘an adebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. – Toshkent.

2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.

3. Hasanboyeva O., Yo‘ldosheva M. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.

4. Karimova G. Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.

ESHITISHIDA NUQSONI BO’LGAN BOLALARNI MEHNATGA O’RGATISH

G.Tasbaeva – Ajiniyoz NDPI Maktabgacha tarbiya va defektologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Esbosinova Ayzada. Ajiniyoz NDPI Defektologiya(logopediya) ta’lim yo’nalishi 3-b talabasi

Oilada farzandning dunyoga kelishi ota –ona uchun nafaqat quvonch va shodlik manbai – baxt nashidasi, balki mas’uliyat hissi ham demakdir. Chunki go’dakning dunyoga kelishi muayyan orzular, hayotiy rejalar bunyod bo’ladi. Har ne bo’lganda ham baxt va mas’uliyat hissi ota –onani go’dagi bilan birga qayta tarbiyalaydi, desak yanglishmaymiz. Axir farzand – u qanday bo’lishidan, qay holatda bo’lishidan qat’iy nazar naslimiz davomchisi, o’zligimizning, balki kamchiliklarimizning mevasi….

Maqolamizda eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalarni mehnatga o’rgatish xususida so’z yuritmoqchimiz.

Ota-onaning ko’pchiligi farzandini mehnatdan chegaralab, mehnatsevarlik bola balog’at yoshiga yetib, o’z hayot yo’lini tanlaganida shakllanadi, deb fikrlaydilar. Agar yosh bolani mehnatga hayot quvonchlari sifatida munosabatda bo’lish, undan shodlanishga o’rgatilmasa, mehnat bola uchun majburiy zaruriyatga aylanadi. Bolani maktabgacha tarbiya yoshidan boshlab mehnat faoliyatiga ko’niktirish, mehnat qilish usullarini egallashiga ko’maklashish unda inson hayoti va mehnatidagi o’rnini belgilaydigan xarakter qirralarini shakllantirishga qulay shart- sharoit yaratadi.

Eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalar tarbiyasi esa ota-onalar zimmasiga yanada ko’proq mas’uliyatni yuklaydi. Bola tarbiyasiga taqdim etiluvchi umumiy talablardan chekinmagan holda mutaxassis taklif etgan maxsus vazifalarni ado eting. Bugungi kunda eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalar tarbiyasi yuzasidan ko’plab adabiyotlar, tavsiya va yo’riqnomalar mavjud. Ulardan farzandingizga zarur o’quv va maishiy ko’nikmalarni hosil qilish uchun foydalanishingiz mumkin. Lekin yodingizda bo’lsinki, hech bir shaxs dangasa, ishyoqmas, yolg’onchi, tovlamachi bo’lib dunyoga kelmaydi, ularda bu xususiyatlar tarbiya natijasida shakllanadi. Yana shu narsa aniqki, hamma ham farzandining haqiqiy inson bo’lib voyaga yetishini istaydi. Afsuski, istak o’zi yetarli emas. Bolalarni mehnatsevar, adolatparvar, qat’iyatli qilib tarbiyalash, ularga shu sifatlarni singdirish lozim, buning uchun esa, avvalo, o’zingiz namuna ko’rsata bilishingiz darkor.

Mehnat inson hayoti uchun, uning farovon turmush kechirishi uchun hamisha asos bo’lib kelgan va shunday bo’lib qoladi. Mehnat - farovon va baxtli hayot kechirishining eng asosiy sharti bo’lganligi sababli hamma fuqarolar uchun

majburiydir. Mehnat odamlarning biror maqsad uchun sarflagan vaqti, aqliy va jismoniy kuchi yoki faoliyatidir. Barcha tirik mavjudot nimanidir iste'mol qilish hisobiga yashaydi, umrini davom ettiradi. Yerda yashovchi mayda qurt-qumursqalardan tortib, parrandalargacha, suv ostida yashovchi jonivorlardan tortib ulkan hayvonlar-gacha ovqatsiz yashay olmaydi. Shuningdek, odamlar ham uzluksiz ovqatlanadi, hayot kechiradi. Boshqa tirik mavjudotlardan farqli o'laroq, odamlar kiyinishadi, ijod qilishadi. Mehnat jarayonidagina oziq-ovqat, kiyim –kechak va boshqa zarur narsalar yaratiladi. Mehnat inson hayotini sermazmun qiladi va boyitadi. Odamlar mehnat qilish jarayonida sog'liqlarini mustahkamlaydilar, obro' orttiradilar va o'z kelajaklarini yaratadilar. Ota-bobolarimiz asrlar davomida mehnatni ulug'lab kelishgan, o'zlari ham sidqidildan mehnat qilishgan. Bizga ulardan meros bo'lib qolgan barcha xazina – ilmiy-badiiy kitoblar, turli xildagi san'at asarlari, memorchilik obidalari va boshqa narsalar ana shu mehnatning mahsulidir.Eshitishda nuqsoni bolgan bolalarni ha'm barcha tendoshlari kabi mehnatka orgatish mumkin. Bunda eshitishda nuqsoni bolgan bolalaga, eshitishda nuqsoni bo'lganligi uchun engil vaziyfa berish bilan cheklanishga yo'l qoymaslik kerak. Bolalarda mehnat faoliyatidagi xotasini o'z baqtida bartaraf etishga urgatish kerak boladi. Ishlamaslik bolalarda dangasaliklarga sabab bo'ladi. Mehnat eshitishda nuqsoni bo'lgan bola shaxsini har tomonlama kamol toptirishning asosiy omili hisoblanadi. Shuning uchun kar bolalarni kichik yoshidan boshlab mehnat qilishga o'rgatish zarur.

Demak, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ham sog'lom tengdoshlari kabi mehnatsevar bo'lib tarbiyalash bilan bir vaqtda, inson qo'li bilan yaratilgan narsalarni qadrlash, ardoqlash va uni uvol qilmaslikka o'rganishlari kerak. Ota-onalar kar farzandlarini kelajagini o'ylab, ularni ilk yoshlaridan mehnatga o'rgatib, chiniqtirib borishlarimaqsadga muvofiq. To'g'ri tarbiyaning eng ta'sirli, eng samarali usuli ham mehnatdir. Ota-onalar eshitishida nuqsoni bo'lgan farzandlarining mehnatiga har doim ham muhtoj bo'lavermaydilar, lekin bolani yoshligidan ishga o'rgatish, mehnatga ko'niktirish zimmalaridagi burch, asosiy vazifadir.

Foydalangan adabiyatlar

1.LogopediY(pod red .A.S .volkovoy)M.:vlados.2003 g
2.Muminova L,Ayupova M.LogopediY.T.:Oqıtıwshı 1993 y

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDIŃ INTELLEKTUAL RAWAJLANIWIN ÚYRENIWDIŃ MAZMUNI

Bauetdinova Shaxrezada Ajiniyaz atındaǵı NMPI 1-kurs talabası
Ilimiy basshısı p.i.f.d. **G.Turebekova**

Tayanısh sózler: intellekt, rawajlanıw, qábilet, mektepke shekemgi jastaǵı bala, aqılıy tárbiya, aqılıy rawajlanıw logikalıq pikirlew.

Ключевые слова: интеллект, развитие, способности, дошкольник, умственное воспитание, умственное развитие, логическое мышление.

Keywords: intellect, development, ability, preschool child, mental education, mental development, logical thinking.

Intellekt (latınsha “intellectus” sózinen alınǵan bolıp aqıl, ańǵarıw, túsiniw, túsinik- jańa jaǵdaylardan xabardar bolıw, tájiriybe tiykarında úyreniw hám yadlaw qábileti, abstrakt túsiniklerdi túsiniw hám qóllaw, olardan paydalanıw qábiletinen ibarat psixikanıń sapası bolıp tabıladı. Tusinip jetiw intellektual qábilettiń bekkem strukturası esaplanadı. Intellektti aqılıy processler sisteması, mashqalalardı sheshiwdiń usılı hám strategiyası, seziw aktivligin talap etetuǵın jaǵdayǵa individual jantasıwdıń natiyjeliligi, yaǵnıy, kognitiv usıl arqalı oyda sawlelendiriw múmkin.

Psixolog Raymond Kettelldıń intellekt teoriyasına kóre aqıl shama menen mobil hám kristallanǵan dep klassifikaciyalaw múmkin. Birinshisi, logikalıq pikirlew, aldınǵı tájiriybeden sırtta bolǵan mashqalalardı analiz qılıw hám sheshiw qábiletinen ibarat; ekinshisi tóplanǵan tájiriybe hám úyrenilgen bilim hám kónlikpelerden paydalanıw qábiletin óz ishine aladı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardı aqılıy tárbiyalaw balalardıń belsendi pikirlew iskerligin rawajlandırıwǵa úlkenlerdiń belgili bir maqset penen tásir etiwi bolıp tabıladı. Ol balalarǵa dógerek-átiraptaǵı álem haqqında bilimler beriwdi, olardı sistemalastırıw, balalarda biliwge qızıǵıwshılıq oyatıw, aqılıy kónlikpe hám tájiriybelerdi qáliplestiriw, biliw qábiletlerin rawajlandırıwdı óz ishine aladı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarǵa intellektin rawajlandırıwdı durıs shólkemlestiriw ushın olardıń aqılıy rawajlanıw qábiletleri hám imkaniyatların biliw kerek. Mektepke shekemgi bilimlendiriw jasında basqa jas dáwirlerine qaraǵanda aqılıy rawajlanıwdıń joqarı pátte rawajlanıwı gúzetiledi. Ásirese, dáslepki jas toparı balalarınıń aqılıy rawajlanıwına ayrıqsha itibar qaratıw zárúr. Zamanagóy izertlewlerdiń nátiyjeleri sonı kórsetedi, eki jasqa shekemgi balalarda júdá úlken kólemdegi biliw belsendiligi gúzetiledi. Balanıń sanası tez rawajlanıp, ol úsh jasqa kelgende úlken adamlardıń aqıl kúshiniń seksen procentine teńlesedi. Bul jaǵday mektepke shekemgi jastaǵı bala sanasın artıqsha zorıǵıwlardan saqlawdı talap etedi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń aqılıy rawajlanıwında jol qoyılǵan kemshiliklerdi keyin ala saplastırıw qıyın keshedi. Tálim-tárbiya procesinde jol qoyılǵan kemshilikler keleshekte balanıń hár tárepleme rawajlanıwına unamsız tásir kórsetedi. Mısalı: shańaraqta, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balanıń qurılıs materialları, konstruktorlar menen oynawına itibar qaratpaslıq aqıbetinde mektepte geometriya, sızıw sıyaqlı pánlerdi ózlestiriwde qıyınshılıq tuwdırıwshı keńislikte túsiniwdiń rawajlanbaslıǵına alıp keledi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balanıń aqılıy rawajlanıwındaǵı tiykarǵı ózine tánlik – obrazlı biliw formaların (túsiniw, obrazlı pikirlew, kóz aldına keltiriw) iyelewde, ayqın kórinedi. Balada rawajlanatuǵın biliw processleri hár qıylı iskerlik túrlerinde kórinedi. Balada túsiniktiń rawajlanıwı arqalı ol iskerliktiń kórinisin kóz aldına keltire aladı, ámelge asırıwı lazım bolǵan jumıstı rejelestiredi, onnan ne talap etip atırǵanlıǵın anıqlay aladı. Bala ózlestirip atırǵan bilimler tek onıń pikirlew sheńberin ósirip ǵana qalmay, al, adamlarǵa, olardıń háreketlerine, tábiyat, kórkem óner sıyaqlılarǵa múnásibetti qarar taptıradı.

Intellektuallıq qábiletler insanǵa túrli wazıypalardı tabıslı sheshiw imkaniyatın beredi. Ch.Darvin teoriyasına kóre, tuwılgannan baslap barlıq saw adamlar shama menen birdey dárejedegi aqlga iye, biraq keleshekte onıń rawajlanıwı shaxstıń aktivlik dárejesine hám onıń háreketine baylanıslı.Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda intellektti rawajlandırıw júdá zárúrli bolıp tabıladı. Intellekt túsinigine ilimde úsh jantasıw ámeldegi bolıp, olardıń hár biri bul túsiniktiń ayriqsha tariypin usınıs etedi:

- Intellekt shaxstıń átirap -ortalıqqa iykemlesiw qábiletin támiyinleydi.
- Intellekt shaxstıń bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi ózlestiriwiniń individual kórsetkishlerin belgileydi.
- Intellekt - abstraksiyalardan paydalanıw qábiletiniń kórsetkishi bolıp tabıladı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balanıń aqılıy ziyrekligin hám oylawın oyın hám shınıǵıwlar arqalı rawajlandırıw kerek. Intellektuallıq qábiletler túrli kónlikpelerdiń kombinaciyası bolıp tabıladı. Qáliplesken intellektti rawajlandırıwǵa mútáj emes, degen nadurıs pikir bar. Biraq, insan ereseklik jasında da aqıldı rawajlandırıwda sezilerli tabıslarǵa jetiwi múmkinligi ilimiy tárepten tastıyıqlanǵan. Kóbinese balalar hám óspirimler intellektual qábiletlerin jaqsılawǵa jetkilikli itibar bermeydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umarova N.Sh., Arziqulov D.N. Umumiy psixologiya / O‘quv qo‘llanma-T.: “Fan va texnologiya”, 2018y.-220 b. - ISBN 978-9943-11-964

2. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для вузов. М.: Академический Проект, 2019г.- 623 с.

3. www. ziyonet. uz. Развитие интеллектуальных способностей детей

MAKTABGACHA TA’LIMDA ROBOTOTEXNIKA ASOSLARI

G.Turebekova. Maktabgacha ta’lim kafedrasi docenti v.v.b.
Axmedova Gulruh Rustam qizi. 2-kurs talabasi

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, ijodkorlik, tadqiqotchilik, tasavvur, tashabbus, harakatchanlik, robototexnika, mantiqiy tafakkur.

Ключевые слова: preschool education, creativity, research, imagination, initiative, mobility, robotics, logical thinking.

Keywords: preschool education, psychological relationships, educator, child, emotional development, pedagogical communication.

Biz avtomatlashtirish tezligi ta’sirchan bo‘lgan zamonda yashayapmiz. Bugungi kunda odamlar bajaradigan vazifalarni avtomatlar tezroq va yaxshiroq bajaradi. Ba’zilar ko‘plab faoliyat sohalarida, ayniqsa ishlab chiqarish va sanoatdagi jarayonlarning to‘liq avtomatlashtirilishi ishsizlikning sababi hisoblanadi, deya shikoyat qilishadi. Aslida, bu hamma uchun yangi imkoniyatlar to‘lqini.

Maktabgacha ta’limda robototexnika asoslarini tashkil etilishi bolalarning kreativligini, mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning eng muhim vositasi hisoblanadi. texnik va muhandislik ko‘nikmalarini shakllantirishni ta’minlaydi. Bolalarda yuqori texnologiyali muhandislik va dasturlash bilan bog‘liq mavzularni rivojlantirishga,

robototexnikani mashg‘ulotdan tashqari tadbirlarga integratsiyalashga turtki beradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida robototexnika asoslarining tashkil etilishi dolzarbligi texnik ijodkorlikni rivojlantirishning yangi vazifalari bilan belgilanadi, zamonaviy fan amaliy faoliyatda texnik va axborot bilimlarini uyg‘unlashtira oladigan mutaxassislarga bo‘lgan talabning yuqoriligidan kelib chiqadi. Har bir bolaning qobiliyatini ochib berish, yuqori texnologiyali, raqobatbardosh dunyoda hayotga tayyor shaxsni tarbiyalash - davlat ta’lim standartida zamonaviy ta’limning maqsadlari sifatida belgilangan. Robototexnika nima va u bolalarga nima uchun kerak? Robototexnika insonning turmush tarzini yengillashtiruvchi avtonom qurilma va texnikalarni kashf etishga xizmat qiladigan soha bo‘lib, bugungi kunning eng serdaromad kasbi hisoblanadi. Robotexnika - maxsus konstruktorlardan foydalangan holda robotlar yasashdir. Robotexnika 3 yo‘nalishni o‘z ichiga oladi: dizayn, dasturlash, elektronika. Pedagogning vazifasi bolani mexanika asoslari bilan tanishtirish va uning ko‘nikmalarini rivojlantirishdir. Jarayonga bolalar jalb qilingan, ular o‘zlari robot yaratishga qiziqishadi va natijasini ko‘rishadi. Faoliyat o‘yin-kulgi va ta’limni birlashtiradi. Robototexnika – bu, mashinasozlik, elektrotexnika va informatika fanlarini birlashtiradigan soha. Ushbu dastur doirasida bolalar robotlarni loyihalash, qurish va ulardan foydalanish, shuningdek ularni boshqarish, fikrlar va ma'lumotlarni qayta ishlash uchun kompyuter tizimlarini o‘rganadi. Bolalarda robototexnika qanday rivojlanadi? Robotlar qurish orqali bola mas'uliyatni, intizomni, jamoada ishlashni, tasavvurni va diqqatni rivojlantiradi. Oddiydan murakkabgacha bosqichma-bosqich ishlash sabr-toqat va qat’iyatni o‘rgatadi.

Shuningdek, konstruktor quyidagilarning rivojlanishiga hissa qo‘shadi: ijodiy fikrlash; elektronika olami haqida tanishuv; qo‘llarning motorika qobiliyatlari; nutq va aqliy qobiliyatlar; xotira; atrofidagi dunyo haqidagi g'oyalar; boshqa odamlarning mehnatiga hurmat; o‘zaro aloqa mahorati; mustaqillik. Konstruktiv faoliyat ancha murakkab jarayon, bola nafaqat qo‘llari bilan amaliy harakat qiladi va xuddi shu paytni o‘zida qurilayotgan bino yoki hunarmandchilikni idrok etadi, o‘ylaydi. Loyihalashning asosiy momenti ob'ektlarni tekshirishning analitik va sintetik faoliyati bo‘lib, bu dizayn usullarini aniqlash imkonini beradi. Namunani tahlil qilish va uni qurish usullarini tanlashda tarbiyachiga vizual idrok emas, balki maxsus tashkil etilgan kognitiv faoliyat yordam beradi. Analitik-sintetik faoliyat asosida bola qurilish jarayonini rejalashtiradi, g'oyani yaratadi. Rejani amalga oshirishning muvaffaqiyati asosan maktabgacha yoshdagi bolaning o‘z yo‘nalishini rejalashtirish va nazorat qilish qobiliyati bilan belgilanadi. Analitik va sintetik faoliyatni takomillashtirish maktabgacha yoshdagi bolaning konstruktiv ijodkorligi uchun asos yaratadi.

Maktabgacha ta’limda konstruktiv faoliyat bilan rivojlanuvchi ta’lim tizimini yaratish bolaga ijodkorlikni namoyon etish, hissiy tajribani boyitish, kognitiv va estetik ehtiyojlarni ro‘yobga chiqarish imkonini beradi. Olimlarning ta’kidlashlaricha, bu soha kelajakda ham eng talabgir va serdaromad kasblardan biri. Bu kasbni o‘rganish davomida bolalar intellektini rivojlantirib, konsturktiv fikrlashini oshiradi, shu bilan bir qatorda fizika, matematika va informatika kabi asosiy fanlarni o‘rganishga ham amaliy yordam beradi, dasturlashni va algoritmlarni oson o‘rganib olish imkoniyatiga ham ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Волосовец Т.В., Маркова В.А., Аверин С.А. STEM-образование детей дошкольного и младшего школьного возраста. М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2019. - 112 с.
2. Владимир Конюх Леонидович. Основы робототехники. - М.: Феникс, 2008-г. 281-с. https://www.labirint.ru/books/158518/
3. H.E.Majidova. Robototexnika asosida o‘quvchilar ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish. Jizzax. Tom-7 №-7 (2021).

OYÍNLAR ARQALÍ BALALARǴA ÚNEMLEW HÁM EKONOMIKALÍQ TÚSINIKLERDI ÚYRETIW

S.M.Turdibaeva - Ájiniyaz atındaǵı NMPI mektepke shekemgi tálim baǵdarı 3-kurs studenti

Annotaciya: Bul maqalada mektepke shekemgi hám kishi mektep jasındaǵı balalarga ekonomikalıq túsiniklerdi (aqsha, mútájlik, reje, únemlew) oyın texnologiyaları arqalı úyretiwdiń nátiyjeli usılları kórsetilgen. Maqalada teoriya hám ámeliyattıń únlesligi, balalardıń ekonomikalıq oylawın rawajlandırıwda interaktiv oyınlardıń roli tallanadı.

Tayanish sózler: Finanslıq sawatlılıq, únemlew, ekonomikalıq tárbiya, mútájlik, reje, oyın texnologiyaları, shańaraq byudjeti.

Házirgi bazar ekonomikası sharayatında shaxstıń hár tárepleme qáliplesiwinde finanslıq sawatlılıq áhmietli hám ajıralmas faktorlardan biri esaplanadı. Zamanagóy jámiette hár bir insan kúndelikli turmısında túrli ekonomikalıq qararlar qabıl etedi: satıp alıw, qarjını bólistiriw, únemlew yamasa rejelestiriw sıyaqlı procesler tikkeley finanslıq bilim hám kónlikpelerge baylanıslı. Sol sebepli, finanslıq sawatlılıqtı balalıq dáwirinen baslap qáliplestiriw búgingi bilimlendiriw sistemasınıń áhmietli wazıypalarınan biri sıpatında qaralmaqta.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar ele quramalı ekonomikalıq túsiniklerdi tolıq ańlay almasa da, olar kúndelikli turmıs arqalı pul, sawda, miynet hám mútájlik sıyaqlı ápiwayı ekonomikalıq kategoriyalar menen tanısıp baslaydı. Áyne usı dáwirde balaǵa aqshanıń qay jerden keliwi, onıń miynet esabınan tabılıwı, qarjını durıs jumsaw hám únemlew zárúrligi haqqında ápiwayı hám túsinikli túrde túsinik beriw áhmietli. Ásirese, “qálew” (tilek) hám “hájet” (zárúrlik) arasındaǵı ayırmashılıqtı ańlaw balada sanalı tutınıw mádeniyatınıń qáliplesiwine xızmet etedi.

Balalarǵa ekonomikalıq bilimlerdi beriwde dástúriy, qurǵaq túsindiriw usılları kóbinese kútilgen nátiyjeni bermeydi. Sebebi bul jastaǵı balalar ushın oyın tiykarǵı iskerlik túri bolıp, olar qorshaǵan ortalıqtı áyne oyın arqalı ańlaydı. Sol sebepli, finanslıq sawatlılıqtı qáliplestiriw procesinde didaktikalıq hám syujetli-rolli oyınlardan paydalanıw eń nátiyjeli pedagogikalıq jantasıw esaplanadı. Oyın procesinde bala “dúkan,” “bazar,” “bank,” “shańaraq byudjeti” sıyaqlı jaǵdaylardı modellestiredi, puldı sarıplaw, únemlew hám tańlaw tájiriybesin arttıradı.

Bunday qatnas balalardıń ekonomikalıq túsiniklerdi ańsat hám qızıqlı ózlestiriwine járdem berip ǵana qoymastan, al olarda juwapkershilik, únemlew, rejelestiriw hám erkin qarar qabıl etiw sıyaqlı áhmietli turmıslıq kónlikpelerdi de rawajlandıradı. Nátiyjede, bala keleshekte finanslıq jaqtan sanalı, óz qarjısın durıs basqara alatuǵın hám jámietlik turmısta belsene qatnasatuǵın shaxs sıpatında qáliplesiwine bekkem tiykar jaratıladı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar ushın ekonomikalıq túsinikler quramalı hám abstrakt kóriniwi múmkin. Sol sebepli, olardı ápiwayı, turmıslıq mısallar hám balaǵa jaqın jaǵdaylar arqalı túsindiriw úlken áhmietke ie.

Pul - bul ápiwayı qaǵaz yamasa teńgeler emes, al insannıń miyneti esabınan tabılatuǵın qádiriyat. Balaǵa aqshanıń "aspannan túspeytuǵının," al ata-ananıń miyneti arqalı keletuǵınını túsindiriw onda miynetke húrmet hám aqshaǵa juwapkershilikli múnásibetti qáliplestiredi.

Talap hám qálew - bul ekonomikalıq tárbiyanıń tiykarǵı túsiniklerinen biri. Balaǵa "hájet" jasaw ushin zárúr bolgan nárseler (awqat, kiyim, suw), "qálew" bolsa tek qálew (oyinshiq, mazalı zat, gadjet) ekenligin misallar arqalı kórsetiw kerek. Bul ayırmashılıqtı ańlaǵan bala keleshekte sanalı tańlaw islewdi úyrenedi.

Reje (byudjet) - bul bar puldi duris bólistiriw óneri. Balaǵa ápiwayı mısal arqalı túsindiriw múmkin: máselen, berilgen puldı awqat, oyın hám jıynaw ushın bólip islew. Bul arqalı balada rejelestiriw, ústinlikti belgilew hám qadaǵalaw kónlikpeleri qáliplesedi.

Úyretiwshi oyınlardıń túrleri. Ekonomikalıq bilimlerdi balalarga jetkeriwde oyın tiykarǵı qural bolip xizmet etedi. Oyın arqalı bala tek ǵana túsiniklerdi ózlestirip qoymastan, al olardı ámelde qollanıwdı da úyrenedi.

1. "Dúkansha" oyını" Bul oyın balalar arasında eń nátiyjeli hám qızıqlı usıllardan biri. Bala gezekpe-gezek qarıydar hám satıwshı rolin atqaradı. Qarıydar sıpatında ol belgili muǵdardaǵı "pul" menen eń kerekli ónimlerdi tańlap alıwǵa háreket etedi, satıwshı sıpatında bolsa ónimniń bahasın belgilew hám esap-kitap etiwdi úyrenedi. Bul oyın balada tańlaw, esaplaw hám sóylesiw kónlikpelerin rawajlandıradı.

2. "Zárúrlik pe yamasa qálew?" kartochkaları. Bul oyın arqalı balaǵa túrli predmetler súwretlengen súwretler (úy, nan, kiyim, muzqaymaq, velosiped hám basqalar) beriledi. Bala olardı eki toparǵa – "qájet" hám "qálew" sebetlerine ajıratadı. Process dawamında tárbiyashı balaǵa "Ne ushin bul zárúrlik?," "Ne ushin bul tek qálew?" sıyaqlı sorawlar berip, oni pikirlewdi xoshametleydi. Bul usıl balanıń logikalıq oylawın hám qarar qabıl etiw qábiletin rawajlandıradı.

3. **"Jamǵarma banki" (kopilka).** Bul usıl balalarda únemlilik hám sabır-taqatlılıqtı qáliplestiriwde júdá áhmietli. Bala óz aldına belgili bir maqset qoyadı (máselen, kitap yaki oyinshiq satıp aliw) hám sol maqsetke qaray pul toplay baslaydı. Hár saparı kishi qarjı qosıp barıw arqalı bala waqıt ótiwi menen úlken nátiyjege erisiw múmkin ekenligin ańlaydı. Bul bolsa onda maqsetke umtılıw, erk-ıqrar hám ózin-ózi basqarıw sıpatların rawajlandıradı.

Oyın arqalı úyrenilgen bilim hám kónlikpelerdi real turmısta qollanıw júdá áhmietli. Sebebi, ámeliy tájiriybe arqalı bala óz bilimlerin bekkemleydi. Máselen,

ata-ana yamasa tárbiyashı bala menen birge dúkáńa barganda ogan belgili muǵdarda pul (máselen, 10 000 sum) berip, "paydalı ónim hám kishkene mazalı zat tańla" sıyaqlı tapsırma beriwi múmkin. Bul proceste bala tańlaw, salıstırıw hám ústinlikti anıqlawdı úyrenedi. Bunnan tısqarı, kúndelikli turmısta elektr energiyasın únemlew, suwdı ısırap etpew, artıqsha satıp alıwlardan tıyılıw sıyaqlı ádetlerdi qáliplestiriw de ekonomikalıq tárbiyanıń áhmietli bólegi esaplanadı. Usı tárizde bala únemlilikti tek ǵana oyın procesinde emes, al real turmısta da qollay baslaydı.

Ulıwma alǵanda, ekonomikalıq túsiniklerdi oyın hám kúndelikli turmıs penen úylestirip úyretiw balalarda bekkem finanslıq sawatlılıq tiykarların jaratadı hám olardı keleshekte sanalı jáne juwapkershilikli shaxs bolıp qáliplesiwine xızmet etedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. G‘ulomov S.S. "Iqtisodiyot nazariyasi". – Toshkent, 2021.
2. Pedagogika jurnali: "Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar". 2023-yil sonlari.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMINDE SANLÍ DIDAKTIKALÍQ OYÍNLAR ARQALÍ BALALARDÍŃ MEDIA SAWATXANLÍǴÍN QÁLIPLESTIRIW

S.Allayarova - Ájiniyaz atındaǵı NMPI mektepke shekemgi tálim baǵdarı 3-kurs studenti
V.Sh.Seytmuratova - Ájiniyaz atındaǵı NMPI Mektepke shekemgi tálim kafedrası assistent-oqıtıwshısı

Tayanish sózler: Media-sawatlılıq, sanlı didaktika, mektepke shekemgi bilimlendiriw, interaktiv oyınlar, málimleme qáwipsizligi, AKT.

Kalit so‘zlar: Media-savodxonlik, raqamli didaktika, maktabgacha ta’lim, interaktiv o‘yinlar, axborot xavfsizligi, AKT.

Ключевые слова: Медиаграмотность, цифровая дидактика, дошкольное образование, интерактивные игры, информационная безопасность, ИКТ.

Búgingi globallasıw hám málimleme texnologiyaları jedel rawajlanıp atırǵan dáwirde sanlı qurallar insan turmısınıń barlıq tarawlarına tereń kirip bardı. Ásirese, balalardıń turmısında smartfon, planshet, televizor hám internet tarmaqları kúndelikli jumıstıń ajıralmas bólegine aylanıp úlgerdi. Zamanagóy balalar "sanlı áwlad" sıpatında qáliplesip, olar málimlemeni tiykarınan media quralları arqalı qabıl etpekte. Sol sebepli, media ortalıǵı balalardıń pikirlewi, dúnyaqarası, minez-qulqı hám sociallıq qatnasıqlarına tikkeley tásir kórsetpekte.

Media-sawatlılıq túsinigi tek ǵana texnikalıq qurılmalardan paydalanıwdı biliw menen sheklenbeydi. Ol keńirek mániste informaciyanı sanalı túrde qabıl etiw, onı tallaw, isenimli hám isenimsiz dereklerdi ajırata alıw, zıyanlı kontentten qorǵanıw hám informaciyadan maqsetke muwapıq paydalanıw kónlikpelerin óz ishine aladı. Ásirese, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi (MTO) jasındaǵı balalarda bul

kónlikpelerdi erte qáliplestiriw olardıń keleshektegi intellektuallıq hám sociallıq rawajlanıwı ushın bekkem tiykar jaratadı.

Búgingi kúnde balalar kóbinese úlkenlerdiń qadaǵalawısız túrli media ónimlerge dus kelmekte. Bul bolsa nadurıs málimleme, zorlıq elementleri, reklama tásiri hám basqa da unamsız faktorlardıń balalardıń sanasına sińip ketiw qáwpin arttıradı. Usı kózqarastan, media-gigiyena túsinigi - yaǵnıy media qurallardan paydalanıwda norma saqlaw, waqıttı durıs bólistiriw, zıyanlı málimlemeden qorǵanıw - ayrıqsha áhmiyetke iye.

Sonday-aq, sın kózqarastan pikirlewdi rawajlandırıw da áhmiyetli wazıypalardan biri bolıp tabıladı. Sın kózqarastan pikirlew arqalı bala hár qanday xabardı ápiwayı túrde qabıllap qalmastan, al "Bul durıs pa?," "Bul kim tárepinen jaratılǵan?," "Bunnan qanday maqset gózlengen?" sıyaqlı sorawlardı beriwdi úyrenedi. Bul bolsa olardıń erkin pikirlewin, sanalı qarar qabıl etiwin hám málimleme mákanında durıs jol taba alıwın támiyinleydi. Sonlıqtan, mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında balalarda media-sawatlılıq, media-gigiyena hám sın kózqarastan pikirlew kónlikpelerin qáliplestiriw zamanagóy pedagogikanıń áhmiyetli baǵdarlarınan biri esaplanadı. Bul processte tárbiyashı hám ata-analardıń birge islesiwi, durıs metod hám kózqaraslardan paydalanıw úlken áhmiyetke iye.

Tómende cifrlı didaktikalıq oyınlardıń media-sawatlılıqtı qáliplestiriwdegi tiykarǵı baǵdarları keńirek sáwlelendiriledi:

1. Informaciyanı parıqlaw hám qabıl etiw kónlikpelerin rawajlandırıw. Sanlı oyınlar arqalı balalar real turmıs hám virtual ortalıq arasındaǵı ayırmashılıqtı áste-aqırın ańlap baradı. Máselen, multfilm qaharmanlarınıń háreketleri bárqulla real turmısta tákirarlanbaytuǵınına túsiniw, fantastikalıq hám haqıyqıy waqıyalardı ajırata biliw áhmiyetli kónlikpe bolıp esaplanadı. Bunday oyınlarda balalarga hár túrli jagdaylar usınılıp, olar qaysı biri real turmısqa sáykes keliwin anıqlawga iytermeleydi.

2.Kritikalıq pikirlewdi qáliplestiriw. Sanlı didaktikalıq oyınlar balalardı passiv tamashagóyden aktiv qatnasıwshıǵa aylandıradı. Oyın procesinde bala tańlaw, salıstırıw, talqılaw hám qarar qabıl etiwge májbúr boladı.

Máselen, "Qaysı belgi qáwipli?," "Qaysı túymeni basıw múmkin?," "Bul reklama ras pa yamasa joq pa?" sıyaqlı tapsırmalar arqalı bala informaciyanı tek ǵana qabıl etpey, al onı bahalawdı úyrenedi.

3. Sanlı mádeniyat hám media-gigiyenanı qáliplestiriw. Sanlı oyınlar arqalı balalarda gadjetlerden durıs hám normada paydalanıw mádeniyatı qáliplestiriledi. Oyın scenariylerine waqıttı sheklew, tánepis etiw, kózlerdi dem aldırıw sıyaqlı elementler kirgiziliwi arqalı balalar media-gigiyena qaǵıydaların ámeliy tárizde ózlestiredi.

4. Informaciya qáwipsizligi elementlerin úyretiw. Sanlı didaktikalıq oyınlar arqalı balalarǵa ápiwayı qáwipsizlik qaǵıydaları da sińdiriledi. Máselen, basqalardıń siltemelerine baspaw, jeke maǵlıwmatlardı járiya etpew, belgisiz paydalanıwshılar menen sóylespew sıyaqlı túsinikler oyın arqalı ańsat hám túsinikli túrde jetkeriledi.

5. Kommunikativlik hám sociallıq kónlikpelerdi rawajlandırıw. Ayırım sanlı oyınlar jámáátlik tárizde oynaladı yamasa dodalaw tiykarında shólkemlestiriledi. Bul proceste balalar óz pikirin bildiriw, basqalardı tınlaw, kelisimge erisiw sıyaqlı áhmiyetli sociallıq kónlikpelerdi de rawajlandıradı.

Sanlı didaktikalıq oyınlar mektepke shekemgi jastaǵı balalardı zamanagóy media ortalıǵına sáykes túrde tayarlawda áhmiyetli pedagogikalıq qural sıpatında kórinedi. Olar arqalı quramalı hám kóp qırlı bolǵan media álem nızam-qaǵıydaları balalarǵa ápiwayı, túsinikli hám qızıqlı túrde jetkeriledi. Ásirese, oyın iskerligi balalar ushın tábiyiy úyreniw ortalıǵı bolǵanlıǵı sebepli, bul processte alınǵan bilim hám kónlikpeler tereńirek ózlestiriledi hám uzaq múddet saqlanadı.

Juwmaqlap aytqanda, sanlı didaktikalıq oyınlardan maqsetli hám durıs paydalanıw mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında media-sawatlı, sın kózqarastan pikirleytuǵın, málimleme mákanında erkin hám qáwipsiz háreket ete alatuǵın bárkamal shaxstı tárbiyalaw ushın bekkem tiykar jaratadı. Bul processte tárbiyashı hám ata-analardıń birge islesiwi, zamanagóy pedagogikalıq qatnaslardan paydalanıw hám balalardıń jas ózgesheliklerin esapqa alıw sheshiwshi áhmiyetke iye.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari.
3. Karimova V. "Media-savodxonlik asoslari", Toshkent, 2021.
4. Prensky, M. "Digital Natives, Digital Immigrants", 2001.

MAKTABGACHA TA’LIMDA KORPORATIV MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH VA JAMOAVIY BIRDAMLIKNI TA’MINLASH MEXANIZMLARI

Seyilxanova Ulziyra Ataniyazovna - 48-sanlı UTMMShBSh direktori

Annotatsiya: Ushbu tezisda MTT direktori faoliyatida jamoani boshqarishning psixologik va ma’muriy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Muassasadagi korporativ madaniyat — bu nafaqat tartib-intizom, balki umumiy maqsad yo‘lida pedagoglarning o‘zaro hamkorligi sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda jamoaviy ruhni oshirish orqali ta’lim sifatini yaxshilash yo‘llari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Boshqaruv, korporativ madaniyat, MTT direktori, jamoaviy birdamlik (teambuilding), motivatsiya, pedagogik etika.

Bugungi kunda MTT rahbari nafaqat xo‘jalik ishlarini yurituvchi, balki zamonaviy **menejer va lider** bo‘lishi talab etiladi. Bog‘chadagi muhit bevosita tarbiyachilarning ish samaradorligiga, bu esa o‘z navbatida bolalarning rivojlanishiga ta’sir qiladi. Korporativ madaniyat shakllanmagan jamoada ichki nizolar ko‘payadi va kadrlar qo‘nimsizligi yuzaga keladi. Shuning uchun jamoaviy birdamlik mexanizmlarini yaratish direktorning ustuvor vazifasidir.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida samarali boshqaruvning asosiy omillaridan biri — bu kuchli korporativ madaniyatni shakllantirishdir. Korporativ madaniyat muassasaning ichki ruhini, jamoaning umumiy qadriyatlarini, xodimlarning bir-biriga va ta’lim jarayoniga bo‘lgan munosabatini ifodalaydi. Aynan sog‘lom korporativ muhit

pedagogik jamoaning bir maqsad yo‘lida birlashishiga, ish samaradorligining ortishiga hamda bolalar tarbiyasida yuqori natijalarga erishishga xizmat qiladi.

Korporativ madaniyat — bu shunchaki tashqi tartib-qoidalar yig‘indisi emas, balki muassasaning kundalik hayotida namoyon bo‘ladigan qadriyatlar, an’analar, xulq-atvor me’yorlari va jamoaviy munosabatlar tizimidir. Uni shakllantirishda direktorning rahbarlik mahorati hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Korporativ madaniyatning tarkibiy qismlari

Maktabgacha ta’lim tashkilotida korporativ madaniyat bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan uchta asosiy darajadan iborat.

Moddiy daraja. Bu korporativ madaniyatning ko‘zga ko‘rinadigan qismi hisoblanadi. Muassasaning tashqi va ichki ko‘rinishi, ish joyining qulayligi, xodimlarning tashqi qiyofasi aynan shu darajaga kiradi.

Moddiy daraja quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- binoning estetik dizayni;
- xonalar tozaligi va ozodaligi;
- zamonaviy pedagogik jihozlar;
- xodimlarning kiyinish madaniyati;
- ish joyining ergonomik tashkil etilishi.

Go‘zal va qulay ish muhiti xodimlarda ijobiy kayfiyat uyg‘otadi, mehnat unumdorligini oshiradi hamda muassasa imijini mustahkamlaydi. Ota-onalarda ham muassasaga nisbatan ishonch shakllanadi.

Qadriyatlar darajasi. Bu korporativ madaniyatning ma’naviy negizidir. Muassasaning missiyasi, strategik maqsadi, asosiy tamoyillari aynan shu bosqichda shakllanadi.

Masalan:

- "Har bir bola — iqtidor";
- "Bola manfaatlari — ustuvor";
- "Hamkorlik orqali taraqqiyot";
- "Sifatli ta’lim — kelajak poydevori".

Agar ushbu qadriyatlar nafaqat hujjatlarda, balki har bir xodimning kundalik faoliyatida namoyon bo‘lsa, jamoada yagona maqsad sari intilish kuchayadi.

Xulq-atvor darajasi. Bu daraja korporativ madaniyatning amaliy ko‘rinishidir. Direktor, pedagoglar, texnik xodimlar va ota-onalar o‘rtasidagi muloqot uslubi muassasaning ichki iqlimini belgilaydi.

Xulq-atvor madaniyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- o‘zaro hurmat;
- xushmuomalalik;
- mas’uliyatlilik;
- adolat;
- kasbiy etika;
- nizolarni madaniyatli hal qilish.

Rahbarning nutqi, muomalasi va odobi jamoa uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi.

Rahbar jamoaning markaziy figurasi hisoblanadi. Direktorning shaxsiy fazilatlari korporativ madaniyat rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Samarali direktor quyidagi xususiyatlarga ega bo‘lishi kerak:

- adolatlilik;
- ochiqlik;
- mas’uliyatlilik;
- innovatsiyalarga tayyorlik;
- empatiya;
- strategik fikrlash.

Agar direktor xodimlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lsa, ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlasa, jamoada muassasaga nisbatan sadoqat va fidoyilik shakllanadi.

Kuchli korporativ madaniyat quyidagi ijobiy natijalarni beradi:

- jamoada psixologik sog‘lom muhit yaratiladi;
- xodimlar o‘rtasida ishonch ortadi;
- kadrlar almashinuvi kamayadi;
- pedagogik faoliyat sifati oshadi;
- ota-onalar bilan hamkorlik mustahkamlanadi;
- muassasaning ijobiy imiji shakllanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida korporativ madaniyatni shakllantirish — bu uzoq muddatli, ammo nihoyatda muhim jarayondir. Direktor o‘zining yetakchilik salohiyati, adolatli boshqaruvi va insonparvar yondashuvi orqali jamoani yagona maqsad atrofida birlashtira oladi. Kuchli korporativ madaniyatga ega muassasa nafaqat xodimlar uchun qulay ish joyi, balki bolalar uchun ham baxtli va rivojlantiruvchi muhitga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Drucker P. "Menejment muammolari va vazifalari".
2. Ishmuhamedov R.J. "Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari".
3. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni.

TA’LIM SIFATINI TA’MINLASHDA PEDAGOGLARNING KASBIY MAHORATINI DOIMIY RIVOJLANTIRISH TIZIMI

Sultanbaeva Eleonora Baxıtbaevna 48-sanlı UTMMShBSh direktor orınbasarı

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim sifatini oshirishning asosiy omili sifatida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi (Continuous Professional Development - CPD) masalasi tadqiq etiladi. Maqolada an’anaviy malaka oshirish shakllaridan voz kechib, ish joyidagi doimiy o‘rganish va tajriba almashish tizimini joriy etishning afzalliklari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Kasbiy mahorat, CPD tizimi, metodik xizmat, pedagogik kompetensiya, ta’lim sifati, keys-stadi, refleksiv yondashuv.

Global o‘zgarishlar va ta’limga qo‘yilayotgan yangi talablar pedagoglarning bilim va ko‘nikmalarini doimiy ravishda yangilab borishni taqozo etadi. Faqatgina 5 yilda bir marta o‘tiladigan malaka oshirish kurslari zamon talabiga javob bermay qoldi. Shu sababli, MTTda **uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD)** tizimini yo‘lga qo‘yish, tarbiyachining kundalik faoliyati davomida yangi metodikalarni o‘zlashtirishi ta’lim sifatini kafolatlovchi asosiy mexanizmga aylandi.

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagogdan nafaqat mavjud bilimlarni yetkazish, balki doimiy ravishda o‘z ustida ishlash, yangiliklarni o‘zlashtirish va kasbiy mahoratini takomillashtirib borish talab etiladi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim sohasida faoliyat yuritayotgan pedagoglar uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ilk bolalik davri shaxs rivojlanishining eng nozik va mas’uliyatli bosqichidir. Bu davrda pedagogning bilimdonligi, kreativligi va innovatsion yondashuvi hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Shu nuqtai nazardan, uzluksiz kasbiy rivojlanish — CPD (Continuous Professional Development) tizimi pedagog faoliyatining ajralmas qismidir.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish (CPD) nima?

CPD — bu pedagogning kasbiy faoliyati davomida o‘z bilimlari, ko‘nikmalari, kompetensiyalari va shaxsiy fazilatlarini muntazam ravishda rivojlantirib borish jarayonidir. Bu bir martalik kurs yoki seminar emas, balki uzluksiz, maqsadli va tizimli faoliyatdir.

CPD pedagogga:

- zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallash;
- yangi metodlarni amaliyotga tatbiq etish;
- kasbiy muammolarni samarali hal qilish;
- reflektiv fikrlashni rivojlantirish;
- ta’lim sifatini oshirish imkonini beradi.

CPDning asosiy bosqichlari

Refleksiya. Kasbiy rivojlanishning birinchi bosqichi — o‘z faoliyatini tanqidiy tahlil qilishdir. Pedagog o‘z mashg‘ulotlarini kuzatadi, yutuq va kamchiliklarini aniqlaydi, rivojlanish uchun ehtiyojlarni belgilaydi.

Refleksiya jarayonida quyidagi savollar muhim:

- Mashg‘ulotning kuchli tomoni nimada bo‘ldi?
- Qaysi usullar samarali ishladi?
- Qanday qiyinchiliklar yuzaga keldi?
- Kelgusida nimani yaxshilash mumkin?

Bu bosqich pedagogning o‘z ustida ishlashiga zamin yaratadi.

O‘rganish. Aniqlangan ehtiyojlar asosida pedagog yangi bilimlarni egallaydi. Bu jarayon seminarlar, treninglar, vebinarlar, ilmiy adabiyotlar, xorijiy tajribalar va onlayn platformalar orqali amalga oshiriladi.

O‘rganish quyidagilarni qamrab oladi:

- zamonaviy pedagogik texnologiyalar;
- STEAM, Montessori, Reggio Emilia kabi ilg‘or yondashuvlar;
- bolalar psixologiyasidagi yangiliklar;
- raqamli ta’lim vositalari.

Amaliyot.O‘zlashtirilgan bilimlar kundalik mashg‘ulotlarga joriy etiladi. Pedagog yangi metodlarni sinovdan o‘tkazadi, ularning samaradorligini baholaydi va o‘z faoliyatini takomillashtiradi.

Nazariya amaliyot bilan uyg‘unlashgandagina haqiqiy kasbiy o‘sish yuz beradi.

MTTda CPD tizimini joriy etish shakllari

Maktabgacha ta’lim tashkilotida metodist yoki direktor o‘rinbosari pedagoglarning kasbiy rivojlanishini tizimli tashkil etishi lozim. Buning uchun bir qator zamonaviy shakllardan foydalanish tavsiya etiladi.

1. "Ustoz-shogird" (Mentoring)

Mentorlik tajribali pedagoglarning yosh mutaxassislarga amaliy yordam ko‘rsatishiga asoslanadi. Bu jarayonda ustoz:

- darslarni kuzatadi; tavsiyalar beradi; metodik materiallar bilan ta’minlaydi; kasbiy moslashuvga yordam beradi. Mentoring yosh pedagoglarda ishonchni oshiradi va ularning kasbga tezroq moslashishiga xizmat qiladi.

2. Lesson Study (Darsni o‘rganish)

Lesson Study — pedagoglarning jamoaviy o‘rganish modeli hisoblanadi. Unda bir guruh pedagoglar:mashg‘ulotni birgalikda rejalashtiradi; kuzatadi; natijalarni tahlil qiladi; takomillashtirish bo‘yicha xulosalar chiqaradi. Bu usul refleksiya va hamkorlikni rivojlantiradi.

3. Horizontal o‘rganish (Peer Learning)

Hamkasblar o‘rtasidagi o‘zaro tajriba almashish kasbiy rivojlanishning eng samarali shakllaridan biridir.Bunga quyidagilar kiradi:ochiq mashg‘ulotlar; mini-seminarlar; mahorat darslari; davra suhbatlari. Peer learning pedagoglarda hamkorlik madaniyatini shakllantiradi.

4. Keys-stadi

Murakkab pedagogik vaziyatlarni jamoaviy tahlil qilish pedagoglarning muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Masalan:moslashuv davridagi qiyinchiliklar; ota-onalar bilan nizolar; giperaktiv bolalar bilan ishlash; inkluziv ta’lim masalalari. Bu usul nazariyani real amaliyot bilan bog‘laydi.

5. Professional Learning Community (PLC)

Kasbiy o‘rganish hamjamiyatlari pedagoglarning muntazam ravishda birlashib, ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan hamkorlik platformasidir.

PLC doirasida:umumiy muammolar muhokama qilinadi; innovatsiyalar sinovdan o‘tkaziladi; tajribalar ommalashtiriladi.

Metodistning roli. Metodist CPD jarayonining asosiy koordinatori hisoblanadi. U: pedagoglarning ehtiyojlarini aniqlaydi; rivojlanish rejasini tuzadi; metodik yordam ko‘rsatadi; monitoring olib boradi; natijalarni tahlil qiladi. Metodist rahbar emas, balki rivojlanishga yo‘naltiruvchi lider bo‘lishi kerak.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish zamonaviy pedagog faoliyatining ajralmas qismidir. Maktabgacha ta’lim tashkilotida CPD tizimini samarali yo‘lga qo‘yish pedagoglarning professional o‘sishini ta’minlaydi, ta’lim sifatini oshiradi va bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Shunday ekan, har bir metodist va rahbar CPDni muassasa taraqqiyotining strategik yo‘nalishi sifatida ko‘rishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining "Pedagogning maqomi to‘g‘risida"gi Qonuni.
2. Mavlonova R. va boshqalar. "Pedagogik mahorat". - Toshkent, 2010.
3. UNESCO Report: "Teachers and educational quality: Monitoring global needs for 2030".

VIZUAL OBRAZLAR YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA XOTIRA VA BOG‘LANISHLI NUTQNI RIVOJLANTIRISH

M.B.Kuanıshbaeva – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1 b - kurs talabasi
V.Sh.Seytmuratova – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim kafedrasi assistent - o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning xotira jarayonlarini faollashtirish va bog‘lanishli nutqini shakllantirishda ko‘rgazmali qurollar hamda vizual obrazlarning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda mnemonika usullari va rasmli modellar orqali bolaning so‘z boyligini oshirish hamda mantiqiy fikrlashini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Vizual obraz, xotira, bog‘lanishli nutq, mnemonika, maktabgacha ta’lim, kognitiv rivojlanish, didaktik o‘yin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda dunyoqarash asosan ko‘rish va his qilish orqali shakllanadi. Psixologik tadqiqotlarga ko‘ra, bu yoshdagi bolalarda **ixtiyorsiz xotira** ustunlik qiladi, ya’ni ular o‘zlari uchun qiziqarli, yorqin va aniq tasvirlangan ma’lumotlarni tezroq eslab qoladilar. Nutq va xotira o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, vizualizatsiya jarayoni bolaga fikrni tizimlashtirishga yordam beradi.

Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy, aqliy va ijodiy rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Aynan shu davrda bola atrofdagi olamni asosan ko‘rish, eshitish va amaliy faoliyat orqali anglaydi. Shu sababli vizualizatsiya, ya’ni axborotni rasm, sxema, model, ramz va boshqa ko‘rgazmali vositalar yordamida taqdim etish, bolalarning xotirasini mustahkamlash va bog‘lanishli nutqini rivojlantirishda nihoyatda samarali vosita hisoblanadi.

Vizual obrazlar bolaning diqqatini jalb qiladi, ma’lumotni yaxshiroq tushunishga yordam beradi va eslab qolish jarayonini osonlashtiradi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda obrazli tafakkur ustun bo‘lgani sababli, ko‘rgazmalilik ularning bilish faoliyatida asosiy o‘rin egallaydi.

Psixologlarning ta’kidlashicha, inson eshitgan ma’lumotining bir qismini unutishi mumkin, ammo ko‘rgan obrazlari xotirada uzoq vaqt saqlanib qoladi. Bolalar ma’lumotni faqat tinglaganlarida emas, balki uni ko‘rganlarida, ushlaganlarida va faol ishtirok etganlarida ancha samarali o‘zlashtiradilar.

Vizual materiallar bolaning miyasida mustahkam neyron bog‘lanishlar hosil qiladi. Har bir rasm, belgi yoki rang bolaning xotirasida o‘ziga xos "tayanch nuqtasi" vazifasini bajaradi. Keyinchalik bola ushbu tayanch orqali kerakli ma’lumotni osongina tiklay oladi.

Masalan, "olma" so‘zini shunchaki eshitgan bola uni tez unutishi mumkin. Ammo qizil olma rasmini ko‘rgan bola nafaqat so‘zni, balki uning rangi, shakli va mazasi haqidagi tasavvurlarni ham eslab qoladi.

Vizualizatsiyaning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- diqqatni uzoqroq saqlab turadi;
- ma’lumotni tezroq qabul qilishga yordam beradi;
- uzoq muddatli xotirani shakllantiradi;
- tasavvur va tafakkurni rivojlantiradi;
- o‘rganishga qiziqishni oshiradi.

Bog‘lanishli nutq — bu fikrlarni izchil, mantiqiy va grammatik jihatdan to‘g‘ri ifodalash qobiliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bu ko‘nikma kelajakdagi o‘qish va yozish faoliyatining poydevorini tashkil etadi.

Vizual vositalar bolaga gapirish jarayonida tayanch vazifasini bajaradi. Bola rasm yoki sxemaga qarab voqealar ketma-ketligini eslaydi, fikrini tartiblaydi va izchil bayon qiladi. Natijada u so‘z tanlashda qiynalmaydi, gaplari mantiqiy va ravon bo‘ladi.

Bog‘lanishli nutqni rivojlantirish usullari

Mnemosxema — matn, she’r yoki hikoyani ramziy belgilar orqali ifodalash usulidir. Har bir gap yoki misra ma’lum bir rasm, shakl yoki belgiga moslashtiriladi.

Masalan, she’r yodlash jarayonida:quyosh rasmi — tongni; bulut — osmonni;

- qush — bahorni ifodalashi mumkin. Bola ramzlarga qarab she’rni osongina eslaydi va ifodali aytib beradi. Bu usul:xotirani kuchaytiradi; eslab qolishni osonlashtiradi; nutqning ravonligini oshiradi; mustaqil hikoya qilishga o‘rgatadi.

Syujetli rasmlar bolalarning kuzatuvchanligini, tafakkurini va nutqini rivojlantiradi. Bola rasmga qarab voqeani tasvirlaydi, qahramonlarning harakatlarini izohlaydi va sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlaydi.

Tarbiyachi quyidagi savollar orqali bolaning nutqini faollashtiradi:Kim tasvirlangan? Ular qayerda? Nima sodir bo‘lmoqda? Keyin nima bo‘ladi? Nima uchun shunday bo‘ldi? Bunday mashqlar bolaning hikoya tuzish ko‘nikmasini rivojlantiradi va tasviriy nutqini boyitadi.

Grafik modellashtirish orqali bolalar murakkab tushunchalarni sodda shakllarda ifodalaydilar. Ertak qahramonlari, voqealar yoki predmetlar geometrik shakllar, ranglar va belgilar yordamida tasvirlanadi.

Masalan:ayiq — jigarrang doira; tulki — to‘q sariq uchburchak; quyon — oq oval. Bu usul bolaning abstrakt tafakkurini rivojlantiradi, tasniflash va taqqoslash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Ketma-ket rasmlar bilan hikoyalash. Bir necha rasmdan iborat voqea ketma-ketligi bolaga hikoyaning boshlanishi, rivoji va yakunini tushunishga yordam beradi. Bu mashq orqali bola:vaqt ketma-ketligini anglaydi; sabab va natijani tushunadi; mustaqil hikoya tuzadi; mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

Aqliy xaritalar (Mind Map). Markazga asosiy tushuncha joylashtirilib, uning atrofida tegishli obrazlar va tushunchalar joylashtiriladi. Masalan, "Bahor" mavzusida quyosh, gullar, yomg‘ir va qushlar tasvirlanadi.Bu usul: lug‘at boyligini kengaytiradi; assotsiativ fikrlashni rivojlantiradi; nutqning izchilligini ta’minlaydi.

Vizualizatsiya maktabgacha yoshdagi bolalarning xotirasi va bog‘lanishli nutqini rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. U bolaga ma’lumotni nafaqat eslab qolish, balki uni mantiqan qayta ishlash, tahlil qilish va ravon ifodalash imkonini beradi. Vizual obrazlardan muntazam foydalanish natijasida bolaning nutqi boyiydi, tafakkuri rivojlanadi va kelajakdagi ta’lim jarayoniga puxta tayyorgarlik shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. "Bola rivojlanishining psixologiyasi".
2. Nishonova Z.T. "Psixologik maslahat". - Toshkent, 2010.

Tolmacheva V.V. "Mnemonika asosiylari: Bolalar xotirasini rivojlantirish".

II-SEKCIYA
TÁLIM PROCESSINDE PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ IZERTLEWLER

SOURCES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION IN PRIMITIVE SOCIETY

Turdimuratov, Zh.A., Associate Professor, Department of Theory and Methodology of Physical Culture, Karakalpak State University, Nukus
Jumatova, Yu.Q., 1st-year Master's Student, Karakalpak State University

Annotation: The history of physical culture has its roots in the very ancient stages of human development - in the period when all mental and physical activities were aimed solely at ensuring survival. The article analyzes the concepts of forms of physical education during the early stages of social organization and the order in which these forms were studied by scholars.

Keywords: simple system, instinctive attack, simple games and exercises, throwing.

Primitive society was the first socio-economic formation in human history, divided into specific stages and characterized by unique features of human development and the emergence of physical culture. The life, economy, and culture of primitive people attracted the attention of scholars from various countries.

There are many theories regarding the origin of physical culture. Some researchers believed that the physical activities of early humans were unconscious, purposeless, and instinctive; that physical education had a religious origin and was not directly related to social needs (German historians Dim, Kerbs, Gillette, and others).

Other scholars - such as Bücher, Gross, Spencer, and Letourneau - argued that play was the primary element in human life, while labor was secondary. According to them, labor was contrasted with physical culture and interpreted as a “free game” that freed a person from life’s difficulties.

The question of the origin of physical education is one of the most important in the history of physical culture and has great methodological significance. Many scientists have tried to explain this issue in their studies, contributing significantly to its understanding, although their opinions differed.

While it is generally accepted that physical education began in the early stages of social development, its emergence and evolution remain insufficiently explored. Based on existing sources and logical reasoning about the earliest manifestations of physical activity, certain conclusions can be drawn.

Scholars have analyzed the question through the following theories:

The play theory (Schiller’s approach)

The magic theory (first described by Reinach)

The surplus energy theory (Spencer)

In addition, foreign researchers such as Letourneau, Espinas, and Gross suggested that physical education originated from the observation of animal games.

Freud and his followers argued that play was not a symbol of human dignity, but rather a means of escaping life's difficulties into the world of imagination.

Theories about the origins of physical culture and religious rituals are interconnected. Researchers such as Bücher, Nering, Maksimov, and Sternberg confirmed that animal training for hunting evolved from simple games and racial instincts.

Huxley and Vogt, on the other hand, claimed that physical training was inherited biologically from humans' animal ancestors, seeing no fundamental difference between the subconscious actions of animals and the conscious activities of humans.

G.V. Plekhanov scientifically proved that ancient games and exercises arose not from biological instincts, but from human labor. Archaeological findings have revealed artifacts of ancient culture, showing that humanity's history of development extends back 150,000 years B.C.

Through labor, human appearance, higher nervous activity, body structure, and functions improved. Hunting large animals was the main source of life. Successful hunts required coordinated efforts from all tribe members using well-prepared and tested weapons. Early humans invented throwing methods, learning to control muscle movements and measure the strength applied based on distance to the target. Running and jumping developed as part of magical rituals related to hunting or escaping enemies. Over time, combined forms of long-distance running, jumping, and throwing appeared.

The invention of the bow brought major changes to people's lifestyles. Stable settlements emerged in fertile valleys and plains, rich in wildlife. Cave paintings depicting hunting and fighting scenes appeared, reflecting both art and communication.

This period marked the appearance of early elements of physical culture.

Many competitive games directly connected to labor began to have educational value and were used among different age and gender groups. The natural division of labor by sex and age was reflected in the developing physical culture. Primitive art also played an important role, enriching people's emotions and intellect.

Repetitive labor-related and defensive movements in games eventually became independent exercises, contributing to the growth of organized physical activity.

References

1. Goloshapov, B.R. History of Physical Culture and Sports. Moscow: Akademiya, 2013.

2. Demeter, G.S. Essays on the History of Domestic Physical Culture and the Olympic Movement. Moscow: Sovetskiy Sport, 2007.

3. Melnikova, N.Yu., Treskin, A.V. History of Physical Culture and Sports. Moscow: Sovetskiy Sport, 2013.

4. Stolbov, V.V., Finogenova, L.A., Melnikova, N.Yu. History of Physical Culture. Moscow: Fizkultura i Sport, 2000.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYALANUVCHILAR BILAN PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA FAOLIYATNI TASHKIL ETISHNING BUGUNGI KUNDAGI MUAMMOLARI

Jumasheva G.X. - Ajiniyoz nomidagi NDPI, Maktabgacha talim kafedrasi mudiri, p.f.d., professor
Bisenova D.A. - Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, 2-kurs magistri

Tayansh so'zlar: maktabgacha ta'lim tashkilot, tarbiyalanuvchilar, pedagogik diagnostika, faoliyat, aqliy rivojlanish, pedagogik-psixologik tekshirish, rivojlanish.
Ключевые слова: дошкольная образовательная организация, воспитанники, педагогическая диагностика, активность, психическое развитие, педагогико-психологическое обследование, развитие.
Key words: preschool educational organization, pupils, pedagogical diagnostics, activity, mental development, pedagogical and psychological examination, development.

Hozirgi vaqtda ta'lim muassasalarida rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar aniqlanadi. Maktabgacha va boshlang'ich maktab tizimi shu muammolarni bartaraf qilishga ham mas'ul bo'lib hisoblanadi. Rivojlanishida ba'zi yengil (nutqiy, eshituv va boshqa) nuqsoni bo'lgan bolalar bog'cha va umumta'lim maktab muassasalarida tarbiyalanadilar. Og'ir nuqsonlari bo'lgan bolalar esa maxsus turdagi bolalar bog'chasi yoki maktabiga qabul qilinadi, bu muassasalar zarur davolash – sog`lomlashtirish va korreksion, psixologik - pedagogik yordamni bera olish imkoniyatiga ega.

Bizda mavjud maxsus bolalar bog'cha - maktablari oldida turgan muammolardan biri maktab, oila, jamoat tashkilotlari, mahallada shaxsni tarbiyalash va shakllantirishning korreksion – pedagogik-psixologik reabilitatsiya tizimi yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ma'naviy - ahloqiy, intellektual va jismoniy tarbiya masalalarining talab darajasiga ko'tarilmaganligi, ota-onalar, tarbiyachi - murabbiylarning zarur malakaga ega emasligi, pedagogik faoliyatning maqsad va vazifalariga mos kelmasligi, ulardan yiroqligi sababli kutilgan natija bermaydi. Pedagogikaning diagnostik faoliyatining samaradorligi, muvaffaqiyati tanlangan va qo'llanilgan metodikaning noyobligi bilan emas, balki bu metodikaning shu muhitga, shu davrda o'rganilayotgan aniq maqsadga, vazifaga mosligi bilan belgilanadi. Shuning uchun ham har qanday diagnostik faoliyat nimani yoki kimni, qaysi maqsadlarga o'rganish, olingan natijalardan qanday foydalanishimizni anglashdan boshlanishi shart.

Prezidentimizning 2019 yilning 8 maydagi PQ-4312-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorining ijrosi o'laroq maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar belgilandi. Binobarin, maktabgacha ta'lim tizimidagi tub o'zgarish, zamonaviy avlod bolalarining nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishning individualligini hisobga olgan holda maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirishning zamonaviy usul va texnologiyalarini ishlab chiqish zarurligini aniq ko'rsatib berdi. Aynan 5-7 yoshdagi bolalarning nutqini shakllantirish, ota-ona va yaqinlarining ijtimoiy buyurtmasini

bajarish, boshqacha qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalananuvchilarining maktab ta’limi uchun yuksak sifatli va serqirra tarzda tayyorlashga erishish masalasi maktabgacha ta’lim sohasidagi ilmiy tadqiqotlar oldiga ham bir qancha vazifalarni tashlaydi. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta’limni rivojlantirish muammosi, xususan, innovatsion o‘quv-uslubiy baza, o‘quv dasturi va texnologiyalarni tayyorlash masalalarini yuqori sifatli qilib bajarish, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilar bilan pedagogik diagnostika faoliyatni tashkil etishning yo‘llari va vositalari samarali tashkil qilish uchun zarur pedagogik sharoitlarni yaratadi. Pedagogika, psixologiya, didaktika, shuningdek maktabgacha ta’lim amaliyotida "individual yondashuv", "ta’limni individuallashtirish", “pedagogik diagnostika” "diagnostik faoliyat", "faoliyatli jarayon", diagnostik yondashuv va boshqa atamalar keng qo‘llaniladi. Ushbu atamalar ko‘pincha sinonim sifatida ishlatiladi, ammo ular mazmunan o‘ziga xos muhim xususiyatlarga ega. Diagnostika ya’ni pedagogikada diagnostik faoliyat Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi nazariyasiga asoslanadi.

Vigotskiy nutq va tafakkur haqidagi mulohazalarida til (belgilar tizimi ma’nosidagi til tushunchasi) emas, balki "nutq" (nutq, so‘zlashuv) atamasini ishlatgan. Bu statik psixologik vosita sifatida tilga e’tibor qaratgan instrumental psixologiya kontekstiga ko‘ra tilga nisbatan boshqacha nuqtai nazarni ko‘rsatadi. Vigotskiyning biroz keyingi davr ijodidagi til konsepsiyasi nutqning ijro etuvchi tabiati va funksionalligi haqidagi o‘z davrining lingvistik nutqini aks ettiradi. Pedagogik diagnostika pedagogika va psixologiya fanlarining oralig‘idagi soha bo‘lib, bola shaxsini, uning individual xususiyatlari, rivojlanish dinamikasi va ularga ta’sir qiluvchi omillarni o‘rganadi. Pedagogik diagnostika – maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalarning qobiliyat va layoqatlarini har tamonlama rivojlantirishga, ular shaxsini shakllantirishga qaratilgan. Bola shaxsini to‘g‘ri tushunish va uning harakatlarini tahlil qila olish zarur. «Har bir shaxs qaytarilmas temperamentdir», - degan edi fiziolog olim I.P.Pavlov. Qolaversa, har bir insonning o‘zigagina xos imkoniyatlari mavjudligi va unga hamisha jiddiy e’tibor berish zarurligi haqida O‘rta Osiyoning buyuk mutafakkirlari Ibn Sino, Farobiy va Beruniy ham o‘z zamonlarida alohida qayd etib o‘tganlar. Chunonchi, tarbiyachi bola shaxsini tarbiyalash uchun, dastavval uning «betakror olamiga» kira olish va unga mos keluvchi tarbiyaviy tadbirlar rejasini tuzmog‘i va qo`llamog‘i lozim.

Pedagogika jarayonining mahsuldorligi pedagogning o‘z tarbiyalanuvchilarini yaxshi bilishda, ta’lim va tarbiyaning xilma-xil metodlarini qo‘llashga bog‘liq harakat qiladi. Bolalarning bunday holatlari chegara holatlari sifatida, psixik taraqqiyot kamchiligi sifatida shaxs aksentuatsiyasining turli ko‘rinishi sifatida tasniflanishi mumkin. Ularni aniqlash uchun pedagogik diagnostikasi, klinik potopsixologiya va psixatriya kabi sohalardagi bilimlar talab qilinadi. Bundan tashqari tarbiyachiga qarovsizlik kabi muammolarni hal qilishga to‘g‘ri keladi.

Pedagogik diagnostika obyektini tashqi sharoitlar bilan birgalikda rivojlanayotgan shaxs sifatida aniqlash juda muhimdir:

1. Pedagogik jarayonning tashqi pedagogik voqelikka boradigan tarkibiy qismlari va ular belgilagan rivojlanish natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlik to‘g‘risida ilmiy asoslangan nuqtai nazarga ega bo‘ling.

2. Pedagogik faoliyat natijalarini u yoki boshqa natijani aniqlay oladigan pedagogik sharoitlar bilan uzviy bog‘liqlikda ko‘rib chiqish.

3. Tadqiqot obyekti sifatida harakat qiladigan shaxsning manfaatlarini va huquqlarini doimo hisobga olgan holda, olingan natijalarni juda ehtiyotkorlik bilan ehtiyotkorlik bilan izohlang.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni 23 sentyabr 2020 y. № ZRU-637 // Xalq so‘zi. – 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – T., 2019. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019 y., 03/19/595/4160-son

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312-son Qarori // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 10.05.2019 y., 07/19/4312/3106-son.

4. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – Москва: Изд. АПН РСФСР, 1956, –519С.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ РЕЛАКСАЦИЯ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Жумагалиева Нурзина Олжабаевна - Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі «Балаларды ерте дамыту институты» РММ Маңғыстау облысының білім басқармасының Мұнайлы аудандық білім бөлімінің «№ 6 «Өркен бөбекжайы» жбқ МКҚК мекемесі Психолог маманы

«Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың денсаулығын жақсарту мен жан-жақты үйлесімді тәрбие беру» бойынша

Мектепке дейінгі кезең бала ағзасының өте қарқынды дамитын кезеңі екенін білеміз. Яғни осы жас шамадағы баланың ағзасының барлық жүйке-жүйелері мен дене мүшелерінің, жүйкелік-психикалық дамуы қалыптаса түскен кезі. Сондықтанда мектепке дейінгі ұйымда «Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың» денсаулық сақтау іс-шаралары кешенді де жүйелі жүргізілуі қажет. Сонда ғана өсіп келе жатқан өскелең ағза сыртқы факторлар әсеріне төтеп бере алатын болады. Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін тиімді ұйымдастыру – мектепке дейінгі білім беру сапасын арттырып қана қоймай, балалардың психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз етудің, олардың қабілеттері мен әлеуетін ашудың негізгі құралы. Соның бірі-Интеллектуалдық, сенсорлық немесе күрделі дамуында ауытқуы бар балалармен жұмыс;

- сенсорлық және когнитивтік дамыту жаттығулары.

Қазіргі инклюзивті білім беру жағдайында мектепке дейінгі ұйымдарда ерекше білім беру қажеттілігі (ЕБҚ) бар балалармен оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыру – педагогикалық үдерістің маңызды және жауапты бағыты болып саналады. Мұндай балалардың дамуында әртүрлі физикалық, психикалық, когнитивтік немесе сенсорлық ауытқулар болуы мүмкін. Сондықтан оқу-тәрбие жұмысы баланың мүмкіндіктері мен жеке ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырылады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен ұйымдастырылған іс – әрекет кестесі «Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік жоспарларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы

Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы №557 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Оқу ағарту министрінің 2025 жылғы 16 қаңтардағы №7 бұйрығы негізінде жасалады.

Денсаулық сақтау және ынталандыру технологияларына мыналар жатады:

- Сергіту сәті
- көзге арналған жаттығулар
- тыныс алу жаттығулары
- қимылды ойындар
- саусаққа арналған жаттығулар
- ритмопластика
- релаксация

Салауатты өмір салтын үйрету технологияларына мыналар жатады:

- ертеңгілік жаттығулар
- нүктелі жаттығулар

Түзету технологияларына мыналар жатады

- ертегі терапия

Біздің бүгінгі мақаламызда ұсынып отырған әдісіміз Мектепке дейінгі ұйымда психологиялық релаксация қызметін ұйымдастырудың бір түрі екенін жеткіземіз

Релаксация латынша (relahatio-тынығу,босаңсу) - толық және бұлшық еттің кейбір бөліктерінің босаңсуымен байланысты тыныштық жағдайы. Релаксация жаттығуларының түрлі әдістері бар. Ең кең тараған түрі дененің босаңсуына негізделген бұлшық ет релаксациясы. Келесі түрі аутогендік жаттығу немесе аутотренинг, яғни босаңсу. Үшінші түрі, әдейі таңдалған әуенді және мәтінді тыңдау арқылы басқа адамның әсерімен қол жеткізілетін босаңсу түрі. Релаксациялық жаттығулар балабақшада туындайтын жүйкелік-психикалық мазасызданудың алдын алуға, қиялдауына, өзіне деген сенімін қалыптастыруына дамуына жағдай жасайды. Релаксацияны барлық топта, кез келген ыңғайлы бөлмеде және арнайы жабдықталған сенсорлы «Психологиялық-релаксация» бөлмесінде өткізуге болады. Релаксация технологиясының қарқындығын, мақсатын балалардың жағдайына байланысты анықтап, қолданады.

Біздің бөбекжайымызда арнайы жабдықталған «Психологиялық-релаксация» бөлмесі бар онда балалар аптасына 2 рет (оның бірі сенсорлық көру, ажырату, есту,сезіну, психикалық, когнитивтік дамыту жаттығуларына)

шақырылады. Сізге ұсынып отырған «Психологиялық-релаксация» бөлмесінде ұйымдастырылған релаксация тыныштық сәті:

Психологиялық релаксация/ Тыныштық сәті

Тақырыбы: «Табиғатқа саяхат»- Психолог балаларға релаксация бөлмесінде көңіл-күйлерін тыныштандырып, бір сәт демалыс пен жақсы көңіл-күй сыйлау,

Мақсаты: Эмоцияны басқару, өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру.

Ойын барысы: Балалар тыныш отыруға, тыныс алуға, бір дыбысты тыңдауға үйренеді (мысалы: қоңырау соғылған соң, тыныш тыңдап отыру).

Қай балаларға: Гиперактивті немесе мінез-құлқы бұзылған балаларға.

Алдымен: Кәне, Балалар жан жағымызға назар салайық деп бөлмедегі табиғат көрінісіне, әдемі аромотерапия шырша, арша хош иісіне, құстар, көбелектер көрінісін көрсетіп аламын.

Одан соң: Кәне, Балалар енді ыңғайланып, жақсылап, жайғасып отырамыз. Көзімізді жұмамыз, еркін отырамыз;

Әдемі табиғат әуені ойналады: Балалар сендермен әдемі табиғат аясына келдік. Кәне мұқият тыңдайық, бұлбұл құстардың сайраганы, арша,шыршаның әдемі хош иісі, әне, әне қараңдаршы әдемі көбелектер гүлге қонып тұр екен, міне енді ұшып барады оны ұстап көреміз деп, көбелекпен бірге біз де көңілді болайық. Мына сылдырап ағып жатырған мөп-мөлдір бұлақты қараңыздар қандай әсем мөп-мөлдір. Күн де бізге шуағын шашып, күліп тұр, емін еркін әсем табиғатта ойнаңдар, «Менің сүйікті балаларым» дейді. Кәне, енді ата-анамызға, достарымызға гүл терейік.Теріп болсаңдар оны сыйлауға асығайық. Көзімізді жайлап ашайық, бір бірімізге күлімдеп, жылы сөздер,ізгі тілектер айтып,құшақ жаяйық- деп релаксация бір сәт босаңсу әдісін аяқтаймыз.

*Одан соң ағзаға пайдалы фитошай беріп,шөлдерін басу;

*Сонымен бірге төмендегі сауықтыру шараларын да қолдану.

Медбике:Фитошайымен балалардың ауыз қуысын шайдыру: 2 минут

Фитошай- әр-түрлі шөптердің, гүлдердің кептірілген тұндырмасы. Сондықтан фитошайдың ағзаға ешкандай кері әсері болмайды. Түймедақ фитошайымен балалардың ауыз қуысын шайдыру. (Дайындап қойған фитошайды әр балаға бір бокалдан беріп аузын шаюды түсіндіру) Фитошайдың маңызы ол жоғарғы тыныс алу жолдарының қабынуының алдын алады және тамақтың әртүрлі инфекциялық ауруларынан сақтайды.

Аяққа арналған гидроуқалауыш астаумен балаларға емшара жүргізу: 3-4 минут. Аяққа арналған гидроуқалауыш астауды балаларға қолдану және онын пайдасы жөнінде түсінік беру (балаларды үстелге отырғызып астауға жылы суды құю, балалардың аяқтарын астауға салғызып, уақытты белгілейді. (3 минут). 3 минут уақыт өткеннен кейін уқалауды тоқтатып балалардың аяқтарын құрғақ сүлгімен сүрту. Ауа ылғалдағышты балаларға пайдалану. (сауықтыру шарасы барлық уақытда 8-10 мин)

Ауа ылғалдағыштың пайдасы: бөлме ішіне хош иіс береді, балалардың көңіл күйін көтереді және иммунитетін нығайтады.Эфир майын тамызатын бөлігі бар,оған эфир майын тамызып қосу денсаулыққа өте пайдалы. Баланың

тыныс алуын жеңілдетеді. Бұл созылмалы аурулардың (демікпе, аллергиялық аурулар,тыныс алу жолдары)алдын алуға ықпалын тигізеді.

«Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың» денсаулық сақтау іс-шаралары кешенді де жүйелі жүргізілуі қажет. Ондағы Релаксациялық жаттығулар балабақшада туындайтын жүйкелік-психикалық мазасызданудың алдын алуға, қиялдауына, өзіне деген сенімін қалыптастыруына дамуына жағдай жасайтынын, Бұл әдіс балалардың психологиялық ауытқушылықтарды жоятын әдістің бірі екенін айта келе, Бүлдіршіндеріміз аман, дендері сау болуына әрқашан қолдау көрсетіп, жағдай жасау біздің басты міндетіміз екенін айта келе дұрыс ұйымдастыруымыз қажет.

Мектепке дейінгі ұйымда психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін сапалы ұйымдастыру – мамандар жұмысының жүйелілігі мен бірлігіне тікелей байланысты. Бұл бағытта әр маманның кәсіби шеберлігі, өзара әрекеттесу мәдениеті, балаға деген жанашыр көзқарасы аса маңызды. Командалық жұмыс нәтижесінде баланың дамуындағы қиындықтарды уақытылы анықтап, тиімді қолдау көрсетуге мүмкіндік туындайды. Сол арқылы балабақшадағы әрбір бала — ерекше қабілетті, өз орнын таба алатын тұлға ретінде қалыптасады.Біз педагог мамандар оған үлкен үлес қосамыз!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖМБС).
3. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы.

4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының қызметін ұйымдастыруға қатысты нормативтік құжаттары.
5. Қазақстан Республикасының Баланың құқықтары туралы Заңы.
6. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық негіздері.
7. Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 2013.
8. Әбдіқалықова Г.Қ. Педагогикалық психология. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
9. Баймұратова Б. Отбасы психологиясы. – Алматы: Мектеп, 2016.
10. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2017.
11. Қалиев С. Қазақ этнопсихологиясының негіздері. – Алматы: Ғылым, 2015.
12. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология. – Алматы: Қазақ университеті, 2014.
13. Оразбаева Ф.Ш. Тұлғаның психологиялық дамуы. – Алматы: Ана тілі, 2016.
14. Сәтімбекова Р. Психологиялық тренингтер мен релаксация әдістері. – Алматы: Өлке, 2020.
15. Төлегенов Т. Стресс және оны жеңу жолдары. – Алматы: Білім, 2018.
16. Уәлиев Н. Психологиялық өзін-өзі реттеу әдістері. – Алматы: Санат, 2017.
17. Шериязданова Х.Т. Педагогикалық қарым-қатынас психологиясы. – Алматы: Дарын, 2015.
18. Әбділдина С. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы.
19. Нұрғалиева Г. Баланың психологиялық дамуы. – Алматы.
20. Тәжібаева Ш. Педагогикалық психология. – Алматы.
21. Айзенк Г. Психология стресса. – СПб.: Питер, 2019.
22.Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление. – М.: Пер Сэ, 2017.
23. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М.: Смысл, 2016.
24.Джекобсон Э. Прогрессивная мышечная релаксация. – М.: Институт психотерапии, 2015.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ЭЛЕМЕНТАР МАТЕМАТИКАМЕН ТАНЫСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Ерғалиева Айдана Омарғали қызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Алматы, Казақстан. Математика, физика және информатика факультеті 4 курс студенті

Аңдатпа. Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балаларды элементар математикамен таныстырудың ғылыми-теориялық негіздері, оның баланың

интеллектуалдық дамуына әсері және оқу-тәрбие үдерісінде қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер қарастырылады. Сонымен қатар, әртүрлі жас топтарындағы балалардың психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес математикалық ұғымдарды қалыптастыру жолдары талданады. Элементар математикалық білім беру үдерісін дұрыс ұйымдастырудың маңыздылығы ғылыми тұрғыдан негізделеді.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі білім беру, элементар математика, танымдық даму, логикалық ойлау, дидактикалық ойын, педагогикалық әдістер.

Ключевые слова: дошкольное образование, элементарная математика, познавательное развитие, логическое мышление, дидактическая игра, педагогические методы.

Қазіргі білім беру жүйесінде мектепке дейінгі кезең баланың тұлғалық және танымдық дамуының шешуші кезеңі ретінде қарастырылады. Осы кезеңде қалыптасқан білім мен дағдылар баланың болашақ оқу жетістіктерінің негізін қалайды.

Элементар математикалық білім беру – балалардың логикалық ойлауын, талдау және салыстыру қабілеттерін дамытудың маңызды құралы. Жан Пиаже өз еңбектерінде баланың ойлау қабілеті белгілі бір даму кезеңдерінен өтетінін атап көрсетіп, мектепке дейінгі жастағы балалардың ойлауы көрнекі-бейнелі сипатта болатынын дәлелдеген. Сондықтан математиканы оқыту нақты әрекет пен көрнекілікке негізделуі тиіс.

Балалардың математикалық дамуы олардың жалпы когнитивтік дамуымен тығыз байланысты. Л. Выготский «жақын даму аймағы» теориясында баланың ересектердің көмегі арқылы күрделі тапсырмаларды меңгере алатынын атап көрсетеді. Бұл қағида мектепке дейінгі білім беруде ерекше маңызға ие.

Сонымен қатар, Джером Брунер оқытудың үш негізгі формасын ұсынған:

әрекеттік (enactive);

бейнелік (iconic);

символдық (symbolic).

Бұл теория бойынша, бала алдымен нақты әрекет арқылы, кейін бейне арқылы, соңында абстрактілі деңгейде білімді меңгереді. Элементар математиканы оқытуда осы кезеңдерді сақтау маңызды.

Жас ерекшеліктеріне сәйкес математикалық білім беру

Кіші топ (3–4 жас) - бұл кезеңде балалар нақты заттармен әрекет ету арқылы үйренеді. Мария Монтессори әдістемесінде балалардың өз бетінше әрекет етуіне ерекше мән беріледі. Оның пікірінше, арнайы дайындалған орта баланың табиғи дамуын қамтамасыз етеді. Балалар: «көп-аз», «үлкен-кіші» ұғымдарын, түстер мен пішіндерді, қарапайым санауды меңгереді.

Орта топ (4–5 жас) - бұл жаста балалардың логикалық ойлауы дами бастайды. Олар: 5-ке дейін санауды, заттарды салыстыруды, топтастыруды меңгереді. К. Ушинский оқытуда көрнекілік пен жүйеліліктің маңыздылығын ерекше атап өткен. Сондықтан бұл кезеңде көрнекі құралдарды кеңінен қолдану қажет.

Ересек топ (5–6 жас) - бұл кезеңде балалар абстрактілі ойлауға біртіндеп көше бастайды. Олар: 10-ға дейін санауды, арифметикалық амалдардың

бастапқы элементтерін, кеңістік және уақыт ұғымдарын меңгереді. Д. Василий дамыта оқыту теориясында баланың ойлауын дамыту үшін проблемалық тапсырмалардың маңызын көрсеткен.

Элементар математиканы оқытуда келесі әдістер ғылыми тұрғыдан тиімді деп саналады:

Дидактикалық ойындар

Ойын – баланың жетекші әрекеті. Лев Выготский ойын барысында баланың әлеуметтік және когнитивтік дамуы жүзеге асатынын дәлелдеген.

Көрнекілік әдісі

Көрнекілік баланың қабылдауын жеңілдетеді және білімді нақтылайды.

Проблемалық оқыту

Балаларды ойлануға жетелейтін тапсырмалар олардың логикалық ойлауын дамытады.

Практикалық әрекет

Балалар нақты әрекет арқылы білімді терең меңгереді.

Тәрбиеші оқу үдерісін ұйымдастырушы және бағыттаушы ретінде ерекше рөл атқарады. А. Макаренко тәрбие процесінде мұғалімнің тұлғалық үлгісі шешуші фактор екенін атап өткен.

Тәрбиеші:

- балалардың қызығушылығын арттыруы;
- оқу үдерісін жүйелі ұйымдастыруы;
- әр баланың жеке ерекшелігін ескеруі тиіс.

Элементар математикалық білім беру - логикалық ойлауды дамытады, танымдық белсенділікті арттырады, зейін мен есте сақтауды жақсартады, сөйлеу тілін дамытады. Жан Пиаже пікірінше, баланың интеллектісі белсенді әрекет барысында дамиды. Сондықтан оқыту үдерісі белсенді және тәжірибелік сипатта болуы тиіс.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі балаларды элементар математикамен таныстыру – олардың интеллектуалдық және тұлғалық дамуының негізі болып табылады. Ғалымдардың теорияларына сүйене отырып ұйымдастырылған оқу үдерісі балалардың логикалық ойлауын, танымдық қабілеттерін тиімді дамытады. Сондықтан математикалық білім беруді ғылыми негізде, жүйелі және жас ерекшеліктеріне сай ұйымдастыру – қазіргі педагогиканың өзекті міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Құрманали Н.Ш., Мұқанова Б., Ғалымова А. «Педагогика» 2010

2. Чилингирова Л., Спиридонова Б. Играя, учимся математике. –М:. Просвещение,1993.

3. Құрманалина Ш.Х., Сәрсенбаева С.Ш., Өміртаева Р.Қ. Математикадан дидактикалық ойындар және қызықты тапсырмалар. - Алматы. Атамұра, 1997.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA IJODIY QOBILIYAT VA IJODIY FAOLIYATLARNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI

Salayeva Muxabbat Saburovna - p.f.d., prof., Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti professori
Davlatova Guloy Alijon qizi – magistrant, Urganch davlat pedagogika instituti

Zamonaviy ijtimoiy madaniy sharoitlarda, doimiy islohotlar va innovatsiyalar davrida jamiyat noodatiy fikrlay oladigan, muammolarga o‘z vaqtida, original va samarali yechimlar topa biladigan, o‘zini doimiy takomillashtirish va o‘zini ro‘yobga chiqarishga intiladigan shaxslarga ehtiyoj sezmoqda. Bunday shaxslar kutilmagan g‘oya va gipotezalarni ilgari suradigan, faoliyat natijalarini oldindan loyihalay oladigan, qiyinchiliklarni samarali yengib o‘tadigan hamda jamiyat tomonidan qo‘yilgan vazifalarni yanada yuqori samaradorlik bilan hal etishga yo‘naltirilgan faoliyatni tashkil eta oladigan xususiyatlarga egadirlar. Faqat shunday insonlargina rivojlanayotgan jamiyatning tez o‘zgarib borayotgan sharoitlariga moslasha oladi va turli sohalarda muvaffaqiyatga erishadi. Mazkur ijtimoiy buyurtma shaxsning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi. Ushbu masalani chuqurroq anglash ta’lim jarayonida kreativ shaxslarni muvaffaqiyatli shakllantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, ta’limning ustuvor vazifasi kelajak avlodning ijodiy rivojlanishini ta’minlashdan iborat bo‘lib, bu ilmiy sohada hamda maktab amaliyotida keng ko‘lamli va intensiv pedagogik tadqiqotlarni talab etadi.

Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida “ijod” va “ijodiy faoliyat” tushunchalari markaziy o‘rin egallaydi. Ijod insonning yangi g‘oyalar yaratish, muammolarga noodatiy yechim topish, mavjud bilim va tajribani yangicha tarzda qo‘llash qobiliyati sifatida talqin etiladi. Pedagogik nuqtai nazardan ijod ta’lim jarayonida o‘quvchining faolligi, mustaqil fikrlashi va shaxsiy tajribasini namoyon etish bilan chambarchas bog‘liqdir.

Psixolog olimlar ijodni shaxsning intellektual va emotsional faoliyati mahsuli sifatida baholaydilar. Ijodiy faoliyat jarayonida o‘quvchi nafaqat bilimlarni o‘zlashtiradi, balki ularni qayta ishlaydi, umumlashtiradi va yangi vaziyatlarda qo‘llashga harakat qiladi. Shu jihatdan ijodiy faoliyat bilish jarayonlarining yuqori bosqichi hisoblanadi.

Pedagogik adabiyotlarda ijodiy faoliyat o‘quvchining ta’lim jarayonidagi faol ishtiroki, mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etishga intilishi bilan tavsiflanadi. Ijodiy faoliyatni rivojlantirish ta’lim jarayonini faqat bilim berish bilan cheklamasdan, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirishni talab etadi.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichida ijodiy faoliyat alohida ahamiyatga ega. Chunki bu davrda o‘quvchilarning tafakkuri, tasavvuri va qiziqishlari jadal rivojlanadi. Ijodiy faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytiradi, ularning o‘qishga ijobiy munosabatini shakllantiradi.

Ijodiy qobiliyatlarning mazmuni, ularning genetik va ijtimoiy tabiati hamda tuzilishini anglash masalasi ularning shakllanganlik darajasini aniqlash va baholashga qaratilgan diagnostik ishlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Ushbu masala mazkur mavzu doirasidagi psixologik-pedagogik tadqiqotlarda eng dolzarb, ayni paytda eng murakkab masalalardan biri hisoblanadi.

Psixologiya va pedagogikada ijodiy qobiliyatlar hamda ijodiy tafakkurning shakllanganligini diagnostika qilishda eng samarali usullardan biri J. Gilford va E.P. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan va moslashtirilgan test hisoblanadi. Uning mualliflari ijodiy qobiliyatlarni, avvalo, kreativlik — “umumiy intellektual rivojlanish bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan yangilik yaratish qobiliyati” sifatida talqin qiladilar.

J.Gilford nuqtayi nazariga ko‘ra [1], tadqiqot doirasida ijodiy qobiliyatlarning shakllanganlik mezonlari sifatida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan kreativlikning quyidagi mezonlari ajratib ko‘rsatiladi: – tafakkur mahsuldorligi yoki uning ravonligi — cheklangan vaqt oralig‘ida muammoni hal etishning bir nechta sifatli, yondashuvlar xilma-xilligi va mantiqiyligi bilan tavsiflanadigan variantlarini taklif eta olish qobiliyati;

– tafakkur moslashuvchanligi — fanlararo aloqalarni qo‘llash va tashqi axborot manbalarini jalb etish orqali yuzaga kelayotgan muammolarga yechim topish imkoniyati;

– originallik — qo‘yilgan savolga noodatiy javob berish, muammoni mantiqan asoslangan, biroq umumqabul qilingan usullarga mos kelmaydigan tarzda hal etish, yangi tasniflash va elementlar o‘rtasidagi bog‘lanish turlarini qo‘llashda namoyon bo‘ladigan individual tafakkur xususiyatlari;

– aniqlik yoki mantiqiylik — topilgan yechimning belgilangan maqsad va vazifalarga muvofiqligi;

– qiziquvchanlik — atrof-muhitda muammolarni mustaqil ravishda ko‘ra olish hamda ularni hal etish shaxsiy va ijtimoiy manfaatlarga mos kelishi;

– gipoteza ilgari surish qobiliyati;

– ijodiy faoliyatga ichki motivatsiya, bolaning atrof-muhitni bilishga va yuzaga kelayotgan savollarga mustaqil javob topishga bo‘lgan ichki ehtiyoji sifatida namoyon bo‘lishi;

– faoliyatda qolipdan voz kechishda ifodalanadigan rivojlangan tasavvur; – muammolarni hal etishda faol ishtirok etishga bo‘lgan ichki ehtiyoj.

J. Gilford tomonidan ajratilgan ijodiy qobiliyat mezonlarining mantiqiy davomi E.P. Torrens pozitsiyasida ham o‘z ifodasini topadi. Muallif quyidagi mezonlarga alohida e’tibor qaratadi:

– matn asosida bajarilgan topshiriqlar soni va ularni sifat pasaymasdan tezkorlik bilan bajarish darajasi;

– atrof-muhit obyektlarini tasniflashda bir nechta variativ tizimlardan foydalana olish qobiliyati;

– bir xil javoblarning minimal takrorlanish chastotasi;

– yakuniy natija va topshiriqning to‘g‘ri bajarilishi.

J.Gilford va E.P.Torrens [2] kreativlik mezonlarini milliy ta’lim tizimi an’analari va xususiyatlariga mos holda qo‘llashning amaliy natijasi sifatida L.N. Drozdikova tomonidan ishlab chiqilgan “O‘quv-bilish va o‘quv-ijodiy faoliyatda maktab o‘quvchilarining ijodiy o‘zini namoyon etishining mezonli tavsifi”ni keltirish mumkin. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ijodiy qobiliyatlarning shakllanganligini belgilovchi uchta mezonlar guruhi ajratiladi: motivatsion, tashkiliy va faoliyatga oid mezonlar.

Motivatsion mezonlar shaxsning ijodiy jarayonda faol ishtirok etishga bo‘lgan ichki tayyorgarligini ifodalaydi. Ular bolaning o‘zini namoyon etishga intilishi, bilim va qiziqishlarini ko‘rsatish istagi, yetakchi rolni egallashga moyilligi, o‘z fikrini erkin bildirishdan cho‘chimmasligi, tabiiylik kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu mezonlar guruhi kichik maktab yoshidagi bolalarning yosh xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, L.N. Drozdikova [3] nuqtayi nazariga ko‘ra, aynan shu yoshda bolalarda o‘quv faoliyatida o‘zini namoyon etish, jamoa va o‘qituvchi e’tiborini jalb qilish, o‘zini tasdiqlash va o‘zini ro‘yobga chiqarishga bo‘lgan ehtiyoj kuchli bo‘ladi.

Tashkiliy mezonlar o‘quvchilarning o‘z qobiliyat va imkoniyatlarini obyektiv baholay olish, o‘quv jarayonida hamda darsdan tashqari faoliyatda o‘z ishini rejalashtirish, vaziyat yoki yuzaga kelgan muammolarga qarab xulq-atvorini moslashtira olish ko‘nikmalari bilan bog‘liqdir.

Xulosa qilib aytganda, bu jarayonda ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri — o‘qishda qiyinchiliklarni yengib o‘ta olmaslik va tezkor ijobiy natijani kutishdir. Ushbu holatda pedagogning asosiy vazifasi kichik maktab o‘quvchilarini nafaqat yutuqlarni, balki ayrim fanlarni o‘zlashtirish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni ham konstruktiv tarzda qabul qilishga o‘rgatishdan iborat. Ijodiy qobiliyatlar atrof-muhitni tadqiq etish va yuzaga kelayotgan savollarga individual yechim topish bilan bog‘liq bo‘lib, bunda yagona to‘g‘ri javob yoki natija mavjud bo‘lmasligi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Адизов Б. Р. Бошланғич таълимни ижодий ташкил этишнинг назарий асослари. Тошкент: Фан, 1997. – 182-б.

2. Guilford, J.P. The nature of human intelligence / J.P. Guilford. – New York: McGraw-Hill, 2017. – 538 p.

3. Дроздикова, Л.Н. Развитие творческих способностей младших школьников / Л.Н. Дроздикова // Начальная школа. – 2008. – № 4. – С. 34-38.

4. Туник Е. Е. Т 84 Модифицированные креативные тесты Вильямса.— СПб : Речь, 2003.- 96 с. https://aucentr.ru/wp-content/uploads/.

O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI “ILK VA MAKTAGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIGA QO’YILADIGAN DAVLAT TALABLARI”GA MUVOFIQ MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA OILA BILAN HAMKORLIK TURLARI

Nurniyazova G.D. - Ajiniyoz nomidagi NDPI 2-kurs magistr,
Bayjanov T. J. – P.f.b.f.d.(PhD), ilmiy raxbar.

Kalit so’zlar: Maktabgacha ta’lim, davlat talablari, oila, hamkorlik, takomillashtirish, yo’llari, shaxs, huquqiy-ma’naviy, ahloqiy.

Ключевые слова: Дошкольное воспитание, государственные потребности, семья, сотрудничество, совершенствование, пути, личность, право-духовный, нравственный.

Keywords: Preschool education, state requirements, family, cooperation, improvement, ways, personality, legal-spiritual, moral

Bolalarning barkamol avlod to‘g‘risidagi tasavvurlarini shakllantirish, dunyoqarashini boyitish, davlat talablariga munosib shaxs sifatida shakllanishi, ularni biologik, ijtimoiy, psixolog, iqtisodiy, huquqiy-ma’naviy, ahloqiy jihatdan rivojlanishi, shaxslararo munosabatlarning o‘ziga xos sir-asrorlarini o‘rganishga bo‘lgan zaruriyat va ehtiyoj ortib bormoqda.

Ota-onalarning bu xususiyatini taniqli pedagog va psixolog K.D.Ushinskiy o‘z davrida ta’kidlagan edi. «Tarbiya san’ati, – deb degan edi u, – shunday xususiyatga egaki, deyarli barchaga tanish va tushunarli, ba’zilarga esa juda oson ish bo‘lib tuyuladi – odam bu ish bilan nazariy va amaliy jihatdan kanchalik kam tanish bo‘lsa, unga bu shunchalik tushunarli va oson bo‘lib ko‘rinadi. [3.17]

Ota-onaning farzand oldidagi burchi, o‘zbekona ta’bir bilan aytganda, farzandga yaxshi nom qo‘yish, yaxshi muallim qo‘liga topshirib savodini chiqarish, ilmli, kasb-hunarli qilish, oilali va uyli-joyli qilishdan iboratdir. Yuqoridagilarning barchasi maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila hamkorligining muhim omillardan biri bo‘lib hisoblanar ekan, kelajakda yosh avlod tarbiyasi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Oilani mustahkamlashda yosh avlodni ma’naviy-ahloqiy tarbiyalashga, yoshlarni tashkiliy barcha imtiyozlaridan to‘la foydalanishga, qulay sharoit yaratish lozimligini bugungi kundagi tub o‘zgarishlar ko‘rsatib turibdi. Chunki, bugungi kunda, oila va oilada bola tarbiyasidagi qator muammolar jamiyatni ma’naviy va iqtisodiy tanazzulining chiqishida to‘sqinlik qilayotgani sir emas. Biz doimo farzandlar kelajagimiz, ertangi kunimiz vorislari, deb bong urishga ko‘nikib ketganmiz.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila integrassiyasi, bularning barchasi hamkorlik faoliyati tarbiya vositasi sifatida tarbiyalanuvchilarni maktabga tayyorlashni zaruriyat qilib qo‘yadi. Bu holatga maktabgacha ta’lim tashkilotlari, oila va mahalla hamkorligi asosida juda sinchkovlik bilan yondashishlarni taqozo etadi. Oilaning ma’naviy olami serqirra hodisa bo‘lib, jamiki oilaning jamiyatdagi siyosiy-ijtimoiy mavqeini, balki, tarixiy taraqqiyotiga xos xususiyatlari, shuningdek, iqtisodiy imkoniyatlarini, pedagogik-psixologik an’analarini qamrab olgan.

Bolaning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash uchun maktabgacha ta’lim tashkiloti ota-onalar bilan o’zaro hamkorlikning quyidagi shakllarini tashkil qilishi mumkin:

1) ota-onalarning maktabgacha ta’lim tashkilotisi borasidagi fikrlarini hisobga olish;

2) ilk rivojlanish masalalarida ota-onalarga bilim berish;

3) ota-onalarni o’quv-tarbiyaviy jarayonda faol qatnashishga jalb etish;

4) ota-onalarning tashkiloti hayotida ishtirok etish borasidagi tashabbuslarini qo’llab-quvvatlash.

Bolaning har tomonlama rivojlanishi va ta’lim olishi uchun ikki tarbiyaviy muhit oila va MTTning o’zaro hamkorligi juda muhimdir. MTT va ota-onalar orasidagi o’zaro do’stona hamkorlik MTT pedagoglari oldiga quyidagi muhim vazifalarni qo’yadi:

- ota-onalar bilan o’zaro ishonchga asoslangan munosabatlarni shaklantirish.
- oilaning yagona ta'lim muhitida ishtirokini ta’minlash

O’zaro hamkorlik va birgalikdagi faoliyat nimani bildiradi?

- bolaning rivojlanishi to’g’risida to’liq malumotga ega bo’lish va oilarga maslahatlar berish maqsadida oilalar bilan teskari aloqa o’rnating;
- qulay va sokin sharoitda ota-onalar bilan uchrashish imkoniyatini toping
- muammoni anqlashtiring: o’z nuqtai nazaringizni shakllantiring;
- birinchidan ota-onalarning fikri, nuqtai nazarini tinglang, ularning maqsadlarini, havotirlarini tushunishga harakat qiling;
- agar muammo bo’lsa, ota-onalarga murojaat qilishdan avval uni mohiyatini aniqlashtirib oling;
- o’zingiz va ota-onalaringiz bu vaziyatda nima qilish mumkinligini so’rang;
- imkon qadar masalaning ko’proq hal etish yo’llarini muhokama qiling va ikkala tomon uchun maqbul variantni tanlang;
- qaror doirasida har bir tomonning xatti-harakatini muhokama qiling;
- bir-birlari bilan aloqa qilish muddati va usullari to’grisida kelishib oling;
- ota-onalarining tarbiyaviy ko’nikmalarini faollashtirish va boyitish hamda ularning o’zlaridagi pedagogik imkoniyatlarga nisbatan ishonchlarini qo’llab-quvvatlash;
- tarbiyanuvchilarning oilalari bilan doimiy hamkorlikni yo’lga qo’yish.
- ota-onalarni ragbatlantirish.

Tarbiyachilar va ota-onalarning bola ongiga ta’siri qarama-qarshi bo’lmasligi, aksincha uyg’unlashgan bir-birini to'ldirgan holda, bola ijobiy va faol tarzda qabul qilinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunga erishish uchun pedagoglar va ota-onalar o’zaro hamfikr, maslakdosh bo’lishlari, turli muammo va masalarni hamkorlikda hal etishlari darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bola huquqlari to’g’risida konventsiya. “Bola huquqlarining kafolatlari to’g’risida”gi O’zbekiston Respublikasi Qonuni. – T.: Inson huquqlari bo’yicha O’zbekiston Respublikasi Milliy markazi, 2008. – 34 bet

2. O’zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim-tarbiya to’g’risida”gi Qonuni. Toshkent. 2019, 16-dekabr. 40b.
3. Ушинский К.Д. Избр.пед.соч. / Под ред. А.И.Пискунова, Г.С.Костюка и др. – Москва, 1974, -Т.1, -147 с.

MAKTABGACHA KATTA YOSHTAGI BALALARDA IJODIY TADQIQOTCHILIK MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIKALIQ-PSIXOLOGIK ASOSLARI

N.N.Djamilova - p.f.d., professor, Nizomiy nomidagi O’zMPU
D.E.Jumaniyazova - 2-kurs magistr, Ajiniyoz nomidagi NDPI

Annotatsiya: Maqolada bolalarning ilmiy dunyoqarashlarini shakillantirishda pedagogik innovatsiyalarning hozirgi kundagi ahamiyati ochib kursatilgan. Pedagogik innovatsiyalarning o’quv-biluv jarayoniga kirishi obektiv reallik, materiallarning mavjud shakllari, o’quv faoliyatinig ko’lamini mujajassamlashtiradi.

Kalit so’zlar: Ilmiy dunyoqarash, shakillantirish, o’quv-biluv jarayoni, pedagogik innovatsiya.

Maktabgacha katta yoshtagi balalarning tadqiqotchilik faoliyati ostida bilimlardan kelib chiqadigan va uning jarayonida tushunish kerak.

Bugungi kunda olib borilayotgan tálimni modernizaciya qilish sharoitida tálim oluvchilarning oqıw faoliyati izlanishlarga aylanib bormoqda. Shuning ushın, hozirgi vaqtda oqıw jarayoniga tarbiyalanuvchilarning ilmiy (o’quv) tadqiqot va tajriba - konstruktiv faoliyatini joriy etish alohida ahamiyatga ega. Tajriba tahlili shuni korsatadiki, raqobatbardosh mutaxassis tadqiqotchilik bilimlari va konikmalariga ega bolishi kerak. Tarbiyalanuvchilarning tadqiqot konikmasi - bu ijodiy, tadqiqot muammosini hal qilish va ilmiy tadqiqotning asosiy bosqichlari mavjudligini taxmin qilish bilan bog`liq oqıw ishlarini tashkil etish shakli. Tadqiqot faoliyatining asosiy ajralib turadigan xususiyati - tanlangan hodisani organishning amaliy metodologiyasi, oz materiali, oz málumotlarini tahlil qilish kabi elementlarning mavjudligi, eksperimental ishlarning borishi va undan kelib chiqadigan xulosalar.

Qodirova.F.R. va Tashpulatova Sh.K. har qanday faoliyat ushın tadqiqot konikmalarini shakllantirishning asosiy shartlarini aniqladi. Ularning fikricha, bu qiziqishning rawajlanıwı, boyishi va chuqurlashuvi, uning markazida tadqiqot faoliyatiga mojıllik va uni ozlashtirish zarurati; ilmiy tadqiqot faoliyati malakasini oshirish bilan bog`liq bilim va konikmalarning osishi; xarakterni rawajlanıw, birinchi navbatda, barqaror irodani tarbiyalash; tadqiqot faoliyatini jamoatchilik ongining mazmuni va osishi bilan boyitish; oziga va oz faoliyatining mahsulotiga tanqidiy munosabatni rawajlanıw[4. 17].

Tadqiqotchilik konikmalarining rawajlanıwı asosida talabalar bilimlarni ozlashtirishning osanligi va tezligini tushuna oladilar.

Tadqiqot faoliyati keng mánoda tanqidiy tafakkurini rawajlanıwga va muayyan bosqichlardan iborat muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatiga yordam beradigan faol oqıw jarayoni sifatida tushuniladi.

Bolalarning tadqiqot faoliyati kop hollarda tálimiydir, chunki uning asosiy maqsadi - ob`ektiv yangilikka ega bolgan yangi natijalarga erishish emas, eng oddiy tadqiqot konikmalari va konikmalarini shakllantirish va rawajlanıw. Yáni, oqıw - tadqiqot va ilmiy -tadqiqot ishlarining asosiy maqsadi ob`ektiv yangilikka ega bolgan ilmiy natijalarni olish emas, balki eng oddiy tadqiqot konikmalari va konikmalarini rawajlanıw.

Ilmiy -tadqiqot faoliyatining mánosi shundaki, uni amalga oshirish jarayonida tadqiqot qobiliyatlari va konikmalarining málum bir xususiyatlarini ozlashtiriladi.

Tadqiqot faoliyatini tashkil etishning muhim sharti - bu maktabgacha katta yoshtagi balalarning uni amalga oshirishga tayyorligining mavjudligi, bu zarur bilimlarni, tadqiqot konikmalarini egallashni, motivaciyani, mustaqillikni va individual tadqiqot qobiliyatini rawajlanıwni nazarda tutadi. Shunga asoslanib, mektepke shekemgi katta jastaǵı balalarning tadqiqot faoliyatiga tayyorligi tadqiqotlarni otkazish tajribasini, yangi bilim, konikma va konikmalarni egallash, motivaciyani rawajlanıw natijasida shakllangan individual tadqiqot imkoniyatlarining mavjudligini anglatadi.

Tadqiqot davomida muvaffaqiyatli tadqiqot faoliyati ushın zarur bolgan bir qator umumiy xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi:

birinchidan, ijobiy munosabat, yuqori darajadagi rivojlanish ishtiyoqqa aylanib ketadigan mojıllik;

ikkinchidan, mehnacevarlik, tashkilotchilik, mustaqillik, fidojılik, qat`iyatlilik, barqaror intellektuallik sezgilar;

uchinchidan, tadkikot faoliyatini amalga oshirish jarayonida qulay ruhiy holatlarning mavjudligi. tortinchidan, tegishli fan sohasidagi málum bilim, konikma va malakalar jamg`armasi.

Tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etishda quyidagi shakllardan foydalanish mumkin:

Doimiy eksperimentlar - balalar sababiy aloqalarni va munosabatlarni topadilar.

Buyumlarni tasnifi, masalan, kollegializaciya bilan bog`liq bo'lgan kollekciyalari takomillashtirilgan faoliyat turi - balalarning turlar munosabati mavjud.

Xarita yordamida dunyo bo'ylab sayohat qilish - balalar tekslikda fazoviy joylashuv tushunchani va turli olamlarning, mamlakatlarning munosabatlarini o'rganadilar.

Vaqt oralig`ida sayohat qilish - balalar ziyoratgohlar bilan tanishishadi, turli xil tarixiy voqealarni tahlil qilishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O’zbekistan Respublikasının ilk va maktabgacha yoshdagi balalarning rawajlanıwıga qojıladigan davlat talablari”. Toshkent 2018-jıl.

2. O’zbekistan Respublikasının “Ta’lim to’g’risida” gi Qonuni. 2020 jıl 23 sentabr O`RQ-637 san.

3. “Ilq qadam” Maktabgacha ta’lim muassasasining Davlat o‘quv dasturi. Tuzuvchilar: I.V.Grosheva, L.G.Yevstafeva, D.T.Mahmudova, SH.B.Nabixonova, S.V.Pak, YE.Djanpeisova. -T.:MTV, 2018.- 71 bet.

4. Qodirova.F.R.,Tashpulatova Sh.K. “Maktabgacha ta’lim muassasasisida metodik ishlar”. –Toshkent - 2018 jıl.

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK TARBIYACHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH TEXNOLOGIYASINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK OMILLARI

Djamilova N.N. - p.f.d., professor, Nizomiy nomidagi O‘zMPU
Tursınbaeva A.M. - 2-kurs magistr, Ajiniyoz nomidagi NDPI

Annotatsiya: Maqolada kompetentsiyaviy yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish ochib beriladi. Shu bilan birga kompetentsiyaviy yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasi nazariy asoslarini o‘rganiladi.

Kalit so’zlar: Kompetensiya, kompetentlik, faoliyat, shart-sharoit, tajriba, moderinizatsiya, tizim, kreativ, texnologiya, kognitiv,yondashuv, kasbiy faoliyat, rivojlantirish.

Kompetentsiya - bu ma'lum o'quv yoki ijtimoiy va tarbiyaviy faoliyatda, shuningdek, hayotiy yoki kasbiy vaziyatlarda ichki yoki kasbiy vaziyatlarda shakllanadigan va namoyon bo'ladigan bilim va tajribaga asoslangan shaxsning integral xususiyatidir. Oliy ta’limni zamonaviy rivojlanish talablariga moslashtirish fanlardan elektron ta’lim resurslarini takomillashtirish bo’lajak tarbiyachilarning elektron manbalar bilan faol muloqotini ta’minlash, mustaqil ta’limini amalga oshirish va o‘z-o‘zini baholash, zaruriy ma’lumotni operativ izlab topish va yuzaga kelayotgan muammolarni hal etishda undan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan ta’lim sifati ko‘rsatkichlaridan biri kompetentlilik hisoblanadi. U faqatgina bilim va ko‘nikmalar yig‘indisi bo‘libgina qolmay, bo’lajak tarbiyachilarning egallagan bilimlarini mobillashtirish va aniq vaziyatlarda tajribada qo‘llay olishi bilan tavsiflanadi. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o‘qitishning asosiy mohiyati kasbga yo‘naltiruvchi fanlardan tashkil qilingan ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusi kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirish sanaladi. Bo’lajak tarbiyachilar kelgusi hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o‘z o‘rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o‘z sohasi, kasbi bo‘yicha raqobatbardosh bo‘lishi uchun zaruriy tayanch kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim. Bo’lajak tarbiyachilarda shakllantiriladigan kompetensiyalar uch darajaga ajratiladi:

- tayanch kompetensiyalar;
- umumiy (predmetli) kompetensiyalar;
-xususiy kompetensiyalar

Bo’lajak tarbiyachi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiya, faqat o‘quv fani orqali shakllantiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi. Ma’lumki, Oliy ta’lim zimmasiga ta’lim-tarbiya jarayoni orqali o‘quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o‘z-o‘zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish hamda foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish

vazifasi yuklatilgan. Zamonaviy yondashuvlar o‘qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘zaro integratsiyalash orqali talabalarda tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta’lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuvni kasbiy ta’lim, umumta’lim fanlari standartlari mazmuniga kiritish tamoyillari, ularning pedagogik tizim bo‘g‘inlaridagi o‘zgarishlarga ta’siri, psixologik va metodologik asoslari va xususiyatlari, mustaqil ravishda ta’lim natijalariga erishish konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv talqini, shaxsni rivojlantirishga yo‘naltirilgan, ijtimoiy va ma’lum bir sohadagi faoliyatga doir kompetensiyalarga oid ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Talabalarning kompetentligini oshirishning o‘quv-metodik ta’minoti sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar, amaliy mashg‘ulotlarning virtual shakllarini joriy etish, kasbga yo‘naltirilgan fanlarni o‘qitishdagi kompetensiyaviy yondashuvlar, fanlararo bog‘liqlikni aks ettiruvchi amaliy mashg‘ulotlar asosida o‘qitish ta’limning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Dotsent S.B.Qorayev, N.I.Tirkashev o‘zlarining tadqiqot ishlarida „Kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan ta’limning bir qator jihatlarini ko‘rib o‘tganlar va kasbiy, amaliy kompetentlik turlari va ularning rivojlanish bosqichlari haqida fikr yuritilganlar. Ular o‘z tadqiqot ishlarida Zamonaviy yondashuvlar o‘qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘zaro integratsiyalash orqali o‘quvchilarda tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadilar. Dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta’lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuvni kasbiy ta’lim, umumta’lim fanlari standartlari mazmuniga kiritish tamoyillari, ularning pedagogik tizim bo‘g‘inlaridagi o‘zgarishlarga ta’siri, psixologik va metodologik asoslari va xususiyatlari, mustaqil ravishda ta’lim natijalariga erishish konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv talqini, shaxsni rivojlantirishga yo‘naltirilgan, ijtimoiy va ma’lum bir sohadagi faoliyatga doir kompetensiyalarga oid ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. O‘qituvchilarning kompetentligini oshirishning o‘quv-metodik ta’minoti sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar, amaliy mashg‘ulotlarning virtual shakllarini joriy etish, kasbga yo‘naltirilgan fanlarni o‘qitishdagi kompetensiyaviy yondashuvlar, fanlararo bog‘liqlikni aks ettiruvchi amaliy mashg‘ulotlar asosida o‘qitish ta’limning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilishlarini bildirib o‘tganlar[3. 132-137]

Pedagogika fanlari nomzodi Sh.X.Kuliyeva va fan o‘qituvchisi M.R.Sharopova o‘z tadqiqot ishlarida Bo‘lajak kasbiy ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashda Kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘z tadqiqot ishlarini olib bormoqdalar.Ular tadqiqot ishi davomida ta’lim jarayonida o‘quvchilarda shakllantirilishi lozim bo‘lgan tayanch kompetensiyalar har bir fan doirasida predmetga oid kompetensiyalarni shakllantirish bilan parallel ravishda olib borilishi maqsadga muvofiq degan fikrlarni ilgari surmoqdalar. Sh.X.Kuliyeva va fan o‘qituvchisi M.R.Sharopovalarning ilmiy ishlarida bo‘lajak kasbiy ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyatli jihatlari keltirilgan. Kompetensiya tushunchasiga tavsif berilgan. Bo‘lajak o‘qituvchi kompetensiyasini rivojlantirishda e’tibor qaratishi lozim bo‘lgan jihatlar asoslangan[4.64].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PQ-4038-son Qarorlari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 noyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi-O'zbekiston Respublikasining Oliy Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PF-5847 sonli farmoni.
3. Barakayevich, Q. S., & Baxtiyorovna, A. S. (2021). Xalqaro dastur talabalari asosida innovatsion ta'lim muhitini yaratish. Integration of science, education and practice. scientific-methodical journal, 1(02), 132-137.
4. Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.

«БЕЗОПАСНОЕ ДЕТСТВО — ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ВЗРОСЛЫХ»

Бекманова Жамиля Абдулаевна – доцент, PhD факультет Дошкольное и начальное образование, кафедра Дошкольного воспитания и дефектологии, НГПИ им.Ажинияза

Аннотация: В статье рассматриваются основные аспекты обеспечения безопасного детства как важнейшего условия гармоничного развития личности ребёнка. Анализируется роль семьи, педагогов, государства и общества в формировании безопасной среды. Особое внимание уделяется физической, психологической и информационной безопасности детей, а также современным угрозам, включая интернет-риски и буллинг. Подчёркивается необходимость комплексного подхода к защите детства в Республике Узбекистан.

Ключевые слова : безопасное детство, психологическая безопасность, физическая безопасность, информационная безопасность, буллинг, интернет-угрозы, дошкольное образование, педагогическая ответственность, защита прав ребёнка, Республика Узбекистан

Детство — это особый и неповторимый период в жизни каждого человека. Именно в эти годы закладываются основы личности, формируются ценности и мировоззрение. Однако детство не может быть счастливым без ощущения безопасности. Безопасность ребёнка — это не случайность и не стечение обстоятельств, это результат целенаправленных, ответственных действий взрослых: родителей, педагогов, государства и общества в целом.Ежегодно тысячи детей по всему миру становятся жертвами несчастных случаев, насилия, халатности и безответственности. Большинства этих трагедий можно было бы избежать, если бы взрослые более серьёзно относились к своей роли защитников и наставников. Данный доклад посвящён рассмотрению ключевых аспектов безопасного детства и ответственности взрослых за его обеспечение.

Безопасное детство — это совокупность условий, при которых ребёнок защищён от физического, психологического, социального и информационного вреда. Оно включает в себя несколько ключевых составляющих.

Физическая безопасность предполагает защиту ребёнка от травм, несчастных случаев, жестокого обращения и эксплуатации. Это включает безопасную домашнюю среду, безопасные детские площадки, правила дорожного движения и надлежащий надзор.

Психологическая безопасность — это эмоциональное благополучие ребёнка, отсутствие психологического насилия, буллинга, унижений. Ребёнок должен чувствовать себя любимым, принятым и уважаемым как дома, так и в коллективе.

В эпоху цифровых технологий информационная безопасность приобретает особое значение. Дети должны быть защищены от вредоносного контента, кибербуллинга, онлайн-мошенников и нежелательного общения в интернете.Семья является первичной и важнейшей средой развития ребёнка. Именно родители несут основную ответственность за его безопасность. Ответственные родители:

• создают безопасную домашнюю обстановку, исключая доступ детей к опасным предметам и веществам;

• обучают ребёнка правилам личной безопасности, поведению на дороге и в общественных местах;

• выстраивают доверительные отношения, чтобы ребёнок мог рассказать о любой опасной ситуации;

• контролируют интернет-активность ребёнка и объясняют правила безопасного поведения в сети;

• демонстрируют собственным примером ответственное и безопасное поведение.

Важно помнить, что безопасность — это не только физическая защита, но и атмосфера любви и доверия в семье. Ребёнок, чувствующий поддержку родителей, легче справляется с трудными ситуациями и менее уязвим перед внешними угрозами.Школа и детский сад — вторая по значимости среда для ребёнка. Педагоги проводят с детьми значительную часть их жизни, а значит, несут серьёзную ответственность за их безопасность. Образовательные учреждения обязаны:

• обеспечивать физическую безопасность детей на территории учреждения;

• проводить систематическое обучение правилам безопасности и поведения в чрезвычайных ситуациях;

• незамедлительно реагировать на случаи буллинга и конфликтов в детском коллективе;

• вовлекать родителей в формирование культуры безопасности.

Педагог должен быть не только учителем, но и внимательным наблюдателем, способным вовремя заметить тревожные признаки в поведении ребёнка и оказать необходимую помощь или привлечь специалистов.

Защита детства — это не только частное дело семьи, но и государственная задача. Государство обеспечивает правовую базу защиты прав детей, принимая законы против насилия, эксплуатации и жестокого обращения. Среди ключевых инструментов государственной защиты детства можно выделить следующие.

• Законодательная защита: законы об ответственности за насилие в отношении детей, об ограничении опасного контента.

• Социальная поддержка: службы помощи семьям в трудной жизненной ситуации, кризисные центры для детей.

• Профилактическая работа: программы по обучению безопасному поведению, социальная реклама.

• Контроль и надзор: деятельность органов опеки и попечительства, ювенальных служб.

Общество в целом также несёт ответственность за детей. Неравнодушное отношение соседей, прохожих, знакомых, готовность вмешаться при угрозе ребёнку или сообщить о неблагополучной семье — важная составляющая системы защиты детства.

В современном мире к традиционным угрозам добавились новые, связанные с развитием технологий и изменениями в обществе. Среди наиболее актуальных проблем выделяются следующие.

Кибербуллинг, груминг (манипуляция детьми онлайн с целью эксплуатации), нежелательный контент, онлайн-мошенничество — всё это реальные угрозы для детей, проводящих значительное время в интернете. Взрослые должны не просто запрещать, а помогать детям формировать навыки критического мышления и безопасного поведения в сети.

Травля среди сверстников наносит серьёзный психологический вред. Задача взрослых — формировать культуру уважения и принятия, своевременно выявлять случаи буллинга и принимать меры по его пресечению, работая как с жертвами, так и с обидчиками.

Дорожно-транспортные происшествия остаются одной из главных причин гибели и травматизма детей. Систематическое обучение правилам дорожного движения, использование детских удерживающих устройств и световозвращающих элементов — прямая обязанность взрослых.

Безопасное детство — это не подарок судьбы, а результат ежедневного труда и ответственности взрослых. Каждый из нас — родитель, педагог, сосед, гражданин — вносит свой вклад в создание безопасной среды для детей. Это не только наш моральный долг, но и инвестиция в будущее общества.

Ребёнок, выросший в безопасности, любви и доверии, становится уверенным, ответственным и гармоничным человеком. Именно такие люди строят здоровое, справедливое и стабильное общество. Поэтому защита детства — это не только проявление заботы о настоящем, но и забота о будущем всего человечества.

Помните: *безопасное детство начинается с ответственного взрослого рядом.*

Список использованной литературы

1. Конвенция о правах ребёнка: принята резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 20 ноября 1989 г.
2. Закон Республики Узбекистан «Об образовании» от 23 сентября 2020 г. № ЗРУ-637.
3. Закон Республики Узбекистан «О дошкольном образовании и воспитании» от 16 декабря 2019 г. № ЗРУ-595.
4. Кощанов К. М., Бекманова Ж. А., Шамуратова Ҳ., Кощанов Н. К.

Безопасное детство — ответственность взрослых. — Нукус, 2026. —

5. Безруких М.М. Безопасность жизни детей и подростков. — М.: Просвещение, 2019.
6. Смирнова Е.О. Детская психология. — М.: Владос, 2020.
7. Интернет-безопасность детей: методическое пособие для педагогов и родителей. — М.: Фонд развития Интернета, 2022.

ROSSIYA OLIMLARI TADQIQOTLARIDA KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR VA OTA-ONA MUNOSABATLARINING O'RGANILISHI

Kalieva Marjan Savit qizi-Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Psixologiya mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda kichik maktab yoshidagi bolalar va ota-ona o'rtasidagi munosabatlarning psixologik jihatlari Rossiya olimlari tadqiqotlari asosida tahlil qilinadi. Ushbu davrda bolaning shaxs sifatida shakllanishida oilaviy muhit, ota-ona tarbiya uslubi va emotsional qo'llab-quvvatlash muhim o'rin tutadi. Rossiya psixologiya maktabi vakillari tomonidan ilgari surilgan nazariyalar asosida ota-ona munosabatining bolaning ijtimoiy moslashuvi, o'ziga bo'lgan ishonchi va o'quv faoliyatiga ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, ota-ona munosabati, psixologik rivojlanish, ijtimoiy moslashuv.

Bola shaxsining shakllanishi murakkab va ko'p omilli jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda biologik omillar bilan bir qatorda ijtimoiy muhit ham muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, kichik maktab yoshi davrida bola hayotida tub o'zgarishlar yuz beradi: u maktab muhitiga kirib boradi, yangi ijtimoiy rollarni egallaydi va o'quv faoliyati uning asosiy faoliyat turiga aylanadi.

Mazkur davrda ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlar bolaning psixologik rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Oila bola uchun birinchi va eng muhim ijtimoiy institut bo'lib, unda bola dastlabki qadriyatlar, xulq-atvor me'yorlari va muloqot ko'nikmalarini o'zlashtiradi.

Rossiya psixologiya maktabi vakillari bola rivojlanishida ijtimoiy muhit, ayniqsa oilaning o'rni masalasiga alohida e'tibor qaratganlar. Ularning ilmiy ishlari ota-ona munosabatining bolaning shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini asoslab beradi.

Kichik maktab yoshi odatda 7–10 yosh oralig‘ini qamrab oladi. Bu davr bolaning hayotida muhim bosqich bo‘lib, unda yangi faoliyat turi – o‘qish faoliyati yetakchi o‘rinni egallaydi.

Bu yosh davrida bolalarda quyidagi psixologik xususiyatlar shakllanadi:

- o‘z-o‘zini baholash tizimi rivojlanadi;
- ijtimoiy qoidalarga rioya qilish kuchayadi;
- mustaqillik hissi ortadi;
- muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikka nisbatan sezgirlik kuchayadi.

Rossiya olimlarining qarashlari. Rossiya psixologiya maktabi vakillari bola rivojlanishining ijtimoiy tabiatini asoslab berganlar.

L.S. Vygotskiy o‘zining madaniy-tarixiy nazariyasida bola psixik rivojlanishining asosiy manbai ijtimoiy muhit ekanligini ta’kidlagan. Uning fikricha, bola rivojlanishi kattalar bilan o‘zaro muloqot jarayonida amalga oshadi. Ayniqsa ota-ona bola uchun eng yaqin ijtimoiy muhit hisoblanadi.

Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan “yaqin rivojlanish zonasi” tushunchasi ham bolaning rivojlanishida kattalar, xususan ota-onaning yordamiga bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi.

A.N. Leontev faoliyat nazariyasini ishlab chiqib, bola rivojlanishida faoliyatning muhim rolini asoslab bergan. Uning fikricha, bola faoliyat jarayonida atrof-muhit bilan o‘zaro ta’sirga kirishadi va aynan shu jarayonda uning psixik rivojlanishi amalga oshadi.

D.B. Elkonin kichik maktab yoshidagi bolalarning rivojlanishini o‘rganib, o‘qish faoliyati ushbu davrning yetakchi faoliyati ekanligini ko‘rsatgan. U bolaning o‘qishga bo‘lgan munosabati ko‘p jihatdan ota-onaning qo‘llab-quvvatlashiga bog‘liq ekanligini ta’kidlagan.

L.I. Bojovich esa bolaning motivatsion sohasini o‘rganib, ota-ona tomonidan beriladigan rag‘bat va baho bolaning ichki motivatsiyasini shakllantirishda muhim rol o‘ynashini aniqlagan.

A.Ya. Varga va V.V. Stolin ota-ona va bola o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish uchun maxsus metodika ishlab chiqqan. Ular ota-ona munosabatlarini turli turlarga ajratib, ularning bolalar rivojlanishiga ta’sirini tahlil qilganlar.

Ota-ona munosabatining bola rivojlanishiga ta’siri

Ota-ona munosabati bolaning shaxsiy rivojlanishida muhim omillardan biri hisoblanadi.

Ijobiy, qo‘llab-quvvatlovchi munosabat bolada o‘ziga bo‘lgan ishonch, ijtimoiy faollik, o‘qishga qiziqish, mustaqillikni shakllantiradi.

Aksincha, salbiy munosabat o‘ziga ishonchsizlik, qo‘rquv va xavotir, ijtimoiy passivlik, o‘qishga qiziqmaslik oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Ayniqsa “sen qila olmaysan” kabi iboralar bolaga kuchli salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunday gaplar bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi va uning rivojlanishini sekinlashtiradi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Rossiya olimlari bola rivojlanishida ota-ona munosabatining muhim ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab berganlar.

Kichik maktab yoshida ota-ona tomonidan yaratilgan psixologik muhit bolaning shaxsiy rivojlanishi, o‘qishga bo‘lgan munosabati va ijtimoiy moslashuviga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ota-onalar bilan psixologik-ma’rifiy ishlarni kuchaytirish va oilada sog‘lom muhit yaratish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘oziev, E. Yosh va pedagogik psixologiya. Toshkent.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 1975.
3. Эльконин Д.Б. Психология развития ребёнка. – Москва: Педагогика, 1989.
4. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 1968.
5. Варга А.Я., Столин В.В. Методика диагностики родительского отношения. – Москва, 1988.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIIW SHÓLKEMLERINDE MUZÍKA SABAĆÍNÍŃ ÓZINE TÁN ÓZGESHELIKLERI HÁM DÚZILISI

Ibragimova Salomat- Mektepke shekemgi tálim baģdarı 3-kurs talabası
L.A.Ibragimova-Mektepke shekemgi tálim kafedrası docenti

Tayanısh túsinikler: Mektepke shekemgi jastaģı balalar, kórkem psixologiya, estetikalıq tásir, estetikalıq tárbiya, psixologiyalıq rawajlanıw ortalıģı, balalar folklorı hám tárbiya.

Ключевые слова: Дети дошкольного возраста, художественный психологизм, эстетическое влияние, эстетическое воспитание, средства психологического развития, детский фольклор и воспитание.

Key words: Children of preschool age, psychology area, aethetik influence, children’s folklore, aesthetic education, the means of psychological devclopment, childre’s folklore and education.

Mektepke shekemgi jastaģı balalardıń muzıkalıq talģamın qáliplestiriwde muzıkanı sanalı túrde oylaw kózde tutıladı. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde alıp barılatuģın barlıq muzıkalıq-tárbiyalıq jumıslar balalarda baqsha jasınan baslap insanıylıq pazıyletlerdi qáliplestiriwge qaratılģan. Balalar baqshalarında ámelge asırılatuģın tárbiyalıq jumıslar jas áwládtı ruwxıy jaqtan jetik, kámil insan bolıp jetilisiwine xızmet etedi. Muzıka sabaqları barısında kishkeneler turmıslıq waqıyalardı muzıkalı obrazlar arqalı pikirlep baradı. Balalardıń jasına sáykes muzıkalı shıģarmalar tárbiyalanıp atırģan balalarda umıtılmas tásirler qaldıradı, ruwxıy dúnyasın bayıtadı. Balalar baqshasında ámelge asırılatuģın miynet, esap, átırapımızdaģı pútkil álem sıyaqlı anıq sabaqlarda balalardıń abstrakt pikirlewi, logikalıq este saqlaw kúshi sıyaqlı qábiletlerdi jetilistirip barsa, muzıka sabaqlarında obrazlı pikirlewi, sóylew mádeniyatı, muzıkalıq uqıbı, gózzallıqtı seze alıw qábileti rawajlanıp baradı. Hár qıylı usıllardan paydalanıp ótkeriletuģın hár bir muzıka

sabaǵı kishkenelerde kórkem náziklik zawqın oyatadı, muzıkaǵa qızıǵıwshılıǵın arttıradı.

Muzıka sabaqlarında bala turmıstı, qorshaǵan ortalıqtı, muzıkalı obrazlar arqalı pikirlep baradı. Baqshada muzıkalıq tárbiya isleri kórkem ádebiyat hám súwretlew óneri menen tıǵız baylanısqan halda ámelge asırıladı. Hár túrli metodlardan paydalanıp ótkeriletuǵın hár bir muzıka sabaǵı kishkenelerde kórkem-estetikalıq zawıq oyatadı, olardıń oy-sezimlerin qáliplestiredi, dóretiwshilik pikirlew uqıbın hám sóylewdi ósiredi. Bunnan tısqarı, muzıkalı oyınlar hám ayaq oyınlar balalarda ritm tuyǵısı shaqqanlıq hám háreketsheńlik kónlikpelerin qáliplestirip, deneniń tuwrı ósiwine járdem beredi. Bul balanıń aqılıy hám fizikalıq rawajlanıwında ayrıqsha áhmiyetke iye.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde alıp barılatuǵın barlıq muzıka shınıǵıwları, tárbiyalıq jumıslar jas áwladta jaqsı paziyletlerdi baqsha jasınan qáliplestiriwde náziklik dúnyasınıń bir bólimi bolıp esaplanadı. Muzıka óz tábiyatına qarap insanlar turmısın, olardıń hár túrli waqıyalarǵa bolǵan múnásibetin hám ishki keshirmelerin hár qıylı ses boyawları arqalı kórkem obrazlar járdeminde súwretleydi. Muzıka balalar qálbine kúshli tásir ete alıw menen birge olardı gózzallıq dúnyasına alıp kiredi. Bunıń ushın muzıka basshısı, eń dáslep, balalardı jaqsı kóriwi, balalar fiziologiyası, ádebiyat, ana tili pánleri hám de óz kásibine tiyisli muzıkanı oqıtıw metodikası, fortepiano, vokal atqarıwshılıǵı, muzıka teoriyası solfedjio, ritmika, dirijyorlıq sıyaqlı pánlerdi puxta biliwi kerek. Muzıka basshısınıń baqsha turmısında tutqan ornınıń teńi joq. Ol óz kásibine mehir qoyǵan, joqarı mádeniyatlı, keń dúnyalaq kóz-qaraslarǵa iye insan bolıwı kerek.

Balanıń úsh jasınan jeti jasına shekem bolǵan dáwirin mektepke shekemgi dáwir dep esaplaymız. Tájiriybelerden belgili bolǵanınday, balalarda usı dáwirde payda bolatuǵın tásirler ómir boyı saqlanıp qaladı. Bul balanıń aqılıy hám fizikalıq jaqtan tez ósiwi hám dúnyanı biliwi, qorshaǵan ortalıqqa óz múnásibetin bildiriw tilegi kúsheyip baratuǵın dáwiri bolıp esaplanadı. Sol sebepli tárbiyashı hám ata-analar balalardı hár tárepleme jetik bolıp jetilisiwi ushın aytarlıqtay itibar beriwi kerek.

Muzıka basshısı tárepinen jaqsı shólkemlestirilgen muzıkalıq tárbiya balalardıń jetik insan bolıp jetilisiwine unamlı tásir etedi. Bul iste balalar baqshası pedagogikalıq jámiyetiniń qatnasıwı hám belsendiligi ayrıqsha áhmiyetke iye esaplanadı. Muzıka sabaqların gigienalıq talaplarǵa juwap beretuǵın dárejede alıp barıw muzıka basshısınıń tiykarǵı wazıypalarınan esaplanadı. Bayram ertelikleri balalardı kórkem tárbiyalaw formalarınan biri bolıp tabıladı. Muzıka basshısı bul iske dóretiwshilik tárizde qatnasta bolıp, jaqsı shólkemlestirilgen bayram hám bayram formasındaǵı ilajlar (oyın-kúlki saatları, koncertler, seyiller, sport bayramları, gozallıq saatları, kewil ashar oyınlar, bayram ertelikleri) balalardı kishkene jasınan baslap ruwxıy azıq alıwǵa, pikirlew dúnyasın bayıtıwǵa xızmet etedi. Muzıka basshısı zaman menen teń qádem taslawı zárúr. Ol zamanagóy texnikalıq qurallardan paydalana alıwı, kórgizbeli qurallar tayarlaw menen birge milliy muzıkamız, qádiriyatlarımız, saz ásbaplarımız tariyxı, milliy qosıqlarımız milliy xalıq muzıkasınıń jergilikli usılları — háyyiw, háwjar, terme hám taǵı basqa

da shıǵarmalardı tolıq úyrenip, kishkenelerdiń jasına qarap túsindiretuǵın, qızıqtıra alatuǵın, aǵla paziyletli miynetkesh insan bolıwı kerek. Sonday-aq, ol aldıńǵı pedagogikalıq texnologiyalardı muzıka sabaqlarına engize otırıp, zaman menen teń qádem taslawı da ayrıqsha áhmiyetli bolıp esaplanadı. Balalar baqshalarında muzıka sabaqların ótkeriwden kózde tutılǵan tiykarǵı maqset kishkenelerdiń qálbinde gozzallıqqa mehir oyatıw, olardı jetik insan etip tárbiyalaw, kámalǵa keltiriwden ibarat. Sabaqlar barısında balalarda milliy muzıka ırǵaqları járdeminde zárúrli bilim hám kónlikpeler payda etiledi. Bul sabaqlardaǵı hár bir iskerlik túri balalardıń muzıkalıq talǵamın rawajlandıradı. Muzıka sabaqları aldına qoyılǵan hár qanday maqset hám wazıypalardı ámelge asırıw, eń dáslep, muzıka basshısınıń pedagogikalıq tayarlıǵına baylanıslı boladı. Muzıkanı tıńlay biliw hám onnan zawıqlana alıw da óner bolıp esaplanadı. Insanlarda muzıka tıńlaw mádeniyatı jas waqtınan baslap qáliplesedi. Mektepke shekemgi bilimlendiriwde balalar muzıka tıńlaw kónlikpelerine iye bolıp baradı.

Dáslep sonı atap ótiw kerek, adamnıń qosıq aytıw imkaniyatına qaraǵanda tıńlaw imkaniyatı keńirek boladı. Muzıka tıńlaw arqalı balalardıń kórkem pikirlewi rawajlanadı. Muzıka tanıwshı alımlar balalardı muzıkalıq tárbiyalawda muzıka tıńlaw iskerligine ayrıqsha itibar bermekte, óytkeni, hár bir insannıń muzıka mádeniyatın qáliplestiriw hám rawajlandırıwda muzıka tıńlaw kónlikpesi áhmiyetli orın iyeleydi. Usı jerde balalardıń sensorlıq uqıplılıqları menen muzıkanı qabıllaw qásiyetlerin bayqaw ushın júrgizilgen izertlewler, onda qızıqlı nızamlıqtıń bar ekenin kórsetedi. Eger ıqlas qoyıp tıńlaw «muzıkalıq tildiń» eń jaqsı quralların ayıra biliw wazıypasın alǵa qoysaq, onda muzıkanı tińlaǵanda, qosıq penen oyın háreketlerin orınlaǵanda belgili bir obrazǵa sáykes háreket jasay aladı. Bunıń ózi onıń muzıkalıq esitiw qábiletiniń jetilisiwine notalar boyınsha qosıq aytıwǵa járdemlesedi. 6-7 jastaǵı balalardıń dawısı burınǵıdan da bekkemlenip diapazonı keńeyedi, dawısı ashıladı. Endi qosıqlar menen oyınlardı óz betinshe dóretiwshilik jaqtan orınlaydı. Muzıkaǵa degen ıqlas penen uqıbı anıq kórine baslaydı.

Mámleketimizde balalardıń jámiyetlik tárbiyası mektepke shekemgi jastan baslanadı. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemleri xalıq bilimlendiriw sistemasınıń birinshi buwını bolıp esaplanadı.

Paydalanılńan ódebiyatlar:

1. Abduraxmonova X.Sh. Bolalar boǵchasida musiqaviy uyinlar va boyram ertaliklari. T., 1993

2. G.Sharipova, S.Tajetdinova, L.Ibragimova Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde muzıkanı oqıtıw metodikası Nókis-2020

3. Р.Кодиров ‘Обучения детей дошкольного возраста’ Т-1991

4. http://www.ziyonet.uz/

5. http://www.pedagog.uz/

MULOQOT VA UNGA O'RGATISH MUAMMOLARI

SH.O’rinboyeva - Ajiniyoz nomidagi NMPI, Maktabgacha ta’lim yunalishi 3–kurs talabasi
K.Tleumbetova- Maktabgacha ta’lim kafedrasi docenti

Tayanch tushunchalar:Amaliy muloqot treningi, Umumlashtirish, Qaytarish, Ijtimoiy-psixologik trening, Hislarni aks ettirish, Aniqlashtirish, Norefleksiv tinglash, Refleksiv tinglash, TinglashTinglashning Turlari va Texnikasi, Eshitish, Kommunikativ uquvsizlik.

Ключевые понятия: Тренинг практического общения, обобщение, повторение, социально-психологический тренинг, отражение чувств, уточнение, нерефлексивное слушание, рефлексивное слушание, виды и техники слушания, слышание, коммуникативная некомпетентность.

Key words: Practical communication training, Generalization, Restating (Paraphrasing), Socio-psychological training, Reflection of feelings, Clarification, Non-reflective listening, Reflective listening, Types and techniques of listening, Hearing, Communicative incompetence.

Kishilar bilan normal munosabatlarni o‘rnata olmaslik, ayniqsa, biznes sohasida sheriklarning holatlari, niyatlarini aniqlay olmaslik, o‘z nuqtayi nazariga o‘zgalarni professional tarzda ko‘ndira olmaslik, «birovni», uning ichki kechinmalari va o‘ziga bo‘lgan munosabatini aniq tasavvur qila olmaslik amaliy psixologiyada kommunikativ uquvsizlik yoki diskommunikatsiya holatini keltirib chiqaradi. Bunda kishilar bir-birlarini tushuna olmay qoladilar, oqibatda tugay deb turgan ish bitmasdan cho‘zilib ketishi mumkin. Ma’lumki, gaplashayotgan kishilar biri gapiradi, ikkinchisi tinglaydi. Muloqotning samaradorligi ana shu ikki qirraning qanchalik o‘zaro mosligi, bir-birini to‘ldirishiga bog‘liq. Mashhur amerikalik notiq, psixolog **Deyl Karnegi «Yaxshi suhbatdosh — yaxshi gapirishni biladigan emas, balki yaxshi tinglashni biladigan suhbatdoshdir»,** (M. Maxsudova. Muloqot psixologiyasi. Toshkent,, Turon - Iqbol"2006.101-bet)deganda aynan shu qobiliyatlarning insonlarda rivojlangan bo‘lishini nazarda tutgan. Tinglash muloqotning eng muhim komponentidir. Tinglash san’atini puxta egallamay odamlar bilan hech qachon sog‘lom munosabat o‘rnatib bo‘lmaydi. Tinglay bilmaslik og‘ir ma’naviy va sezilarli iqtisodiy zarar keltirishi mumkin. Psixolog I.V. Dubrovinaning yozishicha, unga tanish psixologlardan biri shunday voqeani hikoya qilib bergan: «Kunlarning birida men tramvayda ketayotgan edim. Butun yo‘l davomida yo‘lovchilardan biri o‘zining dard va hasratlarini men bilan o‘rtoqlashib kelardi. Men izohlarsiz uni tinglab borardim. Vaqti-vaqti bilan diqqat qilib tinglayotganimni namoyon etib turardim. Tramvay suhbatdoshimning bekatiga yetib, u tushib ketar ekan sizdek yaxshi suhbatdosh bilan anchadan buyon suhbatlashmagan edim, dedi. Vaholanki, men unga bir og‘iz ham so‘z aytmagan edim.» Nima uchun yo‘lovchi bunday xulosaga keldi? Chunki suhbatdosh maslahat berishga shoshilmadi, so‘zlovchining uzoq vaqt hal bo‘lmayotgan muhim muammosini darhol hal etib berishga intilmadi. U faqat e’tibor bilan tingladi, suhbatdoshning ruhiy holatini his etib tingladi. Afsuski, muloqot ishtirokchilari

ko‘p hollarda tinglash kuchli psixoterapevtik vosita ekanini unutib qo‘yadi. Biz suhbatdoshimizning so‘zlarini eshitamiz, lekin eshitish bilan tinglash bir xil narsa emas: Eshitish va Tinglash o'rtasidagi farq.

Tinglash — faol jarayon bo‘lib, u fikrning ma’nosini, so‘zlovchining maqsadini anglashga intilish kabi jarayonlarni o‘z ichiga olgani bois u tushunish bilan chegaradosh. Tinglash ikki xil bo‘ladi: refleksiv va norefleksiv. Norefleksiv tinglash so‘zlovchi kuchli emotsional kechinmalar (musibat, alam yoki aksincha, shodu xurramlik) ni boshdan kechirayotganda va tushunuvchi tinglovchiga muhtoj bo‘lganda qo‘llaniladi, ya’ni suhbatdosh o‘z kechinmalari bilan o‘rtoqlashmoqchi bo‘lganda ishlatiladi. Norefleksiv tinglashda javoblar minimallashtiriladi. Javoblar neytral, suhbatdoshni o‘z fikrini davom ettirishga undaydigan bo‘lishi kerak. Ularning eng keng tarqalganlari quyidagilar: «Shundaymi?», «davom eting, bu juda qiziq-ku», «ha, ha tushunayapman», «buni eshitishdan juda xursandman», «agar malol kelmasa batafsilroq to‘xtalsangiz», «xo‘sh, xo‘sh, xo‘sh», «shunaqa deng». Bunday javoblar suhbatdoshni ruhlantiradi, undagi qo‘rquvni bartaraf etadi. Norefleksiv tinglash quyidagi vaziyatlarda foydali bo‘lishi mumkin: suhbatdosh biror masala bo‘yicha o‘z fikrini bildirmoqchi bo‘lganda; suhbatdosh uni qiynayotgan muammolar bilan o‘rtoqlashmoqchi bo‘lganda; suhbatdosh o‘z muammolarini ifodalashga qiynalayotganda; suhbatdosh o‘z mansabiga ko‘ra pastroq bo‘lganda. Norefleksiv tinglashni quyidagi vaziyatlarda qo‘llash tavsiya etilmaydi: suhbatdosh so‘zlashni uncha xohlamaganda; suhbatdosh o‘z fikrining tasdig‘i yoki inkorini kutayotganda; suhbatdosh faol ko‘mak va qo‘llab-quvvatlashga muhtoj bo‘lganda. Psixoterapevtlar suhbat boshida ko‘pincha norefleksiv tinglashdan foydalanadilar. Norefleksiv tinglash yetarli bo‘lmaganda, refleksiv tinglash ishlatilishi mumkin. Refleksiv tinglash faol tinglash bo‘lib, asosan idrok etilayotgan axborotning aniqligini nazorat qilish maqsadida qo‘llaniladi. Psixoterapevtlar mijozning o‘z hissiyotlari va muammolarini ifodalay olishiga yordam berish uchun refleksiv tinglashdan keng foydalanadilar. Refleksiv tinglash zaruriyati quyidagi muammolar bilan toqnashuvganda kelib chiqadi: so‘zning ko‘p ma’noliligi; axborotning kodlashgan tarzda uzatilishi; inson uchun o‘z muammosini ochiq ifodalashning qiyinligi.

Refleksiv tinglashda javob berishning to‘rt turi mavjud: Aniqlashtirish — suhbatdoshga uning fikrini aniqlashtirish uchun murojaat qilish. Aniqlashtirish axborotni aniqroq idrok etish uchun qo‘llaniladi. Bu maqsadda odatda quyidagi jumlalardan foydalaniladi: «yana bir bor qaytarib yubora olasizmi?», «nimani nazarda tutayotganligingizni yaxshi tushuna olmayapman», «nima demoqchiligingizni ochiqroq tushuntira olmaysizmi?». Qaytarish — suhbatdosh fikrini boshqacharoq shaklda takrorlash. Qaytarish suhbatdosh fikrining to‘g‘ri tushunilganligini aniqlashtirish vositasidir. U tinglovchining suhbatdosh fikrini o‘z so‘zlari bilan qaytarishidan iborat. Qaytarish odatda quyidagi so‘zlardan boshlanadi: «sizni tushunishimcha...», «sizning fikringizcha...», «boshqacha qilib aytganda...». Qaytarishda axborotning asosiy mazmuni takrorlanadi. Hislarni aks ettirish — so‘zlovchi emotsional holatining tinglovchi tomonidan aks ettirilishi. Odamlar asosan, o‘zlari uchun ahamiyatli narsalar haqida suhbatlashganliklari

uchun hissiyotlarni aks ettirishning ahamiyati katta. Hissiyotlarni aks ettirish bilan tinglovchi suhbatdoshiga uning holatini tushunayotganligini ko‘rsatadi. Aks ettirish jarayoni tinglovchining o‘z so‘zlari bilan amalga oshirilishi kerak. Bu so‘zlar quyidagi jumlalar bilan boshlanishi mumkin: «menimcha, siz hozir o‘zingizni ... his etyapsiz», «ehtimol, o‘zingizni... his etayotgandirsiz», «biroz xafamisiz», «bilaman, sizga og‘ir», «kayfiyatingiz buzilganga o‘xshaydi». Umumlashtirish — suhbatdosh fikrini xulosalash. Umumlashtirish orqali tinglovchi suhbatdosh fikrini qanchalik to‘g‘ri tushunganligini ko‘rsatadi, so‘zlovchi uning u o‘z fikrini qanchalik aniq ifodalab bera olganligini aniqlaydi. Umumlashtirish uchun odatda quyidagi jumlalar ishlatiladi: «shunday qilib, gaplaringizdan shunaqa xulosaga kelish mumkinki...», «xulosa qilib aytganda, demoqchisizki...», «gaplaringizdan tushunishimcha, siz,kabilar.

Muloqot jarayonini tadqiq etish jarayonida shunga amin bo‘ldimki, muloqotning samaradorligi faqatgina chiroyli gapirishga emas, balki ko‘proq tinglash madaniyatiga bog‘liqdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, faol muloqotda bo‘ladigan mutaxassislar o‘z ish vaqtining qariyb 45% qismini aynan tinglashga sarflaydilar. Shu bois, tinglashni shunchaki fiziologik eshitish akti emas, balki diqqat va irodaviy zo‘r berishni talab qiladigan ongli jarayon sifatida tushunish lozim. Olib borilgan tahlillar asosida quyidagi muhim xulosalarga keldim: Tinglash turlarining o‘rni: Vaziyatga qarab norefleksiv (shunchaki tasdiqlab turish) yoki refleksiv (aniqlashtirish va qayta so‘rash) tinglash usullaridan foydalanish muloqotdagi tushunmovchiliklarni bartaraf etadi. Psixoterapevtik ta’sir: Yaxshi tinglovchi bo‘lish suhbatdoshga emotsional yordam berish, undagi ishonchsizlik va qo‘rquvni kamaytirish imkonini beradi. Kasbiy mahorat: Professional faoliyatda, ayniqsa pedagogika va biznes sohasida, suhbatdoshga samimiy qiziqish bildirish va "o‘ychan jimlik" kabi texnikalarni qo‘llash hamkorlikning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Rivojlanish imkoniyati: Ijtimoiy-psixologik treninglar (IPT) orqali muloqotdagi to‘siqlarni (tortinchoqlik, yolg‘izlik) yengib o‘tish va shaxslararo munosabatlarda ijobiy natijalarga erishish mumkin. Umuman olganda, muloqot madaniyatini egallash — bu nafaqat axborot almashish, balki qarshimizdagi insonning dunyoqarashi va hissiyotlarini hurmat qilish san’atidir. Bu ko‘nikma har bir mutaxassis uchun muvaffaqiyatning kaliti bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ergashev P. Muloqot psixologiyasi. Ma’ruzalar to‘plami. – Toshkent, 2003. ziyouz.com kutubxonasi

2. M. Maxsudova. Muloqot psixologiyasi. Toshkent,, Turon - Iqbol" 2006

3. I. A. Karimov. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T. 1997.

ИЗУЧЕНИЕ И АНАЛИЗ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ УЧАЩИМИСЯ В ПРОЦЕССЕ УРОКА

Отениязова Ш.Е., старший преподаватель НГПИ имени Ажинияза.

Tayanch so`zlar: milliy qadriyatlar insonparvarlik, qanoat, saxiylik, ma'naviy-axloqiy tarbiya, tushunchalar tahlili, o'quvchilar, madaniy qadriyatlar.

Ключевые слова: национальные ценности гуманизм, удовлетворённость, щедрость, духовно-нравственное воспитание, анализ понятий, учащиеся, культурные ценности.

Key words: national values humanism, contentment, generosity, spiritual and moral education, analysis of concepts, students, cultural values.

Целенаправленное внедрение в сознание учащихся сущности национальных ценностей — гуманизма, удовлетворённости, щедрости — способствует их комплексному усвоению. Установлено, что данные качества рассматриваются обучающимися как неотъемлемые характеристики гармонично развитой личности, обладающие длительной исторической эволюцией и оказывающие значительное влияние на социально-экономическое и культурное развитие общества. При этом подчёркивается, что народы Востока на протяжении всей истории последовательно стремились к утверждению и популяризации указанных ценностей, рассматривая их как основу национальной идентичности и гордости, а также как ключевые духовно-нравственные ориентиры, отражённые в трудах учёных, мыслителей и поэтов.

Важным результатом является формирование у учащихся устойчивой внутренней потребности в проявлении гуманизма, уважения, великодушия и щедрости, основанных на национальных традициях. Одновременно развивается уважительное отношение к духовному наследию, созданному народом на протяжении веков, усиливаются чувства доброжелательности и милосердия. Динамика формирования данных качеств выявляется посредством комплексных методов диагностики, включающих индивидуальные и групповые беседы, анкетирование, а также педагогическое наблюдение за деятельностью учащихся.

Одним из эффективных методов формирования духовной культуры учащихся выступает организация целенаправленного анализа образовательных ресурсов в рамках учебного занятия, ориентированного на удовлетворение их духовных потребностей и познавательных интересов. В процессе изучения просветительских ценностей осуществляется понятийный анализ учебного материала, включающий определение объёма и структуры темы, постановку дидактических целей и задач, выявление ключевых вопросов и информационных компонентов, подлежащих усвоению, а также выделение аспектов духовной культуры, требующих формирования.

Особое внимание уделяется отбору художественно-эстетических, материальных и духовно-нравственных ценностей, предназначенных для самостоятельного и коллективного анализа, а также установлению междисциплинарных связей. Понятийный анализ широко применяется в традиционной педагогической практике и предполагает активную роль

преподавателя. В частности, на материале узбекской литературы X–XII веков осуществляется комплексное рассмотрение социально-экономического и культурного контекста эпохи, развития религиозной и светской культуры, народного прикладного искусства, архитектуры, ремесленничества, а также научного наследия таких мыслителей, как Аль-Фараби, Абу Али ибн Сина и Беруни. Анализ охватывает также развитие хадисов, достижения в области литературы, национального музыкального искусства и миниатюры, с акцентом на их духовно-нравственное содержание и современную значимость.

На основе понятийного анализа учащиеся глубоко усваивают процессы возникновения, становления и развития духовных ценностей, различающихся по содержанию и форме, а также осмысливают идеи гуманизма и их роль в развитии личностного мышления. Освоение сущности духовных ценностей осуществляется через когнитивные процессы восприятия, мышления, воображения и анализа, что требует от участников образовательного процесса высокого уровня логико-психологической рефлексии.

На всех этапах обучения по общественно-гуманитарным дисциплинам осуществляется внедрение критериев научного знания и духовной культуры с учётом возрастных, когнитивных и личностных особенностей учащихся. На начальных и средних уровнях образования акцент делается на усвоении базовых повседневных ценностей, таких как нормы приветствия, уважение к старшим, культура питания, любовь к родной земле, трудолюбие, а также ознакомление с культурным наследием и художественно-эстетическими традициями.

В старших классах образовательный процесс усложняется за счёт использования методов логического анализа и научно-исторической информации, позволяющих раскрыть динамику развития ценностей науки, литературы, искусства и народного творчества. Особое значение придаётся осмыслению идей выдающихся представителей культуры, отстаивавших национальное достоинство и формировавших общественное сознание. Такой подход способствует углублению знаний о духовном наследии, формированию целостного мировоззрения, а также развитию чувства ответственности, долга и национальной идентичности.

В рамках учебного процесса сущность духовных ценностей реализуется через интеграцию дидактического и воспитательного анализа. Это предполагает чёткое определение целей урока, отбор содержания, методов и форм обучения, организацию различных видов учебной деятельности (работа с текстом, самостоятельные задания, проблемное обучение, дидактические игры), а также использование наглядных и дополнительных материалов. Особое внимание уделяется обеспечению междисциплинарных связей, закреплению знаний, развитию умений и навыков, а также формированию духовной культуры учащихся.

При анализе литературных произведений как носителей духовных ценностей в старших классах особое значение имеют такие аспекты, как сюжетная структура, характеристика персонажей, их взаимодействие, идейно-

тематическое содержание, композиция и языковые особенности произведения, что способствует комплексному развитию духовного мира учащихся.

Список литературы

1.Абдуллаев А. П. Духовно-нравственное воспитание учащихся в системе образования. — Ташкент: Фан, 2018.

2.Сабуров Р. С. Духовно-нравственное и патриотическое воспитание молодежи // Multidisciplinary Journal of Science and Technology. — 2025. — Т. 5, № 6. — С. 1184–1186.

3.Мирзиёев Ш. М. Стратегия развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы. — Ташкент, 2022.

MAKTABGACHA TA’LIM DAVRIDA BOLALARNING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Ergalieva Janar - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qitivchisi

Tayanch tushunchalar: intellektual rivojlanish, tafakkur, kognitiv jarayonlar, maktabgacha ta’lim, nutq rivoji, ijodkorlik, mantiqiy fikrlash.

Tayanısh tusinikler: intellektual rawajlanıw, oylaw, kognitivlik processler, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi, sóylewdiń rawajlanıwı, dóretiwshilik, logikalıq oylaw.

Ключевые слова: интеллектуальное развитие, мышление, когнитивные процессы, дошкольное образование, развитие речи, творчество, логическое мышление.

Zamonaviy ta’lim tizimida maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishi ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki aynan ushbu davrda bola shaxsining asosiy psixik jarayonlari – tafakkur, nutq, xotira, diqqat va tasavvur jadal rivojlanadi. Bu jarayonlar keyinchalik bolaning maktabdagi o‘qish faoliyati va umuman hayotdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Intellektual rivojlanish – bu bolaning bilimlarni o‘zlashtirish, ularni amalda qo‘llash, muammolarni hal qilish va yangi vaziyatlarga moslasha olish qobiliyatidir. Ushbu qobiliyat tug‘ma omillar bilan birga, tarbiya, muhit va ta’lim jarayoniga ham chambarchas bog‘liq.

Intellektual rivojlanish bolada kognitiv jarayonlarning shakllanishi va takomillashuvi bilan belgilanadi. Bu jarayonlarga quyidagilar kiradi:

- tafakkur (tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish);
- xotira (ma’lumotlarni eslab qolish va qayta tiklash);
- diqqat (e’tiborni jamlash va boshqarish);
- nutq (fikrni ifodalash va muloqot qilish);
- tasavvur (ijodiy fikrlash va obrazlar yaratish).

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur ko‘proq obrazli va amaliy xarakterga ega bo‘ladi. Ular atrof-muhitni bevosita kuzatish, tajriba qilish va o‘yin orqali

o‘rganadilar. Shu sababli bu yoshdagi bolalar bilan ishlashda vizual va amaliy metodlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Intellektual rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar

Bolalarning aqliy rivojlanishi bir qator omillarga bog‘liq bo‘lib, ular o‘zaro uzviy aloqada namoyon bo‘ladi:

Irsiy omillar – bola ota-onasidan ma’lum darajada intellektual salohiyatni meros qilib oladi.

Ijtimoiy muhit – oiladagi muhit, ota-onaning e’tibori, muloqot darajasi bolaning rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi.

Faoliyat turi – o‘yin, ijodiy mashg‘ulotlar va harakatli faoliyatlar intellektual rivojlanishni jadallashtiradi.

Individual xususiyatlar – bolaning temperamenti, xarakteri va qiziqishlari rivojlanish sur’atiga ta’sir qiladi.

Ayniqsa, oiladagi sog‘lom psixologik muhit va ota-onalarning faol ishtiroki bolaning aqliy rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Rivojlanish davrlari va xususiyatlari

Mutaxassislarning ta’kidlashicha, bolaning intellektual rivojlanishi eng faol bosqichda 2 yoshdan 8 yoshgacha davom etadi. Bu davrda bolaning miyasi juda sezgir bo‘lib, yangi bilim va ko‘nikmalarni tez o‘zlashtiradi.

Shu sababli:

erta yoshdan boshlab mantiqiy o‘yinlar qo‘llanilishi;

kitob o‘qishga qiziqish uyg‘otilishi;

nutq rivojiga alohida e’tibor qaratilishi zarur.

Biroq bu jarayon majburiy emas, balki bolaga quvonch bag‘ishlaydigan, ixtiyoriy faoliyat asosida tashkil etilishi kerak.

Intellektual rivojlantirishning samarali usullari- bu maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishini ta’minlashda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

1. O‘yin faoliyatida – bolalar uchun asosiy faoliyat turi bo‘lib, u orqali bola dunyoni anglaydi. Shaxmat, shashka, boshqotirma va stol o‘yinlari mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

2. Ijodiy faoliyatida- rasm chizish, plastilin bilan ishlash, applikatsiya kabi mashg‘ulotlar bolalarda tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

3. Nutqni rivojlantirishda ertaklar aytib berish, suhbatlar tashkil etish va savol-javoblar orqali bolaning so‘z boyligi kengayadi.

4. Harakatli faoliyatta jismoniy faollik miya faoliyati bilan chambarchas bog‘liq. Faol harakat qon aylanishini yaxshilab, aqliy faoliyatni rag‘batlantiradi.

5. Zamonaviy texnologiyalarda ta’limiy kompyuter o‘yinlari va dasturlar mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda qo‘shimcha vosita bo‘la oladi (me’yorida foydalanilganda).

Bolalarning intellektual rivojlanishida ota-onalar va tarbiyachilarning o‘rni beqiyosdir. Ular:

- bolaning qiziqishini qo‘llab-quvvatlashi;
- rivojlantiruvchi muhit yaratishi;
- muntazam muloqot qilishi;

- bolaning individual xususiyatlarini hisobga olishi zarur.

Shuningdek, bolalarni kundalik faoliyatga jalb qilish (masalan, uy ishlarida yordam berish) ham ularning fikrlash va mustaqillik qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishi murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u biologik, ijtimoiy va pedagogik omillar ta’sirida shakllanadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun o‘yin, ijodiy faoliyat, muloqot va amaliy mashg‘ulotlardan keng foydalanish lozim. Erta yoshdan boshlab to‘g‘ri tashkil etilgan intellektual rivojlanish bolalarning kelajakdagi o‘qish faoliyati, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy muvaffaqiyatining mustahkam poydevorini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. Toshkent 2013
2. Takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Toshkent 2022 yil.
3. J.Ergalieva “Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli yosh guruhlarida intellektual ko'nikmalarini rivojlantirish” Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» 2024 ж 5\1сентябрь www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz
4. А.Бекимбетова, Ж.Ергалиева. Development of intellectual and cognitive skills in preschool children through improvement of pedagogical potential- European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA) 28.09.2021-йил.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDI HÁR TÁREPLEME TÁRBIYALAWDA TÁBIYATTAN PAYDALANIW

R.Sh.Aleuova, NMPI docent.
A.Duysenbaeva, 2 kurs magistrantı

Ózbekstandaǵı zamanagóy mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balalardı tábiyat álemine tartıw máselelerine ulken dıqqat awdarılmaqta. Qorshaǵan ortalıq, atap aytqanda, tábiyat penen tanısıw processinde qáliplesetuǵın bilimler menen kónlikpeler balalar iskerligi mazmunınıń áhmiyetli bir bólegi bolıp tabıladı. Tábiyatqa tek ǵana baqlaw hám úyreniw obyekti sıpatında emes, al bala shaxsın hár tárepleme–fizikalıq, intellektuallıq, ruwxıy-ádep-ikramlılıq, miynet, estetikalıq hám ekologiyalıq jaqtan rawajlandırıwǵa ayrıqsha itibar qaratılmaqta. Al, ruwxıy-ádep-ikramlılıq tárbiyası bolsa, mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń dúnyaqarasın keńeytiwge, olardıń tábiyat qubılısları menen obyektlerine bolǵan bilimge qushtarlıǵın xoshametlewge járdem berip baradı.

Sonday-aq, pedagog tábiyiy obyektler, olardıń atı, qásiyetleri, ózgeshelikleri haqqında haqıyqıy maǵlıwmatlardı beriw menen birge, balalarda insannıń tábiyat penen óz ara tásiri haqqında turaqlı túsiniklerdi qáliplestiriwi zárur. Bunda balalar insannıń tábiyiy ortalıqtaǵı minez-qulqı abaylı hám juwapkershilikli bolıwı kerekligin túsiniwi kerek. Mısalı, úlken topardaǵı balalar ósimliklerge ne ushın ǵamxorlıq etiw, qısta quslardı azıqlandırıw, qorshaǵan ortalıqqa shıǵındılardı taslamaw, haywanlarǵa járdem beriw kerekligin túsinip barıwı lazım. Sonlıqtan, balalardı janlı ob’ektlerdi tárbiyalawǵa úyretiw, olardıń tábiyattaǵı miynet kónlikpelerin rawajlandırıw, qorshaǵan ortalıqtıń hár bir elementine abaylılıq penen qarawdı tárbiyalaw ushın qolaylı sharayatlar jaratılıwı

kerek. Baqlaw, tabiyatta miynet etiw, ekologiyalıq akciyalar hám oyınlar arqalı balalar tábiyattıń gózzallıǵın kóriw menen birge onı qorgaw ushın háreket etiwdi de úyrenip baradı. Nátiyjede bunday jumıslar shaxstıń ekologiyalıq mádeniyatın qáliplestiriwde bekkem tiykar bolıp tabıladı.

Al, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemleriniń pedagoglardıń áhmiyetli wazıypalarınan biri bolsa - balalarda tábiyatqa ápuwayı baqlawshılıq emes, al aktiv hám ǵamxorlıq qatnastı qáliplestiriwden ibarat bolıp tabıladı. Hár bir bala ósimlik hám haywanlar menen múnásiybette ádep-ikramlılıq minez-qulıq normaların qadaǵan etiw dárejesinde emes, al unamlı mısallar arqalı ózlestiriwi júdá áhmiyetli. Mısalı, "Gúllerdi jıynap alıwǵa bolmaydı" emes, al "klumbanı sulıw etip saqlayıq" yamasa "gúldástege tek bir neshe gúllerdi terip al, sebebi basqalarǵa da jetetuǵın bolsın" dep aytıw júdá nátiyjeli boladı. Bilim beriwdin bunday forması balalar tárepinen minez-qulıq qaǵıydaların tez hám mazmunlı qabıl etiwge járdem berip baradı. Demek, bul normalardı jetkeriw hár qıylı usıllar menen ámelge asırılıwı múmkin: kúndelikli turmıslıq jaǵdaylar barısında, tárbiyashınıń túsindiriwleri arqalı, sonday-aq, kórkem shıǵarmalar - tábiyatqa abaylılıq penen qarawǵa itibar qaratılǵan ertekler, gúrrińler, qosıqlar arqalı. Sonday-aq, balalarda turaqlı kózqaraslardı qáliplestiriwde pedagog sheshiwshi rol oynaydı. Ol tek ǵana janlı organizmlerge ǵamxorlıq etiw qaǵıydaların túsindirip, bala sanasında bekkemlep qoymastan, al óz háreketlerin bahalawǵa, durıs sheshim qabıllawǵa hám juwapkershilikti seziwge de járdem beredi. Balanıń ózi haywanǵa ǵamxorlıq etiw, onı azıqlandırıw hám ósimliklerdi suwǵarıw, zárúr bolǵanda járdem beriw kerekligin biliwi áhmiyetli bolıp tabıladı.

Tárbiya processinde balalardıń janlı tábiyat múyeshindegi iskerligi ayrıqsha áhmiyetke iye bolıp tabıladı. Seyilden yamasa ekskursiyadan alıp kelingen ósimliklerdiń, shıbın-shirkeylerdiń yaki suw haywanlarınıń umıtılıp yamasa tiyisli kútimsiz qalmawı lazım. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar tábiyat múyeshiniń turǵınların kútiwge tikkeley qatnasıwı kerek: gúllerge suw quyıw, ósimliklerdi basqa jerge otırǵızıw, haywanlardı terrarium, akvarium sıyaqlı tiyisli sharayatlarǵa jaylastırıw kerek.

Balalardıń miynet iskerliginiń tiykarǵı motivi – janlı organizmlerge járdem beriw hám olar ushın tártip penen qolaylıqtı saqlawǵa bolǵan mútájlik bolıp tabıladı. Bul mektepke shekemgi jastaǵı balalarda juwapkershilikti, tártiplilikti qáliplestiredi, sonday-aq tapsırmalardı orınlawǵa hám tábiyat múyeshi boyınsha itibarlı náwbetshi bolıwǵa úyretip baradı.

Mektepke shekemgi jasta tábiyat penen tanısıw balalarǵa janlı hám jansız tábiyat haqqında sistemalasqan bilimlerdi beriwdi názerde tutadı. Usı maǵlıwmatlardı ózlestiriw procesinde biliw kónlikpeleri qáliplesedi, oylaw qábileti, baqlawshılıq rawajlanadı hám qorshaǵan ortalıqqa itibarlı, húrmet penen qaraw sıńdiriledi.

Tárbiyalanıwshılardıń hár bir jas toparında balalardıń tábiyattanıw maǵlıwmatların basqıshpa-basqısh hám izbe-iz ózlestiriwine qaratılǵan wazıypalar ámelge asırıladı. Kishi topar balaları tábiyattıń tiykarǵı obyektleri – ósimlikler, haywanlar, tábiyat qubılısları menen tanısadı. Olarǵa ayırım belgilerdi (japıraqtıń reńi, haywannıń dawısı, gúldiń forması) tanıwdı hám ajıratıwdı, dawıslar menen háreketlerdi parıqlawdı, sonday-aq obyektler arasındaǵı ápiwayı baylanıslardı anıqlawdı (mısalı, «balıq suwda

jasaydı») úyretilip barıladı. Sonın menen birge, kóriw, esitiw hám uslaw arqalı seziw, dıqqat, sonday-aq janlı organizmlerge unamlı kózqaras rawajlanıp baradı.

Tórt jasar tárbiyalanıwshılarda kúndelikli turmısta jiyi ushırasatuǵın tábiyiy obyektler haqqında túsinikler qáliplesip baradı. Pedagog olardı predmetler arasındaǵı baylanıslardı túsiniwge baǵdarlaydı, bul baylanıslardı oyında, shınıǵıwlarda, qarım-qatnasta hám baqlawlarda sáwlelendiriwge járdemlesedi. Balalarǵa ósimlikler menen haywanlardıń ózine tán belgilerin sensorlıq etalonlar (reń, forma, ólshem) arqalı ajıratıw, obyektlerdi sırtqı kórinisine qarap salıstırıw hám klassifikaciyalawga úyretiledi.

Bes jasqa kelip, balalar oylawdıń joqarı dárejesine ótedi — olarda kórgizbeli-obrazlı pikirlew belsendi rawajlanadı. Bul jasta olar ulıwmalasqan bilimlerdi ózlestiriwge uqıplı boladı, bul bolsa olardıń tábiyatta júz beretuǵın nızamlılıqlar haqqında tolıǵıraq túsinik qáliplestiriwine múmkinshilik beredi. Tárbiyashı mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń dıqqatın janlı organizmler dúzilisiniń ózine tán qásiyetlerine qaratadı hám bul qásiyetlerdiń olardıń tirishilik sharayatına baylanıslılıǵın anıqlawǵa járdem beredi.

Mektepke shekemgi dáwirdiń aqırına kelip, balalarda logikalıq pikirlewdiń dáslepki basqıshı qáliplesedi. Olar maǵlıwmatlardı analizlep hám ulıwmalastırıp baslaydı, ósimlikler menen haywanlardıń jeke hám ulıwma belgilerin ajırata aladı. Balalar obyektlerdi belgili bir ózgeshelikleri boyınsha — mısalı, azıqlanıw usılı, háreketleniw túri, azıq tabıw usılı yamasa jasaw ortalıǵı boyınsha toparlarǵa birlestire aladı. Balalar áste-aqırın tábiyiy qubılıslardıń tosınnan emes, al belgili bir nızamlılıqlarǵa baǵınatuǵının túsine baslaydı. Mısalı, olar ósimlikler menen haywanlar turmısındaǵı ózgerislerdiń tikkeley quyash nurına, jıllılıqqa hám jıl máwsimine baylanıslı ekenin ańlay aladı. Mektepke barar waqtında balada qızıǵıwshańlıq, tábiyat gózzallıǵına hayran qalıw hám onı qorǵawǵa umtılıw sıyaqlı sıpatlar rawajlanǵan bolıwı kerek.

Ádep-ikramlılıq hám intellektuallıq tárbiyanıń wazıypaların birgelikte sheshiwde tábiyatqa arnalǵan etikalıq temalardaǵı sáwbetler ayrıqsha rol oynaydı. Bunday sáwbetlerge kórkem ádebiy shıǵarmalar, tárbiyashınıń gúrrińleri yamasa balalarǵa tanıs bolǵan real waqıyalar sebep bolıwı múmkin. Bul sáwbetlerdiń tiykarǵı wazıypası — tek minez-qulıq qaǵıydaların esletip qoyıw emes, al esitkenlerin jeke turmıslıq tájiriybesi menen baylanıstırıwǵa úyretiw bolıp tabıladı. Sáwbetten soń bala usınday jaǵdayda ózinin qanday is tutatuǵının anıq túsinip aladı. Bunday sáwbetlerge tayarlıq barısında pedagog teksttiń mazmunı boyınsha standart sorawlar menen sheklenip qalmawı zárúr. Oylawǵa túrtki bolatuǵın, jaǵdayǵa jeke pikir bildiriwge umtıldıratuǵın, ruwxıy tańlaw hám sınshıl pikirlew kónlikpelerin qáliplestiretuǵın sorawlardı kirgiziwi kerek. Sonday-aq, dóretiwshilik gúrrińler — logikalıq pikirlewdi hám tábiyatqa estetikalıq kózqarastı rawajlandırıwdıń jáne bir nátiyjeli usılı bolıp tabıladı. Ásirese, balalardıń ózleri berilgen tema boyınsha gúrrińler oylap tabatuǵın shınıǵıwlar paydalı: mısalı, «Bala hám qızdıń tábiyatqa járdem bergeni haqqında gúrriń». Bunday shınıǵıwlar tek ǵana fantaziyanı rawajlandırıp qoymay, al pedagogqa balalardıń qorshaǵan ortalıqtı qabıllawı, tábiyatqa bolǵan emocional kózqarasınıń qáliplesiw dárejesi haqqında bahalı

maǵlıwmat berip baradı, sonday-aq olardıń ruwxıy jetiklik dárejesin anıqlawǵa múmkinshilik jaratadı.

Demek, tábiyatqa tek ǵana baqlaw hám úyreniw obyekti retinde emes, al bala shaxsınıń hár tárepleme rawajlanıwınıń eń áhmiyetli faktori retinde qaraladı. Tábiyiy ortalıq penen tanısıw tek intellektuallıq jaqtan bayıtıp qoymastan, sonıń menen birge ádep-ikramlılıq pazıyletlerin, janlı organizmlerge – ósimliklerge, haywanlarǵa, quslarǵa bolǵan insaniylıq qatnastı qáliplestiriwge de járdem beredi.

Ádebiyatlar

1. «Ilk qadam» maktabgacha ta'lim tashkilotining o'quv dasturi. T.: 2022y

2. G.Djanpeisova, M.Rasulxo'jayeva. Tabiat bilan tanishtirish. T.Innovatsiya Ziyo, 2020y.

3. Sh.Sodiqova, M.Rasulxo'jayeva. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi. T.: Fan va texnologiya 2013y

ВЛИЯНИЕ ФАСИЛИТАТИВНЫХ ПОДХОДОВ НА РАЗВИТИЕ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Халилова Д.Ф - Национальный педагогический университет Узбекистана им. Низами, Ташкент, Узбекистан

Введение. Современное дошкольное образование требует от педагогов не только профессиональных знаний и навыков, но и эффективных коммуникативных, коллаборативных и инновационных умений. Использование фасилитативных методов в подготовке будущих воспитателей приобретает особое значение, способствуя развитию критического мышления, самостоятельности, командной работы и креативности.

Понимание фасилитативных подходов.

Фасилитативные подходы основываются на создании образовательной среды, поощряющей активное участие, диалог и самостоятельное мышление обучающихся [3]. В отличие от традиционных методов, ориентированных на преподавателя, фасилитация предполагает сопровождение студентов в процессе самостоятельного поиска знаний и рефлексии [3]. К основным фасилитативным техникам относятся: диалоговое обучение, совместные проекты, ролевые игры, анализ кейсов, мозговые штурмы и peer review. Данные методы опираются на конструктивистскую теорию обучения, согласно которой знания формируются в процессе активного социального взаимодействия [4].

Практическое применение фасилитативных методов.

В подготовке будущих воспитателей фасилитативные методы реализуются через такие формы активного обучения, как групповые дискуссии, проектное обучение, ролевые игры, анализ кейсов и мозговые штурмы. Данные методы обеспечивают активное вовлечение студентов в образовательный процесс, способствуют развитию навыков аргументации, коммуникации, критического и креативного мышления. Кроме того, они формируют способность к принятию самостоятельных решений и эффективному взаимодействию в

профессиональной среде, что является важным условием формирования профессиональных компетенций [3].

Результаты исследований и эмпирические данные.

Исследования показывают, что использование фасилитативных подходов в подготовке педагогов способствует: повышению уверенности студентов в своих педагогических способностях; росту мотивации к постоянному развитию и профессиональному росту; развитию гибкого и критического мышления, способности к самостоятельному анализу ситуации; формированию навыков командной работы и межличностных коммуникаций [2].

Студенты, обучающиеся с применением таких методов, проявляют большую инициативность, лучше справляются с практическими задачами и демонстрируют более высокий уровень готовности к педагогической деятельности [1].

Значимость фасилитативных методов для подготовки современных воспитателей

Эти подходы способствуют развитию таких профессиональных компетенций, как:

- Критическое мышление и умение решать проблемы — воспитатели учатся анализировать ситуации, оценивать возможные решения и выбирать наиболее эффективные.
- Креативность и инновационное мышление — дают возможность создавать новые подходы, использовать нестандартные методы в работе с детьми.
- Коллаборативные навыки — развитие командной работы, эмпатии, умения учитывать мнения других.
- Коммуникационные навыки — активное участие в дискуссиях, презентациях, работе с родителями.
- Рефлексивное мышление — способность анализировать собственную практику, получать обратную связь и совершенствоваться.

Эти компетенции позволяют педагогам успешно адаптироваться к разнообразным ситуациям, внедрять инклюзивные практики и использовать современные педагогические технологии [3].

Практическая реализация в программах подготовки

В образовательных программах фасилитативные методы реализуются через семинары и обсуждения, проектное обучение, ролевые игры, анализ кейсов, а также творческие воркшопы и мозговые штурмы. Данные формы обучения обеспечивают активное усвоение педагогических знаний, развитие коммуникативных и управленческих навыков, а также формирование способности применять теорию на практике и принимать решения в профессиональной деятельности [3;4].

Заключение. Фасилитативные подходы играют важную роль в трансформации подготовки будущих воспитателей дошкольного образования. Они способствуют развитию необходимых профессиональных компетенций, таких как критическое мышление, креативность, коммуникативные навыки и умение работать в команде. Внедрение этих методов обеспечивает более

высокую готовность педагогов к современным вызовам, способствует формированию инновационных и рефлексивных педагогов. В будущем развитие фасилитативных подходов станет ключевым фактором повышения качества дошкольного образования, обеспечивая педагогам инструменты для постоянного профессионального роста и совершенствования.

Список использованной литературы

1. Захаревич В.А. Педагогические условия формирования социальных компетенций студентов бакалавриата в процессе педагогической практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Владикавказ, 2015.

2. Furkatovna, K.D. (2025). Effectiveness Of Improving Technologies For The Development Of Social Competence Of Future Educators. Shokh Library.

3. Khalilova, D.F. (2025). Facilitator competence of the future preschool educators. Bulletin News in New Science Society International.

Зимняя И.А. Педагогическая психология М. 2014.

SINGAPUR TAJRIBASI ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISH

G.A.Turebekova, Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti v.v.b., p.f.f.d.

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish va rivojlantirishning nazariy hamda amaliy jihatlari keng yoritilgan. Ayniqsa, Singapur ta’lim tizimining ilg‘or tajribasi asosida matematik fikrlashni rivojlantirishning innovatsion metodlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, matematik tasavvur, matematik tafakkur, innovatsion metodlar, Singapur modeli, CPA yondashuv, kognitiv rivojlanish.

Zamonaviy ta’lim tizimida maktabgacha ta’lim bosqichi alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan ushbu davrda bolaning shaxsiyati, intellektual salohiyati va bilish jarayonlari shakllana boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni rivojlantirish esa ularning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda an’anaviy o‘qitish usullari bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash zarurati ortib bormoqda. Xususan, xalqaro miqyosda yuqori natijalarga erishgan Singapur ta’lim tizimi matematikani o‘qitishda samarali model sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu model bolalarning mantiqiy fikrlashini, muammolarni hal etish qobiliyatini va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tushunchalar shakllanishi psixologik va pedagogik qonuniyatlarga asoslanadi. Ushbu yosh davrida bola atrof-muhitni faol o‘rganadi va real predmetlar orqali bilim hosil qiladi. Shu sababli matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonida konkret faoliyat asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Bolalarda matematik tasavvurlar quyidagi asosiy yo‘nalishlarda rivojlanadi:

-son va sanoq tushunchasi;
-miqdor va hajmni idrok etish;
-geometrik shakllarni ajratish;
-makon va vaqt haqidagi tasavvurlar.

Mazkur jarayonda bolalarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va rivojlanish darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois pedagog o‘quv jarayonini differensial yondashuv asosida tashkil etishi zarur.

Innovatsion yondashuvlar ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, bolalarning faol ishtirokini ta’minlash va ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’limda quyidagi innovatsion metodlar keng qo‘llaniladi:

-o‘yin texnologiyalari;
-interaktiv metodlar;
-muammoli vaziyatlar yaratish;
-STEAM elementlari asosida ta’lim;
-vizual va multisensor yondashuvlar.

Ayniqsa, o‘yin faoliyati orqali berilgan matematik bilimlar bolalar tomonidan tez va oson o‘zlashtiriladi. Chunki o‘yin bolalar uchun etakchi faoliyat turi bo‘lib, ularning diqqatini jalb etadi va o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi.

Singapur ta’lim tizimi dunyoda eng samarali ta’lim modellardan biri sifatida tan olingan. Ushbu tizimda matematikani o‘qitish quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

Konkret – tasviriy - abstrakt (CPA) yondashuvi. CPA modeli uch bosqichdan iborat bo‘lib, bolalarning bilimni bosqichma-bosqich egallashiga yordam beradi:

Konkret bosqich – real predmetlar bilan ishlash;

Tasviriy bosqich – rasmlar va diagrammalar orqali ifodalash;

Abstrakt bosqich – matematik belgilar orqali umumlashtirish.

Muammoli o‘qitish (Problem solving). Singapur metodikasida bolalarga tayyor javob berilmaydi, balki ularni mustaqil fikrlashga undovchi savollar beriladi. Bu esa tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

Vizual modellashtirish (Model method). Matematik masalalarni chizmalar orqali ifodalash bolalarga murakkab tushunchalarni oson tushunishga yordam beradi.

Singapur metodikasining samaradorligi quyidagi jihatlar bilan izohlanadi: bilimlarning tizimli va chuqur o‘zlashtirilishi, bolalarda mustaqil fikrlashning shakllanishi, matematikaga qiziqishning ortishi va muammolarni hal etish ko‘nikmalarining rivojlanishi.

Shuningdek, ushbu model bolalarning individual rivojlanish sur’atlarini inobatga olgan holda ta’limni tashkil etishga imkon beradi.

Singapur tajribasini O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimiga moslashtirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi mumkin: pedagoglarni zamonaviy metodikalarga o‘qitish, o‘quv dasturlarini takomillashtirish, didaktik materiallarni yangilash va o‘yin asosidagi ta’limni keng joriy etish. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar va madaniy xususiyatlarni hisobga olish muhimdir.

Quyidagi tavsiyalar maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun muhim ahamiyatga ega: matematik mashg‘ulotlarni o‘yin shaklida tashkil etish, vizual vositalardan keng

foydalanish, bolalarni mustaqil fikrlashga undash, kichik guruhlarda ishlashni yo‘lga qo‘yish va ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb etish.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Singapur ta’lim tizimi tajribasi shuni ko‘rsatadiki, matematikani innovatsion yondashuvlar asosida o‘qitish bolalarning intellektual rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu tajribani milliy ta’lim tizimiga joriy etish orqali yuqori natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mathematics Syllabuses, secondary one to four express course, Ministry of Education of Singapore, 2020.

2. Common Core State Standards for Mathematics, USA, 2019.

3. Global Proficiency Framework for Mathematics, grades 1 to 9, This document was developed by the UNESCO Institute of Statistics; the U.S. Agency for International Development; the World Bank Group and others. December 2020.

4. A.Ismailov, B.Xaydarov, N.Karimov, Sh.Ismailov Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning matematik savodxonligini baholash (metodik qo‘llanma). Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. -Toshkent, 2019-yil. -112 bet.

MEKTEPKE SHEKIMGI JASTAǴI BALALARDIŃ SÓYLEWIN RAWAJLANDIRIWDA XALQ PEDAGOGIKASINIŃ ORNI

P.E.Oteniyazova - NMPI, Mektepke shekemgi tálim kafedrası úlken oqıtıwshısı

Annotaciya: Bul maqalada mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń sóylew tilin rawajlandırıwda xalıq pedagogikasınıń geypara máseleleri ilimiy pedagogikalıq kóz-qarastan talqılanǵan.

Tayanısh sózler: Xalıq pedagogikası, mektepke shekemgi jastaǵı balalar, milliy tárbiya, sózlik qorı, qarım-qatnas, logikalıq pikirlew.

Qaraqalpaq xalqınıń jas áwladqa ádep-ikramlıq, miynetsúyiwshlik, watansúyiwshilik, adamgershilik, ekonomikalıq, ekologiyalıq basqa tárbiya beriwdegi nátiyjeli qurallarınan biri - xalıq pedagogikası esaplanadı. Qaraqalpaq xalıq pedagogikasınıń mazmunında qaraqalpaq xalqınıń jasaw turmıs tárzi, salt-dástúrleri, úrp-ádetleri, qádiriyatları, óz-ara qarım-qatnasıqları, minez-qulqı, ádep-ikramı, adamgershilik pazıylerleri, úlkenge húrmet, kishige izzet hám balanı hár tárepleme tárbiyalawdıń názik sırları sáwlelengen. Qaraqalpaq xalıq pedagogikası jas áwladta tek ǵana tárbiya beriw emes, al olardıń sóylew tilin rawajlandırıwda da ayrıqsha xızmet etedi. Xalıq pedagogikası balanıń oy-órisin keńeytedi. Onı úyreniw arqalı balanıń sózlik qorı bayıydı. Sózlik qorı bay, sóylew tili jaqsı rawajlanǵan bala keleshekte jámiyette óz ornıń taba aladı.

Qaraqalpaq xalıq pedagogikası - xalqımızdıń neshe ásirlerden beri kiyatırǵan milliy mádeniy miyrası, bay tálim-tárbiyalıq ǵáziynesı esaplanadı. Xalıq pedagogikası

arqalı xalqımızdıń tariyxın, ótmishin úyrenip, ata-babalarımızdıń batırlıq hámde erlikleri menen tanısamız. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde pedagog-tárbiyashılar balalardı xalıq pedagogikası úlgileri menen tanıstırıwı, sol arqalı olardıń ruwxıy dúnyasın bayıtıp barıwı kerek. Sonday-aq, balalardıń aqılın, oy-órisinn rawajlandırıwda hám sóz baylıǵın jetilistiriwde xalıq pedagogikası úlgileri bolǵan ertekler, jumbaqlar, naqıl-maqallar, jańıltpashlardıń keń túrde paydalanıwı maqsetke muwapıq. Pedagog-tárbiyashı erteklerdi kórkemlep oqıp, balalarǵa ertektiń mazmunın sistemalı baylanıstırıp aytıp beriwge, ertek mazmununda ushırasatuǵın qaharmanlardıń is-háreketlerine sáykes obrazlı sózlerdi, dialoglardı, qosıq qatarların buzbastan yadlawǵa, sózlerdi mánili ayta alıwǵa, pikirlew sheńberin rawajlandırıp, sózlik qorın bayıtıwǵa, durıs sóylewge tárbiyalaydı.

Xalıq pedagogikasın úyrengen balanıń oy-órisi rawajlanıp, sóz baylıǵı artadı. Olardıń kommunikativ qábileti jetilisip, ana tilinde oy-pikirleri qáliplesedi. Sonlıqtan, xalıq pedagogikası tiykarında balanıń tilin rawajlandırıw hám olardıń ana tilinde sózlik qorın bayıtıw máselesi kóp ilimpazlar hám pedagog-tárbiyashılardıń izertlewlerinde dıqqattan qalmay kiyatırǵan mashqalalardan biri bolıp esaplanadı.

Belgili pedagog K.D.Ushinskiy ana tildi “eń ullı ustaz, tálim-tálim beriwshi muǵallim, balanıń minez-qulıq qásiyetlerin rawajlandırıw quralı”- [1] dep kórsetedi. Onıń pikirinshe, bala ana tilin ózlestirip, tek ǵana sózlerdi, olardıń dizbeklerin emes, al kóplegen túsiniklerdi, oylardı, sezimlerdi, úlgilerdi, mıń jıllar dawamında jıynalǵan hám tilde toplanǵan xalıq tájiriybesin, xalıqtıń ruwxıy mádeniyatın ózlestiredi. Óz ana tilin ámeliy jaqtan tereń ózlestiriw balaǵa mektepte tayarlıqtı baslawdıń dáslepki zárúrli shárti esaplanadı.

E.I. Tixeevada ilimiy miynetlerinde bala tárbiyasında ana tiliniń roline úlken áhmiyet beredi. Ol “Balalardıń sóylewin rawajlandırıw” [2] kitabında mektepke shekemgi tárbiya mekemelerinde balalardıń ana tilinde sóylewin rawajlandırıwdıń ózine tán sistemasın jarattı.

Búgingi globallasıw sharayatında xalıq pedagogikasınıń úlgilerinen paydalanıwdıń nátiyjeliginiń biri, balalarǵa ana tilinde milliy tálim-tárbiya beriw bolıp tabıladı. Sebebi xalıq pedagogikasın úyreniy arqalı bala ana tilindegi sózlerdi ózlestiriwdi ǵana emes, al, sheksiz kóp túsiniklerdi yaǵnıy, óz xalqınıń úrp-ádetleri, salt-dástúrleri, qádiriyatları, milliy ózlik hám tálim-tárbiya, tariyxı, ótmishi haqqındaǵı maǵlıwmatlardı, kóz-qaraslardı, tildiń logikasın, filosofiyasın ózlestiredi.

Biraq izertlew barısında mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde alıp barılatuǵın tálim-tárbiya beriw procesinde balalardıń sóylew tilin ósiriwde qaraqalpaq xalıq pedagogikası úlgilerinen paydalanıw dárejesi tómen ekenligi hám balalardıń tilin ósiriw ámeliyatında xalqımızdıń eń jaqsı sóylew dástúrleriniń joǵalıwı anıqlandı. Bul bolsa ulıwma mádeniyattıń tómenlewine alıp keledi. Bul mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń durıs, logikalıq, anıq, tásirli sóylewdi ózlestiriw mashqalasın keskin arttıradı. Sonıń ushın mektepke shekemgi bilimlendiriwdiń tálim-tárbiya sistemasına xalıq pedagogikası úlgilerin kirgiziw balanıń ruwxıy dúnyasına tásir kórsetiwi menen birge, olardıń sóylew mádeniyatın jetilistiredi hám jámiyettegi kommunikativ wazıypalardı atqarıwına ayrıqsha járdem beredi.

Bunday mashqalalardı saplastırıwda milliy ruwxiy miyrasımızdan paydalanıw úlken topar tárbiyalanıwshılarınıń sóylewin rawajlandırıwda jaqınnan járdem beredi. Balalardıń sóylew rawajlanıwında xalıq awızeki dóretiwshiliginen paydalanıw zárúr. Sebebi xalıq awızeki dóretiwshiligi tek ǵana sóylewdi emes, al ruwxıy, intellektual hám psixologiyalıq jaqtan rawajlanıwdı qollap-quwatlaytuǵın tiykarǵı dárek bolıp esaplanadı. Til bolsa pikir qáliplesiwinde sheshiwshi rol oynaydı hám insan sanasınıń rawajlanıwı menen úzliksiz baylanıslı halda rawajlanadı [3].

Qaraqalpaq xalqı óz tariyxınıń qayǵılı kúnlerinde de, waqtı xoshlıq, qapalıǵında da, ashlıq, toqlıǵında da qosıqsız, sazsız, sóz ónerisiz tura almaǵan. Bala ingalap tuwılǵannan baslap, qartayıp ólgenge shekemgi ómir, hátte ólgen adamdı jerlew, eske túsiriw de qosıq penen, sóz óneri menen ótken. Qaraqalpaq xalqı jazba ádebiyatqa, baspa sózge iye bolmaǵan erte zamanlardan baslap, óz tariyxınıń barlıq dawamında basınan ótkergen túrli tariyxıy-siyasiy, mádeniy, ekonomikalıq turmısı jóninde óziniń kóz-qarasın, pikirin, tek awız ádebiyatında ǵana qaldırıp keldi. Sonlıqtan da qaraqalpaq xalqı keń tarawlı oǵada bay awız ádebiyatına iye [4].

Juwmaqlap aytqanda, xalıq pedagogikası úlgileri tárbiyanıń tiykarǵı deregi bolıp, balanıń sóylewin rawajlandırıwda oǵada úlken áhmiyetke iye. Ásirese mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde qaraqalpaq xalqınıń milliy mádeniy miyraslarınan keńnen paydalanıw balalarda obrazlı oylawdı rawajlandırıwǵa járdem beredi. Sonlıqtan xalıq pedagogikası úlgilerin tálim-tárbiya procesinde qollanıw balalardıń sóz baylıǵın bayıtıw, sóylewin rawajlandırıw mrnen birge olarda ádep-ikramlılıq, watansúyiwshilik pazıyletlerin qáliplestiriwge tiykar boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: Т. 4. М.: Педагогика, 1989. С. 517.

2. Тихеева, Е.И. Развитие речи детей / Е. И. Тихеева. — Москва : Издательство Юрайт, 2025. — 161 с.

3. Muradova F.G‘. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish texnologiyasini milliy ma’naviy meros vositasida takomillashtirish // ped.f.b.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. – Toshkent: MTMRMQTMOI, 2025. – 140 bet.

4. Дәўқараев Н. Шығармаларының толық жыйындысы. 2 том. Н., 1977. – 356 б.

ЗНАЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Отениязова Ш.Е., старший преподаватель НГПИ имени Ажинияза.
Батырбаева Т.С., Кабулова А.Г., студенты 3-курса, специальности Дошкольное образование

Tayanch so`zlar: tabiat, ekologik tarbiya,inson va tabiat, maktabgacha yosh davri, tabiatni asrash.

Ключевые слова: природа, экологическое воспитание, человек и природа, дошкольный возраст, охрана природы.

Key words: ecological education, man and nature, preschool age, nature conservation.

Экологическое воспитание представляет собой ключевой элемент современной образовательной системы, ориентированный на развитие у детей экологической культуры, осознания взаимосвязи человека и природы, а также готовности действовать в соответствии с принципами устойчивого развития. В условиях глобальных экологических вызовов данное направление приобретает особую актуальность, поскольку именно формирование экологически ответственного поведения подрастающего поколения является важнейшим условием сохранения окружающей среды. Основы экологической культуры формируются через осознание человеком своей роли в природной системе и необходимости соблюдения её законов.

С точки зрения психологии развития, в частности теории Льва Выготского, дошкольный возраст характеризуется высокой восприимчивостью к социальным и педагогическим воздействиям. В этот период ведущую роль играют взрослые, которые выступают носителями культурных норм и образцов поведения. Это делает данный этап особенно благоприятным для формирования нравственных, эстетических и экологических качеств личности, включая бережное и ответственное отношение к природе. Через подражание, совместную деятельность и эмоциональное взаимодействие ребёнок усваивает базовые модели поведения, которые в дальнейшем закрепляются и становятся устойчивыми.

В современной образовательной практике широко применяется принцип интеграции экологического содержания в различные виды детской деятельности — игровую, познавательную, трудовую, художественно-творческую и наблюдательную. Такой подход способствует не только усвоению элементарных экологических знаний, но и формированию устойчивого интереса к природным объектам и явлениям. Особую роль играют наблюдения в природе, экологические игры, элементарные трудовые поручения (уход за растениями и животными), а также участие в мини-проектах и природоохранных акциях. Это позволяет формировать у детей личный опыт взаимодействия с окружающей средой и развивать чувство ответственности за её состояние.

Важнейшим условием сохранения природных ресурсов и обеспечения экологической безопасности общества является систематическое экологическое просвещение подрастающего поколения. С раннего возраста необходимо формировать у детей представления о рациональном использовании природных ресурсов, развивать навыки экологически грамотного поведения в быту, а также воспитывать стремление к сохранению и улучшению состояния окружающей среды. Особое значение приобретает формирование у детей элементарных представлений о причинах и последствиях загрязнения природы, а также о способах её защиты.

Таким образом, экологическое воспитание в дошкольном возрасте представляет собой многоаспектный и целенаправленный процесс, объединяющий познавательные, эмоционально-ценностные и поведенческие компоненты развития личности. Его значимость обусловлена тем, что именно в этот период формируются базовые установки и ценностные ориентации,

определяющие дальнейшее отношение человека к природе, обществу и самому себе.

В условиях современной дошкольной образовательной организации экологическое воспитание рассматривается как одно из приоритетных направлений всестороннего развития ребёнка. Оно направлено на формирование устойчивого интереса к природе, развитие экологического мышления, освоение элементарных научных представлений об окружающем мире и приобретение практического опыта ответственного взаимодействия с природной средой. Эффективность данного процесса во многом зависит от профессиональной компетентности педагогов, использования современных образовательных технологий, а также активного взаимодействия с семьёй, что обеспечивает преемственность экологического воспитания в различных социальных институтах.

Список литературы

1. Моисеев Н. Н. Человек и биосфера. — М.: Молодая гвардия, 1990. - 352 с.
2. Моисеев Н. Н. Экология и образование. — М.: ЮНИСАМ, 1996. - 192 с.
3. Ясвин В. А. Экологическая психология: опыт построения методологии. — М.: Смысл, 2000. — 352 с.
4. Ясвин В. А. Психология отношения к природе. - М.: Смысл, 2004. - 456 с.
5. Шарова Т. И. Экологическое воспитание дошкольников. — М.: Просвещение, 2005. — 128 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МУЗЕЙНОЙ ПЕДАГОГИКИ КАК СРЕДСТВА ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО И ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

Отениязова Ш.Е., старший преподаватель НГПИ имени Ажинияза.
Бекниязова М.У., студентка 3-курса, специальности Дошкольное образование.

Tayanch so`zlar: vatanparvarlik, ma’naviy-axloqiy tarbiya, muzey pedagogikasi, maktabgacha yosh, mini-muzey, madaniy qadriyatlar.

Ключевые слова: патриотизм, духовно-нравственное воспитание, музейная педагогика, дошкольный возраст, мини- музей, культурные ценности.

Key words: patriotism, spiritual and moral education, museum pedagogy, preschool age, mini-museum, cultural values.

Настоящее и будущее общества во многом определяются уровнем духовно-нравственного развития подрастающего поколения, а также сохранением и преемственностью культурного наследия. В условиях глобализации и активных социокультурных трансформаций особую значимость приобретает формирование у детей устойчивых ценностных ориентиров, основанных на уважении к традициям, истории и культуре своей страны. В этой связи воспитание нравственно-патриотических чувств у детей дошкольного возраста

выступает важнейшей задачей современной системы образования, обеспечивающей основу устойчивого развития общества и государства.

Патриотизм как интегративное личностное качество не возникает спонтанно, а формируется в результате систематического, целенаправленного и педагогически организованного процесса. Дошкольный возраст является сенситивным периодом для становления эмоционально-ценностного отношения к окружающему миру, людям, родному краю и Отечеству. Именно в этот период закладываются основы гражданской идентичности, формируется чувство привязанности к семье, малой родине и культурным традициям.

Музейная педагогика представляет собой инновационное направление, основанное на использовании культурно-исторического потенциала музейной среды в образовательном процессе. Она обеспечивает активное взаимодействие ребенка с предметным миром культуры, способствует формированию целостного представления об историческом развитии общества, развивает эмоциональную отзывчивость и познавательный интерес. Особенностью музейной педагогики является ее наглядно-деятельностный характер, что особенно важно для детей дошкольного возраста.

Практическая реализация идей музейной педагогики в дошкольной образовательной организации осуществляется через создание мини-музеев, которые выступают в качестве интерактивного образовательного пространства. Мини-музей в детском саду — это специально организованная предметно-развивающая среда, доступная для самостоятельной деятельности детей. В таких условиях ребенок получает возможность исследовать экспонаты, сравнивать, анализировать, задавать вопросы и делать собственные выводы, что способствует развитию критического мышления, речи и воображения.

Мини-музей в дошкольной организации выполняет не только экспозиционную функцию, но и становится центром разнообразных видов деятельности: поисково-исследовательской, проектной, игровой, коммуника-тивной и художественно-творческой. Его организация строится на ряде принципов: интеграции образовательных областей, интерактивности, вариативности содержания, научной обоснованности, доступности, безопасности и непрерывности образовательного процесса.

Процесс создания мини-музея включает несколько этапов. Подготовительный этап предполагает выбор темы, определение целей и задач, разработку концепции и планирование деятельности. Практический этап связан с реализацией проектной работы: сбором экспонатов, оформлением экспозиции, проведением образовательных мероприятий. Внедренческий этап включает открытие мини-музея, организацию экскурсий, включение его ресурсов в образовательный процесс и дальнейшее развитие содержания.

Таким образом, использование музейной педагогики в системе дошкольного образования является эффективным средством формирования духовно-нравственных и патриотических качеств личности ребенка. Она обеспечивает целостное развитие дошкольников, способствует их приобщению к культурным ценностям общества и формированию активной жизненной позиции, что

отвечает современным требованиям образовательной политики и социального развития.

Список литературы

1. Столяров Б. А. Музейная педагогика: история, теория, практика. – М.: Академический проект, 2004.
2. Неменский Б. М. Культура и образование. – М.: Просвещение, 2010.
3. Комарова Т. С. Дошкольная педагогика. – М.: Юрайт, 2018.
4. Рыжова Н. А. Мини-музеи в детском саду. – М.: Линка-Пресс, 2008.

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ИСКУССТВА В ГАРМОНИЧНОМ РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Отениязова Ш.Е., старший преподаватель НГПИ имени Ажинияза.,
Ахмедова Г.К., Жанабаева Р.Ф., студенты 3-курса специальности Дошкольное образование

Tayanch so`zlar: san’at, estetik tarbiya, ijodiy qobiliyat, maktabgacha yosh, musiqa, adabiyot, tasviriy faoliyat.

Ключевые слова: искусство, эстетическое воспитание, творческие способности, дошкольный возраст, музыка, литература, изобразительная деятельность.

Искусство выступает важнейшим источником эстетического удовольствия и духовного обогащения личности. Оно оказывает комплексное воздействие на развитие ребёнка, затрагивая эмоциональную, когнитивную и ценностно-смысловую сферы. В процессе восприятия художественных образов у детей формируются эмоциональная отзывчивость, способность к сопереживанию и эмпатии, что является основой нравственного развития. Одновременно переживания, вызванные искусством, стимулируют познавательные процессы: активизируются воображение, внимание, память, формируются элементы образного и логического мышления.

Особенно ярко воспитательный потенциал искусства проявляется в процессе восприятия детьми литературных произведений. Доступная структура сказки, чёткая логика сюжета, ярко выраженные мотивы поступков героев позволяют ребёнку легко идентифицировать себя с персонажами. Через механизм сопереживания и подражания формируются представления о добре и зле, нормах поведения, социальных ролях. Включение элементов драматизации, сюжетно-ролевых игр и пересказа способствует более глубокому осмыслению содержания и развитию связной речи.

Различные виды искусства — литература, музыка, изобразительное искусство, театр и кино — являются эффективными и доступными средствами всестороннего развития детей дошкольного возраста. В условиях дошкольной образовательной организации искусство интегрируется во все виды деятельности: образовательную, игровую, коммуникативную и самостоятельную. Художественно-эстетическая среда, насыщенная репродукциями, музыкальными

произведениями, театральными атрибутами и материалами для творчества, способствует формированию у детей устойчивого интереса к искусству.

Особое значение имеет организация продуктивной деятельности, включающей создание декоративно-прикладных изделий из различных материалов (глины, дерева, текстиля, бумаги и природных материалов). Такая деятельность развивает мелкую моторику, координацию движений, пространственное мышление, а также формирует эстетический вкус. Использо-вание образцов народного искусства способствует осознанию детьми культурных традиций, формирует чувство принадлежности к определённой культурной среде и закладывает основы культурной идентичности.

Важным направлением воспитательной работы является приобщение детей к национальному художественному наследию. Включение элементов узбекской и каракалпакской культуры в образовательный процесс (орнаменты, народные сказки, музыка, традиционные ремёсла) обогащает содержание воспитания и способствует формированию уважительного отношения к культурным ценностям, традициям и обычаям своего народа. Это, в свою очередь, создаёт предпосылки для воспитания толерантности и интереса к многообразию культур.

Музыкальное искусство занимает особое место в системе художественно-эстетического воспитания дошкольников. Музыка оказывает непосредственное воздействие на эмоциональное состояние ребёнка, способствует созданию благоприятного психологического климата и развитию эмоциональной сферы. Музыкальные занятия, включающие пение, слушание музыки, ритмические движения и игру на детских музыкальных инструментах, способствуют развитию чувства ритма, слуха, координации и навыков коллективного взаимодействия.

Развитие творческих способностей ребёнка должно осуществляться в тесной взаимосвязи с формированием его инициативности и самостоятельности. Важнейшей задачей педагога является создание условий для свободного художественного самовыражения, а также своевременное выявление и поддержка даже начальных проявлений детского творчества. Индивидуальный подход, поощрение оригинальности и создание ситуации успеха позволяют выстроить эффективную траекторию развития личности ребёнка.

Таким образом, искусство является мощным воспитательным ресурсом, обеспечивающим гармоничное развитие дошкольников. Его систематическое и целенаправленное использование в образовательном процессе способствует формированию эстетической культуры, развитию творческого потенциала, эмоциональной сферы и нравственных качеств личности.

Список литературы

1. Шакирова Г. Ш. Художественно-эстетическое развитие дошкольников через нетрадиционные формы изобразительной деятельности. – 2024.

2. Холикова М. К. Эстетическое воспитание учащихся средствами художественной литературы // *Образование и инновационные исследования*. – 2024.

BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHDA MEHNAT TARBIYASINING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Ergalieva Janar - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qitivchisi.
Jumaeva Chinar - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” yonalishi 3 kurs talabasi

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, tabiat bilan tanishtirish, mehnat tarbiyasi, ekologik madaniyat, bolalar rivoji, o‘yin faoliyati.
Tayanish sózler: mektepke shekemgi jas, tábiyat penen tanıstırıw, miynet tárbiyası, ekologiyalıq mádeniyat, balalardıń rawajlanıwı, oyın iskerligi.
Ключевые слова: дошкольный возраст, ознакомление с природой, трудовое воспитание, экологическая культура, развитие детей, игровая деятельность.

Zamonaviy pedagogik amaliyotda maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida o‘yin faoliyati muhim o‘rin tutadi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda o‘yin texnologiyalaridan foydalanish, bilim berish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. O‘yin orqali bolalar tabiat hodisalarini tushunadi, ularni his qiladi va tabiat bilan o‘zaro munosabatlarini shakllantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayoni nafaqat tabiatning go‘zalligini ko‘rish va turli o‘simlik hamda hayvonlarni kuzatish bilan cheklanmaydi. Shu jarayon bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirish uchun noyob imkoniyat yaratadi. Mehnat tarbiyasi pedagogik nazariya va amaliyotda bolalarni o‘z vazifalarini bajarishga, tartib-intizomga va mas’uliyatga o‘rgatish jarayoni sifatida tushuniladi. Shu jihatdan, tabiat bilan tanishtirish bolalar uchun nafaqat ekologik bilimlarni oshirish, balki shaxsiy va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish vositasi hisoblanadi.

Mehnat tarbiyasi bolalarda o‘z-o‘zini boshqarish, mas’uliyat hissini rivojlantirish va atrof-muhitga nisbatan g‘amxo‘rlik kabi sifatlarni shakllantiradi. Masalan, bog‘cha va uy sharoitida bolalarga gullarni sug‘orish, o‘simliklarni parvarishlash, qushlarga ovqat berish va o‘yinchoqlarni tartibga solish kabi vazifalar beriladi. Bu jarayonlar bolalarda tartib-intizom, mehnatsevarlik va hamkorlik ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, bolalar tabiatga nisbatan hurmat va e’tibor hissini o‘zlashtiradilar, shuningdek, o‘zlarining shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniga ega bo‘ladilar.

Mehnat tarbiyasining tabiat bilan tanishtirish jarayonidagi ahamiyati quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

Kognitiv rivojlanishda bolalar tabiatdagi o‘zgarishlarni kuzatish, o‘simlik va hayvonlarning hayotiy jarayonlarini o‘rganish orqali fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Shu tarzda ular sabab-oqibat aloqalarini tushunish, mantiqiy fikrlash va umumlashtirish qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda mehnat faoliyati bolalarni jamoada ishlash, yordam berish va hamkorlik qilishga o‘rgatadi. Masalan, bolalar birgalikda gullarni sug‘orish yoki maydondagi ishlarni bajarish jarayonida hamkorlik va mas’uliyatni his qilishni o‘rganadilar.

Axloqiy va ekologik qadriyatlarni shakllantirishda tabiatni asrash va unga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish bolalarda axloqiy qadriyatlar, mas’uliyat hissi va ekologik madaniyatni rivojlantiradi. Shu bilan birga, ular milliy ekologik qadriyatlarni va xalqimizning tabiatga hurmat bilan bog‘liq an’analarini o‘zlashtiradilar.

Amaliy pedagogik tadbirlar orqali mehnat tarbiyasini samarali shakllantirish mumkin. Misol uchun:

Bolalarni bog‘da mini-ekologik loyihalarga jalb qilish (gullarni ekish, sug‘orish);

Tabiat kuzatuvlarini o‘yin va ekskursiyalar shaklida tashkil etish;

Bolalarga hayvonlar va o‘simliklarga g‘amxo‘rlik qilishni o‘rgatish;

Ijodiy mashg‘ulotlar bilan birlashtirilgan mehnat faoliyatini tashkil etish (rassomchilik, modellashtirish, applikatsiya).

Ushbu amaliy ishlar bolalar uchun tabiat bilan muloqot jarayonini qiziqarli va samarali qiladi, shu bilan birga mehnat tarbiyasi orqali ularning shaxsiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tabiat bilan tanishtirish jarayonida mehnat tarbiyasi bolalarning mas’uliyat, tartib-intizom, ekologik madaniyat va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa ularning nafaqat shaxsiy rivojlanishi, balki jamiyatdagi faol ishtirokini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu sababli, pedagoglar va ota-onalar bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida mehnat tarbiyasini tizimli va maqsadli ravishda qo‘llashlari muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xasanboeva O., Jabborova X., Nodirova Z. Tabiat bilan tanishtirish metodikasi. Toshkent, 2006.

2. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. Toshkent, 2013.

3.Takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Toshkent 2022.

4. Xasanboyeva O.U, Djabborova X.J Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi. T. Cho‘lpon. 2007.

BALALARDI MEKTEPKE TAYARLAWDA SOCIAL-PSIXOLOGIYALIQ TAYARLIQ

Ergalieva Janar - Ájiniyaz atındaǵı NMPI «Mektepke shekemgi tálim» kafedrası oqıtıwshısı.

Aytmuratova Gulxatisha, Duysenbaeva Nilufar - Ájiniyaz atındaǵı NMPI «Mektepke shekemgi tálim» baǵdarı 1 kurs talabaları

Annotatsiya. Bul maqala mektepke shekemgi jastaǵı balalardı mektepke tayarlawdıń sociallıq-psixologiyalıq tiykarların kórip shıǵadı. Ásirese, balanıń sociallasıwı (sociallastırıwı), psixologiyalıq tayarlıǵı, psixikalıq rawajlanıwı, zárúrlikleri hám qızıǵıwshılıqlarınıń qáliplesiw ózgeshelikleri ilimiy jaqtan tallanadı. Sonday-aq, mektepke shekemgi dáwirdiń shaxs qáliplesiwindegi áhmiyeti hám pedagogikalıq-psixologiyalıq izertlew metodları táriyiplenedi.

Tayanısh túsinikler: pedagog,iskerlik, shaxs, ortalıq, tárbiya, kónlikpe, psixologiya, maslasıw, metod, texnologiya, sociallasıw, psixologiyalıq tayarlıq, rawajlanıw, mektepke shekemgi dáwir.

Tayanch tuchunsha: pedagog, faoliyat, shaxs, muhit, tarbiya, ko‘nikma, psixologiya, moslashuv, metod, texnologiya, ijtimoiylashuv, psixologik tayyorgarlik, rivojlanish, maktabgacha davr.

Ключевые слова: педагог, деятельность, личность, среда, воспитание, навык, психология, адаптация, метод, технология, социализация, психологическая подготовка, развитие, дошкольный период.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında balalardı mektepke sapalı tayarlaw áhmietli pedagogikalıq hám psixologiyalıq wazıypalardan biri bolıp esaplanadı. Balanıń mektepke tayarlıǵı tek ǵana bilim, kónlikpe, uqıplılıq dárejesi menen emes, al onıń sociallıq hám psixologiyalıq jaqtan jetilisiwi menen de anıqlanadı. Sonıń ushın mektepke shekemgi dáwirdegi balanıń rawajlanıw ózgesheliklerin tereń úyreniw áhmietli másele esaplanadı.

Sociallıq-psixologiyalıq tayarlıqtıń áhmiyeti. Balanıń sociallıq-psixologiyalıq tayarlıǵı - onıń qorshaǵan ortalıq penen nátiyjeli múnásibet ornata alıw qábileti, ózin-ózi tártipke sala alıwı, emocionallıq turaqlılıǵı hám oqıw háreketine ishki tayarlıǵı menen xarakterlenedi. Bul tayarlıqtıń tiykarında balanıń sociallasıwı, yaǵnıy jámiyet normaları hám qádiriyatların ózlestiriwi jatadı.

Mektepke shekemgi dáwir (3–7 jas) balanıń psixikaliq rawajlanıwınıń eń juwapkerli hám quramalı basqıshlarınıń biri bolıp tabıladı. Bul dáwirde balanıń erkin háreketi kúsheyip, ol ózin qorshaǵan ortalıqta belsendi túrde bilimiy hám sociallıq baylanıslar ornata baslaydı. Balanıń sóylew tili rawajlanıp, ol úlkenler hám qurdasları menen erkin qarım-qatnas etiw imkaniyatına iye boladı.

Balanıń psixikalıq rawajlanıw ózgeshelikleri. Mektepke shekemgi jasta balanıń psixologiyası tez rawajlanadı. Atap aytqanda:

- ✓ biliw procesleri (oylaw, eslew, qıyal);
- ✓ emocional-ıqtiyarlılıq tarawı;
- ✓ minez-qulıq hám sociallıq kónlikpeler qáliplesedi.

Bul dáwirde balanıń zárúrlikleri hám qızıǵıwshılıqları keńeyip, olar mektepke shekemgi dáwirdegi balalardan sezilerli dárejede parıq qıladı. Eger kishi jastaǵı balalardıń tárbiyası tiykarınan fiziologiyalıq mútájlikler hám ápiwayı sezimlerdi rawajlandırıwǵa baǵdarlanǵan bolsa, mektepke shekemgi dáwirde:

- ✓ quramalı háreketlerdi ózlestiriw;
- ✓ mádeniy-gigienalıq kónlikpelerdi qáliplestiriw;
- ✓ miynetke úyretiw;
- ✓ sóylew tilin rawajlandırıw;
- ✓ estetikalıq hám sociallıq sezimlerdi qáliplestiriw tiykarǵı orındı ieleydi.

Mektepke shekemgi dáwirdiń áhmiyeti kóplegen pedagog-alimlardıń miynetlerinde ayrıqsha atap ótilgen. Mısalı, N.K.Krupskaya balalıq shaǵdaǵı tásirlerdiń insan ómirinde úlken áhmiyetke iye ekenin kórsetken. Al P.F.Lesgaft bul dáwirde adamnıń keleshektegi minez-qulqınıń tiykarı qalanatuǵının atap ótedi.

Sonday-aq, A.S. Makarenko balanı erte jastan tárbiyalawdıń zárúrligin

tiykarlap, shaxstıń qáliplesiwindegi tiykarǵı fundament 5 jasqa deyin qalanatuǵının ayrıqsha kórsetken.

Mektepke shekemgi ortalıqtaǵı ózgerisler.

Balanıń balalar baqshasına keliwi onıń ómirinde áhmiyetli ózgerisler payda etedi:

- ✓ iskerlik mazmunı quramalasadı;
- ✓ arnawlı pedagogikalıq tásir kúsheyedi;
- ✓ sociallıq ortalıq keńeyedi.

Bul ózgerisler balanıń psixikalıq rawajlanıwın jańa dárejege kóteredi. Balanıń belsendiligi artıp, ol qorshaǵan ortalıqtı oyın, qatnas hám tájiriybe arqalı biledi.

Psixologiyalıq izertlew usılları

Balalardıń social-psixologiyalıq tayarlıǵın izertlewde tómendegi usıllar keńnen qollanıladı:

1. Baqlaw usılı – balanıń tábiyiy minez-qulqın izertlew.
2. Eksperiment usılı – psixikalıq processlerdi arnawlı jaǵdaylarda izertlew:

- laboratoriyalıq;
- tábiyiy;
- pedagogikalıq-psixologiyalıq eksperiment.

3. Sáwbetlesiw usılı – balanıń pikir hám túsiniklerin anıqlaw.
4. Iskerlik ónimlerin analizlew – súwret, applikaciya, qurastırıw jumısları arqalı psixikalıq ózgesheliklerin anıqlaw.
5. Test usılı – aqılıy rawajlanıw dárejesin bahalaw.
6. Sociometriya usılı – toparındaǵı balalardıń óz-ara qarım-qatnasın izertlew.

Bul usıllar balalardıń jeke ózgesheliklerin anıqlap, olar menen jeke islesiw imkaniyatın beredi.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi dáwir - balanıń jeke, sociallıq hám psixologiyalıq rawajlanıwınıń tiykarı salınatuǵın áhmietli dáwir. Balanıń mektepke tayarlıǵı onıń tek bilim dárejesi menen emes, al sociallıq ortalıqqa beyimlesiwi, psixologiyalıq turaqlılıǵı hám oqıw háreketine ishki motivaciyası menen anıqlanadı.

Sonıń ushın pedagoglar hám tárbiyashılar balalardıń jas hám jeke ózgesheliklerin esapqa alǵan halda, olardıń sociallıq-psixologiyalıq tayarlıǵın sistemalı túrde qáliplestiriwi kerek. Bul óz gezeginde balanıń mekteptegi oqıw iskerligine tabıslı beyimlesiwin támiyinleydi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. SH.Shodmonova. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. «Fan va texnologiya» -T:, 2008.
2. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. Toshkent 2013
3. Takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o’quv dasturi. Toshkent 2022 yil.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi “Maktabgacha ta‘lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-sonli Qarori.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA EKOLOGIK TARBIYANING IJTIMOIY VA MADANIY AHAMIYATI

Ergalieva Janar - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qitivchisi.

Ubaydullaeva Kumushoy - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” yonalishi 3 kurs talabasi

Annotatsiya- Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyaning mazmuni, uning pedagogik mohiyati hamda ijtimoiy va madaniy ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, bolalarda ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari, samarali metod va usullari tahlil qilingan. Ekologik tarbiyaning bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi o‘rni ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik tarbiya, ekologik ong, ekologik madaniyat, maktabgacha ta’lim, ijtimoiy rivojlanish, estetik tarbiya, tabiat, atrof-muhit.

Tayanish sózler: ekologiyalıq tárbiya, ekologiyalıq sana, ekologiyalıq mádeniyat, mektepke shekemgi bilimlendiriw, sociallıq rawajlanıw, estetikalıq tárbiya, tábiyat, qorshagan ortalıq.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическое сознание, экологическая культура, дошкольное образование, социальное развитие, эстетическое воспитание, природа, окружающая среда.

Hozirgi davrda ekologik muammolar global darajaga ko‘tarilib, insoniyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biriga aylangan. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi va ekologik muvozanatning buzilishi kabi omillar yosh avlodni ekologik jihatdan to‘g‘ri tarbiyalash zaruratini kuchaytirmoqda. Shu nuqtai nazardan, ekologik tarbiyani maktabgacha yoshdan boshlab shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Maktabgacha yosh davri bola shaxsining shakllanishida eng muhim bosqich bo‘lib, aynan shu davrda bolada tabiatga bo‘lgan munosabat, qiziqish va dastlabki bilimlar paydo bo‘ladi. Shu sababli ekologik tarbiya tizimli va ilmiy asosda tashkil etilishi lozim.

Ekologik tarbiya – bu bolalarda tabiatga ongli, ehtiyotkorona va mas’uliyatli munosabatni shakllantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir. Uning asosiy mazmuni bolalarni tabiat bilan tanishtirish, ekologik tushunchalarni shakllantirish, tabiat hodisalarini anglashga o‘rgatishdan iborat. Shu bilan birga, bolalarda atrof-muhitni asrash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, o‘simlik va hayvonot dunyosiga g‘amxo‘rlik qilish kabi muhim ko‘nikmalarni rivojlantirish muhim o‘rin tutadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik bilimlar asosan amaliy faoliyat orqali shakllanadi. Kuzatishlar, tajribalar, didaktik o‘yinlar, ekskursiyalar va tabiat qo‘ynidagi mashg‘ulotlar bolalarning ekologik bilimlarini mustahkamlashda samarali vosita hisoblanadi. Masalan, bolalar gullarni sug‘orish, qushlarga don berish, daraxt ekishda ishtirok etish orqali tabiatga nisbatan mehr va g‘amxo‘rlikni amalda o‘rganadilar.

Ekologik ongni shakllantirish mazkur jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ekologik ong bolalarning tabiatni idrok etishi, undagi o‘zgarishlarni tushunishi va unga nisbatan ongli munosabat bildirishida namoyon bo‘ladi. Bu esa o‘z navbatida ekologik madaniyatning shakllanishiga zamin yaratadi. Ekologik madaniyat bolalarning kundalik hayotdagi xulq-atvorida namoyon bo‘lib, ular tozalikni saqlash, chiqindilarni to‘g‘ri tashlash, suv va boshqa resurslarni tejash kabi odatlar orqali ifodalanadi.

Ekologik tarbiyaning ijtimoiy ahamiyati juda kengdir. U bolalarda jamoada ishlash, hamkorlik qilish, o‘zaro yordam ko‘rsatish, ijtimoiy mas’uliyatni his etish kabi fazilatlarni shakllantiradi. Bolalar birgalikda ekologik tadbirlarda ishtirok etish orqali jamiyat hayotiga moslashadilar va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lib boradilar. Bu esa kelajakda ekologik muammolarga befarq bo‘lmagan, ongli shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Ekologik tarbiyaning madaniy ahamiyati ham beqiyosdir. Tabiatga hurmat bilan munosabatda bo‘lish milliy va umuminsoniy qadriyatlarning muhim tarkibiy qismidir. Bolalar ekologik tarbiya orqali tabiat go‘zalligini his etish, undan estetik zavq olish, go‘zallikni asrash va ko‘paytirishga intilish kabi sifatlarni egallaydilar. Bu esa ularning estetik didini rivojlantirish bilan birga, ijodiy qobiliyatlarini ham oshiradi. Shuningdek, ekologik tarbiya bolalarni milliy an’analar, urf-odatlar va xalq og‘zaki ijodi bilan tanishtirish orqali ularning madaniy dunyoqarashini kengaytiradi. Tabiatga oid maqollar, ertaklar va an’analar orqali bolalarda milliy qadriyatlarga hurmat hissi shakllanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish uchun turli shakl va metodlardan foydalanish zarur. Jumladan, kuzatish, ekskursiya, amaliy mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar va ijodiy faoliyat turlari ekologik bilimlarni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu usullar bolalarda bilim, ko‘nikma va malakalarni kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiya bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. U bolalarda tabiatga nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi, ekologik madaniyatni rivojlantiradi hamda ijtimoiy va estetik fazilatlarni boyitadi. Ekologik tarbiya orqali tarbiyalangan yosh avlod kelajakda atrof-muhitni muhofaza qilishga mas’uliyat bilan yondashuvchi, ongli va madaniyatli shaxslar bo‘lib yetishadi. Shu bois ekologik tarbiyani maktabgacha ta’lim tizimida yanada takomillashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To‘xtayeva M. Ekologik tarbiya asoslari. – Toshkent, 2017.
2. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. Toshkent 2013
3. Takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o’quv dasturi. Toshkent 2022 yil.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi “Maktabgacha ta‘lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-sonli Qarori.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴÍ BALALARDÍ SAWAT ASHÍWǴA ÚYRETIWDIŃ ÁHMIYETI

D.Karimbaeva – Ájiniyaz atındaǵı NMPI, Mektepeke shekemgi tálim baǵdarı 3-kurs talabası

Tayansh tu'sinikler: balalar psixologiyası, sóz baylıǵı, psixologiyalıq rawajlanıw, kommunikativ kónlikpeler, interaktiv metodlar, didaktikalıq oyınlar.

Elimizdiń rawajlanıwı ushın búgingi jas áwladqa hár tárepleme tereń bilim beriwde keleshek jámyietmizdiń tiykarın salıwshı, hár tárepleme garmonikalıq rawajlanǵan, bilimli milliy áwladtı tárbiyalaw- rawajlanǵan demokratiyalıq mámleketler dárejesine erise alatuǵın, adamlar menen qarım-qatnas jasap birge islesiwge hám olardı túsiniwge uqıplı, joqarı dárejeli bilimge iye, ádep-ikramlı, aqıllı, mádeniyatlı, ruwxıy bay, jámiyet aǵzaları menen támiyinlewge baǵdarlap dúzilgen úzliksiz bilimlendiriwdiń baslı maqseti bolıp tabıladı.

Házirgi dáwirde bilimlendiriw shólkemleriniń tárbiyashı-pedagogları joqarı kásiplik sheberlikke, ruwxıy-aǵartıwshılıq pazıyletlerge, tereń bilimge iye bolıwı, tálim-tárbiya jumıslarında zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalar hám innovaciyalıq interaktiv usıllarınan nátiyjeli paydalanıp rawajlandırıwshı ortalıqtı qáliplestiriwi dáwir talabı bolıp esaplanadı.

Demek, hár bir pedagog keleshek áwladımız bolǵan tárbiyalanıwshılardı bilimli, ádep-ikramlı, ruwxıy bay pazıyletlerge bólengen, mádeniyatlı hám hár tárepleme rawajlanǵan bolıwı ushın ol eń birinshi gezekte ana tilinde erkin, mádeniyatlı, taza sóylep hám durıs oqıp biliwi ushın tálim hám tárbiya beriwi kerek. Sonda keleshegimiz bolǵan mektepke shekemgi jastaǵı balalar dúnya júzlik kólemdegi mámleketlik bilimlendiriw standartı dárejesindegi bilimler kónlikpelerine iye bola aladı.

Bul wazıypalardıń eń juwapkerli bir tarawı - bul mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde balalardı sapalı etip oqıwǵa, jazıwǵa úyretiw, óz xalqımızdıń úrp-ádetleri, dástúrleri, ádep-ikramlılıq hám ruwxıy tárbiya boyınsha saqlanǵan qádriyatları tiykarında tálim-tárbiya beriw - tiykarǵı wazıypalardıń biri bolıp esaplanadı.

Sawat ashıw dáwirinde hám oqıwǵa úyretiwdiń eń tiykarǵı wazıypası - balalardı oqıw, jazıwǵa úyretiw, olardıń tilin hám oy-órisin rawajlandırıw, eń dáslep durıs oqıw hám jazıw kónlikpelerin payda etiw bolıp esaplanadı. Shınıǵıwlar járdeminde balalar ádebiy til normalarına tiykarlanıp, súwretler boyınsha gáp qurap úyreniwi, ertekler, qosıq, taqmaqlar hám gúrrińler aytıwı olardıń mádeniy sóylew tilin hám kónlikpelerin rawajlandıradı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde oqıwǵa úyretiwdiń mazmunın, ádebiy shıǵarmalar, ertekler, qosıqlar, oyınlar hám taǵı basqa da pánler menen baylanıslı bolıwı óz betinshe oqıwdıń uqıp hám kónlikpelerin payda etedi. Oqıwǵa úyretiw texnikasın qáliplestiriwde balanıń jasına, psixikalıq ózgeshiliklerine say qızıqlı, baylanıslı tekstti esitip qabıl etiwi, esitkenlerin aytıp beriwi, óz betinshe kitap penen islesiw uqıbın jetilistiriwdi qamtıydı. Usılar tiykarında balada oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıq artıp, dóretiwshi balalar toparı tárbiyalanadı.

Bala mektepke barǵannan keyin, onı oqıwǵa úyretiw belgili basqıshlarda alıp barıladı. Bala dáslepki waqıtta sózdegi seslerdi, sózdegi buwınlardı hám gáptegi sózlerdi, baylanıslı teksttegi gáplerdi esitip hám ayırıp biliwi, buwın hám sózlerdegi baylanıstı, teksttiń mánisin hám mazmunın tolıq túsiniwi, shıǵarmanıń logikalıq emociyalı hám kórkem mazmunın durıs qabıl etiwi, esitkeni haqqında óziniń jeke oy-pikirine iye bolıwı tiyis. Egerde bala shınıǵıwlarda hár qıylı tapsırmalardı óz betinshe orınlap barsa, onda oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı kún sayın artıp baradı. Olardıń kitaptagı súwretlerdi kórip shıǵıwı, arnawlı súwretlerdi boyaw hám súwret salıw, máselen ertek qaharmanlarınıń súwretlerin salıw, bulardan tısqarı sabaq barısında balaǵa hár qıylı mazmundaǵı tapsırmalardı beriw olardıń qızıǵıwshılıǵın elede arttırıp baradı.

Demek, mektepke shekemgi jastaǵı balalardı sawat ashıwǵa úyretiw dáwirinde arnawlı islep shıǵılǵan didaktikalıq materiallardan paydalanılıp, tapsırmalar áste-aqırınlıq penen quramalastırılıp barılsa, olardıń úyreniwge qızıǵıwshılıǵı artıp, dóretiwshilik qábiletleri de rawajlanıp baradı. Mısalǵa, aqlıy tapsırmalar beriw arqalı hár qıylı máselelerdi sheshiwge iytermelew, islenip atırǵan nárseni ózi dawam etiwi, sabaqqa oyın túrindegi qızıqtırıwshı tapsırmalardı beriw, jarıs túrlerin kirgiziw, bala ushın rawajlandırıwshı ortalıqtı jaratsaq, jaqsı nátiyjelerge erisemiz.

Juwmaqlastırıp aytqanımızda, mektepke shekemgi jastaǵı balalardı sawatqa úyretiw olardı mektepte bilim alıwǵa tayarlaw procesi menen baylanıslı boladı. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriw standartına tiykarlanǵan halda pedagogikalıq processti shólkemlestiriw – mektepke shekemgi jastaǵı balalardı hár tárepleme rawajlandırıp, olardıń mektepte bilim alıwǵa kónlikpelerin qáliplestiriwde unamlı nátiyjelerge erisiwge tiykar jaratadı.

Paydalanǵan ádebiyatlar:

1. Sh. Sadıkova. Maktabgacha pedagogika. T.: 2013
2. "Maktabgacha yoshdagi bolalarning savodxonligini oshirish va muloqot kónikmalarini rivojlantirish" 2024
3. "Maktabgacha tálim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi" 2019

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴÍ BALALARDÍ TÁBIYAT PENEN TANÍSTÍRÍWDA JUMBAQLARDÍŃ ÁXMIYETI

Pazılov Mirbek-p.i.f.d (PhD) - Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı «Mektepke shekemgi tálim» kafedrası úlken oqıtıwshısı
Baymuratova Sapura - Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı «Mektepke shekemgi tálim» bakalavr tálim baǵdarı 2-kurs talabası

Annotastsiya: Mektepke shekemgi jastaǵi balalardi tábiyat penen tanistiriwda jumbaqlardiń áxmiyeti hám metodları haqqında sóz etiledi.

Tayanısh sózler: Mektepke shekemgi jastaǵı balalar, bilimlendiriw sisteması, jumbaq, ádep-ikramlılıq, intellektual, ruwxıy, logika, kompetentsiya, factor.

Elimizde bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw, jas áwladtı hár tárepleme jetilisken aqıllı etip tárbiyalaw mámleket siyasatı dárejesine kóterilgen. Ásirese mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında balalardıń intellektual, ruwxıy ádep-ikramlılıq jaqtan rawajlanıwına úlken itibar qaratılmaqta. Bul processte balalardı tábiyat penen tanıstırıw tiykarǵı wazıypalardan biri bolıp esaplanadı. Sebebi, tábiyat bala shaxsınıń qáliplesiwine, onıń dún'yaqarası hám estetikalıq talǵamınıń rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar dógerek-átiraptı durıs túsiniwge qızıǵadı, olar tábiyattaǵı túrli hádiyselerdi, ósimlikler, haywanlar basqada jánlikler tábiiy qubılıslar haqqında biliwge talpınadı. Sonlıqtan da tárbiyashılar tábiyat haqqındaǵı bilimlerdi balalarǵa qızıqlı, túsinikli hám nátiyjeli usıllarda jetkize alıwı tiyis. Bunday usıllardan biri xalıq awızeki dóretiwshilik úlgilerinen biri jumbaqlardan paydalanıw bolıp esaplanadı.

«Jumbaq - deydi, belgili ilimpaz Á.Tájimuratov óz miynetleriniń birinde, - xalıq pedagogikasınıń eń áyyemnen berli keń taraǵan tárbiyalıq usılarınıń biri. Onda xalıqtıń, dún'yaǵa, tábiyatqa kóz qarasları, jámiyetlik qatnasları, oyı, qıyalı, psixologiyası, qullası ómir tirishiliginiń barlıq basqıshları sóz etiledi» [1]- dep túsindiredi. Álbette, jumbaqlar arqalı balalarda pikirlew, kóz-qaras, itibar, baqlaw sıyaqlı qábiletler rawajlanadı. Sonday-aq ana-tábiyatımızǵa baylanıslı jumbaqlar balalardı tábiyat penen tanıstırıwda tásirsheń pedagogikalıq qural bolıp esaplanadı.

Jumbaq bunda qanday da bir predmet yamasa process tikkeley aytılmaydı, al onıń tiykarǵı belgileri hám ózgeshelikleri obrazlı túrde aytıp jetkeriledi. Tınlawshı bolsa usı faktorlarǵa tiykarlanıp onı tabıwı yaǵnıy jumbaqtıń sheshimin, juwabın tabıwı kerek boladı. Bul arqalı shınıǵıwlar jumbaq arqalı tek ǵana qızıqlı hám oyın tárizde ótiw menen birge, al tárbiyashınıń didaktikalıq quralı da bola aladı. Sebebi, balalardı logikalıq pikirlewge, berilgen maǵlıwmatlardı aqlıy jaqtan talqılawǵa, eń tiykarǵısı nátiyjeli juwmaq shıǵara alıwǵa úyretedi. Qalaberdi jumbaqlar balalardıń sóz baylıǵın jetilistirip, olardıń dóretiwsheńlik pikirlewin de rawajlandırıwǵa xızmet etedi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardı tábiyat penen tanıstırıw, olardıń dógerek-átiraptı úyreniwdegi bilimlerin jetilistiriwde áxmiyetli sanaladı. Bul arqalı balalar tábiyattaǵı túrli ob'ektler – ósimlikler, haywanatlar dún'yası, suw, hawa, jer sıyaqlı tábiiy elementler hám olardıń ózgeshelikleri menen tanısıp baradı [3]. Máselen:

Aspanǵa qarasań,
Dóńgelenip turadı,
Álemge jaqtı beredi,
Qáne bunı kim biledi?

(Kún)

Ay menen kelip,
Kún menen ketedi.

(Juldız)[2]

Insan tábiyattıń ajıralmas bir bólegi bolǵanlıqtan onı tábiyat penen tanıstırıwdıń tiykarǵı maqseti tábiyatqa bolǵan mehir-muxabbatın, jetilistiriwden

ibarat. Bunıń ushın tábiyattı asıraw hám ondaǵı paydalı ónimlerden aqılǵa uǵras paydalanıw har bir insanniń ómirdegi tiykarǵı wazıypası bolıp sanaladı. Máselen:

Tam basında jartı nan

(Ay)

Bir nárse bar kórinbes,
Uslasań da bilinbes,
Tirishilikke dım zárúr,
Onısız ómir súrilmes.

(Hawa) [2]

Mektepke shekemgi jasta tábiyat haqqında berilgen bilimler balanıń keleshek ómirinde paydalı bolıp esaplanadı. Bul arqalı balalar tábiyat hádiyselerin túsinedi, ósimlik hám haywanlarǵa ǵamxorlıq etiw kerek ekenligin, ekologiyalıq mádeniyattı, tiykarǵısı tábiyattı qorǵawdıń zárúr ekenligin úyrenedi.

Joqarı da atap ótkenimizdey jumbaqlar balalardıń logikalıq pikirlew qábiletin rawajlandırıwda tásirsheń faktor bolıp esaplanadı. Sebebi, jumbaqtıń sheshimin tabıw barısında bala aytılǵan predmet yamasa qubılıslardı belgilerin talqılap, óz sheshimlerin aytadı. Máselen, qar haqqındaǵı jumbaqlar «Appaq ǵana dasturxan, jerdiń júzin qaplaǵan» yamasa «Súttey tınıq, paxtaday aq» [2]. Bunda birinshi jumbaqta kishkene ápiwayı stol ústinde jayılatuǵın dasturxandı qarǵa, stoldıń ózin bolsa jerge qıyaslawı, qıs kúnleri jer betin appaq qardıń dasturxan sıyaqlı qaplaytuǵınlıǵın kóz aldına elesletse, ekinshi jumbaq arqalı bolsa sút penen paxtanıń reńleri qardıń reńine megzegenin, qardıń qanshelli dárejede taza, jumsaq ekenligin túsinip aladı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde jumbaqlardan paydalanıwda tómendegi metodikalıq talaplarǵa ámel etiliwi kerek boladı:

1. Balalardıń jas ózgeshelikleri say jumbaqlardı tańlaw.
2. Jumbaqlardı túsinikli hám qızıqlı tárizde aytıw.
3. Kórgizbeli qurallardan paydalanıw.
4. Balalardı erkin pikirlewge úyretiw [4].

Sonday-aq jumbaqtı aytıp bolǵannan keyin tárbiyashı balalar menen, temaǵa baylanıslı sáwbet, berilgen jumbaqqa baylanıslı soraw-juwap ótkeriwi múmkin. Bul arqalı balalardıń pikirlew kompetenciyası keńeyip, belsendiligi artıp baradı.

Juwmaqlap aytqanda jumbaqlar arqalı balalar tek ǵana tábiyat haqqında bilimlerdi ózlestirip qoymastan, al olarda tábiyatqa bolǵan húrmet, juwapkershilik sıyaqlı sezimleri de qáliplesedi. Bul bolsa keleshekte ekologiyalıq mádeniyatqa iye bolǵan, tábiyattı asırap-abaylaytuǵın shaxslardı tárbiyalaw ushın da áhmiyetli esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Á. Tájimuratov «Qaraqalpaq xalıq pedagogikası» Nókis.Bilim 1996/20-bet/
2. Qaraqalpaq fol'klorı 88-100 tomlar. Nókis «Ilim» 2015.
3. Avliyakulov N.X. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2012.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.

BOLA TARBIYASIDA OILANING O'RNI

Sh.Fayzullaeva – Ajiniyoz nomidagi NMPI, Maktabgacha ta'lim yunalishi talabasi
K.Tleumbetova – Maktabgacha ta'lim kafedrasi docenti

Jamiyat taraqqiyoti, avvalo, sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalashga bog'liq. Barkamol avlod esa eng avvalo oilada shakllanadi. Oila inson hayotidagi eng muhim ijtimoiy muhit bo'lib, bola shaxsining shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Bola dunyoga kelgan kundan boshlab atrof-muhitni, insonlar bilan munosabatni, odob-axloq qoidalarini oilada o'rganadi. Shuning uchun ham oilani "tarbiya beshigi" deb atashadi. Oilada bola tarbiyasi ota-onaning mas'uliyati, sabr-toqati va mehr-muhabbatiga bog'liq. Farzandni to'g'ri tarbiyalash orqali nafaqat uning kelajagi, balki jamiyatning kelajagi ham ta'minlanadi. Shu sababli har bir ota-ona bola tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratishi lozim.

Oila – inson hayotidagi birinchi ijtimoiy muhitdir. Bola ilk bilimlarni, odob-axloq qoidalarini, muomala madaniyatini aynan oilada o'rganadi. Oilada yaratilgan muhit bolaning xarakteri, dunyoqarashi va kelajakdagi hayot tarziga katta ta'sir ko'rsatadi. Agar oilada mehr-muhabbat, hurmat va totuvlik hukm sursa, bola ham ana shunday fazilatlar bilan ulg'ayadi. Aksincha, oiladagi kelishmovchiliklar, janjallar yoki e'tiborsizlik bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun ota-onalar farzand oldida o'zini tutishi, muomala madaniyati va xulq-atvoriga alohida e'tibor berishi zarur. Chunki bola ko'pincha ota-onasining xatti-harakatlarini takrorlaydi.

Oilada bolalarni tarbiyalash usullari - bu ota-onalarning bolalar ongi va xulq-atvoriga maqsadli pedagogik ta'sirini amalga oshirish usullaridan iboratdir. Oilaviy ta'lim usullari ota-onalarning shaxsiyatiga yorqin ta'sir ko'rsatadi va ulardan ajralmasdir. Oila tarbiyasining mazmuni barcha sohalarni qamrab oladi. Oilada bolalarning jismoniy, estetik, mehnat, aqliy va axloqiy tarbiyasi amalga oshiriladi va u yoshdan yoshga qarab o'zgaradi. Asta-sekin ota-onalar, bobo-buvilar, qarindoshlar bolalarga atrofdagi dunyo, tabiat, jamiyat, ishlab chiqarish, kasb-hunar, texnika haqida bilim beradi, ijodiy faoliyat tajribasini shakllantiradi, ma'lum intellektual qobiliyatlarni rivojlantiradi va nihoyat, ularda dunyoga munosabat, odamlar, kasb, umuman hayot.

Oila tarbiyasida axloqiy tarbiya, eng avvalo, xayrixohlik, mehr-oqibat, kattalarga va zaiflarga e'tibor va rahm-shafqat, halollik, ochiqlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni tarbiyalash alohida o'rin tutadi. Ota-onalar oila sharoitida ma'naviy-axloqiy tarbiyani uyushtirishda bolalarda eng oily axloqiy sifatlar-ota-onani hurmat qilish, oilaning katta yoshli a'zolariga g'amxo'rlik ko'rsatish, atrofdagilarga mehr-muhabbatli bo'lish kattalarni izzat qilish, to'g'ri so'zlik, mehnatsevarlik, kamtarlik, insonparvarlik, or-nomus, g'urur, vijdon, saxiylik, har qanday jarayonda ham adollatli bo'lish, intizomlillik, ijtimoiy faoillik, chin fuqoralik, oliaparvarlik va boshqalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

"Shaxsda mazkur sifatlarning qaror topishida oiladagi sog'lom muhit, oila a'zolarining psixologik jihatdan o'zaro yaqinliklari, ehtiyoj, qiziqish va hayotiy yondashuvlaridagi umumiylik, bir-birlarini har qanday vaziyatda qo'llab-quvvatlay olishlari, ota-onalar tomonidan barcha farzandlariga nisbatan qo'yilayotgan talablar,

shuningdek, ularga ko’rsatilayotgan e’tiborning bir xil bo’lishi olia tarbiyasida ijobiy natijalarga erishishning omillari sanaladi. Oilada muayyan an’ananing qaror topganligi, unga oila a’zolari tomonidan bildirilayotgan hurmat, shuningdek, keksa avlod vakillarining shaxsi, ularning ijobiy sifatlari, mehnatda erishgan yutuqlari, atrofdagilar bilan munosabati borasidagi suhbat yoki xotiralarning tashkil etilishi bolalarda hayotiy e’tiqodning shakllanishini ta’minlaydi.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya asosida vatanparvarlik tarbiyasi, uni tashkil etish ham muhim o’rin tutadi. Mustaqillik yillarida oilalarda ma’naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga ham jiddiy e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Zero, mamlakat mustaqilligi va yurt ozodligi vatanparvar shaxslarning sa’i-harakatlari evaziga ta’minlanadi. Vatan mustaqilligiga erishish qanchalik qiyin bo’lsa, uni himoya qilish, mustaqillikni saqlab qolish ham shunchalik murakkab jarayondir. Shu sababali oilalar ham ta’lim muassasalari kabi mamlakat mustaqilligini himoyalashga tayyor bo’lgan vatanparvar shaxslarni tarbiyalab, voyaga yetkazishga o’z hissasini qo’sha olishi o’z farzandiga vatanparvarlik va vatanparvar shaxs tushunchalarini singdira olishlari lozim bo’ladi.

Demak, vatanparvarlik - bu shaxsning o’zi mansub bo’lgan millat, tug’ilib o’sgan vatani tarixidan g’ururlanishi, buguni to’g’risida qayg’urishi, uning porloq istiqboliga bo’lgan ishonchini ifoda etuvchi yuksak insoniy fazilat. Shu bois, oilada tashkil etiladigan huquqiy tarbiya farzndlarda intizomlilikni, o’z xatti-harakatlari uchun javob bera olish qobiliyatini tarbiyalashdan boshlanadi. Oila tarbiyasi shunchaki bilim berish emas, balki milliy va umuminsoniy qadriyatlarni bolaning ongiga singdirish jarayonidir. Barkamol avlodni shakllantirishda oila, maktab va jamoatchilik hamkorligi muhim o’rin tutadi. Oila tarbiyasi bu jamiyatning sog’lom yoki nosog’lom bo’lishini belgilovchi ma’naviy filtrdir. Agar bu bosqichda xatoga yo’l qo’yilsa, keyinchalik maktab yoki jamiyat buni tuzatishi qiyin kechadi. Oila orqali, din, urf-odat va qadriyatlar avloddan-avlodga o’tadi. Bu esa millatning o’zligini saqlab qolishining asosiy kafolatidir. Zero, tarbiya bu faqat bolaga ta’sir ko’rsatishi emas, balki ota-onaning o’z ustida ishlashi va o’z xulqi bilan o’rnak bo’lishidir. “ Bolani tarbiya qilma, o’zingni tarbiya qil, baribir bola senga o’xshaydi” degan tamoyil oila tarbiyasining eng chuqur falsafasidir.

Xulosa qilib aytganda, oila bola tarbiyasining eng muhim maskanidir. Bola shaxsining shakllanishi ko‘p jihatdan oiladagi muhit, ota-onaning munosabati va tarbiya usullariga bog‘liq. Mehr-muhabbat, hurmat, intizom va ma’naviy qadriyatlarga asoslangan oila muhitida ulg‘aygan farzand barkamol shaxs bo‘lib yetishadi. Shuning uchun har bir ota-ona farzand tarbiyasiga katta mas’uliyat bilan yondashishi lozim. To‘g‘ri tarbiya olgan yosh avlod esa jamiyatning kelajakdagi taraqqiyotini ta’minlaydi.

Foydalangan adabiyotlar:

1.Pedagogika .Oliy ta’lim muassasalari uchun darslik.-Toshkent:O'qituvchi. 2017
2.Oila pedagogikasi.-T.: Fan va texnologiya , T.: 2019
3. SH.E.Yakubova va bshqalar. „Oila pedagogikasi” T.: 2025
5. X.J. Xudoyqulov, Z.R. Rasulova oila pedagogikasi. O’quv qo’llanma.T.: 2023

NÁRESTELIK HÁM DÁSLEPKI BALALIQ DÁWIRINDE QARIM-QATNASTIŃ ÓZINE TANLIGI

Aytbaeva Ayzada- NMPI Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 3 kurs talabası
Ilimiy basshısı L.A.Ibragimova-Mektepke shekemgi tálim kafedrası docenti

Tayanısh túsinikler: Mektepke shekemgi jastaǵı balalar, kórkem psixologiya, estetikalıq tásir, estetikalıq tárbiya, psixologiyalıq rawajlanıw ortalıǵı.

Ключевые слова: Дети дошкольного возраста, художественный психологизм, эстетическое влияние, эстетическое воспитание, средства психологического развития.

Key words: Children of preschool age, psychology area, aethetik influence, children's folklore, aesthetic education, the means of psychological devclopment.

Insan rawajlanıwında qarım-qatnas tek ǵana informaciya almasıw emes, bálkim shaxstıń qáliplesiwi ushın eń birinshi mútajlik esaplanadı. Nárestelik hám dáslepki balalıq dáwirleri bul mútajliktiń eń joqarı hám ózgeriwsheń basqıshlarıdır. Sebebi, dáslepki jıllarda bala pútinley úlkenlerge ǵárezli boladı hám olar arqalı dúnyanı tanıydı.

Shańaraqta bala tuwılıwı menen shańaraq aǵzaları onıń menen sóylesiwge kirisiwge háreket qıladı. Biraq náreste sóylesiwge dárhal tayar bolmaydı: uyqılaydı, jılaydı hám emedi. Náreste óziniń ómirin shártsiz refleks, yaǵnıy qıshqırıw menen baslaydı. Birinshi qıshqırıq sóylewdiń birinshi belgisi bolıp tabıladı. Ayırım alımlar aytadılar. Haqıyqatından da náreste óziniń qıshqırıwı menen uyqıǵa, awqatqa, ıssılıqqa bolǵan mútajligin bildiredi. Narestelik dáwirinde qarım-qatnas (0-1 jas)

Narestelik dáwiriniń basında qarım-qatnas situativ-emocional xarakterde boladı. Balanıń dáslepki reaksiyaları (jılaw, háreket) úlkenlerdiń itibarın tartıwǵa baǵıshlanǵan.

• Janlanıw kompleksi: 2-3 aylıqtan baslap balada "janlanıw kompleksi" payda boladı. Bul balanıń úlkenlerdi kórgende kúlimlewi, ses shıǵarıwı hám qol-ayaqların belsendi háreketlendiriwi. Bul qarım-qatnasqa degen eń dáslepki social mútajliktiń kóriniwi.

• Emocional baylanıs: Bul dáwirde bala ushın predmetler emes, bálki ana (yamasa onıń ornın basıwshı) menen bolǵan jıllı munasibet, tárbiyashınıń qarım –qatnası birinshi orında turadı. Úlkenler balalar menen bárqulla unamlı emocional múnásibette bolıwı zárúr. 4-5 aylıq nárestenıń múnásibeti ózine tán xarakterge iye. Ol óz shańaraq aǵzaların biytanıs adamlardan ajıratadı. Úlkenler mudamı bala átirapında párwana bolip, itibardı kóbirek qaratsa, ol oyınshıq oynamaydı. Anasınan ayrılsa ınjıq bolıp qaladı. 7-9 aylıq bala úlkenlerdiń sóylewin hám háreketin diqqat penen baqlaydı. Soń ol úlkenlerdiń awzınan shıqqan sózlerdi tákirarlawǵa háreket etedi. Bul dáwirdegi balalar úlkenlerdiń háreketlerin eliklew arqalı iyeleydi. Mısalı, stol ustin sıpırıwǵa, ıdıs-tabaqlardı kóteriwge háreket etedi. Úlkenler balanıń mútájliklerin qandırıp qoymastan, hár qıylı buyımlar menen háreketleniwge de úyretedi, yaǵnıy háreketlerin basqaradı. Bir jasqa shekem bala úlkenlerdiń sózin tıńlaydı. Sol ushında nárestelik dáwirindegi tuwrı qarım- qatnas balanıń ruwajlanıwında ayrıqasha ahmiyetke iye. Eger ata-ana balaǵa nárestelik dáwrinen baslap tuwrı qarım –qatnasta bolıp onıń rawajlanıw ortalıgın jaqsı shólkemlestirse, ol bala keyingi jas dáwirlerinde de tuwrı rawajlanadı.

Dáslepki balalıq dáwirinde balalar úlkenlerge qaram boladı, sebebi olardiń óz betinshe háreket etiwleri qıyın. Háreket minez-qulıq normaların balalar úlkenlerden úyrenedi. Bul dáwirde bala minez-qulqınıń motivi ańlap jetilmegen boladı. Balanıń ishki dúnyasınıń qáliplesiwi úlkenlerge baylanıslı. Sebebi bala úlkenler kútken qarım-qatnastı birden bere almaydı. Bala predmetlerge bolǵan qızıǵıwshılıǵın eń dáslep úlkenlerge múrájáati arqalı bildiredi. Kerekli járdemdi sóylew arqalı aladı. Úlkenler eger bala menen az sáwbetlesse, onıń tili rawajlanıwdan artta qalıwı múmkin. Sóylesiwge bolǵan mútájlik balada úlkenlerdińsóylesiwiarqalıósedi. Dáslepki balalıq dáwirinde qarım-qatnas (1-3 jas) 1 jastan baslap balanıń úlkenler menen munasibeti sapası jaǵınan ózgeredi. Endi qatnas situativ-iskerlik basqıshına ótedi.

Birgeliktegi iskerlik: Balanı endi tek ǵana "jıllı qushaqlaw" qanaatlandırmaydı. Ol úlkenler menen birge oynaǵısı, zatlardı uslap kórgisi hám olardıń wazıypasın úyrengisi keledi.

Sóylewdiń roli: Sóylew qábiletiniń rawajlanıwı qatnas sheńberin keńeytiredi. Bala "nege?", "bul ne?" degen sorawlar arqalı úlkenlerdi óziniń iskerligine tartadı.

Krizis 3 jas: "Men ózim" fenomenı payda boladı. Qatnasta úlkenlerdiń kórsetpesinen góre, balanıń óz erkine bolǵan umtılısı ústemlik qıla baslaydı. Hám bul jasta 3 jasqa tolǵanda bala úlkenler menen nutq arqali qarım-qatnasqa kirise aladı. Óz mútajliklerın sózler arqalı bayan ete aladi hám sózlerdi tolıq iyeleydı. Joqarıda keltirilgen pikirlerdi ulıwmalastıp nárestelik hám dáslepki balalıq dáwirindegi qarım-qatnas — bul balanıń keleshektegi shaxsı bolıp qáliplesiwindegi tiykar (fundament) ekenin kóremiz. Bul dáwirlerdiń hár biri ózine tán basqıshlardan ibarat bolıp, balanıń ishki dúnyasın bayıtıp baradı:

Emocional turaqlılıq: Nárestelik dáwirindegi (0-1 jas) jıllı munasibet hám "janlanıw kompleksi" balada dúnyanıń qáwipsiz ekenine bolǵan isenimdi oyatadı. Eger bul dáwirde ana yamasa tárbiyashı menen bekkem emocional baylanıs ornatılmasa, balada keleshekte turaqsızlıq hám qorqınısh sezimleri payda bolıwı múmkin.

Juwmaqlap aytqanda, balanıń nárestelik dáwirinen baslap durıs hám belsendi qarım-qatnas penen qorshalıwı — onıń intellektual, emocional hám fizikalıq rawajlanıwınıń birden-bir kepili bolıp tabıladı. Úlkenlerdiń hár bir sózi, júz-kórinisi hám háreketi balanıń keleshek minez-qulqın sızıp beriwshi eń áhmiyetli qádem bolıp xızmet etedi. "Bolar bala bes jasınan belgili" yamasa "Qus uyaısında ne kórse, ushqanda sonı isleydi" degen danalıq sózler, dáslepki balalıq dáwirindegi qarım-qatnastıń qanshelli áhmiyetli ekenin taǵı bir márte dálilleydı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. M.Maxsudova Muloqot psıxologiyası. (oquv qollanma) Toshkent “TURON-IQBOL” 2006
2. Sh.Sodikova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent.-2013
3. ZiyoNET (ziyonet.uz)
4. https://ndpi.uz/

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDIŃ DÓRETIWSHILIGIN RAWAJLANDIRIWDA ERTEKLERDIŃ ÁHMIYETI

Erkinbaeva Gulnaz – Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 3-kurs talabası
L.A.Ibragimova-Mektepke shekemgi tálim kafedrası docenti

Tayanısh túsinikler: Mektepke shekemgi jastaǵı balalar, kórkem psixologiya, estetikalıq tásir, estetikalıq tárbiya, psixologiyalıq rawajlanıw ortalıǵı, balalar folklorı hám tárbiya.

Ключевые слова: Дети дошкольного возраста, художественный психологизм, эстетическое влияние, эстетическое воспитание, средства психологического развития, детский фольклор и воспитание.

Key words: Children of preschool age, psychology area, aethetik influence, children's folklore, aesthetic education, the means of psychological devclopment, childre's folklore and education.

Ertekler awızeki xalıq dóretpeleriniń eń bay janrlarınıń biri. Erte zamanlarda hár qıylı bolǵan, bolmaǵan, endi bolatuǵın waqıyalardı xalıq ishinen shıqqan talantlı sheshen, dilwar adamlar ertek etip dóretken. Ertekti atqarıwshılardı–ertekshiler dep ataǵan. Ertekshililikte burıńǵı ótken zamanlarda úlken kásip iyesi esaplanǵan. Ertekti toqıw ushın da, onı sulıwlap, túsigine deyin qaldırmay aytıw ushın da ayrıqsha tábiyǵıy talant kerek. Eger ertekti qızıqlı etip aytıp, sóylep bere almasań, Seniń kúni menengi aytıp berip atırǵan waqıyań qızıqta bolmaydı, sulıw sánli bolıp shıqpaydı da. Onı aytqan ertekshiler – haqıyqat oratorlar, sheshenler bolǵan. Onı aytıwdaǵı dawıs, til, hár qıylı hónerli qıymıllar, ses tolqınları, qaratpa sózler, tıńlawshınıń jan sezimin oyatpasa, ol adamdı ertekshi yaǵnıy sheshen, orator dep tilge almaǵan. Ertekshilerdi jıraw, baqsı, qıssaxan izlegendey awılma-awıl izlep, tawıp alıp ertek ayttıratuǵın bolǵan. Ertekshiler mektepleri bolǵan. Olar ustaz-shákirt bolıp bir-birinen erteklerdi úyrenip, onı kásip etip júrgen jigitler, geyde hayallarda bolǵan. Hátteki ertekshilerdi adayıda jıynap, jarıstırıp ayttıratuǵın da bolǵan. Solardıń eń aytqıshların óz átirapına xalıq jámlep, bos waqıtlarında ertek ayttırıp dem alǵan.

Ertektiń dóreliw ásirleri uzaqta. Hátte biziń eramızdan burıńǵı ásirlerde payda bolǵan bolsa kerek. Fol`kloristler payda bolıw, aytılıw dáwirlerin belgili bir ásirge taqap aytalmaydı da "Ertekler áyyem zamannan berli payda bolıp, dóretilip, taralıp hám aytılıp keledi", -dep qoya qoyadı. XI ásirde jasaǵan túrk tilles xalıqlardıń eń talantlı tilshi mamanı Maxmud Qashqariy ertek sóziniń mánisi: "Haslı bir nárseni áńgime qılıwdan alınǵan", - dep kórsetedi. Sonlıqtan da ertek degen atama erterekte payda bolǵan, belgili bir dáwirde turmısta bolǵan yamasa xalıq ármanı, tilegi, oylawı boyınsha bolar-aw dep árman etken waqıyaları, belgili bir syujetke qurılǵan, obrazlı mánige iye nárse. Waqıyalardan qurılǵan uzaq yamasa jaqın háreketli waqıyalardı bildiretuǵın awızeki prozalıq shıǵarmalar esaplanadı. Erteklerde uzaq waqıyalarda qısqa syujetli waqıyalarda orın ala beriwi múmkin. Ol avtordıń yaki aytıwshınıń sheberligine túp-tiykarınan ǵárezli bolatuǵını tábiyǵıy.

Hár bir ertektiń óz mazmunı bar. Onı shıǵarıwshılar qanday da bir bolǵan – bolmaǵan maqsetlerdi niyet etip shıǵarǵan. Bálkim birinshi ertek bolıp dóretilgen

waqtında ápiwayı jay waqıyalarǵa say dóregen bolıwı itimal. Biraq ol ertek aytıwshı xalıq wákilleri arqalı bir neshe ásirler dawamında qayta islenip, talay sheshenler, aytqıshlar eleginen ótken. Mazmunı da, ideyası da, baǵıtı da biraz keńeygen yamasa tarayǵan da bolıwı múmkin. Atadan balaǵa ótip bizlerdiń zamanımızǵa deyin jetip kelgen.

"Altın tawıq" degen ertekte adamnıń haywan, haywannıń adam bolıwı, shóptiń járdemi menen adamdı tiriltiw, peri qızları h.t.b. haqqında sóz boladı. Bir baydıń bir hayalınan Asan, Úsen, ekinshisinen Esen degen balalar tuwıladı. Ákesiniń júzimin jegen qustı balalar izleydi. Bunı qasqırdıń járdemi menen Esen tabadı. Esen qasqırdıń járdemi menen qasqır birde at, birde qız, birde sur tulpar bolıp periy qızın tabıwǵa járdem beredi. Patshanıń tapsırmasın orınlap qaytıp kiyatırǵanda bayaǵı aǵaları Esendi qızǵanıp onı óltiredi. Qasqır dostı káramatlı shóp penen Esendi tiriltip muradına jetkeredi.

Solay etip joqarıda qısqasha kórip ótken hár bir ájayıp hádiysler haqqındaǵı erteklerdiń mazmun, ideyasına kóz juwırtqanımızda adam qıyalınıń sheksiz ekenligi birden kewilge túyiledi. Adamda qansha dárejede árman, qıyal, úmit, oy, talǵam, ushqır párwaz bar. Tiykarında adam ańsaǵan turmıs haqıyqatlıǵı jatadı da, ármanlar asıwı párwaz etip turmıslıq oylardı ne degen adam qıyalı, oyı jetip bilmeytuǵın tilsimli zatlar arqalı sol kúsegen ármanların orınlattırıp beredi. Hár bir ertek hayran qalarlıq ájayıp hádiyselerge tolı. Bil tiptegi erteklerdiń mazmunı da, obrazları da, qurılısı da ózine tán ózgeshelikleri menen ayrılıp turadı.

Solay eken turmıs erteklerinde aqıllılıq penen aqmaqlıq, tapqırlıq penen topaslıq, ádillik penen zulımlılıq, jaqsılıq penen jamanlıq, tuwrılıq penen urlıq h.t.b. adam ómirinde ushırasatuǵın unamlı hám unamsız qásiyetlerdiń turmıstaǵı duwshar bolıwları tuwralı sóz etedi. Ms: "Jaqsılıq qılsań ózińe, jamanlıq qılsań ózińe" degen ertektiń waqıyasın kóz aldımızǵa keltireyik. Bir hayal eldegi danıshpan adamǵa barıp, onnan "Birewge birew jaqsılıq qılsa ne kıladı?, -dep soraptı. Sonda danıshpan – "Jaqsılıq qılsań ózińe" dep juwap beripti. Onnan soń hayal taǵı danıshpannan – "Bir adam, bir adamǵa jamanlıq qılsa ne boladı?", -dep soraptı. Turmıs erteklerinde ádillik teması hámme nárselerden ústem turadı. Ulıwma ertek atawlısında ádillik – olardıń baslı uranı. Haqıyqattan da dúńyaǵa shıǵıp jasap atırǵan hár bir adam ádillikti kúseydi. Hátte ádilsizlik túr bildirgen adamda ádillik dep ah urıp, "meniń isim ádil, hár kim mendey etip ádillik islese", –dep gáp aytadı. Biraq onıń menen hámme anıq ádillik shoqqısında jasay almaydı. Geybirewlerdiń islegeni ádilsizlik bolsa da, tili "ádilmen" dep lepirip turadı. Adamdaǵı, jámiyettegi, el basshılarındaǵı ádillikti ápiwayı xalıq bahalaydı. Tildi jiberseń qayda ketpeydi. Biraq bári ólshemli. Onıń uzın-keltesin ortalıq sheship bahalaydı. Burında, házirde ádillikke bas iymeytuǵın adam joq. Ózi ádil bolmasa da ádillikti kúseydi. Ádil bolǵısı keledi. Átteń… bola almaydı.

Erteklerde de ádillik teması baslı másele. Mısalı: "Ádil patsha" erteginde Ádil atlı balanıń xannıń qızın alıp, onıń jurtınıń yarımın soraǵanı, aqıllı, ádil, tóreligi menen keyninen xannıń barlıq eline, jurtına basshılıq etkeni sóz etiledi. Ádil patshanıń kárwannıń hakısın, ǵarrınıń qunın tórelik etip ádil sheshiwiniń ózinde qansha dárejede patshanıń haqıyqıy ádilligin kóremiz.

Mine joqarıdaǵıday turmıslıq faktler qaraqalpaq erteginiń "Turmıs haqqındaǵı" erteklerinde kóplep kóriwge boladı. Hár bir ertektiń mazmunına, ideyasına, kompozitsiyalıq qurılısına karay onıń baslanıwı, waqıyanıń rawajlanıwı yaǵnıy shiyelenisiwi, sheshiliwinde juwmaqtı kútip otırasań. Hár bir ertektiń ózine tán ózgeshelikleri bar.

Erteklerdi aytıwshılar jeke óziniń talantına, sóz sóylew sheberligine qarap hár qıylı baslap, hár qıylı aytıp, hár qıylı muqamda tamamlaǵan. Kóbinshe "Burıngı ótken zamanda, sol zamannıń qádiminde" dep baslaytuǵın bolǵan. Juwmaqlaǵanda da "Áne usılay murad-maqsetine jetedi" yaki "Sońı usınıń menen pitedi, tamam boladı, áne tamam" degendey sózler qollanılǵan.

Sheshenlik (oratorlıq) óneri erteklerde ayrıqsha orın tutadı. Ertekti dóretiwshiler qanday sheberlik penen onı dóretken bolsa, onı tıńlawshılarǵa aytıp beriwshi sheshen avtordan da bes-beter talantlı insanlar bolǵan. Sonlıqtan da bolıwı kerek geypara erteklerdiń dóregenine bir neshe on ásirler bolsa da qunın joyıtpaǵanın kóremiz. Olardıń bizge jetip keliwinde sheshen, dilwar, qatıqulaq, shayır, jıraw, baqsı, qıssaxanlardıń, xatkerlerdiń qosqan úlesi oǵada ullı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Qurbanbayev I. Qaraqalpaq balalar ádebiyatı.-Nókis: «Bilim», 1992.

2. Axmetov S., Yesenov J., Járimbetov Q. Ádebiyattanıw atamalarınıń orıssha-qaraqalpaqsha túsindirme sózligi. -Nókis: «Bilim», 1994.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING EMOTSIONAL RIVOJLANISH JARAYONIDA O‘YIN FAOLIYATINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Jangabayeva Nargiza Ajiniyoz nomidagi NDPI 1 kurs magistranti

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, emotsional rivojlanish, o‘yin faoliyati, psixologik mexanizm, empatiya, ijtimoiylashuv, hissiy barqarorlik.

Keywords: preschool age, emotional development, play activity, psychological mechanism, empathy, socialization, emotional stability

Zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida bolaning har tomonlama rivojlanishiga, ayniqsa uning emotsional sohasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Chunki emotsional rivojlanish bolaning nafaqat psixologik farovonligi, balki uning ijtimoiy muhitga moslashuvi, muloqotga kirishuvchanligi va kelajakdagi shaxsiy muvaffaqiyatining muhim omili hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional rivojlanishida o‘yin yetakchi faoliyat bo‘lib, his-tuyg‘ularni boshqarish, ijtimoiy ko‘nikmalar va empatiyani shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi. O‘yin jarayonida bolalar o‘z kechinmalarini o‘rtoqlashadi, nizoli vaziyatlarni yechishni o‘rganadi va shaxs sifatida kamol topadi. Bu davrda o‘yin bolaning ruhiy dunyosini boyitadi. Shu sababli o‘yin faoliyatining psixologik asoslarini chuqur o‘rganish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Psixologik-pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, aynan o‘yin orqali bola tashqi muhitni idrok etadi, yangi rollarni sinab ko‘radi, muomala qilishni o‘rganadi, hissiy tajribalarni boshdan kechiradi va moslashuvchanlikni rivojlantiradi. Shu bilan birga, o‘yin orqali bolaning fikrlash, tasavvur qilish, mantiqiy tahlil qilish kabi kognitiv qobiliyatlari faollashadi. Hozirgi zamonda, texnologik taraqqiyot, urbanizatsiya va raqamli vositalarning keng tarqalishi fonida bolalarning o‘yin faoliyatiga bo‘lgan yondashuvlar ham o‘zgarib bormoqda. Bu esa mazkur mavzuning dolzarbligini oshiradi. Bola hayotining dastlabki yillari aqliy, hissiy va ijtimoiy rivojlanish uchun nihoyatda muhim davr hisoblanadi. Bu bosqichda o‘sishga ta’sir qiluvchi ko‘plab omillar orasida o‘yin faoliyati alohida va chuqur ahamiyatga ega.

Emotsional rivojlanish – bu bolaning hissiy tajribasi, emotsiyalarni anglash va ularni boshqarish qobiliyatining shakllanish jarayonidir. Bu jarayon biologik, psixologik va ijtimoiy omillar ta’sirida rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda quyidagi emotsional xususiyatlar kuzatiladi: hissiyotlarning tez o‘zgaruvchanligi, ta’sirchanlikning yuqoriligi, tashqi muhitga kuchli emotsional reaksiyalar va ijobiy emotsiyalarga ehtiyojning yuqoriligi. Shuningdek, bu davrda bolalarda empatiya, ya’ni boshqalarning hissiyotlarini tushunish va ularga hamdardlik bildirish qobiliyati shakllana boshlaydi.

O‘yin faoliyati - bu bolaning ixtiyoriy, qiziqarli va erkin faoliyati bo‘lib, u orqali bola real hayotni modellashtiradi. Psixologik nuqtai nazardan o‘yin rivojlantiruvchi, kommunikativ, kompensator va terapevtik funksiyalarni bajaradi. O‘yin bolaning ichki kechinmalarini tashqi faoliyat orqali ifodalash imkonini beradi. Shu jihatdan u emotsional rivojlanishning tabiiy vositasi hisoblanadi.

O‘yin faoliyatining emotsional rivojlanishga ta’sir mexanizmlari:

1. Emotsional tajribaning boyishi. O‘yin jarayonida bola turli vaziyatlarni boshdan kechiradi va turli emotsiyalarni his qiladi. Bu esa uning hissiy tajribasini kengaytiradi.

2. Emotsiyalarni boshqarish ko‘nikmalari**.** Qoidali o‘yinlar bolalarda o‘zini tutish, sabr qilish va emotsiyalarni nazorat qilishni rivojlantiradi.

3. Empatiya va ijtimoiy sezgirlik. Rolli o‘yinlar orqali bola boshqa inson rolini bajaradi va uning hissiyotlarini tushunishga harakat qiladi.

4. Stressni kamaytirish. O‘yin bolaning ichki zo‘riqishlarini kamaytiradi va psixologik muvozanatni tiklaydi.

O‘yin turlarining bolalarning emotsional rivojlanishga ta’siri kuchli boladi. Masalan, rolli o‘yinlar ijtimoiy munosabatlarni aks ettiradi va bolalarda emotsional tushunishni rivojlantiradi.

Didaktik o‘yinlar- bilim olish bilan birga emotsional barqarorlikni shakllantiradi.

Harakatli o‘yinlar - ijobiy kayfiyatni oshiradi, salbiy emotsiyalarni kamaytiradi.

Ijodiy o‘yinlar esa, fantaziya va tasavvurni rivojlantirib, emotsional ifodani kuchaytiradi.

O‘yin faoliyatining samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liq: rivojlantiruvchi muhit yaratish, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, erkinlik va mustaqillikni ta’minlash va tarbiyachining yo‘naltiruvchi roli. Tarbiyachi bolalarning emotsional holatini kuzatib borishi va kerakli psixologik yordamni ko‘rsatishi lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi: emotsional rolli o‘yinlar, dramatizatsiya elementlari, psixogimnastika mashqlari, “hissiyot kartalari” bilan ishlash va ertak terapiyasi. Bu metodlar bolalarning emotsional rivojlanishini samarali qo‘llab-quvvatlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional rivojlanishida asosiy omillardan biri hisoblanadi. O‘yin orqali bola: o‘z his-tuyg‘ularini anglaydi, emotsiyalarni boshqarishni o‘rganadi, boshqalar bilan samarali muloqot qiladi va ijtimoiy hayotga moslashadi. Shu bois maktabgacha ta’lim tizimida o‘yin faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish zarur.

Foydalangan adabiyotlar

1. Z.T. Nishanova, G.K. Alimova, A.G'.Turg'unboeva, M.X.Asranboeva -Bolalar psixologiyasi va psixodiognostikasi.:-T-2017.81-b

2. Низаева Р.Ф. Мактабгача ёшдаги болаларни ижтимоийлаштириш. /Ҳақиқий тадқиқотлар. 2020. – Б. 146-150.

3. Салаева М.С. Ўзбек оилаларида ота-она ва фарзандлар ўзаро муносабатларининг ижтимоий-психологик хусусиятлари. Психол. фан. номз. … дисс. автореф. – Т.: ЎзМУ, 2005. - 24 б.

BALALARDÍŃ LOGIKALÍQ PIKIRLEWINDE JUMBAQLARDÍŃ ÁHMIYETI

Bazarboyeva Asal- Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 3-kurs talabası
L.A.Ibragimova-NMPI docenti

Tayanch tushunchalar: Kichik maktab yoshidagi bolalar, bolalar psixologiyasi, psixologizm, mantiqiy wrgatish, badiiy psixologizm, nafosat ta’siri, bolalar folklori, nafosat tarbiyasi psixologik rivojlanish vositasi, bolalar folklori va tarbiya.

Ключевıе слова: Дети школьного возраста, детская психология, психологизм, логическое учение, художественнiй психологизм, эстетическое влияние, детский фольклор, эстетическое воспитание, средства психологического развития, детский фольклор и воспитание.

Key words: School children, children’s psychology, psychology area, teaching logically, area of fine psychologism,aethetik influence, children’s folklore, aesthetic education, the means of psychological devclopment, childre’s folklore and education.

Awızeki ádebiyatımızdıń kishi janrlarınan sanalǵan naqıl-maqallar, jańıltpashlar hám jumbaqlardıń da balalar turmısında kútá salmaqlı ornı bar. Sebebi bularda xalqımızdıń asa danalıq pikirleri, sóz hám oy tapqırlıǵı, tereń mazmunǵa iye filosofiyalıq pikirleri jámlengen.

Naqıl-maqallar az sóz benen úlken mánini ańlatatuǵın, tujırımlı danalıq pikirlerge iye janr. Naqıllardı aytqanda balalarda jaqsını-jamannan, ótirikti-haqıyqatlıqtan, dostı-dushpannan ayıra alıw qábiletin asıradı. Sol arqalı balalardıń psixologiyası da belgili bir baǵdarda tárbiyalanadı. Naqıl-maqallardı balalar tárbiyasında paydalanıw ushın olardıń

jas ózgesheligi áhmiyyetli emes, olardıń hár birine, qalegen payıtta belgili bir halatqa baylanıslı qollana beriw múmkin.

Bul jaǵınan naqıl-maqallar júdá ónimli qollanılatuǵın da kórkem sóz sanaladı. Jáne de olar hár qanday dáwir ushın da ortaq dóretpe bolıp, áyyemgi dáwirlerde de, biz jasap turǵan zamanda da sol túrinde túsinik alıw múmkin. Bunnan kórinip turǵanınday awız ádebiyatınıń bul ájayıp úlgisi házirgi kúnde de balalardıń estetikalıq talǵamın, ruwxıy oy-órisin, dúnya tanımın rawajlandırıwda biybaha miyras bolıp tabıladı.

Jumbaqlar da erteden kiyatırǵan folklorlıq dóretpeler qatarına kiredi. «Ol hár qıylı dáwirlerdegi ata-analardıń bala waqtındaǵı aytqan hám sol jumbaq aytıw arqalı hár túrli qubılıslarǵa dıqqat bólgen. Sırlı uǵımlar arqalı balalar turmıs álemlerin oylap, pikir júrite biliwge úyrengen». [2:41] Máselen tábiyatqa baylanıslı jumbaqlar pikirlewde rawajlandırıwda jiye qollanıladı:

Aq sandıǵım ashıldı,
Ishinen gúmis shashıldı. (Quyash)
Jabıqta jartı nan (Ay)

Ertekler dúnya júzi xalıqları arasında kóp ásirlerden berli payda bolıp kiyatırǵan kórkem shıǵarma. Qaraqalpaq xalıq awızeki dóretpeleri arasında ertekler de óziniń qızıqlı syujeti, obrazlılıǵı menen ajıralıp turatuǵın ózegeshe bir janr. Erteklerde xalıqtıń árman etken qıyalıy arzıw-úmitleri tiykarǵı mazmundı quraydı. Olarda xalıq ózleriniń súyikli qaharmanların dóretken. Bul qaharmanlar xalıq tilegin ámelge asırıwda hesh nárseden qaytpaytuǵın márt, er júrekli batırlar sıpatında sáwlelengen. Ertekler shıǵısı hám mazmunı jaǵınan qıyalıy hádiyseler haqqında ertek, turmıslıq ertekler hám haywanatlar haqqında ertekler bolıp bólinedi.

Ájayıp (qıyalıy) hádiyseler haqqında erteklerde aqılǵa uǵras kelmeytuǵın elementler, obrazlar júdá jiye qollanıladı. Máselen, ushar gilemler, dárilik qásiyetke iye almalar, jeti qabat jer astındaǵı jollar, dúnyanıń qalegen jerin kórip otıratuǵın sharaynalar. Bulardıń bári bir tárepten qıyalıy nárseler bolsa, ekinshi tárepten xalıq árman etken bul predmetlerdiń házirgi kúnde samolyot, dáriler, metro hám televizor túrinde iske asqanlıǵın kóremiz.

Awızeki ádebiyattıń biz joqarıda aytıp ótken barlıq túrleri kútá erte dáwirlerden berli rawajlanıp kelmekte. Xalqımız ótmishiniń hár bir dáwirinde olar keleshek áwladlardı tárbiyalawda nátiyjeli paydalanılǵan.

Búgingi kúnde balalardı pedagogikalıq hám psixologiyalıq jaqtan tárbiyalawda da bul dóretpelerden keń túrde paydalanıw lazım. Sebebi, házirgi waqıtlarda psixologiyalıq jaqtan rawajlanıw payıtında balalarǵa erteden kiyatırǵan bay ádebiy miyraslarımızdı jańasha tárizde úyretiwdi qolǵa alıp, olardıń bos waqıtlarında, sabaq payıtlarında milliy qádiriyatlarǵa degen súyispenshiligin sińdirip barıw biziń baslı wazıypamız. Bunıń ushın balalarǵa arnalǵan awızeki dóretpelerdi hár qıylı reńli, súwretli kitapshalar túrinde baspadan shıǵarıw isleri ámelge asırılsa, sonday-aq háreketli qosıq túrindegi balalar folkloru ulıwma bilim beriw orınlarında úyretilip barılsa, maqsetke muwapıq bolar edi. Bul jaǵday óz gezeginde balalar psixologiyasınıń hár tárepleme ósip rawajlanıwına, olardıń kórkem estetikalıq tolǵamınıń ósiwine hám gózzallıqqa qushtar bolıp ósiwine sózsiz óz tásirin tiygizedi. Jáne de mektep jasındaǵı balalar ushın da ertekler, ańızlar qaharmanları haqqında materiallar, videofilmler,

videorolikler, elektron qollanbalar islep shıǵılsa, bul olardıń oqıp hám esitip alǵanlarına qosımsha kórgizbelilik paydalı táreplerin keltirip shıǵaradı.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. Qurbanbayev I. Qaraqalpaq balalar ádebiyatı.-Nókis: «Bilim», 1992.

2.Сапарбаев Т. Нравственное воспитание младших школьников средствами устного народного творчество.-АД на соиск. уч.ст. к.п.н.-Ташкент, 1998.

3. Тлегенов А. Воспитание у подростков духовно-нравственных ценностей средствами народных дастанов.-АД на соиск.уч. ст. к.п.н.-Ташкент, 1998.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMLERINDE BALALARDÍŃ DÓRETIWSHILIK QÁBILETINIŃ RAWAJLANÍWÍNDA MUZÍKANÍN' ÁHMIYETI

Kalkorazova Periyzat-Nókis qalasi 40-sanlı MSHBSH metodisti

Annotatsiya: Maqala pedagogika teoriyası hám pedagogika tariyxı sheńberinde pedagogika pánleriniń aktual máselesine baǵishlanıp, bunda mektepke shekemgi tárbiya jasındaǵı balalar psixologiyasınıń rawajlanıwında muzıkalıq iskerligi keń mániste berilgen.

Tayanısh túsinikler: Mektepke shekemgi jastaǵı balalar, kórkem psixologiya, estetikalıq tásir, estetikalıq tárbiya, psixologiyalıq rawajlanıw ortalıǵı, balalar folklorı hám tárbiya.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde tárbiyanıń tiykarǵı waziypası-balanı hár tárepleme rawajlandırıw. Muzıkanıń atqaratuǵın waziypası da usı. O`nerdiń jeke adamdı tárbiyalawdaǵı áhmiyetin Abu Nasr Al Farabiy «Bul pán deneniń sawlıǵı ushın paydalıdur» degen edi. Babamız Shayx Saadiy aytqan edi: «Muzıka adam ruwhınıń joldasıdur». Muzıka insanǵa tez tásir etiwshi kúshti aktiv rawajlandırıwshı qural bolıp esaplanadı.

Pedagogika usı qaǵiydalarǵa súyene otırıp, muzıkalıq tárbiya hám rawajlanıw túsinigin anıqlaydı. Muzıkalıq tárbiya degenimiz - muzıkalıq ónerdiń tásiri arqalı balanıń jeke basın qáliplestiriw, muzıkalıq intasın, uqıbın (muzıkaǵa) estetikalıq kóz-qarasın qáliplestiriw degen sóz. Bala muzikanıń hár túrin óziniń qabıllaw ózgesheligin, jasın esapqa alǵanda oydaǵıday ózlestiredi.

Muzıkalıq rawajlanıw balanıń muzıka isindegi aktivliginiń nátiyjesi. Hár balanıń hár tárepleme ózgesheliginiń ózinshelik mánisi bar. Emociyalar tarawında - ápiwayı muzıkalıq qubılıslarǵa eliklewden baslap az tásirli hám hár túrli emocionallı reakciyalarǵa shekem. Seziw, qabıllaw jáne esitiw tarawında jeke muzıkalıq dawıslardı ayıra biliwden baslap muzıkanı tutas, ayqın jáne inta-ıqlas penen qabıllawǵa, dawıstıń biyikligin, ırǵaqlardı, tembrdi, dinamikanı ayırıwǵa shekem. Íqlasın bildiriw tarawında turaqsız háwesleniwshilikten turaqlılıqqa kóshe baslawǵa zárúrlikke aylandırıwǵa, dáslepki muzıkalıq talǵam bildiriwge shekem. Orınlawshılıq tarawında kórsetiw, eliklew háreketlerinen baslap qosıq aytıwdaǵı hám muzıkalıq-ırǵaqlıq hárekettegi hár tárepleme aktiv hám dóretiwshilik kórinislerge shekem;

Muzıkalıq tárbiya beriw menen rawajlandırıw isi durıs shólkemlestiriwdi hám oqıtıwdı talap etedi. Muzıkaǵa úyretiw-tárbiyalawshı protsess onıń barısında pedagog muzıkalıq tájiriybe jiynawǵa, eń ápiwayı bilim alıwǵa járdemlesedi. Óz tárepinen bala onı shaqqan túrde ózlestiriwi kerek. Psixolog L.S.Vigotskiydıń aytıwınsha pútin alǵanda tárbiya, atap aytqanda oqıtıw isi rawajlanıwdan alda júrip otırıwı keyin onı sońınan meńgerip otırıwı tiyis. Muzıkalıq rawajlandırıw tárbiya menen oqıtıw protsessine baylanıslı.

Rawajlanıw dárejesi balalardıń muzıka sabaqlarındaǵı minez-qulqı menen hár tárepleme isindegi tvorchestvalıq kórinisleri menen belgilenedi. Eger bala óz talabı menen qızıqsına qosıq aytıp, oynap, muzıka menen háweslenip, bulardı durıs islese, onda onıń muzıkalıq rawajlanıwınıń jetkilikligi dárejede joqarı ekenligi haqqında aytıwǵa boladı. Balanıń uqıplılıǵı muzkalıq xizmet protsessinde rawajlanadı. Jas ósiw waqıtlarında ózgerislerdi esapqa ala otırıp muzıkalıq xizmetti balanıń eń jas waqıtınan baslap durıs shólkemlestirip baǵdarlaw pedagogtıń wazıypası. Mısalı: balalardı muzıkalıq seslerdiń biyikligine qaray ayıra biliwge úyretpese, onday balalar 7 jasqa tolǵansha ańsat orınlaytuǵın tapsırmanı orınlay almaydı. Muzıkalıq rawajlanıwdıń anaǵurlım belgili ózgeshelikleri: esitiw sezimi, muzıkalıq esitiw uqıbı, hár túrli sıpattaǵı muzıkadan emociyalıq tásir alıwshılıq sanası qosıq aytıw muzıka ırǵaǵınıń ápiwayı formaları.

Endi balanıń jasına baylanıslı muzikalıq rawajlanıwına toqtap óteyik. 1 jasqa qádem qoyǵanda. Psixiatr balalardıń esitiw seziminiń erte payda bolatuǵının aytadı. Alımlardıń maǵlıwmatları boyınsha bala tuwılǵannan keyingi 10-12 kúnde-aq sesti esitip eleńley baslaydı. Ekinshi ayda náreste sesti skripka dawısın esitkende tınıshlanadı, tıńlaydı. 4-5 ayda geybir muzıkalıq seslerdi esitkende náreste sestiń qay jerden shıqqanın ańǵarıp qosıq aytqan dawıstıń ırǵaqlarına qulaq saladı. Durıs rawajlanıp atırǵan náreste dáslepki aydan-aq muzıkanıń sıpatına qozǵalıs kompleksi dep atalatuǵın háreket penen juwap beredi, quwanadı yamasa tınıshlanadı. Al bir jasqa shıqqanda bala úlken adamnıń aytqan qosıǵın tińlap onıń intonaciyasına ıńıldap juwap beredi. Muzıkaǵa degen emociyalıq sezimtallıqtıń payda bolıwı esitiw sezimleriniń rawajlanıwı balanı náreste kúninen baslap-aq muzıkaǵa tárbiyalawǵa múmkinshilik beredi.

2 jasqa qádem qoyǵanda. Muzıkanı qabıl etkende balalar ashıq kontraslı emociyalar kórsetedi. Esitiw sezimleri ádewir anıqlıqlanǵan boladı: bala joqarı yamasa tómen seslerdi qattı jáne pás dawısta tembirlik reńdi ayıra biledi (metalloafonda yamasa barabanda oynaydi). Qosıqtıń sanalı túrde qaytalap aytatuǵın dáslepki intonaciyalar payda boladı. Bala qosıq aytqan úlken adamǵa qosılıp, qosıqtıń muzıkalıq sózleriniń ayaǵın oǵan ilese ayta aladı. Eń ápiwayı háreketler jasawdı ózlestiredi. Muzıka menen qosıqqa qosılıp alaqanın shappatlaydı, ayaǵı menen poldı tıqıldatadı, dóńgelenip oynaǵan boladı. 3-4 jasqa qádem qoyǵanda. Balalardıń sezimtallıǵı artadı, zatlar menen qubılıslardıń sonıń ishinde muzıkanıń qásiyetlerin durıs ayıra alatuǵın boladı. Hár balanıń esitiw seziminde ózine tán ózgeshelikler anıqlanadı, mısalı: geybir balalar ápiwayı qosıqtı durıs qaytalap ayta aladi. Jetilisiwdiń bul waqtında balanıń óz betinshe háreketke umtılıwı menen dálillenedi. Endi olar hár jaǵdayda ayta beriwdiń ornına olardıń basın qurap, baylanıstırıp sóyleytuǵın súwretti oylaytuǵın boladı, ayaq-

qollarınıń bulshıq etleri bekkemlenedi. Balanıń muzıka menen shuǵıllanǵısı keledi, 4 jasqa tolar waqıtında balalar úlkenlerdiń azǵana járdemi arqalı ortasha qosıqtı orınlay alatuǵın dárejege jetedi. Sonday-aq olar oynawǵa múmkinshilik beretuǵın túrli háreketler jasawǵa umıtıla baslaydı. 5 jasqa qádem qoyǵanda. Bul balalardıń kóp nárseni biliw waqtı. Nege? Ne ushın?-degen sorawlardı kóp aytadı. Bala qubılısları menen waqıyalar arasındaǵı baylanıstı ajırata baslaydı. Ápiwayı (tujirim) juwmaq jasay aladı. Ol júdá sezgir boladı. Muzıkanıń kewillik, quwanıshlı, sabırlı ekenligin, seslerdiń joqarı, tómen, qattı, ástenligin piessadaǵı eki bólimdi (birew tez ekinshisi áste) qosıqtıń qanday ásbapta oynalıp atırǵanlıǵın (royal, skripka, bayan) ajırata biledi. Bala qosıqtı qalay aytıw, qol uslasıp, qosıq aytıp júrip oynawdı (jay xorovodta) qalay qiymıldaw kerekligin túsinedi.

Bul jasta dawıs ashıq, qosıq intonaciyaları turaqlı bola baslaydı, bıraq ele de bolsa úlken adamnıń qadaǵalap otırıwın kózde tutadı. Vokallıq esitiw uqıplılıǵı qáliplese baslaydı. Qozǵalıstıń tiykarǵı túrleri-júriw, juwırıw, sekiriwdi balalardıń ózlestiriwi olardı oyınlarda keńirek qollanıwlarına múmkinshilik beredi. Geybirewleri roldi orınlaǵanda (mısalı syujetlik oyında) basqalarǵa elikleniwge tırısadı.Endi birewleri óziniń shaqqanlıq uqıbına qaray istiń tek bir túrine ǵana ıqlas qoyadı. 6-7 jasqa qádem qoyǵanda. Bul balalardı mektepke tayarlaytuǵın waqıt. Muzıka haqqında alǵan bilimleri menen tásirleri tiykarında balalar endi tek sorawǵa juwap berip qoymay sonıń menen birge muzıkalıq shıǵarmaǵa ózinshe sıpatlama bere aladı, muzıkanıń súwretlew quralların tallay biledi. Bala muzıkalıq obrazdı tutas qabıllawǵa uqıplı, ol onıń átirapındaǵılarǵa degen estetikalıq kóz-qarasın qáliplestiriw ushın áhmiyetli. Biraq tańlaw xızmeti tutas qabıllawǵa zıyan keltiredi degen mánis payda bolama?

Usı jerde balalardıń sensorlıq uqıplılıqları menen muzıkanı qabıllaw qásiyetlerin bayqaw ushın júrgizilgen izertlewler, onda qızıqlı nızamlıqtıń bar ekenin kórsetedi. Eger ıqlas qoyıp tıńlaw «muzıkalıq tildiń» eń jaqsı quralların ayıra biliw wazıypasın alǵa qoysaq, onda muzıkanı tıńlaǵanda, qosıq penen oyın háreketlerin orınlaǵanda belgili bir obrazǵa sáykes háreket jasay aladı. Bunıń ózi onıń muzıkalıq esitiw qábiletiniń jetilisiwine notalar boyınsha qosıq aytıwǵa járdemlesedi. 6-7 jastaǵı balalardıń dawısı burınǵıdan da bekkemlenip diapazonı keńeyedi, dawısı ashıladı. Endi qosıqlar menen oyınlardı óz betinshe dóretiwshilik jaqtan orınlaydı. Muzıkaǵa degen ıqlas penen uqıbı anıq kórine baslaydı.

Mámleketimizde balalardıń jámiyetlik tárbiyası mektepke shekemgi jastan baslanadı. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemleri xalıq bilimlendiriw sistemasınıń birinshi buwını bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Abduraxmonova X.Sh. Bolalar boǵchasida musiqaviy uyinlar va boyram ertaliklari. T., 1993
2. G.Sharipova, S.Tajetdinova, L.Ibragimova Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde muzıkanı oqıtıw metodikası Nókis-2020
3. Р.Кодиров ъОдушения детей дошколного возростаъ Т-1991
4. http://www.ziyonet.uz/
5. http://www.pedagog.uz/

ADABIYOT DARSLARI JARAYONIDA UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABI O‘QUVCHILARINING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Begjanova Meyramgul Jumabaevna-tayanch doktorant
Qoraqalpoq davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot darslari jarayonida umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarining tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik metodlar va ularning hususiyatlari haqida so’z yuritiladi

Kalit so‘zlar: Adabiyot ta’limi, tadqiqotchilik kompetensiyasi, kompetensiyaviy yondashuv, zamonaviy pedagogik interfaol metodlar, raqamli ta’lim texnologiyalari, WebQuest metodi, bahs-munozara, ta’lim innovatsiyalari.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning faqat nazariy bilimlarni egallashi emas, balki mustaqil fikrlay olishi, muammolarni tahlil qila bilishi hamda ilmiy izlanish olib borish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. “Bugungi sharoitda jamiyat har tomonlama rivojlangan, analitik fikrlashga ega, ijodkor va mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxslar” [1] ni talab etmoqda. Shu sababli ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Xususan, o‘quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish umumiy o‘rta ta’lim maktablari oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Tadqiqotchilik kompetensiyasi o‘quvchining muammoni aniqlay olish, savollar qo‘yish, farazlar ilgari surish, ma’lumotlarni tahlil qilish va dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Bu kompetensiya o‘quvchilarda mustaqil bilim olish, tanqidiy fikrlash hamda ilmiy tafakkurni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Adabiyot fani o‘quvchilarning estetik didini, ma’naviy dunyosini va tafakkurini rivojlantirish bilan bir qatorda ularning tahliliy va ijodiy fikrlash qobiliyatini ham shakllantiradi. Adabiy asarlarni o‘rganish jarayonida o‘quvchilar turli voqea-hodisalarni tahlil qiladi, qahramonlarning xarakterini baholaydi, muallif g‘oyasini anglashga harakat qiladi hamda o‘z fikrini asoslashga intiladi. Shu jihatdan adabiyot darslari o‘quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish uchun keng pedagogik imkoniyatlarga ega. Adabiy matn bilan ishlash jarayonida o‘quvchilar matn mazmunini tahlil qiladi, qahramonlarning xatti-harakatlarini baholaydi, muallifning asosiy g‘oyasini aniqlaydi va turli manbalarni solishtirish orqali o‘z fikrini shakllantiradi. Bunday jarayon o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, dalillar asosida xulosa chiqarish hamda ilmiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta’lim tizimida innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy metodlar o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi, ularni mustaqil izlanishga undaydi hamda bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Shunday metodlardan biri tadqiqotga asoslangan ta’lim hisoblanadi. “Ushbu yondashuvda o‘quvchilar tayyor bilimni qabul qilmaydi, balki savollar orqali bilimni o‘zlari izlab topishga harakat qiladi” [2]. Adabiyot darslarida bu metodni qo‘llash orqali o‘quvchilarga turli muammoli savollar beriladi va ular matn asosida dalillar topib, o‘z xulosalarini shakllantiradi. Masalan, adabiy asardagi bosh qahramonning harakati sabablarini aniqlash yoki muallifning

g‘oyaviy maqsadini tahlil qilish jarayonida o‘quvchilar kichik tadqiqot olib boradi. Bu jarayon ularning tahliliy fikrlashini rivojlantiradi va ilmiy izlanishga qiziqishini oshiradi.

Adabiyot darslarida qo‘llaniladigan yana bir samarali metodlardan biri vaziyatli tahlil metodi hisoblanadi. Bu metodda o‘quvchilarga adabiy asardagi muammoli vaziyatlar taklif etiladi va ular ushbu vaziyatni tahlil qilish orqali o‘z fikrlarini bildiradi. Masalan, qahramonning muayyan qarori to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligi haqidagi savol o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. O‘quvchilar turli nuqtai nazarlarni tahlil qilib, o‘z fikrini dalillar bilan asoslashga harakat qiladi. Natijada ular muammoni chuqurroq anglaydi va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmasini egallaydi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya asosida tashkil etiladigan yondashuvlar ham katta ahamiyatga ega. Masalan, STEAM yondashuvi orqali adabiyot fanini tarix, san’at yoki psixologiya bilan bog‘lash mumkin. “Bunday integratsiya o‘quvchilarga adabiy asarlarni kengroq kontekstda tushunish imkonini beradi” [3]. Adabiy asarda tasvirlangan tarixiy voqealarni o‘rganish yoki qahramonlarning psixologik xususiyatlarini tahlil qilish o‘quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantiradi. Natijada ular faqat matn mazmunini emas, balki uning ijtimoiy va madaniy ahamiyatini ham anglay boshlaydi.

Bugungi kunda dunyo ta’lim tizimida keng qo‘llanilayotgan metodlardan biri “ag‘darilgan sinf” modeli hisoblanadi. Ushbu “metodda o‘quvchilar yangi material bilan darsdan oldin tanishadi, dars jarayonida esa tahlil, muhokama va tadqiqot ishlari olib boriladi” [4]. Adabiyot darslarida bu metodni qo‘llash orqali o‘quvchilar asarni oldindan o‘qib keladi va darsda uning g‘oyasi, qahramonlar xarakteri hamda muammolari ustida chuqur tahlil olib boradi. Bu jarayon o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va darsni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar ham zamonaviy ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Adabiyot darslarida “raqamli hikoya yaratish metodi orqali o‘quvchilar adabiy asar asosida videolar, prezentatsiyalar yoki multimedia materiallari tayyorlashi mumkin” [5]. Bu jarayon nafaqat ijodkorlikni rivojlantiradi, balki o‘quvchilarning axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularning tadqiqotchilik faoliyatini faollashtiradi.

Adabiyot darslarida qo‘llaniladigan yana bir muhim metodlardan biri bahs-munozara metodidir. Ushbu metod o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Munozara jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrini asoslash, qarshi fikrlarni tahlil qilish va dalillar orqali o‘z nuqtai nazarini himoya qilishni o‘rganadi. Masalan, adabiy qahramonning harakati yoki asarning asosiy g‘oyasi yuzasidan tashkil etilgan bahs-munozara o‘quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtiradi. Bu jarayon ularning nutq madaniyatini rivojlantiradi hamda ilmiy asosda fikr bildirish ko‘nikmasini shakllantiradi.

O‘quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida internet manbalariga asoslangan izlanish metodlari ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, WebQuest metodi orqali o‘quvchilar turli elektron manbalardan foydalanib yozuvchilar hayoti va ijodi haqida ma’lumot to‘playdi, turli fikrlarni solishtiradi va o‘z xulosasini

taqdim etadi [6]. Bunday faoliyat o‘quvchilarning axborot bilan ishlash, uni tahlil qilish hamda ilmiy xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Adabiyot darslarida tadqiqotchilik faoliyatini samarali tashkil etish uchun o‘qituvchi o‘quvchilarning faolligini ta’minlashi, muammoli vaziyatlar yaratishi hamda ularni mustaqil izlanishga yo‘naltirishi zarur. O‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning fikrini hurmat qilish va erkin muhokama muhitini yaratish ham muhim pedagogik shartlardan biridir. Bunday yondashuv o‘quvchilarning o‘z fikrini erkin ifoda etishiga hamda ijodiy salohiyatini namoyon etishiga imkon yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot darslari umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarining tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Zamonaviy pedagogik metodlar va innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, analitik tahlil qilish qobiliyatini hamda ilmiy izlanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Natijada o‘quvchilar nafaqat adabiyot fanini chuqur o‘zlashtiradi, balki hayotiy muammolarni ham mustaqil hal qila oladigan, ijodiy va tafakkurli shaxs sifatida shakllanadi. Shu sababli adabiyot darslarini tashkil etishda tadqiqotchilik yondashuvi va zamonaviy metodlardan keng foydalanish bugungi ta’lim tizimining muhim talablaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Avliyakulov N.X. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya. /78–85-betlar/
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan. /102–110-betlar/.
4. Ishmuhamedov R. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya. /64–70-betlar/.
5. John Dewey. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916. /pp. 154–167/
6. Jerome Bruner. **The Process of Education**. – Cambridge: Harvard University Press, 1960. /pp. 31–45/

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Yo’ldasheva Umida. Ajiniyoz nomidagi NDPI Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 3 kurs talabasi

Kalit so‘zlar: ijodiy fikrlash, maktabgacha ta’lim, pedagogik yondashuv, o‘yin faoliyati, rivojlanish, kreativlik.

Ключевые слова: творческое мышление, дошкольное образование, педагогический подход, игровая деятельность, развитие, креативность.

Keywords: creative thinking, preschool education, pedagogical approach, game activity, development, creativity.

Maktabgacha yosh davri inson hayotidagi eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning tafakkuri, nutqi, tasavvuri va shaxsiy sifatlari shakllanishi uchun mustahkam poydevor yaratiladi. Zamonaviy pedagogika fanida bolalarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Chunki bugungi kunda jamiyatda mustaqil fikrlaydigan, yangicha qarorlar qabul qila oladigan va muammolarga ijodiy yondasha oladigan shaxslar katta ahamiyat kasb etadi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirish masalasi nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham dolzarb hisoblanadi. Ushbu jarayon bolalarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi zarur. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida ijodiy fikrlashni shakllantirishning samarali metodlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish muhim vazifa hisoblanadi.

Ijodiy fikrlash shaxsning yangi g‘oyalar yaratish, mavjud bilimlarni yangicha tarzda qo‘llash va muammolarga noodatiy yechim topish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu fikrlash turi insonning intellektual faoliyatida muhim o‘rin egallaydi va uning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlash tabiiy ravishda rivojlanadi, biroq uni maqsadli ravishda qo‘llab-quvvatlash pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayoni ularning yosh va individual xususiyatlariga mos ravishda tashkil etilishi lozim. Ushbu davrda bolalar ko‘proq obrazli va tasavvurga asoslangan fikrlashga moyil bo‘ladi. Shu bois ta’lim jarayonida bolalarning tasavvurini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur. Tasavvur va fantaziya ijodiy fikrlashning asosiy komponentlari bo‘lib, ular bolalarning ijodiy faoliyatini rag‘batlantiradi.

Maktabgacha ta’lim tizimida ijodiy fikrlashni rivojlantirishning muhim omillaridan biri bu ta’lim muhitining to‘g‘ri tashkil etilishidir. Rivojlantiruvchi muhit bolalarning erkin fikrlashiga, o‘z fikrlarini ifoda etishiga va yangi g‘oyalarni ilgari surishiga imkon yaratishi lozim. Bunday muhitda bola o‘zini erkin his qiladi va ijodiy faoliyatga faol jalb etiladi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda pedagogning roli alohida ahamiyatga ega. Pedagog bolalarning mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlashi, ularni yangi g‘oyalar yaratishga undashi va ijodiy faoliyat uchun qulay sharoit yaratishi zarur. Pedagogning yondashuvi demokratik va bolaga yo‘naltirilgan bo‘lishi, bolalarning fikrini hurmat qilishi va ularni rag‘batlantirishi muhim hisoblanadi.

Ta’lim jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Innovatsion yondashuvlar bolalarning faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonini individuallashtirish orqali har bir bolaning rivojlanish darajasini hisobga olish mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayoni ularning ijtimoiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ijodiy faoliyat orqali bolalar o‘z fikrlarini boshqalarga yetkazishni, muloqot qilishni va hamkorlikda ishlashni o‘rganadi. Bu esa ularning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ijodiy fikrlashni rivojlantirish bolalarning emotsional sohasiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ijodiy faoliyat jarayonida bola o‘z his-tuyg‘ularini erkin ifoda etadi, bu esa uning psixologik holatini barqarorlashtiradi. Shu sababli ijodiy faoliyat maktabgacha ta’lim jarayonining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Biroq amaliyotda ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida ayrim muammolar mavjud. Jumladan, pedagogik jarayonning yetarli darajada innovatsion emasligi, metodik ta’minotning kamligi va pedagoglarning ijodiy yondashuvga yetarli darajada e’tibor qaratmasligi ushbu jarayon samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli ta’lim tizimini takomillashtirish, pedagoglarni zamonaviy metodlar bilan tanishtirish va ta’lim muhitini rivojlantirish zarur.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida kompleks yondashuvni qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon faqatgina ta’lim muassasasida emas, balki oilada ham davom ettirilishi lozim. Ota-onalar ham bolalarning ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi, ularning qiziqishlariga e’tibor qaratishi va erkin fikrlashiga sharoit yaratishi zarur.

Zamonaviy ta’lim tizimida ijodiy fikrlashni rivojlantirish istiqbollari keng hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar va yangi pedagogik yondashuvlar ushbu jarayonni yanada samarali tashkil etish imkonini beradi. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotlar asosida yangi metodikalar ishlab chiqish ham muhim ahamiyatga ega.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish ularning shaxs sifatida shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Ushbu jarayon bolalarning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun pedagogik jarayonni to‘g‘ri tashkil etish, zamonaviy yondashuvlardan foydalanish va bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Xasanova, M. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlash va uning rivojlanishiga oid metodik tavsiyalar". – Toshkent: O‘qituvchi. 2017

2. Otaxanova Manzura “Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy rivojlantirish texnologiyalari «Научный импульс» Toshkent, 2023

3. Muhammadiev, Sh. “Maktabgacha ta’limda bolalar ijodiy faoliyatini rivojlantirish” – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴÍ BALALARDA MASHQALALARDAN SHÍǴÍW KÓNLIKPESIN QÁLIPLESTIRIWDIŃ PSIXOLOGIYALÍQ-PEDAGOGIKALÍQ TIYKARLARÍ

Izmuxanova Katsha Bólekbaevna - Qońırat rayonı 10-sanlı MSHBSH tárbiyashısı

Kalit so‘zlar: Kognitiv moslashuvchanlik, heuristik yondashuv, fasilitatsiya, TRIZ texnologiyasi, emotsional intellekt, mustaqil qaror qabul qilish.

Ключевые слова: Когнитивная адаптивность, эвристический подход, фасилитация, технология TRIZ, эмоциональный интеллект, самостоятельное принятие решений.

Keywords: Cognitive adaptability, heuristic approach, facilitation, TRIZ technology, emotional intelligence, independent decision-making.

Búgingi jedel ózgerip atırǵan globallasıw dáwirinde bilimlendiriw sistemasınıń aldına qoyılǵan tiykarǵı talaplardan biri - bul tek ǵana tayar maǵlıwmatlardı ózlestirgen emes, al hár qanday kútilmegen jaǵdayda qarar qabıl ete alatuǵın jetik shaxstı qáliplestiriw bolıp esaplanadı. Usı kózqarastan, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda mashqalalı jaǵdaylardan shıǵıw (problem-solving) kónlikpesin qáliplestiriw tómendegi faktorlar sebepli oǵada áhmietli esaplanadı:

Balalıq dáwiri insan shaxsınıń "psixologiyalıq tiykarı" qurılatuǵın basqısh. L.S. Vigockiy hám J. Piaje sıyaqlı psixologlardıń aytıwınsha, mektepke shekemgi jas dáwiri kognitiv beyimlesiwdiń eń joqarı shoqqısı - **sensitiv** dáwir esaplanadı. Bul dáwirde balada "Men ózim" krizisi arqalı ǵárezsizlikke umtılıw kúsheyedi. Eger bul basqıshta balaǵa mashqalalardı óz betinshe sheshiw imkaniyatı berilmese, onda keleshekte "úyrengen ilajsızlıq" (learned helplessness) sindromı qáliplesip qalıw qáwipi bar.

Zamanagóy pedagogikada tán alınǵan "XXI ásir kónlikpeleri" quramına kiriwshi sın kózqarastan pikirlew (Critical thinking) hám kreativlik (Creativity) tikkeley mashqalalardı sheshiw menen baylanıslı. Mektepke shekemgi bilimlendiriwden mektepke ótiw dáwirinde bala jańa sociallıq ortalıqqa túsedi. Mashqaladan shıǵıw kónlikpesi qáliplesken bala:

- Teńlesleri menen baylanıslı kelispewshiliklerdi tınısh jol menen sheshedi;
- Oqıw tapsırmalarında qıyınshılıqqa dus kelgende túskinlikke túspeydi;
- Jaǵdaydı sheship, alternativ sheshimlerdi izleydi.

Ózbekstan Respublikasınıń mektepke shekemgi bilimlendiriwge baylanıslı Mámleketlik talapları hám "Ilim jolı" baǵdarlamasında balalardıń "Biliw procesi" tarawı ayrıqsha ajıratılǵan. Onda balanıń qorshaǵan ortalıqtı úyreniwi, sebep baylanısların tabıwı hám ápiwayı mashqalalardı óz betinshe sheshiwi tiykarǵı kompetenciya sıpatında belgilengen. Bul bolsa usı baǵdarda ilimiy-metodikalıq izleniwler alıp barıwdı mámleket dárejesindegi wazıypa etip qoyadı.

Mashqaladan shıǵıw tek logikalıq process emes, bálkim emocional turaqlılıq (resilience) penen de baylanıslı. Balanıń mashqalanı sheshe alıwı onda "menin qolımnan keledi" degen unamlı self-koncepciyanı jaratadı. Bul bolsa óz gezeginde balanıń stresske shıdamlılıǵın arttıradı hám sociallıq beyimlesiwin támiyinleydi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda mashqalanı sheshiw ápiwayı háreket emes, al quramalı kognitiv-emocional process esaplanadı. Ol tómendegi komponentlerden quralǵan:

Kognitiv-analitikalıq komponent (Jaǵdaydı ańlaw): Bala mashqalanı "kóre alıwı" kerek. Máselen, "Oyınshıq mashinamnıń dóńgelegi shıǵıp ketti, endi ol júrmeydi." Bul basqıshta bala bar jaǵday hám kútilgen nátiyje ortasındaǵı ayırmashılıqtı túsinedi.

Kreativ-izleniw komponenti (Alternativlerdi izlew): Bul basqıshta "miyli húјim" júz beredi. Bala bir mashqalaǵa birneshe sheshim oylaydı: mashinanı jabıstırıw, dóńgelekti almastırıw yaki onı dóńgeleksiz samolyot etip oynaw.

Prognostikalıq komponent (Nátiyjeni boljaw): Bala "Eger sonday islesem, ne boladı?" degen sorawǵa juwap izleydi. Bul logikalıq pikirlewdiń dáslepki búrtikleri.

Erkinlik hám emocional komponent (Sezimli turaqlılıq): Sátsizlikke ushıraǵanda jılamaw, bas tartpaw hám óz sezimlerin basqara alıw. Bul kónlikpe balanıń stresske shıdamlılıǵın (resilience) qáliplestiredi.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda mashqalanı sheshiw strategiyaların qáliplestiriw - bul tek ǵana oyın emes, al olardı keleshektegi quramalı sociallıq turmısqa tayarlawdıń eń nátiyjeli mexanizmi bolıp esaplanadı. Bul kónlikpe balanıń intellektuallıq potencialı hám sociallıq belsendiligi arasında altın kópir wazıypasın atqaradı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda mashqaladan shıǵıw kónlikpelerin qáliplestiriw - bul ápiwayı logikalıq shınıǵıw emes, al turmısqa tayarlıq strategiyası bolıp tabıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent, 2019-yil.
2. “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari”. Toshkent, 2018-yil.
3. “Ilm yo‘li” maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashning variativ dasturi.
4. Sodiqova Sh.A. "Maktabgacha pedagogika". – T.: "Tafakkur bo'stoni", 2013.

Babaeva D.R. "Maktabgacha ta’lim muassasalarida nutq o‘stirish metodikasi". – T.: "Innovatsiya-Ziyo", 2020.

RAQAMLI TA'LIM TUSHUNCHASIN PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ADABIYOTLARDA O’RGANILISHI

Paraxatova Azada Baxadirovna - NMPI Pedagogika yo'nalishi 1 kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada "rahamli ta'lim" tushunchasining psixologik va pedagogik asoslari keng va izchil tahlil etiladi. Tadqiqotda antik falsafadan tortib zamonaviy kognitiv neyrobiologiyagacha bo'lgan ko'plab manbalar sintez qilingan.

Kalit so'zlar: rahamli ta'lim, compassionate education, empatiya, karuna, psixologik xavfsizlik, gumanistik pedagogika, kasbiy kompetentlik, self-compassion, mindfulness, o'qituvchi farovonligi.

Zamonaviy ta'lim paradigmasi tom ma'noda inqilobiy o'zgarishlar davrini boshidan kechirmoqda. XX asrning oxiri va XXI asrning boshlarida bilim uzatish (transmission model) modelidan o'quvchi markazli (student-centred) yondashuvga o'tish global miqyosda kuzatildi. Ushbu siljish bilan birga ta'lim muhitidagi insoniy munosabatlar, hissiy iqlim va psixologik xavfsizlik masalalari ilmiy-pedagogik diskursning markaziga chiqib keldi.

"Rahamli ta'lim" tushunchasi ushbu yangi paradigmaning eng chuqur va yaxlit ifodasini anglatadi. U nafaqat metodologik yondashuv, balki butun bir qadriyatlar tizimini o'z ichiga oladi: insonga hurmat, zaiflikni qabul qilish, o'zaro qo'llab-quvvatlash va birgalikda o'sish. Britaniyalik psixolog Paul Gilbert (2005) va amerikalik tadqiqotchi Kristin Neff (2003) ishlab chiqqan "rahm-shafqat" nazariyasi pedagogikaga tatbiq etilib, mustaqil ilmiy yo'nalishga aylandi [1, 2].

O'zbekiston Respublikasida "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020) o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uning ruhiy salomatligini muhofaza etish va ta'lim muhitida insonparvarlik tamoyillarini tatbiq etishni ustuvor vazifa sifatida belgilaganiga qaramasdan, rahamli ta'lim konsepsiyasining mahalliy kontekstda ilmiy tadqiqoti hali yetarli darajada olib borilmagan. Ushbu maqola ana shu bo'shliqni qisman to'ldirishga da'vogar. Rahamli ta'lim falsafasi ming yillik intellektual an'anaga tayanadi. Turli sivilizatsiyalar rahm-shafqat (compassion) tushunchasini turlicha, ammo bir-biriga yaqin ma'nolarda talqin etgan.

Antik Yunon falsafasida Aristotel "philia" (do'stlik-sevgi) va "eudaimonia" (yaxshi hayot) tushunchalari orqali insonlar o'rtasidagi ezgulik asosidagi munosabatlarni tasvirlagan. Yangi davr falsafasida Jan-Jak Russo (1712-1778) bolaning tabiiy yaxshiligiga bo'lgan ishonchni pedagogik asos sifatida e'lon qildi. "Emil yoki ta'lim-tarbiya haqida" asarida u qat'iylik va jazoning o'rniga tabiat bilan uyg'un, mehr-muhabbatga asoslangan ta'limni taklif etdi [6].

1-jadval. Rahamli ta'limning falsafiy manbalari va pedagogik ahamiyati

Mutafakkir / Davr	Asosiy konsepsiya	Ta'limdagi ahamiyati
Aristotel (M.av. IV asr)	Philia (do'stlik) va eudaimonia (farovonlik) — ezgulik orqali yaxshilik	Fazilat etikasi, burch va rahm-shafqat birligi
Budda falsafasi (V-IV asr)	Karuna (rahm-shafqat) — barcha tirik mavjudotga nisbatan universal mehr	Dunyoviy azobni yengishda rahm-shafqat kaliti
J.J. Russo (1712-1778)	Tabiiy insonparvarlik — bolaning tabiiy yaxshiligiga ishonch	Ta'limda qat'iylik emas, mehribonlik asosiy vosita

Mutafakkir / Davr	Asosiy konsepsiya	Ta'limdagi ahamiyati
K. Rojers (1902-1987)	Person-centred approach — insonni to'liq qabul qilish (unconditional positive regard)	Empatiyanin psixoterapiyadan pedagogikaga ko'chishi
P. Gilbert (2005-hozir)	Compassion Focused Therapy (CFT) — rahm-shafqatga yo'naltirilgan terapiya	Uyat va tanqidni rahm-shafqat bilan almashtirish
K. Neff (2003-hozir)	Self-Compassion — o'z-o'ziga nisbatan rahm-shafqat (3 komponent)	Mindfulness, umumiy insoniylik, o'z-o'ziga mehribonlik

O'zbek ta'lim tizimiga nisbatan ushbu konsepsiyani tahlil qilganda, rahamlilik an'anasining o'zimizda ham chuqur ildizlari borligini ko'ramiz. Qomusiy olimlarimiz Ibn Sino, Al-Forobiy, Beruniylarning pedagogik qarashlari o'qituvchining mehr-muruvvati, sabr-toqati va o'quvchiga individual yondashuvi haqidagi g'oyalarga boy. Mahalla instituti, ustoz-shogird an'anasi va milliy tarbiya tizimidagi "ochiqqo'llik" va "mehribo'llik" qadriyatlari rahamli ta'limning mahalliy ekvivalenti sifatida talqin etilishi mumkin. Kelgusida rahamli ta'lim konsepsiyasini o'zbek milliy ta'lim tizimiga moslashtirish, mahalliy o'qituvchilar bilan tajriba-sinov ishlarini o'tkazish va empirik ma'lumotlar asosida uning samaradorligini tekshirish ustuvor ilmiy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gilbert, P. (2010). Compassion Focused Therapy: Distinctive Features. Routledge. ISBN: 978-0-415-45898-3. https://doi.org/10.4324/9780203851197

2. Neff, K.D. (2003). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. Self and Identity, 2(2), 85-101. https://doi.org/10.1080/15298860309032

3. Aristotle. (2009). Nicomachean Ethics (D. Ross, Trans., L. Brown, Ed.). Oxford University Press. (Original work published ca. 340 BCE). https://global.oup.com/academic/product/nicomachean-ethics

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O‘YINLAR AHAMIYATI

R.Aleuova, NDPI dotsenti
M.Tazabayeva, 1 kurs magistranti

Bolaning tarbiyasida o‘yinning ahamiyati o‘tmish va hozirgi davrdagi ko‘plab pedagogik tizimlarda ko‘rib chiqilgan. Aksariyat pedagoglar o‘yinni bola uchun jiddiy va zarur faoliyat deb bilishadi. Buyuk chex pedagogi Ya.A.Komenskiy o‘yinni bolaning tabiati va moyilliklariga mos keladigan zaruriy faoliyat shakli deb hisoblagan: o‘yin – bu jiddiy aqliy faoliyat bo‘lib, unda bolaning barcha qobiliyatlari rivojlanadi,

o‘yin davomida atrof-olam haqidagi tasavvurlar doirasi kengayadi va boyiydi, nutq o‘sadi, birgalikdagi o‘yinlarda bola tengdoshlari bilan yaqinlashadi deb aytib o’tgan.

F.Frebel o‘yinga katta tarbiyaviy ahamiyat beradi: o‘yin bolani jismonan rivojlantiradi, uning nutqi, tafakkuri va tasavvurini boyitadi; o‘yin maktabgacha yoshdagi bolalar uchun faol mashg‘ulotdir deb ta’kidlaydi.

K.D.Ushinskiy bolalar o‘yinlari mazmunining ijtimoiy muhitga bog‘liqligini ko‘rsatib bergan. Uning ta’kidlashicha, o‘yinlar bola uchun izsiz o‘tmaydi: ular insonning jamiyatdagi xarakteri va xulq-atvorini belgilab berishi mumkinligini, birgalikdagi o‘yinlarga katta ahamiyat qaratib, ularda dastlabki ijtimoiy munosabatlar shakllantiriladi.

E.I.Tixeyeva o‘yin tashkilotdagi pedagogik jarayonni tashkil etish shakllaridan bo’lib, bolaga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishning eng muhim vositalaridan biri sifatida ko‘radi. E.I.Tixeyeva didaktik o‘yin bolaning turli qobiliyatlarini, uning idroki, nutqi va diqqatini rivojlantirish imkonini beradi, deb hisoblagan.

Shuningdek, o‘yin bolaning barcha qobiliyatlari rivojlanadigan jiddiy aqliy faoliyat bo‘lib, u orqali bolaning tevarak-atrof haqidagi tasavvurlar doirasi kengayadi va boyiydi, nutqi o‘sadi. Didaktik o‘yin bolaning turli qobiliyatlarini, xususan, idroki, tafakkuri, nutqi va diqqatini rivojlantirish imkonini beradi. Didaktik o‘yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish, tarbiyalash va o‘qitishning muhim shartlaridan biridir. O‘yin va didaktik vazifalarning uyg‘unligi hamda kattalarning tutgan o‘rni uni "tarbiyachi-tarbiyalanuvchi" tizimidagi o‘zaro munosabatlarning o‘ziga xos shakliga aylantiradi.

Didaktik o‘yinlar o‘z navbatida asl o‘yinlar, o‘yin-mashg‘ulotlar va o‘yin-mashqlarga ajratiladi. Didaktik o‘yin uchun o‘yin g‘oyasi yoki o‘yin vazifasining mavjudligi xosdir. Qoidalarga rioya qilish o‘yin mazmunining amalga oshishini ta’minlap boradi. Qoidalarning mavjudligi esa o‘yin harakatlarini bajarishga va o‘yin vazifasini yechishga yordam beradi. Shu tariqa, bola o‘yin davomida o‘zi bilmagan holda o‘rganib boradi.

Foydalaniladigan materialning xususiyatiga ko‘ra didaktik o‘yinlar buyumli o‘yinlar, stol-bosma o‘yinlari va so‘z o‘yinlariga bo‘linadi.

Buyumli o‘yinlar — bu xalq didaktik o‘yinchoqlari, mozaika, tabiiy materiallar yordamida o‘ynaladigan o‘yinlardir. Ular bilan bajariladigan asosiy o‘yin xarakatlari: ipga o‘tkazish, terish, dumalatish, qismlardan butun yasash va hokazo. Bu o‘yinlar rang, hajm va shaklni idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi.

Stol-bosma o‘yinlari atrofdagi olam haqidagi tasavvurlarga aniqlik kiritish, bilimlarni mustahkamlash, fikrlash jarayonlari va amallarini (tahlil, sintez, umumlashtirish, tasniflash va b.) rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo’ladi. Stol-bosma o‘yinlari bir necha turga bo‘linadi: juft rasmlar, loto, domino, qirqma rasmlar va yig‘ma kubiklar, katta yoshdagi maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar uchun "Labirint" kabi o‘yinlar.

So‘z o‘yinlarga "Bo‘yoqlar", "Jim", "Oq va qora" kabi ko‘plab xalq o‘yinlari kiradi. Bu o‘yinlar diqqat, topqirlik, tezkorlik va bog‘lanishli nutqni rivojlantiradi. O‘yin shaklida tafakkur jarayonining o‘zi tezroq va faolroq kechadi, chunki o‘yin bu yoshga xos bo‘lgan faoliyat turidir. O‘yinda bola aqliy mehnat qiyinchiliklarini osonlik

bilan yengadi va unga bilim berilayotganini sezmaydi. Ta’limiy vazifadan kelib chiqib, kattalar o‘yin shartlarini o‘zlari o‘zgartirishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki-mantiqiy tafakkur shakllana boshlaganida, o‘yinlardan aynan fikr yuritish mustaqilligini rivojlantirish va aqliy faoliyatni shakllantirish maqsadida ko‘proq foydalanish zarur. Ayniqsa, katta maktabgacha yoshda bolalarning fikrlash mustaqilligi va faolligini tarbiyalashga jiddiy e’tibor qaratish lozim. Didaktik o‘yin — bolalarda mustaqil fikrlashni tarbiyalashning qulay, foydali va samarali usulidir. U maxsus material yoki muayyan sharoitlarni talab qilmaydi, faqat kattalardan o‘yinni bilishni talab etadi, xolos. Shu bilan birga, taklif etilayotgan o‘yinlar, agar ular zaruriy metodika asosida muayyan tizimda olib borilsagina, mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yordam berishini hisobga olish kerak.

Demak, turli-tuman o‘yinlarni tanlash zarurati ularning soni ko‘p bo‘lishi kerakligini anglatmaydi. Didaktik o‘yinlar va o‘yinchoqlarning ko‘pligi bolalar diqqatini bo‘ladi, ularga o‘yinning didaktik mazmuni va qoidalarini yaxshi o‘zlashtirishga imkon bermaydi. Yangi o‘yinlarni asta-sekin joriy etish kerak. Ular bolalarga tushunarli bo‘lishi, ayni vaqtda ulardan ma’lum darajada kuch-g‘ayrat talab qilishi, rivojlanishiga va o‘z-o‘zini tashkil etishiga ko‘maklashishi lozim.

Didaktik o‘yinlarning o‘ziga xos xususiyatlari shundaki, ular kattalar tomonidan bolalarga ta’lim-tarbiya berish maqsadida yaratiladi. Biroq, didaktik maqsadlarda yaratilgan bo‘lsa-da, ular o‘yinligicha qoladi. Bunday o‘yinlarda bolani, avvalo, o‘yin vaziyati o‘ziga jalb qiladi va u o‘ynash jarayonida o‘zi sezmagan holda didaktik vazifani bajaradi.

O‘yin bolalar o‘rtasida to‘g‘ri o‘zaro munosabatlarni tarbiyalashning beqiyos vositasi xisoblanadi. O‘yinda bola o‘rtog‘iga nisbatan e’tiborli bo‘lishni, adolatli bo‘lishni, zarur bo‘lganda yon berishni, qiyin ahvolda yordam berishni va hokazolarni o‘rganib boradi. Shu sababli, o‘yin jamoaviylikni tarbiyalashning ajoyib vositasi hisoblanadi.

Didaktik o‘yinlar jarayonida ko‘pgina murakkab hodisalar oddiy qismlarga ajratiladi va aksincha, alohida hodisalar umumlashtiriladi. Demak, tahliliy va umumlashtiruvchi faoliyat amalga oshirilib boriladi. Ko‘pgina didaktik o‘yinlar bolalarni umumlashtirish va tasniflashga, shuningdek, umumlashtiruvchi tushunchalarni ifodalovchi so‘zlarni (choynak-piyola, oshxona idishlari, mebel, kiyim-kechak, poyabzal, oziq-ovqat) qo‘llashga undaydi. Didaktik o‘yinlar — bolalarga aqliy va axloqiy faoliyatdagi turli qiyinchiliklarni yengib o‘tishni o‘rgatishning ajralmas vositasidir. Bu o‘yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish uchun katta imkoniyatlarga ega xisoblanadi.

Shunday qilib, didaktik o‘yin maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi. Didaktik o‘yin bolalarning aqliy faoliyatini, fikrlashining mustaqilligi va faolligini rivojlantirishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Z.Nishonova va bosh. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. T.2019y.

2. Вахрушева Л.Н. Развитие мыслительной деятельности детей дошкольного возраста.- М.: Форум, 2014.

KATTA GURUH BOLALARNING TADQIQOT FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI

R.Aleuova, NDPI dotsenti
Sh.Tursunboyeva, Maktabgacha ta'lim yonalishi 3 kurs talabasi

Katta guruh bolalar o‘zlarini o‘rab turgan olamni tinimsiz o‘rganadilar. Ular uchun doimo yangi taassurot va his-tuyg‘ularni boshdan kechirish muhim hisoblanadi. Aynan shu intilish maqsadli tadqiqot, izlanish faoliyatining paydo bo‘lishi va joriy etilishi uchun asosiy turtki hisoblanadi. Tadqiqot faoliyatining dinamikasi to‘lig‘icha uni tashkil etishga hamda jarayonda qo‘llaniladigan usullarga bog‘liq: bolalarga yetkazilayotgan axborot qanchalik yangi va rang-barang bo‘lsa, ular shunchalik tez va har tomonlama rivojlanadi.

Bolalar bilimlarni mustahkam va uzoq vaqt o‘zlashtirish jarayoni pedagoglar va ota-onalarning yordamisiz biror narsani mustaqil eshitganida, ko‘rganida, yodida saqlaganida va bajarganida yuz beradi. Zero, bolalar tabiatan tadqiqotchidir, ular o‘zlarini o‘rab turgan olamni katta xursandchilik, ishtiyoq va hayrat bilan o‘rganadilar. Ular hammasini to‘liq bilishni istaydilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar atrofdagi ijtimoiy muhitni o‘zlarining shaxsiy tajribalari, kechinmalari va his-tuyg‘ulari orqali anglab yetishlari lozim. Bolalar atrof-muhit bilan turli usul va vositalar yordamida tanishadilar. Bolalar uchun eng kichik kashfiyot ham zavq va shodlik baxsh etadigan yutuqdir.

Bola vaqt o‘tishi bilan hamma narsaga qiziqishini yo‘qotadi. Kamalakning nima ekani, qorning nima uchun erishi, quyoshning qayerda uxlashi yoki oyning kunduzi qayerga berkinishi uni mutlaqo qiziqtirmay qo‘yadi. Bunday holat yuz bermasligi va bolalar atrof-olamga bo‘lgan qiziqishini so‘ndirmasligi uchun ularning olamni anglashga bo‘lgan intilishlarini o‘z vaqtida qo‘llab-quvvatlash zarur. Kattalar va pedagogning vazifasi — sabr-toqatli bo‘lish, bolaning qiziquvchanligini hech qachon rad etmaslik, aksincha, tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirish istagini faol qo‘llab-quvvatlashdir.

Tadqiqotchilik faoliyati — bu izlanuvchanlik va tadqiqotchilik xulq-atvoriga asoslanuvchi aqliy-ijodiy faoliyatning shaxsiy yo‘lidir. Bola predmetlarni, ularning tuzilishini, atrof-muhitdagi turli hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganishda tashabbus ko‘rsatadi, ularni tizimlashtirish va optimallashtirishga qiziqadi. Tadqiqotchilik faoliyatining asoslari quyidagilardir: Izlanuvchanlik — bu natijalarni aniq bilmagan holda, lekin samaradorlik darajasini doimiy hisobga olgan tarzda vaziyatni (yoki unga munosabatni) ongli ravishda o‘zgartirishga qaratilgan xatti-harakat turidir. Tadqiqotchilik faolligi — bu har bir bolaning tabiiy holati bo‘lib, aynan tadqiqotchilik faolligi (dinamikligi) bevosita atrof-muhitni o‘rganishga yo‘naltirilgan. Biror narsani kashf etgan, o‘rgangan, tadqiq qilgan bolalar uchun bu xuddi o‘zlari uchun eng muhim ilmiy kashfiyotni amalga oshirish bilan barobardir. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tadqiqotchilik faoliyatining ahamiyatini alohida ta'kidlash lozim.

Tadqiqot ishlarini tashkil etish jarayonida quyidagilar sodir bo‘ladi:

- maktabgacha yoshdagi bolaning xotirasi boyiydi, aqliy jarayonlari kuchayadi;

- bolaning nutqi rang-barang va sermazmun bo‘ladi;

- bola yangi aqliy usullar va amallar bilan tanishadi;

- bola mustaqillik namoyon etadi, shuningdek, predmetlarni o‘zgartira olish qobiliyatini ko‘rsatib, ko‘zlangan natijaga erishadi;

- bolada ijobiy hissiy holat va ijodkorlik uchun zamin shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar “qanday?” va “nima uchun?” degan savollarga mustaqil javob topa oladilar va bu qobiliyatni ularda tadqiqotchilik faoliyati shakllantiradi. Bolalar uchun bunday imkoniyatni qo‘ldan boy bermaslik kerak. Bu faoliyat jarayonida bolalar fikrlash, sinab ko‘rish, tajriba va tadqiqotlar o‘tkazish, eng muhimi, o‘zligini namoyon etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Shuningdek, tadqiqot faoliyati jarayonida katta guruh bolalarning turli individual jarayonlari rivojlanadi, chunki ularda muayyan faoliyatni bajarish, obyektlarni taqqoslash va guruhlarga ajratish, shuningdek, xulosa chiqarishga doimiy ehtiyoj mavjud bo‘ladi. Bolalarning qonuniyatlarni ifodalay olish va xulosa chiqara bilish qobiliyati muhim omil hisoblanadi. Shu asosda tarbiyalanuvchilarda bilishga oid ko‘nikmalar to‘planib boradi va ayni vaqtda ularning ijodiy salohiyati ham rivojlanadi, deb ishonch bilan aytish mumkin.

Aynan katta guruh davrida faoliyatning asosiy turlaridagi o‘sish bilan tavsiflanadi va bolalarning hissiy holati tubdan o‘zgaradi. Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarning xotirasi ham miqdoriy, ham sifat o‘zgarishlarini o‘zlashtiradi, ya’ni uning hajmi ortadi. Masalan, katta yoshdagi maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar 7-8 ta turli obyekt nomini osonlikcha eslab qolsa, tayyorlov guruhidagi bolalar 10-12 tagacha nomni yod olishga qodir bo‘ladi.

Katta guruh bolalarda diqqatning rivojlanishi ham o‘xshash mezonlarga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, 3-4 yoshli bolalar diqqati o‘zining yorqinligi bilan ajralib turadi: predmetlarning yorqinligi ularning e’tiborini tortadi. Katta guruh bolalar esa berilgan vazifalarni yechishga diqqatini barqaror qarata oladi. Shuning uchun katta guruh bolalarda diqqat sifati ham hajmi, ham barqarorligi jihatidan ortib borishini ta’kidlash mumkin. Katta guruhda bolalar bilan tashkil etilgan ta’lim faoliyati 15-20 daqiqa davom etadi va tarbiyalanuvchilar shu vaqt davomida muayyan faoliyatga diqqatini qarata oladi. Yetti yoshga kelib, bolalar diqqatini 30 daqiqagacha barqaror saqlay oladigan bo‘ladi. Shuni ta’kidlash joizki, bola biror harakatni bajarayotganda murakkab bo‘lmagan shartlarni xotirasida saqlab tura oladi. Katta guruh bolalar uchun yangi va muhim jihat – bu tasavvurning rivojlanishidir. Bu yosh tasavvurning rivojlanishi uchun eng qulay davr bo‘lib, uni takomillashtirish fursatini qo‘ldan boy bermaslik lozim. Tarbiyalanuvchilar o‘z harakatlari va xatti-harakatlarida erkinroq bo‘lib, u yoki bu holatlarda o‘ziga xoslik namoyon bo‘ladi. 5-6 yoshli bolalar hech qanday qiyinchiliksiz, mutlaqo mustaqil ravishda biror hikoya yoki to‘qima voqea o‘ylab topishi va keyinchalik shu mavzuda harakat qilishi mumkin. Yetti yoshli bolalar o‘z fikrlari oqimini mustaqil nazorat qilib, tasavvurlarini belgilangan maqsadga to‘liq yo‘naltira oladi. Tarbiyalanuvchilar mashg‘ulot yoki muayyan tadbirning borishiga rioya qila oladi,

albatta, bu jarayonda ta’lim faoliyatiga jiddiy ta’sir ko‘rsatmaydigan kichik o‘zgartirishlar bo‘lishi tabiiy.

Katta guruh bolalar bu davrda asosan natijaga erishish uchun ishlaydi. Bolalardagi ijodiy ibtidoning boshlang‘ich bosqichi tasavvurning faol rivojlanishi va o‘z-o‘zini takomillashtirishdan iboratdir. Aynan katta guruh bolalar juda ko‘p rasm chizadi. Shu bilan birga, bolalarning konstruktiv faoliyati ham rivojlanadi, ular namunani o‘rganishning eng oddiy usullarini o‘zlashtiradi. Bolalarda amaliy faoliyat tarbiyachining rejasi yoki taklif etilgan sxema bo‘yicha kechishi mumkin. Bu davrda bolalar origami kabi faoliyat turiga qiziqadi va qog‘ozdan o‘z konstruksiyalarini yaratishdan zavqlanadi.

Boshqacha aytganda, tabiiy materiallardan buyumlar yasash jarayoni takomillashib, murakkablashib boradi. Aynan shu davrda tarbiyalanuvchilarda obrazli tafakkur rivojlanishda davom etadi. Olti yoshli bola predmetni obrazli tarzda o‘zgartirish, shuningdek, kattalarga yoki pedagogga predmetlar qanday ketma-ketlikda o‘zaro ta’sirga kirishishini ko‘rsatib berish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shuningdek, katta yoshdagi maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar muayyan vazifani hal qilish uchun turli sxemalardan foydalanishini ham ta’kidlash lozim. Bunga konstruktiv faoliyatda ham, labirint shaklidagi masala va mashqlarni yechishda ham duch kelish mumkin. Tarbiyalanuvchilar ko‘rgan predmetlariga asoslanib, mashg‘ulotning borishini oldindan taxmin qila oladi, ya’ni ular taqdim etilgan obyektlar nisbatini tahlil qilib, ularning o‘zaro ta’siri natijasida nima hosil bo‘lishi mumkinligini aytib beradi. Shuni bilish kerakki, bolalar uchun boshqa kuzatuvchining nuqtayi nazarini o‘zgartirish va o‘z ichida g‘oyani ma’naviy jihatdan qayta qurish oson kechmaydi.

Shuni ham ta’kidlash joizki, bolalar aynan shu davrda xulosa chiqarish qobiliyatini mashq qiladilar. Bu esa bolalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishdagi eng asosiy omildir. 6-7 yoshda bolalar ongli ravishda kashfiyotlar qiladi, ularda yuqori darajadagi bilish faolligi kuzatiladi. Katta guruh bolalarning bilim zaxirasi ortib, o‘zlari, yaqin atrofi va tevarak-olam haqidagi tasavvurlari rivojlanadigan tabiiy jarayon kechadi. Bu jarayonda umumlashtirish sodir bo‘ladi. Barcha zarur qobiliyatlarga ega bo‘lgan bolalar yangi bilimlarni egallashga tayyor bo‘ladilar. Bu yoshdagi tarbiyalanuvchilar kattalarni yoki tarbiyachini diqqat bilan tinglaydilar, savollarga ancha aniq va batafsil javob bera oladilar, shuningdek, to‘g‘ri savol berishni ham uddalaydilar.

Xulosa qilib aytganda, katta maktabgacha ta’lim yoshi bolalikning yakuniy davri hisoblanadi. Keyinchalik bolalar yanada murakkab vazifalarni hal qilishlari kerak bo‘lgan yuqoriroq bosqichga ko‘tariladilar.

Adabiyotlar

1. Z.Nishonova va bosh. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi. T.2019y.

2. F.Qodirova va bosh. Maktabgacha pedagogika.- T.: Tafakkur, 2019.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TA’LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHDA TARBIYACHINING ROLI

P.E.Oteniyazova - Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o’qutivchichi
Yo’ldosheva Sevara - Maktabgacha ta’lim yonalishi 3 bosqich talabasi

Tayanch so‘zlar: *Maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, bola, o’yin, muloqot metod va vositalar, kompetenciya.*

Bola shaxsini shakllantirishda tarbiyachi alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, har bir bolaning shaxs sifatida shakllanishida javobgar ekanligini taqozo etadi. Shunga ko’ra, tarbiyachi bolalarga kundalik hayotda, o’yinlarda, mashg‘ulotlarda, birgalikdagi mehnat faoliyatida, ular bilan bo’ladigan muomalada, muloqotda ibrat, namuna bo’lishi bolani har tomonlama diqqat bilan o’rganishi, uning shaxsiy xususiyatlarini, qobiliyatlarini bilishi, pedogogik nazokatini namoyon qilishi, bolalarning xulq-atvori ish natijalarini haqqoniy baholashi va ularga o’z vaqtida yordam ko’rsata olishi hamda oilaviy ahvoli bilan qiziqishi zarur hisoblanadi. Demak, ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar muvaffaqiyatini ta’minlash ta’lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan tarbiyachi murabbiylarning ma’naviy qiyofasi hamda kasbiy mahoratlariga ham bog‘liqdir. Bolani tarbiyalash nihoyatda qiyin va murakkab jarayon bo’lib, juda qadimdan ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgandir.

Xususan, qadimgi Gretsiya va Rim tarixidan yaxshi bilamizki, miloddan avvalgi davrlarda ham yosh avlod tarbiyasi o’zining ma’naviy qiyofasi va aqliy qobiliyati bilan jamiyat a’zolari o’rtasida yuksak hurmatehtiromga sazovor bo’lgan kishilar, ya’ni donishmandlar zimmasiga ishonib topshirilgandir. Ushbu holat yosh avlod tarbiyasi uning tashkil etilishi mazmunini faqat shaxs kamolotini emas, balki jamiyat taraqqiyotini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi.

“Tarbiyachilarning o’ziga zamonaviy bilim berish, ularning ma’lumotini oshirish kabi paysalga solib bo’lmaydigan dolzarb masalaga duch kelmoqdamiz... tarbiyachi bolalarimizga zamonaviy bilim berishi uchun avvalo, murabbiyning ana shunday bilimga ega bo’lishi kerak” .

Yuqoridagi qayd etilgan fikrlardan bugungi kun tarbiyachisi shaxsiga nisbatan qo’yilayotgan talablarning naqadar muhimligini anglash lozim. Demak, tarbiyachi-maxsus pedagogik, psixologik va mutaxassisligi bo’yicha yetuk bilimli va yuksak fazilatli shaxs sanaladi. Shuning uchun zamonaviy tarbiyachi murabbiy qiyofasida quyidagi fazilatlarni namoyon eta olishi kerak.

Zamonaviy murabbiy o’zini mutaxassisligi bo’yicha chuqur puxta bilimga ega bo’lish, o’z ustida tinimsiz ishlashi kerak. Tarbiyachi maktabgacha tarbiya pedagogikasi va psixologiya, fiziologiya fanlarining asoslarini bilishi, ta’lim-tarbiya jarayonida bolalarning yoshi va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyatni tashkil etishi kerak. Tarbiyachi ta’lim-tarbiya jarayonida samarali shakl, metod va vositalaridan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo’lishi kerak.

Tarbiyachi yuksak darajadagi pedagogik mahoratga, chunonchi kommunikativlik layoqatiga ega bo'lishi, pedagogik texnika, nutq, yuz, qo'l, oyoq va gavda harakatlari, mimika, jest, pantomimika) qonuniyatlarini chuqur o'zlashtirib olishi lozim. Tarbiyachi bolalarni kuzata oladigan, ularning xulqi, xatti-harakati sabablarini to'g'ri tahlil qilib, unga ta'sir etuvchi vositalarni qo'llay oladigan bo'lishi kerak.Yosh avlodni kerakli bilim, malaka, ko'nikmalardan xabardor qilish uchun tarbiyachi nutq madaniyatiga ega bo'lishi va uning nutqida quyidagi xususiyatlar aks etishi kerak:

• Nutqning aniqligi.

• Nutqning irodaviyligi. Nutqning sofligi (uning turli sheva so'zlaridan xoli bo'lib), faqat adabiy tilda ifoda etish, jargon (muayyan kasb yoki soha mutaxassislarga xos so'zlar), varvarizm (muayyan millat tilida bayon etiladigan nutqqa o'zga millatlarga xos so'zlarning o'rinsiz qo'llanilishi), vulgarizm (harakat qilish, so'kishda qo'llaniladigan so'zlar) hamda kontselyarizm (o'rinli bo'lmagan vaziyatlarda rasmiy nutqda so'zlash) so'zlaridan xoli bo'lishi va pedagogning nutqi sodda, ravon va tushunarli bo'lishi kerak.

Kasbiy-pedagogik kompetentlikka ega bo'lishda o'z ustida ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash orqali aniqlanadi. O'z ustida ishlash – pedagogning izchil ravishda o'zining kasbiy bilim kunikma va malakasi va shaxsiy sifatlarini rivojlantirib borish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etishi. O'z ustida ishlash quyidagilarda ko'rinadi:

- kasbiy bilim kunikma va malakasini takomillashtirib borish;
- faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondashish;
- kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish;
- ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish;
- salbiy odatlarni bartaraf etib borish;
- ijobiy sifatlarni o'zlashtirish.

Tarbiyachi-pedagogning kasbiy kompetentlikka ega bo'lishida o'zini tahlil qila olishi ham ahamiyatli sanaladi. O'zini o'zi tahlil qilish pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda tashkil etayotgan o'z amaliy harakatlari mohiyatining o'rganilishidir. O'zini o'zi tahlil qilish orqali pedagog o'zini o'zi obyektiv baholash imkoniyatiga ega bo'ladi. Zero, pedagoglarning kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo'lishida ularning o'z-o'zini baholash malakalariga egaligi ham muhimdir.

Adabiyotlar:

1. Sodikova Sh.A. Maktabgacha pedagogika T.: Tafakkur bo'stoni 2013.
2. Yo'ldoshev J. "Ta'lim yangilanish yo'lida" T.: O'qituvchi. 2000 yil.
3. Takomillashtirilgan ”llk qadam” davlat o'quv dasturi T.2022

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MILLIY ONG VA QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH

Jumaboyeva Maxliyo Javlon qizi - Ellikqa'la fakulteti 2-kurs talabasi Nukus davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy ong va milliy qadriyatlarni shakllantirishning hususiyatlari haqda so‘z yuritiladi va bolalarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi tamoyili muhim metodik yondashuv sifatida ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta'lim, milliy ong, milliy qadriyatlar, ma'naviy tarbiya, vatanparvarlik, milliy g‘urur, ona tili, xalq og‘zaki ijodi, axloqiy fazilatlar.

Maktabgacha yosh davri shaxs kamolotining eng muhim bosqichi bo‘lib, aynan shu davrda bolaning ma'naviy-axloqiy qarashlari, dunyoqarashi va o‘zligini anglash jarayoni shakllanadi. Shu sababli "maktabgacha ta'lim tizimida bolalarda milliy ong va milliy qadriyatlarni tarbiyalash muhim vazifa" [1]lardan biri hisoblanadi. Shu bois maktabgacha ta'lim jarayonida milliy qadriyatlarni yosh xususiyatlariga mos, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan holda singdirish dolzarb hisoblanadi.

Albatta milliy ong – bu bolaning o‘z millatiga mansublik hissini anglash, ona yurtiga muhabbat va milliy an'analarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishidir. O‘zbek xalqining boy madaniy merosi, jumladan Alisher Navoiy, Ibn Sino, Farobiy, Farg‘oniy kabi buyuk mutafakkirlarning ijodi shuningdek dostonlarimizdan Alpomish, Tumaris, Go‘ro‘g‘li va boshqalar bolalarda vatanparvarlik va milliy g‘ururni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sababi, maktabgacha yosh davri shaxs kamolotining poydevori hisoblanadi. Aynan "3–7 yosh oralig‘ida bolaning dunyoqarashi, o‘zini anglash jarayoni, axloqiy mezonlari va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadi". Shu sababli bolalar hayotida bu bosqichda milliy ong va milliy qadriyatlarni singdirish pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi sifatidda e'tirof etiladi.

Bolaning o‘z millatiga mansublik hissini anglash, ona tilini qadrlash, milliy urf-odat va an'analarga hurmat bilan qarash milliy qadriyatlargai asoslanadi. Ilmiy manbalarda "milliy qadriyatlar xalqning asrlar davomida shakllangan ma'naviy, axloqiy, madaniy meros bo‘lib hisoblanadi" - deb keltirilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy ongni shakllantirish jarayoni murakkab nazariy tushuntirish orqali emas, balki ko‘rgazmali, hissiy, amaliy faoliyat orqali amalga oshiriladi. Bola bu yoshda o‘rganishni ko‘proq taqlid qilish, kuzatish, o‘yin va obrazli tafakkur orqali amalga oshiradi. Shu bois milliy o‘yin, ertak, qo‘shiq, sahnalashtirish, bayram tadbirlari va kundalik muloqot jarayonida tarbiyaviy ishlar olib boriladi. "Milliy ongni shakllantirishning eng muhim vositalaridan biri ma'lumotlarni tushuntirishdan iborat bo‘ladi, bu esa albatta ona tilimizning boy merosidan foydalanishni taqazo etadi". Sababi ona tili nafaqat muloqot vositasi, balki millatning ruhiy boyligi ekanligi barchaga ma'lum. Bolalarga xalq maqollari, topishmoqlari, tez aytishlari, she'rlar o‘rgatilishi orqali til boyligi kengayadi va milliy ruh singadi. Masalan, Alisher Navoiy ijodidan

bolalar uchun mos parchalarni sodda shaklda tushuntirish, milliy adabiy merosga hurmatni uyg‘otadi. Xalq og‘zaki ijodi namunalaridan Zumrad va Qimmat (yana 1-2 ertak qo‘shing) kabi ertaklar, Alpomish, Tumaris, Go‘ro‘g‘li dostonlaridan parchalarni o‘qib mazmunini tushuntirib berish bolalarda jasorat, sadoqat, mehr-oqibat, to‘g‘ri so‘zlik kabi fazilatlarni tarbiyalaydi.

Milliy ongni shakllantirishda tarixiy xotira elementlari ham muhim o‘rin tutadi. Bolalarga yurtimizning buyuk siymolari haqida yoshiga mos ravishda hikoyalar aytib berish orqali ularda faxr va g‘urur tuyg‘usi paydo bo‘ladi. Masalan, Amir Temur hayoti haqidagi asarlardan parchalar, bolalarda mardlik va adolat timsoli sifatida gavdalansa, Mirzo Ulug‘bek haqida ilm-fan va bilimga intilish namunasi sifatida ma’lumot berish bolalarda ilmga qiziqish va vatanparvarlik hissini kuchaytiradi.

Milliy qadriyatlarni bola qalbida singdirishda milliy bayramlarimiz ham alohida o‘rin tutadi. Xususan, Navro‘z bayrami orqali bolalar milliy taomlar, milliy kiyimlar, qadimiy urf-odatlar bilan tanishadi. Sumalak sayli, milliy o‘yinlar, sahna ko‘rinishlari bolalarda jamoaviylik, mehr-oqibat, do‘stlik tuyg‘ularini rivojlantiradi. Shuningdek bayram tadbirlarida bolalarning faol ishtiroki ularning o‘zligini anglashga va his qilishiga yordam beradi.

Ayniqsa milliy ongni shakllantirish jarayonida umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlik muhimdir. Ya’niy bola o‘z millatini sevishi bilan birga boshqa millat va elat vakillariga hurmat bilan qarashni o‘rganishi lozim. “Bag‘rikenglik, tinchliksevar, insonparvarlik kabi fazilatlar milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg‘unlashuvi asosida rivojlanadi”.

Eng muhimi, milliy qadriyatlar tarbiyasi oila va maktabgacha ta’lim tashkiloti hamkorligida olib borilgandagina mustahkam natija beradi. Natijada ma’naviy barkamol, milliy o‘zligini anglagan va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qaraydigan shaxsni tarbiyalash imkoniyati yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy ong va milliy qadriyatlarni shakllantirish shaxs kamolotining muhim poydevorini yaratadi. Aynan shu davrda bolada Vatanga muhabbat, ona tiliga hurmat, milliy an’ana va urf-odatlarga sadoqat kabi fazilatlar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.

2. Maktabgacha pedagogika: o‘quv qo‘llanma / Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019. – 256 b.

3. Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari: o‘quv qo‘llanma / Toshkent, 2018. – 132 b.

4. Alisher Navoiy. Xamsa / Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, turli nashrlar.

OYIN ARQALI BALALARDA INTELLEKTYAL QÁBILETLERDI RAWAJLANDIRIW

P.E.Oteniyazova - NMPI, Mektepke shekemgi tálim kafedrası úlken-oqıtıwshısı
Tolibayeva Dilnoza , Yangiboyeva Sevinchoy - NMPI, Mektepke shekemgi tálim baǵdarı talabaları

Tayanısh sózler: Oyın, mektepke shekemgi jastaǵı balalar, milliy tárbiya, sózlik qorı, iskerlik, logikalıq pikirlew.

Oyın iskerligi balalardı insaniyattıń sociallıq tájiriybesin iyelewdiń aktiv forması bolǵan tálim iskerligine tayarlaydı. Kópshilik psixologlar hámde pedagoglar oyınnıń psixologiyalıq máseleleri menen tikkeley shuǵullanıp, oyınlardıń balanı psixik kámal taptırıwdaǵı áhmiyetine bólek toqtalıp ótedi. Jánede aytıp ótiw kerek, oyın bala ushın haqıyqatlıqtı sáwlelendiriw bolıp tabıladı. Bul haqıyqatlıq balanı qorshap turǵan haqıyqatlıqtanda qızıqlı bolıp tabıladı. Oyınnıń qızıqlılıǵı onı ańlap jetiwdiń ańsatlıǵında bolıp tabıladı. Insan birden sociallıq tájiriybeni ózlestiriwge kirise almaydı. Sociallıq tájiriybelerdi aktiv iyelew ushın adam áwele jeterli dárejede sóylewdı iyelegen bolıwı, belgili ilmiy tájriybeler, uqıplar hám elementar túsiniklerdi ıyelewi kerek boladı. Bularǵa bala oyın iskerligi arqalı erisedi.

Sonday-aq, balalardıń tiykarǵı waqıtı oyın menen ótedi. Oyın mektepke shekemgi jastaǵı balalardı hár tárepleme rawajlanıwınıń zárúrli quralı, olardıń tiykarǵı iskerligi bolıp esaplanadı. Oyın procesinde bala shaxsı iskerlik sub'ekti retinde qáliplese baslaydı. Oyın uzaq dáwirlerden berli belgili ilimpazlar, pedagog psixologlar, filosoflar, sotsiologlar, etnograflar hám mádeniyat ǵayratkerleri dıqqatın ózine qaratıp kelgen aktual temadaǵı mashqalalardan biri bolıp tabıladı.

Mektepke shekemgi dáwir ushın say bolǵan oyın iskerligi balalardaǵı jámiyetlik biliw iskerliginiń qanday rawajlanıp barıwı, ilimiy izertlew juwmaqları kórsetip beredi. Oyında balalar tárbiyashınıń basshılıǵında hár qıylı háreket usılların, zat hám buyımlar haqqındaǵı bilimlerdi, olardıń sıpat hám ózgesheliklerin bilip aladı. Balalar, sonday aq waqıt qatnasıqları, uqsaslıq, teńlik sıyaqlı túsiniklerdi hám iyelep baradı. Birgelikte orınlanǵan háreketli oyınlar arqalı balalar insanlar ómirindegi, olar arasındaǵı qatnaslardı, kelisip háreket etiwdi bilip aladı, olardıń dógerek-átirap haqqındaǵı túsinikler keńeyedi. Úlken topar balalardıń oyın iskerligi hár qıylı bolaladı hám hár tárepleme rawajlanıw imkaniyatları hám keńeyedi.

Oyın balalardıń qıyalın hám oylawın rawajlandıradı, dógerek-átiraptaǵı barlıq, insanlar miyneti haqqındaǵı bilimlerin keńeytedi, shaxsda jámáátshilik sıpatların qáliplestiredi. Eger tálim procesinde 3-4 jaslı balalar dıqqatı tábiyat, insanlar haqqındaǵı konkret faktke qaratılsa, 5-6 jaslı balalarǵa tálim beriwde tiykarǵı itibar zárur baylanıslar hám qatnaslarǵa, olardı ulıwmalastırıwǵa, olardaǵı ápiwayı túsiniklerin qáliplestiriwge qaratıladı hám bular arqalı balalarda logikalıq oylaw rawajlanadı.

Balalar iyelegen bilimlerinen, aqlıy qábiletlerinen ózleriniń turli iskerliklerinde paydalanadı. Bulardıń hámmesi bala shaxsınıń qáliplesiwine tásir etedi, olarda jańa mazmundaǵı iskerlikke qızıǵıwshılıq oyanadı. Mektepke shekemgi dáwirinde bala shaxsın qáliplestiriwge qaratılǵan tárbiyalıq tásirler sonday dárejege kóteriledi, bul onıń

mektep tálimine ótiwin támiyinleydi. Kishi mektep jasında balalar ushın oqıw tiykarǵı iskerlik bolıp qaladı hám bul iskerlikti balalar jámiyetlik áhmiyetli iskerlik sıpatında ańlay baslaydı. Bala óziniń mektep oqıwshısı ekenligin túsine baslaydı. Úlkenlerdiń bala xulqına, iskerligine qoyatuǵın hám bekkemlesip baratuǵın talapların aktivlik penen dóretiwshilik penen orınlay baslaydı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar oyınları aktivlesedi jáne bul processte basqa balalar menen baylanıs quramalılasadı, temalar keneyedi hám syujetler bayıp baradı. Bunday oyınlar qanshelli hár túrli bolsa, bala sonshelli tezirek rawajlanadı jáne social rol dúnyasına kiredi. Oyın mudamı málim qaǵıydalarǵa muwapıq oynaladı. Onıń payda bolıwı ushın konventsiyaga ıye bolıw shárt emes (ob'ektlerdiń atınıń ózgertiw, ol oyın iskerligi procesinde payda boladı); Oyın dawamında ob'ektlerdiń atınıń ózgertiwdiń intellektual háreketiniń zárúrli strukturalıq bólegi - bul oyda sawlelendiriw.

Balalardıń oyınları arqalı olarda sociallıq paydalı, yaǵnıy joqarı insanıy páziyletlerdi tárbiyalaw múmkin. Bunnan tısqarı, egerde biz balalardıń oyın xızmetlerin sırttan baqlasaq, oyın procesinde olardıń barlıq jeke páziyletleri (kimniń nege kóbirek qızıǵıwı, qábileti, erk temperamenti) anıq aydın kórinetuǵınlıǵın bayqaymız.

Sonıń ushın balalardıń oyın iskerlikleri olardı individual túrde úyreniw ushın júdá qolay qural bolıp tabıladı. Kishi mektepke shekemgi jastaǵı balalar ádetde ózleri jalǵız oynaydı. Predmetli hám konstruktorlı oyınlar arqalı bul jastaǵı balalar ózleriniń aqıl, yad, kóz-qaras, oylaw hámde háreket imkaniyatların rawajlandıradı. Syujetli rolli oyınlarda balalar tiykarınan ózleri har kúni kórip júrgen hám baqlap júrgen úlkenlerdiń is-háreketlerin sáwlelendiredi.

Paydalanılgan ádebiyatlar:

1. «Maktabgacha yoshda bólgan balalar ushın rivojlantiruvchi o'yinlar» Ota-onalar va pedagoglar ushın qo'llanma, Rivojlantirish akademiyasi, Moskva, 1997 yil.

2. Jumasheva G. X. Balalarǵa qaraqalpaq tilin úyretiwde didaktikaliq oyinlardan paydalaniw. N. «Bilim», 1997.

3. Jóraev S, Qodirov H. Kichkintoylar nutqini óstirish. T. , Óqituvchi. 1995 y.

OYÍN ARQALÍ BALALARDA ELEMENTAR MATEMATIKALÍQ KÓNLIKPELERIN QÁLIPLESTIRIW

Orınbaeva Nargiza Madiyarovna - Qońırat rayonı 24-sanlı MSHBSH tárbiyashısı

Annotaciya: Bul maqalada mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń logikalıq oylawın rawajlandırıwda didaktikalıq oyınlardıń ornı, san hám sanaw, forma hám keńislik kózqarasların qáliplestiriwdiń nátiyjeli usılları sáwlelendirilgen.

Tayanısh túsinikler: Didaktikalıq oyın, elementar matematika, mektepke shekemgi bilimlendiriw, logikalıq pikirlew, interaktiv metodlar, geometriyalıq figuralar, muǵdar.

Zamanagóy bilimlendiriw sistemasında balalardı hár tárepleme rawajlandırıw tiykarǵı wazıypalardan biri esaplanadı. Ásirese, mektepke shekemgi bilimlendiriw basqıshı shaxstıń intellektuallıq, sociallıq hám psixologiyalıq rawajlanıwında sheshiwshi áhmiyetke iye. Usı kózqarastan, balalarda elementar matematikalıq túsiniklerdi qáliplestiriw áhmiyetli pedagogikalıq baǵdar sıpatında qaraladı.

Matematika tek esap-kitap islew quralı emes, al logikalıq pikirlew, analizlew, salıstırıw, uliwmalastırıw sıyaqlı aqılıy operaciyalardı rawajlandırıwshı áhmiyetli faktor. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar abstrakt túsiniklerdi qabıllawda qıyınshılıq kóretuǵını sebepli, matematikalıq bilimlerdi oyın iskerligi arqalı beriw eń nátiyjeli usıl esaplanadı.

Oyın bala ushın tábiyiy hám jetekshi iskerlik bolıp, áyne oyın procesinde bala dúnyanı ańlaydı, jańa bilim hám kónlikpelerdi ózlestiredi. Sonıń ushın didaktikalıq oyınlar arqalı matematikalıq túsiniklerdi qáliplestiriw pedagogikanıń áhmiyetli wazıypalarınan biri.

1. Matematikalıq kózqaraslardı qáliplestiriw bagdarları

1.1. Muǵdar hám sanaq túsinikleri. Balalarda muǵdarlıq tusiniklerdi qaliplestirió – matematikalıq raóazhlanyódyng baslanǵısh basqıshı. Bul proceste bala tómendegi túsiniklerdi ózlestiredi: kóp hám kem; teń hám teń emes; bir hám kóp; sanlardıń izbe-izligi. Mısalı, oyın dawamında balalarga birneshe oyınshıqlar berilip, "Qaysısı kóp?" yamasa "Neshe qaldı?" sıyaqlı sorawlar beriledi. Bul arqalı bala sanaw hám salıstırıwdı úyrenedi.

1.2. Shama túsinigi. Úlkenlikti ańlaw balada salıstırıw kónlikpesin rawajlandıradı. Bala buyımlardı tómendegi ólshemler tiykarında salıstıradı: uzın-qısqa; biyik-pás; keń-tar. Máselen, hár qıylı uzınlıqtaǵı tayaqshalardı salıstırıw arqalı bala vizual hám ámeliy túrde shamanı ańlaydı.

1.3. Geometriyalıq figuralar. Balalar dáslep ápiwayı geometriyalıq figuralar menen tanısadı: dóńgelek, kvadrat, úshmúyeshlik, tuwrimúyeshlik.

Didaktikalıq oyınlar járdeminde bala: formalardı ataw; olardı parıqlaw; real ómirdegi predmetler menen baylanıstırıwdı úyrenedi. Máselen, "Qaysı buyım sheńber formasında?" oyını arqalı bala qorshagan ortalıqtı baqlaydı.

1.4. Keńisliktegi túsinikler. Keńislik túsinikleri balanıń átirapın ańlawına járdem beredi: oń-shep; joqarıda-tómende; aldında-artta. Bul túsinikler háreketli oyınlar arqalı nátiyjeli úyretiledi. Mısalı, "Oń tárepke júr," "Topti stol ústine qoy" sıyaqlı tapsırmalar.

1.5. Waqıt túsinigi. Waqıttı ańlaw quramalı process bolıp, ol basqıshpa-basqısh qáliplesedi: kún hám tún; azanda, túste, keshte; hápte kúnleri; máwsimler. Bul proceste vizual materiallar, súwretler hám kúndelikli rejim zárúr rol oynaydı.

Didaktikalıq oyınlar balalardıń bilim alıw procesin tábiyiy hám qızıqlı halatqa keltiredi. Oyın dawamında:

• bala erkin pikirleydi;
• qátelikten qorıqpaydı;
• óz betinshe qarar qabil etedi;
• aktiv qatnasadı.

Mısalı: "Dúkan" oyını sanaw hám ápiwayı esaplawdı úyretedi; "Tangram" oyını - geometriyalıq pikirlewdi rawajlandıradı; "Mozaika" – eleslew hám dóretiwshilikti arttıradı.

Didaktikalıq oyınlar tek ǵana matematikalıq bilimlerdi emes, al sóylew, yad, dıqqat hám sociallıq kónlikpelerdi de rawajlandıradı. Matematikalıq bilimlerdi nátiyjeli úyretiw ushın tómendegi metodlar qollanıladı:

1. Barmaq oyınları. Bul oyınlar arqalı balalar sanlardı ańsat yadlap aladı. Ritmli háreketler yadtı bekkemleydi.

2. Háreketli oyınlar. Fizikalıq iskerlik penen baylanıslı oyınlar balalarda qızıǵıwshılıqtı arttıradı. Mısalı: "Kim tez sanaydı?," "Neshe qádem júrdi?"

3. Logikalıq oyınlar. Balalardıń oylawın rawajlandıradı: "Artıǵın tabıń"; "Ne jetispey atır?,"

4. Vizual hám ámeliy metodlar. kartochkalar; oyınshıqlar; konstruktorlar; tábiyiy predmetler (tas, japıraq, miywe).

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi bilimlendiriwde matematikalıq kózqaraslardı qáliplestiriw procesi oyın menen únles halda shólkemlestiriliwi zárúr. Oyın – bul tek kewil ashar is emes, al kúshli bilim beriw quralı.

Didaktikalıq oyınlar arqalı: bala matematikalıq túsiniklerdi ańsat ózlestiredi; oniń intellektual potencialı rawajlanadı; dóretiwshilik hám logikalıq pikirlew qáliplesedi. Sol sebepli tárbiyashılar hám ata-analar balalar menen islewde oyın texnologiyalarınan keń paydalanıwları kerek. Kúndelikli turmıstaǵı ápiwayı jaǵdaylardı da oqıw procesine aylandırıw arqalı balalarda matematikalıq qızıǵıwshılıq hám bilimlerdi bekkemlew múmkin.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Sh. Mirziyoyev. "Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarori.
2. P. Yusupova. "Maktabgacha yoshdagi bolalar pedagogikasi". Toshkent, "O‘qituvchi", 1993.
3. F. Qosimov. "Maktabgacha ta’lim muassasalarida matematikadan mashg‘ulotlar". Toshkent, 2010.
4. Z. Nishanova, G. Alimova. "Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi". Toshkent, 2006.
5. L.G. Peterson. "Igralochka: Practical course of mathematics for preschoolers". (Metodik qo‘llanma).

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA BOLALARNI MILLIY O‘YINLAR ORQALI VATANPARVARLIK VA QADRIYATLARNI SINGDIRISH

Allambergenova Nigora Muratbayevna – Qo‘ng‘irot tumani 19-sonli MTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasida o‘zbek xalq milliy o‘yinlarining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Milliy o‘yinlar orqali bolalarda vatanparvarlik, milliy g‘urur, jamoaviylik va ajdodlar merosiga hurmat tuyg‘ularini shakllantirishning pedagogik usullari tahlil qilingan. Shuningdek, MTT o‘quv-tarbiya jarayonida milliy o‘yinlardan foydalanish bo‘yicha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, milliy o‘yinlar, vatanparvarlik, qadriyatlar, ma’naviy tarbiya, "Ilk qadam", jismoniy faollik, ajdodlar merosi, xalq pedagogikasi.

Ключевые слова: Дошкольное образование, национальные игры, патриотизм, ценности, духовное воспитание, "Первый шаг," физическая активность, наследие предков, народная педагогика.

Keywords: Preschool education, national games, patriotism, values, spiritual education, "First Step," physical activity, ancestral heritage, folk pedagogy.

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni har tomonlama yetuk, intellektual salohiyatli va eng muhimi, o‘z Vataniga sadoqatli qilib tarbiyalash ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim bosqichi bu jarayonda muhim o‘rin tutadi. Chunki bolalik davri inson shaxsining poydevori qo‘yiladigan, uning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy xulq-atvori shakllana boshlaydigan eng muhim davrdir. Shu bois aynan shu bosqichda bolalarga milliy qadriyatlarni singdirish, ularda milliy o‘zlikni anglash va Vatanga muhabbat tuyg‘usini shakllantirish zarur.

Milliy o‘yinlar esa bu jarayonda samarali pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. Ular xalq pedagogikasining ajralmas qismi bo‘lib, asrlar davomida xalqimizning turmush tarzi, urf-odatlari, an’analari va ma’naviy qadriyatlari asosida shakllangan. Milliy o‘yinlar orqali bolalar nafaqat jismoniy rivojlanadi, balki ularda axloqiy fazilatlar, ijtimoiy ko‘nikmalar va milliy ong ham shakllanadi.

Masalan, “Oq terakmi, ko‘k terak”, “Kim oladi-yo, shig‘ay-yo”, “Lanka” kabi o‘yinlar bolalarda chaqqonlik, tezkorlik, diqqat va sabr kabi sifatlarni rivojlantirish bilan birga, ularda jamoada ishlash, o‘zaro hurmat va do‘stlik kabi muhim fazilatlarni ham shakllantiradi.

Vatanparvarlik tuyg‘usi bolada birdaniga paydo bo‘lmaydi, balki u kichik yoshdan boshlab bosqichma-bosqich shakllanadi. Avvalo bola o‘z oilasiga mehr qo‘yadi, so‘ngra bog‘chasi, mahallasi va nihoyat o‘z Vataniga nisbatan sadoqat hissini his eta boshlaydi. Milliy o‘yinlar aynan shu jarayonni tabiiy va samarali tarzda qo‘llab-quvvatlaydi. Chunki o‘yin davomida bola o‘z milliy muhitini his qiladi, ona tilida muloqot qiladi, milliy sanamalar va aytishuvlar orqali o‘z

madaniyatiga yaqinlashadi. Bu esa unda milliy g‘urur va iftixor tuyg‘usini shakllantiradi.

Bundan tashqari, milliy o‘yinlar bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida ham muhim rol o‘ynaydi. Jamoaviy o‘yinlar orqali bolalar o‘zaro muloqot qilishni, boshqalar bilan hisoblashishni, qoidalarga rioya qilishni o‘rganadilar. Har bir o‘yinning o‘ziga xos qoidalari mavjud bo‘lib, ularga amal qilish bolalarda mas’uliyat, halollik va intizomni shakllantiradi. Masalan, o‘yin qoidalarini buzgan bola o‘yindan chetlatilishi yoki “jarima” olishi mumkin, bu esa unda adolat tushunchasini mustahkamlaydi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida milliy o‘yinlardan samarali foydalanish uchun pedagoglar ularni to‘g‘ri tanlash va maqsadga muvofiq tashkil etishlari lozim. O‘yinlar bolalarning yosh xususiyatlariga mos, sodda va qiziqarli bo‘lishi kerak. Shuningdek, o‘yin jarayonida ko‘rgazmali vositalardan, masalan, milliy liboslar, an’anaviy buyumlar va o‘yin anjomlaridan foydalanish bolalarda qiziqishni yanada oshiradi. O‘yin davomida sanamalar, tez aytishlar va dialoglardan foydalanish esa bolalarning nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Milliy o‘yinlarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish ham muhim ahamiyatga ega. Ularni jismoniy tarbiya, nutq rivoji, musiqa va atrof-muhit bilan tanishtirish mashg‘ulotlari bilan uyg‘unlashtirish orqali ta’lim samaradorligini oshirish mumkin. Shu bilan birga, har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, faol bolalarni yetakchi sifatida jalb qilish, tortinchoq bolalarni esa asta-sekin o‘yinga qo‘shish pedagogik jihatdan to‘g‘ri yondashuv hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, milliy o‘yinlar maktabgacha ta’lim tizimida bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularda milliy qadriyatlarga hurmat, ijtimoiy faollik va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular orqali bolalarda sog‘lom turmush tarzi, jamoaviylik, halollik va mas’uliyat kabi muhim fazilatlar shakllanadi. Shu sababli tarbiyachilar milliy o‘yinlardan samarali foydalanib, ularni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirishlari zarur. Faqat shundagina biz o‘zligini anglaydigan, milliy qadriyatlarni qadrlaydigan va Vataniga sadoqatli avlodni tarbiyalashga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent, 2019-yil.

2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Toshkent, 2022-yil.

3. Sattorov U. “O‘zbek xalq o‘yinlari”. Toshkent, "O‘qituvchi", 2001.

4. Usmonxo‘jayev T.S., Xo‘jayev F. “Harakatli o‘yinlar”. Toshkent, “O‘qituvchi”, 1992.

5. Shodmonova Sh. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi”. Toshkent, 2008.

6. Qurbonova M. “Bolalarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash metodikasi”. Metodik qo‘llanma. Toshkent, 2015.

MILLIY URF-ODATLAR, AN’ANALAR, UDUMLAR, MAROSIMLARNING TARBIYA VOSITASI SIFATIDAGI O‘RNI

Z.B.Seytekova - Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
D.Q.Janabayeva - Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Tayanch tushunchalar: milliy urf-odatlar, ta’lim-tarbiya, etika, estetika, jahongashtalar, maqollar.

Ключевые понятия:: национальные обычаи, традиции, воспитание, этика, эстетика, заблуждения, пословицы, поговорки.

Mamlakatimiz o‘ziga xos turli milliy urf-odat, an’analarga boy ulkan mamlakat. Xo‘sh, “milliy urf-odat", "milliy- ananalar" yoki qadriyatlar" deganda iimalar ko‘zda tutiladi? Ularning aniq, bir o‘lchovi, mezoni bormi? Biz XXI asrda yashayabmiz.

Qadriyat so‘zi alohida e’tibor va e’zozga ega bo‘lgan odat ma’nosini anglatar ekan, u bir xalq ichida emas, barcha xalqlar tomonidan e’tirof etilsa, oliy maqom kasb etadi. O‘zbekiston zaminida yashovchi xalqlarga mansub kattayu kichikka birdek salom berish, keksalarni e’zozlash, qo‘shniga hurmat, qarindoshga oqibat, bolaparvarlik, mehmonni ikrom etish, dini va millatidan qat’i nazar Bani bashar avlodiga uning, avvalo, inson ekanligi e’tiboridan bag‘rikeng munosabatda bo‘lish kabi fazilatlar asrlar davomida jahon tamadduni sahifalariga zarhal harflar bilan bitilgan.

Ikkinchi jahon urushida O‘zbekistonga ko‘chirilgan kattayu kichikka ko‘rsatilgan mislsiz mehr-oqibat tillarda doston bo‘lgan. Ona xalqimiz yetimlarni bag‘riga bosib, ular bilan bir burda nonini baham ko‘rib, minglab insonlarning hayoti va hayotdagi munosib o‘rnini saqlab, yaxshilikning oliy namunasini namoyon qilgani ma’lum va mashhur haqiqat. Yetim so‘zi arab tilidan tarjima qilganda “yolg‘iz, yagona”, degan ma’noni anglatadi. Bu so‘z urush yillarida yurtimizda o‘z ma’nosidan uzoqlashdi. Manbalarga ko‘ra, O‘zbekistonga urush o‘choqlaridan ko‘chirilgan 200 ming murg‘ak bolaning barchasi oilali, boshpanali bo‘ldi.

Islom dini ko‘rsatmalarida yetimlarga mehr ko‘rsatish jannatiy fazilat sifatida e’tirof etilgan. Hadisi sharifda Muhammad alayhis-salom: “Men va yetimga kafillik qiluvchi, ya’ni yetimga g‘amxo‘rlikni o‘z zimmasiga oluvchi jannatda yonma-yon bo‘lamiz”, deya ikki barmoqlarini juftlashtirib ko‘rsatdilar. Qo‘limizdagi ikki barmoq bir-biriga qanchalik yaqin bo‘lsa, yetimni bag‘riga bosuvchilar ham olamlar sarvari bilan jannatda shunchalar yaqin turar ekanlar.

Islom dinining asrlar davomida bashariyatni ezgulikka, ma’rifatga chorlab kelayotgan, yillar davomida hayotbaxsh ma’nolari kishilar qalbidan o‘rin olib, tarixning turli murakkab onlarida ham benazir hamdam, dillarga malham bo‘lib, hazrat

Alisher Navoiy ta’biri bilan aytganda, turmushiga ro‘zg‘or safoligini, dunyoqarashiga hidoyat ziyosini olib kirayotgan tushunchalarini diniy qadriyatlar, deb ataymiz. Bu qadriyatlar imon, e’tiqod, vijdon, diyonat, ma’naviyat kabi o‘lmas va yengilmas tuyg‘ular samarasidir. Bu qadriyatlar oliy darajadagi odob-axloq, bilim va ma’rifatning asosidir. Ularda tinchliksevarlik, haqsevarlik, insonparvarlik, ma’rifatparvarlik, mehnatsevarlik hamda bunyodkorlik kabi umuminsoniy, deya e’tirof etilgan, jahon tamadduni taraqqiyotiga bemisl ulush qo‘shgan an’analar hosilasi mujassam.

Kezi kelganda milliy va diniy qadriyatlarimiz o‘zaro chambarchas bog‘lanib ketganini, ularni bir-biridan ajratish mushkulligini ta’kidlash joiz. Ayniqsa, ko‘p asrlar mobaynida xalqimiz qalbidan chuqur joy olib, hayot ma’nosini anglash, milliy madaniyat, turmush tarzimiz, qadriyatlarimiz, urf-odat va an’analarimizni bezavol saqlashda muqaddas dinimiz qudratli omil bo‘lib kelmoqda. Zero, insoniylik, mehr-oqibat, halollik, oxiratni o‘ylab yashash, yaxshilik, mehr-shafqat singari xalqimizga mansub bo‘lgan fazilatlar aynan ana shu zaminda ildiz otadi va rivojlanadi.

Sir emaski, qadriyat masalasi islomda ibodat darajasiga ko‘tarilgan. Ibodatlar mohiyatida esa qadriyatlarni muhofaza qilish yotadi. Masalan, Qur’oni karim va hadisi shariflarda ota-onaga yaxshilik qilish ta’kidlangan. Bu qadriyat savobi ulug‘ amallardan hisoblanadi. Shoir ta’kidlaganidek,

“Otang bilan onang qalbi o‘tar Ka’ba tavofidin,

Alar ko‘nglin shod etolsang bu xizmat ham ibodatdir”.

Islomdagi besh asosning mohiyatiga e’tibor qaratilsa, ularning barchasi insoniyat uchun qadriyat hisoblangan ezguliklarga chorlashi ma’lum bo‘ladi. Masalan, imonning eng kichik belgisi yo‘ldan kishilarga ozor beradigan narsani olib tashlash, deyiladi. Islom asoslari insoniyatni yomon va buzg‘unchi ishlardan qaytarishi qayd etilgan. Savob uchun ochlik va tashnalikni iroda qilsa-yu yomonliklardan tiyilmasa, bunday mashaqqatdan hech qanday manfaat yo‘qligi, savob uchun ulug‘ ziyoratga borsa-yu ammo tilini buzuq so‘zlar, o‘zini fisqu fujur ishlardan tiymasa, hatto uzoq davom etgan safaridan ham foyda bo‘lmasligi ta’kidlangan. Daromadining qirqdan birini ehtiyojmand kishilarga beraman desa-yu, bu daromad nopok yo‘llardan kelgan bo‘lsa yoxud nopok yo‘llarga sarflansa, savob qilaman, deb gunoh va jinoyatga botib ketishi haqida ogohlantirilgan. Demak, islomda savob va qadriyat tushunchalari o‘zaro chambarchas bog‘langan.

O‘zini imonli, deb hisoblovchi har bir inson atrofdagilarga faqat ezgulik ulashib, kishilarga ozor beradigan ishlardan o‘zini tiyishi lozim. Bu borada Alisher Navoiy insoniyatga ibratdir. So‘z sultonining umrini buyuk ishlarga bag‘ishlashiga sabab bo‘lgan tuyg‘u komil imon edi. Shuning uchun hazrat: “Naqdi jon chiqqanda imon gavharin ko‘nglimg‘a sol, Aylagil jondin judo, lek etma imondin judo”, deya munojot qildi.

Qadim-qadimdan zaminimizda ulug‘langan qadriyatlardan biri bu kattaga hurmat, rahbarga itoat, qonunga rioyatdir. Har bir imonli inson yoshi ulug‘larni e’zozlashi, rahbarlarga bo‘ysunishi, davlat va jamiyat qonun-qoidalariga amal qilishi o‘ta muhim. Ayni paytda islom olamining ba’zi nuqtalarida yuz berayotgan parokandalik va ziddiyat, ixtilof va adovat, halokatning asosiy sabablaridan biri aynan shu kabi tushunchalarning barbod bo‘lganidandir. “Kattalarimizni hurmat, kichiklarimizga shafqat qilmaganlar bizdan emas”, “Baraka kattalaringiz bilan birga”, “Bir qavmning mo‘tabar kishisi kelsa siz ham uni izzat-ikrom qiling”, “Kim sultonni xorlasa, Alloh uni xorlaydi” mazmunidagi hadislar mazkur fikrlarga isbot bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika T.: Tafakkur bo‘stoni 2013
2. Yuldoshev J. “Ta’lim yangilanish yo‘lida” T.: O‘qituvchi. 2000 yil

3. “Ilk Qadam” Davlat o‘quv dasturi. T. : 2022.
4. O‘zbekirton Respublikasi Ill va Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. T.: 2018.

MEKTEPKE SHEKEMGI SHOLKEMLERDE KITAP OQIW MÁDENIYATI HÁM ONIN TÁSIRI

Z.B.Seytekova - Mektepke shekemgi talim kafedrasi oqitiwshisi
A.Jienbaeva Sh.Bazarbayeva - Mektepke shekemgi talim baǵdarı 2-b kurs talabalari

Tayanish sózler: kitap oqıw mádeniyatı, ruwxıylıq, bilim, tárbiya, oqıwshı, jeke rawajlanıw, oylaw qábileti, til baylıǵı, ruwxıy baylıq, sanlı ásir, oqıw mádeniyatı, kitap tásiri, ruwxıy tınıshlıq, milliy mádeniyat.

Ключевые слова: культура чтения, духовность, знания, воспитание, ученик, личностное развитие, способность к мышлению, словарный запас, духовное богатство, цифровое влияние, культура чтения, влияние книг, духовное спокойствие, национальная культура.

Annotation: This article discusses the culture of reading and its impact on individuals. The culture of reading plays a significant role in gaining knowledge and developing a person’s spiritual world. The article examines how reading influences personal development, expands vocabulary, enhances critical thinking skills, and contributes to spiritual purification. It also highlights the importance of preserving the habit of reading in the era of digital technologies and fostering this culture from early childhood.

Búgingi kúnniń jedellik penen rawajlanıp atırǵan málimleme ásirinde kitap oqıw mádeniyatı insan hám jámiyettiń rawajlanıwında áhmiyetli orın iyeleydi. Kitap - bilim, aqıl, tárbiya hám ruwxıy baylıqtıń deregi. Kitap oqıw arqalı adam tek bilim almaydı, sonıń menen birge dúnyanı tanıydı, ózin rawajlandıradı hám ruwxıy dúnyasın bayıtadı. Kitap oqıw mádeniyatı - bul, insannıń oqıwǵa bolǵan múnásibeti, oqıw mádeniyatı, oqıw dáwirleri hám oqılǵan maǵlıwmatlardı túsinip, onı turmısqa qollay alıw qábileti. Kitap oqıw mádeniyatı balalıq dáwirden payda boladı. Kitap oqıw adamnıń logikalıq oylaw qábiletin, yadta saqlaw qábiletin, til boyınsha sóz baylıǵın hám kórkem ónerge, estetikaǵa bolǵan sezimin arttıradı.

Oqıwshı adam ózin-ózi túsinedi, qızıǵıwshılıq sheńberi keńeyedi, hár bir jańa kitap onı jańa maǵlıwmatlar menen bayıtadı.Búgingi texnologiya ásirinde, internet hám sanlı qurallardıń keń tarqalǵan waqtında kitap oqıw mádeniyatın saqlaw hám rawajlandırıw ushın gúres kerek. Sebebi kópshiligimiz waqtımızdı ekran aldında ótkeremiz, biraq kitap oqıw - ruwxıy tınıshlıq beredi, oyǵa batıradı hám jeke dárejemizdi kóteredi. Kitap oqiwdin insanǵa tásiri:

1. Ruwxıy tásiri: Kitap adamnıń ruwxıy dúnyasın bayıtadı, onı jaqsılıqqa, hadallıqqa, sabırlılıqqa úyretedi.

2. Bilimlilik tásiri: Hár bir oqılǵan kitap jańa bilim, jańa túsinikler beredi. Oqıwshı adam kóp nárseden xabardar boladı.

3. Til boyinsha tásiri: Kitap oqiw til baylıǵın asıradı, durıs sóylew hám jazıw mádeniyatın qáliplestiredi.

4. Psixologiyalıq tásiri: Kitap oqıw tınıshlıq, sabrılıq hám pozitiv pikirlew qábiletin beredi.

Kitap oqıw mádeniyatın qáliplestiriwde ata-analar hám muǵallimlerdiń roli sheksiz. Eger ata-ana ózi kitap oqıp, perzentine órnek bolsa, bala da kitap oqıwdı ádet etedi. Mektep dáwirinde bolsa muǵallimler oqiwshilarda kitap penen islew, oqilgan shiǵarma boyinsha pikir alısıw, talqılaw arqalı sın kózqarastan pikirlewdi rawajlandıradı. Kitap oqiw mádeniyatı - jeke hám jámiyetlik jetilisiwdiń tiykarı. Kitaptı ómiriniń bir bólegi dep bilgen insan hár bir iske juwapkershilik penen qatnas jasaydı, oy-pikiri keń, sózi bay hám ruwxıy jaqtan joqarı boladı.Sonday-aq, kitap oqıw - milliy mádeniyattı, tildi, tariyxtı saqlap qalıwdıń eń nátiyjeli jolı. Kitaplar arqalı biz xalqımızdıń tariyxı, ádebiyatı, úrp-ádetleri, shayır hám jazıwshılardıń dóretiwshiligi menen tanısamız. Bul bolsa jas áwladta milliy maqtanısh, watansúyiwshilik hám ózlikti ańlaw sezimin qáliplestiredi.Búgingi sanlı dáwirde kitap oqıw mádeniyatın rawajlandırıw ushın tómendegi ilajlar áhmiyetli: Kitapqumarlıq kúnleri, ádebiy kesheler shólkemlestiriw;

Mekteplerde "Eń belsendi kitapqumar," "Eń qızıqlı shıǵarma" tańlawların ótkeriw; Elektron kitaplar hám audiokitaplar arqalı oqiw imkaniyatların keńeytiw; Jaslar arasında kitapqumarlıq dógereklerin hám klubların shólkemlestiriw. Bunday baslamalar tek ǵana kitap oqıw ádetin úgit-násiyatlap qoymastan, al jámiyette oqıwǵa qızıǵıwshılıq hám ruwxıy ortalıqtı bekkemleydi.Kitap oqıw mádeniyatı insan turmısınıń ajıralmas bólegine aylanǵanda, jámiyette ruwxıy oyanıw, intellektuallıq rawajlanıw hám mádeniyattıń joqarılawı júz beredi. Kitap oqimaǵan insan ózin bilimnen, tájiriybeden, pikirlew keńliginen ayıradı. Sonıń ushın da hár bir insan óz ómirinde oqıw hám úyreniwdi turaqlı ádetke aylandırıwı zárúr.Kitap oqıw tek bilim alıw quralı emes, al insannıń ruwxıy dúnyasın tárbiyalaydı, pikirin bayıtadı, durıs jol kórsetetuǵın turmıs mektebi bolıp esaplanadı. Ullı oyshıl Áliysher Nawayı da óz shıǵarmalarında ilim hám kitaptıń áhmiyetine úlken itibar qaratqan. Onıń "Ilimsiz adam haywan" degen sózi kitap oqıwdıń qanshelli áhmiyetli ekenin ańlatadı. Sonday-aq, Abdulla Avloniy "Milletti tárbiyalaw - bul milletti saqlaw" degen. Demek, kitap oqıw arqalı insandı tárbiyalaw, jas áwladtı bilimli, pikirlew sheńberi bay insan etip kamalǵa keltiriw - jámiyetti rawajlandırıwǵa xızmet etedi.Búgingi jaslar arasında kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtı arttırıw ushın tek ǵana mektep hám joqarı oqıw orınları emes, al shańaraqlar da belsendi bolıwı kerek. Ata-analar hár kúni perzentleri menen birgelikte oqıw, shıǵarmalar boyınsha sáwbetlesiw, olardıń pikirlerin tıńlaw arqalı oqıwǵa mehir oyatıwı múmkin.Kitap oqıw ádetin qáliplestiriwde milliy qádiriyatlar, xalıq awızeki dóretiwshiligi, ápsana hám ertekler de úlken áhmiyetke iye. Ásirese, balalıqtan baslap kitap oqıwǵa úyretilgen bala keleshekte bilimli, zıyalı, keń dúnyaqarasqa iye insan bolıp jetilisedi.Jámiyette kitapqumarlıqtı rawajlandırıw ushın tómendegi faktorlar áhmiyetli:

Jaslar arasında "Kitapqumarlar háptelikleri"n shólkemlestiriw;

Jazıwshılar, shayırlar menen ushırasıwlar ótkeriw;

Kitapxanalardı zamanagóylestiriw hám olardı jaslar ushın tartımlı orınǵa aylandırıw;

Sociallıq tarmaqlarda kitapqumarlıq háreketlerin úgit-násiyatlaw. Kitap oqıw mádeniyatı - bul xalıqtıń ruwxıy kelbeti, millettiń mádeniy dárejesin joqarı kóteredi. Kitap oqıw mádeniyatı - bul milliy hám ruwxıy mádeniyatımızdıń ajıralmas bólegi. Hár bir adam kitaptı súyip oqıwdı ádet etse, jámiyette bilimli, mádeniyatlı shaxslar kóbeyedi. Sonıń ushın da biz kitap oqıw mádeniyatın balalardıń erte jasınan baslap qáliplestiriwimiz kerek. Kitap oqıw ádetin qáliplestiriw hár bir shańaraq, bilimlendiriw mákemesi hám pútkil jámiyettiń minneti bolıp esaplanadı. Kitap - bul insannıń eń jaqın dostı, ruwxıy baylıq deregi hám millet kelesheginiń kepili.Solay eken, hár birimiz kitap oqıwdı ómirimizdiń ajıralmas bólegine aylandırıwımız, ózimizde hám átirapımızdaǵılarda kitapqumarlıq mádeniyatın qáliplestiriwimiz kerek. Sebebi kitap - mánawiyat aynası, millettiń joqarıǵa jeteklewshi kúshi bolıp esaplanadı.

Paydalanilǵan ádebiyatlar

1. Kitap qumarlıq mádeniyatı. - Tashkent: "Óqituvchi" baspası, 2019.
2. Pedagogika / M. Ochilov tahriri ostida. - Tashkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Uliwma pedagogika / R. Xasanboeva hám basqalar. - Tashkent: Ilm Ziyo, 2018.
4. Balalar ádebiyatı hám kórkem oqıw. - Tashkent: Sharq, 2017.

ZAMANAGÓY BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA STEAM TÁLIMINIŃ ÁHMIYETI HÁM NÁTIYJELILIGI

Ulıkpanova.A.K - NMPI Mektepke shekemgi tálim kafedrası oqıtıwshısı

Ermaǵanbetova Muslima - NMPI. Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 2 - kurs talabası.,

Jumamuratova Anargul - NMPI. Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 2 - kurs talabası

Tayanısh túsinikler: Maktabgacha ta’lim, STEAM ta’limi, texnologiya tajriba, ART.

Ключевые слова: Дошкольное образование, STEAM-образование, технология, опыт, ART.

Keywords: preschool education, STEAM education, technology experience, ART.

Zamanagóy dúnyada ilim hám texnologiyalardıń jedel rawajlanıwı nátiyjesinde bilimlendiriw sistemasında da jańasha qatnasıqlarǵa talap artıp barmaqta. Sol sebepli , STEAM tálimi búgingi kúnde áhmiyetli baǵdarlardan biri esaplanadı. Bul kózqaras balalardı real mashqalalardı sheshiwge úyretiw menen birge, olardıń sın kózqarastan hám dóretiwshilik pikirlew qábiletin rawajlandırıwǵa, anıq pánler, texnologiya, injenerlik, kórkem óner hám matematika pánlerin bir-birine baylanıstırǵan halda alǵan barlıq bilimlerin turmısta qollanıwǵa, oy-pikirin, kózqarasın rawajlandırıwǵa, erkin pikirlewge, jedellikke xızmet etedi.STEAM táliminiń tiykarı bolǵan STEM modeli dáslep 1990-jıllarda AQShta rawajlana baslaǵan. Bul koncepciya ilim hám texnologiya

tarawlarındaǵı bilimlendiriw sistemasın reformalaw hám studentler ámeliy mashqalaların. STEAM Amerikada islep shıǵılǵan bolip pán, texnologiya, injenerlik hám matematika sıyaqlı pánlerdi birlestirip STEM (pán, texnika, injenerlik hám matematika) sisteması sol tárzde qáliplesti. Keyinirek buǵan Art qosıldı hám endi STEAM aqırına toliq qáliplesti.

STEAM bul-S -science, T- technology, E- engineering, A- art hám M-mathematics. Anglichan tilinen ózbek tiline awdarma qilǵanda usınday boladi: ilim-pán, texnologiya, injenerlik, kórkem-óner hám matematika.Science (Pán)-Bul tabiyiy pánler birlespesi bolip bunda tábiyat qubilislari ham qorshaǵan ortaliqtı úyreniwge qaratilǵan bilimler sistemasi bolip esaplanadi.

Technology (Texnologiya)– texnik qurallar menen islesiw, jańa texnologiyalar arqalı modellestiriw, hám proektlestiriw, sol menen bir qatarda jańa robotlar jaratiwdı óz ishine aladı.

Engineering (İnjenerlik)-qurılıs hám konstruksiyalar jaratiw arqalı hár túrli maketlerdi jaratiwdi óz ishine aladi.

Art (Kórkem óner)- tiykarın proektlestiriwdiń dóretiwshilik jantasıwı shólkemlestirilip, bunda eń dáslep shınıǵıw yamasa processtiń prototipi jaratıladı.

Mathematics (Matematika)- esaplaw matematikalıq bilimlerdi ózlestiriw arqalı logikaliq oylaw hám pikirlewin rawajlandiriwǵa qaratilǵan bilimler sisteması bolip tabiladi. STEAM - házirgi kúnde dúnya tálim sistemasınıń eń tiykarǵı innovasiyalıq metodlarınan biri esaplanıp, usı metod járdeminde pánler ayrıqsha tarmaqlarda emes, al integrasiyalasqan jaǵdayda, ulıwma baylanısta kórsetip úyretiledi. Mektepke shekemgi tálimde steam texnologiyasi pániniń waziypası – talabalarga STEAM tálim texnologiyasınan paydalanıw usılların úyretiw, STEAM tálim texnologiyasın tálim-tárbiya processinde qollawda túrli iskerliklerdi integrasiyalaw, mektepke shekemgi jastaǵı balalardı erte izertlewshilik iskerligine tayarlaw wazıypaların orınlaydı. STEAM balalarda mashqalalardı túsiniw, dóretiwshilik hám kritikalıq pikirlew sıyaqlı ózgeshelikler hám kónlikpelerdi rawajlandırıwǵa járdem beredi. Bul bolsa, keleshekte balalarda turmıslıq mashqalalardı sheshiwge járdem beredi.

Búgingi kúnde STEAM - tálim dunyadaǵı tiykarǵı tendensiyalardan biri sıpatında rawajlanbaqta hám ámeliyattaǵi bes tarawdı bir pútin oqıw sxemasın integrasiyalawǵa tiykarlangan tálim sistemasi esaplanadi.. STEAM jantasıwı sebepli balalar tábiyattı túsinip, dúnyanı hár dayım úyrenedi hám usı menen qızıǵıwshılıǵın, logikaliq pikirlewin, kritikalıq jaǵdaylardan shıǵıw qábiletin, rawajlandırıw hám liderlik, óz-ózin kórsetiw tiykarların úyrenedi, óz gezeginde, balalar rawajlanıwınıń túpten jańa dárejesin támiyinleydi. STEAM texnologiyasında balalar jaqsı bilim alıwǵa umtıladı hám onı ámelde qollaydı. Dásturiy tálimniń tiykarǵı maqseti bilimlerdi úyretiw hám bul bilimlerden pikirlew hám dóretiwshilikte paydalanıw bolsa, STEAM jantasıw alinǵan bilimlerdi haqıyqıy kónlikpeler menen birlestiriwge úyretedi. Bul mektepke shekemgi jastaǵı balalarga hár qiylı tájiriybelerdi ámelge asırıw imkaniyatın beredi. Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda STEAM jantasıwı sebepli balalar tábiyattı túsinip, dúnyanı úzliksiz úyrenedi hám usınıń menen qızıǵıwshılıqların, injenerlik pikirlew usılın, sın kóz qaras jaǵdaylardan shiǵıw qábiletin, jámáátlik jumıs qábiletin rawajlandırıw hám liderlik, óz-ozin kórsete aliw tiykarların úyrenedi, óz gezeginde,

balalar rawajlanıwınıń túpten jańa dárejesin támiyinleydi. Óz-ozine isenimdi qáliplestiriw. Bul jantasıwda balalar óz qolları menen jaratqan kópir hám jollar, samolyotlar hám avtomobillerdi «iske túsirip», suw astı hám hawa strukturaların «rawajlandirip», sınaqtan ótkerip, hár sapar olar maqsetke jaqınlasıp baradı. Jaqsı nátiyje bermegen «ónimdi» qayta -qayta sınaqtan ótkerip, rawajlandirip baradı.

Nátiyjede barlıq mashqalalardi ozi sheshiw, maqsetke erisiw balalar ushın ilham yosh,jeńis, quwanısh alıp keledi. Hár bir jeńis ózleriniń qábiletlerine kóbirek isenim oyatadi. Zamanagóy bilimlendiriw sistemasinda STEAM tálim texnologiyası arqali balalarda hár tárepleme bilim kónlikpe hám tájiriybeler arqalı rawjlaniwin támiyinlew bolip esaplanadi.Hár túrli zamanagóy texnologiyalar arqalı elektron robotlar jaratiw multimedia hám vizual tárizde alip barilatuǵin shınıǵıwları arqalı balalardıń oylaw dárejesin rawajlandiriw áhmiyetli waziypa bolip tabiladi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. “Ilk qadam” Maktabgacha ta’lim muassasasining Davlat o‘quv dasturi. T.: BMT Bolalar jamg‘armasi (YUNISEF), 2018. Tuzuvchilar: I.V.Grosheva, L.G.Yevstafeva, D.T.Mahmudova, SH.B.Nabixonova, S.V.Pak, YE.Djanpeisova.- T.:MTV, 2018.- 71 bet

2. Т.С.Волосоветов, В.А.Маркова, С.А.Аверина СТЕМ-образованийе детей дошколного и младшего школного возраста. М.БИНОМ..Лаборатория знаний 2019.

3. Явдокимова Е.С. Технология проектирования в ДОУ. – М.: ТС Сфера, 2006. – 64 с..

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMINDE SHAŃARAQ, MÁHÁLLE HÁM MEKTEP BIRGE ISLESIWINDE PEDAGOGTIŃ RÓLI

A.Uliqpanova NMPI "Mektepke shekemgi ta'lim" kafedrasi assistent oqitiwshisi

Sh.Nuratdinova, N.Qalbaeva NMPI MSHT 2-kurs talabasi

Tayanish sózler: mektepke shekemgi bilimlendiriw, pedagog xizmeti, shańaraq hám bilimlendiriw birge islesiwi, máhálle menen birge islesiw, ata-analar nenen islesiw.

Ключевые слова: дошкольное образование, педагогическая деятельность, сотрудничество семьи и образования, сотрудничество с махаллей, работа с родителями.

Keywords: preschool education, pedagogical activity, family and educational cooperation, cooperation with the mahalla, work with parents.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw sisteması balanı hár tárepleme rawajlandırıwda áhmiyetli basqısh esaplanadı. Bul processte tekǵana bilimlendiriw shólkemi emes, al shańaraq, máhálle hám mektep te áhmiyetli sherik sıpatında qatnasadı. Bul birge islesiwdi nátiyjeli shólkemlestiriwde pedagogtıń róli júdá úlken. Pedagog balalardıń tálim-tárbiyasın úylesimli alıp barıw, olardıń sociallıq, aqılıy hám ruwxıy rawajlanıwın támiyinlewde tiykarǵı koordinator wazıypasın atqaradı. Pedagogtıń shańaraq penen

birgeliktegi róli; Shańaraq - bala tárbiyasınıń birinshi hám eń áhmiyetli ortalıǵı. Pedagog ata-analar menen turaqlı baylanısta bolip, balalardıń rawajlanıwı, qızıǵıwshılıqları hám qábiletleri haqqında maǵliwmat berip baradı. Sonday-aq, ata-analarǵa tárbiya procesinde paydalanılatuǵın usıl hám metodlar haqqında usınıslar beredi. Pedagog: ata-analar menen sáwbetler, jıynalıslar ótkeredi; ata-analardı bilimlendiriw procesine tartadı;balalardıń úy sharayatındaǵı rawajlanıwın da tayarlap beriwim múmkin. Máhálle jámiyettiń áhmiyetli sociallıq institutlarınan biri. Máhálle menen birge islesiw arqalı balalardıń sociallasıwı kúsheyedi.

Pedagog máhálle belsendileri menen birgelikte túrli ruwxıy-aǵartıwshılıq ilajlar, bayramlar hám ekskursiyalar shólkemlestiredi. Bul bolsa balalarda milliy qádiriyatlar, ádep-ikramlılıq hám jámiyetke húrmet sezimlerin qáliplestiriwge járdem beredi. 2019-jıl 13-mayda BMSh tárepinen qabıl etilgen (391-qararı) rejede: Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń Pedagogikalıq keńesi: mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde tálim-tárbiya procesin jetilistiriw máselelerin kórip shıǵadı; mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń jumıs rejesin hám pedagog xızmetkerleriniń pedagogikalıq júklemesin belgileydi; mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi bilimlendiriw baǵdarlamasın ámelge asırıw nátiyjelerin bahalaydı;mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń balanıń nızamlı wákilleri menen birge islesiw tártibin belgileydi; mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi pedagog xızmetkerleriniń mamanlıǵın arttırıw, olardıń dóretiwshilik baslamasın rawajlandırıw, bilimlendiriw procesine ilim jetiskenliklerin hám aldınǵı pedagogikalıq tájiriybeni engiziw máselelerin dodalaydı; mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi xızmetkerlerin ruwxıy hám materiallıq xoshametlew máselelerin kórip shıǵadı; mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi basshısı hám pedagog xızmetkerlerdiń esabatların tıńlaydı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń Pedagogikalıq keńesi nızam húǵjetlerine muwapıq basqa wákilliklerdi de atqarıwı múmkin. Mámleketlik mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde balanı tárbiyalaw, qáliplestiriw hám oqıtıwda járdemlesiw maqsetinde Baqlaw keńesi shólkemlestiriledi. Onıń quramı usı shólkemge baratuǵın balalardıń nızamlı wákilleri, onıń xızmetkerleri, sonday-aq, mámleketlik emes kommerciyalıq emes shólkemlerdiń wákillerinen dúziledi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń Baqlaw keńesi:

mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemin rawajlandırıwdıń tiykarǵı baǵdarların belgileydi;

mektepke shekemgi bilimlendiriwdiń rayonlıq (qalalıq) bólimi tárepinen usınıs etilgen talabanlar arasınan mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń baslıǵın saylaydı, sonday-aq, onı ielep turǵan lawazımınan azat etiw boyınsha usınıslardı belgilengen tártipte kirgizedi;

mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi basshısınıń onıń jumısın jetilistiriw boyınsha kórilip atırǵan ilajlar, finans-xojalıq jaǵdayı, dáramatlar hám qárejetler, byudjet, byudjetten tısqarı, qáwenderlik hám basqa da qarjılardan paydalanıw haqqındaǵı esabatların waqtı-waqtı menen tıńlaydı;

mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń basshısı, pedagog xızmetkerler hám basqa da xızmetkerlerdiń jumısına baylanıslı sociallıq sorawlar ótkeredi;

rayon (qala) lıq mektepke shekemgi bilimlendiriw bólimlerine mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi xızmetkerlerin xoshametlew boyınsha usınıslar kirgizedi.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń Baqlaw keńesi nızam hújjetlerine muwapıq basqa da wákilliklerdi ámelge asırıwı múmkin.Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi Baqlaw keńesiniń jumısın shólkemlestiriw tártibi Ózbekstan Respublikası Mektepke shekemgi bilimlendiriw ministrligi tárepinen belgilenedi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemleri basshılarınıń huqıqları hám minnetlemeleri nızam hújjetlerinde, ustavta, basqa normativlik-huqıqıy hújjetlerde, sonday-aq, miynet shártnamasında belgilenedi. Mámleketlik mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi basshısınıń lawazımına qoyılatuǵın mamanlıq talapları Ózbekstan Respublikası Mektepke shekemgi bilimlendiriw ministrligi tárepinen belgilenedi.

Paydalanilg'an a'debiyatlar:

1. Ózbekstan Respublikasınıń "Bilimlendiriw haqqında"ǵı Nızamı. - Tashkent, 2022.

2. "Ilk qadam" mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemesi mámleketlik oqiw bagdarlaması. - Tashkent, 2018.

3. Ózbekstan Respublikası "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiya haqqında"ǵı Nızamı. - Tashkent, 2019.

4. Balalardı mektep bilimine tayarlaw metodikası. - Tashkent, 2018.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA EKSPERIMENTLAR ORQALI BOLALARNING TABIATGA BO‘LGAN QIZIQISHINI UYG‘OTISH

V.Sh.Seytmuratova – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim kafedrasi assistent - o‘qituvchisi

Jaqsibaeva Juldiz – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik tasavvurlarini shakllantirishda tajriba-eksperiment faoliyatining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. MTT sharoitida sodda tajribalar o‘tkazish orqali bolalarda tabiatga nisbatan qiziquvchanlik, kuzatuvchanlik va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish usullari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Ekologik tarbiya, eksperiment, maktabgacha ta’lim, kognitiv rivojlanish, tabiat burchagi, "Ilm yo‘li" dasturi, amaliy ko‘nikma.

Ключевые слова: Экологическое воспитание, эксперимент, дошкольное образование, когнитивное развитие, уголок природы, программа "Путь науки," практические навыки.

Keywords: Environmental education, experiment, preschool education, cognitive development, nature corner, "Science Path" program, practical skills.

Hozirgi davrda maktabgacha ta’limning asosiy vazifalaridan biri bolani shunchaki bilim bilan qurollantirish emas, balki unda atrof-olamni mustaqil o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqni uyg‘otishdir. "Ilm yo‘li" variativ o‘quv dasturi talablariga ko‘ra, bola "bilim olishga bo‘lgan qiziqishi va intilishi" orqali rivojlanishi lozim. Tabiat bilan bog‘liq eksperimentlar bu borada eng samarali vosita hisoblanadi.

Bolalar tabiatan tadqiqotchidirlar. Ular har bir narsani ushlab ko‘rish, hidlash va uning ichida nima borligini bilishga intiladilar. Eksperimentlar bolaning ushbu tabiiy ehtiyojini qondiradi.

Bilish faolligi: Bola tayyor bilimni shunchaki qabul qilmaydi, balki faol ishtirok etib, uni o‘zi “kashf etadi”. Tajriba, kuzatish va amaliy faoliyat orqali olingan bilimlar bola ongida mustahkamroq saqlanadi va ularni real hayotda qo‘llash osonlashadi. Bu jarayon bolada qiziqish, izlanish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Nutq o‘sishi: Tajriba va amaliy faoliyat davomida bola o‘z harakatlarini izohlaydi, kuzatganlarini so‘z bilan ifodalaydi, savollar beradi va xulosalar chiqaradi. Bu esa uning lug‘at boyligini oshiradi, nutqining ravon va mantiqli bo‘lishiga yordam beradi. Ayniqsa, sabab–natija aloqalarini ifodalash nutq rivojida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mantiqiy bog‘liqlik: Bola hodisalar o‘rtasidagi sabab va oqibatni amaliy tarzda tushunib yetadi. Masalan, o‘simlikni sug‘ormasa u so‘lib qolishini kuzatish orqali suvning hayot uchun zarurligini anglaydi. Bu kabi tajribalar bolada mantiqiy fikrlashni, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantiradi.

“O‘simlik qanday nafas oladi?” Bolalarga o‘simliklarning ham tirik organizm ekanini tushuntirish uchun oddiy tajribalar o‘tkaziladi. Masalan, gul bargiga o‘simlik yog‘i surtib qo‘yilganda yoki bargni suvga solganda unda mayda havo pufakchalari paydo bo‘lishini kuzatish mumkin. Bu orqali bola o‘simliklar nafas olishini, ya’ni gaz almashinuvi jarayoni mavjudligini tushunadi.

“Suvning uch holati” Bolalar suvning qattiq, suyuq va gazsimon holatlarini amalda ko‘rib o‘rganadilar. Suvni muzlatish orqali muz hosil bo‘lishi, muzning erishi natijasida yana suvga aylanishi va qizdirilganda bug‘lanishini kuzatish orqali ular tabiatdagi o‘zgarishlarni yaxshiroq anglaydilar. Bu tajriba bolalarda kuzatuvchanlik va sabab–natija bog‘liqligini tushunishni rivojlantiradi.

“Qum va tuproqning xususiyatlari” Qum va tuproqning suv o‘tkazuvchanligini solishtirish orqali bolalar ularning farqli xususiyatlarini bilib oladilar. Masalan, qum suvni tez o‘tkazadi, tuproq esa suvni ko‘proq ushlab qoladi. Bu tajriba bolalarda taqqoslash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Tarbiyachi eksperiment o‘tkazayotganida quyidagilarga e’tibor berishi lozim:

Barcha ishlatiladigan materiallar (qum, suv, idishlar) bolalar uchun xavfsiz bo‘lishi kerak. Tajriba muammoni qo‘yishdan boshlanib, albatta bolalarning xulosasi bilan yakunlanishi shart. Tajribalar faqat mashg‘ulotda emas, balki sayr va tabiat burchagidagi kundalik faoliyatda ham qo‘llanilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, eksperimentlar bolalar uchun tabiat sir-asrorlarini ochuvchi muhim “kalit” vazifasini bajaradi. Tajriba orqali olingan bilimlar bolalarning ongida chuqurroq va mustahkamroq shakllanadi, chunki ular bu jarayonda faol ishtirok etib, bilimni o‘zlari kashf etadilar.

Bunday faoliyat nafaqat bilim olishga xizmat qiladi, balki bolalarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorona munosabat, qiziqish va mehr-muhabbatni ham shakllantiradi. Bola atrof-muhitdagi hodisalarni tushuna boshlagani sari uni asrash zarurligini ham anglab yetadi.

Shu bois, eksperimentlar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni kelajakda ekologik madaniyatga ega, ongli va mas’uliyatli shaxsni tarbiyalashning muhim poydevori hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni. (2019-yil).

2. "Ilm yo‘li" – Maktabgacha ta’lim tashkilotining variativ o‘quv dasturi. Toshkent, 2020.

3. Sodiqova Sh.A. "Maktabgacha pedagogika". Toshkent, 2018.

4. Nikolayeva S.N. "Metodika ekologicheskogo vospitaniya v detskom sadu". Moskva, 2012.

Sh. Mirziyoyeva. "Bolalikning ilk yillari – kelajak poydevori". Ma’ruza materiallari.

BOLALARDA NUTQIY MULOQOT VA SAHNA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI

Jollibaeva Nargiza – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda nutqiy muloqot madaniyatini rivojlantirish hamda sahna mahorati orqali muloqotga kirishish qobiliyatlarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Nutqning ravonligi, diksiya va tana tili (mimika, pantomimika) ning o‘zaro aloqadorligi pedagogik jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Nutqiy muloqot, sahna madaniyati, aktyorlik mahorati, kommunikativ kompetensiya, ritorika, bolalar teatri, diksiya, emotsional intellekt.

Ключевые слова: Квест-игра, когнитивная активность, дошкольное образование, интерактивный метод, логическое мышление, интеллектуальное развитие, государственная программа "Илк кадам."

Keywords: Quest game, cognitive activity, preschool education, interactive method, logical thinking, intellectual development, "Ilk Qadam" state program.

Zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biri — barkamol, o‘z fikrini erkin va ravon bayon eta oladigan shaxsni tarbiyalashdir. Bolalarda nutqiy muloqot faqatgina so‘z boyligini oshirish emas, balki jamiyatda o‘zini tutish va fikrini ta’sirchan yetkazish san’atidir. **Sahna madaniyati** esa boladagi psixologik to‘siqlarni (uyatchanlik, qo‘rquv) yengishda va nutqning estetik jozibasini oshirishda eng samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Bolalarda nutqiy muloqotni shakllantirish jarayoni ikki yo‘nalishda kechadi:

1. Mazmuniy tomoni (nutqning mazmuni va mantiqiyligi).

Mazmuniy yo‘nalish bolaning **fikrni to‘g‘ri ifodalash, so‘z boyligini oshirish** va **gap tuzish ko‘nikmalarini shakllantirish**ga qaratilgan. Bu yo‘nalishda quyidagi jihatlar muhim:

So‘z boyligini kengaytirish. Bola atrof-muhitni o‘rganish orqali yangi so‘zlarni o‘zlashtiradi. Tarbiyachi va ota-onalar yangi so‘zlarni tushuntirib, ularni nutqda qo‘llashga undashi zarur.

So‘zlarni to‘g‘ri qo‘llash.Bola so‘zlarning ma’nosini tushunib, ularni o‘rinli ishlatishni o‘rganadi. Masalan, predmet, harakat va belgini ifodalovchi so‘zlarni farqlash.

Mantiqiy bog‘liqlikni shakllantirish. Bola o‘z fikrini ketma-ket, izchil bayon qilishni o‘rganadi. Hikoya qilish, rasm asosida gap tuzish, voqealarni tartib bilan aytib berish bu jarayonda muhim.

Grammatik jihatdan to‘g‘ri nutq.Gaplarni to‘g‘ri tuzish, so‘zlarni kelishik, zamon va shaxsga moslab ishlatish ko‘nikmalari shakllantiriladi.

Dialogik va monologik nutqni rivojlantirish

- Dialogik nutq — suhbatlashish, savol-javob qilish
- Monologik nutq — hikoya qilish, voqeani mustaqil bayon etish

2. Texnik tomoni (nutqning talaffuz va ovoz jihatlari)

Texnik yo‘nalish bolaning **nutq apparatini rivojlantirish, talaffuzni aniqlashtirish** va **nutqning ifodaliligini oshirish**ga xizmat qiladi. Bu yo‘nalishda quyidagi omillar muhim:

Talaffuzning aniqligi (artikulyatsiya). Tovushlarni to‘g‘ri aytish, harflarni chalkashtirmaslik, nutq a’zolarini (til, lab, jag‘) to‘g‘ri ishlatish muhim. Artikulyatsion mashqlar bunda katta rol o‘ynaydi.

Nafasni boshqarish. To‘g‘ri nafas olish va chiqarish nutqning ravon va uzluksiz bo‘lishini ta’minlaydi. Maxsus nafas mashqlari yordamida bola uzun gaplarni to‘xtamasdan ayta oladi.

Ovoz tembri va balandligi. Bola ovozini vaziyatga mos ravishda boshqarishni o‘rganadi: baland-past, tez-sekin gapirish, hissiyotlarni ovoz orqali ifodalash.

Nutq sur’ati va ritmi. Juda tez yoki juda sekin gapirmaslik, nutqning tabiiy ritmini saqlash muhim hisoblanadi.

Intonatsiya va ifodalilik. Gapning mazmuniga qarab ohangni o‘zgartirish (savol, hayrat, quvonch va boshqalar) bolaning nutqini jonli va tushunarli qiladi.

Bolalarda nutqiy muloqotni shakllantirish jarayonida mazmuniy va texnik tomonlar birgalikda rivojlantirilishi zarur. Agar bola faqat so‘zlarni bilsa-yu, lekin ularni to‘g‘ri talaffuz qila olmasa yoki aksincha, chiroyli gapirib, fikrini aniq ifoda eta olmasa — nutq to‘laqonli rivojlanmaydi. Shuning uchun ta’lim jarayonida turli o‘yinlar, mashqlar, suhbatlar va ijodiy faoliyatlar orqali har ikki yo‘nalishni uyg‘un holda rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Sahna madaniyati boladan nafaqat matnni yod olishni, balki uni his qilishni ham talab etadi. Bu jarayonda quyidagi ko‘nikmalar shakllanadi:

Diksiya va artikulyatsiya: Sahna ko‘rinishlari orqali bola har bir tovushni aniq talaffuz qilishga o‘rganadi.

Nooverbal muloqot: Mimika va imo-ishoralar nutqni to‘ldiradi va uning ta’sirchanligini oshiradi.

Sahna etikasi: Sherigini tinglash, jamoada ishlash va tomoshabin bilan muloqot qilish madaniyati.

Teatrlashtirilgan o‘yinlar va sahna ko‘rinishlari bolaga turli obrazlarga kirish imkonini beradi. Bu esa: Bolaning so‘z boyligini boyitadi. Nutqning intonatsion bo‘yoqdorligini (savol, hayajon, quvonch) rivojlantiradi. Ommaviy chiqishlar oldidagi hayajonni bartaraf etadi.

Bolalarda nutqiy muloqot va sahna madaniyatini shakllantirish bir-birini to‘ldiruvchi uzviy jarayondir. Sahna faoliyati orqali bola nafaqat aktyorlik mahoratini egallaydi, balki hayotda zarur bo‘lgan kommunikativ ko‘nikmalarni, o‘ziga bo‘lgan ishonchni va muloqot odobini o‘rganadi. Bu esa kelajakda bolaning ijtimoiy faollashuvi va yetakchilik qobiliyatlarining namoyon bo‘lishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sodiqova Sh. A. "Maktabgacha pedagogika". Toshkent, 2018-y.
2. Qodirova F. R., Qodirova R. M. "Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi". Toshkent, 2006-y.
3. Stanislavskiy K. S. "Aktyorning o‘z ustida ishlashi" (tarjima).
4. Xodjayeva M. "Sahna nutqi". Toshkent, "Dizayn-Press", 2012-y.
5. Shodiyeva Q. "Nutq o‘stirish uslubiyoti". Toshkent, 2008-y.

RITMIKA ORQALI BOLALARNING ESTETIK DIDI VA JISMONIY KOORDINATSIYASINI RIVOJLANTIRISH

V.Sh.Seytmuratova - Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim kafedrasi assistent - o‘qituvchisi
Taxirjanova Sabira – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda ritmika mashg‘ulotlarining o‘sib kelayotgan yosh avlod shakllanishidagi roli ko‘rib chiqiladi. Ritmika orqali bolalarda musiqani his qilish, nafosatni anglash va harakatlar aniqligini (koordinatsiyasini) oshirishning psixologik va pedagogik asoslari yoritilgan. Tadqiqot davomida ritmikaning estetik didni tarbiyalash va jismoniy salomatlikni mustahkamlashdagi uyg‘unligi tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Ritmika, estetik did, koordinatsiya, musiqiy-harakat, psixomotorika, nafosat tarbiyasi, plastika.

Ключевые слова: Ритмика, эстетический вкус, координация, музыкально-двигательная, психомоторика, эстетическое воспитание, пластика.

Keywords: Rhythm, aesthetic taste, coordination, musical-motor, psychomotor, aesthetic education, plastic arts.

Zamonaviy ta’lim tizimida bolaning intellektual salohiyati bilan bir qatorda uning jismoniy va estetik barkamolligi ham muhim o‘rin tutadi. Ritmika — bu musiqa va harakat uyg‘unligiga asoslangan pedagogik tizim bo‘lib, u bolaning ichki tuyg‘ularini

tashqi harakatlar orqali ifodalashiga yordam beradi. Mashhur pedagog E.Jak-Dalkroz asos solgan ushbu yo‘nalish boladagi ritm tuyg‘usini rivojlantirish orqali uning asab tizimi va mushaklar faoliyatini muvofiqlashtirishni ko‘zda tutadi.

Jismoniy koordinatsiya — bu tananing turli qismlarini bir vaqtda va aniq boshqara olish qobiliyatidir. Ritmika darslarida bajariladigan mashqlar bolaning psixomotorikasini rivojlantirishda quyidagi vazifalarni bajaradi:

Varaqlash va yo‘nalishni his qilish: Musiqa ostida bajariladigan marsh, yugurish va burilishlar bolada fazoviy tasavvurni shakllantiradi. Varaqlash va yo‘nalishni his qilish bolalarda fazoviy tasavvurni rivojlantirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ayniqsa, musiqa ostida bajariladigan marsh, yugurish va turli yo‘nalishlarda burilishlar bolaning nafaqat jismoniy faolligini oshiradi, balki uning makon va harakatni anglash qobiliyatini ham shakllantiradi. Bunday mashg‘ulotlar orqali bola “oldinga–orqaga”, “chapga–o‘ngga”, “tez–sekin” kabi tushunchalarni amaliy faoliyat jarayonida o‘zlashtiradi.

Musiqa ritmiga mos ravishda harakat qilish bolada ritmik sezgi bilan bir qatorda muvozanatni saqlash, tana koordinatsiyasini boshqarish va harakatlarni rejalashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, marsh qilish jarayonida bola bir xil tempni ushlab turishga o‘rganadi, yugurishda esa tezlikni boshqarish, to‘xtash va qayta harakatni boshlashni idrok etadi. Burilish mashqlari esa yo‘nalishni aniqlash va o‘z tanasini fazoda to‘g‘ri yo‘naltirishni o‘rgatadi.

Mushaklar tonusini boshqarish: Bolalar musiqaning tempiga qarab tez yoki sekin harakat qilishni, o‘z vaqtida to‘xtashni (reaksiya) o‘rganadilar. Mushaklar tonusini boshqarish maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy va psixomotor rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Musiqa bilan uyg‘un holda bajariladigan harakatlar orqali bola o‘z tanasini boshqarishni, mushaklarini to‘g‘ri ishlatishni va harakatlarini muvofiqlashtirishni o‘rganadi.

Muvozanat va plastiklik: Murakkab harakatlar kombinatsiyasi bolaning gavdasini to‘g‘ri tutishiga (osanka) va bo‘g‘imlarning egiluvchanligiga xizmat qiladi. Muvozanat va plastiklik bolalarning jismoniy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Murakkab harakatlar kombinatsiyasini bajarish jarayonida bola o‘z tanasini muvozanatda ushlab turishni, harakatlarni aniq va uyg‘un bajarishni o‘rganadi. Bu esa uning umumiy koordinatsiyasini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Estetik did — bu go‘zallikni his qilish, baholash va undan zavqlanish qobiliyatidir. Ritmika darslari faqatgina jismoniy tarbiya emas, balki "nafosat darsi" hamdir:

Musiqiy idrok: Klassik va xalq kuylari ostida harakatlanish bolada sifatli musiqaga nisbatan intilishni uyg‘otadi.

Harakatlar go‘zalligi: Bola o‘z harakatlarining nafis va chiroyli chiqishiga intiladi. Bu esa o‘z-o‘zidan uning tashqi qiyofasi va nutq madaniyatiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Ijodiy fantaziya: Ritmik o‘yinlar va improvizatsiya (masalan, "ochilayotgan gul" yoki "shiddatli shamol" obrazini tasvirlash) bolaning tasavvur dunyosini boyitadi.

Samarali natijaga erishish uchun mashg‘ulotlar quyidagi bosqichlarda tashkil etilishi lozim:

1. Tayyorgarlik qismi: Oddiy harakatlar (yurish, qo‘l ko‘tarish) orqali organizmni qizdirish va diqqatni musiqaga qaratish.

2. Asosiy qism: Bu bosqichda murakkab koordinatsion mashqlar, raqs elementlari va ritmik chizmalar ustida ishlanadi. Masalan, musiqaning 2/4 yoki 3/4 o‘lchamlarini qadamlar bilan ifodalash.

3. O‘yin va ijodiyot: Bolalarga erkin harakatlanish imkonini beruvchi musiqiy o‘yinlar. Bu yerda bola o‘z "men"ini namoyon etadi.

4. Yakuniy qism: Tinchlantiruvchi musiqa ostida nafas rostlash va emotsional holatni barqarorlashtirish.

Ritmika — bolaning jismoniy va ma’naviy olamini bog‘lovchi oltin ko‘prikdir. U bolani faqatgina chaqqon bo‘lishga emas, balki dunyoni go‘zallik qonuniyatlari asosida ko‘rishga o‘rgatadi. Jismoniy koordinatsiyaning rivojlanishi bolaning asab tizimini mustahkamlasa, estetik didning shakllanishi uning barkamol shaxs bo‘lib ulg‘ayishini ta’minlaydi. Shuning uchun maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich maktab tizimida ritmika darslariga soatlarini ko‘paytirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jak-Dalkroz E. Ritm. Ego vospitatelnoye znacheniye dlya jizni i iskusstva. – M., 2001.

2. Safarova R. Musiqa o‘qitish metodikasi. – Toshkent, 2014.

3. Umarova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasi. – T.: Cho‘lpon, 2012.

4. G.M. Kadirova. Ritmika mashg‘ulotlari uslubiyoti. – O‘quv qo‘llanma, 2019.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA KVEST-O‘YINLAR VOSITASIDA BOLALARNING KOGNITIV FAOLLIGINI OSHIRISH

V.Sh.Seytmuratova – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim kafedrasi assistent - o‘qituvchisi

Turganbaeva Gulayim – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv (bilish) faolligini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiya hisoblangan kvest-o‘yinlarining roli tahlil qilinadi. Kvest-o‘yinlarini tashkil etishning metodik bosqichlari, ularning bolaning mantiqiy fikrlashi, diqqati va muammoli vaziyatlardan chiqish ko‘nikmalariga ta’siri yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Kvest-o‘yin, kognitiv faollik, maktabgacha ta’lim, interfaol metod, mantiqiy fikrlash, intellektual rivojlanish, "Ilk qadam" davlat dasturi.

Ключевые слова: Квест-игра, когнитивная активность, дошкольное образование, интерактивный метод, логическое мышление, интеллектуальное развитие, государственная программа "Илк кадам."

Keywords: Quest game, cognitive activity, preschool education, interactive method, logical thinking, intellectual development, "Ilk Qadam" state program.

Zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimi bolalarda nafaqat tayyor bilimlarni shakllantirishni, balki ularni mustaqil fikrlashga, izlanishga va qaror qabul qilishga

o‘rgatishni maqsad qilgan. Kognitiv faollik – bu bolaning atrof-muhitni anglashga bo‘lgan ichki intilishidir. Kvest-o‘yinlari (inglizcha "quest" – qidirish, izlanish) esa ushbu intilishni o‘yin shaklida samarali yuzaga chiqaruvchi eng qiziqarli vositalardan biridir.

Kvest-o‘yinlari an’anaviy mashg‘ulotlardan farqli o‘laroq, bolani voqealar markaziga qo‘yadi. Bola shunchaki tinglovchi emas, balki "sayohatga chiquvchi", "detektiv" yoki "iztopar" rolida namoyon bo‘ladi.

Kvest-o‘yinlarining kognitiv elementlari:

Muammoli vaziyat: Bolalarga ma’lum bir maqsadga (masalan, xazinani topish yoki qahramonni qutqarish) erishish uchun bir nechta to‘siqlarni yengish vazifasi qo‘yiladi. Bunday yondashuv ularni faol fikrlashga, muammoni hal qilish yo‘llarini izlashga va mustaqil qaror qabul qilishga undaydi.

Jarayon davomida bolalar turli vaziyatlarni tahlil qiladi, variantlarni solishtiradi va eng to‘g‘ri yechimni tanlashga harakat qiladi. Bu esa ularning mantiqiy fikrlash, muammoli vaziyatni tushunish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Mantiqiy zanjir: Har bir topilgan javob keyingi bosqich uchun “kalit” vazifasini bajaradi. Bunday tizimli yondashuv bolani izchil fikrlashga, voqealar va harakatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashga o‘rgatadi.

Jarayon davomida bola har bir qadamning ahamiyatini tushunadi, oldingi natijaga tayangan holda keyingi vazifani bajaradi. Bu esa unda ketma-ketlikni anglash, sabab–natija bog‘liqligini tushunish va rejalashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Natijada, mantiqiy zanjir asosida tashkil etilgan faoliyat bolalarda mustaqil fikrlash, diqqatni jamlash va muammolarni bosqichma-bosqich hal qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Mustaqil qaror: Bolalar o‘zaro maslahatlashib, qaysi yo‘ldan borishni yoki qaysi buyumni tanlashni mustaqil hal qiladilar. Bu jarayon ularni tanlov qilish, qaror qabul qilish va uning natijalarini anglash ko‘nikmalariga o‘rgatadi.

Bundan tashqari, mustaqil qaror qabul qilish bolalarda mas’uliyat hissini, ijodiy fikrlashni va muammoli vaziyatlarda o‘z yechimini topish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu tarzda, ular nafaqat shaxsiy mustaqillikni, balki guruhda ham hamkorlik va muloqot qilish ko‘nikmalarini oshiradilar.

Kvest turlari va tuzilishi: MTTda kvestlarni uch xil shaklda tashkil etish mumkin: Vazifalar birin-ketin bajariladi. Bir necha guruh turli nuqtalardan boshlab, oxirida bir nuqtada uchrashadilar. Bolalar vazifalar ketma-ketligini o‘zlari tanlaydilar.

Kvest-o‘yinlarini o‘tkazishda tarbiyachi quyidagi algoritmga amal qilishi lozim:

Syujet yaratish: Bolalarni faol ishtirokga jalb qilish uchun qiziqarli ertaknamo yoki sarguzasht mavzusini tanlash zarur. Syujet bolalarning tasavvurini rag‘batlantiradi va o‘yinga qiziqish uyg‘otadi.

Marshrut xaritasi: O‘yindagi vazifalar joylashgan “stansiya”lar belgilanishi lozim. Har bir stansiya alohida topshiriqni bajarish uchun mo‘ljallangan bo‘lib, bolalar o‘yinni bosqichma-bosqich kuzatib boradilar.

Vazifalar murakkabligi: Savollar va jismoniy mashqlar bolalarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak (5–7 yosh). Topshiriqlar o‘ta oson yoki juda qiyin bo‘lmasligi, bolaning qiziqishini saqlab qolishi muhimdir.

Rag‘batlantirish: O‘yinning yakunida barcha bolalar “g‘olib” sifatida e’tirof etilishi va kichik sovg‘alar bilan taqdirlanishi shart. Bu ularda ijobiy ruhiy holatni oshiradi va o‘yinga bo‘lgan qiziqishni mustahkamlaydi.

Kvest-o‘yinlari orqali bolalarning kognitiv faolligi tabiiy ravishda ortadi. Bunday faoliyat bolalarning xotirasi, diqqati va tasavvurini rivojlantirish bilan birga, ularda mantiqiy fikrlash, muammolarni bosqichma-bosqich hal qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, kvest-o‘yinlari bolalarda jamoada ishlash, fikr almashish va hamkorlik qilish qobiliyatini mustahkamlaydi. Shu bois, bu metod maktab ta’limiga tayyorgarlik ko‘rishda pedagogik jihatdan katta ahamiyatga ega bo‘lib, bolalarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining "Ilk qadam" davlat dasturi. Toshkent, 2022-yil (takomillashtirilgan nashr).
2. Sodiqova Sh.A. "Maktabgacha pedagogika". Toshkent, "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2018.
3. Kasimova Z.X. "O‘yinlar orqali bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish". Metodik qo‘llanma. Toshkent, 2021.
4. Kolesnikova I.A. "Pedagogicheskoe proektirovanie". Moskva, 2015.
5. G‘ulomov J.R. "Maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlarini faollashtirish usullari". O‘quv-uslubiy majmua. Samarqand, 2019.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYACHILARNING KASBIY FAOLIYATIDA PEDAGOGIK EMPATIYANI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Orinbaeva Jarqinay Djuginis qizi - Innovatsion texnologiyalar universiteti assistent o‘qituvchisi

Annotatsiya.Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda pedagogik empatiyaning o‘rni, uning mazmun-mohiyati hamda shakllantirishning samarali usullari yoritiladi. Shuningdek, empatiyaning bolalar bilan samarali muloqotni tashkil etishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: pedagogik empatiya, maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, emotsional intellekt, kommunikativ kompetensiya, tarbiya jarayoni.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты формирования педагогической эмпатии в дошкольных образовательных организациях. Педагогическая эмпатия рассматривается как важная составляющая профессиональной компетентности педагога, и подчеркивается ее влияние на развитие детей. В исследовании использованы методы сравнительного анализа, наблюдения и опроса. Результаты подтверждают, что

повышение уровня педагогической эмпатии оказывает положительное влияние на социально-эмоциональное развитие детей.

Ключевые слова: педагогическая эмпатия, дошкольное образование, профессиональная компетентность, социально-эмоциональное развитие, педагогическая проблема.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of the formation of pedagogical empathy in preschool educational organizations. Pedagogical empathy is considered an important component of the professional competence of a teacher, and its impact on the development of children is highlighted. The study used comparative analysis, observation and survey methods. The results confirm that increasing the level of pedagogical empathy has a positive effect on the socio-emotional development of children.

Keywords: pedagogical empathy, preschool education, professional competence, socio-emotional development, pedagogical problem.

Maktabgacha ta’lim tizimi uzluksiz ta’limning muhim bosqichi bo‘lib, unda bolalarning shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur bo‘lgan asosiy kompetensiyalar rivojlantiriladi. Bu jarayonda tarbiyachining kasbiy mahorati, ayniqsa uning empatik yondashuvi alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagogik empatiya bolalarning hissiy holatini tushunish, ularning ehtiyojlariga mos pedagogik ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi. [1].

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida pedagogning kasbiy kompetentligi nafaqat uning metodik tayyorgarligi, balki uning emotsional intellekti va empatiya darajasi bilan ham o‘lchanmoqda. Pedagogik empatiya — bu tarbiyachining bolalarning ichki kechinmalarini anglash, ularning hissiy holatini his etish va unga mos ravishda pedagogik faoliyat olib borish qobiliyatidir. Ushbu sifat tarbiyachining kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. [2]. Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik rivojlanish xususiyatlari shuni ko‘rsatadiki, bu davrda bola muloqotda axborotdan ko‘ra hissiy yaqinlikka ko‘proq ehtiyoj sezadi. Biroq, amaliyotda pedagogik empatiyani shakllantirish murakkab pedagogik muammo bo‘lib qolmoqda, chunki ko‘plab tarbiyachilar ta’lim jarayonida subyekt-obyekt munosabatlariga, ya’ni qat’iy intizom va ko‘rsatmalarga tayanib qolishgan [3].

Maktabgacha yosh davri shaxsning emotsional-intellektual rivojlanishida eng muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bolalar kattalarning hissiy munosabatlarini tez qabul qiladi va o‘zlashtiradi. Agar pedagog bolaga empatik yondashsa, bola o‘zini xavfsiz, qadrlangan va tushunilgan his qiladi. Empatiya yetishmasligi esa bolalarda qo‘rquv, ishonchsizlik hamda ijtimoiy qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin [4].

Pedagogik empatiya pedagogning bolalarning hissiy holatini tushunish, ularga mos pedagogik qarorlar qabul qilish va ijobiy emotsional muhit yaratish qobiliyatini anglatadi. Ushbu sifat pedagog kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi hisoblanadi [5].

L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida ham empatik munosabat bilvosita aks etadi. U bolalar rivojida ijtimoiy muhit va kattalar bilan hamkorlik hal qiluvchi rol o‘ynashini ta’kidlaydi. Olimning fikricha, pedagogning

hissiy qo‘llab-quvvatlashi bolaning “yaqin rivojlanish zonasi”ni kengaytiradi [6].

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagogik empatiyani shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri. Bugungi kunda ta’lim tizimi faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki bolaning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta’minlashni talab qilmoqda. Bu jarayonda pedagogning kasbiy kompetensiyalari tarkibida empatik yondashuv alohida o‘rin egallaydi. Pedagogik empatiya maktabgacha ta’lim tashkilotlarida samarali pedagogik faoliyatni tashkil etishning muhim omili hisoblanadi. Uni rivojlantirish orqali bolalarning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta’minlash mumkin. Shu bois, tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligida empatiyani shakllantirishga alohida e’tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rogers C.R. *A Way of Being.* – Boston: Houghton Mifflin, 1980.
2. Goleman D. *Emotional Intelligence.* – New York: Bantam Books, 1995.
3. Vygotsky L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
4. Bandura A. *Social Learning Theory.* – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
5. Xoliqov A.A. *Pedagogik mahorat.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2011.
6. Masharipov Sh.M. *Maktabgacha ta’lim pedagogikasi.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
7. Mavlonova R.A., To‘raqulov X.T. *Pedagogika.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

TÁLIM PROCESINDE EMOCIONAL INTELLEKTTIŃ ÁHMIYETI

Jumamuratova Dilafruz Tugelbayevna - Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı 1-kurs magistrantı

Tayanısh sózler: emocional intellekt, qábilet, motivatsiya, empatiya, sezim, stress, qarım-qatnas, bilim, zamanagóy psixologiya, basqarıw.

Házirgi dáwir zamanagóy bilimlendiriw sistemasında oqıwshılardıń tek ǵana aqılıy emes, al emocional hám sociallıq rawajlanıwı da úlken áhmiyetke iye. Bul rawajlanıwdaǵı tiykarǵı kompanentlerden biri emocional intellekt bolıp tabıladı. Emocional intellekt oqıwshılardı bar bolǵanı akademiyalıq jaqtan emes, sociallıq hám emocionallıq jaqtanda da rawajlandırıwǵa imkan beredi. Bilim beriw procesinde emocional intellektti túsiniw, oqıtıwshılarǵa oqıwshılardıń ishki dúnyasın jaqsıraq ańlawda hám olardı jáne de nátiyjeli oqıtıwda járdem beredi.

Zamanagóy psixologiyalıq procestiń eń áhmiyetli táreplerinen biri, oqıtıwshılardıń oqıwshılarda emocional intellektti qáliplestiriwdegi ornı hám roli bolıp, olardıń sociallıq hám sezimtallıq rawajlanıwın jáne de nátiyjeli ámelge asırıwǵa járdem beredi. Emocional intellekt zamanagóy bilimlendiriw procesindegi eń áhmiyetli faktor dep qaraladı. Sebebi, emocional intellekt oqıwshılardıń ózlestiriwinde, tabısqa erisiwinde, jeke rawajlanıwında tikkeley óziniń tásirin kórsetip kelmekte.

Emocional intellekt-bul jámiyettegi hárqanday baǵdar da sol tiykarında tálim sistemasında da insannıń óz sezimlerin túsiniw, basqara alıwı, átirapındaǵılardıń

sezimlerin ańlawı hám de sociallıq múnásebetler ornatıw qábileti bolıp tabıladı. Bunı bir neshe márte 1990-jıl Deniel Goleman basshılıǵında keńnen en jaydırılǵan. Deniel Goleman emocional intellektti bes kompanentke ajratadı [1, 61b].

-Óz-ózin túsiniw

-Sezimlerdi basqarıw

-Motivatsiya

-Empatiya

-Sociyal kónlikpeler

1.Óz-ózin túsiniw. Insannıń óz sezimleri, keypiyatı hám olardıń is-háreketlerge qanday tásir etiwin túsiniw.

2.Sezimlerdi basqarıw. Sezimlerdi basqarıw hám unamsız sezimlerdi tuwrı baǵdarlaw qabiliyeti.

3.Motivatsiya. Ishki kúsh hám maqsetke qaray umtılıw. Pul yamasa ataq ushın emes, bálki jeke rawajlanıw ushın háreket etiw.

4.Empatiya. Basqalardıń sezimlerin túsiniw hám seziw qabiliyeti.

5.Social kónlikpeler. Adamlar menen nátiyjeli sáwbetlesiw, qarım-qatnas qurıw hám komanda da isley alıw qabiliyeti.

Bilimlendiriw procesine toqtalatuǵın bolsaq emocional intellekt oqıwshılardıń akademiyalıq tabısı, stresske shıdamlılıǵı hám sociallıq kónlikpelerin rawajlandırıwda fundamentallıq áhmiyetke iye. Ol óz sezimlerin basqarıw, motivatsiyanı arttırıw hám pedagogikalıq baylanıstı jaqsılaw arqalı bilimlendiriwdiń sapasın arttıradı, nátiyjeli oqıw ortalıǵın jaratadı.

Bilimlendiriw procesinde emocional intellekttiń tiykarǵı áhmiyeti: Oqıw nátiyjeliligin arttırıw: Joqarǵı EI ge iye talabalar oqıw procesindegi qıyınshılıqlardı ańsatıraq jeńip ótedi hám mashqalalı jaǵdaylarda tezirek sheshim tabadı.

Stress hám emocionallıq basqarıw: Bilimlendiriwdegi júkleme hám imtixan stresslerine shıdamlılıqtı arttıradı, unamsız emociyalardı basqarıwǵa járdem beredi. Qarım-qatnas hám birge islesiw: Oqıtıwshı hám oqıwshılar arasında óz-ara túsinisiwdi jaqsılaydı, jáńáátte islew hám sociallıq kompetenciyalardı rawajlandıradı. Motivatsiya hám ózin-ózi ańlaw: Oqıwshınıń óz imkaniyatların durıs bahalawına hám bilim alıwǵa bolǵan umtılısın (motivatsiyasın) bekkemlewge xızmet etedi. Pedagogikalıq sheberlik: Oqıtıwshılar ushın oqıwshılardıń emocionallıq jaǵdayın túsiniw hám sabaq procesin nátiyjeli shólkemlestiriwde áhmiyetli qural esaplanadı [2, 71b].

Emocional intellektti rawajlandırıw zamanaǵoy bilimlendiriwdiń ajralmas bólegi bolıp, ol shaxstıń tek bilimli emes, al sezimlerin basqara alatuǵın, bárkamal shaxs bolıp jetilisiwin támiyinleydi. Emocional intellekt studentlerdiń akademiyalıq iskerligine tikkeley tásir kórsetedi. EI joqarı bolǵan studentler stressti jaqsı basqaradı, motivatsiya dárejesi joqarı bolıp, oqıw procesinde belsene qatnasadı. Sonday-aq, emocional intellekt sociallıq beyimlesiwsheńlik hám jeke rawajlanıw ushın da áhmiyetli faktor esaplanadı. Izertlewler EI rawajlanǵan studentlerdiń bahaları joqarılıǵı hám óz kásiplik jumısında tabısqa erisiw itimalı joqarı ekenligin tastiyıqlaydı.Bunnan tısqarı, EI tek ǵana individual oqıw nátiyjelerine emes, al topardaǵı jáńáátlik jumıs iskerligine de tásir kórsetedi. EI rawajlanǵan studentler birge islesiwde, kelispewshiliklerdi sheshiw hám jetekshilik qábiletlerin kórsetiwde jaqsıraq nátiyjelerge erisedi.

Paydalanílǵan ádebiyatlar

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман; пер. с анг. А.П. Исаевой. - М.: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2009. - 478 с.
2. Александрова Н.П. К вопросу о сущности понятия «эмоциональный интеллект» / Н.П. Александрова // Вестник РУДН. Серия: Психология и педагогика. -2009. - № 1. - с. 71 - 75.
3. Кишиков Р.В. Эмоциональный интеллект как предиктор коммуникативной компетентности менеджера / Р.В. Кишиков // Актуальные проблемы современной науки. 2013. № 4. - с. 102 - 106.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Axmedova Laylo Rajabboy qizi - Nukus davlat pedagogika instituti Ellikqal'a fakulteti, Maktabgacha ta'lim 2-kurs talabasi

Kalit so'zlar: ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, maktabgacha ta'lim, tabiat, ekologik ong, barqaror rivojlanish.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическая культура, дошкольное образование, природа, экологическое сознание, устойчивое развитие.

Keywords: environmental education, environmental culture, preschool education, nature, environmental awareness, sustainable development.

Bugungi kunda insoniyatni xavf ostida qoldirayotgan hodisalardan biri ekologik vaziyat hisoblanadi. Jamiyatning atrof-muhit bilan o'zaro buzilgan aloqasi keng jamoatchilik o'rtasida katta tashvish uyg'otmoqda.

Ekologik ta'lim va tarbiya -bu insonni tabiatga qadam qo'ygan vaqtdan boshlab,butun hayoti davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanishga, psixologik,axloq-odob yuzasidan xalqimizning tabiatga hurmat va e'tibor bilan qaraydigan urf-odatlarini,udumlarini tarbiyalash,tabiiy boyliklarini ko'paytirish, bog'-u rog'lar, gulzorlar tashkil qilishga undashdan,uning qalbida yaxshi xislatlar uyg'otishdan iborat.

Ekologiyaning vazifalariga quyidagilar kiradi:yashash muhitning organizm tuzilishi,xulq atvori va faoliyatiga ta'sirini o'rganish;

- hayotning tuzilish qonunyatlarini, tabiiy tizimlarga antropogen ta'sir qonunyatlarini o'rganish;
- organizmlarning muhitga moslashish mexanizmlarini o'rganish;
- biosferaning barqarorligini ta'minlash maqsadida unda kechayotgan jarayonlarni tadqiq qilish hamda insonning tabiatga ko'rsatayotgan ta'sirini boshqarish usullarini o'rganish;
- tabiiy resurslardan foydalanishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish,barqaror rivojlanishni ta'minlash usullarini o'rganish kabi vazifalarni bajaradi. Avvalambor tabiatimizni asrab avaylashimiz,ardoqlashimiz va tabiatga zarar keltirmaslikimiz uchun

avvalambor ekologik tarbiyani kichik yoshdan boshlab shakllantirishimiz va tarbiyalab bormog‘imiz zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish yo‘llariga:

- mashg‘ulotlar o‘tkazish,ekskursiya,o‘yinlar o‘ynash,mehnat va kundalik hayot ishlari kiradi .

Mashg‘ulotlar bolalarga ta’lim va tarbiya berishning asosiy vositasi hisoblanadi. Dasturda belgilangan bilim va malakalarni tarbiyachi ta’lim tamoyillari asosida bolalar o‘zlashtira oladigan qilib tashkil etadi.Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda eng asosiy vazifasi bu - bilim doirasining kengligi va har tomonlama hamma sohalar bilan bog‘lay olishidir.Tarbiyachi bolalarga bilim berishda o‘zining bilim doirasini kengaytirishi va har bir sohadan xabardor bo‘lishi kerakdir. Tabiatda bo‘ladigan voqea va hodisalarni bolalarga tushunarli, aniq, ravon,yoshiga mos holda yetkazishi kerak va bu har bir tarbiyachidan talab qilinadi. Eng asosiysi tarbiyachi yashab turgan joyining shart sharoitlarini ,undagi bo‘layotgan o‘zgarishlarni o‘simliklarni, hayvonlarni va ularni qayerda uchratishimiz mumkinligi haqida bilim va tushunchalar berib borishi kerak.

MTTda bolalarga tabiat haqida bilim berishda tarbiyachining o‘rni juda kattadir.Bunda tarbiyachining bilim doirasining kengligi inobatga olinadi. Tarbiyachining bilimi barcha dunyoviy ma’lumotlarga ega bo‘lishi bilan ajralib turadi.Shuning uchun tarbiyachilardan yuksak mahoratlar talab qilinadi.Tabiat bilan tanishtirish mashg‘ulotlarimi o‘tkazishda ,sayr va ekskursiyalarni tashkil etishda tarbiyachining oldiga quyidagi talablar qo‘yiladi:

1. Tabiat haqida to‘liq tushunchaga ega bo‘lish;
2. O‘simliklar, hayvonlar, hashoratlar,qushlar,baliqlar haqida umumiy ma’lumotga ega bo‘lish;
3. O‘simlik, hayvonlar, hasharotlar,qushlar va baliqlarni parvarish qilish,oziqlantira olishni bilishi zarur;
4. Bolalar yoshiga mos jonzotlarni tanlay bilish;
5. Jonzotlar bilan ehtiyotkorlik munosabatda bo‘lishni bilishlari va bolalarga to‘lri o‘rgata olishlari lozim.

Kundalik hayotda kuzatish,o‘yin, mehnat vaqtida bolalarning shaxsiy bilinlarini yig‘ib boradi.Mashg‘ulotlar ularni aniqlash va sistemalashtirish imkonini beradi.Bolalarning tabiatga mehr - muhabbatini o‘simliklar va hayvonlarni parvarish qilish,ularni asrab avaylash bo‘yicha mehnat faoliyatlarini tashkil etish bilan birga qo‘shib olib borish kerak. Tarbiyachi bolalarni tabiat bilan tanishtirish ishini ularning yosh xususiyatlari,pedagogik, fiziologik imkoniyatlarini e’tiborga olgan holda tashkil etadi.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish – jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun zarur shartdir. Ekologik tarbiya bolalarda tabiatga nisbatan mehr, mas’uliyat va ongli munosabatni rivojlantiradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish uchun zamonaviy metod va shakllardan foydalanish, oila bilan hamkorlikni kuchaytirish hamda bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish muhimdir.Ekologik madaniyatli avlod – sog‘lom va barqaror kelajak garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘.E.Xo‘janazarov,Sh.Yakubjonova "Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish" o‘quv qo‘llanmasi-Toshkent-2018;
2. Salimov X.V "Ekologiya" o‘quv qo‘llanma- Navoiy-2015;
3. Fotima Qodirova, Shoista Toshpo‘latova ,Nargiza Kayumova,Malohat A’zamova "Maktabgacha pedagika"-"Tafakkur " nashriyoti Toshkent -2019;
4. Sh.Sodiqova "Maktabgacha Pedagogoka"- Toshkent-2013;
5. "Tabiat bilan tanishtirish va ekologik tarbiya" -Toshkent -2022

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING O'YIN FAOLIYATIGA TAYYORLIGINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Sapayeva Gulbadan Kamiljanovna. Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti 1- kurs magistiranti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyatiga tayyorligining psixologik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. O'yin faoliyati bolalarning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi va ularning psixologik holati, ijtimoiy ko'nikmalari hamda shaxsiy rivojlanishlariga ta'sir qiladi. Tadqiqotda bolalarning o'yin jarayonidagi motivatsiyasi, ijtimoiy munosabatlari va emotsional holatlari tahlil qilinadi. Maqsadimiz bolalarning o'yin faoliyatiga tayyorgarlik darajasini aniqlash va uning psixologik jihatlarini o'rganishdir.

Kalit so'zlar: o'yin faoliyati, maktabgacha yosh, psixologik xususiyatlar, bolalar rivoji.

Maktabgacha yoshdagi bolalar hayotining asosiy faoliyat turlaridan biri o'yin hisoblanadi. O'yin bolalarning ijtimoiy, emosional va intellektual rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bunday faoliyatning psixologik xususiyatlarini o'rganish, bolalarning o'zini anglashiga, ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishiga va shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi. Shuningdek, o'yin faoliyatining bolalar rivojiga ta'siri, ularning o'zaro munosabatlari va shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirishda qanday rol o'ynashi ham muhimdir. Ushbu tadqiqotning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyatiga tayyorlik darajasini o'rganish va uning psixologik jihatlarini aniqlashdir. Tadqiqot jarayonida bolalarning o'yin faoliyatidagi motivatsiyasi, emotsional holati va ijtimoiy ko'nikmalari o'rganiladi. Bu orqali o'yin faoliyati orqali bolalarning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlashga harakat qilamiz.

O'yin faoliyati bolalar uchun nafaqat qiziqarli vaqt o'tkazish, balki o'zlarini anglash, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va muammolarni hal qilish jarayonidir. O'yin davomida bolalar o'z his-tuyg'ularini ifodalash, boshqalar bilan muloqot qilish va turli rollarni ijro etish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu jarayonda bolalar o'zaro munosabatlarni o'rganish, hamkorlik qilish va boshqalar bilan aloqalarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'yin jarayonida bolalarning motivatsiyasi, ya'ni o'yin o'ynashga bo'lgan qiziqishlari va ishtiyoqi, ularning ijtimoiy ko'nikmalarini va psixologik holatini belgilaydi. O'yin faoliyatida

qatnashish orqali bolalar o'z emotsiyalarini boshqarishni, stresni yengillashtirishni va ijtimoiy muhitda o'zini erkin his qilishni o'rganadilar. O'yin bolalarning kognitiv rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi, sabab ularning fikrlash, analitik qobiliyatlarini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi.

O'yin faoliyati bolalar rivojida muhim ahamiyatga ega. Bolalar o'yin orqali yangi bilimlar olishadi, o'z qobiliyatlarini sinab ko'rishadi va ijtimoiy tajriba orttiradilar. O'yin jarayonida bolalar o'zaro muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va o'z fikrlarini ifodalash imkoniyatlariga ega. Bu jarayon bolalarning o'z-o'zini anglashida, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda va o'z emotsiyalarini boshqarishda muhim rol o'ynaydi. O'yin faoliyatining bolalar rivojiga ta'siri ularning o'zaro munosabatlariga, ijtimoiy ko'nikmalariga va emotsional holatiga bevosita ta'sir qiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'yin faoliyatiga tayyor bolalar o'zlarini ishonchli his qiladilar, ijtimoiy muhitda faol ishtirok etadilar va o'zaro munosabatlari yaxshi rivojlangan bo'ladi. Shuningdek, o'yin orqali bolalar kreativ fikrlashni rivojlantiradilar, yangi g'oyalar va yechimlarni ishlab chiqarishga o'rganadilar. Bu esa ularning kelajakdagi ijtimoiy hayoti va shaxsiy rivojlanishida muhim omil bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyatiga tayyorligi ularning psixologik rivojlanishi uchun juda muhimdir. O'yin jarayonida bolalar o'zlarini anglash, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va emotsional holatlarini boshqarish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'yin faoliyatiga tayyor bolalar o'zaro munosabatlari, ijodiy fikrlashlari va ijtimoiy ko'nikmalari bilan ajralib turadilar. O'yin bolalar uchun muhim rivojlanish jarayoni bo'lib, ularning shaxsiy va ijtimoiy hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning o'yin faoliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor berilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xolmirzaeva, D. (2020). Maktabgacha ta'limda o'yin faoliyatining ahamiyati. Ta'lim va taraqqiyot.

2. To'raeva, R. (2019). Bolalar psixologiyasi: nazariy va amaliy asoslar. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.

3. Shodmonova, N. (2021). O'yin va ta'lim: bolalar rivojiga ta'siri. Psixologiya va ta'lim.

4. Karimova, S. (2022). Maktabgacha yoshdagi bolalar va o'yin faoliyati. Bolalar psixologiyasi jurnali.

5. Qodirov, E. (2023). O'yin orqali bolalar rivojlanishi: nazariy tadqiqotlar. O'zbekiston ta'limi.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALA TÁRBIYASINDA TÁLIM-TÁRBIYA JUMÍSLARÍNÍŃ ÁHMIYETI

Jumaniyazova Guljahan Jalgasbay qizi – Nókis qalası 4-sanlı MShBSh tárbiyashısı

Haytimbetova Shohida - Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutınıń Mektepke shekemgi tálim baǵdarınıń 3-v kurs talabası.

Ósip kiyatırǵan jas áwladtı barkamal insan etip tárbiyalaw boyınsha ámelge asırılıp atırǵan mashqalalardıń sheshimin tabıw, tálim hám tárbiyanıń nátiyjeliligin zaman talapları tiykarıda támiyinlew, onı dúnya júzlik dárejege alıp shıǵıwǵa erisiw, jas áwladqa tálim-tárbiya beriwde milliy hám ulıwmainsanıylıq qádiriyatlarǵa tayanıw arqalı tálim-tárbiyanıń mańızı, mazmunın qáliplestiriw hám jetilistiriw mektepke shekemgi tálimniń qaǵıyda hám nızamların xalqımızdıń bay tájiriybeleri tiykarıda bayıtıp barıw hám onıń jańa qırların izlestiriw búgingi kúnniń aktual mashqalaları bolıp tabıladı.

Insan tárbiyası insannıń ózi sıyaqlı áyyemgi hám keń qamtıwǵa iye bolıp tabıladı. Sol sebepli, insandı hár tárepleme tárbiyalaw insaniyattıń ázeliy arzıwsı bolıp, ata-babalarımız maǵripat hám mádeniyattı jas áwladqa úyretiw, olardı kámillikke jetelew jolları, nızam-qaǵıydaların izlegen. Shınında da, insannıń maǵripatlılıǵı hám mánawiy kámilligine erisiw ilajları mektepke shekemgi jadstaǵı balalarǵa tálim-tárbiya beriwdiń jetekshiliginde ámelge asırıladı.

Demek, adamǵa hár tárepleme tárbiya beriw, hár bir shaxstı barlıq jas dáwirlerinde úylesimli rawajlandırıw nızamlıqları bolıp tabıladı. Sol sebepli, insandı hár tárepleme tárbiyalaw, tárbiya tarawındaǵı jámiyet talapların ámelge asırıw jolında xızmet etedi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balaǵa tuwılǵanınan baslap tap jeti jasına shekem hár tárepleme tárbiya beriw nızamshılıqların úyrenedi hám bárshe sharayatında tálim-tárbiya jumısın shólkemlestiriwdiń mazmunı, metodı hám formaların islep shıgıw lazım.

Insan tárbiyasına tiyisli nızamlar dáslep xalıq awızeki dóretiwshiliginde: ertek, qıssa, násiyat, naqıl-maqallarda, keyin ala jazba esteliklerde, hádislerde tiykarlap berilgen.

Tálim-tárbiya jumıslarınıń jetilisip barıwında Shıǵıs hám Batıstıń enciklopedist alımları hám pedagoglarının ornı úlken bolıp tabnıladı. Oraylıq Aziyalı kórnekli danıshpanlar: Muhámmed al-Xorazmiy, Abu Nasr Farabiy, Abu Rayhan Beruniy, Abu Ali ibn Sina, ЮOsuf Xos Hojib, Kaykawıs, Alisher Nawayı, Abdulla Avlaniy, Berrdaq, Ájiniyaz usaǵan dúnya oyshılları ózleriniń bir qatar shıǵarmalarında tálim-tárbiyaǵa úlken itibar menen qaraǵan.

Filosof alım Farabiy óziniń «Jetik sháhár adamlarınıń kóz qarasları» shıǵarmasında tárbiya arqalı insanǵa beriletuǵın 12 paziyletti túsindirip beredi.

Abdulla Avloniy bolsa tárbiya haqqqında oǵada ibratlı pikirlerdi bildiredi. “Pedagogika — Abdulla Avlaniydiń jazıp kórsetiwinshe, — bala tárbiyasınıń páni bolıp tabıladı”. “Dare ila tárbiya ... eki jan menen tán kibi bolıp tabıladı” .

“Dare alıwshı—biliwshi, tárbiya alıwshı—basshılıqqa alıwshı bolıp tabıladı”. Bul jerde pedagogika páninde qısqa hám ıqsham anıqlama berip, al tálim menen tárbiyani bolsa jan menen denege uqsatıp, olardı bir-birinen bóleklep túsiniw mumkin emesligini ayqın kórsetip bergen. Avlaniydiń aytıwı boyınsha, tárbiyanı jaslıqtan beriw oǵada zárúr. Balaga aldın, kishi jastan baslap, ata-ana tárbiya beredi, keyin tárbiya menen pútkil jámáát shuǵıllanadı, sebebi bunda insan taǵdiri sheshiledi deydi.

Demek, pedagogikanıń bas máselesi tárbiya sanaladı. Tárbiya procesinde bolsa balanıń sanası, sezim-tuyǵıları qáliplesedi. Eń áhmiyetlisi fizikalıq turmısı ushın zárúr bolǵan hám fizikalıq múnásibetlerge xızmet etetuǵın minez-qulıq, ádetler payda boladı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemleri balalardı hár tárepleme tárbiyalaydı. Bala turmısındaǵı erte jas eń áhmiyetli dáwir bolıp, usı dáwirde balanıń fizikalıq, ádep-ikramlıq, miynet, estetikalıq rawajlanıwına negiz boladi.

Házirgi waqıtta gárezsiz elimizdiń keleshegi-ósip kiyatırǵan jas áwladtıń biliminiń tereńligi menen ólshenedi. Bilimli, hár tárepleme qábiletli áwlad-milletimizdiń biybaha ǵáziynesi. Jámiyetimizde bolıp atırǵan social – ekonomikalıq ózgerisler menen elimizdiń bilim beriw tarmaǵınıń álemlik bilim keńisligine ótiwi bilim beriw tarawında, sonıń ishinde mektepke shekemgi tárbiya menen oqıtıwǵa waqıt talabına say ózgerislerdi engizwdi talap etip otır.

Házirgi kúnde bilim ılım tarawında zamanaǵóy pedagogikalıq texnalogiyalar qanshelli áhmiyetli bolsa, mektepke shekemgi jastaǵı balalardı oqıtıw menen tárbiyalawda da pedagogikalıq texnologiyalar túsinigi keńnen qollanıladı. Solay etip mektepke shekemgi bilim beriw tarawınıń baslı wazıypalarınan biri-ósip kiyatırǵan áwladtı oqıtıw menen tárbiya beriw metodikasına zamanagóy usıllardı engiziw. Álbette, bunıń ushın mektepke shekemgi bilim beriw shólkemlerinde balalardıń shaxsınıń qáliplesiwi menen rawajlanıwına pedagoglardıń pedagogikalıq texnologiyalardı qollana biliw sheberligine de baylanıslı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardı rawajlandırıw máselesi mámleketlik siyasattıń ajıralmas bólegi bolıp tabıladı.

Pedagogikanıń rawajlanıwı jámiyettiń rawajlanıw tariyxınan, jas áwladtı tárbiyalaw tájiribesinen baslanadı. Pedagogika túsinigi eki mánini bildiredi.

Birinshiden— bilimniń ilimiy tarawı, ilim; ekinshiden — kórkem óner, qol óneri, pedagogikalıq is háreket tarawı. Pedagogika ataması grektiń paydos - bala hám ago - jeteklew degen mánini bildiredi. Paydagogos sózin tuwrı mánisinde bala jeteklewshi degen túsinikti bildiredi. Yaǵnıy balanı ómirge jeteklew, oqıtıw, onı tárbiyalaw, jan menen tánniń rawajlanıwına baǵıtlaw.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Qodirova F.R, Toshpo’latova Sh.Q, Kayumova N.M, Agzamova M.N. “Maktangacha pedagoika” T.: Tafakkur bo’stoni, T-2019. Darslik.
2. Sodiqova Sh.A. Maktangacha pedagogika. T.: Tafakkur bo’stoni, T-2013. Darslik.
3. Kayumova N.M. Maktangacha pedagogika. T.: TDPU – 2013. O’quv qo’llanma.

BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA O‘YINNING AHAMIYATI

Q.Jumabaeva-NDPI Maktabgacha ta’lim yo‘nalish talabasi

Tayanch tushuncha: O‘yin, Didaktika, Mantiqiy fikrlash, Multimedia, Motivatsiya, Ijtimoiy faollik, Aqliy rivojlanish, Ijodkorlik, Qoidali o‘yinlar, Qobiliyat.

Ключевые понятия: Игра, Дидактика, Логическое мышление, Мультимедиа, Мотивация, Социальная активность, Умственное развитие, Творчество, Игры с правилами, Способность.

Key Concepts: Game, Didactics, Logical Thinking, Multimedia, Motivation, Social Activity, Mental Development, Creativity, Rule Games, Ability

Bolalarni maktabga tayyorlashda o‘yin eng asosiy va samarali vosita hisoblanadi. Chunki bu yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyati aynan o‘yindan iborat. O‘yin orqali bola maktabga kerak bo‘lgan psixologik, aqliy va jismoniy ko‘nikmalarni qiyinchiliksiz egallaydi.Bolaning o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlari - his-tuyg‘ulari, tushunchasi va ijodiy barkamolligi bolaning tabiiy muhiti - o‘yinga moslashadi. O‘yin bola uchun bir vaqtning o‘zida ham ko‘ngil ochish, ham odamlar, buyumlar, tabiat olamini tushunish usuli, shuningdek, o‘z fantaziyasini qo‘llash shaklidir.O‘yinning asosi - uning faol va alohida amalga oshiriladigan ish-harakat ekanligi. Ta’lim va suhbatlarda emas, balki daraja o‘yinida bolaning qobiliyatlari rivojlanadi va uning shaxsi shakllanadi. O‘yin bolaning ko‘nglini ko‘tarishga yordam beradi, uning hissiy tajribasini boyitadi, ko‘rgazmali-obrazli tafakkurini, tasavvurini, nutqini rivojlantiradi. Tafakkur yaxshi rivojlangan bolalar yuksak intellektga ega bo‘ladi. Nostandart vaziyatlarda tez yo‘l topadi, yaxshi bilim oladi.O‘yin - bola rivojlanishining asosiy sharti. Unda bolalar turli xatti-harakatlar bilan tanishadilar, boshqa odamlarning his-tuyg‘ulari va holatlarini tushunishni, ular orqali hamkorlik qilishni o‘rganadilar, tengdoshlari va katta bolalar bilan muomala qilish ko‘nikmalarini egallaydilar.

O‘yinlarning asosiy maqsadi - kichik insonni rivojlantirish, unda mavjud va namoyon bo‘lgan xususiyatlarni to‘g‘rilash, uni ijodiy izlanuvchan xulq-atvorga yo‘naltirish. Bir tomondan, bolaga amal qilish uchun "amal," ikkinchi tomondan - fantaziya va shaxsiy ijod uchun maslahat beriladi.

O‘yin orqali bolada barcha psixik jarayonlar, aqliy operatsiyalar, modellashtirish va loyihalash qobiliyatlari rivojlanadi, matematika tushunchalari haqidagi tasavvurlari shakllanadi, maktabga muvaffaqiyatli tayyorgarlik amalga oshiriladi.O‘yin davomida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan quyidagi vazifalar hal etiladi: Rang, bichim, o‘lcham, hajm va h.k. tushunchalar bilan tanishish.Mantiqiy fikrlashni shakllantirish (taqqoslash, abstraksiyalash, joylashtirish operatsiyalarini egallash).Zamonaviy, shiddat bilan rivojlanib borayotgan dunyo, universal kompyuterlashtirish jarayoni pedagoglarni bolalarning maktabgacha tayyorgarlik mazmunini modernizatsiya qilishga undamoqda. Bola ertangi maktab hayotiga dadil kirib borishi va unda muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashishi uchun, uni MTMdayoq kompyuter bilan tanishtirish va undan o‘yinlar

uchun foydalanish imkoniyatini ko‘rsatish zarur.Shuningdek, Multimedia dasturlariga kiritilgan o‘yin komponentlari bolalarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning bilish faoliyatini faollashtiradi, materialni o‘zlashtirish jarayonini yaxshilaydi va obrazli tafakkurning rivojlanishiga yordam beradi. Kompyuter o‘yinlari nafaqat intellekt, balki motorikaning ham rivojlanishiga yordam beradi.

Bolalar kerakli klavishlarni barmoqlari bilan bosishni, "sichqoncha"ni boshqarishni o‘rganadilar. Shuningdek, ularning diqqati jamlanadi, sabr-toqat paydo bo‘ladi, hayotda juda muhim bo‘lgan ko‘nikmalar: orqaga, boshlang‘ich nuqtaga qaytish, hammasini yangidan boshlash va zarur bo‘lganda natijaga erishish uchun turli variantlar va harakat usullarini qo‘llay olish kabi xususiyatlar shakllanadi. Bolalarni maktabga tayyorlashda o‘yin eng asosiy va samarali vosita hisoblanadi. Chunki bu yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyati aynan o‘yindan iborat. O‘yin orqali bola maktabga kerak bo‘lgan psixologik, aqliy va jismoniy ko‘nikmalarni qiyinchiliksiz egallaydi. O‘yinning maktabga tayyorgarlikdagi asosiy ahamiyati quyidagilarda ko‘rinadi: Aqliy rivojlanish: Mantiqiy o‘yinlar (topishmoqlar, konstruktorlar, rebuislar) bolaning diqqatini jamlashga, xotirada saqlash qobiliyatini oshirishga va fikrlashni shakllantirishga yordam beradi.Sociallıq kónlikpeler: Rolli oyınlar (mısalı, "Mektep-mektep", "Dúkan") arqalı bala basqalar menen qarım-qatnas jasawdı, gezek kútiwdi hám jámáátte islewdi úyrenedi. Bul onıń jańa ortalıqqa tezirek iykemlesiwin támiyinleydi.

Nutqini rivojlantirish: O‘yin davomida bola yangi so‘zlarni o‘rganadi, o‘z fikrini erkin bayon qilishni va savollarga javob berishni mashq qiladi. Motivatsiya shakllanishi: O‘yin orqali berilgan bilimlar bolada maktabga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otadi va o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi. Didaktik o‘yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o‘yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, bilish jarayoni, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari rivojlanadi. O‘yin qoidasiga rioya qilish, unga amal qilish o‘yin mazmunini boyitadi.

Ijodiy o‘yinlar - bu bolalar o‘z fikr-mulohazalari va xohishlari bo‘yicha tashkil etadigan o‘yinlardir. Bu o‘yinlarda qat’iy qoidalar bo‘lmaydi, bolalar o‘zlari rollar va vaziyatlarni o‘ylab topadilar. Ijodiy o‘yinlar Qoidali o‘yinlar - bu aniq qoidalar asosida o‘ynaladigan o‘yinlar. Bu o‘yinlarda bolalar belgilangan tartib va qoidalarga amal qilishlari kerak. Bunday o‘yinlar bolalarda intizom, diqqat va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Qisqacha aytganda, o‘yin - bu bolaning kelajakdagi o‘quv faoliyatining "poydevori." Bolani maktabga tayyorlashda unga nafaqat dars, balki mazmunli o‘yinlar orqali ta’lim berish eng to‘g‘ri yo‘l hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. Toshkent, 2019.
2. Tojiboyeva D. – Maktabgacha ta’lim metodikasi. - Toshkent, 2018.
3. Nurmatova M. Bolalar psixologiyasi. Toshkent
4. Davletshin M.G. - Umumiy psixologiya. Toshkent, 2002.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA EKOLOGIK TARBIYANING INNOVATSION MODELLARI: QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASI TAJRIBASI

Aymuratova Jupargul Tileumuratovna - Qoraqalpog‘iston Respublikasi maktabgacha va maktab ta’lim vazirligi Maktabgacha ta’lim tashkilotlarni muvofiqlashtirish sho‘ba mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tashkil etilayotgan “Ekologik burchaklar” va “Ekologik yo‘laklar”ning ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi 496 ta DMTTda amalga oshirilgan ishlar, tarbiyalanuvchilarning ijodiy faoliyati hamda “Qizil kitob”ga kiritilgan flora va fauna bilan tanishtirishning metodik asoslari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, Qoraqalpog‘iston, ekologik yo‘lak, Qizil kitob, yashil iqtisodiyot.

Bugungi kunda Orolbo‘yi mintaqasida ekologik barqarorlikni ta’minlash hamda aholi, ayniqsa, yosh avlodning ekologik tafakkurini yuksaltirish hayotiy zaruratga aylanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-yanvardagi PF-16-sonli Farmoni hamda 15-maydagi PQ-184-sonli qarori ushbu yo‘nalishda strategik asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur hujjatlarda belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida etilgan ekologik infratuzilmaning mazmun-mohiyatida O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining 2025-yil 29-sentyabrdagi 364-sonli buyrug‘i asosida ta’lim muassasalarida yangicha ekologik muhit shakllantirilmoqda.

1. Tashkiliy-amaliy natijalar.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida ko‘radigan bo‘lsak, ushbu sohadagi islohotlar keng ko‘lam kasb etmoqda. Bugungi kunda hududdagi:

496 ta davlat maktabgacha ta’lim tashkilotida;

3 ta Ilk rivojlanish markazida;

Jami 3411 ta guruhda “Ekologik burchaklar” to‘liq tashkil etildi.

Ushbu burchaklarning o‘ziga xosligi shundaki, ular nafaqat tabiat namunalari, balki tarbiyalanuvchilarning qo‘l mehnati bilan yaratgan asarlari, ijodiy ishlari va chizgan rasmlari bilan boyitilgan. Bu yondashuv bolaning tabiatni o‘z ichki kechinmalari orqali anglashiga xizmat qiladi.

2. “Ekologik yo‘laklar” – tizimli ta’lim maydoni.

Hududdagi barcha 496 ta davlat maktabgacha ta’lim tashkiloti hovlisida “Ekologik yo‘laklar” tashkil etilgani bolalarning ochiq havoda sifatli ta’lim olishini ta’minlamoqda. Mazkur yo‘laklar orqali tarbiyalanuvchilar mintaqaviy ekologik muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari bilan ilk bosqichda tanishib boradilar.

3. “Qizil kitob” va ekologik bilimlar integratsiyasi.

Tashkil etilgan ekologik infratuzilmaning mazmun-mohiyatida O‘zbekiston Respublikasining “Qizil kitob”iga kiritilgan o‘simlik va hayvonlarni o‘rganish markaziy o‘rinni egallaydi. Bolalarga noyob turlarni asrab-avaylash bo‘yicha tushunchalar quyidagi usullar orqali singdirilmoqda:

• Interfaol suhbatlar;

• Muhofaza qilinadigan turlarning suratini chizish;

• Tabiatni muhofaza qilishga oid didaktik o‘yinlar. Shuningdek, "Atrof-muhitni asrash va "yashil iqtisodiyot" yilida mamlakat taraqqiyotining ustuvor vazifasi sifatida mahallalar qiyofasini yaxshilash, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish va iqtisodiyotda "uglerod izi"ni kamaytirish belgilandi. Bu jarayonda ikki muhim bo‘g‘in: oila va ta’lim tizimi asosiy rol o‘ynaydi.

Oilada ekologik tarbiyani yuksaltirish maqsadida "Aqlvoy" va "Bolajon" telekanallari orqali bolalar uchun tabiatni asrashga oid ma’rifiy dasturlar va multiplikatsion filmlar namoyish etilmoqda. Oilalarda suvdan oqilona foydalanish, "toza likopcha" tamoyili va chiqindilarni saralash madaniyatini shakllantirish bo‘yicha tizimli targ‘ibot ishlari yo‘lga qo‘yilgan. Mahallalarda milliy qadriyatlarimizning ajralmas qismi bo‘lgan umumxalq hasharlari o‘tkazish an’anaga aylanmoqda.

Maktabgacha va maktab ta’limi tizimida esa xorijiy tajriba asosida yangi o‘quv dasturlari joriy etildi. Bolalar o‘rtasida har yili o‘tkaziladigan velomarafonlar "yashil transport"ga bo‘lgan qiziqishni oshirsa, "Tabiat bolalar nigohida" ko‘rik-tanlovlari ularning tabiat bilan ijodiy aloqasini mustahkamlamoqda.

Qoraqalpog‘iston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, “Ekologik burchaklar”da bolalarning shaxsiy ijodiy ishlaridan foydalanish ularda tabiatga nisbatan daxldorlik hissini kuchaytiradi. 3411 ta guruhdagi ijodiy ishlar nafaqat estetik tarbiya, balki psixologik jihatdan bolaning atrof-muhit bilan uyg‘un rivojlanishiga ham yordam beradi. Bu esa PQ-184-sonli qarorda nazarda tutilgan “ekologik madaniyatni yuksaltirish” konsepsiyasining amaliy samarasidir.

Tadqiqot va amaliy natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Qoraqalpog‘iston Respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida joriy etilgan ekologik infratuzilma "Ekologik burchaklar" va "Ekologik yo‘laklar" tizimi maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ong va madaniyatni shakllantirishning samarali mexanizmi bo‘lib xizmat qilmoqda.

O‘tkazilgan islohotlarning ilmiy-pedagogik ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

1. Integrativ yondashuv: Ekologik ta’limning "Qizil kitob" obyektlari va amaliy ijodiy ishlar bilan uyg‘unlashuvi bolalarda nafaqat bilim, balki tabiatga nisbatan shaxsiy daxldorlik hissi (empatiya) ni yuzaga keltiradi.

2. Uzviylik tamoyili: Ta’lim muassasasi, oila va mahalla instituti o‘rtasidagi tizimli hamkorlik ("Aqlvoy," "Bolajon" loyihalari va mahalla hasharlari misolida) ekologik tarbiyaning barqarorligini ta’minlaydi.

3. Strategik muvofiqlik: Amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar PQ-184-sonli qaror ijrosi hamda "yashil iqtisodiyot" va "uglerod izini kamaytirish" kabi global va milliy maqsadlarga to‘liq mos keladi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, maktabgacha ta’lim bosqichida tabiat bilan bevosita muloqot va ijodiy faoliyatga asoslangan bunday yondashuv, kelajakda jamiyatda yuqori ekologik madaniyatga ega avlodni shakllantirishning strategik poydevori hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-yanvardagi PF-16-sonli Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi PQ-184-sonli qarori.
3. Maktabgacha va maktab ta’limi vazirining 2025-yil 29-sentyabrdagi 364-sonli buyrug‘i.
4. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining ijro bo‘yicha statistik ma’lumotlari (2025-y.).

ILK YOSHDAGI BOLALARNING MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI MUHITIGA KO‘NIKISH DAVRIDAGI PSIXOLOGIK TO‘SIQLARNI BARTARAF ETISH

M.Eshanova – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1 b - kurs talabasi
V.Sh.Seytmuratova - Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim kafedrasi assistent - o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda ilk yoshdagi bolalarning maktabgacha ta’lim tashkilotiga moslashish (adaptatsiya) jarayoni, bu davrda yuzaga keladigan psixologik to‘siqlar va ularni bartaraf etish usullari tadqiq etiladi. Maqolada bolaning hissiy holatini barqarorlashtirishda ota-ona va pedagog hamkorligining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Adaptatsiya, psixologik to‘siq, ilk yosh, ijtimoiy muhit, emotsional holat, ajralish xavotiri, maktabgacha ta’lim.

Ilk yosh (1,5–3 yosh) bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqichdir. Bolaning oila muhitidan chiqib, begona ijtimoiy muhitga — maktabgacha ta’lim tashkilotiga qadam qo‘yishi u uchun kuchli psixologik stress manbai bo‘lishi mumkin. Moslashuv jarayoni qanchalik qiyin kechsa, bolaning jismoniy salomatligi va keyingi rivojlanishiga shunchalik salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, psixologik to‘siqlarni erta aniqlash va bartaraf etish dolzarb masaladir.

Maktabgacha ta’lim tashkilotiga ilk bor qadam qo‘ygan bola uchun yangi muhitga moslashish murakkab psixologik jarayon hisoblanadi. U odatiy oilaviy muhitdan chiqib, yangi tartib-qoidalar, notanish kattalar va tengdoshlari orasiga tushadi. Bu holat ayrim bolalarda quvonch va qiziqish uyg‘otsa, boshqalarida xavotir, qo‘rquv va qarshilikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli adaptatsiya davrida yuzaga keladigan psixologik to‘siqlarni aniqlash va ularni o‘z vaqtida bartaraf etish muhim pedagogik vazifa sanaladi.

Bolalarning maktabgacha ta’lim tashkilotiga moslashishida uchraydigan qiyinchiliklarni bir necha asosiy guruhlarga ajratish mumkin.

Kun tartibining o‘zgarishi. Uy sharoitida shakllangan tartib bilan maktabgacha ta’lim tashkiloti rejimi o‘rtasidagi farq bolaga qiyinchilik tug‘diradi. Uyda kech uyg‘onishga odatlangan bola ertalab erta turishga qiynaladi. Ovqatlanish, dam olish va o‘yin vaqtlarining o‘zgarishi uning emotsional holatiga ta’sir ko‘rsatadi.

Rejimning keskin almashishi uyqu buzilishi, ishtahaning pasayishi va umumiy asabiylikni keltirib chiqarishi mumkin.

Muloqot yetishmovchiligi. Agar bola ilgari tengdoshlari bilan muntazam muloqot qilmagan bo‘lsa, jamoaga kirishishda qiynaladi. Notanish bolalar bilan o‘ynash, o‘yinchoqlarni bo‘lishish, navbat kutish kabi ijtimoiy ko‘nikmalar yetarli darajada shakllanmagan bo‘ladi. Bu holat bolaning o‘zini yolg‘iz his qilishiga, chetga tortilishiga yoki aksincha, tajovuzkorlik ko‘rsatishiga olib kelishi mumkin.

To‘siqlarni bartaraf etish strategiyalari

Bolaning maktabgacha ta’lim tashkilotiga muvaffaqiyatli moslashuvi uchun pedagoglar va ota-onalar hamkorlikda tizimli ish olib borishlari lozim.

1. Yumshoq moslashuv (Gradual Entry) Moslashuvning eng samarali usullaridan biri — bolaning maktabgacha ta’lim tashkilotida qolish vaqtini bosqichma-bosqich oshirishdir.

- birinchi kunlarda 1–2 soat;
- keyingi bosqichda yarim kun;
- so‘ngra to‘liq kunlik qatnov.

Bu usul bolaga yangi muhitga asta-sekin ko‘nikish imkonini beradi. Keskin ajralish hissi kamayadi va ishonch shakllanadi.

2. O‘yin terapiyasi. O‘yin bolaning tabiiy faoliyatidir. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotihaqida ijobiy tasavvur hosil qilishda syujetli-rolli o‘yinlar juda samaralidir.

Masalan:

- "Qo‘g‘irchoq maktabgacha ta’lim tashkilotiga boradi";
- "Tarbiyachi va bolalar";
- "Do‘stlar bilan o‘yin".

Bu o‘yinlar orqali bola kelajakdagi vaziyatni oldindan his qiladi va psixologik jihatdan tayyorlanadi.

3. Psixologik qulaylik yaratish. Bolaga uyidan sevimli o‘yinchoq, yostiqcha yoki boshqa tanish buyumni olib kelishiga ruxsat berish katta yordam beradi. Bunday buyum "xavfsizlik ko‘prigi" vazifasini bajaradi.

U bola uchun tanishlik, himoya va xotirjamlik manbai bo‘lib xizmat qiladi.

4. Oila va MTT hamkorligi. Tarbiyachi bolaning individual xususiyatlarini bilishi zarur: sevimli mashg‘ulotlari; ovqatlanish odatlari; uyqu rejimi; qo‘rquvlari; tinchlanish usullari. Bu ma’lumotlar pedagogga bolaga individual yondashuvni tanlash imkonini beradi.

5. Ijobiy motivatsiya. Ota-onalar maktabgacha ta’lim tashkilotihaqida faqat ijobiy fikr bildirishlari kerak. "Maktabgacha ta’lim tashkilotida yangi do‘stlar topasan", "Qiziqarli o‘yinlar bo‘ladi" kabi iboralar bolada qiziqish uyg‘otadi.

Qo‘rqitish, tahdid qilish yoki salbiy taqqoslash qat’iyan tavsiya etilmaydi.

6. Barqaror kun tartibi. Maktabgacha ta’lim tashkilotiga borishdan avval uyda maktabgacha ta’lim tashkilotirejimiga yaqin kun tartibini shakllantirish muhimdir. Bu organizmning biologik ritmlarini moslashtiradi.

7. Emotsional qo‘llab-quvvatlash. Moslashuv davrida bolaga ko‘proq mehr, e’tibor va sabr kerak bo‘ladi. Ota-onalar uning his-tuyg‘ularini inkor etmasliklari, balki

tushunishga harakat qilishlari zarur. Masalan:"Seni tushunaman"; "Yangi joyga ko‘nikish biroz vaqt oladi"; "Men seni albatta olib ketaman".

Ilk yoshdagi bolalarning maktabgacha ta’lim tashkilotimuhitiga ko‘nikishi faqat vaqt masalasi emas, balki tizimli psixologik yondashuv natijasidir. Psixologik to‘siqlarni bartaraf etishda bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish va muhitni uning ehtiyojlariga moslashtirish ijobiy natija beradi. Muvaffaqiyatli adaptatsiya bolaning kelajakda jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va ta’limga bo‘lgan qiziqishi uchun poydevor bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘oziyev E.G. "Ontogenez psixologiyasi". - Toshkent, 2010.

Mirziyoyeva S.Sh. "Metodik tavsiyalar: Maktabgacha ta’limda adaptatsiya davri". - Toshkent, 2019.

ҚАЗАҚСТАНДА БОЛАШАҚ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ МАМАН-ПЕДАГОГТЕРІН ДАЙЫНДАУДЫҢ БАСЫМ БАҒЫТТАРЫ

Г.З. Таубаева Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, gzt_1963@mail.ru

Түйіндеме: Мақалада жоғары оқу орындарында мектепке дейінгі білім беру мамандарын даярлаудың ерекшелігіне тоқталады. Қазақстанның ЖОО-да мектепке дейінгі білім беру жүйесіне болашақ мектепке дейінгі ұйым педагог-мамандарды дайындау туралы сөз болады. Сонымен қатар, болашақ мектепке дейінгі білім беру мамандарын дайындау жалпы білім берудің ұлттық үлгісіне негізделген, нәтижеге бағытталған, қоғамға пайда әкелетін заманауи ғылыми және практикалық деңгейлерді шығармашылықпен игерген, жаңашыл, құзыреттілігі (жалпымәдени, кәсіби, пәндік) жоғары, кәсіби шешім қабылдауға қабілетті, еуропалық көпмәдениеттілікті, коммуникативті меңгерген маманын даярлау туралы баяндалады.

Кілттік сөздер: Қазақстан Республикасындағы жоғары білім беру жүйесі, мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты, мектепке дейінгі білім беру, кәсіби педагог маманды дайындау, жоғары білім берудің үшдеңгейі, бакалавриат-магистратура-докторантура, кәсіби құзыреттілік.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности деятельности системы дошкольного образования в высших учебных заведениях. А также обсуждаются о подготовке будущих педагогов-специалистов дошкольных организаций к системе дошкольного образования в вузах Казахстана. Кроме того, подготовка будущих специалистов дошкольного образования основана на национальной модели общего образования, ориентирована на результат, творчески освоившего современные научные и практические уровни, приносящего пользу обществу, новатора, обладающего высокой компетентностью (общекультурным, профессиональным, предметным), способного принимать профессиональные решения, владеющего европейской поликультурностью, коммуникативностью.

Ключевые слова: система высшего образования в Республике Казахстан, государственный общеобязательный стандарт образования, дошкольное образование, подготовка профессионального педагога, трехуровневое высшее образование, бакалавриат-магистратура-докторантура, профессиональная компетентность.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы білім беру стратегиясының негізгі мақсаты - қоғам мен мемлекеттің, тұлға қалыптасуының өзекті қажеттіліктер беріктілігін сақтай отырып, сапалы білім беруді қамтамасыз ету болса, ал оның міндеттерін шешу жаңа идеялар мен тұжырымдамалардың қорын іздестіруді қажет етеді, осының негізінде педагог кадрларды даярлауда

халықаралық деңгейіне қол жеткізуге болады.

Осылайша, Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында: «... білім беру жүйесінде мектепке дейінгі білім беру деңгейі міндетті болып табылады», -деп ұлттық дәстүрлерді, әлемдік тәжірибені және тұрақты даму қағидаттарын ескере отырып, мектепке дейінгі білім беру ісіне аса мән беру қажеттілігін атап өтеді [1].

Педагогикалық кадрларды даярлаудың қазіргі заманғы жүйесі мектепке дейінгі білім беру саласының проблемаларына назар аударуымен сипатталады.

Қоғамдық мектепке дейінгі білім берудің сапасы, ең алдымен, педагогтардың құрамы мен құзыреттілігі, олардың психологиялық-педагогикалық және арнайы дайындық дәрежесі бойынша анықталады, өйткені олар қазіргі заманғы ғылыми жетістіктерді мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеу тәжірибесінде ендірушілер болып табылады.

Бұл мәселені шешу жолдарының бірі - білім беру қызметін жоғары деңгейде жүргізу мақсатында мектепке дейінгі тәрбиеші-мамандар даярлау жүйесін жетілдіру[2].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» туралы Заңында мектепке дейінгі ұйым халыққа білім берудің алғашқы баспалдығы дей келе, оның басты мақсаты – мектепке дейінгі білім беру саласы бойынша еуразиялық көпмәдениеттілікті, коммуникативті игерген, жаңашыл, құзыреттілігі жоғары, сонымен бірге қоғамға пайда әкелетін заманауи ғылыми және практикалық деңгейлерді шығармашылықпен шеше алатын тәрбиеші-педагогтарды дайындау[3]. Қазақстан Республикасындағы педагогикалық жоғары оқу орындары мектепке дейінгі ұйымдарға жоғары білікті тәрбиеші-педагогтарды дайындаудың негізгі буыны.

Қазіргі кезде республиканың көптеген жоғары оқу орындарында мектепке дейінгі білім беру маман-педагогтар дайындалады. Мектепке дейінгі білім беру саласының әлемдік білім беру кеңістігіне енуі, күнделікті ақпарат ағымының молдығы, инновациялық технологияларды педагогикалық үдерісте қолданылуы – болашақ мамандардың тек теориялық білімдермен қаруланып қоймай, білім, білік, дағдыларды меңгерумен шектелмей, білімалушылар өздерінің білімдерін өздігінен ізденуге, табуға шығармашылыққа, оны қорытындылап, жүйелеп алған білімдерін бойына сіңіруге, меңгерген білімдерін тиімді пайдалану арқылы қоғам сұранысына сай тұлғалық сапасы жоғары маман дайындау- жоғары оқу орындарында білім берудің ұтымды жолдары мен тиімді әдістері арқылы жүзеге асырылатыны белгілі[4].

Мектепке дейінгі ұйымдар – тұлғаның алғашқы қалыптасу ортасы болғандықтан, бұл салада қызмет ететін педагогтердің кәсіби даярлығы ерекше маңызға ие. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі білім беруді дамыту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі ретінде

қарастырылып, болашақ педагог мамандарды даярлау жүйесіне жаңа талаптар қойылуда.

Осыған байланысты мектепке дейінгі ұйымдарға арналған маман-педагогтерді даярлаудың мазмұны, әдістері мен технологияларын жетілдіру өзекті мәселеге айналып отыр.

Қазіргі таңда педагог мамандарға қойылатын талаптар тек теориялық біліммен шектелмейді. Болашақ тәрбиеші:

- баланың психологиялық ерекшеліктерін терең меңгерген;
- заманауи білім беру технологияларын қолдана алатын;
- зерттеушілік және шығармашылық қабілеті дамыған;
- кәсіби құзыреттілігі жоғары тұлға болуы тиіс.

Қазақстандағы білім беру жүйесінде құзыреттілік тәсілдің енгізілуі болашақ педагогтердің кәсіби дайындығына жаңа бағыт береді. Бұл тәсіл студенттердің тек білім алуына емес, оны тәжірибеде тиімді қолдануына бағытталған[5].

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін даярлаудың басым бағыттары төмендегідей:

Құзыреттілікке бағытталған білім беру – қазіргі педагог даярлаудың негізгі бағыты. Болашақ мамандарда кәсіби-педагогикалық, коммуникативтік, ақпараттық-коммуникациялық, әлеуметтік және тұлғалық құзыреттерін қалыптастыру қажет. Құзыреттілікке бағытталған білім беру бағыты студенттердің жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді.

Практикаға бағытталған білім беру. Теория мен практиканы ұштастыру – уальды оқыту жүйесін енгізу; балабақшалармен тығыз байланыс орнату; педагогикалық практиканың үлесін арттыру қажет. Студенттер ерте кезеңнен бастап балалармен жұмыс жасап, кәсіби тәжірибе жинақтауы тиіс.

Инновациялық білім беру технологияларын енгізу. Қазіргі заманауи педагог цифрлық технологияларды меңгерген; интерактивті әдістерді қолдана алатын; STEAM, жобалық оқыту, ойын технологияларын пайдалана білетін болуы қажет.Бұл балалардың танымдық қызығушылығын арттырып, оқу процесін тиімді етеді.

Зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерді дамыту. Болашақ педагог тек білім беруші ғана емес, зерттеуші де болуы тиіс. Онда ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу; педагогикалық эксперименттер ұйымдастыру; инновациялық жобалар әзірлеу маңызды рөл атқарады [6].

*Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие.*Қазақстандық білім беру жүйесінде ұлттық тәрбие ерекше орын алады. Болашақ педагогтер қазақ халқының мәдениеті мен дәстүрлерін; ұлттық ойындарды; халық педагогикасын тәрбие процесінде тиімді қолдана білуі қажет.

Инклюзивті білім берудің дайындығы. Қазіргі қоғамда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жасау маңызды бағыттардың бірі. Сондықтан педагогтер инклюзивті білім беру принциптерін; арнайы педагогика негіздерін; әртүрлі балалармен жұмыс істеу әдістерін меңгеруі тиіс.

Педагог маман даярлаудағы өзекті мәселелер. Қазақстанда мектепке дейінгі педагогтерді даярлау барысында теория мен практика арасындағы алшақтық; заманауи технологияларды жеткілікті деңгейде қолданбау; педагог мамандығының әлеуметтік мәртебесінің төмендігі; кадрлардың жетіспеушілігі бірқатар мәселелер кездеседі. Бұл мәселелерді шешу үшін білім беру бағдарламаларын жаңарту және материалдық-техникалық базаны күшейту қажет[7].

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерін дамытудың төмендегідей перспективалық бағыттары:

- ✓ халықаралық тәжірибені енгізу;
- ✓ цифрлық білім беру ресурстарын дамыту;
- ✓ үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесін қалыптастыру;
- ✓ педагогтердің кәсіби дамуын қолдау.

Сөйтіп, Қазақстанда мектепке дейінгі ұйым маман-педагогтерін даярлау – стратегиялық маңызы бар бағыттардың бірі. Болашақ педагогтердің кәсіби деңгейі елдің білім беру сапасына тікелей әсер етеді. Сондықтан олардың даярлығын жетілдіру, заманауи талаптарға сай дамыту – бүгінгі күннің басты міндеті.

Жоғарыда аталған басым бағыттарды тиімді жүзеге асыру арқылы бәсекеге қабілетті, шығармашыл, кәсіби білікті педагогтерді қалыптастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы

2.Ходакова Н.П. Профессиональная подготовка студента-будущего педагога дошкольного образоавния в вузе // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 5.; [Электронный ресурс]: URL: http://www.science-education.ru/ru

3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» туралы Заңы 27.07.2007 (өзгерістер мен толықтырылудан кейін 21.02.2019 ж.).

4. Педагогтің кәсіби стандарты. «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқара төрағасы (08.06.2017ж. №133 бұйрық)

5.Таубаева Г.З. ЖОО-да мектепке дейінгі білім беру жүйесіне педагогтарды даярлаудың ерекшеліктері. ХАБАРШЫ /ВЕСТНИК «Педагогика ғылымдары» №1(57)2018ж. -12-17 бет

6. Таубаева Г.З. Мектепке дейінгі білім беру жүйесіне үшдеңгейлі білім маман-педагогтарды даярлаудың маңызы Абай атындағы КазҰПУ-ң Хабаршысы /Педагогика ғылымдары» сериясы, №1(65), 2020ж.

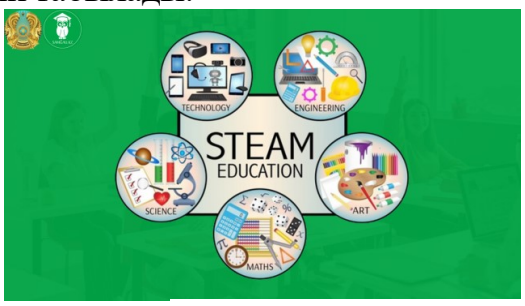
7. Таубаева Г.З. Болашақ мектепке дейінгі білім беру мамандарын даярлаудағы педагогикалық үдерістің маңызы /Педагогика және психология журналы №1(38) 2019 -21 бет

БАЛАБАҚШАДАҒЫ STEAM-ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Реева Турсынай Жусипбаевна - Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министірлігінің Маңғыстау облысының білім басқармасының, Мұнайлы ауданы бойынша білім бөлімінің «№6 Өркен» бөбекжайы ЖБҚ МКҚК әдіскері

Бала тәрбиесі -қоғамның ең маңызды міндеттерінің бірі. Әрбір баланың болашағы оның алған тәрбиесіне тікелей байланысты. Тәрбие ең алдымен отбасынан басталады дейтін болсақ, ата-ана баланың алғашқы ұстазы, бағыт берушісі болып табылады. Дегенмен, қәзіргі қоғамда балабақшаның рөлі де ерекше. Балабақша-баланың тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін алғашқы қоғамдық орта. Мұнда бала тек білім алып қана қоймай, қоршаған ортада өзін-өзі ұстауды, айналадағылармен қарым-қатынас жасауды үйренеді.

Жас ұрпақты заман талабына сай оқыту мен тәрбиелеу барысында балабақшада жаңа инновациялық технологияларды пайдалану қарқынды жүргізілуде. Осы орайда өзім қызмет ететін №6 «Өркен» балабақшасында басты бағыты етіп STEAM-технологиясы алынған, бұл технология мектепке дейінгі балалардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін заманауи білім беру бағыты болып табылады.

STEAM технологиясының басты мақсаты-баланы ерте жастан ғылым мен техникаға қызықтыру, қоршаған ортаны зерттеу арқылы білім алуға үйрету. Балалар қарапайым тәжірибелер жасап құрастыру жұмыстарымен айналысып, себеп-салдар байланыстарын түсінеді.Ерекше маңызға ие, әртүрлі ғылымдардың: математика, қоршаған орта, технология, инженерлік, өнер-дизайн бағыттарында балаларды инновациялық дамытуда атқарар рөлі ерекше.

Балабақшада STEAM технологиясын қолдану ойын арқылы жүзеге асады. Мысалы: құрлыс ойындары, су мен құммен тәжірибе, қарапайым робот техникасы, матемаикалық логикалық тапсырмалар. Бұл әркектер балалардың шығармашылық қабілетін, қиялын және топпен жұмыс істеуге дағдыларын дамытады.

Соныңмен қатар, STEAM технологиясы балалардың өздігінен шешім қабылдауына, мәселелерді талдауына және нәтижеге жету жолдарын іздеуіне ықпал етеді.

Біздің балабақшамызда ашылған инновациялық кабинетте STEAM, кітапхана, авиатур, «Өркен Тв», «Мен әншімін», «Мен бишімін», «Адалдық дүкені», «Мен инженермін», «Гидропоника» бұрыштары жасақталды. Осы оқу жылында «Балабақшадағы STEAM тәсілі, ғылым мен өнердің сабақтастығы» тақырбында аудандық семинар және «Ізденістен Нәтижеге» тақырыбында жетістіктер апталығы өткізілді.

Бізде инновациялық технологияларды пайдалану, ұлттық құндылықтарды дәріптеумен сабақтастықта жүргізіліп келеді, осы бағытта балабақшамызда ұлттық кабинет ашылып, жасақталды. Осыған орай «Әжелер мектебі», «Аталар мектебі», «Әкелер мектебі» және «Аналар мектебі» жұмыс жасауда. Ұлттық құндылықтарға тәрбиелеу- баланың тұлғалық дамуының маңызды бөлігі десек, бұл тәрбие арқылы бала өз халқының мәдениетін, тілін, дәстүрін құрметтеуді үйренеді.

Сондықтан біздің алдымызда балаларда дизайн, қарапайым эксперименталды зерттеу және шығармашылық белсенділік дағдыларын артыра отырып ұлттық құндылықтар туралы түсініктері дамытуды жалғастыру міндеті тұр.

Қортылай келе балабақшадағы STEAM технологиясы-болашақта бәсекеге қабілетті, ойлай алатын, шығармашыл тұлға қалыптастырудың тиімді құралы.

Әдебиеттер:

1. «Білім берудегі STEAM -тәсілін іске асырудың дидактикалық негіздері» Астана 2023 ж.

2. «Мектепке дейінгі білім берудегі ақпараттық технологиялар» Қарағанда 2023 ж

3. «Ұлттық тәрбие негізі-балабақшада» әдістемелік құрал Қарағанда 2011ж

ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ АСПЕКТІНІҢ ШЕТ ТІЛІН ҮЙРЕНУГЕ ДЕГЕН ЫНТАСЫН АРТТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Далибаева А.Б Байзақ ауданы көктал орта мектебі
e-mail Ospanbayeva@bk.ru

Аннотация: Значение лингвокультурологии в преподавании иностранного языка постепенно возрастает. Обращение преподавателя к элементам лингвокультурологии обусловлено желанием познакомить учащихся с культурой изучаемого языка и создать условия для развития интереса к изучению иностранного языка. Более того, изучение иностранного языка требует наличия лингвистической и культурной среды, которой нет в отечественной системе образования.

Annotation: The importance of linguistic and cultural studies in teaching a foreign language is gradually increasing. The teacher's appeal to the elements of

linguistic and cultural studies is due to the desire to introduce students to the culture of the studied language and create conditions for the development of interest in learning a foreign language. Moreover, learning a foreign language requires a linguistic and cultural environment, which is not available in the domestic education system.

Ключевые слова: лингвокультурология, иностранный язык, культурная среда, реалии, обучение

Key words: linguoculturology, foreign language, cultural environment, realities, education

Шет тілін оқытудың тиімділігі көбінесе оқушылардың оны оқуға деген ынтасының болуымен анықталады. Әдетте оқушылар саяхатқа, шетелдіктермен танысуға және Тіпті шетелде өмір сүруге қызығушылық танытады. Мүмкін, тілді оқытудың тиімділігін арттыруға тырысқанда дәл осы мүдделер мен тілектерге сүйену керек шығар.

Алдымен «мотивация» ұғымын және оның құрамдас факторларын анықтауға кейбір тәсілдер беру керек.

«Мотивация» терминін алғаш рет А. Шопенгауер өзінің мақаласында қолданған. Бүгінгі таңда әртүрлі ғалымдар «мотивация» терминін өзінше түсінеді. Мысалы, В.К. Вилюнас мотивацияны ынталандыру мен белсенділікке жауап беретін процестердің жиынтығы деп санайды. К. К. Платоновтың пікірінше, мотивация мотивтердің жиынтығы болып саналады.

Адамның кез-келген мінез - құлқы мотивацияның мақсаты болып табылатын қажетті нәтижеге бағытталған. И. А. Зимныйдың пікірінше, Мотивация-бұл еңбек, қарым-қатынас немесе таным сияқты кез-келген адамның іс-әрекетінің «қозғаушы механизмі». Нақты, нақты, кезеңді және түпкілікті болуы керек нәтиже мотивацияны қолдайды және әрі қарай жүруге мүмкіндік береді. Егер сәттілік болмаса, онда мотивация жоғалады және сәйкесінше бұл әрекеттің орындалуына теріс әсер етеді. Қажеттіліктерден, мотивтерден және мақсаттардан басқа, мүдделер, ұмтылыстар, тілектер мен ниеттер адамның мінез-құлқына түрткі ретінде қарастырылады .

Сонымен, біздің зерттеуіміздің міндеттерінің бірі жоғарыда аталған факторлардың қайсысы оқушыларды шет тілін үйренуге көбірек күш, көңіл және уақыт бөлуге итермелейтінін анықтау болып табылады.

Шет тілдерін оқытудағы лингвистикалық аспект қазіргі уақытта педагогтармен көбірек танылуда және шет тілін үйренуге деген ынтаны арттырудың ең тиімді факторларының бірі болып табылады.

Шет тілін үйрену зерттелетін тіл елінің тарихы мен мәдениетімен тығыз байланысты. Лингвистикалық елтану аспектісін зерттеуге енгізу оқытудың кез келген кезеңіне қатысты. Танымдық белсенділікті арттыру, шет тілі мәдениеті туралы білімді игеру және оң мотивацияны қалыптастыру лингвистикалық елтану ақпаратын қолдануға айтарлықтай ықпал етеді.

Еліміздің тілі мен мәдениетін бір мезгілде зерттеу проблемасы кездейсоқ емес, өйткені бұл елтану элементтерін тіл құбылыстарымен біріктіруге мүмкіндік береді, олар тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен бірге білім алушыларды олар үшін жаңа шындықтармен таныстыру тәсілі болып табылады.

Шет тілдерін оқытудың бұл тәсілі практикалық міндеттерді, жалпы білім беру, білім беру және дамыту міндеттерін тиімді шешуді қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар оқуға деген ынтаны арттыруға және арттыруға айтарлықтай мүмкіндіктер береді. Шет тілін оқыту әдістемесінде атап өтілгендей, лингвистикалық елтану бір жағынан тілді оқытуды біріктіреді, ал екінші жағынан – зерттелетін тілдің елі туралы белгілі бір білім береді.

Шет тілін үйренудің маңызды мотивациялық ынталандыруларының бірі-бұл елдің географиясы, тарихы, экономикасы және өмірі арқылы ортақ ой-өрісін кеңейтуге және осы тілде сөйлейтін елдің өмір салтын түсінуге деген ұмтылыс.

Мотивацияның негізгі компоненті туралы айта отырып, оның қызметі мен осы қызметтің сәттілігі адамның алдына қойылған мақсатты қалай көретініне байланысты деп айтуға болады. Дәл осы себепті педагогикалық процесті ұйымдастырудың кез-келген қызметі мұғалім мен білім алушылар нақты мақсаттар мен міндеттерді анықтайтындығынан басталуы керек.

Негізгі түпкі мақсатқа жету процесінде бірқатар аралық мақсаттар болуы мүмкін. «Түпкі мақсаттар оқу жүйесінің барлық элементтерін күрделі өзара әрекеттесуде басқаратын аралық мақсаттар мен міндеттердің бүкіл иерархиясын басқарады». Бүкіл педагогикалық процесс-алыс және жақын мақсаттарға байланысты міндеттер тізбегін дәйекті шешу процесі .

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, лингвистикалық білімді игеру процесінің маңызды аспектілерін бөліп көрсетуге болады. Білім алушылар:

- лингвистикалық ақпарат;

- оқытылатын тілдің елі туралы ақпарат;

- ғылым мен мәдениет салаларындағы түрлі фактілермен. Лингвистикалық аспект келесі кезеңдерді қамтиды:

1 лингвистикалық және экстралингвистикалық ақпаратты сөйлеуге, өңдеуге үйрету;

2 шет тілін практикалық меңгеруге үйрету, олардың шет тілді қарым-қатынас жасау қабілетін жандандыру;

3 осы тілдің сөйлеу этикетінің бірліктерін негізінен қарым-қатынастың типтік жағдайларында оқыту;

4 сөйлеу қызметінің барлық түрлерінде фондық елтану білімін қалыптастыру.

Шет тілін үйренуге деген ынтаны арттыратын нақты ықтимал себептер туралы айта отырып, білім алушылар тарихқа, мәдениетке, өнерге, әдет-ғұрыптарға, дәстүрлерге, өмірге деген көзқарастарға, сенімдерге, бос уақытты өткізу формаларына және олардың өмір салты мен өмір салтынан өзгеше болуы мүмкін барлық нәрселерге үлкен қызығушылықпен қарайды деп айтуға болады.

Әрине, оқушыларді қызықтыратын, есте сақтайтын және оларды тілді одан әрі үйренуге ынталандыратын фактілер жеке мүдделерге байланысты. Негізінен, білім алушылардың Оқытылатын тіл елінің шындықтарымен жақынырақ танысуға үлкен қызығушылығы бар екені байқалады.

Білім алушылардың зерттелетін тіл еліндегі нақты өмір туралы түсінігіне не ықпал ететінін қарастыру қажет. Көбінесе бұл ағылшын тілінде сөйлейтін

елдердің тұрғындары күнделікті өмірде кездесетін материалдар. Атап айтқанда, бұл газеттер, журналдар, плакаттар, хабарландырулар, теледидар бағдарламалары, көше атаулары, аялдамалар, метро станциялары, дүкендер, карталар, тамақтану орындарындағы мәзірлер болуы мүмкін. Дәл осындай материалдар күнделікті тілдік ортаны бейнелейді және олардың өзектілігі мен қажеттілігімен шет тілін үйренуге ынталандырады және қолдайды.

Мұғалімнің маңызды міндеті-оқушының бойында нақты адамның бейнесін, зерттелетін тіл елінің өкілін қалыптастыру. Білім алушылар, әдетте, оның дүниетанымын, құндылықтар жүйесін, сондай-ақ өмірдің барлық жағдайларындағы мінез-құлқының стереотиптерін түсінгісі келеді. Шет тілін меңгеру процесі шығармашылық процестің ерекшеліктеріне ие болады, өйткені білім алушылардың мақсаты бар, олар өздері үшін зерттелетін тілдің елін және осы елдің өкілдерін «ашады».

Табысты қарым-қатынас үшін қажетті лексикалық дағдыларды қалыптастыру елтану материалын зерттеудің негізгі мақсаты болып табылады. Бұл дағдыларды қалыптастыру үшін лексиканы дамытудың әртүрлі әдістерін қолдану қажет. Мысалы, ағылшын тілінде сөйлейтін елдерде күнделікті өмірге қатысты тақырыптар бойынша диалог немесе рөлдік ойын әдісін қолдануға болады.

Шет тілін оқытуға лингвистикалық елтану аспектісін енгізудің басты артықшылықтарының бірі оның рөлдік ойындар мен проблемалық жағдайларда тиімді жүзеге асырылуы болып табылады. Оларды сабақта, елтану материалдарын пысықтау кезінде қолдану тақырыпқа деген қызығушылықты оятуға мүмкіндік береді, демек оны зерттеуге мотивация береді. Сонымен қатар, бұл зерттелген материалды шоғырландыруға ықпал етеді және оқу мен шығармашылық қызметті ынталандырады.

Мұндай жұмыс барысында оқушылар қарым-қатынасқа түседі, бірақ бұл қарым-қатынас болашақта шет тілінде сөйлеудің ең тиімді тәсілдерінің бірі болып табылады. Егер білім алушының тілді меңгеру деңгейі әлсіз болса, оны айтуға жеткіліксіз болса, онда ол жоғарыда айтылғандарға қосымша ақпарат қоса алады. Диалог процесінде білім алушыларда одан әрі талқылауға әкелетін қосымша сұрақтар туындауы мүмкін.

Дәл осындай сабақтардағы белсенді жұмыс оқушылардан бастаманы, күшейтілген зейінді, сондай-ақ қиял мен эмоцияны талап етеді.

Елтану туралы ақпаратты әртараптандыру үшін білім алушыларға әртүрлі тәсілдермен жеткізу қажет. Сонымен, тек оқу және тыңдау үшін мәтіндер беру жеткіліксіз. Сондай-ақ, суреттер, фотосуреттер, сондай-ақ фильмдер (деректі немесе көркем), жаттығулар және тіпті музыка арқылы үлестірмелі материалдар ұсынылуы керек.

Нақты фактілердің әртүрлілігі, шет тіліндегі мәдениеттің шындықтары туралы қызықты ақпарат көмегімен грамматикалық материалдардың, терминдердің, ережелердің монотондылығы бейтараптандырылады, бұл тілге деген қызығушылықты жиі жоғалтады. Алайда, оларсыз тіпті шет тіліндегі ең күрделі мәлімдемені құру мүмкін емес.

Осылайша, лингвистикалық елтану аспектісі тілді үйренуге деген ынтаны арттыруда өте маңызды рөл атқарады, өйткені оқушылар, әдетте, дүниетанымды, құндылықтар жүйесін, сондай-ақ әртүрлі өмірлік жағдайларда шет тілі мәдениеті өкілдерінің мінез-құлқының стереотиптерін түсінгісі келеді. Сонымен қатар, бұл аспект диалог, рөлдік ойындар және проблемалық жағдайлар сияқты әрекеттерді қосуға мүмкіндік береді. Мұндай іс-шаралар қарым-қатынасты, қосымша мәселелерді ынталандырады, сонымен қатар шет тілі сабақтарына әртүрлілік әкеледі.

Шет тілін оқытудағы лингвистика аспектісі Туралы қарастырылған теориялық материалдар негізінде бірнеше қорытынды жасауға болады.

Лингвистикалық елтану зерттелетін тіл елінің мәдениетін, тарихын, географиясын ғана емес, сонымен қатар лингвистикалық факт туралы білімді қамтитын өзіндік зерттеу материалына ие және білім алушыларға басқа лингвомәдени қауымдастыққа тән осы фактінің ұлттық-тарихи ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді.

Лингвистикалық елтану аспектісі мәдениет пен тілдің өзара әрекеттесуінен тұрады және бұл процесті бірліктердің тұтас құрылымы түрінде ұсынады.

Лингвистикалық шеттетудің негізгі әдістемелік міндеттері тілдік материалды оқшаулау және лингвистикалық ақпаратты таңдау және материалдың мазмұнын беру болып табылады. Лингвистикалық елтану бағытының лексикалық құрамы шындықты, фразеологизмді, баламасыз лексиканы қамтиды.

Нақты әдістер туралы айтатын болсақ, лингвистикалық аспект шет тілі сабақтарында диалог, рөлдік ойындар және проблемалық жағдайлар сияқты әдістерді қолдануға мүмкіндік береді. Олар оқушыларге қарым-қатынас жасауға және қарым-қатынас арқылы жаңа лексиканы игеруге мүмкіндік береді.

Тілді үйренуге деген ынтаны арттырудағы лингвистикалық-елтану аспектісінің рөліне қатысты оны шет тілі сабақтарына қосу, сөзсіз, білім алушылардың мотивациясына оң әсер етуі мүмкін деп айтуға болады, өйткені бұл сабақтарға тіл үйренуге әртүрлілік әкелетін қызмет түрлерін қосуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылар, әдетте, басқа мәдениеттегі адамдардың дүниетанымын түсінуге мүдделі.

Әдебиеттер тізімі

1.Аракин В. Д. Ағылшын тілінің практикалық курсы. 1 курс. - 6-шы басылым. - М.: Гуманитарлық. басылым. Владос орталығы, 2012. - 536 б.

2.Ариян М.А. Орта мектептің жоғары сыныптарында шет тілдерін оқытудағы лингвистикалық зерттеулер: оқу. оқу құралы-М.: Академия, 2000. – 145 б.

3.Бим И. Я. мұғалімнің шығармашылығы және әдістемелік ғылым / / Мектептегі шет тілдері. – 1992. – № 4. - 3-7 б.

4.Варламова В. А. Шет тілін оқытудағы лингвистикалық елтану аспектісі //Жас ғалым. — 2015.—№7. - 920-923 ББ. - URL https://moluch.ru/archive/87/16865 / (өтініш берген күні: 20.04.2019).

5.Веденина Л. Г. Лингвистика: талдау әдістері, оқыту технологиясы. — М.: МГИМО-Университет, 2014. — 260 б.

6.Верещагин Е. Н., Костомаров В. Г. Орыс тілін шет тілі ретінде оқытудағы лингвистикалық елтану. - М. Рус. тіл, 1992. — 234 б.

«БАЛАБАҚШАДА СЮЖЕТТІК-РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ»

Оспанбаева Айман Рахметилла қызы М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті,Тараз қ.
e-mail **Ospanbayeva@bk.ru**

Аннотация: В этой статье рассмотрено научно-теоретические основы и научно-педагогические основы обеспечения результативности и эффективности использования сюжетно-ролевых игр в детском саду

Annotation: This article examines the scientific and theoretical foundations for the development of children's creativity through the use of innovative technologies and scientific and pedagogical principles for ensuring effectiveness

Key words: National games, folk games, preschoolers

Ключевые слова: Игры, народные игры, дошкольники

Ойын – баланың негізгі іс-әрекеті. Баланы ойнауға үйрету арқылы мен балалардың ойлау қабілетінің артуына, қимыл әрекетін қалыптастыруға көмектеседі. Яғни ойын тарихи құбылыс болып табылады.

Ойындар - өзінің ойнау ережесімен, мазмұны қарай тарихқа жол көрсететін бірден-бір тура жол. Тарихпен тікелей байланысты және ылғида дамып отырады. Яғни, ол адамзаттың барлық айнала қоршаған әрекетінің дамуында да ерекше орын алады. Ойын адамзаттың еңбек әрекетінен туып, адам ойлауының нәтижесі бола тұрып қоғамның өзгеруіне өз әсерін тигізеді. Балалардың тәрбиесінде ойынның алатын орны ерекше екенін тұңғыш еңбек жазғандардың бірі педагог Н.С.Құлжанова болды.

Бүгінгі таңда оқыту үрдісінде сюжеттік-ролдік ойындарды және ойнаудың түрлерін пайдалана отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың қызығушылығын арттыра отырып тікелей қарым-қатынасқа түсу оның жақсы қасиеттерін ашу білімін, біліктілігін қалыптастыруда мәселе туындап отыр.

Балабақша балаларымен жүргізілетін барлық оқу қызметтерінде ойындарды сабақтың ерекшелігіне қарай пайдалану. Әр педагогтың міндеті екені белгілі. Арнайы оқытудың ерекшелігіне сай ерекшеленіп жасалған ойындар мен ойын ерекшеліктерінің мазмұнына қарай жасалып сол пәнге деген қызығушылығын арттырады.

«Сюжеттік-рөлдік ойын» ұғымының мазмұны, оның балалар өміріндегі орны. Ойын – мектепке алды кезеңдегі әрекеттің бір түрі. Мектепке дейінгі кезеңнің негізгі ойын іс-әрекетінің жетекші түрі болып сюжеттік-рөлдік ойындар жатады. Сюжеттік-рөлдік қимылды ойындар мектепке дейінгі

балаларға тән ойындардың негізгі ерекшелігін құрайды. Оның құрылымына құрылыс, драмаланған ойындардың түрлері кіруі мүмкін. Психолог Д. Б. Эльконин сюжеттік-рөлдік ойындарға мынадай анықтама берді: «Рөлдік, яғни мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылдық ойыны деп аталатын ойын дамыған түрде балалар өздеріне үлкендердің ролін (функциясын) алатын және жалпы түрде арнайы жасалған ойын жағдайында үлкендердің әрекетін және олардың арасындағы қарым-қатынасты қайталау әрекеті»

Л. С. Выготский сюжеттік-рөлдік ойындардың негізі жорамал немесе ойша елестету жағдаяттары, онда бала өзіне үлкеннің ролін алады да, өзі жасаған ойын жағдайында ойын амалдарын орындайды деп көрсетті. Сюжеттік-рөлдік ойындардың көзі – балаларды қоршаған әлемдегі заттар, адамдар, табиғат, өздері мен үлкендердің өмірі мен әрекеттері.

А. В. Запорожец былай деп көрсетті: «Ойын, ертегі сияқты, бала күнделікті әсер шеңберінен шығып, адамзат ұмтылысының және ерлік істерінің неғұрлым кең әлеміне ене отырып, оны өзі бейнелейтін адамдардың санасы мен сезіміне кіруге үйретеді».

Ойын мектеп жасына дейінгі баланың өмірінде маңызды орын алады және баланың өзіндік іс-әрекетінің басым түрі болып саналады. Сондықтан да, сюжеттік-рольдік ойындар мен ойынның құрылымын оқыту үрдісінде мағынасын, ерекшелігін, маңызын аша отырып, баланың ойлау қабілетін дамытуға арналған қажеттілігін арнайы қарауды шештік. Осы мәселені шешу мақсатында арнайы жасалған ойын үлгілерін пайдалана отырып сабақтың балаға деген қызығушылығын арттыруды ұйғардық.

Ойындар, олардың неше түрлі ежелден этнографтарды, психологтарды, археологтарды, педагогтарды және басқа ғалымдарды қызықтырған. Қоғамның әлеуметтік-обективтік сұранысын орындауда бүгінгі күнде балалардың танымдық қызығушылықтарын, адамгершілік және дене қасиеттерінің дамуын педагогикалық тұрғыдан қарау мектеп алды кезеңде ойынның түрлерін пайдалану өз деңгейінде болмағандығы .

Сюжетті-рольдік ойынды оқыту мен тәрбие құралына айналдыру үшін барлық әдістемелік талаптардың ережелерін қатаң сақтауымыз қажет:

1. Тәрбиеші ойындардың көп түрін білуі тиіс.

2. Ойындардың балалардың жас ерекшеліктеріне қарай болуы керек.

3.Ойынның ережесін өзі түсіне меңгеруі керек біліп, балаларға да түсінікті етіп жеткізе білу қажет.

4.Барлық ойындардың тәрбиелік мәнін түсінуіміз қажет мақсатын анықтап алу.

5. Ойнау үстінде ережені қатаң сақтауды қадағалау.

6. Ойынға арналған құрал-жабдықтарды даярлау[8]. Қерек болған жағдайда өз қолымен даярлап немесе басқалармен ауыстыру.

Атап айтатын бір жайт ескере кетсек, ойындарын бүгінгі педагогикалық талаптарына сай іріктеп алынса, кезекпен қолдана білсек, онда ол сабақтың

сапасын жоғары деңгейге апарады, тиімділігін арттырады, сыныптан тыс тәрбие жұмыстарын көркейте түседі.

Бүлдіршін ойындарын психологиялық-педагогикалықжағынан зерттеу кез келген әрекет сияқты, сюжеттік-рөлдік ойын да балада аяқ астынан пайда болмайтындығын, бұл іс-әрекетті білетін ересек адамдардан берілетіндігін көрсетеді. Педагогикалық теория мен практиканы ұштастырғанда мектепке дейінгі мекемеде бала ойынының тиісті деңгейге жетпейтіндігі жиі айтылып отыр,ол өз ролын дұрыс орындамайды. Ойын мектеп жасына дейінгі балалардың күнделікті өмірінен алынады, оның орнын танымдық, эстетикалық әрекет алады. Мұндай мәселе көптеген себептерге байланысты жүреді.

«Балаларды ойнауға үйрету керек» деген тұжырым бар. Алайда балабақшанық күн тәртібінде арнайы пәндер қарастырылмаған. Сондықтан, педагог тәрбиеші балаларды жиі ойнауға бағыттайды: тақырып береді, ойынды жиі құрады, рөлдерді бөліп көрсетеді, сюжетті ойнатады, балалардың әрекеттерін бағалайды.

Осылайша, балалардың өз беттілігі, ынтасы мен шығармашылығы үлкеннің тікелей ықпалымен ығыстырылады.

Ойын- кез келген әрекет сияқты бей-берекет пайда болмайды-ересектер тарапынан қалыптастырылады. Балалар ойнай алу үшін олардың саналарында эпизод-әрекеттердің жиынтығы тұрақталу тиіс.

Балалар қандай әрекеттерді орындау керек екенін білулері қажет және меңгерген білімдерінен тек осындай лайық сәттерді таңдай біліп, оларды қиялдан құрылған жаңа сәттер ойлап таба білулері тиіс.

Теориялық мәселелерді талдау, балабақша тәрбиешінің тәжірибелерімен танысуға, жүргізілген тәжірибелік - эксперименттік жұмыс нәтижелері бізге төмендегідей қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

1. Оқу қызметіндесюжеттік ойындарды пайдаланудың теориялық негіздерін меңгерту, сюжеттік ойындардың психологиялық-педагогикалық мәнін түсіну оларды оқыту құралы немесе әдісі түрінде (оқыту) тиімді пайдалануға көмектеседі.

2. Әр бір ойынның өзіне тән ерекшелігі бар, 1-жағынан ойында ойындық әрекет негізге алынған, оның көмегімен жеке тұлғаның белгілі бір сапалары: зейін, байқағыштық, ес, ойлау, ізденімпаздық, белсенділік қалыптасады, 2-ші жағынан ойын сабақта белгілі бір сюжеттік міндетті – жаңа материалды оқыпүйрену, өткенді қайталау, іскерлік пен дағдыны қалыптастыру, білімді ісжүзінде пайдалану міндеттерін шешуді көздейді.

3. Сюжеттік рольдік ойындардың жіктемесін жасауда біз оқу материалы мазмұнының мүмкіндіктерін, білім көлемі мен сипатын, балалардың жас ерекшеліктерін есепке алдық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қоянбаев Ж., Қоянбаев Р. Педагогика (педагогикалық оқу орындарының студенттеріне арналған оқулық). – Нұр-Сұлтан,2014, - 358 б.

2. АралбаеваР. К. Мектепке дейінгі педагогика. Алматы, 2012ж.
3. Мухина В.С. Балалар психологиясы психология . – Алматы: Мектеп, 1986-230
4. Ф.Фребель. Избранные педагогические труды-М: Педагогика, 2014.
5. Ушинский К.Д. Таңдамалы шығармалары – Алматы: Жазушы, 2014

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ДАМЫТУШЫ ОРТА ҚҰРУ – БАЛАНЫҢ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ

Сарсебаева Жулдыз Мухтар кызы әдіскер, ҚР ПІБ МО "Қарлығаш" балабақшасы ШЖҚ РМК Астана қ.,

Аңдатпа: Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйым жағдайында дамытушы ортаны ұйымдастырудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Дамытушы ортаның баланың танымдық, шығармашылық, әлеуметтік және зерттеушілік қабілеттерін дамытудағы рөлі жан-жақты сипатталады. Экологиялық тәрбие беру бағытындағы эко-бұрыштар, тәжірибелік алаң жұмысы және инновациялық технологияларды қолдану тәжірибесі талданады. Дамытушы ортаның тиімді ұйымдастырылуы балалардың дербестігін қалыптастырып, олардың білім алуға деген қызығушылығын арттыратыны көрсетіледі.

Кілт сөздер: дамытушы орта, мектепке дейінгі тәрбие, экологиялық мәдениет, STEM, эко-бұрыш, зерттеу әрекеті, инновация, баланың дамуы.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические основы организации развивающей среды в дошкольной организации. Подчеркивается значение среды в развитии познавательных, творческих и исследовательских способностей детей. Представлен опыт внедрения экологических уголков, экспериментальной деятельности и инновационных технологий. Показано влияние среды на формирование самостоятельности ребенка.

Ключевые слова: развивающая среда, дошкольное образование, экологическое воспитание, STEM, исследовательская деятельность, инновации.

Қазіргі білім беру жүйесінде мектепке дейінгі ұйымдардың негізгі міндеті – баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасау. Ерте жаста қалыптасқан білім мен дағдылар баланың болашақтағы оқу жетістіктеріне негіз болады. Сондықтан балабақшадағы білім беру ортасы баланың жан-жақты дамуына ықпал ететіндей ұйымдастырылуы тиіс.

Бүгінде республиканың мектепке дейінгі ұйымдары заттық дамытушы ортаны бай, өзгермелі, түрлендіруге және де бірнеше шағын балалар топтарымен түрлі әрекеттерді ұйымдастыруға болатындай ерекше етіп ұйымдастыруда.

Дамытушы орта – баланың қызығушылығын арттыратын, оның дербес әрекет етуіне мүмкіндік беретін арнайы ұйымдастырылған педагогикалық кеңістік. Мұндай ортада бала ойын, бақылау, тәжірибе жасау арқылы білім алады. Дамытушы орта баланың өзіне деген сенімділігін арттыруға, оны бойына

сіңіруіне септігін тигізеді, мектеп жасына дейінгі балаға өз қабілеттерін сезіну және қолдануға мүмкіндік береді, өз қабілетін, шығармашылық шешімдер қабылдай алу дағдыларын дамытады.

Мектепке дейінгі ұйымдардың топтарында заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыру кезінде күрделі, көп жоспарлы және жоғары шығармашылық әрекет қажет. Себебі ойыншықтардың алуан түрлі болуы баланың дамуына негізгі жағдай болып табылмайды.

Мақсатты ұйымдастырылған дамытушы орта баланың үйлесімді дамуы мен тәрбиеленуінде үлкен рөл атқарады. Дұрыс ұйымдастырылған заттық-дамытушы орта балаларда қуаныш сезімін балабақшаға деген жағымды эмоциялық қарым-қатынасты, оған келуге деген тілекті шақырады, жаңа әсерлер және білімдермен байытады, белсенді шығармашылық әрекетті тудырады, мектепке дейінгі балалардың зияткерлік және әлеуметтік дамуына мүмкіндік береді. Баланың дамуы оның қоршаған ортасына тікелей байланысты. Сондықтан педагогтердің басты міндеті – қауіпсіз, эстетикалық тартымды және мазмұнды дамытушы орта құру. Мектепке дейінгі ұйымдардың топтарында заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыру кезінде күрделі, көп жоспарлы және жоғары шығармашылық әрекет қажет.

1. *Дамытушы ортаның теориялық негіздері*

Ғалымдардың пікірінше, баланың дамуы әлеуметтік орта арқылы жүзеге асады. Л.С. Выготскийдің теориясында баланың «жақын даму аймағы» ұғымы қарастырылады. Бұл теория бойынша бала ересектердің көмегі арқылы күрделі әрекеттерді меңгереді.

М.Монтессори әдістемесінде дамытушы орта баланың дербестігін қалыптастыру құралы ретінде қарастырылады. Әрбір материал баланың өз бетімен әрекет етуіне бағытталған.

Дамытушы орта баланың:

❖ ойлау қабілетін
❖ сөйлеу дағдысын
❖ шығармашылық белсенділігін
❖ зерттеушілік қызығушылығын

дамытуды қамтамасыз етеді.

2. *Дамытушы ортаны ұйымдастыру принциптері*

Дамытушы ортаны құру барысында келесі принциптер сақталады:

- қауіпсіздік;
- қолжетімділік;
- эстетикалық безендіру;
- мазмұндылық;
- өзгермелілік.

Топ бөлмесінде келесі орталықтар ұйымдастырылады:

▪ ойын орталығы
▪ оқу орталығы
▪ шығармашылық орталық
▪ зерттеу орталығы

▪ кітап бұрышы

Орталықтардың дұрыс ұйымдастырылуы баланың белсенділігін арттырады.

3. *Экологиялық тәрбие және эко-бұрыш*

ҚР ПІБ МО "Қарлығаш" балабақшасында экологиялық тәрбие беру жүйелі түрде жүргізіледі. Балабақша топтарында арнайы эко-бұрыштар ұйымдастырылған.

Эко-бұрыш мазмұны:

❖ бөлме өсімдіктері;

❖ табиғи материалдар;

❖ тәжірибе құралдары;

❖ бақылау күнделігі;

❖ қайта өңделген материалдар.

Балалар өсімдіктерді күту арқылы еңбек дағдыларын меңгереді. Табиғатқа деген сүйіспеншілігі қалыптасады. Балабақша үздіксіз экологиялық білім беру жүйесінің бірінші буыны болып табылады, сондықтан педагогтардың алдында мектеп жасына дейінгі балаларда табиғатты ұтымды пайдалану мәдениетінің негіздерін қалыптастыру міндеті тұрғаны кездейсоқ емес. Ерте жастағы балаларда қоршаған ортаға қамқорлықпен қарауға тәрбиелеу отбасында қалыптасады және балабақшада Мектепке дейінгі жылдары қалыптасуды жалғастыруда. "Балабақшадағы тәрбие бағдарламасында" Мектеп жасына дейінгі балаларды табиғатқа деген сүйіспеншілік пен ұқыптылыққа тәрбиелеу ерекше бөлімде қарастырылған. Экологиялық тәрбие балабақшада бүкіл педагогикалық процесс арқылы күнделікті өмірде және сабақтарда жүзеге асырылады. Экологиялық білім беру міндеттерін жүзеге асыруда балабақшадағы табиғи орта үлкен маңызға ие. Бұл барлық топтардағы табиғаттың бұрыштары, табиғат бөлмесі табиғатпен үнемі тікелей байланыс орнатуға мүмкіндік беретін дұрыс безендірілген және өңделген үлескі; табиғи құбылыстар мен объектілерді жүйелі бақылауды ұйымдастыру, балаларды тұрақты жұмысқа тарту.

4. «ECOTEAM: Экологиялық қатынастан экологиялық ортаға» республикалық семинар бағдарламасы аясында тәжірибелік жұмыстар жүргізуде.

✓ су тәжірибелері;

✓ өсімдіктерді бақылау;

✓ табиғи құбылыстарды зерттеу;

✓ экологиялық ойындар ұйымдастырылады.

Балалар зерттеу барысында қорытынды жасауды үйренеді.

5. *Инновациялық технологиялар*

Балабақшада келесі инновациялық технологиялар қолданылады:

• STEM элементтері;

• интерактивті панель;

• гидропоника;

• дидактикалық ойындар.

STEM технологиясы балалардың логикалық ойлауын дамытады.

Интерактивті құралдар оқу процесін қызықты етеді.

6. *Нәтижелері*

Дамытушы ортаны ұйымдастыру нәтижесінде:

- балалардың танымдық қызығушылығы артты;
- зерттеу дағдылары қалыптасты;
- экологиялық мәдениеті дамыды;
- шығармашылық белсенділігі артты.

Балалар өз ойларын еркін жеткізе бастады.

Мектепке дейінгі жас – экологиялық мәдениетін дамытудағы өзіндік құнды кезең. Осы кезеңде жеке тұлғаның негіздері, оның ішінде табиғатқа, қоршаған әлемге деген оң көзқарас қалыптасады. Бұл жаста бала өзін қоршаған ортадан ажырата бастайды, қоршаған ортаға эмоционалды-құндылық қатынасы дамиды, баланың табиғатпен қарым-қатынасында, онымен ажырамастықты түсінуде көрінетін адамның моральдық-экологиялық ұстанымдарының негіздері қалыптасады.

Балабақшаның орта тобында қарапайым экологиялық идеяларды қалыптастыруға келетін болсақ өмірдің төртінші жылындағы балалар табиғат құбылыстарына қызығушылық танытып, қоршаған әлеммен өзара әрекеттесу қабілетін қалыптастыруы керек. Балаларға қарапайым тұжырымдар жасауға, табиғатпен қарым-қатынастан алған әсерлерімен бөлісуге, әңгімелер мен өнімді іс-шараларда табиғат әлеміне деген көзқарасын білдіруге үйретеді. Балаларды табиғатпен таныстыру және экологиялық тәрбие сабақтарда, экскурсиялар, бақылаулар, тәжірибелік іс-шаралар, жылжымалы, дидактикалық және рөлдік ойындар кезінде жалғасады.

Драматизация ойындары барысында балалар жануарлардың қимылдарына еліктеуді, жануарлардың мінез - құлқын-ертегі кейіпкерлерін бағалауды үйренеді.

Балалардың іс-әрекетін ұйымдастыра отырып, құрдастар мен ересектерге қатысты белгілі бір ережелерді сақтау қажеттілігін атап өткен жөн. Балаларға бүкіл топтың бүкіл өмірін ұйымдастырудың әр баланың мінез-құлқына тәуелділігін көруге көмектесу маңызды.

Баланы табиғат әлемімен таныстыра отырып, ересек адам өзінің жеке басының әртүрлі жақтарын саналы түрде дамытады, табиғи ортаны (интеллект саласын) білуге деген қызығушылық пен желыласты оятады, баланың жануарлардың "қиын" тәуелсіз өміріне жанашырлығын, оларға көмектесуге деген ұмтылысын тудырады, өмірдің бірегейлігін кез-келген, тіпті ең таңқаларлық түрде көрсетеді, оны сақтау қажеттілігі, құрметпен және мұқият онымен айналысады (адамгершілік саласы). Сонымен, балаларды табиғатқа деген сүйіспеншілікке, оның сұлулығын қабылдау қабілетіне тәрбиелеу - балабақшаның маңызды міндеттерінің бірі.

Қорытынды жасай келе дамытушы орта – баланың жан-жақты дамуының негізгі факторы. Мектепке дейінгі жас ол баланың шығармашылық қабілетін ашып, дербестігін қалыптастырады.

Болашақта инновациялық технологияларды қолдану арқылы дамытушы ортаны жетілдіру жалғасады. Дұрыс ұйымдастырылған орта балабақшаға деген

жағымды эмоцияны қалыптастырады, баланың білуге құмарлығын арттырып, мектепке дейінгі дайындықты қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие стандарты. Астана, 2022.
2. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. Москва, 2019.
3. Монтессори М. Методика раннего развития. Москва, 2020.
4. Сухомлинский В.А. Балаға жүрек жылуы. Алматы, 2017.
5. Никитин Б.П. Развивающие игры. Москва, 2018.
6. STEM білім беру әдістемесі. Астана, 2023.
7. Экологиялық тәрбие негіздері. Алматы, 2020.

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУІН ДАМЫТУДА STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Сеитова М. Н. тәрбиеші. Қазақстан Республикасы Президентінің Іс басқармасы Медициналық орталығының «Қарлығаш» балабақшасы» РМК Астана қаласы

Аңдатпа: «Мектеп жасындағы балалардың сөйлеуін дамытуда STEAM технологиясының маңызы» тақырыбындағы мақалада STEAM технологиясының балалардың тілін дамытудағы ғылыми және тәжірибелік мүмкіншіліктері баяндалған. STEAM - тәсілі балалардың әлемді жүйелі түрде танып, айналасындағы оқиғалардың логикасын түсініп, олардың қарым-қатынасын ашып, жаңа және қызықты жаңалықтарды тануға мүмкіндік береді.

Аннотация. Научные и практические возможности STEAM-технологии в развитии речи детей описаны в статье «Значение STEAM-технологии в развитии речи детей дошкольного возраста». Метод STEAM позволяет детям систематически познавать мир, понимать логику происходящих вокруг них событий, открывать свои взаимоотношения и делать новые интересные открытия.

Кілт сөздер: Мектепке дейінгі білім беру, «STEAM» технологиясы, тіл дамыту, ұсақ моторика.

Ключевые слова: Дошкольное образование, STEAM-технология, развитие речи, мелкая моторика.

Steam технологиясы алғаш рет АҚШ-та балаларды жоғары технологиялық дамыған кеңістікте өмір сүруге дайындауға бағытталған әдістемелік - пәндік ортада балалардың қызметін ұйымдастыру үшін қолданылды. Қазіргі уақытта STEAM-технология жоғары технологиялық адамдарды ерте жастан дайындау үшін АҚШ, Англия, Германиядағы балабақшалар мен мектептердің білім беру бағдарламасына енгізілген.

Мектепке дейінгі ұйымның білім беру және тәрбиелеу үдерісіне STEAM инновациялық технологияны пайдалануды баланың логикалық ойлауын дамытуда тиімділігін көрсетті. Бұл мақалада аталған инновациялық

технологияны білім беру процесіне енгізу жолдары, STEAM технологиясының мәні, негізгі ұстанымдары талданып жазылды. Сондай-ақ инновациялық технологияны кірістірудің алғашқы мақсаты қандай және кейін қандай мәнге ие болғаны көрсетілді, қазіргі дамыған заманда айналамызда жаңа технологиялар, жаңа мамандықтар пайда болып жатқан кезеңде бүгінгі мектеп жасына дейінгі балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін білім беру мазмұны мен технологияларын мемлекеттік жалпыға білім беру стандартына байланысты құрастыру қажет.

Сөйлеуді дамыту үшін STEAM неге маңызды?

Сөйлеуді дамыту тек сөйлеу қабілетін ғана емес, сонымен қатар ақпаратты түсіну, талдау және өз ойын жеткізе білуді де қамтиды. STEAM балаларға білімдерін іс жүзінде қолдану арқылы осы дағдыларды дамытуға көмектеседі. Мысалы, робот моделін жасау кезінде бала өз идеясын түсіндіруге, жобаның техникалық аспектілерін талқылауға және басқа топ мүшелерімен қарым-қатынас жасауға үйренеді. Бұл коммуникативті дағдыларды дамытуға, сөздік қорын молайтуға және логикалық ойлауын жетілдіруге ықпал етеді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу дағдыларын жетілдіру үшін STEAM қолдану

1. Ғылыми тәжірибелер

Ғылыми эксперименттер балаларға қоршаған әлемді зерттеуге және өз бақылауларын тұжырымдауға мүмкіндік береді. Мысалы, сумен және әртүрлі материалдармен тәжірибе жасау заттардың қасиеттерін, себеп-салдарлық байланыстарды және басқа да ғылыми түсініктерді талқылауға себеп болуы мүмкін. Балалар ғылыми терминологияны қолдануға, гипотеза құруға және қорытынды жасауға үйренеді.

2. Дизайн және робототехника

Модельдерді құрастыру және роботтармен жұмыс істеу балалардан идеяларды жоспарлауды, жобалауды және жүзеге асыруды талап етеді. Бұл ретте олар өз шешімдерін түсіндіре білуі, мүмкінларды жан-жақты дамытуда олардың білімге деген қызығушылығын оятуға, қоршаған ортаға қызығушылық тудыратын сұрақтарға өз бетінше жауап таба білуге үйрету қаншалықты маңызды екенін түсінеміз. Бұл уақытта балалардың өз бетінше және құрдастарымен, ересектермен бірлесіп әрекет ету қабілетін тәрбиелеу маңызды. Өйткені, әр баланың қабілетіне байланысты қандай әдістер мен әрекеттерді қолдану керек, қандай технологияларға жүгіну керек деген сұрақ туады. жақсартады және сөйлеу белсенділігінің деңгейін жоғарылатады.

STEAM технологияларын қолданудың артықшылықтары. Мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс жасауда STEAM тәсілін қолданудың бірқатар артықшылықтары бар:

Кешенді дамыту: балалар сөйлеуді ғана емес, ойлау, моториканы, қимыл-қозғалысты үйлестіру сияқты басқа да маңызды дағдыларды дамытады.

Белсенді қатысу: балалар пассивті бақылаушылар емес, оқу-тәрбие процесінің белсенді қатысушылары болады.

Мотивация: қызықты және тартымды тапсырмалар оқуға және дамуға деген ынтаны арттырады.

Әлеуметтік бейімделу: топтық жұмыс балаларды қарым-қатынас жасауға, ынтымақтастыққа және басқалардың пікірін құрметтеуге үйретеді.

Осылайша, мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту жұмыстарында STEAM технологияларын қолдану жан-жақты және үйлесімді білім берудің жаңа мүмкіндіктерін ұсынады. Ғылым, технология, инженерия, өнер және математиканың бірігуі балалардың өз ойын еркін жеткізуіне және сөйлеу дағдыларын жетілдіруіне жағдай жасайды.

Заманауи талаптарға сай баланың жан - жақты дамуына - "STEAM" технологиясының рөлі жоғары. Steam-білім әлемдегі негізгі трендтердің бірі.

Бұл технология қазіргі әлемде ең сұранысқа ие болып отыр. Сондықтан бүгінгі таңда STEAM технологиясы қоршаған ортамен, инженериямен және математикамен үйлестіре отырып, негізгі трендтердің бірі ретінде дамып келеді. STEM-білім беру технологиясының басты бағыты модульдік бағыт, оның мақсаты баланың зияткерлік қабілеттерін ғылыми-техникалық шығармашылыққа тарту мүмкіндігімен дамыту болып табылады.

Тәжірибе барысында жобалық және эксперименттік-зерттеу қызметін ұйымдастыру арқылы STEM білім беруді жүзеге асырып, сөйлеуін дамыту маңызды. Ол үшін балалармен және ата-аналармен бірлесіп, жобалар, зерттеу жұмыстары, балаларға ыңғайлы пәндік-кеңістіктік STEAM ортасын құру. Ол жерде ағаш, қағаз, металл, пластик, қарапайым техникалық дағдылар мен дағдыларды игеретін, инженерлік принциптерге сай балалардың әртүрлі іс-әрекеттерінің мазмұнын біріктіріп, ойын құралдары мен дербес қызмет жасауға мүмкіндік туғызатын жабдықтармен жабдықтау.

Мектеп жасына дейінгі балалардың практикалық іс-әрекет дағдыларын дамытудан басқа STEAM-технологиясы балалардың нақты өмірлік жағдайларды бастан кешіруіне жағдай туғызады.

Пәндік-кеңістіктік даму ортасындағы әдістер баланың санасында әлемнің тұтас бейнесін жасауға көмектеседі. Мысалы, "Лего" конструкторлары, ағаш конструкторлары, ойыншықтары модельдеу, зерттеу жұмыстары баланың логикалық ойлау және шығармашылықты қабілеттерін дамытуды қамтиды.

STEM білімі алты модульден тұрады. Әрбір модуль STEM-білім беру мақсаттарын іске асыруды қамтамасыз ететін нақты міндеттерді шешуге бағытталған:

1. "Ф.Фребельдің дидактикалық жүйесі" білім беру модулі - қоршаған әлем объектілерімен тәжірибе жасау - геометриялық денелермен және пішіндермен әрекет ету арқылы логикасын - кеңістіктік қатынастарды игеру - әртүрлі бұрыштар мен проекциялардағы құрылысты түсіну.

2. "LEGO-құрастыру" - практикалық және ақыл-ой экспериментіне, жалпылауға, сөздік қорын дамытуға, өз ойын ортаға салып талдай білуге үйрету.

3. "Математикалық даму" білім беру модулі-шамасы, пішіні, кеңістігі, уақыты, саны және санау бағыттары бойынша балалардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, математикалық даму мәселелерін кешенді шешу.

4. "Робототехника" білім беру модулі

- логика мен алгоритмдік ойлауды дамыту;
- бағдарламалау негіздерін қалыптастыру;
- жоспарлау, модельдеу қабілеттерін дамыту;
- ақпаратты өңдеу;
- абстракциялау және заңдылықтарды табу қабілетін дамыту.

5. "Мен әлемді құрамын "Мультстудиясы" білім беру модулі-АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) және цифрлық технологияларды игеру;

- медиа технологияларды игеру;
- көркем және техникалық шығармашылық синтезі негізінде өнімді қызметті ұйымдастыру.

6. "Тірі және жансыз табиғатпен тәжірибе жасау" білім беру модулі

- тәжірибелік-эксперименттік қызметте қоршаған әлем туралы идеяларды қалыптастыру;

-көрнекі сенсорлық қабылдау процесінде барлық тіршіліктің бірлігін түсіну;
- экологиялық сананы қалыптастыру.

"STEAM" технологиясының объективті артықшылықтары:

1. Жаратылыстану ғылымдарының, инженерлік шығармашылықтың, математиканың, цифрлық технологиялардың және т.б. әртүрлі салаларының өзара енуіне негізделген заманауи мәселелерді шешудің интеграцияланған тәсілі. Бұл интеграция танымдық және көркемдік ізденіске негізделген және іс-әрекеттің нәтижесі ретінде нақты өнімге ие жобалар әдісіне негізделген.

2. Мектеп жасына дейінгі балаларды одан әрі білім беру жүйесінің қазіргі білім беру ортасына уақтылы бейімдеу. Мазмұны, технологиясы, пәндік-кеңістіктік мазмұны, материалдық-техникалық қамтамасыз етілуі-жас ерекшеліктері мен мазмұнның күрделілігі бойынша сабақтастық.

3. Танымдық-зерттеу қызметі процесінде зияткерлік қабілеттерді дамыту және ғылыми-техникалық шығармашылыққа тарту қазіргі әлемде құзыреттілік пен жайлы өзін-өзі сезінуді қалыптастыруға, болашақта өмірдің жоғары сапасы үшін жағдай жасауға бағытталған.

4. Сыни ойлауды дамыту қажетті ақпаратты алу, талдау, алынған ақпаратты практикалық іс-әрекетте қолдану дағдыларын қалыптастыруға бағытталған процесс ретінде қарастырылады.

5. Балалардың ұжымдық жұмыс дағдыларын қалыптастыру жалпы мақсаттарға жету үшін жеке интеллектіні біріктіру, келіссөздер жүргізу, сұрақтар қою, дәлелдеу қабілетінен тұрады. Жалпы оң нәтиже өз күшіне деген сенімділікті және командадағы жұмыс тиімділігінің сезімін қалыптастырады, процеске және жалпы және жеке еңбек нәтижелеріне құндылық қатынасын тәрбиелейді.

6. Әртүрлі ақпараттың үлкен көлемімен жұмыс істей білуге байланысты ақпараттық технологияларды игеру.

7. Техникалық шығармашылыққа қызығушылықты дамыту.

Осындай технологияларды қолдану баланың әлемнің жаратылыстану-ғылыми бейнесі жүйелік-белсенділік тәсілінің негізінде қалыптасуына, тірі және

жансыз табиғат объектілерімен ойнау және тәжірибе жасау арқылы зерттеуге және тәжірибелік-эксперименттік жобалар барысында өз білімін шыңдауға және сөйлеуін дамытуға бағыттайды.

Қорытындылай келе, STEAM - тәсіл біздің балаларымыздың сөйлеу тілін дамытып, әлемді жүйелі түрде оқуға, айналасындағы оқиғалардың логикасын білуге, олардың қарым-қатынасын ашуға және түсінуге, жаңа, ерекше және өте қызықты жаңалықтарды табуға мүмкіндік береді, STEAM технологиясының жаңашыл мүмкіндіктерін мектепке дейінгі білім беру үдерісінде балалардың жеке шығармашылық және тұлғалық даму қабілеттерін шыңдауда жоғары маңызға ие.

Әдебиеттер

1.Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2023ж.

2.Г.Ахметова, А.Мурзалинова. «Преимущества и перспективы STEM-образования» // «Білімді ел – Образованная страна».

3.STEM-технология – новая ступень в дошкольном образовании: https://nadpo.ru/academy/blog/stem-tekhnologiya-novaya-stupen-v-doshkolnom-obrazovanii/

4.Steam-образование – наиболее перспективная технология в ДОУ : https://dohcolonoc.ru/stati/19253-steam-obrazovanie-perspektivnaya-tekhnologiya.html

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА «КРОССЕНС» ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Тилавбаева Марина Эскуватовна - Маңғыстау облысы Мұнайлы ауданы №6 «Өркен» бөбекжайы ЖБҚ МКҚК тәрбиешісі

Қазіргі ақпарат ағымының қарқынды дамуы мектеп жасына дейінгі балаларға да өз әсерін тигізіп отыр. Кейбір балалар ақпаратты қабылдау барысында психикалық тұрғыдан жедел дамыса, кейбір балалар керісінше кеш дамып, айналасымен қарым-қатынас жасауы қиындайды.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде баланың ақыл-ойының, физикалық және адамгершілік дамуының негізі қаланады. Дәл осы кезенде ата-аналар да, балабақша педагогтері де баламен дұрыс қарым-қатынас жасап, олардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруы керек.

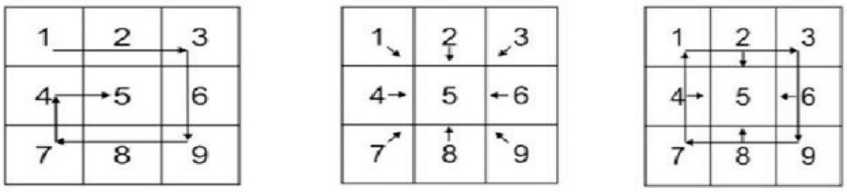
Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруда «Кроссенс» технологиясы тиімді. «Кроссенс» сөзі ағылшын тілінен аударғанда «мағынаның қиылысуы» деп аударылады. Бұл сөзжұмбаққа (кроссвордқа) ұқсас тәсілдің бірі. Сол технологияны ұйымдастырылған іс-әрекетте тәрбиеші мен тәрбиеленушінің арасындағы байланысты күшейту үшін пайдалануға болады.

Кроссенс технологиясының негізгі мақсаты - жұмбақ, ребус шешу немесе ребус ойлап табу. Кроссенс кестесі 9 ұяшықтан тұрады, ортасында

бос шаршы орналасқан. Бағыттар жоғарыдан төменге және солдан оңға қарай оқылады, содан кейін тек алға жылжып, орталық 5-ші шаршыда аяқталады, осылайша «ұлу» тізбекке құрылым пайда болады. Тізбек-мағынасы байланысқан бірнеше суреттерден құралады. Ойынды бірінші немесе кез келген суреттен бастауға болады.

Орталық шаршыда 5 саны тұрады. Балаларға тапсырма ретінде әр кроссенсті мағынасына қарай ретімен қойып, ортаға негізгі тақырыпты, ойды, идеяны табу ұсынылады.

Кроссенсті құру тәсілдері

«Ұлу» «Күншуақ» «Крест»

Балаларға тапсырма: суреттегі бейнелердің байланысын көре отырып, түсіндіру, әңгіме құрастыру. Бұл әдіс мәтінмен, суреттермен, белгілермен жұмысты ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Тәрбиеші әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар құра алады, бұл бір деңгейден екіншісіне, күрделірек деңгейге өтуге мүмкіндік береді.

Сөз жұмбақтарды шешу үшін балалар оқуды және жазуды білуі керек немесе үнемі үлкендердің көмегіне жүгінуі керек болады. Ал кроссенс технологиясы арқылы балалар мағынасы мен мәнін түсіне отырып, тақырыпқа қажетті суреттерді таңдайды, бағытына қарай орналастырады және құрастырады.

Кроссенс технологиясы 5-6 жастағы балаларға арналады. 9 карточкадан тұратын суреттер балаға қиын болса, онда 4 немесе 5 шаршыдан тұратын кроссенс беруге болады. Ойынды бір баламен немесе топпен де ойнатуға болады.

Мысалы, «Менің әжем» тақырыбын өткенде жіп иірген, тоқыма тоқыған, ертегі айтқан, немере шашын өрген секілді суреттерді қол қимылымен көрсетіп, ортасына «Бұл кім?» деген сауал қоюға болады. «Ұлттық тағам», «Ұлттық ойындар», «Қош келдің, Наурыз!», «Әжемнің құрты», «7 саны» тақырыптарын өткенде аталған тақырыптармен бейнелі түрде танысуға мүмкіндік береді. Тәрбиеленушілердің қиялы дамып, танымдық қабілеті жетіледі. Балалар бірін-бірі қайталамауға тырысып, бейнелерді сөйлетуде тіл байлығы арта түседі, суреттегі бейнені баяндауда түсі мен көлеміне назар аудара бастайды. Яғни, оларды сыни ойлауға жетелейді.

Қорыта айтқанда, мектеп жасына дейінгі балаларға осы әдісті жиі, дағдылы түрде қолданатын болсақ, олардың коммуникативтік дағдылары қалыптасады. Сөздік қоры молаяды, қиялы ұшқыр болады. Сонымен қатар,

топтық жұмыс барысында балалардың қол моторикасын дамыту мақсатында жұмыс жасауға да тиімді құрал бола алады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Зайцев В.С,- «Современные педагогические технологии» әдіст.құр.-2 кітап-Челябинск-2012 ж.

2. Атемаскина Ю.В., Богословец Л.Г.- «Современные педагогические технологии в ДОУ». Оқу-әдіст.құр.-Санкт-Петербург.-2011 г.

3.Кузьмина К.В.- «Кроссенс-технология как средство развития связной речи детей дошкольного возраста» 11.11.2022 ж. [Электрондық ресурс]

ПРИМЕНЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА

Дошанова М.Ю., PhD, доцент, ТУИТ имени Мухаммада ал-Хоразмий, Ташкент.
Авезжанов Б.Ж., студент, ТУИТ имени Мухаммада ал-Хоразмий, Ташкент

Аннотация: В статье рассматриваются современные педагогические технологии, применяемые в образовательном процессе высших учебных заведений, и анализируется их влияние на качество подготовки специалистов. Особое внимание уделяется цифровым образовательным технологиям, интерактивным методам обучения, проектному подходу и смешанному обучению. Раскрывается роль педагогических технологий в формировании профессиональных и универсальных компетенций студентов, а также в повышении эффективности образовательного процесса. Обоснована необходимость интеграции инновационных педагогических технологий в систему высшего образования в условиях цифровой трансформации. Предложены направления совершенствования образовательного процесса на основе современных педагогических подходов.

Ключевые слова: педагогические технологии, высшее образование, цифровое обучение, интерактивные методы, blended learning, компетентностный подход, образовательный процесс, инновационные технологии.

Современный этап развития общества характеризуется стремительными изменениями в области науки, технологий и экономики, что предъявляет новые требования к системе высшего образования. В этих условиях традиционные методы обучения становятся недостаточными для подготовки специалистов, способных эффективно работать в условиях цифровой экономики и глобальной конкуренции.

Одним из ключевых направлений модернизации высшего образования является внедрение педагогических технологий, обеспечивающих активное вовлечение студентов в образовательный процесс, развитие их критического мышления и профессиональных компетенций. Педагогические технологии

рассматриваются как системно организованный процесс обучения, включающий методы, формы, средства и инструменты, направленные на достижение образовательных целей.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью повышения качества образования, адаптации образовательных программ к требованиям рынка труда и внедрения инновационных подходов в образовательный процесс вузов.

Педагогическая технология представляет собой совокупность методов, средств и организационных форм обучения, направленных на достижение запланированных образовательных результатов. В отличие от традиционного обучения, ориентированного преимущественно на передачу знаний, современные педагогические технологии направлены на формирование компетенций и развитие личности обучающегося.

Ключевыми характеристиками педагогических технологий являются:

- системность и структурированность;
- воспроизводимость результатов;
- ориентированность на результат;
- адаптивность к условиям образовательной среды.

Современные педагогические технологии базируются на компетентностном подходе, который предполагает формирование у студентов не только знаний, но и навыков их применения в профессиональной деятельности. Это требует активного участия студентов в образовательном процессе и использования интерактивных методов обучения.

Современные педагогические технологии можно классифицировать по различным признакам, включая методы обучения, степень активности обучающихся и уровень использования цифровых инструментов.

К числу наиболее распространённых технологий относятся:

- **Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ)**, обеспечивающие использование цифровых ресурсов и онлайн-платформ;
- **Интерактивные технологии**, направленные на активное взаимодействие преподавателя и студентов;
- **Проектные технологии**, предполагающие выполнение практико-ориентированных заданий;
- **Проблемное обучение**, стимулирующее аналитическое мышление;
- **Смешанное обучение (blended learning)**, сочетающее традиционные и дистанционные формы обучения;
- **Модульное обучение**, позволяющее структурировать образовательный процесс.

Каждая из этих технологий имеет свои особенности и преимущества, однако их интеграция обеспечивает наибольшую эффективность образовательного процесса.

Педагогические технологии играют ключевую роль в повышении качества образования и эффективности образовательного процесса. Их применение

способствует формированию профессиональных компетенций, развитию критического мышления и самостоятельности студентов.

Использование современных технологий позволяет повысить мотивацию обучающихся; активизировать учебную деятельность; обеспечить индивидуализацию обучения; развивать навыки самостоятельной работы; и формировать коммуникативные и командные компетенции.

Особую роль играют цифровые технологии, которые обеспечивают доступ к образовательным ресурсам, возможность дистанционного обучения и гибкость образовательного процесса. Это особенно важно в условиях цифровизации образования.

В последние годы в образовательном процессе вузов активно внедряются инновационные педагогические технологии, среди которых можно выделить:

Использование онлайн-платформ, систем управления обучением (LMS), виртуальных лабораторий и симуляторов позволяет расширить возможности обучения и повысить его доступность.

Проектный подход способствует формированию практических навыков, развитию креативности и способности к решению реальных задач.

Использование игровых элементов повышает мотивацию студентов и делает процесс обучения более интересным.

Анализ реальных ситуаций позволяет развивать аналитическое мышление и навыки принятия решений.

Использование аналитики обучения позволяет адаптировать образовательный процесс под индивидуальные особенности студентов.

Несмотря на значительные преимущества, внедрение педагогических технологий в образовательный процесс вузов сталкивается с рядом проблем недостаточная цифровая компетентность преподавателей, ограниченные ресурсы и инфраструктура, сопротивление изменениям со стороны участников образовательного процесса, отсутствие единых стандартов внедрения и перегрузка преподавателей.

Решение этих проблем требует комплексного подхода, включающего повышение квалификации преподавателей, развитие инфраструктуры и совершенствование образовательной политики.

Развитие педагогических технологий в высшем образовании связано с дальнейшей цифровизацией, внедрением искусственного интеллекта и персонализацией обучения. В перспективе ожидается широкое использование адаптивных образовательных систем, интеграция искусственного интеллекта в образовательный процесс, развитие онлайн-образования, повышение роли междисциплинарных программ и формирование индивидуальных образовательных траекторий.

Эти направления позволят повысить эффективность обучения и обеспечить подготовку специалистов нового поколения.

Таким образом, педагогические технологии являются важнейшим инструментом модернизации образовательного процесса в вузах. Их применение позволяет повысить качество образования, обеспечить формирование

профессиональных компетенций и адаптировать образовательный процесс к современным требованиям.

Интеграция современных педагогических технологий требует системного подхода, включающего развитие инфраструктуры, повышение квалификации преподавателей и совершенствование образовательных программ. В условиях цифровой экономики роль педагогических технологий будет только возрастать, определяя направление развития высшего образования.

Список литературы

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. – М.: Высшая школа, 2015.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2010.
4. Полат Е.С. Новые педагогические технологии. – М.: Академия, 2016.
5. OECD. Education at a Glance. – Paris: OECD, 2023.
6. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – AU Press, 2008.

QARAQALPAQSTANDA SHAÑARAQ TÁRBIYASINIÑ MILLIY ÓZGESHELIKLER BALA SHAXSINA TÁSIRINIÑ TEORIYALIQ TIYKARLARI

Bayjanov Tirkesh Jumadurdiyevich- pedagogika ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD) ilimiy basshı,
Jienbaeva Zibagul Rasulovna - 2-kurs magistr, Ájiniyaz atındaǵı NMPI.

Annotatsiya: Maqolada Qoraqalpog'istonda oila tarbiyasining milliy xususiyatlarining bola shaxsiga ta'sirining pedagogik shart-sharoitlari yaratish yo'llari ochib berilgan. Shu bilan birga Qoraqalpog'istonda oila tarbiyasining milliy xususiyatlarining bola shaxsiga ta'sirining pedagogik shart-sharoitlarini yaratish yo'llarining nazariy asoslarini ilmiy izohlab berilgan .

Kalit so'zlar: Oila, tarbiyasi, milliy, bola, shaxs, pedagogik, shart-sharoitlar, ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'naviy, jamiyat.

Мектепке шекемги билимлендириў шөлкемлери системасын раўажландырыў, балаларды мектепке шекемги билимлендириў шөлкемлерине тартыў, мектепке таярлаў мәселелери билимлендириў тараўындағы мәмлекетлик сиясаттың тийкарғы ўазыйпаларынан бири сыпатында қаралды. Елимизде бәркамал әўладты тәрбиялаў ушын, бәринен бурын, қолайлы шөлкемлестириў-шилик-ҳуқықый шараятлар жаратылды.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев тәрепинен бул тараўдағы реформалар избе-из даўам еттирилип, мектепке шекемги билимлендириў шөлкемлери тармағын ҳәзирги заман талаплары ҳәм стандартлары тийкарында раўажландырыў, оларды реконструкциялаў ҳәм модернизациялаўға қаратылып атырған итибардың тийкарында да келешегимиз ийелериниң ҳеш кимнен кем болмай өсиўи ҳәм

уллы ата-бабаларға ылайықлы мийрасхор болып ержетиўин тәмийинлеўдей игиликли мақсет жәмленген.

Соның ишинде, мәмлекетимиз басшысының қарары менен тастыйықланған Мектепке шекемги билимлендириў системасын буннан былай да жетилистириў бойынша 2017-2026-жылларға мөлшерленген бағдарламада кең көлемли стратегиялық мақсетлер, әҳмийетли ўазыйпалар белгиленгени менен әҳмийетли болып есапланады.

Атап айтқанда, ҳүжжетте бүгинги күндеги турмыслық талап ҳәм зәрүрликлер, тараўда шешимин күтип атырған мәселелер ҳәм еле иске қосылмаған имканиятлар есапқа алынғанлығы бәршемизди қуўандырады.

Шаңарақ жәмийеттиң тийкарғы буўыны, ол неке ҳәм туўысқанлыққа тийкарланыўы ҳәм де жәмийет ҳәм мәмлекет қорғаўында болыў ҳуқықына ийе, сондай-ақ, жәмийет ҳәм мәмлекет шаңарақты, аталық, аналық ҳәм балалықты қорғайды ҳәм шаңарақлық қатнасықларға улыўма инсаныйлық ҳәм миллий қәдириятлар енгизилиўин тәмийинлейди. Психолог илимпазлар шаңарақты киши бир социаллық топар сыпатында тәрийплейди. Шаңарақты пайда етиўши бул топар неке арқалы ҳәм де жақын урыў арқалы

Шаңарақтың әдеп-икрамлылық, психологиялық жақтан жаңаланыўы узақ, қурамалы, қарама-қарсылықларға байланыслы процесс. Шаңарақлық өзгерислердиң әмелге асыўында социаллық-экономикалық факторлардан тысқары, басқа - биологиялық, психологиялық, демографиялық факторлар да қатнасады. Илимпазлардың пикиринше, адамлар турмысының бирден-бир дурыс жолы шаңарақлық турмыс. Шаңарақ инсан ушын мийнет қәбилетин тиклеў ҳәм дем алыў орны. Сондай-ақ, шаңарақ әҳмийетли тәрбия ошағы да есапланады. Шаңарақта балалар тәрбиясында ата-бабалардан, кемпир-ғаррылардан қалған, мың жыллар даўамында турмыс сынақларынан өткен жақсы дәстүрлер, әдетлер бар.

Педагогика илимлериниң доктори, профессор М. Иномова шаңарақтың төмендеги тәреплерин айрықша ажыратып көрсеткен: бириншиден, шаңарақ өзине тән ҳәм тәкирарланбас тәсирге ийе; екиншиден, шаңарақ бала ушын өзине тән "айна" болып, ата-ананың жеке үлгиси, үлгиси бала тәрбиясында үлкен әҳмийетке ийе; үшиншиден, шаңарақ өзине тән сезимлер әлеминен ибарат болып, онда унамлы ҳәм гейде унамсыз сезимлер жәмленеди; төртиншиден, шаңарақ шараятында балаларда басқаларға қарата тилеклеслик сезимлери де тәрбияланады; бесиншиден, шаңарақтағы турмыслық турмыста баланың қатнасыўы да әдеп-икрамлылық тәрбиясының әҳмийетли фактори есапланады; алтыншыдан, шаңарақ - ерли-зайыплылық, ата-аналық ўазыйпаларын сәўлелендиреди. Ата-ананың бир-бирине болған муҳаббаты балаға тәсир көрсететуғын тийкарғы тәрбиялық факторлардан бирине айланыўы мүмкин. Демек, шаңарақ - тәрбиялық жәмәәт ҳәм ҳеш ким ҳеш қандай жағдайда шаңарақтың ўазыйпасын атқара алмайды. Шаңарақ турмысы көп тәреплеме қатнасықлар менен характерленеди: социал-биологиялық, хожалық-экономикалық, әдеп-икрамлылық, психологиялық. Шаңарақ раўажланыўының ҳәр бир басқышы бир функциясының тамамланыўы, басқасының пайда болыўы,

оның ағзаларының социаллық искерлигиниң өсип барыў көлеми ҳәм характери менен байланыслы.

В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Исаевлардың пикиринше, шаңарақ жәмийет ҳәм адамларға қатнасы бойынша әҳмийетли жәмийетлик әҳмийетке ийе функцияларды атқарады. Өзбекстанда шаңарақ тәрбиясының миллий өзгешеликлериниң бала шахсына тәсири мектепке шекемги билимлендириў шөлкеминиң орны теңсиз. Балаларды мектепке таярлаўда үйретиў ҳәм анализ жасаў, соның тийкарында жасларды руўхый жақтан раўажландырыў, тәлим-тәрбия нәтийжелилигине ерисиў жоллары изертлеў жумысы шеңберинде системалы үйренилгенлиги теманың актуаллығын белгилейди.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “O’zbekiston Respublikasining xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish” Kontseptsiyasi (2019 yil 29 aprelь) // https://lex.uz/docs/ 4312785.

2. Mirziyoev SH.M. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. – T.: O’zbekiston, 2017. – 486-b.

3. Komilov T., Abidova S. Milliy axloqiy qadriyatlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati. – T.: “Fan”, 2000. – 20-b.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA MEDIAKOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHDA O‘QITUVCHI VA OTA-ONANING HAMKORLIGI

Salayeva Muxabbat Saburovna - p.f.d., prof., Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti professori
Rajapbayeva Soxiba Farxod qizi – 2-bosqich magistranti, Urganch davlat pedagogika instituti

Zamonaviy ta’lim tizimida mediakompetentlikni shakllantirish o‘quv jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich ta’lim bosqichidayoq o‘quvchilarda axborotni tanlash, tahlil qilish, baholash va undan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalariga, jumladan, ta’lim tizimiga ham chuqur kirib kelmoqda. Ommaviy axborot vositalari, internet tarmoqlari, mobil qurilmalar kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning kundalik hayotida muhim o‘rin egallab, ularning tafakkuri, dunyoqarashi va xulq-atvoriga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim bosqichidayoq o‘quvchilarda mediakompetentlikni shakllantirish pedagogik jihatdan dolzarb masalaga aylanmoqda.

Shuni ta’kidlash lozimki, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda mediakompetentlikni shakllantirish **faqat maktabdagi darslar bilan chegaralanmaydi,** balki ota-onalar bilan uzviy hamkorlikni ham talab qiladi. O‘qituvchi pedagogik metodlar, media vositalar va xavfsiz muhitni ta’minlasa, ota-ona uy sharoitida qo‘llab-quvvatlash va nazoratni amalga oshiradi. Bu ikki tomonlama yondashuv mediakompetentlikni samarali rivojlantirishning asosiy garovi hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda ta’kidlanishicha, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda mediakompetentlikni shakllantirish jarayonida ***o‘qituvchi va ota-onaning hamkorligi*** muhim ahamiyatga ega. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda mediakompetentlikni shakllantirish jarayoni faqat maktab bilan cheklanmay, ota-onalar bilan hamkorlikni talab qiladi. O‘qituvchi va ota-onaning faol ishtiroki mediakompetentlikni rivojlantirishning asosiy omillari hisoblanadi.

O‘qituvchi mediakompetentlikni shakllantirishda quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. ***Ta’lim strategiyasini belgilash –*** media vositalar bilan o‘quv jarayonini boyitadi.

2. ***Interfaol metodlarni qo‘llash –*** mediao‘yinlar, multimedia taqdimotlar, video va slaydlar orqali.

3. ***Axborot xavfsizligini nazorat qilish*** – noto‘g‘ri yoki zararli axborotdan himoya qiladi.

4. ***O‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish*** – yosh, qiziqish va bilim darajasiga mos yondashadi.

1-jadval

O‘qituvchining mediakompetentlikni shakllantirishdagi vazifalari

Vazifa	Tavsifi	Kutiladigan natija
Media ta’lim strategiyasi	Media vositalarni darsga integratsiya qilish	Axborotni samarali tushunish
Interfaol metodlar	Mediao‘yin, guruhli muhokama	Faollik va motivatsiya
Xavfsizlikni nazorat qilish	Noto‘g‘ri axborotdan himoya	Tanqidiy fikrlash rivojlanadi
Individual yondashuv	O‘quvchining qiziqishi va xususiyatiga moslash	Shaxsiy rivojlanish

Ota-onalar mediakompetentlikni shakllantirishda uy muhitida o‘quvchilarga **media bilan xavfsiz va ongli ishlash ko‘nikmalarini o‘rgatadi.** Ularning roli quyidagilardan iborat:

1. ***Nazorat va cheklash*** – zararli media resurslarni chegaralash.

2. ***Qo‘llab-quvvatlash*** – media mashg‘ulotlarda ishtirok etish, bolani rag‘batlantirish.

3. ***Hamkorlik*** – maktab va o‘qituvchi bilan birgalikda media faoliyatini rejalashtirish.

4. ***Namuna bo‘lish*** – o‘zining axborot bilan ishlash odatlari orqali bolaga ta’sir ko‘rsatish.

2-jadval

Ota-onaning mediakompetentlikni shakllantirishdagi vazifalari

Vazifa	Tavsifi	Kutiladigan natija
Nazorat	Zararsiz media tanlash	Media xavfsizligi

Vazifa	Tavsifi	Kutiladigan natija
Qo‘llab-quvvatlash	Mashg‘ulotlarda ishtirok	Qiziqish va motivatsiya
Hamkorlik	Maktab bilan muloqot	O‘quv jarayoni uyg‘unligi
Namuna	O‘zining media xulqi	Tanqidiy fikrlash rivojlanadi

Mediakompetentlikni shakllantirishda o‘qituvchi va ota-onaning o‘zaro bog‘liqligi

O‘qituvchi
↓
Pedagogik yondashuv
↓
O‘quvchi
↑
Media ko‘nikmalar
↑
Ota-ona

Mazkur model o‘qituvchi va ota-onaning mediakompetentlikni shakllantirishdagi hamkorlik tizimini ko‘rsatadi. Bu hamkorlik orqali o‘quvchi media bilan xavfsiz, ongli va samarali ishlashni o‘rganadi.

O‘qituvchi:

1. Mediata’lim metodlarini bilishi;
2. Media vositalardan pedagogik maqsadda foydalanishi;
3. O‘quvchilarni to‘g‘ri yo‘naltirishi lozim.

Ota-onalar esa:

1. Uy sharoitida media nazoratni ta’minlashi;
2. Bolaga xavfsiz foydalanish qoidalarini o‘rgatishi;
3. O‘qituvchi bilan hamkorlik qilishi zarur.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar (7–10 yosh) uchun quyidagi psixologik-pedagogik xususiyatlar xos:

a) Taqlidga moyillik;
b) Tasviriy va vizual axborotni tez qabul qilish;
c) Tanqidiy fikrlashning hali to‘liq shakllanmaganligi;
d) O‘yin faoliyatiga yuqori qiziqish.

Shu sababli mediakompetentlikni shakllantirish:

a) o‘yin texnologiyalari;
b) multimediali materiallar;
c) ertak, rasm va videolar asosida olib borilishi lozim.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash lozimki, o‘zaro ta’sir jarayonining asosiy elementi endi nafaqat bilim, balki axborot bo‘lib, yangi o‘quv vositasi sifatida kompyuter va tarmoq rol o‘ynaydi. Ushbu pedagogik shart-sharoitlar ta’lim jarayonida pedagogik o‘zaro ta’sir usullari va shakllarini qayta ko‘rib chiqish imkonini beradi hamda turli fanlarini kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga o‘qitishda media vositalari va darsliklarni birgalikda ishlatiladigan takomillashgan shaklni yaratadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. 2022 — 2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022- yildagi PF-134-son farmoni va uning 1-ilovasi – // Elektron manba.
2. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi: https://lex.uz/docs/
3. Babadjanov S.S. Pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi («Informatika va axborot texnologiyalari» o‘quv fani misolida): p.f.b.f.d (PhD) disser.... Toshkent, 2018. – B. 36-37.
4. Mediakultura i obrazovanie: osobennosti vzaimodeystviya i razvitiya. – // https://topuch.ru/referat-mediakuletura-i-sovremennoe-obshestvo/index.html
5. Salayeva M.S. Rajapbayeva S.F. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda mediakompetentlikni shakllantirishning pedagogik tizimi. «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» № 6/3. Нөкис — 2025. - 290-296 betlar.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMLERINDE BAYRAM ERTELIKLERIN SHÓLKEMLESTIRIWDIŃ MAZMUNI

Jumasheva Gulnara NMPI p.f.d., professor
Daniyarova Shaxribanu 2-kurs magistri

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bayram ertaliklarini tashkil etishning muhim shartlari aniqlangan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bayram ertaklarini sahnalashtirishga qaratilgan tayyorgarlik jarayonining asosiy bosqichlarini tahlil qilish, ma`naviy-ahloqiy jihatdan barkamol insonni voyaga etkazish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ular ongiga singdirish vatarbiyalashning nazariy asoslari masalalari ko’rib chiqiladi, yosh avlod shaxsining ma`naviy rivojlanishi tushunchasining mohiyati ochib beriladi. Maqola ma`naviyat va axloqni tarbiyalashga qiziqish ko’rsatish, yosh avlod o’rtasida axloqiy tarbiya samaradorligini oshirish muammosini o’rganishga bag`ishlangan bo’lib, bu o’z xalqi madaniyati bilan tanishish imkoniyatini yaratdi.

Kalit so’zlar. Maktabgacha ta'lim tashkiloti, bayram ertaliklarini tashkil etish, ma’naviy-axloqiy tarbiya, ertaklar, tarbiya, ta’lim.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde bayram ertelikleri bala ómiriniń eń áhmietli hám quramlı bólegine aylanǵan bolıp, saltanatlılıq, quwanısh hám shadlıq jaǵdayın júzege keltiredi, balalardıń kórkem estetikalıq talǵamın tárbiyalaydı. Mektepke shekemgi jastaǵı balanıń hár tárepleme rawajlanıwında muzıkalıq bayramlardıń ornı oǵada úlken. Solay eken, bayram ertelikleri bala tárbiyasında turmıslıq mashqalalardı saplastırıw, ádep-ikramlılıq tárbiya beriw, ruwxıylıqqa qarsı turıw, balalarda belsendi aqılıy iskerlikke umtılıw hám zárúrlikti oyatıwdı názerde tutadı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerindegi ertelikler hám bayramlar elimizdiń áhmietli waqıyalarına baylanıslı tárizde shólkemlestiriledi. Balalarımız hár qıylı bayramlarǵa baǵıshlanǵan erteńliklerde mámleketimizdiń

áhmietli sáneleri hám bayramları menen tanısıp, tásirler aladı.Bunday erteńliklerde muzıka úlken áhmietke ie. Sebebi, azanǵı waqıtları balalar qosıq aytadı, ayaq oyın oynaydı, balalar saz ásbaplarında atqaradı. Bayram azanǵıları ushın arnawlı scenariyler jazıladı. Scenariylerdiń teması bayram ruwxına jaqın bolıwı, hár qıylı qosıqlar, nama hám qosıqlardan ibarat bolıwı kerek. Demek, bayram erteliklerindaǵı scenariy hár qıylı bolıwı kerek. Tańlanatuǵın scenariydin mazmuni bayram mazmuni menen tıgız baylanıslı boliwi kerek. Bayramlardan tısqarı mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde xoshlasıw kesheleri de shólkemlestiriledi. Onda tiykarınan, tayarlaw toparlarınıń tárbiyalanıwshıları qatnasıp, olar Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi menen xoshlasıp mektepke jollama aladı. Bayram azanǵılarınıń scenariyi muzıkalı fon astında kórsetiledi. Sonıń ushın muzika basshısı hám tárbiyashı hár bir hádiyse hám procesler ushın sáykes keletuǵın muzika úlgilerin tańlawı júdá áhmiyetli esaplanadı.

Bunnan tısqarı keshe ótkeriletuǵın zallardı da bayram keypiyatına say úskenelew zárúr. Muzika sabaqlarında hám tárbiyashi tárepinen úyrenilgen qosıq, ayaq oyın, oyın hám áhmiyetli sáneler ótkeriletuǵın azanǵı kúnlerde atqarıladı. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde tiykarınan sánelerge baǵıshlanǵan erteńliklerge rejeli túrde tayarlıq kórilip barıladı: Jańa jıl, Xalıqaralıq hayal-qızlar kúni hám tayarlaw toparı tárbiyalanıwshıların mektepke shıǵarıp salıw bayram erteńlikleri. Bul bayram azanǵıların balalar asıǵıslıq penen kútedi.

Bayram kúni balalar ushin eń quwanishli minutlarga aylanıwı kóbirek azanǵi ssenariyadagi qosıq, muzika, ayaq oyin, oyın hám muzika procesleri ssenariydin puqta tayarlanıwına baylanıslı. Bul scenariy mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemindegi barlıq topar balalarınıń bir jámáát bolıp birlesiwine úlken járdem beredi. Ertelikte ata-analar da qatnasıwı sebepli balalar olardıń aldında óz shıǵıwların joqarı dárejede atqarıwǵa umtıladı. Ulıwma etip aytqanda, muzıka tárbiyasınıń mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi tárbiyashıları menen birgelikte bayramnan bayramǵa shekem alıp barılǵan ulıwma jumısınıń juwmaǵı hám esabatı sıpatında úlken áhmietke ie. Muzika sabaqları hám tárbiyashı tárepinen úyretilgen hám úyrenilgen qosıq, ayaq oyın, oyın hám belgili sánelerge ótkeriletuǵın azanǵi dem alıwlarda atqarıladı.

Mektepke shekemgi jasta sezimtallıqtıń rawajlanıwı tiykarınan sezimlik bahalawǵa tiykarlanǵan balalarda muzıkaǵa unamlı múnásibettiń payda bolıwına alıp keledi. Oylaw hám qıyal procesleri járdeminde júzege keletuǵın sezim-bahalaw qatnasıǵı áste-aqırın jetilisip baradı, bul bolsa balanıń muzıkalıq-estetikalıq sanasınıń qáliplesiwiniń kórinisinde kórinedi. Muzika kórkem óneriniń joqarı kórkem shıǵarmaların ańlawda intonaciya tájiriybesin toplaw hám sezim tásirsheńligin rawajlandırıw balalar muzika mádeniyatın qáliplestiriwdiń zárúr shárti esaplanadı. Tájiriybelerdiń bul bahalı nátiyjesi, óz gezeginde, balalarda muzıkaǵa unamlı sezimlik hám bahalaw múnásibetin qáliplestiriw ushın tiykar bolıp esaplanadı.

Balanıń sezimlerin, qızıǵıwshılıqların, oy-pikirin, kóz aldına keltiriwin, talǵamın rawajlandırıp, biz onıń muzıkalıq-estetikalıq sanasın hám ulıwma

muzıkalıq mádeniyatınıń tiykarların qáliplestiremiz. Muzikalıq mádeniyattı keyingi iyelew ushin mektepke shekemgi jas dáwiri júdá áhmiyetli. Áyne balalıqta gózzallıq normaları qáliplesedi, bul balalardıń muzıkalıq hám uliwma rawajlanıwı kóp tárepleme baylanıslı.

Paydalanílǵan ádebiyatlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent. 2020, 23.09. 40 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2019 yil 14 dekabrdagi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. SQ-556-III-son qarori.
3. B.Boltayev va J.A. Xodjayevlar tomonidan "Maktabgacaha ta'lim tashkilotlarida musiqa tarbiyasi". T.:2015.

KICHIK MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI SENSOR TARBIYALASHDA M. MONTESSORI METODIKASINI QO'LLASHNING AHAMIYATI

Jumasheva Gulnara Xamidullaevna - p.f.d., professor,
Bayımbetova Manzura Salamat qızı - Ajiniyoz nomidagi NDPI 1-kurs magistri

Ключевые слова: дошкольное образования; направление образования; социально-экономические условия; дети младшего дошкольного возраста; сенсорное развитие; занятие; инновационный подход.

Tayansh so'zlar: maktabgacha ta'lim; ta'lim sohasi; ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar; kichik maktabgacha yoshdagi bolalar; sensor rivojlanish; mashgulot; innovatsion yondoshuv.

Key words: preschool education; educational sphere; socio-economic conditions; younger preschool children; sensory development; training; innovative approach.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalar uchun quvonch, shodlik taraqatuvchi maskan bo'lishi lozim. Kichkintoylar bu erga hatto dam olish kunlari ham kelishga intilishi lozim. M. Montessori pedagogikasi asosida yaratilgan muhit bunga misol bo'la oladi. YAxshi yaratilgan bunday psixologik muhitda bola o'zini o'z uyidek tutadi, mustaqillik va barcha muammolardan holi bo'ladi. MMTda jazoga yo'l qo'yish mumkin emas. Bu erda asosiy narsa- bu bolalarning o'z yutuqlaridir. MTMda bolalar yaratilgan qulaylik natijasida bolalar sog'lom faoliyat yuritadilar. Imkon qadar har bir guruhda M. Montessori pedagogikasi asosida bolalar uchun ijodiy rivojlantiruvchi muhit yaratilishi lozim. Bunday muhitda kundalik ish faoliyati davomida bolalar o'zlarini erkin tutishlari, bir-biriga nisbatan hurmat, muhabbat, o'zaro yordam berish kabi insonparvarlik tuyg'ularini shakllantiruvchi fikrlar vositasida hayotiy faollikka erishadilar va o'zqiziqishlari asosida taraqqiy etib boradilar. Ish faoliyati davomida turli tajribadan o'tkazilgan mualliflik uslublarini va texnologiyalarni qo'llash mumkin. Bolalarni taraqqiy etishiga

yordam beradigan, ularni o‘ylashga, ijod qilishga yordam beradigan barcha noyob narsalardan foydalaniladi. Rahbarlarning asosiy vazifasi-bolalar uchun qulay sharoit yaratib berishdir.

Guruhlarda turli yoshdagi bolalar bolalar tarbiyalanishadi. Bu bolalarning imkoniyatlari turlicha, mijozlari turlicha, ularning orasida «alohida bolalar» ham bo‘lishi mumkin. Kattalar va bolalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar oiladagi munosabatlarga o‘xshashi: kattalar kichiklarga yordam berishi, tajriba almashishi, kichiklar kattalardan o‘rganishi lozim. Nima bilan shug‘ullanishni esa muhitning o‘zi yordam beradi. Bu muhit bolalarda u yoki bu mustaqil faoliyat bilan shug‘ullanishni, turli-tuman ta’limiy o‘yinlar va M. Montessori jihozlarini tanlash imkoniyatini yaratadi. Bola o‘zini o‘rab turgan atrof-olamni tahlil qiladi va uning atrofida ularni o‘rganish uchun: munchoqlar, bankachalar, jadvallar, xumchalar va patnislar kabi turli tuman narsalardan foydalanadi.

Har bir bola erkin holda ko‘ngli xohlagan narsalarni tanlashi, ular bilan xohlaganicha ishlashi mumkin. M. Montessori uslubiga ko‘ra ijodiy rivojlantiruvchi muhit: maxsus jihozlangan xona, shakllangan bolalar guruhi, rivojlantiruvchi jihozlar, malakali tarbiyachidan iborat. Har bir burchak mini muhitni jihozlashda uning har bir mayda- chuydasi ham o‘ylab chiqilishi va u bolaning har taraflama taraqqiy etishiga ta’sir ko‘rsatishi lozim.

Har bir xonaning maydoni shartli ravishda quyidagi mini-muhitga ajratish mumkin. Ular:

- amaliyotda tajriba o‘tkazish mini-muhiti;
- sensor rivojlanish mini-muhiti;
- nutqo‘stirish, savod va o‘qishga tayyorlash va o‘rgatish mini- muhiti;
- matematika mini-muhiti;
- sahnalashtirish mini-muhiti;
- o‘ynash mini-muhiti;
- ijodiy ustaxona mini-muhiti va boshqalar.

Hamma jihozlar bolaning yoshiga mos va olishiga qulay va ochiq joyda, patnislarda joylashgan bo‘lishi, bola uni osonlikcha ko‘ra olish va unda qiziqish uyg‘otgan narsani tanlab olish imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Agar u birorta narsani birinchi marta olayotgan bo‘lsa, bu narsa bilan tajriba o‘tkazib ko‘rishi yoki kattalarga yordam so‘rab murojaat qilishi, bu nima va qanday qilib bu narsa yoki jihoz bilan nimalar qilish mumkinligini bilib olishi imkoniyatiga ega bo‘lsin. Stol va stullar har bir bolaning yoshiga mos tanlanadi.

Shuni ta’kidlash lozimki, bolalarning o‘zlari tashkiliy ishlarning qatnashchilari bo‘lishi va xonani jihozlashlari mumkin. Ular xatto mebellarning o‘z xohishlaricha joyini o‘zgartirishlari mumkin. Bugun stollar «yulduzcha» shaklida joylashtirilgan bo‘lsa, ertasiga aylana shaklida joylashtirish mumkin. Kirishdagi devorlar bolalarning o‘zlarining ishlari bilan jihozlanishi-imkon qadar bolalar o‘zlarining ishlarini o‘zlari qilishlari lozim. Mebellarning joylashtirilishi bolaga alohida o‘ynashga va mustaqil ishlashi uchun qulay bo‘lishi lozim. Har bir bolaning o‘zining alohida gilamchasi mavjud bo‘lib(shaxsiy masofa modeli) va unga bolaning ruxsati bilangina boshqa bola joylashishi mumkin.

M.Montessori pedagogikasi ijodiy fikrning jamlanishini tezlashtiradi va ma’naviy charchoq davrida unga yordam beradi. Biz tomondan yaratilgan rivojlantiruvchi muhitning ajralib turadigan tomoni-bu uning estetik jihatidan talabga javob berishidir. Biz imkon qadar bolalar uchun mo‘ljallangan jihozlar yorqin, tabiiy ranglarda bo‘lishi, bu jihozlar yoshlikdan bolada chiroyli narsalarga muhabbat uyg‘otishi, badiiy didlarini taraqqiy ettirib borishi lozim. Chiroy ko‘rkamlikda emas, balki rang va tasvirlarning uyg‘unligida, tartiblikda va to‘g‘ri joylashtira bilishdadir. Atrofimizda yaratilgan barcha shart- sharoit – xonani jihozlashdan tortib to tarbiyachining tashqi ko‘rinishigacha – bolani tarbiyalaydi.

Amaliyotda tajriba o‘tkazish mini-muhitida mebellarni yuvish uchun lozim bo‘ladigan jihozlar: idish- tovoqlar, o‘simliklar, gullar to‘plami va boshqa jihozlar mavjud bo‘lishi lozim. Bu muhitda bola o‘zi to‘g‘risida, atrofidagi odamlar to‘g‘risida, o‘zi yashayotgan, o‘ynayotgan narsalar to‘g‘risida o‘ylashga o‘rganadi. Tajriba shuni ko‘rsatadiki, bu tajribalar bolalarga quvonch bag‘ishlabgina qolmasdan, balki ularning malaka va qobiliyatlarini taraqqiy ettiradi-shuningdek matematik tasavvurlarni kengaytiradi, izlanuvchanlik va nutqiy malakalarini ham oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoni. 2017 yil 30 sentyabr, PF-5198-son.

2. O’zbekstan Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Nizami. Tashkent. 2020. 23.09.

3. Shayxova X. Intellektual salohiyat – taraqqiyot mezoni. – T.: O’zbekiston, 2011 y. -112 b.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARGA O’YIN ORQALI TA’LIM BERISHNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI

Jumasheva G. X. - p.f.d., professor, Maktabgacha ta’lim kafedrasi mudiri
Jenisova A.M. - 2-kurs magistri Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayansh so’zlar: maktabgacha ta’lim tashkilot, tarbiyalanuvchilar, pedagogik diagnostika, faoliyat, aqliy rivojlanish, pedagogik-psixologik tekshirish, rivojlanish.

Ключевые слова: дошкольная образовательная организация, воспитанники, педагогическая диагностика, активность, психическое развитие, педагогико-психологическое обследование, развитие.

Key words: preschool educational organization, pupils, pedagogical diagnostics, activity, mental development, pedagogical and psychological examination, development.

O’yin qadim zamonlardan beri pedagog, psixolog, faylasuf, etnograf, san`atshunos olimlar diqqatini o’ziga tortib kelgan bo’lib, jamiyat hayotida mehnatdan keyin turadi va uning mazmunini belgilaydi. Ibtidoiy jamoa qabilalari o’z o’yinlarida ovchilik, urush, dexqonchilik ishlarini aks ettirganlar. Masalan, o’sha

davrdagi ba`zi qabilalarning sholi sepish jarayoni o'yinlar bilan juda katta tantana qilib amalga oshirilar edi. YA.A.Komenskiy, K.D.Ushinskiy, A.S.Makarenko, P.F.Lestgaflarning g'oyalari hozirgi zamon bolalar o'yinlari nazariyasi uchun ham ahamiyatlidir. «Bolalar o'yini ko'p asrlik tarixga ega– deb yozgan edi K.D.Ushinskiy, - insonning o'zi tomonidan ishlab chiqilgan qudratli tarbiyaviy vosita va shuning uchun ham unda inson tabiatining haqiqiy ehtiyoji ifodalangan». Bola o'yinda o'zining bevosita ehtiyoj va qiziqishlaridan kelib chiqadi. Bolalarning o'yinlari o'zining rang-barangligi bilan ajralib turadi. O'yino'z mazmuni va tashkil etilishi, bolalarga ta'sir ko'rsatish darajasi, buyumlaming turlari hamda kelib chiqishiga ko'ra ijodiy va qoidali o'yinlarga bo'linadi. Ijodiy o'yinlar-bolalarning mustaqil, ijodiy, o'zlari o'ylab chiqqan O'yin, majmuyi. P.F.Lestgaft bolalar o'z o'yinlarida tevarak-atrofdan olgan tasurotlarini aks ettiradilar, deydi. Bunday faoliyat bolaning rivojlanishida katta ahamiyatga egadir. SHunday qilib o'yinning ijtimoiy voqea ekanligini, o'yinda tevarak-atrofdagi borliq aks ettirilishini ilg'or olim va pedagoglar o'zlarining kuzatish va ilmiy tadqiqotlari orqali isbotlab berdilar. Tarbiyachilar bolalar o'yiniga rahbarlik qilishda quyidagilarga rioya qilishi lozim.

1. O'yin bilan mehnat o'rtasida to'g'ri munosabat o'rnatish

2. O'yinda bolalarning bo'lajak mehnat axliga xos bo'lgan jismoniy va ruhiy sifatlarini tarbiyalash. Shu tariqa o'yin tarixiy taraqqiyot jarayonida mehnat faoliyati natijasida paydo bo'lgan ijtimoiy faoliyatdir; o'yin doimo haqiqiy hayotni aks ettiradi. Demak, ijtimoiy hayot o'zgarishi bilan uning mazmuni ham o'zgaradi; o'yin ma`lum maqsadga yo'naltirilgan ongli faoliyat bo'lib, uning mehnat bilan ko'p umumiyligi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashga hizmat qiladi. O'yin faoliyati asosida boladagi o'quv faoliyati rivojlanadi, bola qanchalik yaxshi o'ynasa, u maktabda shunchalik yaxshi o'qiydi. Ilk yoshli bolalar o'yin faoliyatining birinchi bosqichi tanishtiruvchi o'yin bo'lib, u narsa-buyum-o'yin faoliyatidir. Uning mazmuni qo'l ishidagi murakkab va nozik harakatlardir. Keyingi bosqich aks ettirish o'yini hisoblanadi. Bu ilk yoshli bolalar o'yini psixologik mazmunining rivojlanishida eng yuqori nuqta hisoblanadi. Kattalar ta`lim-tarbiyaviy ishlarini ma`lum izchillik bilan olib borsalar, bu yoshdagi bolalar narsa va buyumlar nomini, nimaga ishlatilishini bilib oladilar va bu yangi bilimlarni o'z o'yinlarida qo'llay boshlaydilar.

Bu yoshdagi bolalar o'yini mazmuni jihatidan predmetli faoliyatni aks ettiradi. Birinchi yoshning oxiri va ikkinchi yoshdagi bolalar o'yinida syujetni aks ettirish yuzaga keladi. Bola qo'lidagi buyum bilan undan qanday foydalanish keraqligini aks ettiradi. Navbatdagi bosqich rolli o'yin bo'lib, unda bolalar o'zlariga tanish bo'lgan kattalar mehnati va qishilarning ijtimoiy munosabatilarini aks ettiradilar. Bolalar o'yin faoliyatining bosqichma-bosqich rivojlanishi to'g'risidagi ilmiy tasavvurlar har xil yosh guruhlarida bolalarning o'yin faoliyatiga rahbarlikning aniq sistemali tavsiyalarni ishlab chiqish imkoniyatini yaratdi. Shunday qilib MTMning pedagogik jarayonda o'yinning tutgan o'rni juda katta bo'lib, o'yindan maktabgacha yoshidagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta`lim berishda keng foydalaniladi. Zero:

- o'yin bolalarning mustaqil faoliyati bo'lib, unda bolaning ruhiyati namoyon bo'ladi;
- o'yin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar hayotini tashqil etish shaklidir;

• o’yin bolalarni har tomonlama tarbiyalash vositalaridan biridir;
• o’yin bolalarga ta`lim va tarbiya berishning metod va usulidir;
• o’yin bolalarni o’quv faoliyatiga tayyorlash vositasidir.
• aniqli pedagog-olimlarning olib borgan tadqiqotlari o’yinga kompleks rahbarlik qilish orqali bolalarga o’yinning mazmuni, tashqil etilishi, tuzilishi, bolalarning axloqiy munosabatlari, bolalar o’yinining rivojlanish darajasiga ta`sir etish mumkinligini ko’rsatdi.
• Bolalar o’yini uning mazmuni, xususiyati, tashkil etilishiga ko’ra xilma-xildir.
• Ijodiy o’yinlarni bolalar o’zlari o’ylab topishadi. Unda oldindan belgilangan qoidalar bo’lmaydi. O’yin qoidasini bolalar o’zlari o’yin jarayonida belgilashadi.
• Qoidali o’yinlarning mazmuni va qoidasi kattalar tomonidan belgilanadi. Qoidali o’yinlarga quyidagilar kiradi: didaktik o’yinlar, harakatli o’yinlar, musiqaviy o’yinlar, ermak o’yinlar.
• Bolalarga ta`lim-tarbiya berish maqsadida kattalarning o’yinni tanlay bilishi, unga to’g’ri rahbarlik qilish “MTM ta`lim va tarbiya dasturi”da belgilangan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta`minlaydi.
• O’yin bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash vositasidir. Psixologlar o’yinni maktabgacha yosh davrida etakchi faoliyat deb hisoblaydilar. O’yin tufayli bolaning yuqori rivojlanish bosqichiga o’tishini ta`minlovchi sifatlar shakllanadi, uni ruhiyatida sezilarli o’zgarishlar yuz beradi.
• O’yinda bola shaxsining hamma tomoni bir-biriga o’zaro ta`sir etgan holda shakllanadi. O’ynayotgan bolani kuzatayotib uning qiziqishlarini, tevarak-atrof to’g’risidagi tasavvurini, kattalarga va o’rtoqlariga bo’lgan munosabatini bilib olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to’g’risida”gi Qonuni 6.12.2019 y. O’RQ-595-son.
2. Коменский Я.А. Избр.пед.соч. Т. I.-М.: - С. 207.
3. Ушинский К.Д. Избр.пед.соч./ Под ред. А.И.Пискунова, Г.С.Костюка и др. –Москва, 1974, -Т.1, -147 с.
4. Макаренко. О воспитании. -М.: Политиздат. 1990.

XALQ OG‘ZAKI IJODI VOSITASIDA MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNING KOGNITIV QIZIQISHLARI VA NUTQ FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI

Babaeva Dona Razzakovna – Nizomiy nomidagi O’zMPU, p.f.n., professor,
Dastanova Juldız Talgatovna – Ajiniyoz nomidagi NDPI 1-kurs magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarning kognitiv qiziqishlari va nutq faolligini rivojlantirishning nazariy asoslari, bolaning nutqiy qobiliyatini, kognitiv qiziqishlarini rivojlantirishda mutafakkirlarning pedagogik-psixologik qarashlari, pedagogik muammo sifatida ekanligi o‘rganib chiqilgan.

Shuningdek ilmiy metodik ta’minot ishlab chiqib va amaliyotga tadbiq etish o‘rganiladi va katta guruh bolalarining kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish metodlarini takomillashtirish ishning predmetini tashkil qiladi.

Аннотация: В данной статье изучены теоретические основы развития познавательных интересов и речевой деятельности дошкольников, педагогико-психологические взгляды мыслителей на развитие речевых способностей и познавательных интересов детей, как педагогическую проблему. Также разрабатывается и применяется на практике научно-методическое обеспечение и совершенствование методов развития познавательных интересов детей в старшей группе.

Annotation: This article examines the theoretical foundations of the development of cognitive interests and speech activity of older preschool children, the pedagogical and psychological views of thinkers on the development of children's speech abilities and cognitive interests, as a pedagogical problem. It also studies the development of scientific methodological support and its application in practice, the improvement of methods for the development of cognitive interests of children in the senior group.

Maktabgacha ta‘lim sohasi uzluksiz ta‘lim tizimining dastlabki bo‘g‘ni bo‘lishi bilan birga keyingi ta‘lim tizimida, bolani maktabga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda bu ta‘lim sohasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi bejiz emas. Bu borada davlatimiz tomonidan qabul qilingan qator farmon,qaror va farmoyishlar maktabgacha ta‘lim tizimini tubdan isloh qilishga yo‘naltirilganligi barchaning e‘tiboridadir. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi 2023 yil aprel oyida ta’limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi tashkil etilib, maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining ta’lim mazmunini belgilovchi (ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari va darsliklarga oid) qator vakolatlari shu markazga o‘tkazilgan edi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunda bu markaz ta’lim sohasidagi vakolatli davlat organlari qatorida aks etirildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining - Ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida‖ 2019 yil 3 maydagi PQ–4307-son qaroriga muvofiq yoshlarni mustaqil hayotga kafolatli tayyorlash, tarbiyaning homiladorlik davridan boshlanib, 18 yoshigacha davom etadigan, tadrijiylik va uzluksizligiga asoslangan metodikani ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish, yoshlarni shaxs sifatida o‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirish, dunyoqarashi keng, faol fuqarolar etib tarbiyalash vazifasi qo‘yilgan[1.12.]. “Uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni maktabgacha ta’limga qamrab olishni 81% ga yetkazish, bolalarga sifatli ta’lim berish asosida ularning intellektual salohiyatini oshirish, xalqaro maydonda munosib o‘rin egallashi uchun sharoit yaratish” ustuvor vazifa etib belgilangan. Natijada xalq og‘zaki ijodi vositasida bolalarning kognitiv va nutq faolligini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari kengayadi. Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo‘lgan qoraqalpoq tili xalqimiz uchun milliy o‘zlik va mustaqil davlatchiligimiz timsoli, bebaho ma’naviy boylik mamlakatimizning siyosiy va ijtimoiy, madaniy-ma’rifiy taraqqiyotida g‘oyat muhim o‘rin egallab kelayotgan buyuk qadriyatdir. Har kim o‘z tilini yaxshi bilishi uchun xalq og‘zaki ijodi namunalariga murojaat qilsa, undagi mohiyatni anglasa, albatta, maqsadga

muvofiq bo‘ladi. Chunki xalq og‘zaki ijodi janrlarida xalqimizning o‘zi boshidan o‘tkazgan, hayot sinovida sinalgan, tajriba namunalari sanalib, unda hayotning turli xil vaziyatlari va ularning yechimlari xususidagi qarashlar jamlangan[2.5]. Dono xalqimiz tomonidan yaratilgan maqol, ertak, rivoyat va hikoyatlarda ham tilimizdan keladigan foyda va zararlar, yaxshilik va yomonliklar talqin qilib berilgan. Tilni keng imkoniyatidan to‘g‘ri foydalanish haqidagi ibratlar jamlanmasi jamlangandir. Shu imkoniyatlardan to‘g‘ri va maqsadli foydalanishni o‘rgatish esa nutq madaniyatini fanining vazifasidir. Nutq madaniyati tilni imkoniyatidan imkon darajasida oqilona va mohirlik bilan foydalanishdir.

Xalq og‘zaki ijodi janrlaridan hisoblangan maqollarda ham ayni shu haqida juda kerakli fikrlar berilgan. Maqollar - bu xalqning donoligi, millatning ruhini ko‘rsatadigan xalq og‘zaki ijodining gavharidir. Maqollar - bu xalq tajribasi, uning nafasi, yig‘isi, shodligi va sevinchi, qayg‘usi va ovunchi, xalq haqiqati uni to‘g‘ri yo‘lga eltuvchi mayoqdir

Maqol fikrlarni ixcham, lo‘nda aniq mantiqli ta’sirchan tarzda o‘zida qamrab olganligi bilan oson o‘zlashadi, xotirada saqlanadi. Ana shu omil asosida xalq og‘zaki ijodi janri sifatida shakllanishi, qo‘llanishi imkonyatlari ta’minlanadi.U fikr ifodalashning oson va qulay, ta’sirchan vositasi sifatida keyinchalik og‘zaki nutqdan yozma adabiyotga ko‘cha boshlagan. Kishi har bir so‘zini o‘ylab, ehtiyot bo‘lib gapirishi kerak. Shu bois ayrim xalq maqollarida biror gapni aytishdan avval uni obdon o‘ylab, atroflicha mulohaza qilib olish zarurligi uqtiriladi.

Bolalarga xalq og‘zaki ijodi na’munalari orqali milliy qadriyatlarni singdirish masalalari mustaqil O‘zbekistonimizda shitob bilan rivojlanmoqda. Bir qator o‘zbek olimlari: M. Jo‘raev, S. Ochilov, O. Safarov, U. Mahkamov kabi olimlar xalq og‘zaki ijodidan foydalanish orqali yoshlarda kognitiv qiziqishlari va nutq faolligini shakllantirish masalalariga e'tibor qaratmoqdalar. Xalq og‘zaki ijodi namunalarida komil inson g‘oyasi, ayniqsa, yosh avlodni tarbiyalashda kuchli vosita bo‘lib xizmat qiladi. Buyuk entsiklopedist-olimlar: Ibn Sino, Beruniy, Forobiy, Navoiy kabi mutafakkirlarning komil insonni tarbiyalash haqidagi fikrlari ham qaysidir bir ma'noda xalq og‘zaki ijodi namunalarida ilgari surilgan g‘oyalar asosida vujudga kelgan va jamiyat taraqqiyotiga yangi ma’naviy imkoniyatlar izlash maqsadlari bilan bog‘langan. Forobiy fozil shahar aholisi haqidagi g‘oyalarini ilgari surar ekan, shaxsning ma’anviy kamolotini adolatli jamiyat qurishning asosiy sharti deb hisoblagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2019-yil 3-maydagi PQ–4307-son qaroriga ilova O‘zbekiston Respublikasining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni oshirishni yaxshilash bo'yicha qo'shimcha chora-to'g'risida"gi qaroriga

2. Prezident Shavkat Mirziyoyevning turli ma’ruzalarida, xususan, “Davlat tili to‘g‘risida”gi qonunning 33 yilligi va O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqlari

3. "Ilk qadam". Davlat o'quv dasturi. Toshkent 2018.

4. Qodirova F., Toshpo‘latova Sh., Qayumova N, A’zamova M. Maktabgacha pedagogika.-T.: Tafakkur nashriyoti, 2019.

O‘ZBEK MA’RIFATCHILIGI RIVOJIDA JADIDLARNING O‘RNI

Jalilova Sevinch Muhiddin qizi. Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika inistituti 2-boshich tarix mutaxasisligi talabasi

Shavkat Mirziyoev: “Jadidlar g’oyasi — Yangi O’zbekiston strategiyasi bilan har tomonlama uyg’un va hamohang”

Annotatsiya. Ushbu maqolada Markaziy Osiyodagi jadidchilik harakati konseptual tahlilga tortiladi. Jadid ma’rifatparvarlari publitsistikasida ularning Turkistonda ijtimoiy vokelikni yangilash uchun kurashi, ayniqsa, yaqqol o‘z aksini topgan bo‘lib, mazkur makolada jadidlar publitsistikasiga alohida e’tibor qaratiladi. Zero, Markaziy Osiyodagi ma’rifatparvarlik harakatining butun tarixi publitsistikasiz o‘z mazmunini yo‘qotgan bo‘lur edi.

Kalit so‘zlari: jadidchilik; madaniyat; publitsistika; intellektual va ma’naviy mavjudlik, estetik xarakteristika; ma’naviy hayot, mafkura; ma’rifiy konsepsiya; tarbiya.

Jadidlar g’oyasi — Yangi O’zbekiston strategiyasi bilan har tomonlama uyg’un va hamohang. Bu haqda Shavkat Mirziyoev 2023 yil 22 dekabr kuni Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashi yig’ilishida aytib o’tdi. “Mamlakatimiz o’z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g’arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur”, “Ma’rifatparvar ajdodlarimizning merosi bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati uchun poydevor bo’lib xizmat qilishi tabiiy. Bu kimgadir yoqadimi yoki yo’qmi, xalqimiz jadid bobolarimiz ko’rsatib bergan yo’ldan og’ishmay borishi kerak. Chunki ularning g’oya va dasturlari Yangi O’zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg’un va hamohangdir”, — dedi prezident.

Markaziy Osiyo xalqlari, xususan, o‘zbeklar madaniyatida intellektual va ma’naviy hodisa bo‘lgan jadidchilik hozirgi davrda alohida va maxsus tarixiy-madaniy, falsafiy-axloqiy va konseptual harakteristika talab etadi. Sho‘rolar davlati tarixchilari, faylasuflari, adabiyotshunoslari jadidchilikni reaksion ijtimoiy-siyosiy hodisa sifatida baholadilar. Taniqli davlat arbobi, olim, akademik B. G‘. G‘afurov o‘zining "Tojik xalqi tarixi" ("История Таджикского народа ") nomli asarining dastlabki ruscha nashrida (Москва: "Наука, 1949), mazkur asarga atoqli sharqshunos olim I. S. Braginskiy mas’ul muharrirlik qilgan, shunday yozadi: "jadidchilik hech qachon mutaraqqiy harakterga ega bo‘lmagan, u hech qachon milliy-ozodlik harakati tusini olmagan. Jadidchilik Markaziy Osiyoda xalqqa qarshi, burjua-millatchi, aksilinkilobiy harakat bo‘lgan.

Diniy fanatizm tuyg‘ularini qo‘zg‘atib, bir millat mehnatkashlarini boshqasiga karshi gijgijlab, jadidlar ushbu millatlarning va buyuk rus xalqining umumiy

zolimlarga qarshi birgalikdagi inkilobiy kurashiga ulkan ziyon etkazdilar". I.S.Braginskiy o‘zining Sadriddin Ayniyning ijodi tahliliga bag‘ishlangan "Из истории персидско-таджикской литературы" asarida yozadiki: "Ayniy o‘shanda jiddiy xatolikka yo‘l qo‘ydi: o‘zning ma’rifatparvarlik faoliyatini u jadidchilik harakti bilan bog‘ladi" . Jadidchilik va jadidlar masalasida akademik Z. Sh. Radjabov ham yanada keskinroq fikr bildiradi . O‘zbekiston olimlari jadidchilik harakatini yagona va yaxlit harakat sifatida qarab, ularning ijodini jadidlar yashagan o‘sha real tarixiy voqelik bilan chambarchas bog‘ladilar. Arab, Eron va Turk dunyosida ma’rifatparvarlik qanday vazifani bajargan bo‘lsa, Markaziy Osiyoda jadidchilik ham mohiyatan aynan shunday tarixiy vazifani bajardi. Misrda, Turkiyada, Eronda, Hindistonda qudratli ma’rifatparvarlik harakati shakllandiki, bu Markaziy Osiyo shaharlaridagi jadidchilik harakatiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bevosita ta’sir ko‘rsatdi. Mahmudxo‘ja Behbudiyning Misrda, Abdurauf Fitratning Turkiya, Eron va Rossiyada, Mirza Sirojning Evropada va boshqa yerlarda bo‘lishi jadidlarning intellektual va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ko‘maklashdi. Jadidlar Markaziy Osiyoda hayotning barcha jabhalarida o‘zgarishlar uchun yetilgan ijtimoiy ehtiyojni o‘tkir his eta boshladilar. Zero, jadidlar tomonidan ko‘tarilgan masalalar Markaziy Osiyoda hayotning barcha sohalariga daxl qilganligi bejiz emas. Ular O‘rta asr ijtimoiy munosabatlarini qoralab chiqdilar, ijtimoiy taraqqiyot va insonlar hayotini sivilizatsiya me’yorlariga mos ravishda yangilash g‘oyalarini targ‘ib qildilar. Yosh avlodni o‘qitish va tarbiyalash muammolari jadidlar dasturida ustuvor o‘rin egalladi. Ular ta’lim tizimini isloh qilishga intildilar, o‘qitishning yevropacha shakldagi yangi usullariga ega yangi maktablarning tashabbuskori va tashkilotchilari sifatida bo‘y ko‘rsatdilar. O‘zlari darsliklar yozdilar, ta’lim dasturlarini tuzdilar, madaniy-ma’rifiy muassasalar tarmog‘ini yaratdilar, turk va fors tillarida gazeta, jurnal, kitoblar chop etdilar va tarqatdilar. Agar jadidlar faoliyatiga ijtimoiy va gumanitar nuqtai nazardan yondashilsa, ularning faoliyati yaxlit holda ma’rifatparvarlik xarakteriga ega ekanligini qayd qilish mumkin.

Jadidlar, jumladan, Ahmad Donish juda katta qalb iztirobi bilan o‘z o‘lkalarining qoloqligi hamda hokimiyat vakillari tomonidan jamiyat bosh-qaruvining mustabid (zulmkor) xarakteri xususida yoza boshladilar, hokimiyatning jabr-zulmi va o‘zboshimchaligini, ruhoniylarning munofiqligi va mutaassibligini, sudxo‘rlarning ochko‘zligini tanqid ostiga oldilar. Jadidlar chukur idrok etgan holda o‘z o‘lkalarining mustaqilligi, xalqlarning ozodligi, til va madaniyat ravnaqi va boshka masalalarni keskin kun tartibiga qo‘ydilar.

Markaziy Osiyoda jadidchilikning vujudga kelishi va shakllanishiga tashqi ta’sirlar xususida gap ketganda, qayd etish joizki, odatda, sho‘rolar davrida tadqiqotchilar rus ijtimoiy fikrining ta’sirini bo‘rttirib ko‘rsatdilar, aniqrog‘i mutlaqlashtirdilar, shuningdek, turk, tatar xamda eron, afg‘on, arab va hind ma’rifatparvarlarining ta’siriga etarlicha urg‘u bermadilar. Ma’lumki, XX asr boshlarida Hindiston, Misr va Turkiyada chop etilgan forsiy matbuot Markaziy Osiyoning Samarqand, Buxoro va boshqa shaharlarida ma’rifatparvarlik g‘oyalarini keng yoydi. Tabiiyki, o‘z davrining ilg‘or va eng o‘qimishli kishilari

sifatida jadidlar ushbu hodisadan chetda qolmadilar. Ma’rifatparvarlik g‘oyalarini o‘zlashtirar ekan, jadidlar Buxoro va Turkiston voqeligini ushbu yo‘l orqali izohladilar va ularga o‘z xalqlarining moddiy va ma’naviy ehtiyojlariga muvofiq milliy va mintaqaviy tus baxsh etdilar.

Jadidchilik yuzaga kelishi bilan ijtimoiy fikr masalasi keskin o‘zgardi, uning yo‘nalishi yanada haqqoniy, hayotiy harakter kasb etdi. Ushbu yangi tartiblar jamiyatni yangilash bilan bog‘liq muammolarga daxl qildi, Buxoro amirligining o‘rta asr dunyosidan evropacha turmush tarzi va fikrlashga o‘tishiga ko‘maklashish maqsadini ko‘zladi.

Markaziy Osiyoda jadidchilikning shakllanishiga, Ahmad Donishdan tashqari, ilgariroq Volgabo‘yi, Krim va Kavkazning turk, tatar xalqlari orasida, xususan, Ozarboyjonda shakllangan ma’rifatparvarlik harakati shubhasiz katta ta’sir ko‘rsatdi. Turkiy mintaqalarda chop etilgan gazeta va jurnallar, publitsistik maqolalar, ma’rifatparvarlik yo‘nalishidagi jurnallar Markaziy Osiyo shaharlarida keng tarqaldi. Yosh turklar inqilobidan so‘ng Turkiyaning Turkiston va Buxoro amirligiga g‘oyaviy ta’siri keskin ortdi. Tatar va turk tillaridagi nashrlar Markaziy Osiyoda jadidchilikning shakllanishiga hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatdi.

Bizning barcha jadidlarimiz, ham birinchi, ham ikkinchi avlod (Yosh buxoroliklar orasidan bolsheviklar partiyasi saflariga kirgan ayrim vakillarni hisobga olmaganda), mustaxkam e’tiqodli musulmon bo‘lgan holda, ularning tarixiy davri dunyoqarash muhitini belgilab bergan islom ma’naviy qolipi doirasida umrguzaronlik va ijod qildilar. Islom dini esa ularga nafaqat turmush tarzi, balki tafakkur tarzini ham amr etgan mazkur holatda har qanday vaziyatdan, shu jumladan, jamiyatning yuqorida qayd qilingan tarixiy inqirozidan chikish yo‘llarini izlashda ham ma’naviy yo‘riqnoma sifatida xizmat qilgan.

Abdurauf Fitrat hatto "Najot yo‘li" degan kitob ham yozgan, unda o‘z salaflari va zamondoshlarining barcha ijtimoiy muvaffaqiyatsizliklarini ularning islom asoslarini yetarlicha bilmasliklarida ko‘rgan. Vaholanki, o‘sha davr musulmon Sharkining, qolversa hozirgi davrda ham, tarixiy tanazzulining asosiy ma’naviy sababi islom dini muqaddas manbalari ko‘rsatmalarining dogmatik talqinida edi."Jadid" tushunchasi etimologik jihatdan arabchadan kelib chiqqan va u "yangi" ma’nosini anglatadi. Ushbu tushuncha ta’lim faoliyatiga nisbatan o‘qitishning yangicha usuli sifatida tatbiq etildi. Ammo bora-bora Markaziy Osiyoda ma’rifatparvarlik harakati kengaya borishi jarayonida "jadid" yoki "jadidchilik" tushunchasi anchayin keng ijtimoiy-siyosiy va mafkuraviy mohiyat kasb eta bordi. Shunday keng ma’noda jadidchilik ijtimoiy fikrdagi ma’rifatparvarlik oqimini hamda Buxoro amirligida ijtimoiy- siyosiy sistema islohotlari tarafdorlari g‘oyalarini anglatdi, biroq siyosiy partiyaga aylanmadi. Madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan "jadidchilik" tushunchasi insonlar ma’naviy hayotining barcha shakllarini o‘zgartirish usuli sifatida qo‘llanildi. Albatta, jadidchilik bo‘sh zaminda vujudga kelgani yo‘q, yuqorida aytib o‘tganimizdek, uning Markaziy Osiyoda paydo bo‘lishiga, Axmad Donish va Ismoilbek Gasprinskiyning ta’siri bilan birga, muayyan ijtimoiy-siyosiy, falsafiy dunyoqarashga asoslangan shart- sharoit yuzaga kelgan edi.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, jadidlar - istiqlol kurashining g‘oyaviy ilhomchilari edilar. O‘zbekiston mustaqilligining tiklanishi tasodifiy va favquloddagi hodisa bo‘lmay, vatan uchun uchun kurash ildizlari uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Millatimiz fidoyilari bo‘lmish, vatanparvarlik harakatlari bilan jadid ziyolilari orzu qilgan istiqlolga, hur va ozod vatanimiz O‘zbekistonga erishdik. Lekin mening fikrimcha odamlar o’zgaryapti hozir ortiqcha to’y, tomoshaga pul sovurgandan ko’ra kelajak avlodni ta’lim sifatiga etibor berish kerak deb o’ylayman aynan jadidlar shunaqa fikrda edi. Mahmudxo‘ja Behbudiy 1915 yil oyna jurnalida Bizni yemirguvchi illatlar maqolasini chop etgandi,undagi ushbu jumla menga chuqur ta’sir qildi: “Bu millatni yeb bittiradigani to’y va marosimi” degan jumla bugungi kunga ham to’g’ri keladi. Qarzga katta to’y qilib xorijga mardikorlikka ketgandan ko’ra o’qish, izlanish kerak va o’ylaymanki bu o’z samarasini berdi.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O‘rta Osiyoda shakllangan jadidchilik harakati o‘zbek ma’rifatchiligi taraqqiyotida muhim burilish nuqtasi bo‘ldi. Jadidlar xalqni johillik va qoloqlikdan chiqarish, zamonaviy ilm-fan, texnika va madaniyat yutuqlarini o‘zlashtirish g‘oyasini ilgari surib, bu yo‘lda maktab ta’limini isloh qilish, yangi usuldagi maktablar ochish, darsliklar yaratish va matbuot rivojiga hissa qo‘shdilar. Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy kabi jadidlar millat kelajagini faqat ilm-ma’rifat bilan bog‘lashgan va bu yo‘lda ko‘plab ibratli ishlarni amalga oshirganlar. Ular faqat o‘qituvchi yoki yozuvchi emas, balki jamiyatning ongini o‘zgartirishga intilgan buyuk islohotchilar edilar. Jadidlarning ma’rifiy faoliyati zamonaviy O‘zbekiston ta’lim tizimi va madaniy hayotining shakllanishiga mustahkam zamin yaratdi. Bugungi kunda ularning g‘oyalari nafaqat tarixiy, balki dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib, yosh avlodni tarbiyalashda, milliy o‘zlikni anglashda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.https://daryo.uz/k/2023/12/22/shavkat-mirziyoyev-jadidlar-goyasi-yangi-ozbekiston-strategiyasi-bilan-har-tomonlama-uygun-va-hamohang

2. https://www.gazeta.uz/uz/2023/12/22/jadids/

3. Braginskiy I.S. Iz istorii persidsko-tadjikskoy literaturы. M.: Nauka, 1972. 524 s.

4. Muxametshin R.M. Tatarы i islam v XX veke. Kazan: Izdatelstvo «Fen», 2003. 303 s.

5. Radjabov Z. SH. Iz Istorii obщestvenno-politicheskoy mыsli tadjikskogo naroda vo vtoroy polovine XIX i nachale XX vv. Dushanbe, 1957. — 459 s.

6. Turson A. "V jizni ya delal vsyo, chto mechtal bы ne delat..." // Iran-name. 2017, №1-2 (41-42). S. 19-58.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ MAQOLLARIDAN FOYDALANISH MODELI

Jumasheva G.X. - *Ajiniyoz nomidagi NDPI, Maktabgacha talim kafedrasi mudiri , p.f.d., professor,*
Kamalova S.A. *- 2-kurs magistri Nukus davlat pedagogika instituti.*

Ключевые слова: Речь, культура речи, деятельность, фольклор, употребление пословиц, семейные, социально-педагогические, технологии, познавательные, языковые нормы, дикция, выразительное чтение, развитие.

Tayansh so'zlar: Nutq, nutq madaniyati, faoliyat, xalq og'zaki ijodi, maqollardan foydalanish, oila, ijtimoiy-pedagogik, texnologiyalar, kognitiv, til me'yorlari, diksiya, ifodali o'qish, rivojlantirish.

Key words: Speech, culture of speech, activity, folklore, use of proverbs, family, socio-pedagogical, technologies, cognitive, language norms, diction, expressive reading, developmen.

Bugungi kunda mamlakatimizning maktabgacha ta'limni yanada isloh qilish eng ko'p muhokama qilinadigan mavzulardan biriga aylangan. Bu esa maktabgacha ta'limni moderinizatsiyalangan yangi avlod ta'lim standartlarini joriy qilishni taqozo etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kelgusi ta'lim bosqichlariga tayorlashda kun sayin innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim-tarbiya berish sifatiga yangi talablar qo'yadi. Shuningdek maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy ta'limning dolzarb muammolaridan biri yosh avlodni nutq madaniyatini tarbiyalash hamda ushbu jarayonda xalq pedagogikasiga murojatni samarali natija berishi ko'zda tutiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirishda maqollardan foydalanish texnologiyasining didaktik shart-sharoitlarini amalga oshirish modeli ishlab chiqilgan va mazmunan takomillashtirilgan (5-rasm).

Ushbu tuzilmaviy modelda bola shaxsining nutq madaniyatini shakllantirishda xalq maqollaridan foydalanish texnologiyasini amalga oshirishda didaktik talablar, maqsad va vazifalar, didaktik shart-sharoitlar (zaruriy, yetarli, baholash-natijaviy komponentlari)ni amalga oshirish masalalari mohiyati ochib berilgan.

Tadqiqot didaktik shart-sharoitlarida tarkibiy komponentlarga mos uzviylikni amalga oshirish uchun: ona tilini o'rgatish, nutq madaniyatini shakllantirish (ravon nutq; nutqning leksik jihatlari; nutqning tovushini rivojlantirish), obrazli nutq (adabiy til normalari:fikr, hissiyot, tasavvur va boshqalar) mazmunan takomillashtirish zarurati biz tomonimizdan taklif etildi.

Modelda zaruriy komponent sifatida maktabgacha yoshdagi bolalarning yoshiga xos va madaniy o'xshash tarkibiy qismlarining bir-birini to'ldirishi va bolani nutq madaniyatini shakllantirishda xalq maqollaridan foydalanish texnologiyasi uzluksizlikka asoslangan konseptual-obrazning o'ziga xos xususiyatlari; tarkibiy komponentlar (tinglash qobiliyati; hissiy madaniyat, va mustaqil fikrlash operatsiyalari)ga mos uzviylikni amalga oshirish ko'rsatib o'tildi.

Bolada nutq madaniyatini shakllantirishni faollashtirish uchun uning ijodkorligi; bilishning dialektik bosqichlarini amalga oshirishga qaratilgan ta'limni rivojlantirishning

maqbul usullaridan foydalanish; bola shaxsiga tarbiyaviy ta’sirni kuchaytirish; maxsus didaktik materiallarni qo‘llash kabi nutq madaniyatini shakllantirishda maqollardan foydalanish diagnostikasini takomillashtirish yo‘llari kiritildi.

Baholash-natijaviy komponentda bolada nutq madaniyatini shakllantitishda maqollardan foydalanishni takomillashtirish darajalari (yuqori, o‘rta, past) va natija (Maktabgacha ta’limda nutq madaniyati shakllangan tarbiyalanuvchilar) ta’kidlab o‘tildi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida bolalarni nutq madaniyatini shakllantirishda xalq maqollardan foydalanish texnologiyasini takomillashtirish komponentlari va darajalari tavsifi asoslab berildi.

Tarkibiy komponentlar sifatida tushuncha – integrativ shakl sifatida (bunda nutq madaniyatini shakllantirishda xalq maqollaridan foydalanish texnologiyasi integrativ shakli ekanligi); nutq madaniyatini shakllantirish texnologiyasi operatsiyalari (obrazli nutq: adabiy til normalari; fikr, hissiyot, tasavvur); nutq madaniyatini shakllantirish xossalari (mustaqillik, kreativlik, refleksiv elementlar) hamda rivojlantirish darajalari bo‘yicha ularning mazmun-mohiyati va tavsifi yoritib berildi.

Maktabgacha 5-6 yoshdagi bolalarni nutq madaniyatini shakllantirishda xalq maqollaridan foydalanish texnologiyasini takomillashtirish bo‘yicha metodikani grafik tarzda loyihalashtirish tanlandi va tadqiqot ishimiz matnida grafik loyihalash metodikasi sifatida berib o‘tildi.

Metodikada tushunchalar belgilar (umumlashtirish, qaytarib bo‘lmaslik, bosqichma-bosqich, izchillik, refleksivlik);

Nutq madaniyatini shakllantirishda 10 ta savol bo‘yicha tarbiyalanuvchilarning xalq maqollarini mazmun-mohiyatini tushunishiga oid ish olib borildi. Har bir savolga tarbiyalanuvchilardan berilgan javoblar, tushunchalar shartli belgilar asosida ko‘rsatib o‘tildi.

Ushbu maktabgacha yoshdagi bolalarni nutq madaniyatini shakllantirishda xalq maqollaridan foydalanish texnologiyasi takomillashtirilganligini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur va yetarli shart-sharoitlarni tanlash maqsadga muvofiq.

Bolaning optimal rivojlanishi muammosini hal qilish uchun ta’lim mazmunini puxta tashkil qilish, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘qitishning tegishli shakllari va usullarini, uning texnologiyasini tanlash kerak. Binobarin, har bir 5-7yoshli maktabgacha yoshdagi bolaning individual xususiyatlariga qarab guruhlarga ajratilishini hisobga olgan holda, ularning moyilligi va qobiliyatlarini aniqlash va maksimal darajada rivojlantirish uchun farqlash vazifalaridan biri kelib chiqadi. Barcha bolalarning mayl va qiziqishlarini turlicha shakllanganligi maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishga qaratilgan ta’limotlarda halq maqollari yondashuvni qo‘llash zaruratini taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – T., 2019. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019 y., 03/19/595/4160-son.

2. O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi Qarori 2018 yil 18 iyun. -T., 2018 y.
3. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. -Toshkent: O'qituvchi, 1998.-43b.
4. Babayeva D.R., Najmiddinova G. O. «Bolalarni nutqini o‘stirish» /O‘quv qo‘llanma/ -T.: 2020. -178b.

MAKTABGACHA 3–7 YOSHDAGI BOLALAR UCHUN QORAQALPOQ XALQ ERTAKLARI VA BOLALAR QO‘SHIQLARI ASOSIDA MULTIMEDIA TEXNOLOGIYALARINI YARATISHNING AMALIY AHAMIYATI

Bekimbetova Aynagul Amangeldievna – O‘zbekiston Milliy universiteti, “Pedagogik ta’lim” kafedrasi dotsenti, p.f.n.
Ollaberganova M. – NDPI, Maktabgacha ta’lim kafedrasi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha 3-7 yoshdagi bolalar uchun qoraqalpoq xalq ertaklari va bolalar qo‘shiqlari asosida multimedia texnologiyalarini yaratishning amaliy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda milliy folklor namunalarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish orqali bolalarda milliy qadriyatlarni shakllantirish, ularning tafakkuri, nutqi, estetik didi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Tayanch iboralar: qoraqalpoq folklori, multimedia texnologiyalari, maktabgacha ta’lim, ertaklar, bolalar qo‘shiqlari, media savodxonlik.

Qoraqalpoq xalq ertaklari, rivoyatlari hamda bolalar qo‘shiqlarini multimedia vositalari asosida aks ettirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu yondashuv bolalarni milliy merosga oshno qilish, ularda milliy g‘urur, Vatanga muhabbat va ajdodlarga hurmat tuyg‘ularini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bolalarning tafakkuri, nutqi, estetik didi va ijodiy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishga yordam beradi [3]. Mazkur loyiha doirasida interaktiv multfilm, o‘yinlar, audio ertaklar, qo‘shiqlar va mashg‘ulotlarni multimedia formatida tayyorlash nazarda tutilgan bo‘lib, bu tarbiyachilarga o‘quv-tarbiya jarayonida milliy folklor namunalaridan zamonaviy vositalar orqali samarali foydalanish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, bolalarda zamonaviy texnologiyalardan ongli va xavfsiz foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirib, ularning media savodxonligini oshiradi [5].

Tadqiqot ishida Qoraqalpog‘iston Respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Uslubchilar va tajribali tarbiyachilar fikrlari asosida qoraqalpoq xalq ertaklari va bolalar qo‘shiqlarining ta’limiy-tarbiyaviy ahamiyati o‘rganildi. Dastlabki ishlarimiz “Qoraqalpoq folklori” manbalari asosida folklorshunos olimlar, adabiyotshunoslar, filologlar, psixologlar hamda maktabgacha ta’lim sohasi mutaxassislari bilan birgalikda olib borildi va maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mos ertaklar saralab olindi (rasm-1).

Har bir xalqning o‘ziga xos turmush tarzi, qadriyatlari va tarixini aks ettiruvchi og‘zaki ijodi mavjud. Qoraqalpoq xalq pedagogikasida ertaklar va bolalar qo‘shiqlari alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ularning tuzilishi bolalarning tasavvuriga mos yaratilgan, yakuni ezgulik bilan tugaydi va tarbiyaviy g‘oyalarni o‘zida mujassam etadi

(rasm-2).

Ertaklar va bolalar qo‘shiqlari maktabgacha yoshdagi bolalarda umuminsoniy tuyg‘ular, milliy qadriyatlar va axloqiy me’yorlarni shakllantiradi. Qoraqalpoq xalq ertaklarida xalqning turmush tarzi, tarixi va ijtimoiy munosabatlari aks etgan. Ularning og‘izdan-og‘izga o‘tishi ularning hayotiyligini ta’minlaydi. Ota-bobolarimiz farzandlarini milliy ruhda tarbiyalashda ertak va qo‘shiqlardan samarali foydalangan.

Tadqiqot natijasida 28 ta ertak va 20 dan ortiq bolalar qo‘shiqlari saralab olindi. Tajriba-sinov ishlari Qoraqalpog‘iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi ruxsati bilan Chimboy, Qanliko‘l va Nukus shahridagi MTTlarda amalga oshirildi (rasm-3).

Tajriba davomida:

- tarbiyachilar bilim darajasi suhbat, anketa va testlar orqali aniqlanildi;
- seminar-treninglar orqali ularning innovatsion kompetensiyalari rivojlantirildi;
- multimedia asosidagi mashg‘ulotlar joriy etildi.

Natijada multimedia asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarda yuqori qiziqish uyg‘otishi, nutq va tafakkur rivojlanishini tezlashtirishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari asosida o‘quv qo‘llanmalar, mobil ilova va **qqertekler.netlify.app** domeni bilan ta’lim platformalari yaratildi. Ushbu ishlanmalar tarbiyachilar va ota-onalar hamkorligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari ilmiy-amaliy konferensiyalar, maqolalar va metodik qo‘llanmalar orqali amaliyotga joriy etildi (rasm-4).

Mazkur natijalari asosida yaratilgan o‘quv qo‘llanmalar, mobil ilova va **qqertekler.netlify.app** domenli ta’lim platformalari O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan huquqiy himoyaga olingan. Xulosa qilar ekanmiz, Qoraqalpoq xalq ertaklari va bolalar qo‘shiqlari asosida multimedia texnologiyalarini yaratish:

- milliy folklorni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish;
- bolalarning kognitiv va ijodiy rivojlanishini ta’minlash;
- pedagoglar uchun samarali metodik vositalar yaratish;
- ta’lim jarayonini innovatsion bosqichga olib chiqish imkonini beradi.

Shuningdek, multimedia asosidagi mashg‘ulotlarni keng joriy etish orqali ta’lim samaradorligini oshirish va resurslarni takomillashtirildi. Mazkur tadqiqot milliy madaniy merosni saqlash va uni zamonaviy ta’lim tizimiga integratsiya qilishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qoraqalpoq folklori. 67–76-jildlar. – Nukus, 2010–2018.
2. Alewov U. Qaraqalpaq pedagogik qarashlari. – Nukus, 1993.
3. Mayer R. Multimedia Learning. – Cambridge, 2009.
4. Qosimov A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent, 2018.
5. UNESCO. ICT in Early Childhood Education. – Paris, 2012.

BALALARDI TÁBIYAT PENEN TANISTIRIWDA OYIN TEXNOLOGIYALARINIŃ ROLI

Bekimbetova Aynagúl - Mirzo Ulugbek atındaǵı Milliy universiteti «Pedagogika tálim» kafedrası docenti

Abdijamilova Anjim - Ájiniyaz atındaǵı NMPI “Mektepke shekemgi tálim” baǵdarı 1 kurs talabası

Tayanısh tusinikler: oyın texnologiyaları, ekologiyalıq tárbiya, mektepke shekemgi jas, tábiyat, pedagogika, kognitiv rawajlanıw.

Tayanch tushunchalar: o‘yin texnologiyalari, ekologik tarbiya, maktabgacha yosh, tabiat, pedagogika, kognitiv rivojlanish.

Ключевые слова: игровые технологии, экологическое воспитание, дошкольный возраст, природа, педагогика, когнитивное развитие.

Zamanagóy pedagogikada mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń rawajlanıwında oyın tiykarǵı orındı iyeleydi. Balanıń psixologiyalıq hám kognitiv rawajlanıwı onıń iskerligi, tájiriybesi hám úyreniw procesi menen tıǵız baylanıslı. Ásirese, balalardı tábiyat penen tanıstırıwda oyın texnologiyalarınan paydalanıw bilim beriwdi qızıqlı hám nátiyjeli etedi. Oyın - bul tek ǵana kewilli iskerlik emes, al balanıń qabıllaw qábiletin, dıqqatın, pikirlewin rawajlandırıw quralı esaplanadı.

Bala oyın arqalı tábiyat qubılısların túsinedi, olardı sezedi hám tábiyiy processlerge qatnasın qáliplestiredi. Sonıń menen birge, oyın balada baqlaw, salıstırıw, ulıwmalastırıw, sebep-aqıbet baylanısların túsiniw sıyaqlı aqılıy iskerlik kónlikpelerin rawajlandıradı. Mektepke shekemgi jastaǵı balalarǵa tábiyattı tanıstırıw procesinde oyın texnologiyaları bilimdi ámeliyat penen baylanıstırıwǵa, tájiriybege tiykarlanǵan úyreniwge hám dóretiwshilik pikirlewdi rawajlandırıwǵa xızmet etedi.

Oyın texnologiyaları – bul balalardı oqıtıw hám tárbiyalawda oyın elementlerin sistemalı túrde qollanıwǵa negizlengen pedagogikalıq usıl. Onıń teoriyalıq tiykarları

pedagogika hám psixologiya ilimlerinde qarastırılǵan. Oyın texnologiyaların qollanıw arqalı pedagoglar balalardıń ekologiyalıq bilimlerin, tábiyiy ortalıqqa húrmetin hám juwapkershilik sezimin qáliplestiredi. Máselen, balalar oyın dawamında gúllerdi suwgarıw, terek hám ósimliklerdi baqlaw, quslar hám haywanlarga gamxorlıq kórsetiw arqalı tábiyatqa doslıq qatnasın úyrenedi. Sonıń menen birge, oyın balalarǵa sociallıq kónlikpelerdi, jámáátte islewdi hám birge islesiwdi de úyretedi.

Oyın – bala ushın tiykarǵı iskerlik bolıp, ol arqalı bala átirap ortalıqtı tanıp-biledi. Psixologlardıń pikirinshe, oyın balanıń kognitiv, emosional hám social rawajlanıwına tikkeley tásir etedi.

Oyın texnologiyaları tómendegi printsiplerge súyenedi:

- balanıń jas ereksheliklerin esapqa alıw;
- qızıǵıwshılıqqa tiykarlanıw;
- ámeliy iskerlikti ústinlik etiw;
- erkinlik hám dóretiwshilikti qollaw.

Tábiyat penen tanıstırıwda balalardıń ekologiyalıq sanasın qáliplestiriwdiń tiykarı bolıp esaplanadı. Oyın texnologiyaları bul processti jeńillestiredi hám qızıqlı etedi.

Oyın arqalı balalarda tábiyat hádiyselerin gúzetedi, ósimlik hám haywanlar haqqında bilim aladı, tábiyatqa muhabbat hám ǵamxorlıq sezimin rawajlandıradı. Mısalı, “Kim qay jerde jasaydı?”, “Jıl máwsimleri”, “Haywanlardıń dawısı” sıyaqlı didaktikalıq oyınlar balalarda túsiniklerdi jeńil qáliplestiredi.

Mektepke shekemgi tálimde tómendegi oyın texnologiyaları keń qollanıladı:

1. Didaktikalıq oyınlar – bilim beriwge qaratılǵan oyınlar;
2. Saxnalastırılǵan rolli oyınları – balalar belgili bir roldi atqaradı;
3. Háreketli oyınlar – fizikalıq hám aqliy rawajlanıwdı qamtıydı;
4. Eksperimental oyınlar – tábiyat penen baylanıslı tajiriybeler.

Bul oyınlar balalardıń gúzetiwshilik, pikirlew hám analiz qábiletlerin rawajlandıradı. Oyın texnologiyaların nátiyjeli qollanıw ushın tómendegi shártlerdi saqlaw zárúr:

- rawajlandırıwshı ortalıq jaratıw;
- balanıń qızıǵıwın esapqa alıw;
- oyın hám bilimdi integraciyalaw;
- tárbiyashınıń dúris basqarıwı.

Tárbiyashı oyın barısında balalardıń iskerligin baqlap, olardıń bilimlerin bekkemlep barıwı kerek.

Oyın texnologiyaları arqalı balalarda: ekologiyalıq sana qáliplesedi, tábiyatqa juwapkershilik sezimi artadı, átirap ortalıqqa sanalı qatnas payda boladı. Bala oyın arqalı “tábiyattı asıraw kerek” degen túsinikti tabiiy túrde qábıllaydı.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi jastaǵı balalardı tábiyat penen tanıstırıwda oyın texnologiyaları eń nátiyjeli pedagogikalıq qurallardıń biri bolıp esaplanadı. Olar balalardıń qızıǵıwshılıǵın arttıradı, bilimdi jeńil ózlestiriwge járdem beredi hám ekologiyalıq sananı qáliplestiredi. Sol sebepli, mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde oyın texnologiyaların keń qollanıw balalardıń har tárepleme rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. SH.Shodmonova. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. «Fan va texnologiya» -T:, 2008.
2. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. Toshkent 2013
3. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Toshkent 2022 yil.

4.Xasanboyeva O.U, Djabborova X.J Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi. T. Cho'lpon. 2007

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ

Эргашова Муниса Хошим кизи - Независимый исследователь
МТТДМҚТМОИ

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме развития профессиональных компетенций будущих воспитателей, осуществляющих деятельность в сфере дошкольного образования. В статье анализируется значение интерактивных методов в педагогическом процессе, а также их роль в формировании теоретических знаний и практических навыков воспитателей. В исследовании рассматриваются эффективные способы применения интерактивных методов, в том числе через ситуационные игры, решение проблемных задач, групповые занятия и проектную деятельность, направленные на повышение профессиональной квалификации.

Также в статье освещаются механизмы оценки и развития педагогических и социальных компетенций воспитателей, анализируются проблемы, возникающие в практике, и предлагаются пути их решения. Результаты исследования показывают, что интерактивные методы способствуют развитию у будущих воспитателей не только знаний, но и навыков коммуникации, творческого мышления и работы в команде. В статье представлены рекомендации по внедрению современных инновационных подходов в педагогическую практику и процесс подготовки воспитателей.

Ключевые слова: будущий воспитатель, профессиональная компетенция, интерактивные методы, педагогическое мастерство, инновационный подход.

Введение: Система дошкольного образования является одним из важнейших социальных институтов общества, в котором уровень подготовки и профессиональные компетенции воспитателей напрямую влияют на развитие ребёнка. В современных условиях к воспитателю предъявляются требования не только владения теоретическими знаниями, но и наличия практических навыков. В связи с этим проблема развития профессиональных компетенций будущих воспитателей приобретает особую актуальность как в практическом, так и в научном аспекте.

Интерактивные методы рассматриваются как одно из наиболее эффективных средств формирования знаний и навыков в педагогическом

процессе. Данные методы способствуют развитию творческого мышления, способности к решению проблем, навыков командной работы и коммуникативных умений будущих воспитателей.

Кроме того, интерактивные методы создают условия для самореализации обучающихся, проявления инициативы и формирования мотивации к профессиональному росту в педагогической деятельности. В этой связи в статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития профессиональных компетенций будущих воспитателей с использованием интерактивных методов, анализируются современные педагогические подходы и предлагаются эффективные пути их внедрения в практику.

В исследовании Р. Ш. Садыковой отмечается, что интеграция интерактивных методов в педагогический процесс способствует эффективному формированию профессиональных, коммуникативных и креативных компетен-ций будущих воспитателей. Такой подход обеспечивает одновременное развитие педагогических знаний, практических умений и навыков сотрудничества.

В работе А. В. Ведяшкиной подтверждается, что интерактивные и активные методы обучения являются важным фактором формирования общепрофессиональных и специальных компетенций будущих педагогов. Данные методы ориентируют студентов на взаимодействие, совместную деятельность и принятие решений в реальных педагогических ситуациях.

ПРИМЕРЫ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ

Игра «Воспитатель и ребёнок»

Цель: формирование коммуникативных и речевых навыков у воспитателей.

Процесс: участники поочерёдно выполняют роли воспитателя и ребёнка. После выполнения задания проводится групповая рефлексия, анализируются возникающие проблемы и предлагаются пути их решения.

Игра «Педагогический проект»

Цель: развитие творческого мышления и навыков работы в группе.

Процесс: группы разрабатывают мини-проект для детей (например, игровое занятие или тематический урок), после чего представляют его и обсуждают с другими участниками.

Игра «Проблемный сценарий»

Цель: развитие оперативного мышления и способности принимать педагогические решения.

Процесс: участникам предлагается неожиданная педагогическая ситуация, для решения которой необходимо в течение 2–3 минут предложить оптимальный вариант действий.

Список использованной литературы

1. Абдукодиров А. А. Педагогические технологии и интерактивные методы. – Ташкент: Учитель, 2020.

2. Akhmedova M., Dilmurodova N. The use of interactive methods in teaching professional speech to students // Linguistics and Culture Review. – 2021. – Vol. 5 (S2). – P. 1801.

3. Ferizat M., Kuat B. The effectiveness of interactive teaching methods in the professional training of pre-service geography teachers // Cypriot Journal of Educational Sciences. – 2021. – Vol. 16(4). – P. 1976–1996.

4. Жалилова С. Технология развития коммуникативных способностей учащихся посредством интерактивных методов обучения // Журнал дошкольного и школьного образования.

5. Каримова Н. М. Интерактивные методы в современном образовании. – Самарканд: Инновация, 2019.

6. Мелиев Х. А., Жамолдинова О., Рискулова К. Профессиональная компетентность и мастерство воспитателя. – Ташкент, 2021.

7. Ramachandran S., Rengamani J. Interactive teaching methods in contemporary higher education // International Journal of Management. – 2015. – Vol. 6(10). – P. 95–103.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MUVAFFAQIYATLI IJTIMOIYLASHUVI – TARBIYACHINING KOMMUNIKATIV SHARTI SIFATIDA

F.Kongratbayeva - Ajiniyoz nomidagi Nukus Davlat pedagogika instituti, maktabgacha talim mutaxassisligi 1-bosqich talabasi

K.Tleumbetova - Ajiniyoz nomidagi Nukus Davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Mazkur tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuv jarayoni hamda ushbu jarayonda tarbiyachining kommunikativ kompetensiyasining ahamiyati yoritilgan. Maktabgacha yosh davrida bolalarda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularning ijtimoiy muhitga moslashuvini ta’minlash pedagogik jarayonning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Pedagogic jarayonda bolalarning ijtimoiylashuvi jarayonida pedagogning nutq madaniyati, pedagogik muloqot uslubi hamda ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, bolalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik usullar ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiylashuv, maktabgacha ta’lim, kommunikativ kompetensiya, pedagogik muloqot, tarbiyachi, nutq madaniyati, ijtimoiy rivojlanish.

Maktabgacha ta’lim tizimi bolalarning shaxs sifatida shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida bolaning ijtimoiy rivojlanishi, muloqot madaniyati va jamiyatga moslashuv jarayoni faol tarzda kechadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini ta’minlash dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Ijtimoiylashuv – bu shaxsning jamiyat qoidalari, qadriyatlari va ijtimoiy tajribasini o‘zlashtirish jarayonidir. Bu jarayon inson hayotining ilk davrlaridan boshlanadi va ayniqsa maktabgacha yosh davrida jadal rivojlanadi. Bolalar bu davrda kattalar hamda tengdoshlari bilan muloqot qilish orqali turli ijtimoiy tajribalarni o‘zlashtiradilar.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalarning ijtimoiylashuvi jarayonini samarali tashkil etishda tarbiyachining roli nihoyatda muhimdir. Tarbiyachi bolalar uchun nafaqat bilim manbai, balki ijtimoiy tajriba va muloqot madaniyatini shakllantiruvchi shaxs hisoblanadi. Shu sababli tarbiyachining kommunikativ kompetensiyasi pedagogik jarayonning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Bolalarning ijtimoiylashuvi ularning shaxs sifatida rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ijtimoiylashuv jarayonida bola jamiyatda mavjud bo‘lgan qoidalar, ijtimoiy me’yorlar hamda qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Bu jarayon bolaning ijtimoiy tajriba orttirishiga, atrofdagi insonlar bilan munosabat o‘rnatishiga hamda jamoada faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiylashuv jarayoni asosan quyidagi faoliyat turlari orqali amalga oshadi:

- O‘yin faoliyati;
- Muloqot faoliyati;
- Ta’limiy mashg‘ulotlar;
- Jamoaviy faoliyatlar.

Bolalar o‘yin jarayonida turli ijtimoiy rollarni bajaradilar, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishni o‘rganadilar hamda ijtimoiy tajriba orttiradilar. Shu sababli maktabgacha ta’lim jarayonida o‘yin faoliyatini samarali tashkil etish bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, bolalarning ijtimoiylashuvida muloqot muhim ahamiyatga ega. Muloqot jarayonida bola o‘z fikrlarini ifodalashni, boshqalarni tinglashni hamda o‘zaro munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishni o‘rganadi.

Tarbiyachining kommunikativ kompetensiyasi pedagogik jarayonning samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Kommunikativ kompetensiya pedagogning bolalar, ota-onalar hamda hamkasblari bilan samarali muloqot o‘rnatish qobiliyatini anglatadi.

Tarbiyachining kommunikativ kompetensiyasi quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- Nutq madaniyati;
- Pedagogik muloqot ko‘nikmalari;
- Tinglash madaniyati;
- Empatiya va hamdardlik;
- Ijtimoiy-psixologik muhitni boshqarish.

Tarbiyachining nutqi aniq, ravon va bolalar yoshiga mos bo‘lishi zarur. Pedagogning nutqi bolalar uchun namuna hisoblanadi. Shu sababli pedagog nutq madaniyatiga alohida e’tibor qaratishi lozim.

Bolalar bilan samarali muloqot o‘rnatish uchun tarbiyachi ularning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Har bir bola o‘ziga xos shaxs bo‘lib, uning psixologik xususiyatlari, qiziqishlari hamda ehtiyojlari turlicha bo‘lishi mumkin.

Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning ijtimoiylashuvini ta’minlash uchun turli pedagogik metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Ushbu metodlar bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Quyidagi metodlar ayniqsa samarali hisoblanadi:

Suhbat metodi: suhbat jarayonida bolalar o‘z fikrlarini ifodalashni, savollarga javob berishni va muloqot jarayonida faol ishtirok etishni o‘rganadilar.

Rolli o‘yinlar: rolli o‘yinlar bolalarning ijtimoiy tajribasini kengaytiradi. O‘yin jarayonida bolalar turli ijtimoiy rollarni bajaradilar va jamiyatdagi munosabatlarni modellashtiradilar.

Dramatizatsiya faoliyati: Ertaklar va sahna ko‘rinishlari orqali bolalarda muloqot madaniyati, hamkorlik va ijodkorlik rivojlanadi.

Jamoaviy faoliyatlar: jamoaviy faoliyat bolalarda hamkorlik, o‘zaro yordam va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Tarbiyachi ushbu metodlardan foydalanish orqali guruhda ijobiy psixologik muhit yaratishi mumkin.

Xulosa qilib aytganimizda, maktabgacha yoshdagi bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi ularning shaxs sifatida rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Bu jarayon bolalarning jamiyatga moslashuvi, muloqot madaniyatini o‘zlashtirishi hamda ijtimoiy tajriba orttirishida muhim rol o‘ynaydi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalarning ijtimoiylashuvini ta’minlashda tarbiyachining kommunikativ kompetensiyasi muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachining nutq madaniyati, pedagogik muloqot uslubi hamda bolalar bilan samarali aloqa o‘rnatish qobiliyati bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, pedagogik muloqot madaniyatini oshirish hamda bolalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonuni. T.: 2019.

2. Qodirova F. Va boshq. Maktabgacha pedagogika. – T.: 2019

3. Н.Эгамбердиева. Ижтимоий педагогика. Т.: 2009

ESHITISHIDA NUQSONI BO’LGAN BOLALARNI MEHNATGA O’RGATISH

G.Tasbaeva – Ajiniyoz NDPI Maktabgacha tarbiya va defektologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Esbosinova Ayzada Ajiniyoz NDPI Defektologiya(logopediya) ta’lim yo’nalishi 3-b talabasi

Oilada farzandning dunyoga kelishi ota –ona uchun nafaqat quvonch va shodlik manbai – baxt nashidasi, balki mas’uliyat hissi ham demakdir. Chunki go’dakning dunyoga kelishi muayyan orzular, hayotiy rejalar bunyod bo’ladi. Har ne bo’lganda ham baxt va mas’uliyat hissi ota –onani go’dagi bilan birga qayta tarbiyalaydi, desak yanglishmaymiz. Axir farzand – u qanday bo’lishidan, qay holatda bo’lishidan qat’iy nazar naslimiz davomchisi, o’zligimizning, balki kamchiliklarimizning mevasi….

Maqolamizda eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalarni mehnatga o’rgatish xususida so’z yuritmoqchimiz.

Ota-onaning ko’pchiligi farzandini mehnatdan chegaralab, mehnatsevarlik bola balog’at yoshiga yetib, o’z hayot yo’lini tanlaganida shakllanadi, deb fikrlaydilar. Agar yosh bolani mehnatga hayot quvonchlari sifatida munosabatda bo’lish, undan shodlanishga o’rgatilmasa, mehnat bola uchun majburiy zaruriyatga aylanadi. Bolani maktabgacha tarbiya yoshidan boshlab mehnat faoliyatiga ko’niktirish, mehnat qilish usullarini egallashiga ko’maklashish unda inson hayoti va mehnatidagi o’rnini belgilaydigan xarakter qirralarini shakllantirishga qulay shart- sharoit yaratadi.

Eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalar tarbiyasi esa ota-onalar zimmasiga yanada ko’proq mas’uliyatni yuklaydi. Bola tarbiyasiga taqdim etiluvchi umumiy talablardan chekinmagan holda mutaxassis taklif etgan maxsus vazifalarni ado eting. Bugungi kunda eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalar tarbiyasi yuzasidan ko’plab adabiyotlar, tavsiya va yo’riqnomalar mavjud. Ulardan farzandingizga zarur o’quv va maishiy ko’nikmalarni hosil qilish uchun foydalanishingiz mumkin. Lekin yodingizda bo’lsinki, hech bir shaxs dangasa, ishyoqmas, yolg’onchi, tovlamachi bo’lib dunyoga kelmaydi, ularda bu xususiyatlar tarbiya natijasida shakllanadi. Yana shu narsa aniqki, hamma ham farzandining haqiqiy inson bo’lib voyaga yetishini istaydi. Afsuski, istak o’zi yetarli emas. Bolalarni mehnatsevar, adolatparvar, qat’iyatli qilib tarbiyalash, ularga shu sifatlarni singdirish lozim, buning uchun esa, avvalo, o’zingiz namuna ko’rsata bilishingiz darkor.

Mehnat inson hayoti uchun, uning farovon turmush kechirishi uchun hamisha asos bo’lib kelgan va shunday bo’lib qoladi. Mehnat - farovon va baxtli hayot kechirishining eng asosiy sharti bo’lganligi sababli hamma fuqarolar uchun majburiydir. Mehnat odamlarning biror maqsad uchun sarflagan vaqti, aqliy va jismoniy kuchi yoki faoliyatidir. Barcha tirik mavjudot nimanidir iste’mol qilish hisobiga yashaydi, umrini davom ettiradi. Yerda yashovchi mayda qurt-qumursqalardan tortib, parrandalargacha, suv ostida yashovchi jonivorlardan tortib ulkan hayvonlargacha ovqatsiz yashay olmaydi. Shuningdek, odamlar ham uzluksiz ovqatlanadi, hayot kechiradi. Boshqa tirik mavjudotlardan farqli o’laroq, odamlar kiyinishadi, ijod qilishadi. Mehnat jarayonidagina oziq-ovqat, kiyim –kechak va boshqa zarur narsalar yaratiladi. Mehnat inson hayotini sermazmun qiladi va boyitadi. Odamlar mehnat qilish jarayonida sog’liqlarini mustahkamlaydilar, obro’ orttiradilar va o’z kelajaklarini yaratadilar. Ota-bobolarimiz asrlar davomida mehnatni ulug’lab kelishgan, o’zlari ham sidqidildan mehnat qilishgan. Bizga ulardan meros bo’lib qolgan barcha xazina – ilmiy-badiiy kitoblar, turli xildagi san’at asarlari, memorchilik obidalari va boshqa narsalar ana shu mehnatning mahsulidir.Eshitishda nuqsoni bolgan bolalarni ha’m barcha tendoshlari kabi mehnatka orgatish mumkin. Bunda eshitishda nuqsoni bolgan bolalaga, eshitishda nuqsoni bo’lganligi uchun engil vaziyfa berish bilan cheklanishga yo’l qoymaslik kerak. Bolalarda mehnat faoliyatidagi xotasini o’z baqtida bartaraf etishga urgatish kerak boladi. Ishlamaslik bolalarda dangasaliklarga sabab bo’ladi. Mehnat eshitishda nuqsoni bo’lgan bola shaxsini har tomonlama kamol toptirishning asosiy omili hisoblanadi. Shuning uchun kar bolalarni kichik yoshidan boshlab mehnat qilishga o’rgatish zarur.

Demak, eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalarni ham sog’lom tengdoshlari kabi mehnatsevar bo’lib tarbiyalash bilan bir vaqtda, inson qo’li bilan yaratilgan narsalarni

qadrlash, ardoqlash va uni uvol qilmaslikka o'rganishlari kerak. Ota-onalar kar farzandlarini kelajagini o'ylab, ularni ilk yoshlaridan mehnatga o'rgatib, chiniqtirib borishlarimaqsadga muvofiq. To'g'ri tarbiyaning eng ta'sirli, eng samarali usuli ham mehnatdir. Ota-onalar eshitishida nuqsoni bo'lgan farzandlarining mehnatiga har doim ham muhtoj bo'lavermaydilar, lekin bolani yoshligidan ishga o'rgatish, mehnatga ko'niktirish zimmalaridagi burch, asosiy vazifadir.

Foydalangan adabiyatlar

1.LogopediY(pod red .A.S .volkovoy)M.:vlados.2003 g
2.Muminova L,Ayupova M.LogopediY.T.:Oqıtıwshı 1993 y

INSONIY MULOQOT TARBIYANING ASOSI

Ilmiy rahbar- Naimova Zuxra-Ajiniyoz nomidagi NDPI
Usenova Tursinay-Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-v kurs o'zbek guruh talabasi

Tayanch so'zlar: Muloqot, ijtimoiiy, psixologiya, amaliy muloqot, jamiyat, jamoa, insoniyat, tarbiya,odob

Muloqotning bevosita muvaffaqiyatining sharti o`zara ta`sir etuvchi kishilarning har biridan kutilayotgan harakatlarga mos keluvchi xulq-atvor namunasi qo`llanishidadir. Kishining boshqalar undan nimani kutayotganini, nimani eshitishga va undan nimani ko`rishga tayyor ekanligini to`g`ri, aniq,xatosiz ko`chira olish qobiliyati takt deb ataladi.

So`zlar kishi ongining boshqa faktlari kabi mohiyatlarining umumiy tarzda qabul qiling`an tizimidan tashqari alohida har bir kishi ushun xos ma`lum darajadagi shaxsiyatga oid mazmun, ahamiyat kasb etadi.

Qadim qadimdan shakllanib kelgan muloqot harqanday inson hayotining , faoliyatining ajralmas bo`lagi va muhim shartidir. Mulohat jayonida inson xulq atvorining muayyan obriz va modellari ham shakllanib boradi.

Mohiyatlar bilan shaxsiyatga oid mazmunning nisbati A.N.Leyontevning asarlarida chuqur tadqiq etilgan edi «Shaxsiyotga oid mazmunlar mohiyotlardan farqli o`laroq…o`zining ortiqcha individualligiga, «nopsixologik» tarzda mavjudligiga ega emas.Tashqi sezuvchanlik subyekt ongida mohiyatlarini obyektiv olamning realligi bilan bog`lab turadi, shaxsiyatga oid mazmun esa ularni uning ushbu olamdagi hayoti realligi bilan, uning sabablari bilan bog`laydi.Shaxsiyatga oid mazmun inson ongining g`arazligini yuzaga chiqaradi».(Leontev A.N.Деятельность.Сознание.Личность.2-nashri.M.153 bet.)

Bugungi kunda Respublikamiz yoshlarini yangicha ijtimoiy muhitga tayyorlash, davr ruhida tarbiyalash dolzarb va ustuvor vazifalardan biridir.

Amalga oshirilayotgan islohatlarning rivoji yoshlarning ma`naviy qiyofasiga, shaxsiy barkamalligiga ham ko`p jihatdan bo`g`liq. Bu vazifalarni amalga oshirish, insoniy o`zaro munasbatlarda demokratik tamoyillarining teran tafakkur etishini taqoza qiladi.

Insonlar o`rtasidagi ijtimoiy munosabatlar sharqda o`ziga xos va har bir millat psixologiyasiga mos holda qaor topgan.

Tinglash madaniyati muloqot jarayonining samarali bo`lishida muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun biz suhbatdoshimizni diqqat bilan tinglashimiz, unda o`z-o`ziga hurmatni tarbiyalashimiz, uni ilhomlantirishimiz, ruhlantirishimiz kerak.

O`qituvchining maruzasi o`quvchilar tomonidan yaxshi tinglansa dars samarali bo`ladi.

Ijtimoiy psixologiyada kishilarni samarali muloqotga ataylab o`rgatishga katta e`tibor beriladi. Buning o`z uslubi bo`lib uning nomi «Ijtimoiy-psixologik trenning» deyiladi.(I.P.T.)

Amaliy muloqot treningi IPTning bir ko`rinishi bo`lib u yoki bu kasbiy faoliyotni amalga oshirish jarayonida zarur bo`ladigan kommunikativ malaka,ko`nikma va bilimlarni xosil qilishga qaratilgan tadbirdir.Guruh va jamoalarda muloqot treningi vositasida muzokaralar olib borish ish yuzasidan hamkorlik qilish yo`l-yo`riqlarini birgalikda toppish, katta odditoria oldida so`zlashga o`gatish, majilislar o`tkazish, nizoli holatlarda o`zini to`g`ri tutish malakalari xosil qilinadl.

Bunda asosiy narsa - trenning qatnashchilari ongiga birovlarni qo`ya olish,boshqalar manfatlari bilan o`zinikini uyg`unlashtira olish g`oyasni singdirishdir.

Muloqot tashqi ijobiy tasrlar,namunalar asosida o`zini-o`zi tuzatish qayta tarbiyalash,shaxsiy imkoniyatni ro`yobga chiqarish uchun puxta zamin hozirlaydi, komillik sari yetaklaydi.

Har qanday jamiyat rivojlangan sari jamiyatda istiqomat qilayotgan insonlarga ayniqsa endigina kelajak hayotga qadam qo`yayotgan yoshlarimiz tarbiyasida eng muhim jihatlardan biri muloqotdir. Azal-azaldan ota bobalarimiz ham bolalar tarbiyasida ehg muhim sanalgan muloqot tarbiyosiga alohida e`tibor berip tarbiyolanuvchilarni to`g`ri yo`lga yo`naltirishgan,va shunga harakat qilishgan.Shuning uchun ham bola tug`ilib gapira boshlashidan oq Bolani to`g`ri gapirish,so`zlarni xatosiz o`z o`rnida foydalanishga o`rgatish-tarbiyaning muhim jihatlaridan eng asosiysi deb hisoblagan.Shunga binoan bola nato`g`ri talaffus qilgan so`zlarni vaqtida to`g`irlab tushuntirib tarbiyalanuvchining nutq madaniyatini betinim rivojlantirganlar.

Eng avvalo to`g`ri muloqot qilish bilan birga odob-axloq tarbiyalarini ham birgalikda olib borganlar.Mana shunday tarbiyalangan bolalar o`z odob-axloqi va tarbiyali muloqatlari bilan ajralib turishgan.

Qaysi davrda yashasa ham qanday kasbni egallasa ham to`g`ri gapirish fikirini erkin bemalol ayta olish va o`z vaqtida buyirilgan ishni sitqi dildan bajarib kattalarga qilgan ishi va mehnatlari natijalarini tushunarli ,ravon va batafsil gapirip ikkinchi bir insonga to`g`ri yetkazib berish,kimki xatolarini ko`rsatib bersa jahl qilib emas balki ustozining nasihatini o`rinli tarzda qabul qilishgan.O`z navbatida fikrlarini sodda, tushunarli va ravon tillarda gapirib yetkazib bera olish qobilyatlarini mukammal tarzda doimiy ravishda to`g`ri o`rgatib yo`naltirishgan.

Gapiradigan gapini yeti o`lchab bir kes degan xalqimiz ichidan chiqqan xalq durdonalari bo`lgan xalq o`g`zaki ijodi va katta tarbiyaviy ahamiyatini o`zlarida mujassamlashtirishgan. Mana shunday xalqchil tarbiya ko`rgan shuningdek ustozlar

qo`lida maktabga bormasdan oldin ham to`g`ri gapirish madaniyatini yoshlar o`zlarida shakllantirganlar.

Turli davr,turli yoshdagi insonlar orasidagi muloqot bir-birini tushunish,anglash,o`z fikrini yetkazib bera olish jihatlarini doimo kengroq shaklda aks ettirganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. M.Maxsudova.Muloqot psixologiyasi. O`quv qo`llanma.-T ; «Turon-Iqbol» nashriyoti.
2. Leontev A.N. Деятельность.Сознание.Личность.2-nashri.M.153 bet.
3. https://inlibrary.uz Muloqot va shaxslararo munosabat
4. https:worldlyjournals.com Pedagogik muloqot madaniyati tushunchasi

BALALARDÍŃ LOGIKALÍQ PIKIRLEWINDE XALÍQ AWÍZ-EKI DÓRETPELERINIŃ ÁHMIYETI

Yo‘ldosheva Oltinoy- Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 3-kurs talabası
L.A.Ibragimova-NMPI docenti

Tayanch tushunchalar: Kichik maktab yoshidagi bolalar, bolalar psixologiyasi, psixologizm, mantiqiy wrgatish, badiiy psixologizm, nafosat ta’siri, bolalar folklori, nafosat tarbiyasi psixologik rivojlanish vositasi, bolalar folklori va tarbiya.

Ключевıе слова: Дети школьного возраста, детская психология, психологизм, логическое учение, художественнiй психологизм, эстетическое влияние, детский фольклор, эстетическое воспитание, средства психологического развития, детский фольклор и воспитание.

Key words: School children, children’s psychology, psychology area, teaching logically, area of fine psychologism,aethetik influence, children’s folklore, aesthetic education, the means of psychological devclopment, childre’s folklore and education.

Qaraqalpaq xalıq awız-eki dóretpeleriniń tálim-tárbiya jónelisinde tutqan ornı haqqında pedagogika teoriyası hám pedagogika tariyxı aspektinde bir qatar arnawlı izertlewlerde [2,3,4] júdá qızıqlı pikirler bildirilgen. Haqıyqatında da, xalıq awız-eki dóretpeleri kútá erte dáwirlerden baslap qáliplesip, biziń búgingi kúnimizge shekem óziniń rawajlanıw jolın dawam ettirip kiyatırǵan bay mádeniy-ádebiy ǵáziynemiz sanaladı. Bul dóretpelerdiń kishi janrlarınan baslap, úlken kólemdegi dástanlarǵa shekem xalqımızdıń mádeniy turmısında óziniń áhmiyyetli ornına iye. Ásirese, biziń keleshegimiz bolǵan jas áwladtı tárbiyalawda, olardıń sana-sezimin, oy-órisin rawajlandırıwda áwızeki ádebiy shıǵarmalardıń úlken orın tutatuǵınlıǵı bárshemizge málim.

Folklorlıq shıǵarmalar payda bolıw dáwirlerinen baslap balalar psixologiyasına tereń tásir etip, olardıń kámil insan dárejesinde ósip jetilisiwinde áhmiyetli funktsiyanı atqarıp kelgen. Máselen, besik jırı, balalar qosıqları, salt-dástúr qosıqları, naqıl-maqallar, jańıltpash hám jumbaqlar balalardı kishi jasınan baslap tárbiyalawda belgili dárejede xızmet atqarǵan. Al, ertekler hám dástanlar tárbiya quralı sıpatında úlken

jastaǵı balalar ushın kóplep dóretilgen. Bul shıǵarmalardı dóretiwshiler úlken jastaǵılar menen bir qatarda balalardıń da psixologiyalıq talǵamın qabıl etiw, túsiniw hám sezim múmkinshiliklerin esapqa alǵan halda jaratqan hám xalıq arasında awızdan-awızǵa ótip tarqalǵan.

Búgingi biz jasap turǵan dáwir informatsiya tarmaqlarınıń rawajlanǵan, balalar sanasın hár tárepleme rawajlandırıwda keń múmkinshilikler jaratılǵan dáwir bolsa da, ata-babalarımızdan miyras bolıp kiyatırǵan awızeki dóretpeler de ele óz qádirin joytqan joq. Olar kishi mektep jasıntaǵı balalardıń psixologiyasın rawajlandırıw quralı sıpatında paydalanılıp kiyatır. Bul baǵdarda kórkem shıǵarmalardaǵı qaharman psixologiyasınıń, yaǵnıy aytqanda, psixologizmlerdiń tutqan ornı ayrıqsha. Sebebi, psixologizm - kórkem shıǵarmalarda qaharmanlardıń ishki ruwqıy dúnyasın, olardıń ádep-ikramlıq belgilerin ashıp beriwshi kórkem súwretlew quralı bolıp tabıladı.[1:170]

Demek, hár qanday kórkem shıǵarmada qatnasıwshı qaharmanlardıń ádep-ikramlıq normalarınıń júzege shıǵıwı oqıwshıda da belgili bir psixologiyalıq tásir etiw kúshine iye boladı.

Qaraqalpaq xalqınıń ótken ásir dawamında dóretken awızeki ádebiyatınıń barlıq janrlarında xalıq turmısı óz sáwleleniwin tapqan. Olarda xalıqtıń túpkilikli arzıw-ármanları kórsetilip ǵana qoymastan, bul ármanlarǵa jetkergendey sezimtallı lirika menen hár bir uǵımdı balalarǵa qonımlı etip, sheber jetkere biliw ata-ananıń balalarǵa bergen wásiyatnaması retinde kórinedi.

Balalar folkloı «Besik jırı»nan baslanadı. Olardı analar atqarǵan menen negizgi tásir kúshi balalardıń sanasına baǵdarlanǵan. «Besik jırın»day názik sezimlerge tolı qosıqlardı tańlap ata-anasına, eline degen súyispenshilik, mehribanlıq sezimleri menen ósedi. Demek, balanıń psixolgiyasın rawajlandırıw onıń nárestelik paytınan baslanadı.

Kishi mektep jasındaǵı balalar ushın arnalǵan «Balalar qosıqları» bolsa olardıń psixologiyasına unamlı tásir etiwshi xızmet atqaradı. «Túlkishek», «Hákke qayda», «Áwelemen dúwelemen» h.t.b. sıyaqlı oyın túrindegi balalar qosıqları tek ǵana balalardıń waqıtın mazmunlı ótkeriwde ǵana emes, olardıń sana-sezimin, kórkem sózge qushtarlıǵın, shaqqanlıǵın hám ómirge talpınıwshılıq qásiyyetlerin atqarıwda da kútá áhmiyetli.

Bul qosıqlardı búgingi kúndegi bala tárbiyası islerinde ónimli qollanıw maqsetke muwapıq boladı. Sebebi, balalardıń psixologiyasında milliy maqtanısh sezimlerin qáliplestiriwde, ótmish áwladlarımızdı, bay tariyxımızdı, mádeniyatımızdı úyrenip ótken jas áwlad kleshekte de óz Watanın qásterlep, ardaqlaytuǵın kámil insan bolıp jetilisiwi gúmansız.

Sonday-aq balalar qosıqlarınıń jáne bir nátiyjeli tárepi sonda, bul qosıqlardıń kópshiligi aytıs formasında, dialoglarǵa qurılǵan bolıp, balalardan háreketsheńlikti de talap etedi. Sol ushın da balalar folkloı jaslardı miynet súygishlikke, yadlaw qábiletiniń rawajlanıwında da áhmiyyetli ornı bar. Usılardı esapqa alıp meketepke shekemgi tárbiya orınlarında, baslawısh klass oqıwshıları sabaqlarına balalar qosıqların engiziwde ámelge asırıw lazım dep oylaymız. Bul nárse óz náwbetinde tez arada óziniń unamlı nátiyjesin beriwi sózsiz.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. Axmetov S., Yesenov J., Járimbetov Q. Ádebiyattanıw atamalarınıń orıssha-qaraqalpaqsha túsindirme sózligi. -Nókis: «Bilim», 1994.
2. Qurbanbayev I. Qaraqalpaq balalar ádebiyatı.-Nókis: «Bilim», 1992.
3. Сапарбаев Т. Нравственное воспитание младших школьников средствами устного народного творчество.-АД на соиск. уч.ст. к.п.н.-Ташкент, 1998.
4. Тлегенов А. Воспитание у подростков духовно-нравственных ценностей средствами народных дастанов.-АД на соиск.уч. ст. к.п.н.-Ташкент, 1998.

XALQ PEDAGOGIKASIDA KIChIK YoShDAGI BOLALARNI TOPIShMOQLAR ORQALI INSONNI IDROQ QILIShGA O`RGATISh AN'ANALARI

Avezmuratova Zulayho-Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi
Ibragimova L.A-NMPI dotsenti

Har qanday ijod mahsuli kabi topishmoqlar ham insoniyat bilan hamnafas asrlar osha rivojlanib, takomillashib, insonning dunyoni bilishi, idrok etishining bir vositasi sifatida hukm surib, yashab kelmoqda. Ularda insoniyatning dastlabki tirikchilik vositasi, kasb-hunari, turmush tarzi, uning hayot kechirishi, o`z faoliyatini olib borishi uchun zarur bo`lgan maishiy qurollari, oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-kechagi, xulq-atvori kabilar o`z ifodasini topgan.

Ma'lumki, insoniyat tirikchiligining bosh manbai chorvachilik va dehqonchilikdir. Hali insoniyat madaniy hayot kechirish davriga yetmasdan ilgari o`z tirikchiligini chorvachilik va dehqonchilik bilan amalga oshirgan. Chorvachilik insonlarning eng qadimgi kasbi bo`lib, o`z hayotini yo`lga qo`yishga, ovlangan hayvonlarning ba'zilarini qo`lga o`rgatib, chorvachilik bilan shug`illanishga o`tganlar.

Topishmoqlar ham, eng avvalo, insonlarga yaqin, ularning doimiy kuzatuvida bo`lgan narsalarga bag`ishlangan. Chunki topishmoqqa olingan narsa va predmetlarni topishmoq aytuvchi ham, uni topuvchi shaxs ham doim ko`rib, yoki eshitib, xususiyatlarini bilib, kuzatib yurgan. Shu tariqa topishmoqdagi narsa har ikki tomon ongida ham gavdalanadigan narsadir.

Shuni ham qayd etish zarurki, tabiyatdagi jonzotlarni kichik yoshdagi bolalarning atroflicha bilib olishi , o`larga xos xususiyatlarning bola ongida o`rnashib qolishi, ularning tabiyi, ijtimoyi belgilariga sinchkovlik bilan nazar qilish har bir hayvonni aniq tasavvur qilish imkoniyatini paydo etishi aniq misollarda berilgan. Masalan:

On eki túye, on biye
Toǵız sıyır, bes eshki
eki yarım qoyan
úsh túlki

Degan topishmoqda ushbu hayvonlarning tulash (jun tashlash) vaqti aniqlab berilgan, ya'ni tuyaning o`n ikki, otning o`n, sigirnig to`qqiz, echkining besh, quyonning ikki yarim, tulkining uch oyda jun tashlash mavsumi kelishini nihoyatda topqirlik bilan qayd etadi. Bundan bolada tabiyatning biz bilmagan qonuniyatlari

mavjud ekanligi, uning yashirin sirlari qanday sodir bo`lishi mumkinligi haqida fikr yuritib, ularni bilib olishga bo`lgan qiziqishi ortishi, har bir hayvonning inson bilmagan sirli belgilari borligi, ba'zi jonzotlarning o`lkamizga kelishi, ketishida ob-havoning o`zgarishi asosiy mezon bo`lib xizmat qilishi kabi fikrlar bola dunyoqarashining o`sishiga, tabiat hodisalariga qizikishi va ular tilsimini yechishga intilishi kabilarni maydonga keltiradi, bolalar bular haqida mushoda yuritishga, mantiqiy fikrlash saviyasining o`sishiga zamin hozirlanadi.

Topishmoqlar ham insonni kashf etishga, uning belgilari, fikr-hayoli , qalb sirlari, insoniy fazilatlari, umr yo`llaridagi voqea-hodisalar, a'zolari, mardlik va qahramonliklari , insoniy hislatlari, aloqalari, munosabatlarini topishmoqda aks ettirishga intilgan va ular boshlang`ich kashfiyotchilik, inson mo``jizasini, fenomenini qamrab olishga bo`lgan intilish, oyna sifat inson borlig`ini tasvirlash, tarannum etishning sodda va halqano ko`rinishidir. Masalan,

Azanda tórt ayaqlap júredi
Túste eki ayaqlap júredi
Keshte úsh ayaqlap júredi

deyilgan topishmoqda inson umriga xos tabiiy qonuniyat inson onadan tug`ilgach, kichkina paytida emaklab , to`rt oyoqlab yo`rishi, kattagaygach, ikki oyoqlab yo`rishi, qarigach xassa tayanib uch oyoqlab yurishi aks ettirilgan. Bu katta falsafaviy, hech bir inson bundan qochib qutila olmaydi. Bolaga ushbu falsafani idrok qildirish uchun hayotiy misollar keltirish , uning o`zining hayotdagi o`rni nimadan iborat ekanligini tushintirish, o`qtirish, har bir soat va kunni g`animat bilib hayotni mazmunli va na'munali yashashga ilhomlantirish, shu orqali uning kelajakda kim bo`lib, qanday yashash zarurligi haqidagi fikrlarini mantiq torazusiga solib ko`rib, uni mantikiy fikr dunyosiga chomiltirish zarur.

Insonga xos narsalar tilsimli xazina, mubolag`ali narsa-predmet sifatida ko`rsatiladi, va o`quvchilarni o`ylashga, fikr yuritishga yetaklaydi: «bazarda tabılmaydı, tárezige tartılmaydı, ózi paldanda tatlı, biraq onı jep bolmaydı» (uyqu); «bir tawdıń basında eki lashın, kórmeydi qansha ushsada tawdıń basın» (bosh-ko`z); «qatar-qatar tas qoydım, jiyren attı bos qoydım» (tis-til). Inson a'zolari har xil topishmoqlardan o`rin olgan va xuddi zinapoyadek biridan keyin boshqasi ramzlar vositasida tasvirlanavergan: «uzın qayır, uzın qayır astında qara qayır, qara qayır astında jılpıldawıq, jılpıldawıq astında pısıldawıq, pısıldawıq astında toqıldawıq» (soch,qosh, kiprik, ko`z, burin, til).

Topishmoqlarda insonga zarur bo`lgan buyumlar, mehnat kirollari ,ovchilik asboblari, ro`zg`or buyumlari, kiyim-kechak, tikuvchilik, etikchilik, durodgarlik, temirchilik xar xil narsalardagi nakshlar topishmoqlarda aks etib , ularning yaratilishi inson turmush sharoitining o`zgarishi, hayotdagi rivojlanish natijasida yangi topishmoqlar yaratilgan va ushbu ijodiy jarayon hayot bilan xamqadam rivojlanib borgan. Bular ijod maxsuli sifatida topishmoqlarning inson va uni o`rab turgan atrof muhit, kasb-hunar , inson turmush tarzi va shug`ullanayotgan sohalari bilan bog`liq holda ko`p tushinchilarning nomlari sifatida topishmoqqa jalb etilib , yosh avlodning tabiyat va jamiyat haqidagi bilimlari, malaka va ko`nikmalarining shakllanishi va takomillashib borishiga zamin hozirlaydi. Demak, inson butun umri davomida tarbiyaga muhtoj. Shu sababli ham uni jamiyat uchun foydali, ongli, barkamol,

ma’naviy-madaniy yetuk etib tarbiyalash tarbiya maskanlarining, qolaversa, butun jamoatchilikning vazifasi. Ayniqsa, oila bu o`rinda muhim vazifa bajaradi. Kichik yoshdagi bolaga ota-onaga, aka-uka, opa-singil va boshqa qarindoshlarga hurmat hissini singdirish bolaning yaxshi xulqli bo`lib kamol topishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmetov S., Yesenov J., Járimbetov Q. Ádebiyattanıw atamalarınıń orıssha-qaraqalpaqsha túsindirme sózligi. -Nókis: «Bilim», 1994.

2. Jumbaqlar Baspaǵa tayarlaǵanlar: Abbazov S., Alımov Á.-Nókis: QQMB, 1963.

3. Qurbanbayev I. Qaraqalpaq balalar ádebiyatı.-Nókis: «Bilim», 1992.

4. Сапарбаев Т. Нравственное воспитание младших школьников средствами устного народного творчество.-АД на соиск. уч.ст. к.п.н.-Ташкент, 1998.

5. Тлегенов А. Воспитание у подростков духовно-нравственных ценностей средствами народных дастанов.-АД на соиск.уч. ст. к.п.н.-Ташкент, 1998.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA MUSIQIY TARBIYA BERISHDA TARBIYACHINING KREATIVLIGI

Kalkorazova Shaxrizada – Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti musiqiy ta’lim mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Tayanısh túsinikler: Mektepke shekemgi jastaǵı balalar, kórkem psixologiya, estetikalıq tásir, estetikalıq tárbiya, psixologiyalıq rawajlanıw ortalıǵı, balalar folklorı hám tárbiya.

Ключевые слова: Дети дошкольного возраста, художественный психологизм, эстетическое влияние, эстетическое воспитание, средства психологического развития, детский фольклор и воспитание.

Key words: Children of preschool age, psychology area, aethetik influence, children’s folklore, aesthetic education, the means of psychological devclopment, childre’s folklore and education.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqiy tarbiya berishdagi pedagogning asosiy vazifasi-bu bolalarda musiqa tinglashda paydo bo`lgan emotsoinal javob berish, eshitish qobiliyatlarini rivojlantirish, tovushlarning yuqori yoki pastligini ajratish qobiliyatini rivojlantirish bo`lib topiladi. Musika darslarida pedagog bolalarni qo`shiq aytishga o`rgatadi. Bolalarda ritmikani rivojlantirishda tarbiyachi ularni musiqa ostida yurishga oddiy o`yin (tantsa) harakatlarini bajarishga, qo`l shappatlashga va boshqalar o`rgatish. Shuningdek, bolalarni musiqa ostida predmetlar bilan murakkab emas harakatlar ishlashga o`rgatadi. Masalan : bayroqchani yuqori ko`tarish.

Musiqa tinglashda o`yinchoq ko`rsatishda keng qo`llaniladi. Bu demak qo`shiqning mazmuniga qarab tanlanib olinadi. Kichik bolalarning musiqiy tarbiyasi faqatgina darslarda emas, kundalik hayotida amalga oshiriladi. O`rta guruhlarda musiqiy tarbiya bo`yicha tarbiyachining vazifasi bolalarni musiqaga tortish, unga degan qiziquvchanligini tarbiyalash. Bolalarning musiqaga degan hislarini boyitish, unga

degan javobini shakllantirish kerak. Qo`shiq aytishda bolaning tovushi musiqaga degan qobiliyatini rivojlanadi.

Bolalarning musiqaga degan hislarini boyitib, unga degan javobini shakllantirish kerak. Qo`shiq aytishda bolaning tovushi musiqaga degan qobiliyati rivojlanadi. O`yin va tantsalarda harakatlarning tartibliligi shakllanadi. Musiqa darsida bolalarga yaxshi tovush bilan o`zgalarni aniq aytish orqali qo`shiq aytishga o`rgatiladi. Bu bolalar odatda tez o`zlashtira olmaydi. U dastlab so`zlarni aytishi mumkin. Shuningdek bolalarni musiqa xarakterini sezib, uni o`yinlarida berishga o`rgatish kerak. Qo`shiqlar, raqslar (tantsalar), bolalarning yosh imkoniyatlariga qarab tanlab olinadi. Qo`shiqlar murakkab emas, takrorlanishi naqoratlari bilan bo`lishi kerak. Qo`shiqlarning xarakteri bog`chada o`tkaziladigan ertaklarning mazmuniga karab tanlanib olinadi. Bolalar ayniqsa tabiat, yomg`ir, quyosh, gullar va h. haqidagi qo`shiqlarni qanaotlandirish bilan tinglaydi.

Pedagog qo`shiq o`rgatishda dastlab uning mazmunini tushuntirib, so`ng uning bajarilish sifatini nazorat qiladi. Kata guruhlarda musiqiy tarbiya berish asosida tarbiyachining vazifasi musikaga degan qiziquvchanlik uyg`otish, quvonib bilishga o`rgatish, tinglash tilagini uyg`otish. Musiqa yordamida ularda Vatanga, xalqiga muhabbatini uyg`otish kerak.

Maktab yoshigacha bolalar o`ynash xarakatini o`zlashtirilgan bo`lishi kerak. Bolalar musiqiy tarbiyasi ularning rivojlanishi va o`qitilishi kattalar tomonidan quyidagicha metodlarni qo`llangan sharoitda amalga oshiriladi. Kattalar tomonidan musiqani ta`sirli bajarish, qisqa va obrazli tushuntirishlar, topshiriq, ko`rsatmalar va badiiy harakatning usulini ko`rsatish bu'lib xisoblanadi. Musiqa asboblari haftasiga 2 marta o`tkaziladi. Kata guruhda dars davomiyligi 30-35 minut. Bolalarni musiqiy, estetik tomonidan tarbiyalashni amlaga oshirish uchun musika asbob, qo`llanma o`yinchoqlar kerak bo`ladi. Har xil musiqiy asarlar bilan tushuncha berishga musiqiy mavzuga Yangi o`yin o`ylab topishdan iborat. Musiqiy tarbiya mashg`ulotlarini bog`cha tarbiyasi bilan bog`liq bog`chada o`tkaziladigan har xil rejalarni va tayyorliklarni o`rganilgan kuy va qo`shiqlardan keng turda foydalanish, har xil ertaliklar, kontsertlar tashkil qilish orqali musiqa kundalik hayotimizning ajralmas yo`ldoshi ekanligi haqida bolalarda tushuncha qoldirish, bolalar bog`chasida va maktablarda musiqa bilan shug`ullanishi asosan qo`shiq aytishga, musiqa tinglash, musiqaning ritmiga harakat qilish, bolalarning yoshiga mos tovush diapazoniga loyiq qo`shiqlarni aytish, shuningdek soz asboblarida kuylarni o`rganishdan iborat bo`lganasosiy musiqaning elementlari haqida uslubiy tushunchalar beramiz.

Shu sohada aytilgan barcha qoidalar bolalar bog`chasidagi musiqiy tarbiyaning vazifalarini aniqlab berishga imkon tug`diradi, bu qoidalar bolaning shaxsining har tomonlama tarbiyalashning umumiy maqsadiga bo`ysundirilib, musiqiy san`atning farqi bilan maktab yoshigacha bolalarning yosh xususiyatlari hisobga olib ishlanadi. Musiqani sevishni va qiziquvchanlikni tarbiyalash, bu vazifa bolaning eshitgan asarlarining mazmunini chuqurroq sezib, tushunishga yordamlashadigan musiqiy idrok qilishni, musiqani esda saqlash qobiliyatini rivojlantirish yo`li bilan echiladi. Musiqaning tarbiyaviy ta`siri amalga oshiriladi. Bolalarni har xil musiqiy asarlar bilan tanishtirib, ularning musiqiy tasavvurlarini boyitish kerak. Bolalarni musikaning eng oddiy tushunchalari bilan tanishtirish, musiqa tinglash, qo`shiq aytish, musiqiy navo

harakat bolalarning musiqiy asboblarida o`ynash sohasidagi qobiliyatini rivojlantirish kerak. Emotsoinal ta`sir olish sensor qobiliyatlari bilan lad baland tovushlarni ajrata bilishni, navo tovushini takomillashtirib, qo`shiqchilik tovush bilan harakatlarini rivojlantirish kerak.

Qo`shiq aytishning oddiy turiga va qiymil harakatlariga o`rgatish, bu ishda musiqiy asarlarning tabiiy va ta`sirli bajarilishini nazorat qilish kerak. Olgan ta`sirlari bilan musiqa xaqidagi tushunchalari asosida musiqiy didini paydo bo`lgan bolalarning dastlabki ko`rinishiga yordamlashish kerak, u uchun eng avval ularning musiqiy asarlarini tinglashga, so`ng kuzata bilishga yordamlashgan to`g`ri. Musiqaning bolalarga tushunarli barcha tushunchalarida o`yinlar bilan xorovodlarda xarakterli obrazlarni berishda, o`rgangan o`yin harakatlarini o`zlari topgan yangi uylesimlardan foydalanishda, esdan chiqargan qo`shiqlarni aytishda ijodiy chaqqonlikni rivojlantira berish kerak. Shunda har tomonlama o`rgangan repertuarni kundalik hayotda qo`llanishga degan intsiativa paydo bo`ladi, musiqiy asboblarda o`ynashga, qo`shiq aytishga degan xushtorlik shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T.: O'qituvchi, 1993.

2.Xasanboeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta`lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo,2006.

3.Nafisa Yusupova. Musiqa savodi metodikasi va ritmika. T.: Musiqa, 2010.

Internet saytlari

4. www. tdpu. uz

5. www. Ziyonet. Uz

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHDA SAN'ATNING ROLI

Jaxmetova Aynura Azamatovna Ajiniyoz nomidagi NDPI 2 kurs magistranti
Ilmiy rahbar L.Ibragimova-Maktabgacha ta'lim kafedrasi dotsenti

Kalit so'zlar: ijodkorlik, maktabgacha ta'lim, san'at, estetik tarbiya, kreativ rivojlanish, pedagogik yondashuv

Ключевые слова: творчество, дошкольное образование, искусство, эстетическое воспитание, креативное развитие, педагогический подход

Keywords: creativity, preschool education, art, aesthetic education, creative development, pedagogical approach

Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda bolaning tafakkuri, tasavvuri, hissiy dunyosi va ijodiy qobiliyatlari jadal rivojlanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda bolalarning ijodkorligini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ijodkorlik insonning mustaqil fikrlashi, yangilik yaratishi va muammolarga noodatiy yondashuvi bilan bog'liq bo'lgan muhim sifat hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun samarali vositalardan biri san’at hisoblanadi. San’at orqali bola o‘z ichki dunyosini ifoda etadi, estetik didini shakllantiradi va atrof-muhitni chuqurroq anglay boshlaydi. Shu sababli san’at faoliyatini ta’lim jarayoniga keng joriy etish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.

Ijodkorlik shaxsning yangi g‘oyalar yaratish, yangicha fikrlash va muammolarni noodatiy tarzda hal etish qobiliyatini ifodalaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodkorlik tabiiy ravishda rivojlanadi, biroq uni maqsadli ravishda qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish pedagogik jarayonning muhim vazifasi hisoblanadi. Ushbu jarayonda san’at muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

San’at bolalarning estetik rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Estetik tarbiya orqali bolalar go‘zallikni anglashni, uni qadrlashni va yaratishni o‘rganadi. Bu esa ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. San’at faoliyati bolalarning tasavvurini kengaytiradi, ularni yangi obrazlar yaratishga undaydi va ijodiy faolligini oshiradi.

Maktabgacha ta’lim tizimida san’at faoliyati bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. San’at orqali bola nafaqat estetik jihatdan rivojlanadi, balki uning emotsional va ijtimoiy rivojlanishi ham ta’minlanadi. San’at faoliyati jarayonida bola o‘z his-tuyg‘ularini erkin ifoda etadi, bu esa uning psixologik holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

San’at faoliyatining pedagogik ahamiyati shundaki, u bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantiradi. Bola san’at orqali o‘z fikrini ifoda etadi, bu esa uning nutqiy va tafakkur rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, san’at faoliyati bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodkorligini rivojlantirishda san’at faoliyatining turli yo‘nalishlari muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayon bolalarning tasavvurini boyitadi, ularni yangi g‘oyalar yaratishga undaydi va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. San’at faoliyati bolalarning shaxs sifatida shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

San’at asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarning faolligini oshiradi. Bunday jarayonda bola passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa ta’lim samaradorligini oshiradi va bolalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogning roli san’at orqali ijodkorlikni rivojlantirish jarayonida alohida ahamiyatga ega. Pedagog bolalarga erkin ijod qilish uchun sharoit yaratishi, ularni rag‘batlantirishi va ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi zarur. Pedagogning ijodiy yondashuvi bolalarning ijodiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

San’at orqali ijodkorlikni rivojlantirish jarayonida ta’lim muhitining ahamiyati ham katta. Rivojlantiruvchi muhit bolalarning ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi, ularni yangi g‘oyalar yaratishga undashi lozim. Bunday muhitda bola o‘zini erkin his qiladi va ijodiy faoliyatga faol jalb etiladi.

Biroq amaliyotda san’at faoliyatidan ijodkorlikni rivojlantirishda to‘liq foydalanilmayotgan holatlar ham uchrab turadi. Ayrim hollarda san’at faoliyati faqatgina ko‘ngilochar vosita sifatida qaraladi va uning pedagogik imkoniyatlari yetarli

darajada hisobga olinmaydi. Bu esa bolalarning ijodiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu sababli san’at faoliyatini ta’lim jarayoniga to‘g‘ri integratsiya qilish zarur. Bu jarayonda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish, pedagoglarning malakasini oshirish va ta’lim muhitini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

San’at orqali ijodkorlikni rivojlantirish jarayonida oilaning ham roli katta. Ota-onalar bolalarning ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi, ularning qiziqishlariga e’tibor qaratishi va erkin ijod qilishiga sharoit yaratishi zarur. Bu esa bolalarning ijodiy rivojlanishini yanada jadallashtiradi.

Zamonaviy ta’lim tizimida san’atning roli tobora ortib bormoqda. San’at orqali bolalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish ta’lim jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu yo‘nalishda ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va yangi metodikalarni ishlab chiqish zarur.

Xulosa o’rnida aytish joizki, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodkorligini rivojlantirishda san’at muhim pedagogik vosita hisoblanadi. U bolalarning estetik didini shakllantiradi, tasavvurini kengaytiradi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. San’at asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Ijodkorlikni rivojlantirish uchun pedagogik jarayonni to‘g‘ri tashkil etish, san’at faoliyatidan samarali foydalanish va bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. - Toshkent, 2022.

2. Xasanova M. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlash va uning rivojlanishiga oid metodik tavsiyalar". – Toshkent: O‘qituvchi. 2017

3. Otaxanova Manzura “Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy rivojlantirish texnologiyalari «Научный импульс» Toshkent, 2023

4. Muhammadiev Sh. “Maktabgacha ta’limda bolalar ijodiy faoliyatini rivojlantirish” – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW PROCESSINDE AXBOROT-KOMMUNIKACIYA TEXNOLOGIYALARINAN PAYDALANIW

Ibragimova L.A - NMPI docenti

Orazbeva Ulbogan Salamat qızı - Mektepke shekemgi tálim 3A kurs talabası

Tayanch tushunchalar:: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, interaktiv o‘yinlar, individual, vizual.

Ключевıе слова: Информационно-коммуникационные технологии, дошкольное образование, цифровые технологии, интерактивные игры, индивидуальные, визуальные.

Key words: Information and communication technologies, preschool education, digital technologies, interactive games, individual, visual.

Búgingi kúnde jámiyettiń barlıq tarawlarında axborat texnologiyalar keńnen engizilmekte. Bilimlendiriw sisteması da bul processten shette qalıp atırǵan joq. Ásirese, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde axborat-kommunikaciya texnologiyalarınan (AKT) paydalanıw balalardıń hár tárepleme rawajlanıwına xızmet etpekte. AKT quralları járdeminde bilimlendiriw procesin jáne de qızıqlı, nátiyjeli hám zamanagóy shólkemlestiriw imkaniyatı jaratıladı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar kóbirek kóriw hám esitiw arqalı informaciyanı tez qabıl etedi. Sol sebepli AKTdan paydalanıw olardıń jas ózgesheliklerine say keledi hám bilimlerdi ańsat ózlestiriwge járdem beredi.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw processinde AKTdan paydalanıwdıń tiykarǵı abzallıqlarınan biri - bul balalardıń bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw. Reńli súwretler, animaciyalar, videolar hám audio materiallar balalardıń dıqqatın tartadı hám olardı belsene qatnasıwǵa shaqıradı. Nátiyjede shınıǵıw procesi janlı hám nátiyjeli boladı. AKT quralları járdeminde tárbiyashı shınıǵıwdı hár túrli metodlar tiykarında shólkemlestiriwi múmkin. Máselen, interaktiv oyınlar arqalı balalardıń logikalıq pikirlewi, yadı hám oylawı rawajlanadı. Sonıń menen birge, balalar óz betinshe pikirlewge úyrenedi.

Zamanagóy bilim beriwde individual jantasıw úlken áhmiyetke iye. AKT bul baǵdarda úlken imkaniyat jaratadı. Hár bir balanıń qábileti hám rawajlanıw dárejesine qarap tapsırmalar beriw múmkin. Bul bolsa bilimlendiriwdiń sapasın jáne de arttıradı. Bunnan tısqarı, AKT tárbiyashınıń jumısın da jeńillestiredi. Elektron resurslar, tayar prezentaciyalar hám didaktikalıq materiallar shınıǵıwǵa tayarlıq waqtın qısqartadı. Sonıń menen birge, tárbiyashı óz shınıǵıwın jáne de kreativ hám nátiyjeli shólkemlestiredi. Bul interaktiv oyınlar tárbiyashi tárepinen mámleket talaplarına muwapıq Power Point baǵdarlamasında hám shınıǵıwda balalar menen birge oynaw ushin jaratılǵan boliwi zárúr. Máselen, "Imarat quramız," "Parqın tap," "Ne kemis," "Qátesin tap," "Quwırshaqtı kiyindiremiz," "Figurani jaylastır," "Súwretti boya" bilim beriw oyınların animaciyalıq súwretler járdeminde oynasa bala temaǵa baylanıslı berilgen bilimlerdi úlken qızıǵıwshılıq penen ózlestiredi. Bunnan tısqarı, AKT balalardıń dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwda da áhmiyetli qural esaplanadı. Súwret salıw, boyaw, túrli figuralardı jaylastırıw sıyaqlı tapsırmalar arqalı olar óz oy-pikirlerin erkin bildiredi. Animacion materiallar menen islew bolsa balalarda jańa ideyalardıń payda boliwina hám óz betinshe izleniwge qızıgıwshılıq oyatadi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar tálim-tárbiyasında dástúriy tálim formaları menen kompyuterlestirilgen pedagogikalıq texnologiyalardı salıstırsaq, kompyuter-lestirilgen texnologiyalarda joqarı nátiyjeler baqlanadı. Kompyuter ekranında informaciyanıń oyın formasında sáwleleniwi balalarda usı iskerlik túrine bolǵan dıqqat hám qızıǵıwshılıqtı arttıradı. Háreket, ses hám de animaciyalıq kórinisler bala yadında uzaq waqıt saqlanıp qaladı. Mashqalalı wazıypalardıń qoyılıwı hám olardıń duris sheshimin kompyuter arqalı tabiw balalarda logikalıq pikirlew qábiletiniń rawajlanıwına unamlı tásir kórsetedi. Ózbekstan Respublikası mektepke shekemgi bilimlendiriw koncepciyasında atap ótilgenindey, kompyuter balaǵa individual qatnas jasaw imkaniyatın jaratadı. Bul proceste hár bir bala óziniń intellektual dárejesi hám jeke ózgesheliklerine qarap tapsırmalardı orınlaw imkaniyatına iye boladı.

Sonday-aq, bilimlendiriwde AKTdan paydalanıw tek pedagoglar ushın emes, ata-analar ushın da qolaylı imkaniyatlar jaratadı. Ata-analar balasınıń rawajlanıwın baqlap barıwı, olardıń jetiskenliklerin kóriwi hám bilimlendiriw procesine belsene qatnasıwı múmkin. Bul bolsa "balalar – tárbiyashı – ata-ana" ortasındağı sheriklikti bekkemleydi. Sol sebepli, AKTdan aqıllı hám orınlı paydalanıw arqalı mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın jáne de jetilistiriw, zaman talaplarına juwap beretuǵın, bilimli hám kreativ shaxslar tarbiyalaw múmkin boladı. Sonıń menen birge, AKTdan paydalanıwda normaǵa ámel etiw zárúr. Balalardıń densawlıǵına zıyan jetkermew ushın ekran aldında otırıw waqtı shekleniwi kerek. Sonday-aq, tańlanǵan materiallar balalardıń jasına say hám qáwipsiz bolıwı kerek.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi bilimlendiriw procesinde axborat-kommunikaciya texnologiyalarınan paydalanıw bilimlendiriw nátiyjeliligin arttıradı, balalardıń bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın kúsheytedi hám olardıń intellektual rawajlanıwına unamlı tásir kórsetedi. AKTdan durıs hám maqsetke muwapıq paydalanıw tárbiyashıdan joqarı mamanlıq hám zamanagóy qatnastı talap etedi. Keleshekte mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında AKTdan keń hám nátiyjeli paydalanıw áhmiyetli wazıypalardan biri bolıp qaladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. O'zbekiston Respublikasini Prezidentining Qarori PQ-3261 — "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 09.09.2017.

2. UNESCO, Montoya S. Defining literacy. GAML fifth meeting, Germany, 2018.

3. Barnett, W. Preschool education for economically disadvantaged children: Effects on reading achievement and related outcomes. In S. B. Neuman & D. K. Dickinson (Eds.), Handbook of early literacy research, Vol. 1, pp. 421-443. New York: Guilford Press,

4. To'raqulov X.A. Pedagogik tadqiqotlarda axborot tizimlari va texnologiyalari. - T.;Fan, 2007.

5. Aziz xodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - T.: 2018.

VIRTUAL REALLIQ (VR) ELEMENTLERIN QOLLANÍW ARQALÍ BALALARDÍŃ KÓZQARASÍN KEŃEYTIW

Mamirbayeva Gulnara Sagindikovna - Qońırat rayonı 17-sanlı MSHBSH tárbiyashısı

Tayanısh sózler: virtual reallıq, mektepke shekemgi bilimlendiriw, innovaciyalıq texnologiyalar, kózqaras, kognitiv rawajlanıw, interaktiv bilimlendiriw.

Kalit so‘zlar: virtual reallik, maktabgacha ta’lim, innovatsion texnologiyalar, dunyoqarash, kognitiv rivojlanish, interaktiv ta’lim.

Ключевые слова: виртуальная реальность, дошкольное образование, инновационные технологии, мировоззрение, когнитивное развитие, интерактивное образование.

Zamanagóy bilimlendiriw sisteması sanlı texnologiyalar menen tıǵız baylanıslı halda rawajlanıp barmaqta. Ásirese, mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında innovaciyalıq texnologiyalardı engiziw balalardıń intellektuallıq hám jeke rawajlanıwında áhmiyetli faktor esaplanadı. Virtual reallıq (VR) texnologiyaları bul processte ayrıqsha orın iyelep, balalarǵa real turmısta kóriw qıyın bolǵan obekt hám hádiyselerdi úyreniw imkaniyatın beredi.

Virtual reallıq - bul paydalanıwshını jasalma jaratılǵan ortalıqqa alıp kiretuǵın zamanagóy texnologiya bolıp, ol arqalı insan túrli processlerge "tikkeley qatnasıp atırǵanday" sezinedi. Mektepke shekemgi bilimlendiriwde virtual reallıq elementlerinen paydalanıw balalardıń bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttıradı hám olardıń biliw iskerligin jedellestiredi. Bul bolsa oqıw procesin tek nátiyjeli emes, al qızıqlı hám motivaciyalıq jaqtan bay etedi.

Virtual reallıq texnologiyaları járdeminde balalar kosmos, okean túbi, tariyxıy estelikler, haywanat hám ósimlikler dúnyası sıyaqlı ortalıqlardı virtual túrde úyreniw imkaniyatına iye boladı. Bunday interaktiv "saparlar" arqalı bala qorshaǵan ortalıq haqqındaǵı bilimlerin keńeytedi hám óz tájiriybesin bayıtadı. Ásirese, abstrakt túsiniklerdi vizual túrde kórsetiw imkaniyatı balalar ushın quramalı bilimlerdi ańsat ózlestiriwge járdem beredi.

Virtual ortalıqtıń tiykarǵı abzallıqlarınan biri **immersivlik**, yaǵnıy tolıq "súńgiw" effekti bolip tabıladı. Bala virtual mákanda ózin real haqıyqatlıq ishinde sezedi, bul bolsa onıń dıqqatın maksimal dárejede toplawǵa járdem beredi. Nátiyjede úyreniw procesi tereńirek hám nátiyjelirek ótedi. Sonıń menen birge, virtual reallıq texnologiyaları multisensorlıq qatnastı támiyinleydi: bala bir waqıttıń ózinde kóredi, esitedi hám háreket etedi. Bul bolsa bilimdi bekkemlewde júdá áhmiyetli faktor esaplanadı.

Pedagogikalıq kózqarastan, virtual reallıq texnologiyaları konstruktivistlik bilim beriw qatnasına tolıq sáykes keledi. Bul jantasıw boyınsha, bala bilimdi tayar halda qabıl etpeydi, al onı óz tájiriybesi tiykarında quraladı. Bul pikirler ataqlı alımlar, atap aytqanda, Jan Piaje hám Lev Vygotsky teoriyalarında da óz kórinisin tapqan. Virtual reallıq bolsa tap tájiriybe tiykarında úyreniwdi támiyinleydi.

Sonday-aq, Virtual reallıq (VR) texnologiyalarınıń jáne bir áhmiyetli tárepi - bul differenciallıq qatnastı qollanıw imkaniyatı bolıp tabıladı. Hár bir bala óz qızıǵıwshılıǵı hám qábiletine sáykes túrde virtual tapsırmalardı orınlawı múmkin. Bul bolsa individual rawajlanıw pátin esapqa alıw imkaniyatın beredi.

Virtual oyınlar hám shınıǵıwlar balalarda tómendegi kompetenciyalardı qáliplestiredi:

- mashqalalı jagdaylardı sheshiw;
- sın kózqarastan hám logikalıq pikirlew;
- dóretiwshilik qatnas;
- óz betinshe qarar qabil etiw;
- informaciyanı analizlew hám juwmaq shıǵarıw.

Bunnan tısqarı, Virtual reallıq texnologiyalarınan paydalanıw balalardıń sociallıq rawajlanıwına da unamlı tásir kórsetedi. Topar bolıp orınlanatuǵın virtual tapsırmalar arqalı balalar birge islesiwdi, pikir alısıwdı hám jámáátte islewdi úyrenedi. Bul bolsa olardıń kommunikativ kompetenciyaların rawajlandıradı.

Sonıń menen birge, Virtual reallıq texnologiyaların qollanıwda abaylılıq ta zárúr. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar ushın xirtual reallıq shınıǵıwları 5-10 minuttan aspawı usınıs etiledi. Bunnan tısqarı, texnologiyadan paydalanıwda gigiyenalıq talaplar, kóz salamatlıǵı hám psixologiyalıq jaǵday da inabatqa alınıwı kerek. Tárbiyashı bul proceste qadaǵalawshı, baǵdarlawshı hám shólkemlestiriwshi sıpatında belsendi qatnasadı.

Ámeliy jaqtan qaraǵanda, VR texnologiyaların mektepke shekemgi bilimlendiriwge engiziw tómendegi imkaniyatlardı jaratadı:

- bilimlendiriwdiń sapasın arttırıw;
- balalardıń oqıwǵa bolǵan motivaciyasın kúsheytiw;
- quramalı temalardı ápiwayılastırıw;
- innovaciyalıq bilimlendiriw ortalıǵın qáliplestiriw.

Keleshekte jasalma intellekt hám VR texnologiyalarınıń integraciyası bilimlendiriw procesin jáne de individuallastırıw imkaniyatın beredi. Máselen, hár bir bala ushın óz aldına virtual oqıw ortalıǵın jaratıw arqalı onıń qábiletlerin maksimal dárejede rawajlandırıw múmkin boladı.

Juwmaqlap aytqanda, virtual reallıq texnologiyalarınan mektepke shekemgi bilimlendiriw procesinde paydalanıw balalardıń dúnyaǵa kóz qarasın keńeytiwde júdá úlken imkaniyatlar jaratadı. Ol tek bilim beriw quralı emes, al balanı ǵárezsiz pikirleytuǵın, kreativ hám zamanagóy shaxs sıpatında qáliplestiretuǵın nátiyjeli pedagogikalıq qural bolıp esaplanadı. Sol sebepli, VR texnologiyaların bilimlendiriw sistemasına basqıshpa-basqısh hám ilimiy tiykarda engiziw áhmiyetli wazıypalardan biri esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
2. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent: Maktabgacha ta’lim vazirligi, 2018.
3. John Dewey. *Experience and Education*. – New York: Kappa Delta Pi, 2007 (qayta nashr).
4. Sherman, W. R., & Craig, A. B. *Understanding Virtual Reality: Interface, Application, and Design*. – Morgan Kaufmann, 2018.
5. Radianti, J., Majchrzak, T. A., Fromm, J., & Wohlgenannt, I. Immersive virtual reality in education: A systematic review. – *Education and Information Technologies*, 2020.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMINDE ZAMANAGÓY MÁLIMLEME RESURSLARÍNAN PAYDALANÍW METODIKASÍ

N.Tleumuratova - Qońırat rayonı 22-sanlı MShBSh direktorı

Annotaciya: Usı teziste mektepke shekemgi bilimlendiriw procesine zamanagóy informaciya-kommunikaciya texnologiyaları (AKT) hám sanlı resurslardı engiziwdiń metodikalıq tiykarları kórsetilgen. Sonday-aq, AKT dan paydalanıwdıń balalardıń intellektuallıq rawajlanıwındağı ornı hám pedagoglardıń sanlı kompetenciyasına qoyılatuǵın talaplar tallanǵan.

Tayanısh túsinikler: sanlı bilimlendiriw, multimedia, interaktiv metodlar, IKT-kompetenciya, mektepke shekemgi bilimlendiriw, gamifikaciya.

Kalit so‘zlar: Raqamli ta’lim, multimedia, interaktiv metodlar, AKT kompetensiya, maktabgacha ta’lim, geymifikatsiya.

Ключевые слова: цифровое образование, мультимедиа, интерактивные методы, ИКТ-компетенция, дошкольное образование, геймификация.

Búgingi kúnde bilimlendiriw sistemasın sanlastırıw mámleketlik siyasattıń tiykarǵı baǵdarlarınan biri bolıp esaplanadı. Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń informaciyanı qabıl etiw psixologiyası vizuallastırıwǵa tiykarlanǵanlıǵı sebepli, bilimlendiriw procesine multimedia quralların alıp kiriw oqıw nátiyjeliligin arttırıwdıń tiykarǵı faktorı bolıp esaplanadı. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi sistemasında qollanılatuǵın zamanagóy resurslardı shártli túrde tómendegi toparlarǵa ajıratıw múmkin:

Multimedia resursları: Interaktiv oyınlar - bul balanıń ekrandaǵı obyektler menen tikkeley qatnasta bolıwı. Bul proceste bala baqlawshıdan aktiv qatnasıwshıǵa aylanadı. Balanıń mayda motorikasın hám kóz-qol koordinaciyasın rawajlandıradı. Máselen, "Smart-doska"da geometriyalıq figuralardı ornına qoyıw yamasa reńlerdi ajıratıw oyınları balada logikalıq juwmaqlar jasawdı úyretedi. Saralaw oyınları (klassifikaciyalaw), labirintler, "artıǵın tap" sıyaqlı didaktikalıq oyınlar. Oyın nátiyjesi balaǵa dárhal (dawıslı yamasa vizual signal arqalı) málim bolıwı kerek: "Bárekella!" yamasa "Qayta urınıp kóriń!."

Audio-ertekler vizual súwretlersiz tek dawıs arqalı xabar beretuǵınlıǵı ushın balanıń fantaziyasın maksimal dárejede islewge májbúrleydi. Balanıń sóz baylıǵın arttıradı hám durıs sóylewdi qáliplestiredi. Professional sóylewshiler tárepinen oqılǵan ertekler balaǵa intonaciya hám pauzalardıń áhmiyetin úyretedi. Ertekti esittiriwden aldın mashqalalı soraw qoyıladı. Mısalı: "Ertek qaharmanı bul jaǵdaydan qalay shıǵıp ketti dep oylaysız?." Audio-resurslar balanıń dıqqatın jámlew (auditiv dıqqat) qábiletin rawajlandıradı, bul bolsa mektepte muǵallimniń sózin túsiniw ushın tiykar boladı.

Multfilmler hám animaciyalar mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi jasındağı bala ushın eń kúshli bilim beriw quralı bolıp esaplanadı, sebebi olar "háreketleniwshi obrazlar" arqalı maǵlıwmat beredi. Tábiyattaǵı ózgerisler (mısalı, jawınnıń jawıwı, gúbelektiń qáliplesiwi) sıyaqlı kóz benen kóriwge bolmaytuǵın yamasa uzaq waqıt talap etetuǵın proceslerdi 1-2 minutta túsindirip beredi. Animaciyalıq rólikler "agressiv" reńlerden jıraq, kadrlar almasıwı áste hám balanıń

psixologiyasına sáykes, tárbiyalıq áhmiyetke iye bolıwı shárt. Multfilm kórip bolınnan soń, álbette, "Ne ushın?," "Qaharman durıs isledi me?" sıyaqlı sorawlar menen talqılanıwı kerek.

Programmalıq qurallar: Smart-doska (interaktiv doska) - bul ápiwayı ekran emes, al tárbiyashı hám bala arasındaǵı vizual baylanıs maydanı.

"Drag and Drop" (Jılıstırıp bariw) usılı: Bala elementlerdi ekranda qolı menen jıljıtıp, toparlarǵa bóledi (mısalı, miywelerdi bir sebetke, palız ónimlerin basqasına).

Ximiyalıq yamasa fizikalıq proceslerdi (máselen, reńlerdi aralastırıw yamasa suwdıń agregat halatların) qáwipsiz hám túsinikli tárizde kórsetiw. Súwretlerdiń artına jasırıngán maǵlıwmatlar arqalı balada "jumbaq" elementin payda etiw. Balalar ushın ápiwayılastırılǵan sızıw modulleri. Durıs juwap tańlanǵanda "kúlip turǵan quyashsha" yamasa muzıka jańlaytuǵın kewilli viktorinalar.

Aralıq platformalar: Pedagoglar hám ata-analar ortasındaǵı keri baylanıstı támiyinlewshi sistemalar. Bul sistemalar "baqsha-shańaraq" shınjırınıń úzliksizligin támiyinlewge xızmet etedi hám tómendegi funkciyalardı atqaradı:

Monitoring hám esabat: Balanıń qatnasıwı, densawlıǵı hám rawajlanıw kórsetkishlerin sanlı qadaǵalaw.

Informaciya almasıw: Kún tártibi, menyu, ilajlar hám daǵazalardı ata-analarǵa real waqıt rejiminde jetkerip beriw.

Metodikalıq járdem: Úy sharayatında bala menen islew ushın tárbiyashılar tárepinen usınıslar beriw.

Házirgi kúnde mektepke shekemgi bilimlendiriwdi sanlastırıw sheńberinde bir qansha sistemalar engizilgen:

1. EMSHBS (Mektepke shekemgi bilimlendiriwdi basqarıw málimleme sisteması): Dawamlılıq, náwbetke turıw hám xızmetkerlerdi basqarıwdıń oraylasqan sisteması.

2. Mobil qosımshalar (máselen, "Balajan"): Ata-analar ushın balanıń baqshadaǵı turmısı haqqında maǵlıwmat beriwshi interaktiv qural.

3. Sociallıq tarmaqlar hám messendjerler (Telegram kanallar): Tez baylanıs hám video esabatlar ushın eń ǵalabalı rásmiy emes platforma.

AKTdan paydalanıwda pedagog tómendegi metodikalıq principlerge ámel etiwi kerek:

1. Vizuallıq principi: Abstrakt túsiniklerdi (máselen, kosmos, tábiyat qubılısları) video-materiallar arqalı túsindiriw.

2. Geymifikaciya (Oyın arqalı oqıtıw): Bilim beriw tapsırmaların kompyuter oyınları formasında usınıw arqalı balanıń motivaciyasın arttırıw.

3. Waqıt normasına ámel etiw: Sanitar-gigienalıq talaplarǵa bola, 5-7 jastaǵı balalar ushın ekran aldındaǵı waqıt 10-15 minuttan aspawı kerek.

Informaciya resurslarınan durıs paydalanıw nátiyjesinde:

- Balalarda kognitiv procesler (diqqat, yad, kóz aldına keltiriw) jedellesedi;
- Shınıǵıwlarǵa bolǵan qızıǵıwshılıq hám belsendilik dárejesi artadı;
- Pedagogtıń jumıs waqtı únemlenedi hám materialdı kórsetiw sıpatı jaqsılanadı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriwde zamanagóy málimleme resurslarınan paydalanıw tek ǵana texnikalıq qural emes, al bilimlendiriwdiń sapasın jańa basqıshqa

alıp shıǵatuǵın metodikalıq qural bolıp esaplanadı. Biraq, texnologiya janlı pedagogikalıq baylanıstı biykarlamawı, kerisinshe, onı bayıtıwı kerek.

Paydalanilgan ádebiyatlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2021-yil.
2. Djuraeva D.R. va boshqalar. "Maktabgacha ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2015-yil.
3. Gulyamov S.S. "Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari". – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2018-yil.
4. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni. 2019-yil 16-dekabr.

TARBIYACHI VA BOLALAR O‘RTASIDAGI PSIXOLOGIK MUNOSABATLARNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Erejepova Gulbanu Batirbay qizi Ajiniyoz nomidagi NDPI, 1-kurs talabasi
Ilmiy rahbar **G.Turebekova**

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, psixologik munosabat, tarbiyachi, bola shaxsi, emotsional rivojlanish, pedagogik muloqot.

Ключевые слова: дошкольное образование, психологические отношения, воспитатель, ребенок, эмоциональное развитие, педагогическое общение.

Keywords: preschool education, psychological relationships, educator, child, emotional development, pedagogical communication.

Maktabgacha ta’lim tizimi bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda bolalarda nafaqat bilim va ko‘nikmalar, balki emotsional holat, ijtimoiy munosabatlar va o‘ziga bo‘lgan ishonch shakllanadi. Shu jarayonda tarbiyachi va bola o‘rtasidagi psixologik munosabatlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Tarbiyachi bolaning rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy subyektlardan biri bo‘lib, uning pedagogik faoliyati faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. U bolaga nisbatan mehr, e’tibor va tushunish orqali uning ichki dunyosini shakllantiradi. Shu bois mazkur munosabatlarni ilmiy asosda o‘rganish va takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Tarbiyachi va bola o‘rtasidagi psixologik munosabatlar pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo‘lib, ular bolaning shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu munosabatlar ishonch, hurmat, mehr va hamkorlik tamoyillari asosida shakllanishi zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalar sezgir va emotsional jihatdan faol bo‘lganligi sababli, ular kattalarning munosabatiga tez ta’sirchan bo‘ladi. Agar tarbiyachi bolaga ijobiy yondashsa, uni qo‘llab-quvvatlasa va rag‘batlantirsa, bolada o‘ziga ishonch, faoliyatga qiziqish va ijobiy kayfiyat shakllanadi. Aksincha, sovuqqon yoki befarq munosabat bolaning ichki dunyosiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Psixologik jihatdan qulay muhit yaratish tarbiyachining asosiy vazifalaridan biridir. Bunday muhitda bola o‘zini erkin his qiladi, fikrini ochiq ifodalay oladi va faol ishtirok etadi. Bu esa uning nutqiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tarbiyachi va bola o‘rtasidagi samarali muloqot pedagogik muvaffaqiyatning muhim omili hisoblanadi. Muloqot jarayonida tarbiyachi bolaning yosh xususiyatlarini, individual imkoniyatlarini va psixologik holatini inobatga olishi zarur. Har bir bola o‘ziga xos bo‘lganligi sababli, ularga individual yondashuv qo‘llash muhimdir.

Bundan tashqari, tarbiyachining nutqi, mimikasi, ovoz ohangi va umumiy xatti-harakati ham bola psixikasiga ta’sir ko‘rsatadi. Samimiy va muloyim munosabat bolada ijobiy emotsiyalarni uyg‘otsa, keskin va qo‘pol munosabat aks ta’sir ko‘rsatadi.

Amaliyotda tarbiyachi va bola o‘rtasidagi psixologik munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishda ayrim muammolar uchrab turadi. Jumladan, ayrim pedagoglarda psixologik bilim va kommunikativ ko‘nikmalarning yetarli darajada shakllanmaganligi kuzatiladi.

Shuningdek, guruhlarda bolalar sonining ko‘pligi ham har bir bola bilan individual ishlash imkoniyatini cheklaydi. Bu esa psixologik munosabatlarning sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ba’zi hollarda tarbiyachining kasbiy zo‘riqishi yoki emotsional charchoqlari ham bolalar bilan munosabatlarga ta’sir qiladi. Bu esa pedagogik jarayonda ziddiyatli holatlarning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin.

Tarbiyachi va bola o‘rtasidagi psixologik munosabatlarni yanada takomillashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish lozim:

-pedagoglarning psixologik bilim va kompetensiyalarini oshirish;

-samarali pedagogik muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish;

-har bir bolaga individual yondashuvni ta’minlash;

-ijobiy psixologik muhit yaratish va tarbiyachilarning emotsional holatini qo‘llab-quvvatlash.

Shuningdek, treninglar, seminarlar va amaliy mashg‘ulotlar orqali pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, tarbiyachi va bola o‘rtasidagi psixologik munosabatlar maktabgacha ta’lim samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Ushbu munosabatlar bolaning shaxs sifatida shakllanishi, uning ijtimoiylashuvi va emotsional rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli pedagogik faoliyatda insonparvarlik, mehr-oqibat va individual yondashuv tamoyillariga asoslanish zarur. Faqat shundagina sog‘lom psixologik muhit yaratiladi va ta’lim jarayoni yuqori samaradorlikka erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umarova N.Sh., Arziqulov D.N. Umumiy psixologiya / O‘quv qo‘llanma-T.: “Fan va texnologiya”, 2018y.-220 b. - ISBN 978-9943-11-964

2. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для вузов. М.: Академический Проект, 2019г.- 623 с.

3. Бабаева D.P, Алиходжаева Г.С. Детская психология и психодиагностика ТГПУ, Учебник, Т:2023г.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INTERFAOL METODLARNING O'RNI VA IMKONIYATLARI

Bobojonova Muyassar Obod qizi-Nukus davlat pedagogika instituti “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi”(maktabgacha ta’lim) 1-bosqich magistranti
Pazilov Mirbek Arzievich -NDPI Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o’qituvchisi, p.i.b.f.d. (PhD)

Kalit so'zlar: interfaol metodlar, maktabgacha ta'lim, bolalar rivojlanishi, pedagogik innovatsiya, faol o'rganish, ta'lim texnologiyalari.

Ключевые слова: интерактивные методы, дошкольное образование, развитие детей, педагогические инновации, активное обучение, образовательные технологии.

Keywords: interactive methods, preschool education, child development, pedagogical innovation, active learning, educational technologies.

Bugungi kunda ta'lim tizimini isloh qilish davlatimiz siyosatining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim — shaxsning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishining poydevori sifatida alohida e'tiborni talab etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentyabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori hamda «2030-yilgacha bo'lgan davrda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi»[1] bu sohaga davlat e'tiborining yanada kuchayganini tasdiqlaydi.

An'anaviy ta'lim usullari ko'p hollarda bolalarning ijodiy tafakkuri va mustaqil fikrlash qobiliyatini to'liq rivojlantirishga imkon bermaydi. Shu bois, interfaol metodlarning maktabgacha ta'limga tatbiq etilishi ilmiy-pedagogik muhitda katta qiziqish uyg'otmoqda. Interfaol ta'lim — bu o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi ikki tomonlama muloqotga asoslangan, bilimlarni faol o'zlashtirish jarayonini ta'minlaydigan yondashuv bo'lib, u an'anaviy «ko'rsatish-tushuntirish» usulidan tubdan farq qiladi.

Interfaol ta'lim metodologiyasi bir qancha xorijiy olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Amerikalik psixolog J. Piajening konstruktivizm nazariyasi bolaning bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol yaratuvchi ekanligini asoslab bergan [2]. L. S. Vigotskiyning «Yaqin rivojlanish zonasi» kontseptsiyasi esa bolalar o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan o'rganishning ahamiyatini nazariy jihatdan mustahkamlagan.[3]

Tadqiqotchilar o’z tadqiqotlari natijalarida pedagogika sohasida bir nechta o’quv modellari farq qilinishini ta’kidlagan: 1. Passiv – bola mashg’ulotning “obekt” sifatida ishlaydi (tinglash va tomosha qilish) 2. faol – bola mashg‘ulotning “mavzusi” sifatida ishlaydi (mustaqil ish, ijodiy vazifalar) 3. Interfaol – bola va o‘qituvchining o‘zaro ishlashi ekanligi haqida fikr yuritganlar [4]. Albatta, maktabgacha ta'lim tizimida interfaol metodlarning o'rni juda muhimdir. Interfaol metodlar, o'quvchilarning o'rganish jarayonini yanada samarali qilish va ularning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Bunday metodlar, an’anaviy dars usullaridan farqli ravishda, o'quvchilarni faollashtirish va ularning bilim darajasini oshirish maqsadida amalga

oshiriladi. Bu metodlar orqali o'quvchilar, axborot texnologiyalaridan (kompyuterlar, smartfonlar, planshetlar) foydalanib, ma'lumotlarga tez va qulaylik bilan kirishi mumkin bo'ladi.

Interfaol metodlarning turlari va xususiyatlari haqida fikr yuritadigan bo’lsak, maktabgacha yoshdagi bolalarda interfaol metodlar quyidagi yo’llar orqali olib boriladi:

1. O'yin orqali o'rganish (game-based learning) - o'yin maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng tabiiy faoliyat turi hisoblanadi. Pedagogik o'yinlar nafaqat qiziqarli vaqt o'tkazish vositasi, balki murakkab kognitiv ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyatini ham beradi. Didaktik o'yinlar, rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlar orqali bolalar mantiqiy fikrlash, muammolarni hal etish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

2. Loyiha usuli (Project-Based Learning) - loyiha usuli bolalarni real hayotiy vaziyatlarga yaqin muammolarni hal etishga yo'naltiradi. Bu usulda bolalar kichik guruhlar bo'lib, biror mavzu yoki muammoni chuqur o'rganib, o'z natijalarini namoyish etadilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, loyiha usuli bolalarda mas'uliyat hissi, ijodiy fikrlash va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda ayniqsa samarali ekanligini tasdiqlaydi.

3. Muammoli ta'lim (Problem-Based Learning) - muammoli ta'lim metodida bolalarga tayyor javob berilmaydi — aksincha, ular mustaqil ravishda yechim izlashga yo'naltiriladi. Pedagog «nima uchun?», «qanday qilib?», «agar shunday bo'lsa nima bo'ladi?» kabi savollari orqali bolaning kritik tafakkurini rivojlantiradi. Bu metod bolalarda qiziquvchanlik, izlanish va yangilikka ochiqlik kabi muhim sifatlarni tarbiyalaydi.

4. Hamkorlikda o'rganish (Cooperative Learning) - hamkorlikda o'rganish metodida bolalar kichik guruhlarda birgalikda ish olib boradilar. Har bir bola guruh muvaffaqiyatiga hissa qo'shishi kerak bo'lgan alohida rol yoki vazifaga ega bo'ladi. Bu metod bolalarda muloqot ko'nikmalari, empati va do'stona raqobat tuyg'usini shakllantiradi.

5. Raqamli va multimedia vositalari - zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari maktabgacha ta'limda ham keng qo'llanilmoqda. Interaktiv doskalar, ta'lim ilovalar va animatsion dasturlar bolalarning e'tiborini jalb etishda, mavzuni ko'rgazmali tarzda tushuntirishda va o'rganilgan bilimlarni mustahkamlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tizimida interfaol metodlarning qo'llanilishi — zamonaviy pedagogik fanining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashda katta imkoniyatlar yaratadi. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, interfaol metodlar nafaqat bilim berish jarayonini samarali qiladi, balki bolalarda ijodiy tafakkur, mustaqillik, kommunikativ kompetentlik va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda ushbu metodlarni maktabgacha ta'lim tizimiga keng miqyosda joriy etish uchun bir qancha tizimli muammolarni hal etish lozim: pedagog kadrlarni tayyorlash sifatini oshirish, moddiy-texnik bazani yaxshilash va milliy sharoitga moslashtirilgan metodologik bazani shakllantirish zarur. Ushbu muammolarni

hal etish yo'lida davlat, ilmiy muassasalar va pedagog hamjamiyatining hamkorlikdagi sa'y-harakatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentyabrdagi PQ-3261-sonli Qarori «Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida». — Toshkent, 2017.

2. Piaget, J. The Psychology of the Child. Basic Books, New York. (1972).

3. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press. (1978).

4. Suvanova Sevara Baxodir qizi ‘’Maktabgacha yoshdagi bolalar ning aqliy tafakkurini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish’’ Ilm-fan va innovatsiya ilmiy-amaliy konferensiyasi 130 b

BO‘LAJAK TARBIYACHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

V.Sh.Seytmuratova - Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim kafedrasi assistent - o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarining tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda loyihalash texnologiyasining imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy ta’lim tizimining pedagoglarda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, asosli qarorlar qabul qilish va o‘qitishning innovatsion usullarini samarali qo‘llash qobiliyatini shakllantirishga qo‘yadigan talablari bilan belgilanadi.

Kalit so’zlar: tanqidiy fikrlash, bo‘lajak tarbiyachilar, loyiha texnologiyasi, pedagogik ta’lim, maktabgacha ta’lim, kasbiy tayyorgarlik.

Bugungi jadal transformatsiyalashib borayotgan axborotlashgan jamiyatda pedagogik kadrlar tayyorlashning ustuvor yo‘nalishi — yuqori samaradorlikka ega mutaxassislarni shakllantirishdir. Bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasini belgilovchi fundamental mezonlardan biri sifatida tanqidiy fikrlash namoyon bo‘ladi. Mazkur sifat pedagoglarga axborot oqimini tizimli tahlil qilish, muqobil yondashuvlarni verifikatsiyalash (tekshirish), mantiqiy xulosalar yasash hamda o‘quv jarayoniga ilg‘or innovatsiyalarni integratsiya qilish imkoniyatini beradi.

Pedagogika fanida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muammosi mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning ishlarida ko‘rib chiqilgan. Ularning ta’kidlashicha, mazkur sifatni shakllantirish talabalarning mustaqil fikrlash faoliyatini rag‘batlantiruvchi faol ta’lim texnologiyalarini qo‘llashni taqozo etadi. Eng samarali texnologiyalardan biri loyihalash faoliyati bo‘lib, u tadqiqotchilik, ijodiy fikrlash va refleksiya qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Bo‘lajak tarbiyachilar uchun tanqidiy fikrlash — bu pedagogik stereotiplardan voz kechish va har bir bolaning individual ehtiyojlaridan kelib chiqib yondashuv tanlash qobiliyatidir. Bloom taksonomiyasiga ko‘ra, tanqidiy fikrlash yuqori darajadagi

tahlil, sintez va baholash bosqichlarini qamrab oladi. Tarbiyachi nafaqat tayyor metodikani qo‘llashi, balki Nima uchun bu metod ushbu guruhda ish bermadi? degan savolga javob topa olishi kerak.

Tanqidiy fikrlash — bu shunchaki axborotni shubha ostiga olish emas, balki uni mantiqiy süzgichdan o‘tkazish, dalillarni baholash va subyektiv qarashlardan xoli bo‘lgan xulosalar chiqarish jarayonidir. Bo‘lajak tarbiyachi uchun bu qobiliyat quyidagi sabablarga ko‘ra hayotiy zaruriyatdir:

- **Metodik moslashuvchanlik:** Tayyor ishlanmalarni ko‘r-ko‘rona nusxalamasdan, muayyan guruhdagi bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish.
- **Pedagogik diagnostika:** Bola xulq-atvoridagi o‘zgarishlarning asl sabablarini (ijtimoiy, biologik, psixologik) tahlil qila olish.
- **Innovatsiyalarni saralash:** Ta’lim bozoridagi turli xil yangi texnologiyalarning samaradorligini ob’ektiv baholash.

Pedagogik kontekstda bo‘lajak tarbiyachining tanqidiy fikrlashi pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, o‘qitishning maqbul usullarini tanlash va pedagogik faoliyat natijalarini baholash qobiliyatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotchilar tanqidiy fikrlashning bir nechta asosiy tarkibiy qismlarini ajratib ko‘rsatadilar:

- tahliliy komponent (axborotni tahlil qilish qobiliyati);
- baholash komponenti (turli nuqtayi nazarlarni tanqidiy baholash qobiliyati);
- refleksiv komponent (o‘z faoliyatini anglash);
- ijodiy komponent (pedagogik vazifalarning yangi yechimlarini izlash).

Ushbu tarkibiy qismlarni shakllantirish interfaol o‘qitish usullaridan foydalanishni talab qiladi, ular orasida loyiha texnologiyasi alohida o‘rin tutadi [10].

Loyiha texnologiyasi — talabalarning mustaqil ishlari orqali aniq bir amaliy yoki tadqiqot muammosini hal qilishga qaratilgan o‘quv faoliyatini tashkil etishning samarali usulidir. Bo‘lajak tarbiyachilar loyihalarni bajarish jarayonida ma’lumotlarni tahlil qilish, ilmiy farazlarni ilgari surish, o‘z faoliyatini tizimli rejalashtirish va yakuniy natijalarni ob’ektiv baholash ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.

Loyiha faoliyati o‘z ichiga olgan quyidagi asosiy bosqichlarning har biri tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega:

1. **Muammoning qo‘yilishi:** Loyiha mavzusi va maqsadlarini aniqlash orqali talabada mavjud muammoni ko‘ra olish qobiliyati shakllanadi.
2. **Faoliyatni rejalashtirish:** Vazifalarni taqsimlash va tadqiqot usullarini tanlash jarayonida mantiqiy izchillik va resurslarni to‘g‘ri baholash o‘rganiladi.
3. **Loyihani amalga oshirish:** Ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilish orqali amaliy yechimlar ishlab chiqiladi, bu esa axborot bilan ishlash mahoratini oshiradi.
4. **Natijalar taqdimoti:** Loyiha taqdimoti va natijalar muhokamasi talabalarda o‘z g‘oyalarini asoslash va argumentlar bilan himoya qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.
5. **Refleksiya:** Bajarilgan ishning samaradorligini tahlil qilish bosqichi o‘z yutuq va kamchiliklarini anglash imkonini beradi.

Bo‘lajak tarbiyachilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda loyiha texnologiyasidan foydalanish samaradorligi bir qator pedagogik shart-sharoitlarga bog‘liq:

1. Ta’lim jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish.

2. Fikrlar almashinuvi va munozaralarni rag‘batlantiruvchi jamoaviy loyiha faoliyatini tashkil etish.

3. Axborotni izlash va tahlil qilishga yo‘naltirilgan o‘qitishning tadqiqot metodlaridan foydalanish.

4. Talabalarda o‘z faoliyati natijalarini baholashga imkon beradigan refleksiyani rivojlantirish.

Ushbu shartlar bajarilganda loyiha texnologiyasi bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishning samarali vositasiga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, loyihalash texnologiyasi bo‘lajak tarbiyachilarni shunchaki bilim oluvchidan tadqiqotchi darajasiga ko‘taradi. Tanqidiy fikrlash orqali shakllangan loyihaviy kompetensiya ertangi kunning pedagogiga har qanday murakkab vaziyatda optimal yechim topish va ta’lim sifatini kafolatlash imkonini beradi. Bu esa milliy ta’lim tizimining raqobatbardoshligini ta’minlashdagi muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Benjamin Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. New York: Longmans.

2. 3. Lev Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

4. Richard Paul, R., & Linda Elder, L. (2006). Critical thinking: The nature of critical and creative thought. Foundation for Critical Thinking.

5. Thomas Markham, T. (2011). Project based learning. Teacher Librarian, 39(2), 38–42.

6. Carol Kuhlthau, C. C., Leslie Maniotes, L. K., & Ann Caspari, A. K. (2007). Guided inquiry: Learning in the 21st century. Westport, CT: Libraries Unlimited.

7. Анатолий Хуторской, А. В. (2003). Компетентностный подход в образовании. Москва: Эйдос.

8. Евгений Полат, Е. С. (2019). Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва: Академия.

BALALAR INTELLEKT HÁM EMPATIYANÍ RAWAJLANDÍRÍWDA OYÍN TERAPIYASÍNÍŃ ORNÍ

E.O.Kaipnazarova - Ájiniyaz atındaǵı NMPI mektepke shekemgi tálim baǵdarı 3-kurs studenti

V.Sh.Seytmuratova - Ájiniyaz atındaǵı NMPI Mektepke shekemgi tálim kafedrası assistent-oqıtıwshısı

Annotaciya: Usı teziste mektepke shekemgi hám kishi mektep jasındaǵı balalarda óz sezimlerin basqarıw hám basqalardıń sezimlerin túsiniw (empatiya) kónlikpelerin

qáliplestiriwde oyın terapiyasınıń nátiyjeliligi jaratılǵan. Maqalada oyın procesiniń balanıń ruwxıy jaǵdayına tásiri hám terapevtlik oyın túrleriniń ámeliy áhmiyeti tallanadı.

Tayanish sózler: Oyin terapiyası, empatiya, sezim intellekti, balalar psixologiyası, affektiv taraw, sociallıq beyimlesiw.

Kalit so'zlar: O‘yin terapiyasi, empatiya, hissiy intellekt, bolalar psixologiyasi, affektiv soha, ijtimoiy moslashuv.

Ключевые слова: Игровая терапия, эмпатия, эмоциональный интеллект, детская психология, аффективная сфера, социальная адаптация.

Zamanagóy psixologiya páninde bala shaxsınıń rawajlanıwı kompleksli process sıpatında qaralıp, onda tek ǵana intellektual emes, bálki emocional-ıqtıyarıy hám social rawajlanıw da áhmiyetli orın iyeleydi. Ásirese, mektepke shekemgi jas dáwiri balanıń sezimlik dúnyası qáliplesetuǵın eń názik hám tásirsheń basqıshlardan biri bolıp esaplanadı. Bul dáwirde bala qorshaǵan ortalıqtı aktiv úyrenedi, hár qıylı jaǵdaylarǵa múnásibet bildiredi, biraq ele óz sezimlerin tolıq hám anıq sózler arqalı bildiriw imkaniyatına iye bolmaydı. Nátiyjede, oniń ishki keshirmeleri - qorqiw, ashıw, qáweterleniw, qapa bolıw sıyaqlı jaǵdaylar sırtqı is-háreketlerde yamasa minez-qulıqta kóriniwi múmkin. Usı kózqarastan, oyın balanıń tábiyǵıy mútájligi hám tiykarǵı iskerligi sıpatında ayrıqsha áhmiyetke iye. Psixologlar oyındı balanıń ishki dúnyasın sáwlelendiriwshi ózine tán “til” sıpatında bahalaydı.

Oyın procesinde bala óz tájiriybelerin qayta janlandıradı, sezimlerin bildiredi hám túrli sociallıq rollerdi sınap kóredi. Oyınshıqlar bolsa bul proceste simvollıq qural bolıp xızmet etip, bala óz pikir hám keshirmelerin olar arqalı bildiredi. Oyın terapiyası mine usı tábiyiy processke tiykarlanıp, balaǵa psixologiyalıq járdem kórsetiwdiń nátiyjeli usıllarınan biri bolıp esaplanadı. Bul qatnas balaǵa qáwipsiz, qollap-quwatlaytuǵın hám bahasız ortalıqta óz sezimlerin erkin bildiriw, ishki qarama-qarsılıqların “jasap ótiw” hám sociallıq ortalıqqa beyimlesiw kónlikpelerin rawajlandırıw imkaniyatın beredi. Sonday-aq, oyın terapiyası arqalı balada ózin-ózi ańlaw, sezimlerdi basqarıw, sóylesiw hám mashqalalı jaǵdaylardı sheshiw sıyaqlı áhmiyetli turmıslıq kompetenciyalar qáliplesedi.

Búgingi kúnde oyın terapiyası tek ǵana psixologiyalıq mashqalalardı saplastırıwda emes, al profilaktikalıq maqsetlerde, yaǵnıy salamat balalardıń da hár tárepleme bárkamal rawajlanıwın támiyinlewde keń qollanılmaqta. Sonlıqtan, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemleriniń jumısında oyın terapiyasınan maqsetli hám sistemalı paydalanıw áhmiyetli máselelerden biri bolıp qalmaqta.

Balalarda sezimlerdi basqarıwdı rawajlandırıw procesi quramalı hám basqıshpa-basqısh ótedi. Bul proceste oyın terapiyası nátiyjeli qural sıpatında xızmet etip, balanıń ishki keshirmelerin ańlaw, olardı sáwlelendiriw hám basqarıw kónlikpelerin qáliplestiriwge járdem beredi. Tómende oyın terapiyasınıń áhmiyetli baǵdarları tolıq sáwlelendiriledi:

1. Sezimlerdi proekciyalaw (sáwlelendiriw). Oyın terapiyasınıń eń áhmiyetli táreplerinen biri balanıń ishki dúnyasın sırtqı iskerlik arqalı kórsetiw bolıp esaplanadı. Bala kóbinese óz sezimlerin tikkeley aytıp bere almaǵanı ushın, olardı quwirshaqlar, jumsaq oyinshiqlar yaki túrli personajlar arqalı “proekciya” etedi. Máselen, bala ayıw

yaki basqa qaharman obrazına ózindegi ashıw, qorqıw yaki qapa bolıwdı júkleydi. Sol arqalı ol óz sezimlerin sırtqı ortalıqta “kórip shıǵadı,” olardı qayta isleydi hám áste-aqırın basqarıwdı úyrenedi. Bul process balanıń ishki zorıǵıwın azaytıp, emocional jeńillikti támiyinleydi.

2. Empatiyanı qáliplestiriw. Rol oyınları oyın terapiyasınıń áhmiyetli quram bólegi bolıp, olar arqalı bala basqa adamlardıń sezimlerin túsiniwdi úyrenedi. “Awırıwxana,” “Shańaraq,” “Dúkan” sıyaqlı syujetli-rolli oyınlar balanı túrli sociallıq rollerge kiriwge iytermeleydi. Bul proceste bala:

• basqalardıń mimikası, dene háreketi hám dawıs tonı arqalı olardıń keypiyatın ańlawdı;

• ózgeler dártine biypárwa bolmawdi, tilekles boliwdi;

• qarım-qatnas procesinde múláyimlik, sabırlılıq hám húrmet sıyaqlı sıpatlardı kórsetiwdi úyrenedi.

Nátiyjede, balada empatiya sezimi rawajlanıp, ol sociallıq ortalıqqa tezirek beyimlese baslaydı.

3. Oyın terapiyasınıń tiykarǵı usılları. Oyın terapiyası túrli metod hám texnologiyalar arqalı ámelge asırıladı. Hár bir usıl balanıń emocionallıq jaǵdayına unamlı tásir kórsetedi:

Qum terapiyası - bala qum menen islew arqalı óziniń ishki dúnyasın erkin kórsetedi. Qumdaǵı formalar hám kompoziciyalar balanıń keshirmelerin simvolikalıq tárizde sáwlelendiredi. Bul usıl ásirese qáweter, qorqıw hám ishki zorıǵıwdı azaytıwda nátiyjeli esaplanadı.

Dramaterapiya - hár qıylı turmıslıq jaǵdaylardı saxnalastırıw arqalı bala mashqalalı jaǵdaylardı basınan keshiredi hám olarǵa sheshim tabıwdı úyrenedi. Bul usıl qarım-qatnas mádeniyatın rawajlandırıw, sociallıq kónlikpelerdi bekkemlewde úlken áhmiyetke iye.

Art-terapiya - súwret salıw, boyaw, ılaydan soǵiw sıyaqlı dóretiwshilik iskerlikleri arqalı bala óz sezimlerin vizual formada kórsetedi. Reńler hám formalar balanıń ishki keshirmelerin ashıp beriwge járdem beredi hám de emocional teń salmaqlılıqtı tikleydi.

Oyın terapiyasınan sistemalı hám maqsetli paydalanıw nátiyjesinde balalarda unamlı ózgerisler baqlanadı. Sonnan:

• impulsiv is-háreketler kemeedi, bala ózin qadaǵalawdi úyrenedi;

• teńlesleri menen júzege keletuǵın kelispewshiliklerdi tınısh hám konstruktiv jol menen sheshiw kónlikpeleri qáliplesedi;

• ózine bolǵan isenimi artadı hám “men” koncepciyası unamlı tárepke ózgeredi;

• emocional turaqlılıq hám psixologiyalıq beyimlesiw dárejesi artadı.

Juwmaqlap aytqanda, oyın terapiyası balalardıń tek ǵana emocional basqarıwın rawajlandırıwda emes, al olardıń ulıwma jeke hám sociallıq jetilisiwinde de áhmiyetli qural bolıp xızmet etedi. Oyın terapiyası tek ǵana kewil ashar process emes, al balanıń sezimlik dúnyasın korrekciyalawdıń eń nátiyjeli quralı bolıp esaplanadı. Empatiya hám ózin-ózi basqarıw kónlikpeleri oyın dawamında tábiyǵıy túrde qáliplesedi, bul bolsa balanıń keleshekte jámiyetke tabıslı beyimlesiwine tiykar jaratadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Axmedova M. "Bolalar psixologiyasi va korreksion mashg‘ulotlar". Toshkent, 2021.
2. Landreth G. L. "Play Therapy: The Art of the Relationship". Routledge, 2012.
3. Vigotskiy L. S. "O‘yin va uning bolaning psixik rivojlanishidagi roli". (Rus tilidan tarjima).

MAKTABGACHA TA’LIMDA O‘YIN TEXNOLOGIYASINING PEDAGOGIK AHAMIYATI VA QO‘LLANISH XUSUSIYATLARI

Ergalieva Janar - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi oqitivchisi.
Jamalova Orazxan - Aziniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” yonalishi 1 kurs talabasi

Kalit so‘zlar: o‘yin texnologiyasi, didaktik o‘yin, rivojlanish, pedagogik metod, faoliyat, tafakkur, bilish jarayonlari, qiziqish, pedagogik yondashuv, psixologik rivojlanish

Tayanish sózler: oyın texnologiyası, didaktikalıq oyın, rawajlanıw, pedagogikalıq metod, iskerlik, pikirlew, biliw processleri, qızıǵıwshılıq, pedagogikalıq qatnas, psixologiyalıq rawajlanıw.

Ключевые слова: игровая технология, дидактическая игра, развитие, педагогический метод, деятельность, мышление, познавательные процессы, интерес, педагогический подход, психологическое развитие

Hozirgi zamon maktabgacha ta’lim tizimida o‘yin texnologiyasi bolalarni o‘qitish va tarbiyalashning samarali vositalaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. O‘yin bolalarning tabiiy ehtiyoji bo‘lib, u orqali ular atrof-muhitni anglaydi, bilim va ko‘nikmalarni egallaydi.

O‘yin texnologiyasining asosiy maqsadi – bolalarda yangi bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, ularni mustaqil fikrlashga va muammolarni hal etishga yo‘naltirishdan iborat. O‘yin orqali o‘qitish texnologiyasi turli o‘yin shakllarini tizimli ravishda qo‘llash asosida bolalarda muayyan vazifalarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

V.V.Nikolina o‘yin texnologiyasining quyidagi asosiy komponentlarini ajratib ko‘rsatadi:

- motivatsion komponent;
- yo‘naltiruvchi komponent;
- maqsadli komponent;
- mazmuniy-amaliy komponent;
- qadriyat-irodaviy komponent;
- baholovchi komponent.

Mazkur komponentlar o‘yin faoliyatining yaxlit tizimini tashkil etadi va uning samaradorligini ta’minlaydi.

O‘yin bolalar faoliyatining asosiy turi bo‘lib, ularning psixologik, fiziologik va pedagogik rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. A.Makarenko ta’kidlaganidek, bola hayotida o‘yinning ahamiyati kattalar hayotidagi mehnat faoliyati bilan tengdir. Bola o‘yinda qanday bo‘lsa, kelajakda faoliyatida ham ko‘p jihatdan shunday bo‘ladi. Shuningdek, A.Usova o‘yinni bolalarning mustaqil faoliyati sifatida baholab, uning atrof-muhitni o‘rganish va faol harakat qilish imkonini berishini ta’kidlaydi.

O‘yin texnologiyasi bolalarning yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etiladi. Har bir yosh bosqichida o‘yin faoliyati quyidagi harakatlarga asoslanadi: yurish, yugurish, sakrash, uloqtirish, tirmashish. Masalan, “Parvoz qilayotgan qushlar” kabi o‘yinlarda bolalar real hayotdagi harakatlarni tasavvur qilib, ularni takrorlaydi. Bu jarayon bolalarning tasavvuri va jismoniy faolligini rivojlantiradi.

O‘yin texnologiyasi orqali bolalarning fikrlash doirasi kengayadi, nutqi rivojlanadi, xotira va diqqat kuchayadi, jamoada ishlash ko‘nikmalari shakllanadi. Bundan tashqari, o‘yinlar bolalarda tezkorlik, epchillik va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

O‘yin texnologiyasiga qo‘yiladigan metodik talablarda o‘yin texnologiyasin samarali tashkil etish uchun quyidagi talablar muhim. Masalan, o‘yin maqsadini aniq belgilash, zarur jihozlarni oldindan tayyorlash, o‘yin qoidalarini tushuntirish, barcha bolalarni jalb etish, o‘yinni yosh xususiyatiga moslashtirish, o‘yin natijalarini baholash bo‘lib hisoblanadi. Shuningdek, o‘yin oddiy shakldan murakkab shaklga bosqichma-bosqich o‘tkazilishi lozim.

O‘yin texnologiyasining tuzilishi- o‘yin texnologiyasi quyidagi tarkibiy elementlardan iborat:

- o‘yinning maqsadi;
- syujeti va mazmuni;
- o‘yin harakatlari;
- rollar;
- qoidalar. Mazkur elementlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, o‘yin faoliyatining yaxlit tizimini tashkil qiladi.

O‘yin jarayonida nutq faoliyati muhim o‘rin tutadi. Bolalar o‘yin davomida o‘zaro muloqot qiladi, fikr almashadi, rollarni taqsimlaydi. Bu esa ularning nutqini, kommunikativ ko‘nikmalarini va ijtimoiy tajribasini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘yin texnologiyasi maktabgacha ta’lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. U bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi va ularni kelajakdagi faoliyatga tayyorlaydi. Shu bois o‘yin texnologiyasidan maqsadli va tizimli foydalanish pedagogik samaradorlikni oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. SH.Shodmonova. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. «Fan va texnologiya» -T:, 2008.
2. Kayumova N. Maktabgacha pedagogika. Toshkent 2013
3. Takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Toshkent 2022 yil.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMLERINDE SANLI TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIWDIN' ZIYANLI HA'M PAYDALI TA'REPLERI

Ulıkpanova.A.K-NMPI Mektepke shekemgi tálim kafedrasi oqitiwshisi
Aytbaeva.Z.P-NMPI Mektepke shekemgi tálim bag'dari 2-kurs talabasi

Tayanish tu'sinikler: Mektepke shekemgi tálim, sanli texnologiyalar, innovatsion metodlar, axbarat qa'wipsizligi, ziyanli a'qibetleri.

Ключевые слова: Цифровые технологии, дошкольное образование, Информационная безопасность

Keywords: Digital technologies, preschool education, information security.

Bu'gingi globallasiw da'wirinde ta'limnin' ba'rshe buwinlarinda sonin' menen qatar mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde de sanli texnologiyalar ken'nen paydalanilmaqta. Mektepge shekemgi jastag'i bala h'azirgi axbarat da'wirinde o'sip atirg'anlig'i sebepli olardi sanli ortaliqtan ajiratip qoyiw imkansiz. Sol sebepli pedagoglarg'a zamanagóy texnologiyalardan na'tiyjeli tu'rde paydalaniw, olardin' paydali ta'replerin ta'lim procesine sin'diriw ha'm unamsiz ta'sirlerdi minimallastiriw za'ru'r. 1.Sanli texnologiyalardan paydalaniwdin' unamli ta'repleri. Ta'lim sipatin asiriw:Interaktiv oyinlar ha'm multimediali da'stu'rler balalarda bilimlerdi o'zlestiriw processin qiziqli ha'm na'tiyjeli qiladi. (Ismoilova, 2021).

Do'retiwshilikti rawajlandırıw: grafik da'stu'rler, suniy intellektler ha'm virtual qurilmalar balanin' dunya qarasin ken'eytiredi. Kommunikativ ko'nlikpeler:Onlayn baylanis qurallari arqali balalar so'ylew iskerligin aktivlestiredi. (Karimov 2022) Individuallastirilg'an ta'lim:Sanli platformalar arqali ha'r bir balanin' qa'biletlerine sa'ykes tapsirmalar saylawi mu'mkin. 2. Unamsız tárepleri hám qáwip faktorları: Densawlıq mashqalaları: Uzaq múddetli ekran qarası kóz hám nerv sistemasına unamsız tásir kórsetedi tásir etedi.Sociallıq izolyaciya: Virtual ortalıqta kóp waqıt ótkergen bala real sociallıq qatnasıqtan shette qaladı.Málimleme qáwipsizligi: Balalar qadaǵalawsız sharayatta zıyanlı kontentke dus keliwi múmkin. Pedagog tájiriybesi: Ayırım tárbiyashılardıń sanlı texnologiyalardan paydalanıwdı kónlikpeleri jeterli emes (Rahmonova, 2023).1Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde sanlı texnologiyalardan paydalanıw, procesiniń eń áhmiyetli unamlı tárepleri tómendegiler menen túsindiriledi:

Bilimlendiriw sapasin arttırıw Sanlı texnologiyalar bilim beriw procesine interaktivlik, vizuallıq hám kórgizbelilik kirgizedi. Multimedia quralları (interaktiv taxtalar, planshetler, bilimlendiriw baǵdarlamalar) balalarda temaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttıradı, quramalı túsinikleri ápiwayılastıradı. Máselen, animaciyalıq oqiw bagdarlamaları arqalı reńler, sanlar, formaların hám seslerdi tezirek ózlestiriw baqlanǵan (Ismoilova, 2021).

Balalarda do'retiwshilikti rawajlandırıw Grafikalıq baǵdarlamalar, muzıkalıq qosımshalar, 3D modellestiriw oyınları mektepke shekem jastaǵı balalarda eleslew hám dóretiwshilik pikirlewdi xoshametleydi. Mısalı, Paint yaki Lego Digital Designer sıyaqlı qosımshalar arqalı bala óz qıyalındaǵı zatlardı jaratadı.Izertlewler (Karimov,

2022) balalardıń bunday shınıǵıwlarda qatnasıwı.keleshekte kórkem óner, injenerlik hám texnologiya tarawlarına qızıǵıwshılıǵın arttırıwın kórsetedi.

Kommunikativ ko'nlikpelerdi rawajlandiriw Onlayn baylanıs quralları hám interaktiv oyınlar balalar óz-ara birge islesiwde , pikir alısıwdı úyreniwlerine járdem beredi. Bul process arqalı olar sóylew iskerlik hám sociallıq kónlikpelerdi rawajlandıradı. Mısalı, "Digital storytelling" metodında bala óz gúrriińin súwret, audio hám tekstura arqalı kórsetip, sóylew hám bayanlaw qábiletin bekkemleydi (Frontiers in Psychology, 2025).

Individuallastirilg'an ta'lim imkaniyatı Sanlı platformalar (mısalı, Khan Kids, ABCmouse) hár bir balanıń bilim dárejesi hám qızıǵıwshılıǵına muwapıq oqıw materialların usınadı. Sol arqalı pedagoglar hár bir bala ushın jeke tálim baǵdarın qáliplestire aladı. Bul usıl menen tómenirek rawajlanǵan bala da, joqarı potenciallı bala da óz imkaniyatlarına qaray bilim alıwı múmkin.

Maslasiwshan'liq ha'm motivaciya Sanlı oyınlar (gamifikaciya) arqalı bilimlendiriw procesin qızıqlı etiw múmkin. Máselen, ball toplaw, juldızsha alıw sıyaqlı elementler balada Motivaciya kúsheytedi. Izertlewler (Tandfonline, 2025) sonı kórsetedi, sanlı oyın tiykarındaǵı shınıǵıwlar dástúriy metodlarǵa qaraǵanda balalardıń aktiv qatnasıwı 30-40% ke asıradı.

Kognitiv rawajlanıwdi qollap-quwatlaw Sanlı texnologiyalar járdeminde balanıń yadı, dıqqatı, logikalıq pikirlewi sıyaqlı kognitivlik processleri aktivlesedi. Máselen, "memory game" túrindegi qosımshalar arqalı bala yadlap qalıw hám salıstırıwdı mashq qıladı. JDSSh (2020) magliwmatlarına qaraganda,qısqa múddetli hám maqsetli ekran waqtı balalardıń kognitiv rawajlanıwına unamlı tásirin kórsetedi.

Paydalanilg'an a'debiyatlar :

1. Ismoilova N. (2021). Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalarning qo‘llanilishi. Toshkent: TDPU nashriyoti.

2. Karimov A. (2022). Raqamli ta’lim metodlari va ularning samaradorligi. O‘zbekiston pedagogika jurnali, №4, 45–52.

3.Stephonson. M (Ed.) Raqamli texnologiya va erta bolalik ta'limi New York :Routledge, 2018.

4.Rahmonova D. (2023). Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli muhitni yaratish tajribalari. Samarqand davlat universiteti ilmiy to‘plami, №7, 112–118.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALAR SÓYLEWIN RAWAJLANDIRIWDA OYIN TEXNOLOGIYASINAN PAYDALANIW ÁHMIYETI

Abdullaeva Kirmizi Jumatayevna-Innovaciyalıq texnologiyalar universiteti 1-basqısh studenti

Annotaciya: Usı teziste mektepke shekemgi jastaǵı balalarda sóylewin rawajlanıwınıń áhmiyetli faktorı sıpatında oyın xızmetiniń pedagogikalıq áhmiyeti, oyın texnologiyalarınıń teoriyalıq hám ámeliy tárepleri hám de olardı bilimlendiriw

procesinde nátiyjeli qollanıw mashqalaları kórsetilgen. Sonday-aq, zamanagóy pedagogikalıq qatnaslar tiykarında balalar sóylewin rawajlandırıwdıń innovaciyalıq usılları tallanadı.

Tayanish sózler: sóylewdiń rawajlanıwı, oyın iskerligi, pedagogikalıq texnologiya, mektepke shekemgi bilimlendiriw, didaktikalıq oyınlar, kommunikativ kompetenciya, interaktiv metodlar.

Mektepke shekemgi jas dáwiri insan ómirinde eń áhmiyetli hám juwapkerli basqıshlardan biri bolıp, áyne usı dáwirde balanıń sóylew, aqlıy, sociallıq hám emocional rawajlanıwınıń tiykarları qáliplesedi[1]. Sóylew bolsa balanıń qorshaǵan ortalıq penen óz ara baylanısqa kirisiwi, bilimlerdi ózlestiriwi hám de pikirlewdiń rawajlanıwında tiykarǵı qural esaplanadı. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında balalar sóylewin rawajlandırıw máselesi tiykarǵı pedagogikalıq baǵdarlardan biri sıpatında qaraladı.

Zamanagóy pedagogika hám psixologiya pánlerinde sóylewdiń rawajlanıwı bala shaxsınıń hár tárepleme jetilisiwinde sheshiwshi faktor sıpatında qabıl etiledi. Salıstırmalı analizler sonı kórsetedi, sóylewdiń jeterli dárejede rawajlanbaǵanlıǵı balanıń pikirlew iskerligi, sociallıq beyimlesiwi hám de keyingi bilimlendiriw basqıshlarında tabısına unamsız tásir kórsetiwi múmkin. Sonıń ushın sóylewdi rawajlandırıw procesin nátiyjeli shólkemlestiriw ushın innovaciyalıq hám bala iskerligine sáykes pedagogikalıq qatnaslardı qollanıw zárúrligi júzege keldi[2].

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar ushın eń tábiyiy hám jetekshi iskerlik túri bul - oyın. Oyın procesinde bala erkin háreket etedi, óz pikirin bildiredi, qatarları menen qarım-qatnasqa kirisedi hám túrli sociallıq rollerdi atqaradı. Áyne usı process sóylew aktivligin asırıw, sózlik baylıǵın keńeytiw hám de baylanıslı sóylewdi rawajlandırıw ushın qolay pedagogikalıq sharayat jaratadı. Usı kózqarastan, oyın iskerliginen sóylewdi rawajlandırıw quralı sıpatında paydalanıw ayrıqsha ilimiy-ámeliy áhmiyetke iye.

Búgingi kúnde mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında oyın iskerliginen paydalanıwǵa úlken itibar qaratılıp atırǵan bolsa da, onı texnologiyalıq qatnas tiykarında, yaǵnıy anıq maqset, metod hám qurallar sisteması arqalı shólkemlestiriw máselesi jeterli dárejede úyrenilmegen. Ámeliyatta oyınlar kóbinese tek ǵana kewil ashar qural sıpatında qollanılıp, olardıń sóylewdi rawajlandırıwdaǵı imkaniyatları tolıq iske qosılmay atır. Bul bolsa usi mashqalanıń pedagogikalıq jaqtan áhmiyetliligin jáne de asıradı.

Sonday-aq, zamanagóy bilimlendiriw procesinde interaktiv metodlar, málimleme-kommunikaciya texnologiyaları hám innovaciyalıq qatnaslardı oyın iskerligi menen úylestiriw arqalı balalar sóylewin rawajlandırıw nátiyjeliligin arttırıw imkaniyatları bar. Biraq bul baǵdarda ilimiy tiykarlanǵan metodikalıq usınıslar jeterli dárejede islep shıǵılmaǵan.

Joqarıdaǵılardan kelip shıǵıp, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda sóylewdi rawajlandırıwda oyın iskerliginen paydalanıw texnologiyaların pedagogikalıq mashqala sıpatında úyreniw, onıń teoriyalıq tiykarların talqılaw hám ámeliy jaqtan jetilistiriw áhmietli ilimiy wazıypa esaplanadı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda sóylewdiń rawajlanıwı quramalı psixologiyalıq-pedagogikalıq process bolıp, ol balanı'ń uluwma rawajlanıwı menen úzliksiz baylanıslı halda ótedi. Sóylew tek ǵana baylanıs quralı emes, al pikirlew, ańlaw hám sociallıq tájiriybeni ózlestiriwdiń tiykarǵı mexanizmi sıpatında kórinedi. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında balalar sóylewin rawajlandırıw nátiyjeli metod hám texnologiyalar tiykarında shólkemlestiriliwi úlken áhmiyetke iye.

Mektepke shekemgi jasta oyın iskerligi jetekshi iskerlik túri esaplanadı. Psixologiyalıq-pedagogikalıq izertlewler sonı kórsetedi, áyne oyın procesinde bala erkin sóylew ortalıǵına kiredi, óz pikirin erkin bildiredi hám sociallıq qarım-qatnas kónlikpelerin iyeleydi. Oyın dawamında balalar óz ara sáwbetke kirisip, soraw-juwap etedi, rollerdi bólistiredi hám waqıyalardı súwretlew arqalı baylanıslı sóylewdi rawajlandıradı. Bul bolsa sóylewdiń fonetikalıq, leksikalıq hám grammatikalıq táreplerıniń kompleksli rawajlanıwına xızmet etedi [3].

Oyın iskerliginen sóylewdi rawajlandırıwda nátiyjeli paydalanıw ushın onı pedagogikalıq texnologiya sıpatında shólkemlestiriw áhmiyetli. Pedagogikalıq texnologiya óz ishine maqset, mazmun, metod, qural hám nátiyjeni qamtıp algan bir pútin sistemanı anlatadı. Usı kózqarastan, oyın texnologiyaları da aldınnan rejelestirilgen, maqsetke baǵdarlanǵan hám nátiyjege xızmet etetuǵın process sıpatında qaralıwı kerek. Ámeliyatta qollanılatuǵın oyın texnologiyaları hár qıylı bolıp, olar arasında didaktikalıq, rolli, dóretiwshilik hám háreketli oyınlar ayrıqsha orındı iyeleydi.

Didaktikalıq oyınlar balalarda sóz baylıǵın arttırıw, predmet hám hádiyselerdi ataw, gáp dúziw kónlikpelerin qáliplestiriwge xızmet etedi. Rollı oyınlar bolsa dialoglıq sóylewdi rawajlandırıw, qatnasıq mádeniyatın qáliplestiriw hám de sociallıq rollerdi ańlaw imkaniyatın beredi. Dóretiwshilik oyınlar arqalı balalar óz betinshe gúrriń dúziw, waqiyalardı izbe-iz bayanlaw sıyaqlı sóylew iskerliklerin iyeleydi. Háreketli oyınlar bolsa sóylew hám háreket birligin támiyinlep, sóylew aktivligin asıradı [4].

Sonıń menen birge, oyın texnologiyalarınan paydalanıwda bir qatar pedagogikalıq mashqalalar bar. Sonıń ishinde, oyınlardı maqsetli hám sistemalı shólkemlestiriwdiń jeterli dárejede jolǵa qoyılmaǵanlıǵı, tárbiyashılardıń zamanagóy oyın texnologiyaları boyınsha metodikalıq tayarlıǵınıń tómenligi jáne oyın iskerliginiń sóylewdi rawajlandırıw menen jeterli dárejede integraciyalanbaǵanlıǵı baqlanadı. Kóbinese oyınlar tek waqıt ótkeriw yamasa balalardı bánt etiw quralı sıpatında qollanılıp, olardıń didaktikalıq hám rawajlandırıwshı imkaniyatları tolıq iske qosılmay atır.

Zamanagóy pedagogikalıq qatnaslar oyın iskerligin interaktiv metodlar hám innovaciyalıq texnologiyalar menen úylestiriwdi talap etedi. Atap aytqanda, multimedia quralları, málimleme-kommunikaciya texnologiyaları tiykarında shólkemlestirilgen oyınlar balalardıń sóylew belsendiligin jáne de arttıradı, olardı belsendi qatnasıwǵa iytermeleydi hám bilimlendiriw nátiyjeliligin kúsheytedi. Bunday qatnaslar balalarda kommunikativ kompetenciyanı qáliplestiriw, erkin pikirlew hám óz betinshe sóylew kónlikpelerin rawajlandırıwda áhmiyetli faktor esaplanadı.

Demek, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda sóylewdiń rawajlanıwında oyın iskerliginen paydalanıw texnologiyaların jetilistiriw, olardı ilimiy tiykarda islep shıǵıw hám ámeliyatqa keńnen engiziw búgingi kúnniń áhmiyetli pedagogikalıq mashqalalarınan biri esaplanadı.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda sóylewdiń rawajlanıwı olardıń shaxs sıpatında qáliplesiwinde, sociallıq ortalıqqa beyimlesiwinde hám keyingi bilimlendiriw basqıshlarında tabısqa erisiwinde áhmiyetli faktor esaplanadı. Sóylewdiń rawajlanıwı balanıń pikirlewi, sóylesiw mádeniyatı hám de biliw iskerligi menen úzliksiz baylanıslı bolıp, oni nátiyjeli rawajlandırıw pedagogikalıq procestiń ústin baǵdarlarınan biri esaplanadı.

Oyın iskerligi mektepke shekemgi jastaǵı balalar ushın eń tábiyiy hám nátiyjeli bilim beriw quralı sıpatında sóylewdiń rawajlanıwında ayrıqsha áhmiyetke iye. Ásirese, didaktikalıq, rolli hám dóretiwshilik oyınlar arqalı balalardıń sóz baylıǵı keńeyedi, baylanıslı sóylewi qáliplesedi hám erkin pikirlew hám sóylesiw kónlikpeleri rawajlanadı. Sol sebepli oyın iskerliginen paydalanıw texnologiyaların pedagogikalıq proceske maqsetli hám sistemalı túrde engiziw zárúr.

Oyın texnologiyalarınan paydalanıw jeterli dárejede nátiyjeli shólkemlestirilmey atırǵanlıǵı, olardıń sóylewdi rawajlandırıw menen integraciyası tómen ekenligi hám de tárbiyashılardıń metodikalıq tayarlıǵı menen baylanıslı mashqalalardıń bar ekenligi anıqlanadı. Bul bolsa usı baǵdarda ilimiy tiykarlanǵan metodikalıq usınıslar islep shıǵıw hám pedagogikalıq jumıstı jetilistiriwdi talap etedi.

Sonday-aq, zamanagóy pedagogikalıq qatnaslar tiykarında oyın iskerligin interaktiv metodlar hám innovaciyalıq texnologiyalar menen úylestiriw balalar sóylewin rawajlandırıw nátiyjeliligin arttırıwǵa xızmet etedi. Nátiyjede balalarda kommunikativ kompetenciya, óz betinshe pikirlew hám sóylew aktivligi dárejesi sezilerli dárejede artadı.

Paydalanilǵan ádebiyatlar

1. Бабаева Д.Р. Nutq o‘stirish metodikasi. – Toshkent: TDPU, 2016. – 120 b
2. Vygotskiy L.S. *Myshlenie i rech* (Tafakkur va nutq). – Moskva: Pedagogika, 1982.
3. Мирзаева Н.А. Maktabgacha ta’limda nutq rivojlantirish texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 136 b.
4. Тўхтаева Х.Т. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017. – 256 b.
5. Elkonin D.B. *Psixologiya igry*. – Moskva: Pedagogika, 1978

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMLERINDE BAYRAM ERTELIKLERIN SHÓLKEMLESTIRIWDIŃ BALA ÓMIRINDEGI ÁHMIYETI

Uspanova Gulnaz - Nokis qalasi 11-sanli Uliwma turdegi mâmleketlik mektepke shekemgi bilimlendiriw sholkemi tãrbiyashisi,

Bagibaeva Akmaral Muxtarovna - Ájiniyaz atındaǵı NMPI 2-kurs talabası.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde bayram ertelikleri bala ómiriniń eń áhmietli hám quramlı bólegine aylanǵan bolıp, saltanatlılıq, quwanısh hám shadlıq jaǵdayın júzege keltiredi, balalardıń kórkem estetikalıq talǵamın tárbiyalaydı. Mektepke shekemgi jastaǵı balanıń hár tárepleme rawajlanıwında muzıkalıq bayramlardıń ornı oǵada úlken. Solay eken, bayram ertelikleri bala tárbiyasında

turmıslıq mashqalalardı saplastırıw, ádep-ikramlılıqqa tárbiyalaw, ruwxıy pazıyletlerdi qáliplestiriw, balalarda belsendi aqılıy iskerlikke umtılıw zárúrlikti oyatıwdı názerde tutadı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerindegi ertelikler hám bayramlar elimizdiń áhmiyetli waqıyalarına baylanıslı tárizde shólkemlestiriledi. Balalarımız hár qıylı bayramlarǵa baǵıshlanǵan erteliklerde mámleketimizdiń áhmietli sáneleri hám bayramları menen tanısıp, tásirler aladı. Bunday erteliklerde muzıka úlken áhmietke iye. Sebebi, azanǵı waqıtları balalar qosıq aytadı, ayaq oyın oynaydı. Bayram ertelikleri ushın arnawlı scenariyler jazıladı. Scenariylerdiń teması bayram ruwxına jaqın bolıwı, hár qıylı qosıqlar, namalardan ibarat bolıwı kerek. Demek, bayram erteliklerindegi scenariy hár qıylı bolıwı kerek. Tańlanatuǵın scenariydin mazmuni bayram mazmuni menen tıgız baylanıslı boliwi kerek. Bayramlardan tısqarı mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde xoshlasıw kesheleri de shólkemlestiriledi. Onda tiykarınan, tayarlaw toparlarınıń tárbiyalanıwshıları qatnasıp, olar mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi menen xoshlasıp mektepke jollama aladı. Bayram erteliklerinıń scenariyi muzıkalı fon astında kórsetiledi. Sonıń ushın muzika basshısı hám tárbiyashı hár bir hádiyse hám procesler ushın sáykes keletuǵın muzika úlgilerin tańlawı júdá áhmiyetli esaplanadı.

Bunnan tısqarı keshe ótkeriletuǵın zallardı da bayram keypiyatına say úskenelew zárúr. Muzika sabaqlarında hám tárbiyashi tárepinen úyrenilgen qosıq, ayaq oyın, oyın hám áhmiyetli sáneler ótkeriletuǵın azanǵı kúnlerde atqarıladı. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde tiykarınan sánelerge baǵıshlanǵan erteliklerge rejeli túrde tayarlıq kórilip barıladı: Jańa jıl, Xalıqaralıq hayal-qızlar kúni hám tayarlaw toparı tárbiyalanıwshıların mektepke shıǵarıp salıw bayram ertelikleri. Bul bayram erteliklerin balalar asıǵıslıq penen kútedi.

Bayram kúni balalar ushin eń quwanishli minutlarga aylanıwı kóbirek azanǵi ssenariyadagi qosıq, muzika, ayaq oyin, oyın hám muzika procesleri ssenariydin puqta tayarlanıwına baylanıslı. Bul scenariy mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemindegi barlıq topar balalarınıń bir jámáát bolıp birlesiwine úlken járdem beredi. Ertelikte ata-analar da qatnasıwı sebepli balalar olardıń aldında óz shıǵıwların joqarı dárejede atqarıwǵa umtıladı. Ulıwma etip aytqanda, muzıka tárbiyasınıń mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi tárbiyashıları menen birgelikte bayramnan bayramǵa shekem alıp barılǵan ulıwma jumısınıń juwmaǵı hám esabatı sıpatında úlken áhmietke ie. Muzika sabaqları hám tárbiyashı tárepinen úyretilgen hám úyrenilgen qosıq, ayaq oyın, oyın hám belgili sánelerge ótkeriletuǵın azanǵi dem alıwlarda atqarıladı.

Mektepke shekemgi jasta sezimtallıqtıń rawajlanıwı tiykarınan sezimlik bahalawǵa tiykarlanǵan balalarda muzıkaǵa unamlı múnásibettiń payda bolıwına alıp keledi. Oylaw hám qıyal procesleri járdeminde júzege keletuǵın sezim-bahalaw qatnasıǵı áste-aqırın jetilisip baradı, bul bolsa balanıń muzıkalıq-estetikalıq sanasınıń qáliplesiwiniń kórinisinde kórinedi. Muzika kórkem óneriniń joqarı kórkem shıǵarmaların ańlawda intonaciya tájiriybesin toplaw hám sezim tásirsheńligin rawajlandırıw balalar muzika mádeniyatın qáliplestiriwdiń zárúr shárti esaplanadı. Tájiriybelerdiń bul bahalı nátiyjesi, óz gezeginde, balalarda muzıkaǵa unamlı sezimlik hám bahalaw múnásibetin qáliplestiriw ushın tiykar bolıp esaplanadı.

Balanıń sezimlerin, qızıǵıwshılıqların, oy-pikirin, kóz aldına keltiriwin, talǵamın rawajlandırıp, biz onıń muzıkalıq-estetikalıq sanasın hám ulıwma muzıkalıq mádeniyatınıń tiykarların qáliplestiremiz. Muzikalıq mádeniyattı keyingi iyelew ushin mektepke shekemgi jas dáwiri júdá áhmiyetli. Áyne balalıqta gózzallıq normaları qáliplesedi, bul balalardıń muzıkalıq hám uliwma rawajlanıwı kóp tárepleme baylanıslı.

Respublikamız ilimpazları tárepinen mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde bayram azanǵıların shólkemlestiriw boyinsha bir qatar jumislar ámelge asırılgan: Soniń ishinde, B.Boltayev hám J.A. Xodjaevlar tárepinen "Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde muzika tárbiyası" atlı sabaqlıǵında **mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde muzika tárbiyası sabaqları, bayram ilajların rejelestiriw keń talqılanǵan.**

Bala hár qıylı dáwir hám usıldaǵı jáhán muzıka klassikası dúrdanaların hám de xalıq muzıkasın seziw tájiriybesin qansha erte jıynaw imkaniyatına iye bolsa, onıń sezimleri qansha bay bolsa, onıń rawajlanıwı sonsha tabıslı boladı. Balanıń estetikalıq sanasın muzika járdeminde bayıtıp barılsa, bul oniń ruwxiy jetilisiwin aktivlestiredi. tap sonday muzika tálimi teoriyası hám metodologiyasında hám qosıq jazıw, muzika-ritmikalıq dóretiwshilik, balalar saz ásbaplarında muzika shertiw formasın algan dóretiwshilik xizmette parıqlanadi. Balalardıń muzika iskerligi muzikanı seziw sıyaqlı muzika iskerliginiń barlıq basqa túrlerinde kórinetuǵın muzika hám oqiw iskerligi menen belgilenedi. Hár qanday iskerlikte belgili háreketlerdiń rawajlanıwına tiykarlanıp, bala aqılıy jaqtan rawajlanadı, yaǵnıy, onıń oy-pikiri, kóz aldına keltiriwi, seziwi, yadı hám basqalar rawajlanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.“Ilk qadam” maktabgacha ta’lim tashkilotining Davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018. – 19 b.

2. Maktabgacha ta’lim Konsepsiyasi. –T., 2019.

3. O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. T., 2018 y.

4. B.Boltayev va J.A. Xodjayevlar tomonidan “Maktabgacaha ta’lim tashkilotlarida musiqa tarbiyasi”. T.:2015.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDA DÓRETIWSHILIK HÁM FANTAZIYANI RAWAJLANDIRIWDA SÚWRETLEW ISKERLIGINIŃ TÚRLI FORMALARINAN PAYDALANIW ÁHMIYETI

Mirzabekova Dilfuza Sultanbekovna -University of innovation technologies 1-basqısh studenti

Annotaciya: Usı tezis mektepke shekemgi jastaǵı balalarda dóretiwshilik hám fantaziyanı rawajlandırıwda súwretlew iskerliginiń túrli formalarınan paydalanıw texnologiyasın úyreniwge arnalǵan. Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda dóretiwshilik hám fantaziyanı rawajlandırıwdıń psixologiyalıq-pedagogikalıq tiykarların, súwretlew iskerligi formaların, texnologiyalıq qatnas hám shınıǵıwlardı shólkemlestiriw imkaniyatların ashıp beredi.

Kalit sózler: dóretiwshilik, fantaziya, súwretlew iskerligi, texnologiya, mektepke shekemgi bilimlendiriw.

Аннотация: Диссертация посвящена исследованию технологии использования различных форм изобразительной деятельности в развитии творческих способностей и фантазии у детей дошкольного возраста. Исследование раскрывает психолого-педагогические основы развития творчества и фантазии, формы изобразительной деятельности, технологический подход и возможности организации занятий.

Ключевые слова: творчество, фантазия, изобразительная деятельность, технология, дошкольное образование

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda dóretiwshilik hám fantaziyanı rawajlandırıw zamanagóy bilimlendiriw sistemasınıń tiykarǵı baǵdarlarınan biri bolıp esaplanadı. Búgingi globallasıw sharayatında hár bir balanıń dóretiwshilik potencialın erte jastan rawajlandırıw, onı erkin pikirleytuǵın, intaker hám kreativ shaxs sıpatında qáliplestiriw úlken áhmiyetke iye bolmaqta. Dóretiwshilik - bul jańa ideyalar jaratıw, mashqalalardı ádettegidey emes sheshiw hám óz pikirin erkin bildiriw qábileti bolıp, mektepke shekemgi jas dáwirinde onıń tiykarları qáliplesedi[1].

Ózbekstan Respublikasında mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıwǵa ayrıqsha itibar qaratılıp, bul baǵdarda bir qatar áhmiyetli normativlik-huqıqıy húJjetler qabıl etilgen. Atap aytqanda, "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiya haqqında"ǵı Nızam mektepke shekemgi bilimlendiriwdiń tiykarǵı principleri, maqset hám wazıypaların belgilep berip, balalardıń hár tárepleme, sonıń ishinde, dóretiwshilik rawajlanıwın támiyinlewdi tiykarǵı wazıypa sıpatında kórsetedi. Bul nızamda balalardıń qızıǵıwshılıqları, qábileti hám talapların esapqa alǵan halda tálim-tárbiya procesin shólkemlestiriw zárúrligi atap ótilgen[2].

Bunnan tısqarı, "Ilk qadam" mámleketlik oqıw baǵdarlaması mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń rawajlanıw tarawların anıq belgilep, onda súwretlew jumısı arqalı estetikalıq talǵam, dóretiwshilik hám fantaziyanı rawajlandırıwǵa ayrıqsha itibar qaratılǵan. Bul baǵdarlamada balalardıń kózqarasın keńeytiw, reń hám formalar arqalı óz pikirin bildiriw kónlikpelerin qáliplestiriw tiykarǵı wazıypalardan biri sıpatında kórsetip ótilgen[3].

Súwretlew iskerligi (súwret salıw, boyaw, applikaciya, ılaydan jumis islew hám qurıw-soǵıw) mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında balalardıń dóretiwshilik qábiletlerin qáliplestiriw hám rawajlandırıwǵa xizmet etedi. Bul proceste bala óz qıyalın erkin kórsetedi, reń hám formalar arqalı óz pikir hám sezimlerin bildiredi. Súwretlew iskerligi balalarda dóretiwshilik qábiletlerdi qáliplestiriwdiń eń nátiyjeli qurallarınan biri esaplanadı. Applikaciya, súwret salıw, ılay jumısı hám qurıw-jasaw sıyaqlı formalar balalardıń vizual oylawın rawajlandıradı, motorikanı bekkemleydi hám fantaziyanı keńeytedi[4]. Sonıń menen birge, súwretlew iskerligi arqalı balalar óz sezimlerin bildiriw, estetikalıq talǵam hám reń túsinigin rawajlandırıw imkaniyatına iye boladı.

Ózbek ilimpazlarınıń izertlewlerinde súwretlew iskerligi balalardıń dóretiwshilik pikirlewdi rawajlandırıwda tiykarǵı qural ekenligi kórsetip ótilgen. Máselen, T.Sharipova dóretiwshilikti qáliplestiriwde súwretlew iskerliginiń roli balalarda jańa

ideyalardı islep shiǵiw hám mashqalalardı sheshiw qábiletin asırıw menen baylanıslı ekenligin atap ótedi [5]. Sh.Mamatqulov bolsa fantaziyanı rawajlandırıwda sızıw hám boyaw shınıǵıwlarınıń mektepke shekemgi jastaǵı balalar psixologiyasına unamlı tásir kórsetetuǵınlıǵın dálillegen [6].

Búgingi kúnde pedagogikalıq proceste súwretlew iskerliginiń túrli formaların sistemalı hám texnologiyalıq tiykarda qollanıw zárúrligi bar. Bul bolsa tek ǵana balalardıń dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwǵa emes, al olardıń individual ózgeshelikleri, qızıǵıwshılıqları hám sociallıq kónlikpelerin esapqa alǵan halda shınıǵıwlardı nátiyjeli shólkemlestiriwge imkan beredi [7].

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda dóretiwshilik hám fantaziyanı rawajlandırıw procesinde súwretlew iskerliginiń túrli formalarınan paydalanıw pedagogikalıq ámeliyattıń tiykarǵı qurallarınan biri esaplanadı. Dóretiwshilik balalarda jańa ideyalardı jaratıw, mashqalalardı sheshiw hám jeke pikirin bildiriw qábileti sıpatında qaralsa, fantaziya bolsa kózqaras dúnyasın keńeytiw hám qıyalıy pikirlewdi qáliplestiriw menen baylanıslı.

Súwretlew iskerligi formaları - applikaciya, súwret salıw, ılay jumısı hám qurıw-jasaw balalardıń dóretiwshiligi hám fantaziyasınıń rawajlanıwında hár biriniń ózine tán pedagogikalıq áhmiyeti bar. Sızıw balalardıń vizual oylawı hám motorikasın rawajlandıradı, kózqarasın keńeytedi, reń hám forma túsinigin bekkemleydi. Boyaw procesi reń túsinigi, estetikalıq talǵam hám súwretlewdiń rawajlanıwına xizmet etedi. Applikaciya jaratıw kombinaciyalıq pikirlew, dóretiwshilik qábileti hám mashqalalardı sheshiw qábiletin arttıradı. Ilay jumısı hám plastilin balalardıń motorikasın, kóz aldına keltiriw hám dóretiwshilik pikirlewdi kompleksli túrde qáliplestiredi[8].

Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń rawajlanıwında applikaciya áhmiyetli pedagogikalıq qurallardan biri esaplanadı. Atap aytqanda, applikaciya - qaǵaz, gezleme hám basqa da materiallardı qırqıp-jelimlew arqalı obraz jaratıwǵa tiykarlanǵan jumıs túri bolıp, balalardıń hár tárepleme rawajlanıwına xızmet etedi. Bul iskerlik tek ǵana estetikalıq tárbiya quralı emes, al balalarda áhmiyetli kompetenciyalardı qáliplestiriwshi nátiyjeli pedagogikalıq texnologiya sıpatında da tán alınadı. Applikaciya balalarda dóretiwshilik hám kreativ kompetenciyanı rawajlandıradı. Bala túrli reń hám formalardan paydalanıp, óz oylawına tiykarlangan kompoziciyalar jaratadı. Bul proceste ol jańa ideyalardı alǵa qoyadı, bar obrazlardı qayta isleydi hám erkin qararlar qabıl etedi. Usı tárepten applikaciya balalarda fantaziya hám dóretiwshilik pikirlewdi rawajlandırıwdıń áhmiyetli quralı esaplanadı.

Pedagogikalıq proceste súwretlew iskerligi formaların sistemalı hám texnologiyalıq tiykarda qollanıw balalardıń dóretiwshilik rawajlanıwın sezilerli dárejede arttıradı. Shınıǵıwlardı shólkemlestiriwde basqıshpa-basqısh qatnas áhmiyetli: dáslep forma, reń hám material menen islewdi úyretiw, keyin ala balalardıń oy-pikirine sáykes dóretiwshilik tapsırmalar beriw arqalı fantaziya rawajlandırıladı. Usı tárizde balalar ózleriniń dóretiwshilik qábiletlerin kórsetedi, jańa pikirler islep shıǵadı hám olardı ámelde kórsetedi.

Zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardı engiziw súwretlew jumısınıń nátiyjeliligin arttıradı. Interaktiv vizual qurallar, sanlı súwret salıw baǵdarlamaları hám kollaj materialları balalarda dóretiwshilik qábiletin kúsheytedi, fantaziyanı

rawajlandıradı. Sonıń menen birge, individual qatnas arqalı pedagoglar balalardıń qábileti hám qızıǵıwshılıqların esapqa alıp, shınıǵıwlardı nátiyjeli shólkemlestiredi. Ilimiy izertlewler sonı kórsetedi, texnologiyalıq tiykarda shólkemlestirilgen súwretlew iskerligi shınıǵıwlarında balalardıń fantaziya hám dóretiwshilik dárejesi sezilerli dárejede artadı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda súwretlew iskerliginiń túrli formalarınan paydalanıw texnologiyası ata-ana hám pedagog birge islesiwin kúsheytedi. Ata-analar úy sharayatında balalardı súwret salıw, boyaw, applikaciya hám ılaydan model soǵiwga tartsa, bul process balalardıń sociallıq kónlikpelerin rawajlandıradı. Pedagoglar hám ata-analar tárepinen jaratılgan sistemalı jantasıw balalardıń dóretiwshilik rawajlanıwın nátiyjeli qollap-quwatlaydı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda dóretiwshilik hám fantaziyanı rawajlandırıwda súwretlew iskerliginiń túrli formalarınan paydalanıw texnologiyası ilimiy tiykarlanǵan, pedagogikalıq ámeliyatqa sáykes hám nátiyjeli qural esaplanadı. Bul texnologiya balalardıń dóretiwshilik qábiletlerin kompleksli túrde rawajlandırıw, fantaziyanı qáliplestiriw hám jeke kórsetiw imkaniyatların keńeytiw imkaniyatın beredi. Sonıń menen birge, zamanagóy texnologiyalar hám innovaciyalıq qurallardan paydalanıw pedagogikalıq processti jáne de nátiyjeli etedi, balalardıń individual qábileti hám qızıǵıwshılıqların esapqa alǵan halda shınıǵıwlardı shólkemlestiriw imkaniyatın beredi.

Juwmaq sıpatında aytıw múmkin, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda dóretiwshilik hám fantaziyanı rawajlandırıwda súwretlew iskerligi túrlerinen paydalanıw texnologiyası tek ǵana ilimiy tiykarlanǵan emes, al pedagogikalıq ámeliyatta keń qollanılıwı múmkin bolǵan nátiyjeli qural ekenligi dálillendi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemelerinde dóretiwshilik rawajlanıwdı qollap-quwatlaw hám balalar fantaziyasın qáliplestiriwge ayrıqsha itibar qaratıw kerek**.**

Paydalanilǵan ádebiyatlar.

1. Sharipova T.S. Bolalarning ijodiy rivojlanishi va tasviriy faoliyat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 15-b.
2. O‘zbekiston Respublikasi. **“**Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.
4. Sharipova T.S. Bolalarning ijodiy rivojlanishi va tasviriy faoliyat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 120 b.
5. Mamatqulov Sh. Fantaziya va ijodkorlikni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019. – 98 b.
6. Sharipova T.S. Bolalarning ijodiy rivojlanishi va tasviriy faoliyat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 120 b.
7. Mamatqulov Sh. Fantaziya va ijodkorlikni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019. – 98 b

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAĠI BALALARDA ÁDEP-IKRAMLILIQ TARBIYASIN QÁLIPLESTIRIWDE XALIQ AWIZEKI DÓRETIWSHILIGINEN PAYDALANIWDIŃ ÁHMIYETI

Uzakbayeva Jadra Azamatovna-University of innovation technologies 1-basqısh studenti

Annotaciya: Bul teziste mektepke shekemgi jastaģı balalardı ádep-ikramlılıq jaqtan tárbiyalaw procesinde xalıq awızeki dóretiwshiliginiń pedagogikalıq áhmiyeti kórsetilgen. Ertek, naqıl, jumbaq hám ráwiyatlar arqalı balalarda unamlı ádep-ikramlılıq pazıyletlerdi qáliplestiriwdiń nátiyjeli usılları ilimiy tiykarda tallanģan.

Tayanish sózler: ádep-ikramlılıq tárbiya, xalıq awızeki dóretiwshiligi, mektepke shekemgi bilimlendiriw, ertek, naqıl-maqal, balalar rawajlanıwı, mánawiyat.

Аннотация: В данной работе рассматривается значение устного народного творчества в нравственном воспитании детей дошкольного возраста. Анализируются педагогические возможности сказок, пословиц и других жанров фольклора.

Ключевые слова: нравственное воспитание, устное народное творчество, дошкольное образование, сказка, пословица.

Annotation: This thesis explores the importance of folk oral creativity in the moral education of preschool children. The pedagogical potential of fairy tales, proverbs, and folklore genres is analyzed.

Keywords: moral education, folklore, preschool education, fairy tales, proverbs.

Mektepke shekemgi jas dáwiri insan ómirindegi eń áhmiyetli hám juwapkershilikli basqıshlardan biri esaplanadı. Áyne usi dáwirde balanıń shaxs sipatında qáliplesiwi, oniń dúnya qarası, minez-qulqı hám ádep-ikramlılıq qádiriyatları tiykar salınadı. Psixolog hám pedagog ilimpazlardıń aytıwınsha, 3-7 jas aralıģı balalarda sociallıq normalar hám ádep-ikramlıq túsiniklerdi ózlestiriwdiń eń aktiv dáwiri bolıp, bul dáwirde berilgen tárbiya keyingi ómir basqıshlarında áhmiyetke iye boladı.

Házirgi globallasıw hám informaciyalasıw processleri kúsheyip baratırģan sharayatta jas áwladtı hár tárepleme bárkamal, ruwxıy jetik, ádep-ikramlı insanlar etip tárbiyalaw áhmiyetli wazıypalardan biri bolıp esaplanadı. Jámiyettiń rawajlanıwı, sociallıq turaqlılıq hám milliy qádiriyatlardıń saqlanıwı tikkeley jas áwladtıń ádep-ikramlılıq jetikligine baylanıslı. Sol sebepli Ózbekstan Respublikasının mektepke shekemgi bilimlendiriw tarawına tiyisli normativ-huqiqiy húJjetlerinde de balalardı hár tárepleme rawajlandırıw, ásirese, olardıń ruwxiy-ádep-ikramlılıq tárbiyasına ayrıqsha itibar qaratılgan [6].

Ádep-ikramlılıq tárbiya - bul shaxsta jámiyet tárepinen qabıl etilgen minez-qulıq normaları, qádiriyatlar hám sociallıq qatnasıqlardı qáliplestiriwge qaratılgan quramalı pedagogikalıq process bolıp, ol balada jaqsılıq hám jamanlıqtı ajırata biliw, hadallıq, ádillik, miyrim-shápáát, húrmet sıyaqlı pazıyletlerdi rawajlandırıwdı názerde tutadı. Mektepke shekemgi jastaģı balalarda ádep-ikramlıq sıpatlar kóbirek seziwsheńlik, eliklew hám obrazlı pikirlew arqalı qáliplesedi. Sol sebepli bul proceste kórkemlew

qurallarınan, ásirese xalıq awızeki dóretiwshiliginen paydalanıw úlken nátiyje beredi [3].

Xalıq awızeki dóretiwshiligi - bul xalıqtıń ásirler dawamında qáliplesken ruwxıy miyrası bolıp, onda milliy qádiriyatlar, ádep-ikramlılıq normaları, úrp-ádetler hám turmıslıq tájiriybe jámlengen[1]. Ertekler, naqıl-maqallar, jumbaqlar, ráwiyatlar hám dástanlar arqalı balalarga jaqsılıq hám jamanlıq, ádillik hám jawızlıq, hadallıq hám insapsızlıq sıyaqlı túsinikler ápiwayı hám túsinikli formada jetkeriledi. Ásirese ertekler balalardıń sanasına kúshli tásir etip, olardıń minez-qulqın qáliplestiriwde áhmiyetli rol oynaydı. Sonday-aq, xalıq awızeki dóretiwshiligi balalarda tek ǵana ádep-ikramlılıq pazıyletlerdi emes, al sóylew mádeniyatı, pikirlew, kózqaras hám sociallıq qatnas kónlikpelerin de rawajlandıradı. Folklor shıǵarmalarındaǵı obrazlar arqalı balalar óz is-háreketlerin bahalawdı, basqalarǵa durıs múnásibette bolıwdı úyrenedi. Bul bolsa olardıń sociallıq beyimlesiwi hám shaxs sipatında kamalǵa keliwinde áhmiyetli faktor bolip xizmet etedi [5].

Ádep-ikramlılıq tárbiya pedagogika pániniń áhmiyetli bagdarlarınan biri bolip, ol shaxsta jámiyet tárepinen qabıl etilgen minez-qulıq normaları hám qádiriyatlardı qáliplestiriwge xizmet etedi. Pedagog ilimpaz F.R. Qadirovanıń aytıwınsha, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda ádep-ikramlılıq sıpatları tiykarınan sezimlik ańlaw, eliklew hám sóylesiw arqalı qáliplesedi hám bul proceste kórkem qurallar ayrıqsha áhmiyetke iye boladı[2].

Psixolog ilimpaz Z.T. Nishonova bolsa balalarda ádep-ikramlılıq sanasınıń qáliplesiwi olardıń sociallıq ortalıq penen óz ara qatnası nátiyjesinde júzege keletuǵının atap ótedi. Onıń pikirinshe, balalar dáslep úlkenlerdiń is-háreketin baqlaydı, sońınan onı óz iskerliginde sáwlelendiredi[4]. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriwde tárbiyalıq qurallardı durıs tańlaw áhmietli.

Shet el izertlewshilerinen biri bolǵan Lev Vıgotskiy balalardıń rawajlanıwında sociallıq ortalıq hám mádeniy qurallardıń ornı sheksiz ekenligin atap ótedi. Onıń mádeniy-tariyxıy teoriyasına kóre, bala ózlestirip atırǵan bilim hám qádiriyatlar sociallıq tájiriybe arqalı qáliplesedi. Bul bolsa xalıq awızeki dóretiwshiliginiń tárbiyalıq áhmiyetin jáne de kúsheytedi.

Xalıq awızeki dóretiwshiligi balalarda ádep-ikramlılıq pazıyletlerdi qáliplestiriwde nátiyjeli qural bolıp, ol arqalı milliy hám ulıwma insanıylıq qádiriyatlar sińdiriledi. Ózbek folklortanıwshı alım Ǵ. Abdurahmanov xalıq awızeki dóretiwshiligin "xalıqtıń ruwxiy turmısı, dúnyaqarası hám ádep-ikramlılıq kózqarasların sáwlelendiriwshi bay derek" sipatında bahalaydı.

Ertekler balalardıń sanasına kúshli tásir etiwshi janr bolıp, onda jaqsılıq hám jamanlıq arasındaǵı gúres ayqın sáwlelendiriledi. Pedagog ilimpaz O. Xudoyberdievanıń pikirinshe, ertekler arqalı balalarda ádep-ikramlılıq pazıyletler obrazlar arqalı ańsat hám nátiyjeli qáliplesedi.

Naqıl-maqallar xalıq danalıǵınıń kórinisi bolıp, olar arqalı balalarda durıs minez-qulıq kónlikpeleri qáliplesedi. Naqıl-maqallar qısqa hám anıq bolǵanı ushın balalar tárepinen tez yadlanadı hám ámeliyatta qollanıladı. Pedagogikalıq izertlewler sonı kórsetedi, naqıl-maqallar arqalı berilgen ádep-ikramlılıq ideyalar balalarda uzaq múddetli este saqlanadı hám olardıń minez-qulqına unamlı tásir kórsetedi.

Jumbaqlar balalarda logikalıq pikirlewdi rawajlandıradı, sonıń menen birge sabır-taqat hám diqqat sıyaqlı sıpatlardı qáliplestiredi. Ráwiyatlar bolsa tariyxıy hám ruwxıy qádiriyatlardı jetkerip, balalarda húrmet, izzet hám watansúyiwshilik sezimlerin rawajlandıradı.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi jastaǵı balalardı ádep-ikramlılıq jaqtan tárbiyalaw procesi úzliksiz, sistemalı hám maqsetke baǵdarlanǵan pedagogikalıq jumıstı talap etedi. Bul processte balalardıń jas hám individual ózgesheliklerin esapqa alǵan halda nátiyjeli qurallar hám metodlardı tańlaw úlken áhmiyetke iye. Usınday qurallardıń biri sıpatında xalıq awızeki dóretiwshiligi ayrıqsha orın ieleydi. Xalıq awızeki dóretiwshiligi mektepke shekemgi jastaǵı balalarda ádep-ikramlılıq pazıyletlerdi qáliplestiriwde kúshli pedagogikalıq resurs esaplanadı. Ertekler, naqıl-maqallar, jumbaqlar hám ráwiyatlar arqalı balalarga jaqsılıq hám jamanlıq, hadallıq hám insapsızlıq, doslıq hám dushpanlıq sıyaqlı túsinikler ápiwayı, obrazlı hám túsinikli formada jetkeriledi. Bul bolsa balalardıń ádep-ikramlılıq sanasın rawajlandırıwǵa, olardıń minez-qulqın durıs baǵdarlawǵa xızmet etedi.

Sonday-aq, xalıq awızeki dóretiwshiligi balalarda tek ǵana ádep-ikramlılıq pazıyletlerdi emes, al sóylewdiń rawajlanıwı, pikirlew, kózqaras hám sociallıq qatnas kónlikpelerin de qáliplestiriwge járdem beredi. Ásirese, ertek qaharmanları obrazları arqalı balalar óz is-háreketlerin bahalaw, unamlı hám unamsız minez-qulıqtı ajıratıw, basqalarǵa miyrim-shápáátli bolıw sıyaqlı kónlikpelerdi iyeleydi. Bul bolsa olardıń shaxs sipatında bárkamal bolip qáliplesiwinde áhmiyetli faktor bolip xizmet etedi.

Talqılawlar sonı da kórsetedi, xalıq awızeki dóretiwshiliginen paydalanıw tek ǵana bilim beriw quralı bolıp qalmastan, al balalardıń sezim-emocionallıq rawajlanıwına da unamlı tásir kórsetedi. Balalar ertek hám ráwiyatlar arqalı qaharmanlarga tilekles boliwdi, olardıń jagdayın seziwdi úyrenedi. Nátiyjede olarda empatiya, yaǵnıy basqalardı túsiniw hám olarǵa járdem beriwge umtılıw sıyaqlı áhmiyetli ádep-ikramlılıq pazıyletler qáliplesedi.

Bunnan tısqarı, xalıq awızeki dóretiwshiligi balalarda milliy ózlikti ańlaw, milliy qádiriyatlarǵa húrmet hám sadıqlıqtı rawajlandıradı. Búgingi globallasıw sharayatında bul júdá áhmietli bolıp, jas ávladtı ruwxıy jaqtan bekkem, óz qádiriyatlarına sadıq shaxs etip tárbiyalawda folklordıń ornı sheksiz. Usı tiykarda tómendegi ilimiy-ámeliy juwmaqlarǵa keliw múmkin:

- mektepke shekemgi bilimlendiriw procesinde xalıq awızeki dóretiwshiliginen paydalanıw ádep-ikramlılıq tárbiyasınıń nátiyjeliligin arttıradı;
- folklor janrları balalardıń jas ózgesheliklerine say kelip, olardıń qızıǵıwshılıǵın oyatadı hám bilimlendiriw procesin janlandıradı;
- ertek hám basqa janrlar arqalı berilgen ádep-ikramlılıq ideyalar balalardıń sanasında bekkem ornaydı;
- xalıq awızeki dóretiwshiligi balalarda sociallıq beyimlesiw, sóylesiw mádeniyatı hám erkin pikirlew kónlikpelerin rawajlandıradı.

Ulıwma alǵanda, xalıq awızeki dóretiwshiligi mektepke shekemgi jastaǵı balalardı ádep-ikramlılıq jaqtan tárbiyalawda tek ǵana dástúriy emes, al zamanagóy pedagogikalıq talaplar kózqarasınan da áhmiyetli hám nátiyjeli qural esaplanadı. Onı

tálim-tárbiya procesine keńnen engiziw arqalı ruwxıy jetik, ádep-ikramlı hám sociallıq belsendi áwladtı tárbiyalaw múmkin.

Paydalanilǵan ádebiyatlar

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – 176 б.
2. Қодирова Ф.Р. Мактабгача педагогика. – Тошкент: Ўқитувчи, 2019. – 320 б.
3. Худойбердиева О. Болалар адабиёти ва фольклор. – Тошкент: Фан, 2017. – 240 б.
4. Нишонова З.Т. Педагогик психология. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – 300 б.
5. Тўхтаева Н.Г. Мактабгача таълим методикаси. – Тошкент: Фан ва технология, 2020. – 256 б.
6. Абдураҳмонов Ғ. Ўзбек халқ оғзаки ижоди. – Тошкент: Фан, 2016. – 280 б

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDA SOCIALLIQ KÓNLIKPELERDI QÁLIPLESTIRIWDE TÁRBIYASHINIŃ ORNI

Kurbanbayeva Moldir Abatbay qiz- Innovaciyalıq texnologiyalar universiteti mektepke shekemgi tálim baǵdarı 2-kurs studenti

Annotaciya: Bul teziste mektepke shekemgi jastaǵı balalarda sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw procesinde tárbiyashınıń ornı, pedagogikalıq jantasıwları hám nátiyjeli metodları kórsetilgen. Sonday-aq, sociallıq kompetenciyalardı rawajlandırıwda oyın, pikirlesiw hám innovaciyalıq texnologiyalardıń áhmiyeti ilimiy tiykarda analizlengen.

Tayanish sózler: sociallıq kónlikpe, mektepke shekemgi bilimlendiriw, tárbiyashi, kompetenciya, qarım-qatnas, oyın iskerligi, sociallasıw.

Аннотация:В данной статье рассматривается роль воспитателя в формировании социальных навыков у детей дошкольного возраста. Освещаются педагогические подходы, методы и значение игровой деятельности и общения в развитии социальных компетенций.

Ключевые слова: социальные навыки, дошкольное образование, воспитатель, компетенция, общение, игровая деятельность.

Abstract: This thesis explores the role of educators in developing social skills in preschool children. It highlights pedagogical approaches, methods, and the importance of play and communication in fostering social competencies.

Keywords: social skills, preschool education, educator, competence, communication, play activity.

Búgingi globallasıw sharayatında jámiyettiń hár tárepleme rawajlanıwı, bárinen burın, bárkamal áwladtı tárbiyalaw menen tikkeley baylanıslı. Ásirese, mektepke shekemgi jas dáwiri bala shaxsınıń qáliplesiwinde eń áhmiyetli basqısh esaplanadı. Bul dáwirde balalarda tek bilim hám kónlikpeler emes, al sociallıq minez-qulıq, qarım-qatnas mádeniyatı, jámáátte islesiw uqıbı sıyaqlı sociallıq kónlikpeler de qáliplesedi.

Ózbekstan Respublikasında mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıwǵa ayrıqsha itibar qaratılıp, bir qatar normativlik-huqıqıy húJjetler qabıl etilgen. Sonıń ishinde, 2017-jıl 30-sentyabrdegi PQ-3305-sanlı qarar, "Mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın túp-tiykarınan jetilistiriw ilajları haqqında"ǵı[1] párman hám 2019-jıldaǵı "Mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyası" bul tarawdaǵı reformalardıń tiykarın quraydı[2].

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw mashqalası zamanagóy pedagogika hám psixologiyanıń áhmiyetli máselelerinen biri esaplanadı. Sebebi, áyne usı jas dáwirinde bala shaxs sıpatında qáliplesiwin baslaydı hám onıń jámiyetke beyimlesiwi ushın zárúr bolǵan tiykarǵı kompetenciyalar rawajlanadı. Sociallıq kónlikpeler degende balalardıń átiraptaǵılar menen nátiyjeli qarım-qatnas jasaw, jámáátte islew, óz sezimlerin basqarıw, basqalardıń pikirin húrmet etiw hám tartıslı jaǵdaylardı tınısh jol menen sheshe alıw qábiletleri túsiniledi. Bul kónlikpeler keyingi bilimlendiriw basqıshlarında tabısqa erisiwdiń áhmiyetli faktorı esaplanadı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde bul kónlikpelerdi qáliplestiriwde tárbiyashınıń ornı ayrıqsha áhmiyetke iye. Tárbiyashı balalar ushin tek bilim beriwshi shaxs emes, al olardıń kúndelikli minez-qulqına, sóylesiw usılına hám sociallıq qatnasıqlarına tikkeley tásir kórsetiwshi áhmiyetli pedagogikalıq figura esaplanadı. Ol óziniń jeke úlgisinde balalarǵa durıs qatnasta bolıw, húrmet, birge islesiw hám miyrim-shápáát sıyaqlı sociallıq qádiriyatlardı sińdiredi. Sol sebepli tárbiyashınıń kásiplik sheberligi, pedagogikalıq mádeniyatı hám psixologiyalıq qatnası balalarda sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw nátiyjeliligin belgileytuǵın tiykarǵı faktorlardan biri bolıp esaplanadı.

Tárbiyashi tárepinen jaratılgan unamlı psixologiyalıq ortalıq balalardıń erkin pikir bildiriwine, ózin kórsetiwine hám jámáátke beyimlesiwine járdem beredi. Ásirese, kishi toparlarda shólkemlestirilgen iskerlik, birgeliktegi oyınlar hám sóylesiwler arqalı balalar óz ara sóylesiwdi, bir-birin tıńlawdı hám pikir almasıwdı úyrenedi. Bul proceste tárbiyashı balalardıń individual ózgesheliklerin esapqa alǵan halda, hár birine ayrıqsha qatnas jasawdı ámelge asıradı. Bul bolsa olardıń sociallıq rawajlanıwında áhmietli rol oynaydı.

Sociallıq kónlikpelerdi rawajlandırıwda oyın iskerligi ayrıqsha orın tutadı. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar ushın oyın tiykarǵı iskerlik túri bolıp, áyne oyın procesinde olar sociallıq rollerdi ózlestiredi, hár qıylı jaǵdaylarda qalay háreket etiwdi úyrenedi hám óz-ara múnásibetlerdi qáliplestiredi. Syujetli-rolli oyınlar arqalı balalar "shańaraq," "dúkan," "emlewxana" sıyaqlı sociallıq ortalıqlardı modellestirip, onda belsene qatnasadı. Bul bolsa olarda birge islesiw, juwapkershilik hám sóylesiw mádeniyatın rawajlandıradı. Tárbiyashı bolsa bul procesti basqarıp, balalardıń duris sociallıq minez-qulıqtı iyelewine bagdarlaydı. Bunnan tısqarı, sóylesiwge tiykarlanǵan metodlar da sociallıq kónlikpelerdi rawajlandırıwda nátiyjeli esaplanadı. Tárbiyashı balalar menen turaqlı sáwbetler ótkeriw arqalı olardıń sóylewin rawajlandıradı, pikirlew qábiletin keńeytedi hám óz pikirin anıq bayan etiwge úyretedi. Sonıń menen birge, balalarda basqalardı tıńlaw, soraw beriw hám juwap qaytarıw sıyaqlı kommunikativ

kompetenciyalar qáliplesedi. Bul bolsa olardıń keleshekte sociallıq belsendi bolıp jetilisiwine tiykar jaratadı.

Solay etip, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw kóp qırlı pedagogikalıq process bolıp, onda tárbiyashınıń roli sheshiwshi áhmiyetke iye. Ol balalar ushın qolaylı tálim-tárbiya ortalıǵın jaratadı, olardı sociallıq turmısqa tayarlaydı hám jámiyette óz ornın taba alatuǵın shaxs sıpatında qáliplesiwine járdemlesedi.

Balalarda sociallıq kónlikpelerdi nátiyjeli qáliplestiriwde tárbiyashınıń roli sheksiz. Tárbiyashı tárepinen jaratılǵan pedagogikalıq-psixologiyalıq ortalıq, qollanılıp atırǵan metod hám jantasıwlar, sonday-aq, onıń jeke úlgisine tiykarlanǵan tásiri balalardıń sociallıq rawajlanıw dárejesin belgilep beredi. Ásirese, oyın iskerligi, baylanısqa tiykarlanǵan metodlar hám interaktiv texnologiyalar arqalı balalarda sociallıq kompetenciyalardı rawajlandırıw joqarı nátiyjelilikke ie ekenligi anıqlandı.

Sonday-aq, mámleket tárepinen mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıwǵa qaratılǵan normativlik-huqıqıy húJjetler balalarda sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriw ushın zárúr sharayatlardı jaratıwǵa xızmet etpekte. Bul bolsa bilimlendiriw procesine zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardı engiziw, tárbiyashılardıń kásiplik kompetenciyaların arttırıw hám bilimlendiriw sapasın jaqsılawdı talap etedi.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi jastaǵı balalarda sociallıq kónlikpelerdi qáliplestiriwde tárbiyashınıń jumısı sistemalı, maqsetke baǵdarlanǵan hám innovaciyalıq kózqaraslarǵa tiykarlanǵan bolıwı zárúr. Tek sonda ǵana keleshekte sociallıq belsendi, erkin pikirleytuǵın, jámiyette óz ornın taba alatuǵın bárkamal áwladtı tárbiyalaw múmkin boladı.

Paydalanilǵan ádebiyatlar dizimi

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-3305-son qaror. – Toshkent, 2017.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019.
3. Nishonova Z.T. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.– 256 b.
4. Qodirova F.R. Maktabgacha ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan, 2019. – 220 b.
5. Hasanboyeva O.U. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 300 b.
6. To‘xtaxodjayeva M.X. Umumiy pedagogika. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. – 320 b.
7. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991. – 480 s.
8. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005. – 280 b.
9. Shodmonov Sh.S. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 240 b.
10. Usmonova M.A. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. – 200 b

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

G. Genjebaeva – assistent o’qituvchii University of Innovation Technologies

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishning zaruriyati, xalqaro va milliy tajribalar hamda ularning bolalar intellektual rivojlanishidagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning metodik asoslari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), multimediya, interaktiv o‘yinlar, individual yondashuv, raqamli savodxonlik, pedagogik innovatsiyalar, intellektual rivojlanish

Аннотация: В данном тезисе освещается необходимость внедрения цифровых технологий в систему дошкольного образования, международный и национальный опыт, а также их роль в интеллектуальном развитии детей. Также проанализированы методические основы использования современных информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: дошкольное образование, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), мультимедиа, интерактивные игры, индивидуальный подход, цифровая грамотность, педагогические инновации, интеллектуальное развитие

Abstract: This thesis highlights the necessity of introducing digital technologies into the preschool education system, international and national experience, and their role in the intellectual development of children. The methodological foundations of the use of modern information and communication technologies are also analyzed.

Keywords: preschool education, information and communication technologies (ICT), multimedia, interactive games, individual approach, digital literacy, pedagogical innovations, intellectual development

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, xususan, maktabgacha ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni tatbiq etish davr talabidir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3305-sonli qarori sohaga innovatsiyalarni jalb etish va boshqaruv tizimini tubdan takomillashtirish uchun huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Raqamli muhit bolalarning axborotni qabul qilish tezligini oshiradi va o‘quv motivatsiyasini kuchaytiradi.[1]

Mamlakatimizda maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Zamonaviy kompyuterlar, interaktiv doskalar, planshetlar hamda internet tarmog‘i bilan ta’minlangan muassasalar soni ortib bormoqda. Biroq bu jarayonda pedagog kadrlarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish bo‘yicha bilim va malakasini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki texnik vositalarning o‘zi emas, balki ulardan to‘g‘ri va maqsadli foydalanish ta’lim samaradorligini belgilaydi. T.V. Kalininaning fikricha,

maktabgacha ta’lim muassasasini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish pedagoglarning ish hujjatlarini yuritishini soddalashtiradi va ota-onalar bilan qayta aloqani mustahkamlaydi. [6]

M. Shayxova ta’kidlaganidek, AKT vositalari mashg‘ulotlarni ko‘rgazmali va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi. Bu borada quyidagi yo‘nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi: Smart ta’lim muhiti: B. Gros (2016) ta’rifiga ko‘ra, aqlli ta’lim muhiti bolaga moslashuvchan va interfaol o‘rganish imkonini beradi. Bu faqat kompyuter emas, balki "aqlli" o‘yinchoqlar va sensorli doskalarni ham o‘z ichiga oladi. [3] Metodik yondashuv: I.V. Robert (2014) ta’limni axborotlashtirishning nazariy asoslarida texnologiya shunchaki vosita emas, balki ta’lim sifatini nazorat qilish va pedagogik vazifalarni yengillashtirish usuli ekanligini ko‘rsatib o‘tgan. [4] Innovatsion samaradorlik: R.J. Ishmuhamedov va J.G‘. Yuldashevlar o‘z ishlarida zamonaviy texnologiyalarni amaliyotga joriy etish dars samaradorligini an’anaviy usullardan bir necha barobar oshirishini isbotlashgan. [7]

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim yo‘nalishida axborot texnologiyalarining o‘rni beqiyosdir. Ular bolalarning intellektual, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi hamda ularni zamonaviy axborotlashgan jamiyatga tayyorlashning muhim omili bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois maktabgacha ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va bolalarda erta yoshdan axborot madaniyatini shakllantirish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-sonli “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.
2. Ishmuhamedov R. J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. – Toshkent: TDPU, 2011.
3. Gros, B. The design of smart learning environments. – Springer, 2016. (Xalqaro tajriba uchun).
4. Robert, I. V. Informatization of education: theory and methodology. – Moscow: BINOM, 2014.
5. Shayxova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda axborot texnologiyalarining o‘rni. // "Maktabgacha ta'lim" jurnali, 2021-yil.
6. Kalinina T. V. Upravlenie DOU. Novie informatsionnie texnologii v doshkolnom obrazovanii. – M.: Sfera, 2008.
7. Yuldashev J. G‘., Usmonov S. A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.

NOAN’ANAVIY RASM CHIZISH USULLARI ORQALI BOLALAR DUNYOSINI RANGLARDA IFODALASH

V.Sh.Seytmuratova – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim kafedrasi assistent - o‘qituvchisi
Shixnazarova Malika – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda noan’anaviy rasm chizish usullarining ahamiyati yoritilgan. Bolalar dunyoqarashini kengaytirish, ularning hissiy holatlarini ranglar orqali ifodalash va tasviriy faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshirishning samarali yo‘llari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Noan’anaviy usullar, kreativlik, ranglar psixologiyasi, bolalar ijodi, barmoq bilan chizish, monotipiya, klaksografiya.

Bola dunyoga kelganidan boshlab, uni atrof-muhitdagi ranglar, shakllar va tovushlar o‘ziga jalb qiladi. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun rasm chizish — bu shunchaki qog‘ozga chiziq tortish emas, balki o‘zining mavjudligini anglatish, his-tuyg‘ularini bayon etish va borliq bilan muloqot qilish usulidir. Bugungi zamonaviy ta’lim tizimida "noan’anaviy rasm chizish" atamasi tez-tez qo‘llanilmoqda. Bu usul bolalardagi ijodiy erkinlikni cheklamaydi, aksincha, ularga "noto‘g‘ri chizib qo‘yish" qo‘rquvidan xalos bo‘lishga yordam beradi. Mazkur ishning maqsadi — noan’anaviy usullar orqali bolaning individual dunyosini qanday qilib ranglarda yorqinroq ifodalash mumkinligini ochib berishdir.

Noan’anaviy rasm chizish deganda odatdagi mo‘yqalam va qalamlardan tashqari, kundalik hayotda uchraydigan turli ashyolar (gubska, tish cho‘tkasi, barglar, ip, sham, qum va h.k.) yordamida tasvir yaratish tushuniladi.

Bola kutilmagan materialdan kutilmagan natija olishni o‘rganadi. Turli fakturadagi ashyolarni ushlash orqali bolaning barmoq uchidagi nerv tolalari faollashadi (bu nutq rivojlanishiga bevosita bog‘liq). Bola chiziqlarning aniqligi uchun qayg‘urmaydi, bu esa unga jarayondan zavq olish imkonini beradi.

Bolalar dunyosini ranglar bilan boyitishda quyidagi usullar eng ommabop hisoblanadi:

Suyuq bo‘yoq bilan ishlash (Klaksografiya): Qog‘ozga bir tomchi bo‘yoq tomiziladi va trubochka orqali puflanadi. Hosil bo‘lgan shakldan bola daraxt, ajdarho yoki koinot manzarasini ko‘radi. Bu bolaning fantaziyasini "uygotish" uchun eng yaxshi usuldir.

Gubska (shimgich) bilan ishlash: Bu usul yumshoq, havodor tasvirlarni yaratishga yordam beradi. Masalan, bulutlar, hayvonlarning paxmoq yungi yoki qishki manzarani tasvirlashda juda qo‘l keladi.

Gattaj (tirnash usuli): Qog‘oz avval rangli qalamlar bilan bo‘yaladi, ustidan sham surtilib, qora tush bilan qoplanadi. So‘ngra o‘tkirroq tayoqcha bilan rasm chiziladi. Bu usul bolalarda "sirlilik" va "sehrgarlik" hissini uyg‘otadi.

Tabiiy materiallar bilan ishlash: Daraxt barglariga bo‘yoq surtib qog‘ozga nusxa tushirish (imprint) — tabiat va san’at o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi.

Bolaning rasmida tanlagan ranglari uning psixologik portretidir. Noan’anaviy usullarda bola ranglarni aralashtirishda ko‘proq erkinlikka ega bo‘ladi: Sariq va to‘q sariq: Bolaning optimizmi, hayotdan mamnunligi va muloqotga ochiqligidan dalolat beradi. Ko‘k va yashil: Ichki xotirjamlik, tahlil qilishga moyillik. Qizil: Faollik, energiya, ba’zan esa ichki bezovtalik yoki qarshilik ko‘rsatish belgisi. To‘q jigarrang yoki qora ranglarning ustunligi: Bolada qo‘rquvlar yoki hissiy charchoq borligini ko‘rsatishi mumkin (lekin bu doim ham shunday emas, ba’zan bola shunchaki rangning kontrastligini yaxshi ko‘radi).

Mashg‘ulotlarni tashkil etishda o‘qituvchi yoki tarbiyachi quyidagilarga e’tibor berishi lozim:

Orqa fonda mayin musiqa qo‘yish bolaning emotsional holatini barqarorlashtiradi. Bolaga qaysi usulda chizishni o‘zi tanlashiga qo‘yib berish kerak. "Qanchalik chiroyli chiqibdi" emas, balki "Sen ranglarni shunchalik qiziqarli aralashtiribsan" deb munosabat bildirish to‘g‘riroq.

Noan’anaviy rasm chizish usullari — bu bolalar dunyosiga ochilgan sehrli derazadir. Bu usullar orqali bola o‘zining "ichki men"ini qo‘rqmasdan ifoda eta oladi. Ranglarning jilosi va kutilmagan uslublar uyg‘unligi bolaning nafaqat badiiy didini, balki uning umumiy intellektual va psixologik salomatligini ham mustahkamlaydi. San’at terapiyasi sifatida ham qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan ushbu yondashuv har bir bolaning takrorlanmas shaxs ekanligini namoyon etishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyeva S. Sh. "Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar". Toshkent, 2020.
2. Umarov A. S. "Tasviriy san’at metodikasi va bolalar ijodiyoti". O‘qituvchi, 2018.
3. N. M. Sodiqova. "Maktabgacha pedagogika". Toshkent, 2013.
4. Vygotskiy L. S. "Voobrajenie i tvorchestvo v detskom vozraste". SPb, 2009.
5. Davlat o‘quv dasturi: "Ilk qadam", Maktabgacha ta’lim vazirligi, 2022.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIDA O‘YIN FAOLIYATINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Amonullaeva Parvina-Ajiniyoz nomidagi NDPI 1 kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisda maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida o‘yin faoliyatining tutgan o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan yoritilgan. O‘yin faoliyatining bolalarning psixik, jismoniy, ijtimoiy va nutqiy rivojlanishiga ta’siri tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, o‘yin faoliyati, bola rivojlanishi, psixik rivojlanish, ijtimoiylashuv, didaktik o‘yinlar, rolli o‘yinlar, pedagogik yondashuv.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘yin faoliyati yetakchi faoliyat turi hisoblanadi, chunki aynan o‘yin orqali ular atrof-muhitni o‘zlashtiradilar. Bola o‘yin jarayonida real hayotni modellashtiradi, ya’ni kattalar faoliyatini o‘ziga xos tarzda takrorlaydi. Bu esa

unda ijtimoiy tajribaning shakllanishiga olib keladi. O‘yin faoliyati nafaqat tashqi harakatlar yig‘indisi, balki murakkab psixik jarayonlar tizimidir. Unda idrok, tafakkur, xotira, tasavvur va nutq kabi psixik funksiyalar birgalikda faoliyat yuritadi. Shu sababli o‘yin bolaning umumiy rivojlanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi.

O‘yin jarayonida bolaning bilish faoliyati faollashadi. U yangi vaziyatlarga duch keladi, muammolarni hal qilishga harakat qiladi va turli yechimlarni izlaydi. Bu esa tafakkur jarayonining rivojlanishiga xizmat qiladi. Tasavvur o‘yin jarayonida ayniqsa jadal rivojlanadi. Bola oddiy predmetlarni ramziy ma’noda qo‘llaydi, masalan, tayoqni “ot” yoki “qurol” sifatida tasavvur qiladi. Bu esa uning abstrakt fikrlashga o‘tishiga zamin yaratadi. Bundan tashqari, o‘yin diqqat va xotirani rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Bola o‘yin qoidalarini eslab qoladi, ularni bajarishga harakat qiladi va o‘z harakatlarini nazorat qiladi. Bu esa ixtiyoriy diqqatning shakllanishiga olib keladi.

Nutq - bu bolaning ijtimoiylashuvi va tafakkurining asosiy vositasidir. O‘yin faoliyati nutq rivoji uchun tabiiy sharoit yaratadi. O‘yin jarayonida bolalar o‘zaro muloqotga kirishadi, rollarni taqsimlaydi va o‘z fikrlarini ifodalaydi. Bu jarayonda ular yangi so‘zlarni o‘zlashtiradi, grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzishni o‘rganadi va nutq madaniyati shakllanadi. Ayniqsa, rolli o‘yinlar nutq rivojida katta ahamiyatga ega. Bola muayyan rolni bajarish jarayonida o‘sha rolga mos nutqdan foydalanadi. Masalan, “shifokor” rolida u savol beradi, maslahat beradi va muloqot olib boradi. Bu esa nutqning funksional rivojlanishini ta’minlaydi.

O‘yin bolani jamiyat hayotiga tayyorlovchi muhim vositadir. O‘yin davomida bola ijtimoiy munosabatlarni o‘rganadi, boshqalar bilan muloqot qilishni o‘zlashtiradi. Jamoaviy o‘yinlar bolalarda hamkorlik, o‘zaro yordam, murosaga kelish kabi sifatlarni rivojlantiradi. Bola o‘yin qoidalariga rioya qilish orqali intizomni o‘rganadi. Shu bilan birga, u o‘z harakatlari uchun javobgarlikni his qila boshlaydi. O‘yin jarayonida bola turli rollarni bajaradi va bu orqali boshqa insonlarning his-tuyg‘ularini tushunishni o‘rganadi. Bu esa empatiya rivojiga olib keladi.

Maktabgacha yosh davri bolaning eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri bo‘lib, aynan shu davrda uning shaxs sifatida shakllanishi boshlanadi. Bu jarayonda o‘yin faoliyati yetakchi faoliyat turi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘yin bolalar uchun shunchaki vaqt o‘tkazish vositasi emas, balki ularning borliqni anglash, tajriba orttirish va o‘z imkoniyatlarini sinab ko‘rish vositasidir. Bola o‘yin jarayonida real hayotdagi voqea va hodisalarni o‘ziga xos tarzda aks ettiradi. Masalan, “oila”, “bog‘cha”, “shifokor” kabi rolli o‘yinlar orqali bola kattalar faoliyatini takrorlaydi va shu orqali ijtimoiy hayot qonuniyatlarini tushunib boradi. Bu jarayon bolaning ijtimoiy tajribasini boyitadi va unda jamiyatda yashash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni shakllantiradi. O‘yin faoliyatining muhim jihatlaridan biri shundaki, u bolaning psixik rivojlanishini tabiiy ravishda rag‘batlantiradi. O‘yin davomida bola muayyan vaziyatni tasavvur qiladi, uni rivojlantiradi va yakuniga yetkazadi. Bu esa tafakkur jarayonlarini faollashtiradi. Ayniqsa, tasavvur va ijodiy fikrlash o‘yin jarayonida jadal rivojlanadi. Bola oddiy predmetlarni ham o‘z tasavvurida boshqa ma’noda qo‘llay boshlaydi, bu esa abstrakt fikrlashga o‘tish uchun muhim poydevor yaratadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida o‘yin faoliyatidan samarali foydalanish pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Zamonaviy

yondashuvlar asosida o‘yinlar maqsadli rejalashtiriladi va bolalarning yosh hamda individual xususiyatlariga moslashtiriladi. Pedagog o‘yinni shunchaki tashkil etuvchi emas, balki uni boshqaruvchi va yo‘naltiruvchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. Shunday qilib, o‘yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining barcha jabhalariga - psixik, nutqiy, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi. Aynan shu sababli o‘yin bolalar hayotining ajralmas qismi bo‘lib, uni to‘g‘ri tashkil etish ta’lim-tarbiya samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida muhim va ajralmas omillardan biri hisoblanadi. O‘yin jarayoni bolalarning nafaqat jismoniy, balki aqliy, nutqiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Aynan o‘yin orqali bola atrof-muhitni anglaydi, yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtiradi hamda o‘zini jamiyat a’zosi sifatida shakllantira boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.

1. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. - Toshkent, 2022.
2. Sh.Sodikova. Maktabgacha pedagogika. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
3. O‘yin orqali ta’lim. -Toshkent, 2022.

QURISH- YASASH, KONSTRUKTSIYA VA MATEMATIKA MARKAZI ORQALI BOLALARNING MANTIQIY FIKRLASHINI KENGAYTIRISH

Janabaeva Gozzal-Ajiniyoz nomidagi NDPI 2 kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “Qurish-yasash, konstruktsiya va matematika markazi” faoliyati orqali bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Ushbu markazning integratsiyalashgan xususiyati, bolalar tafakkuriga ta’siri hamda samarali pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: mantiqiy fikrlash, qurish-yasash, konstruktsiya, matematika markazi, tafakkur, maktabgacha ta’lim, integratsiya, rivojlanish.

Maktabgacha yosh davri inson hayotidagi eng muhim va mas’uliyatli bosqichlardan biri bo‘lib, aynan shu davrda bolaning intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishining asoslari shakllanadi. Ushbu bosqichda bolalarda atrof-muhitni anglash, hodisa va jarayonlar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni tushunish, shuningdek, mantiqiy fikrlash elementlari asta-sekin rivojlana boshlaydi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaraladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur ko‘proq amaliy faoliyat orqali shakllanadi. Xususan, Jan Piaje nazariyasiga ko‘ra, bolalar aynan harakat va tajriba orqali bilimni egallaydi, Lev Semyonovich Vygotsky esa ijtimoiy muhit va faoliyatning tafakkur rivojidagi muhim o‘rnini ta’kidlaydi. Demak, bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish uchun ularni faol, izlanishga undovchi muhit bilan ta’minlash zarur.

Zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida bunday muhitni yaratishda samarali vositalardan biri - “Qurish-yasash, konstruktsiya va matematika markazi” hisoblanadi. Ushbu markaz bolalarning turli faoliyat turlarini birlashtirgan holda, ularning bilim olish jarayonini tabiiy va qiziqarli shaklda tashkil etishga xizmat qiladi. Mazkur markazda bolalar qurish, yasash, modellashtirish va hisoblash kabi faoliyatlar orqali predmetlarning shakli, o‘lchami, miqdori va o‘zaro munosabatlarini amaliy tarzda o‘zlashtiradilar. Bu jarayonda ular nafaqat bilim oladi, balki tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi mantiqiy operatsiyalarni ham egallaydi.

Shuningdek, ushbu markaz bolalarning bilish faoliyatini faollashtirib, ularni mustaqil fikrlashga, muammoli vaziyatlarga yechim topishga, ijodiy yondashishga va o‘z fikrini asoslab berishga o‘rgatadi. Natijada bolalarda nafaqat intellektual, balki shaxsiy sifatlar — tashabbuskorlik, mustaqillik va ijodkorlik ham shakllanadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, “Qurish-yasash, konstruktsiya va matematika markazi” maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning muhim pedagogik vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda fikrlash asosan ko‘rgazmali-amaliy va ko‘rgazmali-obrazli shaklda namoyon bo‘ladi. Ya’ni, ular real predmetlar bilan ishlash orqali bilimni o‘zlashtiradilar. Bu yoshdagi bolalarga quyidagilar xos: sabab-oqibat bog‘lanishlarini asta-sekin anglash, predmetlarni guruhlash va taqqoslash, oddiy xulosalar chiqarish, o‘yin orqali o‘rganish. Shuning uchun qurish-yasash va matematika markazlarida faoliyat bolalarning yosh xususiyatlariga mos holda tashkil etilishi zarur.

Qurish-yasash faoliyati bolalarning amaliy harakatlari orqali bilim olishiga xizmat qiladi. Bola turli detallarni birlashtirish jarayonida predmetlar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni anglay boshlaydi. Bu jarayonda bolalar: shakl va hajmni tahlil qiladi, qismlar va butun o‘rtasidagi munosabatni tushunadi, tajriba orqali xulosa chiqaradi. Natijada bolada sabab-oqibat aloqalarini anglash va mantiqiy xulosalar chiqarish ko‘nikmalari shakllanadi.

Konstruktsiya qilish bolalarning tafakkurini faollashtiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Ushbu faoliyat jarayonida bola oldindan reja tuzadi, harakatlarini ketma-ketlikda bajaradi va natijani oldindan tasavvur qiladi. Konstruktsiya orqali: fazoviy fikrlash rivojlanadi, muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati shakllanadi, mantiqiy izchillik hosil bo‘ladi. Bu esa bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

“Qurish-yasash, konstruktsiya va matematika markazi”da matematik tasavvurlar tabiiy ravishda shakllantiriladi. Bola qurish jarayonida son, miqdor, o‘lcham va shakllar bilan bevosita ishlaydi. Bu jarayonda bolalar: predmetlarni taqqoslaydi, guruhlash va tasniflashni o‘rganadi, ketma-ketlikni aniqlaydi va oddiy hisoblash amallarini bajaradi. Natijada matematik tafakkur va mantiqiy fikrlash o‘zaro uyg‘un holda rivojlanadi.

Mazkur markazning asosiy xususiyati - bu integratsiyalashgan yondashuvdir. Qurish, konstruktsiya va matematika bir-biri bilan uzviy bog‘langan holda amalga oshiriladi. Masalan, bola ma’lum bir inshootni qurishda: kerakli shakllarni tanlaydi (matematik fikrlash), ularni joylashtiradi (konstruktsiya) va natijani baholaydi (mantiqiy tahlil). Bu jarayon bolani kompleks fikrlashga o‘rgatadi.

Bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- Amaliy metod. Bolalar o‘z qo‘llari bilan qurish va hisoblash orqali bilimni mustahkamlaydilar. Masalan, bloklardan shakllar yasash, predmetlarni sanash va moslashtirish mashqlari.

- O‘yin metodi. Didaktik o‘yinlar orqali bolalar bilimni oson o‘zlashtiradilar: “Qaysi ortiqcha?”. “Top va joylashtir”, “Shaklni top” va b.

- Muammoli vaziyat yaratish. Bolalarga savollar berish orqali ularning fikrlashini rag‘batlantirish. Masalan, “Qanday qilib balandroq minora quramiz?”, “Qaysi shakl mustahkamroq?”

- Taqqoslash va tahlil qilish. Bolalar predmetlarni solishtirish orqali farqlarni aniqlashga o‘rganadilar.

Xulosa qilib aytganda, “Qurish-yasash, konstruktsiya va matematika markazi” maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Ushbu markaz orqali bolalarda nafaqat matematik bilimlar, balki tahlil qilish, umumlashtirish, muammolarni hal etish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. - Toshkent, 2022.

2. MTTda rivojlanish markazlari faoliyatini tashkil etishga doir tavsiyalar. Uslubiy tavsiyanoma. - Toshkent, 2022.

XALQ OG’ZAKI IJODI- MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR HOZIRJAVOBLIGINI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Meliboyeva Sadoqat-Ajiniyoz nomidagi NDPI 2 kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalq og‘zaki ijodining maktabgacha yoshdagi bolalarda hozirjavoblikni shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Xususan, topishmoqlar, tez aytishlar, ertaklar va maqollar orqali bolalarda tez fikrlash, mustaqil javob berish hamda nutq faoliyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, hozirjavoblik, maktabgacha yoshdagi bolalar, topishmoq, tez aytish, ertak, nutq rivojlanishi, mantiqiy fikrlash, o‘yin faoliyati, kommunikativ ko‘nikmalar.

Abstract. This article highlights the importance of oral folk art in the formation of quick-wittedness in preschool children. In particular, through riddles, tongue twisters, fairy tales, and proverbs, issues of developing quick thinking, independent responses, and speech activity in children were analyzed.

Keywords: oral folk art, quick wit, preschool children, riddle, tongue twister, fairy tale, speech development, logical thinking, game activity, communication skills.

Maktabgacha yosh davri inson hayotining eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri bo‘lib, aynan shu davrda bola shaxsining asosiy sifatlari shakllanadi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari ushbu davrni intellektual, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishning poydevor bosqichi sifatida e’tirof etadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning faqat bilim olishiga emas, balki ularning mustaqil fikrlashi, tezkor qaror qabul qilishi va samarali muloqot qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan, hozirjavoblik sifati muhim pedagogik maqsadlardan biri sifatida qaraladi.

Hozirjavoblik - bu shaxsning turli vaziyatlarda tez fikrlashi, aniq va mazmunli javob bera olish qobiliyati bo‘lib, u bolaning kelajakdagi ta’lim faoliyati va ijtimoiy moslashuvida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu sifatni shakllantirishda esa xalq og‘zaki ijodi boy va samarali vosita hisoblanadi.

Hozirjavoblik tushunchasi psixologiyada tafakkur tezligi, nutq rivoji va diqqatning moslashuvchanligi bilan bog‘liq holda talqin etiladi. Bu sifat bolaning atrof-muhitni tez anglash, vaziyatga mos munosabat bildirish va o‘z fikrini ifodalash qobiliyatida namoyon bo‘ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda hozirjavoblik quyidagi komponentlar orqali shakllanadi:

-Kognitiv komponent - tez fikrlash va tahlil qilish qobiliyati;

-Nutqiy komponent - fikrni aniq va ravon ifodalash;

-Emotsional komponent - o‘ziga ishonch va erkin muloqotga kirishish;

-Ijtimoiy komponent - suhbat jarayonida faol ishtirok etish.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarda hozirjavoblikni rivojlantirish ularning umumiy intellektual salohiyatini oshiradi va maktabga tayyorgarlik darajasini mustahkamlaydi.

Xalq og‘zaki ijodi - bu xalq tomonidan yaratilgan, og‘zaki shaklda saqlanib kelayotgan badiiy va tarbiyaviy asarlar majmuasidir. U xalqning ko‘p asrlik tajribasi, dunyoqarashi va qadriyatlarini o‘zida mujassam etadi.

Xalq og‘zaki ijodining asosiy janrlari ertaklar, topishmoqlar, maqollar va matallar, tez aytishlar va latifalardan iborat. Ushbu janrlarning har biri bolalar rivojlanishiga o‘ziga xos ta’sir ko‘rsatadi va pedagogik jarayonda muhim vosita sifatida qo‘llaniladi.

Masalan, topishmoqlar bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali vositalardan biridir. Ular yashirin ma’noni anglash, predmetning muhim belgilarini ajratish va tezkor xulosa chiqarishni talab qiladi. Topishmoqlar bilan ishlash jarayonida bola kuzatadi, taqqoslaydi, umumlashtiradi va tezkor qaror qabul qiladi. Bu esa hozirjavoblikning shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, guruhda o‘tkaziladigan topishmoq o‘yinlari bolalarda raqobat va faollikni oshiradi.

Tez aytishlar esa, bolalar nutq apparatini rivojlantirish bilan birga, diqqat va tezkorlikni oshiradi. Ularni takrorlash jarayonida bola so‘zlarni tez, aniq va ravon talaffuz qilishga o‘rganadi. Tez aytish mashqlari orqali bolalar nutq tezligi oshadi, artikulyatsiya yaxshilanadi, diqqat jamlanadi va tezkor fikrlash rivojlanadi. Shu sababli, tez aytishlar hozirjavoblikni rivojlantirishda muhim metodik vosita hisoblanadi.

Ertaklarga keladigan bo‘lsak, u bolalarning tasavvurini kengaytiradi va ularni faol muloqotga undaydi. Ayniqsa, ertak asosida savol-javob tashkil etish bolalarda tez fikr bildirish ko‘nikmasini shakllantiradi. Masalan, ertakdan so‘ng quyidagi savollar berilishi mumkin:

-Qahramon nima uchun shunday yo‘l tutdi?

-Sen uning o‘rnida bo‘lsang nima qilarding?

-Hikoyaning davomini qanday tasavvur qilasan?

Bunday savollar bolalarni mustaqil fikrlashga va tez javob berishga o‘rgatadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, xalq og‘zaki ijodi maktabgacha yoshdagi bolalarda hozirjavoblikni shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi. U bolalarning tafakkuri, nutqi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bois, maktabgacha ta’lim jarayonida xalq og‘zaki ijodi namunalaridan tizimli va maqsadli foydalanish zarur.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Pedagogika entsiklopediyasi. I jild / tuzuvchilar: jamoa. - T.: «O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. - 320 b.

2. Brimijoin K. Expertise in differentiation: a preservice and an inservice teacher make their way: Unpublished doctoral dissertation. - University of Virginia, Charlottesville, 2001.

MAKTABGACHA TA’LIMDA RAQAMLI TA’LIM RESURSLARIDAN FOYDALANISH MASALALARI

Abdikarimova Altinay Sabit qizi Ajiniyoz nomidagi NDPI 1 kurs magistranti

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, raqamli ta’lim resurslari, innovatsion texnologiyalar, bolalar rivojlanishi, pedagogik yondashuv, interaktiv ta’lim**.**

Ключевые слова: дошкольное образование, цифровые образовательные ресурсы, инновационные технологии, развитие детей, педагогический подход, интерактивное образование.

Keywords: preschool education, digital educational resources, innovative technologies, child development, pedagogical approach, interactive education.

Maktabgacha ta’lim tizimi uzluksiz ta’limning muhim boshlang‘ich bo‘g‘ini sifatida jamiyat taraqqiyotida alohida o‘rin tutadi. Aynan shu bosqichda bolalarning tafakkuri, nutqi, ijtimoiy ko‘nikmalari va shaxsiy sifatlari shakllanishi boshlanadi. Shu sababli mazkur davrda ta’lim jarayonini samarali tashkil etish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Hozirgi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, unda raqamli texnologiyalardan keng foydalanish zarurati ortib bormoqda.

Raqamli ta’lim resurslari maktabgacha ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiluvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ular yordamida ta’lim jarayonini vizuallashtirish, interaktivlikni ta’minlash va bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish imkoniyati kengayadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni to‘g‘ri va samarali qo‘llash masalasi pedagogik tadqiqotlarning dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Raqamli ta’lim resurslari tushunchasi keng ma’noga ega bo‘lib, u ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan barcha elektron shakldagi axborot vositalarini o‘z ichiga oladi. Mazkur resurslar pedagogik maqsadlarga xizmat qiluvchi, maxsus ishlab chiqilgan va bolalarning yosh xususiyatlariga moslashtirilgan bo‘lishi lozim. Ularning

asosiy vazifasi ta’lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va interaktiv tashkil etishdan iborat.

Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologik jihatdan obrazli fikrlashga moyil bo‘lganliklari sababli, ular uchun vizual va eshitish orqali taqdim etiladigan ma’lumotlar katta ahamiyatga ega. Raqamli resurslar aynan shu ehtiyojni qondiradi va bolalarning bilim olish jarayonini tabiiy va samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi.

Raqamli texnologiyalarni maktabgacha ta’lim jarayoniga joriy etish orqali bolalarda axborotni qabul qilish, qayta ishlash va tahlil qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Bunday yondashuv bolalarning intellektual rivojlanishini jadallashtiradi va ularni keyingi ta’lim bosqichlariga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, raqamli ta’lim resurslari orqali bolalarda ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyatlari ham rivojlanadi.

Maktabgacha ta’limda raqamli resurslardan foydalanish ta’lim jarayonining individuallashtirilishini ta’minlaydi. Har bir bola o‘zining qobiliyati va rivojlanish darajasiga mos ravishda bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa pedagogga har bir bola bilan alohida ishlash, uning ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi. Natijada ta’lim jarayoni yanada samarali va maqsadga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etiladi.

Raqamli ta’lim resurslarining yana bir muhim jihati shundaki, ular bolalarda o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Interaktiv va vizual materiallar bolalarning diqqatini jalb qiladi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar orqali ta’lim berish bolalarda mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

Biroq raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish jarayonida bir qator muammolar ham mavjud. Avvalo, pedagoglarning raqamli kompetensiyasi yetarli darajada shakllanmaganligi ushbu jarayonning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun pedagoglar nafaqat texnik bilimlarga, balki metodik tayyorgarlikka ham ega bo‘lishlari zarur. Shuningdek, texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi ham muhim muammolardan biri hisoblanadi. Barcha maktabgacha ta’lim muassasalari zamonaviy texnik vositalar bilan ta’minlanmaganligi sababli, raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyatlari cheklangan bo‘lib qolmoqda. Bu esa ta’lim sifatining hududlar bo‘yicha notekis taqsimlanishiga olib keladi.

Bundan tashqari, bolalarning sog‘lig‘iga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan omillarni ham inobatga olish zarur. Raqamli qurilmalardan uzoq vaqt davomida foydalanish bolalarning ko‘rish qobiliyatiga, psixologik holatiga va umumiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli raqamli texnologiyalardan foydalanishda me’yor va muvozanatni saqlash muhim hisoblanadi.

Raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanish uchun bir qator pedagogik shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Avvalo, pedagoglarning malakasini oshirish va ularni zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashga o‘rgatish zarur. Bu borada maxsus treninglar, seminarlar va malaka oshirish kurslarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan raqamli resurslar bolalarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi, ularning psixologik va fiziologik rivojlanishiga zarar

yetkazmasligi lozim. Raqamli kontentni tanlashda uning didaktik ahamiyati, xavfsizligi va sifat ko‘rsatkichlariga alohida e’tibor qaratish zarur.

Maktabgacha ta’limda raqamli va an’anaviy ta’lim shakllarini uyg‘unlashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Faqatgina raqamli texnologiyalarga tayanish emas, balki ularni an’anaviy metodlar bilan integratsiya qilish orqali ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish mumkin. Bunday yondashuv bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar orasida raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish muhim o‘rin tutadi. Bu esa ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifatini oshirish va xalqaro standartlarga moslashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish orqali ta’lim jarayonini individuallashtirish, differensiallashtirish va optimallashtirish imkoniyatlari kengayadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’limda raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish ta’lim sifatini oshirish, bolalarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. U ta’lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishga, bolalarda bilim olishga bo‘lgan qiziqishni oshirishga va ularning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan foydalanishda yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish va ta’lim muhitini takomillashtirish zarur. Faqatgina kompleks yondashuv orqali maktabgacha ta’lim tizimida raqamli resurslardan samarali foydalanishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ананьев И.И. Использование информационной системы для модульной организации образовательного процесса / И.И.Ананьев, П.И.Ананьев, А.В.Бобров //Измерение, контроль, информатизация. Барнаул, 2007. С. 161- 163.

2. Андреев А.А. Дидактические основы дистанционного обучения. URL: www.aqua.iefb.agtu.ru/dist/Biblio/Dissert/dissert_Andreev/ br/ogl-b.htm

3. Атаян А.М. Дидактические основы формирования информационной культуры личности в условиях информатизации общества: Дис. ... д-ра пед. наук. Владикавказ, 2001.

INKLYUZIV MAKTABGACHA TA'LIMNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI

Mamitova Kamila Jolmirza qizi Ajiniyoz nomidagi NDPI 1 kurs magistri

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maktabgacha ta’lim, maxsus ehtiyojli bolalar, integratsiya, adaptatsiya, pedagogik yondashuv, ta’lim muhiti, psixologik qo‘llab-quvvatlash**.**

Ключевые слова: инклюзивное образование, дошкольное образование, дети с особыми потребностями, интеграция, адаптация, педагогический подход, образовательная среда, психологическая поддержка.

Keywords: inclusive education, preschool education, children with special needs, integration, adaptation, pedagogical approach, educational environment, psychological support.

Hozirgi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida inklyuziv ta’lim alohida ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Inklyuziv yondashuv har bir bolaning shaxs sifatida rivojlanishini ta’minlash, uning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayoniga jalb etishni nazarda tutadi. Maktabgacha yosh davri esa inson rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, aynan shu davrda bolaning psixik, ijtimoiy va intellektual asoslari shakllanadi. Inklyuziv maktabgacha ta’limning joriy etilishi jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlash, bolalarning jamiyatga moslashuvini yengillashtirish hamda ularning kelajakdagi ta’lim jarayoniga tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur tizimni samarali tashkil etish ko‘plab tashkiliy, metodik va psixologik muammolar bilan bog‘liqdir.

Inklyuziv ta’lim konsepsiyasi insonparvarlik g‘oyalari asosida shakllangan bo‘lib, u har bir bolaning ta’lim olish huquqini ta’minlashga qaratilgan. Ushbu yondashuvda bola markaziy o‘rinda turadi va uning ehtiyojlari, qiziqishlari hamda rivojlanish darajasi asosiy mezon sifatida qaraladi. Inklyuziv ta’lim differensial va individual yondashuv tamoyillariga tayanadi, bunda ta’lim mazmuni va metodlari bolalarning individual xususiyatlariga moslashtiriladi.

Maktabgacha ta’lim tizimida inklyuziv ta’lim bolaning shaxs sifatida shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. U bolalarda tolerantlik, hamkorlik, o‘zaro hurmat kabi ijtimoiy fazilatlarning rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, inklyuziv muhit bolalarning psixologik holatiga ijobiy ta’sir etib, ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish pedagoglardan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyani talab qiladi. Pedagog nafaqat umumiy ta’lim metodikasini, balki maxsus pedagogika va psixologiya asoslarini ham chuqur bilishi zarur. Shu bilan birga, u bolalarning individual xususiyatlarini aniqlay olish, ularning ehtiyojlariga mos pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim.

Inklyuziv ta’lim jarayonida ta’lim mazmunini moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o‘quv materiallarini soddalashtirish, turli metod va usullardan foydalanish, bolalarning imkoniyatlariga mos faoliyat turlarini tashkil etishni nazarda tutadi. Pedagogik jarayonning samaradorligi ko‘p jihatdan ta’lim muhitining to‘g‘ri tashkil etilishiga ham bog‘liqdir.

Inklyuziv maktabgacha ta’limda psixologik qo‘llab-quvvatlash alohida ahamiyatga ega. Bolalarning emotsional holatini barqarorlashtirish, ularning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash psixologik xizmatning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Psixolog bolaning rivojlanish darajasini aniqlash, uning individual xususiyatlarini tahlil qilish va tegishli tavsiyalar ishlab chiqishda muhim rol o‘ynaydi. Psixologik yondashuv inklyuziv muhitda ijobiy iqlim yaratishga xizmat qiladi. Bu esa bolalar o‘rtasida ijobiy munosabatlarni shakllantirish, nizolarni bartaraf etish va hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Inklyuziv maktabgacha ta’limni amaliyotga joriy etish jarayonida qator muammolar yuzaga keladi. Ushbu muammolar tizimli xususiyatga ega bo‘lib, ularni bir nechta yo‘nalishlarda ko‘rib chiqish mumkin.

-Birinchidan, pedagoglarning inklyuziv ta’lim bo‘yicha yetarli bilim va malakaga ega emasligi muhim muammo hisoblanadi. Ko‘plab pedagoglar maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash metodikasini yetarli darajada bilmaydi, bu esa ta’lim jarayonining samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

-Ikkinchidan, moddiy-texnik ta’minotning yetishmasligi inklyuziv ta’limni tashkil etishda jiddiy to‘siq bo‘lib xizmat qiladi. Ta’lim muassasalarida moslashtirilgan jihozlar, maxsus o‘quv vositalari va qulay infratuzilmaning yetarli emasligi bolalar uchun zarur sharoitlarni yaratishga imkon bermaydi.

-Uchinchidan, individual yondashuvni tashkil etishdagi murakkabliklar ham dolzarb muammolardan biridir. Har bir bolaning rivojlanish darajasi turlicha bo‘lganligi sababli ta’lim jarayonini individual tarzda tashkil etish katta mehnat va vaqt talab qiladi.

-To‘rtinchidan, ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yishdagi muammolar ham mavjud. Ba’zi hollarda ota-onalar inklyuziv ta’limning mohiyatini to‘liq anglamaydi yoki ushbu tizimga nisbatan salbiy munosabatda bo‘ladi.

-Beshinchidan, jamiyatda mavjud stereotiplar va noto‘g‘ri qarashlar inklyuziv ta’limning rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Bu esa maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiylashuv jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Inklyuziv maktabgacha ta’limni rivojlantirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Avvalo, pedagoglarning kasbiy malakasini oshirishga alohida e’tibor qaratish zarur. Bu borada malaka oshirish kurslari, seminarlar va treninglar tashkil etilishi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishning muhim sharti hisoblanadi. Zamonaviy didaktik vositalar va texnologiyalarni joriy etish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Ota-onalar bilan hamkorlikni rivojlantirish ham muhim yo‘nalishlardan biridir. Ular bilan tushuntirish ishlari olib borish, inklyuziv ta’limning afzalliklarini targ‘ib qilish orqali ijobiy munosabatni shakllantirish mumkin.

Bundan tashqari, jamiyatda inklyuziv madaniyatni rivojlantirish, ya’ni barcha bolalarga nisbatan hurmat va bag‘rikenglik munosabatini shakllantirish zarur. Bu esa inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv maktabgacha ta’limni tashkil etish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim har bir bolaning ta’lim olish huquqini ta’minlash, uning shaxs sifatida rivojlanishiga ko‘maklashish va jamiyatga moslashuvini yengillashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish bir qator muammolarni hal etishni talab qiladi. Mazkur muammolarni bartaraf etish orqali inklyuziv ta’lim tizimini yanada rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida” Qarori. PQ-4312 08.05.2019

2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim olish ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim- tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to’g’risidagi” Qarori. PQ -4860 13.10.2020

3. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие. – Казань, 2013

4. Буторина, О. Г. Об опыте воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями здоровья / О. Г. Буторина // Воспитание школьников, 2010

5. Инклюзивная практика в дошкольном образовании. Современный образовательный стандарт / Т. В. Волосовец, А. М. Казьмин, В. Н. Ярыгин. – М.: Мозаика-Синтез, 2011. – 144 с.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMINDE INTERAKTIV OYÍN TEXNOLOGIYALARÍ ARQALÍ BALALARDÍŃ INTELLEKTUAL POTENCIALÍN ASHÍW

Begimbaeva Shaxnoza Baxitbaevna - Qońırat rayonı 27-sanlı MSHBSH tárbiyashısı

Tayanısh túsinikler: interaktiv oyınlar, intellektual potencial, innovaciyalıq pedagogika, kognitiv rawajlanıw, mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi, oyın texnologiyaları.

Kalit so‘zlar: interaktiv o‘yinlar, intellektual salohiyat, innovatsion pedagogika, kognitiv rivojlanish, maktabgacha ta’lim tashkiloti, o‘yin texnologiyalari.

Ключевые слова: интерактивные игры, интеллектуальный потенциал, инновационная педагогика, когнитивное развитие, организация дошкольного образования, игровые технологии.

Búgingi globallasıw hám málimleme texnologiyaları jedel rawajlanıp atırǵan dáwirde bilimlendiriw sisteması túp-tiykarınan jańalanbaqta. Dástúriy “bilim beriw” modeli áste-aqırın óz ornın “shaxstı rawajlandırıw” modeline bosatıp bermekte. Zamanagóy jámiyette insannan tek ǵana tayar bilimlerdi iyelew emes, al olardı talqılaw, qayta islew, hár qıylı jaǵdaylarda qollanıw hám mashqalalı jaǵdaylarda erkin qarar qabıl ete alıw sıyaqlı kónlikpeler talap etiledi. Sol sebepli de bilimlendiriw procesinde oqıwshı yamasa bala oraylıq orınǵa qoyılıp, onıń intellektuallıq hám jeke rawajlanıwına ayrıqsha itibar qaratılmaqta.

Mektepke shekemgi jas dáwiri insan ómirindegi eń áhmiyetli basqıshlardan biri esaplanadı. Ilimiy izertlewlerge qaraǵanda, mine usı dáwirde insan intellektiniń úlken bólegi qáliplesedi. Bul dáwirde balalardıń oylanıwı, sóylewi, qıyalı, emocionallıq hám sociallıq kónlikpeleri jedel rawajlanadı. Sonıń ushın mektepke shekemgi bilimlendiriw

sistemasında qollanılatuǵın pedagogikalıq jantasıwlar balanıń keleshektegi tabısına tikkeley tásir kórsetedi. Ásirese, interaktiv oyın texnologiyalarınan paydalanıw bul processte úlken áhmiyetke iye.

Interaktiv oyın texnologiyaları bilimlendiriw procesin jedellestiriwshi, balanı passiv tıńlawshıdan aktiv qatnasıwshıǵa aylandırıwshı innovaciyalıq qatnas bolıp tabıladı. Bul texnologiyalar arqalı tárbiyashı ózinińdástúriy "málimleme beriwshi" rólinen keship, kóbirek baǵdarlawshı hám shólkemlestiriwshi rólin atqaradı. Nátiyjede bala oyın procesiniń oraylıq figurası sıpatında kórinedi, ol erkin pikirleydi, qarar qabıl etedi hám óz iskerligin basqarıwdı úyrenedi.

Interaktiv oyınlardıń jáne bir áhmiyetli tárepi - bul kóp tárepleme baylanıstı támiyinleydi. Yaǵnıy, bilimlendiriw procesi tek ǵana “bala-tárbiyashı” qatnasıqları menen sheklenip qalmaydı. Bálkim “bala-bala,” “bala-ortalıq” sıyaqlı óz-ara baylanıslar da jedel rawajlanadı. Bul bolsa balalardıń sociallasıwına, jámáátte islew kónlikpeleriniń qáliplesiwine hám kommunikativ kompetenciyalarınıń rawajlanıwına xızmet etedi.

Interaktiv oyınlar balalarda logikalıq hám algoritmlik pikirlewdi rawajlandırıwda da áhmiyetli ról oynaydı. Máselen, hár qıylı logikalıq oyınlar, kvestler yamasa ápiwayı robototexnika elementlerine tiykarlanǵan shınıǵıwlar arqalı bala mashqalanı basqıshpa-basqısh sheshiwdi úyrenedi. Ol háreketler izbe-izligin rejelestiredi, sebep-nátiyjeli baylanıstı túsinedi hám nátiyjege erisiw jolında túrli variantlardı sınap kóredi. Bul proceste balanıń oy-pikiri aktivlesedi hám analitikalıq qábiletleri rawajlanadı.

Zamanagóy interaktiv oyınlar kóbinese multimedia quralları menen úylesken halda shólkemlestiriledi. Súwret, ses hám háreket elementleriniń birgelikte qollanılıwı balanıń bir neshe seziw organların bir waqıttıń ózinde iske qosadı. Nátiyjede úyreniw procesi jáne de nátiyjeli hám qızıqlı boladı. Bunday multisensorlıq qatnas balalardıń informaciyanı jaqsıraq ózlestiriwine, eslep qalıw dárejesiniń artıwına xızmet etedi.

Sonday-aq, interaktiv oyınlar balalardıń sociallıq-emocional rawajlanıwına da úlken tásir kórsetedi. Oyın dawamında balalar óz pikirlerin erkin bildiriwdi, basqalardı tıńlawdı, óz poziciyasın qorǵawdı úyrenedi. Jámáátlik oyınlar bolsa olarda birge islesiw, óz ara járdem hám tilekleslik sıyaqlı áhmiyetli sociallıq pazıyletlerdi qáliplestiredi. Bul bolsa keleshekte olardıń jámiyetke tabıslı beyimlesiwine járdem beredi.

Interaktiv oyın texnologiyalarınıń nátiyjeliligin arttırıw ushın bilim beriw procesinde túrli qurallardıń úylesimliligi úlken áhmiyetke iye. Sanlı qurallar - interaktiv doskalar, planshetler hám bilimlendiriw baǵdarlamaları - balalardıń qızıǵıwshılıǵın arttırsa, konstruktiv qurallar - konstruktorlar, didaktikalıq materiallar - olardıń ámeliy hám dóretiwshilik iskerligin rawajlandıradı. Sonday-aq, joybar jumısı tiykarında shólkemlestirilgen oyınlar balalarda erkin pikirlew hám dóretiwshilikti jáne de kúsheytedi.

Interaktiv oyın texnologiyalarınıń eń áhmiyetli abzallıqlarınan biri - bul qáte islew imkaniyatınıń bar ekenligi. Oyın ortalıǵı balada qorqıwdı azaytadı hám erkin tájiriybe ótkeriwge sharayat jaratadı. Bala qáteni sátsizlik sıpatında emes, al úyreniw procesiniń bir bólegi sıpatında qabıl etedi. Bul bolsa onda ózine bolǵan isenimin arttıradı hám ishki motivaciyanı qáliplestiredi.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında interaktiv oyın texnologiyalarınan nátiyjeli paydalanıw búgingi kúnniń áhmiyetli talaplarınan biri bolıp esaplanadı. Bul texnologiyalar arqalı tek ǵana balalarǵa bilim berilip qoymastan, al olardıń intellektuallıq, sociallıq hám emocionallıq rawajlanıwı da támiyinlenedi. Nátiyjede bolsa ǵárezsiz pikirleytuǵın, kreativ, mashqalalardı sheshe alatuǵın hám zamanagóy jámiyet talaplarına beyimlesetuǵın shaxstı qáliplestiriw imkaniyatı jaratıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
2. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent: Maktabgacha ta’lim vazirligi, 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga oid qarorlari va farmonlari. – Toshkent, 2017–2023.
4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar: o‘quv qo‘llanma / mualliflar jamoasi. – Toshkent: Fan, 2020.
5. Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash metodikasi. – Toshkent, 2021.
6. Bolalar psixologiyasi va pedagogikasi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
7. Interaktiv o‘qitish metodlari: nazariya va amaliyot. – Toshkent, 2022.

TABIIY VA TASHLAGAN MATERIALLARDAN O‘YINCHOQLAR YASASH

X.Bahadirova - NDPI Maktabgacha ta’lim yo‘nalish talabasi

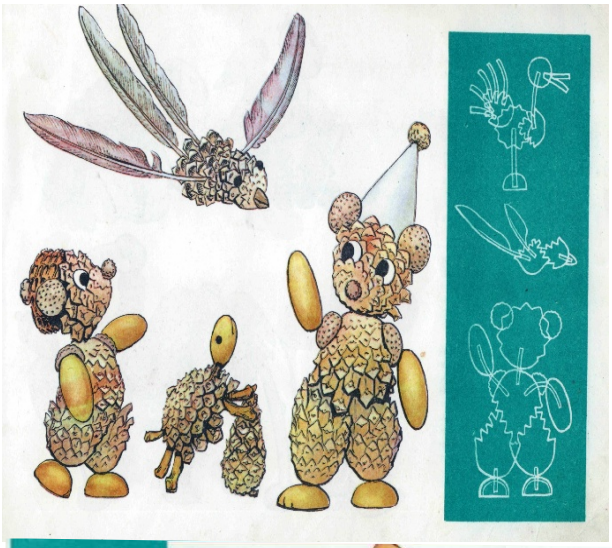
Tayanish túsinikler: Teatr, texnologiya, tábiyiy materiallar STEAM texnologiyaları, bilimlendiriw sapası, pánler kompleksi, oqiw procesi, bilim, kónlikpelerdi rawajlandırıw, jana bagdar.

Ключевые понятия: Театр, технология, Природные материалы STEAM-технологии, качество образования, комплекс предметов, учебный процесс, развитие знаний и навыков, новое направление.

Key word: Theater, technology, Natural materials STEAM technologies, education quality, subject complex, educational process, knowledge and skills development, new direction.

Tabiiy materiallar tarbiyachi rahbarligida ekskursiyalarda to‘planadi. Ekskursiya tashkil qilishdan oldin bolalarga bo‘lajak ish namunasi ko‘rsatiladi. Bolalar uni diqqat bilan ko‘rib, unda ishlatilgan barg plastinkalarining shaklini, daraxt navlarini aniqlaydilar. Shundan so‘ng tashkil etiladigan ekskursiya rejasi tuziladi. Ekskursiya marshrutida alohida e’tibor beriladigan obyektlar (eman, zarang, akatsiya daraxtlari, hasharotlar, ninachi) aniqlanadi. Bolalar diqqati va aqliy faoliyatini kuzatilayotgan obyektning zarur bo‘lgan asosiy muhim belgilari va xususiyatlarini ajratishga, to‘planayotgan materialni to‘g‘ri baholashga yo‘naltiradigan savollar tuziladi.

Daraxtzorga kelganda bolalarning kayfiyati ko‘tarilib, ular har narsaga qiziqish bilan qaraydi, barglar, ularning ranglari bolalarni hayratga soladi. Ular kuzning butun go‘zalligini, uning ranglarini, to‘kilgan barglarning hidini va ular o‘zining elastiklik xususiyatini yo‘qotganligini, qattiqlashib, mo‘rt bo‘lib qolganligini ko‘radilar. Bolarning atrofdagi tabiat bilan zavqlari kamayib borishiga qarab, ularning e’tibori

barglarning shakli, daraxt navlariga qaratiladi. Aynan shu vaqtda o‘simliklarda sodir bo‘layotgan ichki jarayonlar qisqa va tushunarli tarzda bayon etiladi: xususan, o‘simlik yangi sharoitlarga moslashib, qishga tayyorgarlik ko‘rmoqda. Barglarni to‘kish bu o‘ziga xos himoya turi, chunki barglar suvni ko‘p bug‘lantiradi, qishda esa tuproqdan namlik juda kam miqdorda keladi. Shundan keyin bolalarning diqqati atrofda uchib yurgan kapalaklarga, ninachilarga, ularning asosiy belgilariga qaratiladi. Uchuvchi hasharotlar, ularning tuzilish shakllari, mehnat darslari. jonli

Ijodiy xarakterdagi ishlar. Masalan: "Baliqlardan kompozitsiya tuzish." Tarbiyachi umumiy vazifa beradi, bolalar esa tarbiyachi namunasi asosida o‘z variantlarini izlaydilar. Tarbiyachi doskaga baliq rasmi tasvirlangan plakatni ilib qo‘yib, bolalar bilan birgalikda baliqning tanasi, boshi, qanotlari, dumining shakli tahlil qilinadi. Baliq turiga qarab uning tanasi, qanotlari va dumlari har xil bo‘lishi mumkinligi aniqlanadi, shuning uchun bu ishda har xil tabiiy materiallardan foydalanish mumkin bo‘ladi. Shundan so‘ng ishni bajarish tartibi aniqlanadi. Dastlab baliq bo‘laklari uchun material

tanlash, uning umumiy rasmini chizish kerak. Shundan keyin qaysi detalni qanday tartibda yelimlashni, detallarning o‘rinlarini aniqlash va shundan keyin ishga kirishish kerak. Bunday ishlar bajarilayotgan ishga ijodiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. Mashg‘ulotga yakun yasash va bajarilgan ishni baholashda tarbiyachi foydalanilgan materiallarning nomini so‘raydi.Bul tábiyiy materiallar menen islew shınıǵıwınıń shama menen dúzilisi bolıp tabıladı.

Quyida jo‘xori so‘tasi, eman daraxti mevasi, kashtan mevasi, qush patlari, archa daraxti mevasi, na’matak mevasidan tayyorlangan o‘yinchoq namunalari ishlangan:

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. - O‘zbekiston, 1992. - 48 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni. - T.: 2019. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019 y., 03/19/595/4160-son.
3. Maktabgacha ta’lim vazirining 2018 yil 18 iyundagi "O‘zbekiston Respublikasining kichik va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablarini tasdiqlash to‘g‘risida"gi 1-mh-sonli buyrug‘i. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 04.07.2018y., 10/18/3032/1450-son.
4. "Ilk qadam" maktabgacha ta’lim muassasasining o‘quv dasturi. - Toshkent, 2018. - 43 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-apreldagi "Maktabgacha ta’lim tizimini yanada rag‘batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-3651-sonli qarori // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 05.04.2018 y., 07/12/3651/1007-son, 01.10.2018 y., 07/18/3955/1978-son.
6. Hasanboyeva O.U. va boshq. Oilada kamol topganni avlod tarbiyalash. T.: "Fan va texnologiya." 2010 y.
7. Hasanboyeva O.U. Oila pedagogikasi.//O‘quv qo‘llanma. T.: "Aloqachi," 2007.
8. Mavlonova R. "Mehnat tarbiyasi" "O‘qituvchi."

MEKTEPKE TAYARLAWDA ZAMANAGÓY TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIW

Ulıqpanova Aynura - NMPI Mektepke shekemgi tálim oqıtıwshısı.
Saǵınbaeva Shaxida- Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 2-B

Tayanısh túsinikler: Zamanagóy tálim texnologiyaları, Mektepke tayarlaw processi, Interaktiv oqıw metodları, Sanlı (digital) texnologiyalar, Multimedia quralları, Kompyuterlik oqıw programmaları, Balalardıń kognitiv rawajlanıwı, Didaktikalıq oyın texnologiyaları.

Ключевые слова: Современные образовательные технологии, Процесс подготовки к школе, Интерактивные методы обучения , Цифровые технологии, Мультимедийные средства, Компьютерные обучающие программы, Когнитивное развитие детей, Дидактические игровые технологии.

Keywords: Modern educational technologies, School preparation process, Interactive learning methods, Digital technologies, Multimedia tools, Computer learning programs, Cognitive development of children, Didactic game technologies.

Mektepke tayarlaw balanıń keyingi bilim alıw basqıshına beyimlesiwiniń eń áhmiyetli dáwiri bolıp tabıladı. Bul basqıshta balanıń intellektual, psixologiyalıq hám social rawajlanıwına tiykar salınadı. Búgingi kúnde mektepke tayarlaw processinde zamanagóy pedagogikalıq hám informaciyalıq texnologiyalardan paydalanıw aktual máselelerdiń birine aylandı.

Mektepke tayarlaw shınıǵıwları kóbinese gúrriń, oyın hám interaktiv usıllar túrinde ótkeriledi. Zamanagóy texnologiyalardan paydalanıw bul processti taǵi nátiyjeli etedi. Mısalı: Sorawlardı tekst túrinde emes, bálkim súwret, video, animaciya yamasa ilustraciya túrinde kórsetiw balanıń qızıǵıwın arttıradı hám materialdı jaqsıraq qabıllawına járdem beredi. Aldın úyrenilgen materialdı eske túsiriw ushın prezentaciyalardan paydalanıw múmkin.

Mektepke tayarlawdıń tiykarǵı maqseti - balanı mektep talaplarına psixologiyalıq hám intellektual jaqtan tayarlaw. Sol sebepli zamanagóy informaciyalıq texnologiyalar (kompyuter, elektroniy taxta, multimediyaliq materiallar) arqalı oqıw processin qızıqlı hám túsinikli etiwi múmkin. Sanlı oqıw resursların qollanıw arqalı: logikalıq oylaw rawajlanadı; mayda motorika hám kóz - qol koordinaciyası jetiledi; tanıp - biliw is - háreketi aktivlesedi. Bir kompyuter hám multimedia proektor arqalı ótkerilgen shınıǵıwlardan tárbiyashı materialdı aniq túrde jetkizedi. Animaciyalar, elektron oyın elementleri hám interaktiv tapsırmalar balanıń shınıǵıwǵa qatnasıwın arttıradı. Bunday jantasıw differencial oqıtıwdı ámelge asırıwǵa da múmkinshilik beredi, yaǵnıy hár bir balanıñ individual qábiletin esapqa alıwǵa jol ashadı. Ásirese qábiletli oqıwshılar ushın bilimdi tayar hám qızıqlı etiwde júdá úlgili esaplanadi.

Mektepke tayarlawda zamanagóy texnologiyalar tek bilim beriw quralı emes, balanıń shaxs spatında rawajlanıwına xızmet etedi. Olar balanıń óz betinshe pikirlew, soraw beriw, juwap tabıw qábiletin qáliplestiredi.

Zamanagóy texnologiyalar arqalı balalarǵa tómendegi qolaylıqlar beriledi:

- Motivaciya hám qızıǵıw - interaktiv hám vizual materiallar balanı shınıǵıwǵa qızıqtıradı.

4. Aktiv qatnasıw - balalar passiv tıńlawshı emes, bálkim aktiv qatnasıwshı boladı.

- Individual jantasıw - differencial shınıǵıwlar arqalı hár bir bala óz qábiletine qarap bilim aladı.

Zamanagóy texnologiyalar benen tayarlanǵan shınıǵıw balanıń bilim alıw iskerligin jáne de tereńlestiredi, onı qızıqlı hám interaktiv túrge keltiredi. Ásirese mektepke shekemgi jastaǵi balalar ushın kóriw, esitiw hám ámeliy iskerlik arqalı úyretiw óte áhmiyetli. Shınıǵıw processinde texnologiyalardı durıs qollanıw balanıń dıqqatın saqlawǵa, ǵárezsiz oylawına hám dóretiwshilik qábiletiniń rawajlanıwına járdem beredi.

3. Elektron taniw arqalı vizual úyreniw

Elektron slaydlar, videolar hám animaciyalar arqalı berilgen material bala esinde uzaq saqlanadı. Bala tek tıńlap qoymay, kórip hám salıstırıp úyrenedi. Mısalı; "Úy

haywanları" temasında shınıǵıw ótkende interaktiv doskada sıyır, qoy, at, tawıq haqqında súwret hám qısqa video kórsetiledi. Haywanlardıń dawısı esittiriledi. Keyin pedagog sol haywanlar boyınsha soraw beredi hám balalar kórgenine tayanǵan halda juwap beredi. Bul usıl tanıp - biliw qábiletin rawajlandıradı.

2. Differencial shınıǵıwlar arqalı individual jantasıw

Hár bir balanıń qábilet hám tezligi hár túrli. Sonıń ushın shınıǵıwda differensial jantasıw qollanıladı. Mısalı; Sanaw shınıǵıwında tez orınlaytın bala 10 ǵa shekem sanaydı hám qosıw ámelin orınıaydi. Qıyınshılıq sezgen bala 5 ke shekem sanawdı shınıǵıw etip aladı hám aniq túsine baslaydı. Elektron flatformalarda hár bir bala óz tempinde tapsırma orınlay aladı. Bul balanıń ózine bolǵan isenimin arttıradı hám stressti azaytadı.

Juwmaqlap aytqanda, mektepke tayarlaw processinde zamanagóy texnologiyalardan paydalanıw balalardıń bilim alıwında úlken áhmiyetke iye. Búgingi kúnde texnologiya kún sayın rawajlanıp baratırǵanı sebepli, tálim sistemasında da onıń ornı barǵan sayın artıp barmaqta. Mektepke shekemgi jastan baslap balalardı zamanagóy texnologiyalar menen tanıstırıw, olardıń bilimge bolǵan qızıǵıwın arttıradı hám shınıǵıwdı jaqsıraq túsiniwine járdem beredi. Interaktiv doskalar, kompyuterler, planshetler, oqıw programmaları hám elektron resurslar arqalı ótkerilgen shınıǵıwlar balalar ushın qızıqlı hám túsinikli boladı. Bul bolsa balalardıń shınıǵıwǵa aktiv qatnasıwına, soraw beriwine hám óz pikirin erkin bildiriwine múmkinshilik jaratadı. Sonıń menen birge, zamanagóy texnologiyalar pedagoglarǵa shınıǵıwdı jańa metodlar menen shólkemlestırıwine járdem beredi.

Tárbiyashı shınıǵıw waqtında túrli kórsetpe materiallardan, video shınıǵıwlardan, animaciyalardan hám interaktiv tapsırmalardan paydalanıp, balalardıń dıqqatın uzaq waqıt saqlap qala aladı. Bul bolsa bilimdi jaqsı eslep qalıwına hám onıń bekkemleniwine járdem beredi. Bundan tısqarı, zamanagóy texnologiyalar hár bir balanıń individual qábiletlerin esapqa alıwǵa da múmkinshilik beredi. Hár bir bala óziniń qábiletine hám qızıǵıwına qarap tapsırmalar orınlap, bilim alıw processinde belsendi qatnasadı. Sol sebepli, mektepke tayarlaw sistemasında zamanagóy pedagogikalıq hám informaciyalıq texnologiyalardan durıs hám orınlı paydalanıw juda áhmiyetlı. Bul jantasıw shınıǵıwdı qızıqlı, interaktiv hám nátiyjeli etedi. Eń baslısı, bul usıl balalardıń hár tárepleme rawajlanıwına, bilimge bolǵan qızıǵıwınıń artıwına hám mektepke puxta tayarlanıwına úlken úles qosadı. Demek, zamanagóy texnologiyalar mektepke tayarlaw sistemasınıń ajıralmas bólegi bolıp tabıladı hám olardı tálim processinde keń qollanıw keleshekte jaqsı nátiyjelerge alıp keledi.

Paydalanılǵan adebiyatlar:

1. Azizxo‘jayeva N. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat." Tashkent 2006.

2. Qodirov F. R. "Maktabgacha pedagogika" Toshkent. 2014.

3. Dablatov K. "Maktabgacha talim pedagogikası " Tashkent 2018.

4. Ózbekistan Respublikası " Maktabgacha ta’lim toǵrisida" ǵi Qonunı - Tashkent 2019.

KICHIK MAKTAB YOSHDAGI BOLALARDA INGLIZ TILIDA TIL KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA MULTIMEDIANING AHAMIYATI

A.B.Nauruzbaeva - Maktabgacha ta’lim kafedrası asistent o’qituvchisi
Ajiniyazova Shaxinur - NDPI maktabgacha ta’lim fakulteti 2-kurs talabasi

Kalit so’zlar: sehrli tayoqcha, twister, rasmni ko'rsatish, hosilni yig'ish, keling, yig'amiz, Portfel o’yinlari

Ключевые слова: волшебная палочка, твистер, шоу-картинка, урожай, давайте собирать урожай, игры-портфолио.

Key words: magic wand, twister, show picture, harvest, let's harvest, portfolio games

Shu paytgacha metodika birinchi navbatda maktab o'quvchilariga qaratilgan bo'lsa, endi ota-onalar farzandlariga chet tilini imkon qadar erta o'rgatishga intilmoqda. Bundan tashqari, maktabgacha yosh psixologlar tomonidan ushbu faoliyat turi uchun eng qulay davr sifatida tan olingan.

Bolalarga ta'lim berish juda qiyin ish bo'lib, u maktab o'quvchilarini o'qitishdan butunlay boshqacha uslubiy yondashuvni talab qiladi. O'yin maktabgacha yoshdagi bolalarga chet tilini o'rgatishning etakchi usuli hisoblanadi. Bundan tashqari, o'yin maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy faoliyati bo'lib, deyarli har qanday til birligini kommunikativ jihatdan qimmatli qilish imkonini beradi. Bularning barchasi erta yoshda ushbu yoshdagi bolalarning kommunikativ ehtiyojlarni va ularni chet tilida ifodalash qobiliyatini optimal tarzda birlashtirishga imkon beradi.

Klassik dars quyidagi bosqichlarni o'z ichiga olishi kerak:

1. Salomlashish.
2. Fonetik mashq.
3. O‘tilgan leksik materialni o‘yin shaklida takrorlash.
4. Ochiq o'yinlar yordamida isinish.
5. O'tilganlarni faollashtirish va yangi leksik materialni kiritish.
6. She’r va qofiyalarni o‘rganish.
7. Inglizcha multfilmlarni tomosha qilish.

Shunday qilib, chet tilini o'rgatishning boshlang'ich bosqichida asosiy e'tibor bolalarning og'zaki ingliz tilini tushunishini rivojlantirish va talaffuz va asosiy nutq qobiliyatlari asoslarini yaratishga qaratilgan:

- to‘liq idrok inglizcha elementar so‘zlarni doimiy qo‘llash orqali rivojlanadi;
- qo‘shiq va qo‘shiqlardan iboralar va nutq klişelari o‘rganiladi;
-oddiy so‘zlarni tanib olish va qo‘llash o‘yin davomida sodir bo‘ladi.

Leksik ko'nikmalarni rivojlantirish.

“Tilning asosiy materiali lug‘at, so‘zdir. G‘ishtsiz uy qurib bo‘lmaganidek, kerakli miqdordagi so‘zlarni o‘zlashtirmasdan tilni ham o‘zlashtirib bo‘lmaydi”. So'zlar bizning xotiramizda assotsiativ tematik guruhlarda saqlanadi. Shuning uchun, bolalarda asosiy lug'atni, ya'ni ular iboralar tuzadigan "g'ishtlar" zaxirasini shakllantirishda biz tematik guruhlarga yangi leksik birliklarni kiritishimiz kerak.

Ushbu bosqichda o'rganish uchun taklif qilingan taxminiy leksik mavzu quyidagi mavzular shaklida taqdim etilishi mumkin: salomlashish, sanash, ranglar, o'yinchoqlar, hayvonlar, oila, bayramlar, oziq-ovqat, uy, tana a'zolari, kiyim-kechak, yil fasllari.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun leksik materialni tanlashda ma'lum mezonlar mavjud:

- bu bosqichda o'rganilgan barcha so'zlar ona tilida bolaga yaxshi ma'lum bo'lgan tushunchalarni anglatishi kerak;

- so'zlar tilda tez-tez qo'llanilishi va bir-biriga juda mos kelishi kerak.

Dastlab yangi leksik birliklar kiritiladi

Rasmlar, o'yinchoqlar, imo-ishoralar, mimika yoki narsalardan foydalangan holda so'zlarning ma'nolari aniq ko'rsatilsa, lug'at eng yaxshi esda qoladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda asosan majoziy xotira rivojlanganligi sababli, ko'rgazmali qurollar nafaqat so'zning ma'nosini ochish, balki uni eslab qolish uchun ham xizmat qiladi.

Avval rasmlar yoki o'yinchoqlarni ko'rsataman va so'zlarni aytaman. Bolalar talaffuzga taqlid qilib, xorda takrorlaydilar. Keyingi bosqichda men bolaga o'yinchoq yoki rasmni uzataman, uni yangi so'zni nomlashga undayman. Keyinchalik, ish zanjir bo'ylab ketadi: boladan bolaga. Bolalar ishning bunday shakliga har bir darsda duch kelishadi. Yangi lug'atdan tashqari, men talaffuzni kuzatib boraman, har bir bolaga tilini to'g'ri joylashtirishga yordam beraman. Mashq xor ishi bilan tugaydi: bolalar har bir yangi so'zni xorda takrorlaydilar.

O'yinchoqlar va rasmlar kabi vizual ma'lumot vositalaridan tashqari, men umumiy jismoniy javobdan foydalanaman - TPR. Bu shuni anglatadiki, bolalar imo-ishoralar, mimikalar yoki harakatlar haqida gapirayotganlarini ifodalaydi. Men harakat fe'llari bilan tanishishda, tana qismlarini o'rganishda (bolalar tananing turli qismlarini ko'rsatadi), "Hayvonlar" mavzusidagi lug'atni (bolalar turli hayvonlarni tasvirlaydi), "Maktab" mavzusidagi ba'zi so'zlarni (bolalar qanday tasvirlashni tasvirlaydi) shunga o'xshash usullarga murojaat qilaman. ular yozish, o'qish, hisoblash va chizish), maktabga tayyorgarlik ko'rish (turish, yuvish, mashqlar qilish, tishlarni tozalash, ovqatlanish, ichish, kiyish va h.k.), "Kiyim" mavzusidagi lug'at (bolalar imo-ishoralar bilan ko'rsatish). ular kiyinish yoki boshqa kiyim). Ushbu mashqlar sinfdagi mashqlar kabi juda yaxshi.

Keyingi bosqich - so'z boyligini faollashtirish. Keyinchalik, men ushbu so'zlarni xotirada mustahkamlash uchun ularni tegishli kontekstda ishlatib, bolalar bilan mashq qilaman.

Lug'atni o'rgatishda ikki xil bo'lgan kartalar bilan o'yinlarga katta e'tibor berish kerak: og'zaki tanib olishni rivojlantirish - tinglash ("Sehrli tayoqcha", "Twister", "Rasmni ko'rsatish", "Hosilni yig'ish", "Keling, yig'amiz" Portfel», «Odamni chizish») va og'zaki reproduktsiyani rivojlantirish - nutq. («Bu nima?», «Nima etishmayapti?», «Tahmin», «So'z izi») Bolalarni etarli darajada ta'minlash muhimdir. o'rganilgan leksik birliklarni ko'paytirishga o'tishdan oldin tinglash amaliyoti miqdori.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jalolov J.J. Chet til óqitytish metodologiyasi T.: O‘qituvchi, 1996

2. Saydaliev S.S “Chet til óqitish metodikasidan ocherklar” Namagan, NamDU 2004

BOLALARNI MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASHNING ZAMONAVIY SHAKLLARI VA METODLARI

Dawletiyarova Venera Madyarovna Nukus davlat pedagogika instituti
Maktabgacha talim kefedrasi stajyor o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tizimli ta’limga tayyorlashning pedagogik va psixologik asoslari tadqiq etiladi. Maqolada tayyorlov guruhlaridagi ish shakllari, o‘yin texnologiyalari va bolaning intellektual hamda ijtimoiy moslashuvini ta’minlovchi metodlar atroflicha yoritilgan

Kalit so‘zlar: maktabgacha talim, psixologik tayyorgarlik, fiziologik tayyorgarlik, o‘quv dasturi, o‘yin metodlari, multimedia

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические и психологические основы подготовки детей дошкольного возраста к систематическому образованию. Подробно рассматриваются формы работы в подготовительных группах, игровые технологии и методы, обеспечивающие интеллектуальную и социальную адаптацию ребенка.

Ключевые слова: дошкольное образование, психологическая подготовка, физиологическая подготовка, учебная программа, игровые методы, мультимедиа.

Abstract: This article examines the pedagogical and psychological foundations of preparing preschool children for systematic education. The article covers in detail the forms of work in preparatory groups, game technologies, and methods that ensure the intellectual and social adaptation of the child.

Keywords: preschool education, psychological preparation, physiological preparation, curriculum, game methods, multimedia

Bolaning maktab ostonasiga qadam qo‘yishi uning hayotidagi eng muhim burilish nuqtalaridan biri hisoblanadi. Bu davrda bolaning faoliyat turi o‘yindan ta’limga o‘zgaradi. Bolani maktabga tayyorlash deganda faqat unga harf tanitish yoki sanashni o‘rgatish tushunilmasligi kerak. Bu jarayon kompleks yondashuvni, ya’ni bolaning jismoniy, ruhiy, ijtimoiy va intellektual tayyorgarligini o‘z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogika oldida turgan asosiy vazifa — bolaning maktabga moslashuvini yengillashtirish va unda o‘qishga bo‘lgan barqaror motivatsiyani shakllantirishdir.

1. MAKTABGA TAYYORGARLIKNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Bolani maktabga tayyorlash jarayoni to‘rtta asosiy ustunga tayanadi:

Fiziologik tayyorgarlik: Bu bolaning umumiy salomatligi, mayda motorika (qo‘l mushaklari) rivojlanishi va asab tizimining chidamliligini anglatadi.

Psixologik tayyorgarlik: Diqqat, xotira, mantiqiy fikrlash va iroda kabi jarayonlarning shakllanganligi. Bola o‘z hissiyotlarini boshqara olishi va o‘qituvchining ko‘rsatmalariga bo‘ysunishi lozim.

Ijtimoiy-kommunikativ tayyorgarlik: Tengdoshlari bilan muloqotga kirisha olish, jamoada ishlash va ijtimoiy normalarga amal qilish.

Maxsus (akademik) tayyorgarlik: O‘qish, yozish va elementar matematik tasavvurlarning mavjudligi.

2. TAYYORLASHNING TASHKILIY SHAKLLARI

Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimida bolalarni maktabga tayyorlashning bir necha samarali shakllari yo‘lga qo‘yilgan:

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari (MTT): Tayyorlov guruhlarida mashg‘ulotlar davlat o‘quv dasturi asosida kunlik tartibda olib boriladi.

"Aqlvoy" va majburiy bir yillik bepul tayyorlov kurslari: Maktabgacha ta’limga qamrab olinmagan bolalar uchun haftasiga 15 soatlik dastur asosida maktab qoshida tashkil etiladigan kurslar.

Qisqa muddatli guruhlar va yakshamba maktablari: Maxsus markazlar tomonidan tashkil etilib, ko‘proq mantiqiy fikrlash va til o‘rganishga yo‘naltirilgan bo‘ladi.

Oilaviy ta’lim: Ota-onalar tomonidan uy sharoitida olib boriladigan tayyorgarlik. Bunda ota-onaga uslubiy yordam ko‘rsatish muhim ahamiyatga ega.

3. ZAMONAVIY TA’LIM METODLARI

Bolalarning yosh xususiyatidan kelib chiqib, tayyorgarlik jarayonida "O‘qitish emas, rivojlantirish" tamoyili ustuvor bo‘lishi kerak. Quyidagi metodlar hozirda eng samarali hisoblanadi:

A. O‘yinli metodlar (Edutainment)

O‘yin — 6-7 yoshli bola uchun asosiy faoliyatdir. Didaktik o‘yinlar orqali bola sezmagan holda murakkab matematik amallarni bajaradi yoki tovushlarni tahlil qiladi. Masalan, "Sehrli xaltacha", "Ortig‘ini top" kabi o‘yinlar diqqat va tasavvurni o‘stiradi.

B. TRIZ texnologiyasi (Ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi)

Bu metod bolada nostandart fikrlashni shakllantiradi. Bolaga "Agar yomg‘ir yog‘sa-yu, soyabon bo‘lmasa, nima qilish mumkin?" kabi muammoli savollar berish orqali uning ijodiy salohiyati uyg‘otiladi.

V. Mnemotexnika

Xotirani mustahkamlash uchun ishlatiladigan vizual sxemalar va jadvallar. Bolalar she’rlarni yoki hikoyalarni rasmli ramzlar orqali tezroq va mustahkamroq eslab qolishadi.

G. Loyiha metodi

Bolalarga kichik tadqiqotchilik ishlarini topshirish (masalan, "Loviya qanday o‘sadi?"). Bu ularda kuzatuvchanlik va mas’uliyatni tarbiyalaydi.

4. MULTIMEDIA VA RAQAMLI VOSITALARNING O‘RNI

Hozirgi axborot asrida interaktiv doskalar va ta’limiy mobil ilovalar maktabga tayyorlov jarayonini qiziqarli qilmoqda. Biroq, bunda me’yor (sanitariya me’yorlari) buzilmasligi shart.

Interaktiv ertaklar (audio-vizual qabul qilish).

Mantiqiy o‘yinlar (planshetlar orqali kognitiv mashqlar).

Elektron topshiriqlar (bolaning xatosini o‘zi tushunib yetishiga yordam beradi).

5. MAKTAIBGA TAYYORGARLIKDA OILA VA MTT HAMKORLIGI

Bola maktabga tayyor bo‘lishi uchun bog‘chadagi mashg‘ulotlar uyda ham davom etishi lozim. Pedagoglar ota-onalar bilan quyidagi yo‘nalishlarda ishlashi kerak:

Bolaning kun tartibini to‘g‘ri shakllantirish;

Bolaga kitob o‘qib berish va o‘qilgan matn yuzasidan suhbatlashish;

Bolaning mustaqilligini rag‘batlantirish (kiyinish, buyumlarini yig‘ishtirish).

Xulosa qilib aytganda, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash — bu faqatgina bilimlar zaxirasini to‘plash emas, balki bolada "o‘qishga bo‘lgan ehtiyoj"ni shakllantirishdir. Maqolada ko‘rib chiqilgan shakl va metodlar shuni ko‘rsatadiki, har bir bola o‘zining individual sur’ati bilan rivojlanadi. Pedagog va ota-onalarning vazifasi bolaga bu jarayonda bosim o‘tkazmasdan, uning tabiiy qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlashdir. Sifatli maktabgacha tayyorgarlik — kelajakdagi muvaffaqiyatli mutaxassis va komil insonning poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni.
2. "Ilk qadam" davlat o‘quv dasturi. Toshkent, 2022-y.
3. Vygotskiy L.S. "Bola psixologiyasi va pedagogikasi".
4. G‘oziyev E.G‘. "Ontogenez psixologiyasi". Toshkent, 2010-y.

TÁRBIYASHINIŃ DÓRETIWSHILIGI HÁM QARIM-QATNAS MÁDENIYATI

A.T.Saparov. NMPI «Mektepke shekemgi tárbiya hám defektologiya» kafedrası ulken oqıtıwshısı

Tárbiyashı pedagogikalıq jumıs alıp barıwda jetekshi shaxs bolıp esaplanadı. Oǵan jas áwladtı tárbiyalaw waziypası tapsırılǵan. Sonıń ushın hám tárbiyashı shaxsına, aqlıy qásiyetleri, ádep-ikramlıq sıpatları hámde mektepke shekemgi jastaǵı balalar menen qarım-qatnasta ayrıqsha talaplar qoyıladı. Tárbiyashı ómirge dáslepki qádemlerin qoyıp atırǵan, barkamal shaxs sıpatında qáliplesken jas áwladlardı tárbiyalaydı, olarda turmıs ushın zárur bolǵan birinshi kónlikpe hám tájriybelerdi qáliplestiredi, hádiyse-waqiyalardı turlishe qabıl qılıwdı uyretedi, olar menen qarım-qatnasta boladı.

Ózbekistan Respublikasınıń mektepke shekemgi jastaǵı balalardı rawajlandırıw barısındaǵı Mámleket talaplarına muwapıq 2018-jılda islep shıǵılǵan hám normativ-huquqiy hujjet esaplanǵan mektepke shekemgi tálim mákemesiniń «Dáslepki qádem» mámleketlik oqıw dásturinde mektepke shekemgi tálim mákemesiniń maqset hám waziypaları, oqıw-tárbiyalıq jumıslarınıń tiykarǵı ideyaları sawlelengen, sonday-aq balanıń tálimniń keyingi basqıshına ótiwdegi tiykarǵı kompitentsiyaları belgilengen.

«Dáslepki qádem» mámleketlik oqıw dásturinde balalardıń «dóretiwshilik» tarawındaǵı oqıw-tárbiyalıq iskerligi juwmaqlanǵannan soń 6-7 jaslı bala: iskusstva hám mádeniyatqa qızıǵıwshılıǵın kórsetiwi; milliy urp-ádetlerdi qádirlep, olardı kundelikli turmıstıń bir bólimi sıpatında qarap ósiwi; alınǵan bilim hám kónlikpelerdi turli turmıslıq sitiuatsiyalarda óz dóretiwshilik rejelerin duziw hám qollana biliwi; insannıń dunyanı ózgertiwdegi shólkemlestiriwshilik rolin tusiniw sıyaqlı kompitentsiyalardı iyelewi kórsetip berilgen. Bunday kompitentsiyalardı 6-7 jaslı balalardıń iyelewi kun sayın rawajlanıp atırǵan dáwir talabı esaplanadı. Balalarda bunday kompitentsiyalardı qáliplestiriw álbette tárbiyashılardan dáslep,

mámleketimizdiń mektepke shekemgi jastaǵı balalardı tárbiyalawǵa qoyǵan talaplardı siyasiy, ruwxıy tárepten tuwrı qabıl qılıw hám bar bilimi hám sheberligin balalardıń keleshegi ushın baǵıshlawǵa tayar bolıwı, balalarǵa bolǵan kushli mehr-muhabbat, hár bir balanıń keleshegi haqqında oylaw sıyaqlı qasiyetlerge iye bolıwı kerek.

Balalardıń tvorchestvalıq rawajlanıwında tárbiyashınıń dóretiwshiligi ayrıqsha rol oynaydı. Mektepke shekemgi jastaǵı balalardı tárbiyalawǵa baylanıslı mámleketlik talaplarında turli jas toparlar tárbiyalanıwshılarınıń dóretiwshiligin bahalawshı kreteriyalar keltirilgen. Atap aytqanda, bala oylaw qábiletin rawajlandırıwshı ortalıq jaratıw; balanıń muzıkalıq qábiletin rawajlandırıwshı balalar qosıqların esittiriw; balanı awqat tayarlawǵa; bólmeni bayramǵa tayarlaw barısına qamtıw; dukan hám salonlarda kompozitsiya jaratqan jumısshılar háreketin guzetiw sıyaqlı tapsırmalar kirgizilgen. Bul islerdi alıp barıw ushın tárbiyashıdan ulken kush hám talapshańlıq talap etiledi.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemesinde bala qarım-qatnas ádebin tiykarınan tárbiyashı mısalında ańlap jetedi. Tárbiyashınıń qarım-qatnas munasebetleri insaniylıq hám ixtiyariy printsiplerge tiykarlanadı. Tárbiyashınıń qarım-qatnası ádetde, eki turli bolıp, birnshisi-rásmiy, ekinshisi-rásmiy emes qarım-qatnas. Tárbiyashınıń rásmiy qarım-qatnasında Ózbekistan Respublikasınıń nızamları, metkepke shekemgi bilimlendiriw sistimasına tiyisli normativ hujjetlerge tiykarlanadı. Rásmiy emes qarım-qatnasqa pedagogik etikanıń nızamlıqlarına tiykarlanadı.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemesi tárbiyashısınıń qarım-qatnas ádebi psixologik nızamlar, ádep-ikramlıq normalar, qaǵiyda talapları, pedagoglar kollektivi pikiri tiykarında ámelge asırıladı. Máleketimizdiń ertengi kuni bolǵan kishkene balalardı tárbiyalaw hárbirimizdiń tiykarǵı waziypamız bolıwı kerek. Hár bir tárbiyashınıń is-háreketi, minez-qulqı, qarım-qatnası pedagoglar kollektiviniń maqset talaplarına say bolıwı kerek.

Joqarıda kórsetilgen waziypalardı islew mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemesi tárbiyashısınan kónlikpe, tájriybe, qábilet, kreativ hám kommunikativ kompitentlikni talap etedi. Tárbiyashınıń kónlikpeleri onıń kásiplik jumıs barısında toplanǵan tájriybe hám bilimler tiykarında islenetuǵın jumıstıń quramalı usılı bolıp esaplanadı. Qábilet bolsa shaxstıń individual-psixologik ózgesheligi bolıp, tárbiyashılıq iskerligi tárepinen ámelge asırıw subektiv shárt-sháriyatın sawlelendiriwshi individual psixik sıpatlar toplamı bolıp, zárur bolǵan bilim, tájriybe hám kónlikpelerdi iyelew dinamiksındaǵı parqlardı anıqlaydı.

Kommunikativ kompetentlik – bilimlendiriw barısiniń barlıq qatnasıwshıları, sonday-aq talabalar menen doslıq munasebette bolıw, olardı tıńlay biliw, olarǵa unamlı tásir kórsete alıw menen belgilenedi. Kreativ kompetentlik bolsa – pedagogik iskerlikge kritikalıq, unamlı jantasıw, o'ziniń dóretiwshilik tájriybelerine iye ekenligin kórsete alıw qábileti qálipleskenligi menen belgilenedi. Tárbiyashı kreativ shaxs bolıp, dóretiwshiligin kórsetiwshi, máselelerdi sheshiwde standart emes usıllar menen qatnasıwǵa meyil, ózine tán háreketlerdi

shólkemlestire alıw, jańalıqlardı turmısqa en jaydırıwǵa, dóretiwshilik islerdi jaratıwǵa qábiletli hám tayar shaxs bolıp esaplanadı.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. Bobaev D.R. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini ustirish jarayonida ertaklar asosida atrof-muhit bilan tanishtirish. Ilmiy toplam. Nizomiy nomidagi TDPU-2000.
2. Umarova M. Bolalarda atrof-muhitga masuliyatli munasabatni shakllantirish. Metod.qull. Nizomiy nomidagi TDPU-2007.
3. Ochilov M. Ochilova N. O'qituvchi odabi. Toshkent-1997i.

MAKTABGACHA TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING TA'LIM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI

Tursinbayeva Nargiza Gayratovna - Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi magistranti

Kalit so'zlar: Raqamli texnologiyalar, maktabgacha ta'lim, interaktiv ta'lim, kognitiv rivojlanish, multimedia, ta'lim samaradorligi, integratsiya, kreativ fikrlash, virtual reallik, animatsiyali o'yinlar.

Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo'llash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarning ilk bilim va ko'nikmalari shakllanishida innovatsion yondashuvlar muhim rol o'ynaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalar bolalarning qiziqishini oshirish, interaktiv ta'lim muhitini yaratish va ta'lim samaradorligini kuchaytirish imkonini beradi. Interaktiv doskalar, multimedia platformalar, mobil ilovalar orqali bolalar nafaqat bilim oladilar, balki kreativ fikrlash, mustaqil izlanish va muloqot qobiliyatlarini ham rivojlantiradilar. Bundan tashqari, raqamli resurslar ta'lim jarayonini yangi, samarali va noan'anaviy shaklda tashkil etish imkonini yaratadi.

Aynan hozirgi davrda zamonaviy ta'lim tizimini yaratish uchun turli dasturlar ishlab chiqilmoqda. Bundan maqsad ta'lim sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirishdir. Oliy ta'lim, kollej, texnikum va maktablar singari Maktabgacha ta'lim tashkiloti ham zamonaviy ta'lim tizimiga o'tmoqda. Bolalarning barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishi uchun ularga yetarlicha sharoitlar yaratilmoqda va tajribali mutaxasislar tomonidan mashg'ulotlar o'tilmoqda. Ta'lim dasturi (quyida – Dastur) – MTT davlat o'quv dasturiga asosan muayyan yosh guruhida tashkil etiladigan ta'lim va tarbiya jarayonini amalga oshirishga xizmat qiluvchi muhim hujjat bo'lib, u davlat talablariga asosan kutilayotgan natijalarga erishishni ta'minlashi lozim[1].

Maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bolalarning ta'lim olish jarayonini osonlashtirish va ularning ijodiy hamda kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda quyidagi raqamli texnologiyalar maktabgacha ta'limda keng qo'llanilmoqda:

Interaktiv doskalar va multimedia vositalari – bolalarning qiziqishini oshirish va ularning diqqatini uzoqroq saqlab turish uchun muhim vositalardan biri;

Ta’limiy mobil ilovalar va kompyuter o‘yinlari – bolalarning individual rivojlanishini ta’minlash va ularning bilimini shaxsiylashtirilgan yondashuv asosida oshirish;

Virtual va qo‘shimcha reallik (VR/AR) texnologiyalari – ta’lim jarayonini real hayotga yaqinlashtirish va bolalarda yangi tajribalar hosil qilish;

Onlayn ta’lim platformalari – ota-onalar va tarbiyachilar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish hamda ta’lim jarayonini to‘liq kuzatib borish imkonini yaratadi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanishning ta’limda samaradorlikka erishishga ta’sirini ko‘rib chiqamiz. Raqamli texnologiyalarning maktabgacha ta’lim jarayonidagi muhim afzalliklaridan biri, bolalar uchun yoqimli va qiziqarli o‘quv muhitini yaratishdir. Interaktiv kontent va animatsiyali o‘yinlar orqali bolalarning diqqat-e’tibori oshadi, ma’lumotlarni yanada oson o‘zlashtiradilar. Raqamli texnologiyalar bolalar uchun ta’limiy faoliyatlarni qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etishga yordam beradi. Animatsiyalangan darslar va video materiallar orqali bolalarga murakkab tushunchalarni osonroq tushuntirish imkoni mavjud. Interaktiv ta’lim platformalari va mobil ilovalar bolalarda tafakkur qilish, xotira va diqqatni jamlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, multimedia kontentlar bolalarning tashxisiy va tahliliy qobiliyatlarini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar orqali o‘quv materiallarini qayta ko‘rib chiqish va mashg‘ulotlarni takrorlash imkoni mavjud. Bu esa bolalarning bilimlarini mustahkamlash imkonini beradi. Zamonaviy raqamli vositalar bolalarni mustaqil bilim olishga yo‘naltirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ular multimediali darslar, elektron kitoblar va onlayn resurslar orqali mustaqil o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Multimediya resurslari, elektron qo‘llanmalar va mobil ilovalar bolalarga bilimni yanada interaktiv usulda o‘zlashtirish imkonini beradi. Bolalar multimedia orqali yangi mavzularni vizual va audio formatda qabul qiladi, bu esa xotirani mustahkamlashga yordam beradi. Onlayn platformalar va mobil ilovalar ota-onalarga bolalarining rivojlanishi haqida to‘liq ma’lumot olish imkoniyatini beradi. Bu esa bolalarni ta’lim jarayonida qo‘llab-quvvatlashni samarali tashkil etishga yordam beradi. Shuningdek, raqamli platformalardan foydalanish pedagoglar uchun ham samarali hisoblanadi. Ularga bolalarning individual qobiliyatlarini aniqlash va ularga mos o‘quv rejalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Shu tariqa, har bir bolaga alohida yondashuv ta’minlanadi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar orqali ta’lim faoliyati avtomatlashtiriladi, buning natijasida pedagoglar uchun ta’lim materiallarini rang-barang yaratish, ishlab chiqish yengillashuviga erishiladi. Ammo yana bir jihat borki, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish jarayonida bir qator muammolar mavjudligini ko‘rsatadi. Eng asosiy muammolardan biri – barcha tashkilotlarning yetarlicha texnik vositalar bilan ta’minlanmaganidir. Shuningdek, pedagoglarda raqamli vositalardan samarali foydalanish borasidagi bilim va ko‘nikmalarini oshirishga ham katta e’tibor qaratish lozim.

Xulosa qilib aytganimizda, maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. U bolalarning qiziqishini kuchaytiradi, bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini tezlashtiradi va ijodiy fikrlashni

rivojlantiradi. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalarni qo‘llashda me’yor, pedagogik maqsadga muvofiqlik va nazorat muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ilk qadam davlat o’quv dasturi. Toshkent, 2022.
2. Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Yevstafyeva L.G., Maxmudova D.T. Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F. To‘raqulov U.X. “Raqamli texnologiyalar negizida bo‘lajak o‘qituvchilarni raqamli texnologiyalar negizida kasbiy faoliyatning uzluksiz metodik ta’minoti tizimini yaratish”. “Informatika i injenerniye texnologii” jurnali. № 2 (2023).

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMINDE ROBOTOTEXNIKA HÁM KONSTRUKCIYALAW ARQALÍ STEM KÓNLIKPELERIN RAWAJLANDÍRÍW

Xaljanova Gulzira Abdiraxmanovna - Qońırat rayonı 10-sanlı MSHBSH tárbiyashısı

Annotaciya: Usı teziste mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń intellektual potencialın asırıwda STEM-texnologiyalarınıń ornı, ásirese, robototexnika hám konstrukciyalaw sabaqlarınıń metodikalıq tiykarları kórsetip berilgen. Balalarda injenerlik pikirlew hám algoritmlew kónlikpelerin qáliplestiriw boyınsha usınıslar berilgen.

Tayanısh túsinikler: STEM-oqiw, robototexnika, konstrukciyalaw, logikalıq pikirlew, mektepke shekemgi bilimlendiriw, innovaciya.

Kalit so‘zlar: STEM ta’limi, robototexnika, konstruksiyalash, mantiqiy fikrlash, maktabgacha ta’lim, innovatsiya.

Ключевые слова: STEM-образование, робототехника, конструирование, логическое мышление, дошкольное образование, инновации.

Búgingi jedel texnologiyalar dáwirinde mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasınıń aldına tek ǵana bilim beriw emes, al balalarda sın kózqarastan pikirlew hám mashqalalardı sheshiw kónlikpelerin qáliplestiriw wazıypası qoyılǵan. STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) qatnası bul baǵdarda eń nátiyjeli qural bolıp tabıladı. Robototexnika baǵdardı bir oyın jumısında birlestire alatuǵın siyrek ushırasatuǵın taraw.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda konstrukciyalaw (qurıw-jasaw) iskerligi tómendegi basqıshlarda ámelge asırıladı:

Úlgi tiykarında qurıw: Balanın berilgen sızılma yamasa tayar modelge qarap detallardı tańlawı.

Shárt tiykarında qurıw: Máselen, “Sonday kópir qurıń, onıń astınan júk mashinası óte alsın.” Bul basqıshta balada injenerlik sheshimlerdi izlew baslanadı.

Tema boyınsha óz betinshe dóretiwshilik: Balanıń óz qıyalındaǵı obektti (kosmoslıq keme, keleshek qalası) detallardan qurıwı.

Robototexnika sabaqları balalarǵa tek zatlardı jıynawdı emes, al olardı basqarıwdı da úyretedi.

Elementar programmalastırıw: Kompyuter yamasa planshet paydalanbastan, arnawlı “aqıllı” oyınshıq-robotlar (máselen, *Bee-Bot* yamasa *Matatalab*) járdeminde “aldıǵa,” “ońǵa,” “shepke” buyrıqların beriw arqalı balalar algoritmlew tiykarların úyrenedi.

Sebep hám aqibet baylanısı: “Eger men robotqa nadurıs buyrıq bersem, ol mánzilge jetip barmaydı” degen juwmaqqa keliw arqalı qáteler ústinde islewdi úyrenedi.

Baǵdar	**Rawajlanatuǵın kónlikpe**
Ilim	Dene hám buyımlardıń qásiyetleri, teń salmaqlıq, salmaq hám tartılıs nızamların ámelde kóriw.
Texnologiya (Technology)	Zamanagóy úskeneler, sensorlar hám dvigateller menen islew mádeniyatı.
Injenerlik (Engineering)	Sızılmalar menen islew, turaqlı konstrukciyalar jaratıw, joybardı rejelestiriw.
Matematika (Mathematics)	Sanaw, ólshew, geometriyalıq figuralar hám simmetriyanı túsiniw.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi tárbiyashıları ushın STEM shınıǵıwların shólkemlestiriwde tómendegilerge itibar qaratıw usınıs etiledi:

Ortalıq jaratıw: Toparda “STEM-orayı” yamasa “Jas injener múyeshi”n shólkemlestiriw. Toparda STEM-orayı (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yamasa “Jas injener múyeshi”n shólkemlestiriw balalarda sın kózqarastan pikirlew hám mashqalalardı sheshiw kónlikpelerin qáliplestiriwdiń eń nátiyjeli usılı bolıp tabıladı. Múyeshti bayıtıw ushın qımbat bahalı oyınshıqlar shárt emes. Tiykarǵısı - hár túrlilik:

Konstruktorlar: Lego, magnitli konstruktorlar, aǵash bloklar.

Tábiyiy materiallar: Taslar, qabıqlar, qum, shaqalar, konuslar.

Ekinshi dárejeli shiyki zatlar: Karton qutılar, plastikalıq stakanlar, katushkalar, qazǵıshlar, skotch hám jelim.

Ásbap-úskeneler: Magnitler, tárezi, santimetrli lenta, qum saat, shıraqlar (fonarik).

Joybar usılı: Shınıǵıwlardı kishi joybarlar kórinisinde ótkeriw (máselen, “Biziń baqshamız ushın aqıllı suwǵarıw sisteması”). Joybar usılı - bul balalarǵa tek ǵana tayar maǵlıwmat beriw emes, al olardı haqıyqıy mashqalanı sheshiwge qaratılǵan kishi izertlewshilerge aylandırıw bolıp tabıladı.

Mashqaladı anıqlaw (Mashqala: Suw jetispewshiligi)

Sáwbet: “Balalar, biz dem alıs kúnleri baqshada bolmaǵanımızda gúllerimiz shóllep qaladı. Olarǵa qalay járdem bere alamız?” Insan aralasıwısız ósimliklerdi suwǵaratuǵın qurılmanı oylap tabıw.

Marapatlaw: Balanıń hár bir jańa konstruktiv sheshimin qollap-quwatlaw hám “Ne ushın bunday isledińiz?” degen soraw arqalı onıń sóylewin rawajlandırıw. Marapatlaw - bul STEM-bilimlendiriwdiń "motorı.”

Balanıń dóretiwshilik procesin qollap-quwatlaw arqalı biz tek ǵana onıń ózine bolǵan isenimin arttıramız, al onda metakognitivlik (óz pikirlew procesin túsiniw) kónlikpelerin qáliplestiremiz.

“Ne ushın?” hám “Qanday?” sorawlarınıń kúshi.

Balanıń háreketlerine qızıǵıwshılıq bildiriw onı óz ideyasın logikalıq tiykarlawǵa májbúrleydi. Bul injenerlik sóylewdi rawajlandıradı.

Siz: “Bul minaranıń tómengi bólimin nege keńirek ettiń?”

Bala: “Sebebi ol tóńkerilip ketpewi kerek.” (Bul jerde bala teń salmaqlıq hám salmaq orayı haqqındaǵı fizikalıq túsinikti ámelde túsindirip atır).

Siz: “Eger biz bul detaldı alıp taslasaq, ne bolıwı múmkin dep oylaysız?” (Balanı boljawǵa iyteriw).

Juwmaqlap aytqanda, robototexnika hám konstrukciyalaw - mektepke shekemgi bilimlendiriwde innovaciyalıq ortalıq jaratıwdıń eń nátiyjeli jolı. Bul proceste bala passiv tıńlawshıdan aktiv izertlewshi hám dóretiwshige aylanadı. Bul bolsa óz gezeginde intellektuallıq rawajlanǵan, kreativ pikirleytuǵın bárkamal áwladtı tárbiyalawda ayrıqsha áhmiyetke iye.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son.

2. “Ilk qadam” maktabgacha ta’lim tashkilotining Davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr). – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi, 2022-y.

3. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’limining Davlat standarti. – Toshkent: 2018-y.

Xalilova D.V. Maktabgacha yoshdagi bolalarning texnik ijodkorligini rivojlantirish: Metodik qo‘llanma. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018. – 120 b.

BALANÍ MEKTEPKE TAYARLAWDA “ZAMANAGÓY ATA-ANA” MODELI

Bektemirova Almagul Koshkarbaevna – Qońırat rayonı 34-sanlı MSHBSH direktorı

Annotaciya: Bul teziste zamanagóy ata-ananıń balanı mektep bilimine tayarlawdaǵı roli talqılanadı. Dástúriy “tek oqıw-jazıwdı úyretiw” modelinen waz keship, balanıń emocionallıq intellekti, sociallıq kónlikpeleri hám psixologiyalıq shıdamlılıǵına itibar qaratatuǵın jańa model usınıs etiledi.

Tayansh túsinikler: Zamanagóy ata-ana modeli, mektepke tayarlıq, emocional intellekt, soft skills, psixologiyalıq adaptaciya, birge islesiw pedagogikası.

Búgingi globallasıw, sanlı texnologiyalar hám jedel sociallıq ózgerisler sharayatında ata-anashılıq túsinigi de túp-tiykarınan jańalanbaqta. Dástúriy "baqlawshı" ata-ana modeliniń ornın zamanagóy, sanalı hám reflektiv ata-ana modeli iyelemekte. Bul modelde tiykarǵı itibar balanıń tek ǵana akademiyalıq bilimlerine emes, al onıń jeke, sociallıq hám emocionallıq rawajlanıwına qaratıladı.

Zamanagóy ata-ana balanıń keleshektegi tabısı tek ǵana bilim dárejesi menen emes, bálki onıń turmıslıq kónlikpeleri, beyimlesiwi hám óz betinshe pikirlewi menen belgilenetuǵının tereń ańlaydı.

Dástúriy kózqarasta bala mektepke barǵansha oqıw, jazıw, sanaw sıyaqlı akademiyalıq kónlikpelerdi iyelewi áhmiyetli esaplanǵan. Biraq zamanagóy pedagogika bul kózqarastı qayta kórip shıqtı.

Házirgi kúnde tómendegi psixologiyalıq tárepler áhmiyetli dep qaraladı:

• balanıń óz mútájliklerin erkin kórsete alıwı;

• jana ortalıqqa beyimlese alıwı;

• stress hám sátsizlikti duris qabil etiwi;

• sociallıq jagdaylarda ózin tutiw qábileti;

Máselen, bala 100 ge shekem sanawdı bilmese de, eger ol muǵallim menen baylanıs qura alsa, óz pikirin ayta alsa hám toparda isley alsa, mektepke tayar esaplanadı. Zamanagóy ata-ana balanıń rawajlanıw procesinde "baqlawshı" emes, al "kórsetkish" sıpatında qatnasadı.

Fasilitator ata-ana: balaǵa tayar juwap bermeydi, mashqalanı qalay sheshiwdi kórsetedi, óz betinshe pikirlewge shaqıradı, qátelerden qorıqpawdı úyretedi. Máselen, úy tapsırmasın ata-ana orınlap beriwdiń ornına, sorawlar beriw arqalı balanı durıs sheshimge alıp keledi. Bul bolsa balada juwapkershilik hám erkinlikti qáliplestiredi.

Zamanagóy dúnyada gadjetler balalar ómiriniń ajıralmas bólegine aylanǵan. Olardı tolıq qadaǵan etiwdiń ornına, durıs hám maqsetli paydalanıwǵa úyretiw áhmiyetli.

Zamanagóy ata-ana:

• bala ushın paydalı qosımshalar hám platformalardı tańlap beredi.

• ekran waqtın qadaǵalaydı, biraq ulıwma sheklemeydi

• Internet qáwipsizligi qaǵıydaların úyretedi;

• cifrlı qurallardan bilim beriw resursi sipatında paydalanadı;

Nátiyjede bala informaciyanı tańlap alıw, analizlew hám onnan nátiyjeli paydalanıw kónlikpesin iyeleydi.

Emocional intellekt - bul óz sezimlerin ańlaw, basqarıw hám basqalardıń sezimlerin túsiniw qábileti. Izertlewler sonı kórsetedi, balanıń ómirdegi jetiskenliginiń úlken bólegi áyne IQ menen baylanıslı.

Zamanagóy ata-ana:

• balanıń sezimlerin biykarlamaydı;

• "jılama," "qorıqpa" sıyaqlı sózlerden qashadı;

• balanıń jaǵdayın túsiniwge háreket etedi;

• empatiya hám húrmet ortalıǵın jaratadı; Máselen, bala qapa bolsa, ata-ana "sen qapa bolıp atırsań, men seni túsinemen" dep onıń sezim-tuyǵısın qabıl etedi.

Bul bala ruwxıy jaqtan salamat bolıp ósiwine járdem beredi.

Modeldiń quramlıq bólimleri (Formula). Zamanagóy ata-ana modelin tómendegi formula arqalı ańlatıw múmkin:

Bul jerde:

• **S (Social skills) -** baylanıs hám socializaciya kónlikpeleri;

• **E (Emotional health) -** ruwxıy turaqlılıq hám emotsionallıq salamatlıq

• **I (Independence) -** gárezsizlik hám ózine-ózi xizmet etiw qábileti;

• **K (Knowledge) -** tiykarǵı bilim hám dúnyaǵa kózqaras

Bul komponentler óz ara únleslikte rawajlanǵanda bala hár tárepleme bárkamal shaxs sıpatında qáliplesedi.

Zamanagóy ata-ana modeliniń qosımsha tárepleri. Birge islesiwge tiykarlanǵan tárbiya - ata-ana mektep penen básekilespeydi, al birge islesedi. Muǵallim hám ata-ana arasındaǵı ashıq qarım-qatnas balanıń rawajlanıwın tezlestiredi.

Shaxsqa baǵdarlanǵan qatnas - hár bir bala siyrek ushırasadı. Zamanagóy ata-ana balanı basqalar menen salıstırmaydı, bálki onıń individual qábiletlerin rawajlandırıwǵa itibar beredi.

Juwapkershilikti basqıshpa-basqısh beriw - bala jasına say kishi wazıypalardı orınlap baradı. Bul onıń ózine bolǵan isenimin arttıradı.

Zamanagóy ata-ana modeli balanı "bilimler qoymaxanası" sıpatında emes, al "úyreniwge tayar, ǵárezsiz hám sociallıq belsendi shaxs" sıpatında tárbiyalawdı názerde tutadı. Bul modelde ata-ana: qadaǵalawshı emes, baǵdarlawshı, buyrıq beriwshi emes, sherik, sınlawshı emes, qollap-quwatlawshı roldi iyeleydi.

Nátiyjede bala tek ǵana mektepke emes, al turmısqa tayar bolıp úlkeyedi. Bunday qatnas jámiyette sanalı, juwapkershilikli hám emotsionallıq jaqtan jetik áwladtı qáliplestiriwge xızmet etedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Goleman D. "Emotional Intelligence". – Bantam Books, 2005.
2. Abdullayeva Q. "Bolalarni maktabga tayyorlashning pedagogik asoslari". – T.: "O‘qituvchi", 2015.
3. Vygotskiy L.S. "Bola rivojlanishining psixologiyasi". – M., 2004.
4. Mirziyoyeva S.Sh. "Zamonaviy maktabgacha ta’lim va maktab tayyorgarligi metodikasi". – T., 2021.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIDA KOMPYUTER O‘YINLARINING O‘RNI

Aytmuratova Gulxatisha - Ajiniyoz nomidagi NDPI “Maktabgacha ta’lim” yonalishi 1 - kurs talabasi

Kalit so‘zlar: intellektual ko‘nikmalar, qiziqish, pedagogik yondashuv, psixologik rivojlanish, kompyuter o‘yinlari, ijtimoiylashuv, kognitiv rivojlanish, o‘yin faoliyati, mediata’lim.

Tayanısh sózler: intellektuallıq kónlikpeler, qızıǵıwshılıq, pedagogikalıq qatnas, psixologiyalıq rawajlanıw, kompyuter oyınları, sociallasıw, kognitivlik rawajlanıw, oyın iskerligi, mediabilimlendiriw.

Hozirgi davrda axborot jamiyatiga o‘tish jarayoni bolalar rivojlanishining ijtimoiy sharoitlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Zamonaviy bolalarning ijtimoiylashuvi an’anaviy shakllardan farqli ravishda yangi yo‘nalishlarda kechmoqda. Bu o‘zgarishlar, avvalo, yuqori psixik funksiyalar - xotira, diqqat, tafakkur va idrokning o‘ziga xos tarzda shakllanishida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, kommunikativ tajribaning o‘zgarishi ham muhim omil hisoblanadi, chunki bolalar endilikda nafaqat bevosita muloqot orqali, balki raqamli muhit orqali ham axborot almashmoqda. Bu esa o‘yin faoliyatining yangi shakllarini, xususan kompyuter o‘yinlarini keng tarqalishiga olib kelmoqda.

O‘yin faoliyati inson rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. G.Spenser o‘zining “Psixologiya asoslari” asarida o‘yinni ortiqcha energiya nazariyasi asosida tushuntiradi. Uning fikricha, o‘yin inson organizmidagi ortiqcha energiyaning namoyon bo‘lishidir.

Biroq bu yondashuv o‘yin faoliyatining barcha jihatlarini to‘liq tushuntirib bera olmaydi. Chunki o‘yin faqat energiya sarfi emas, balki murakkab ijtimoiy va psixologik jarayon hisoblanadi.

L.Vigotskiy o‘yin faoliyatini bola rivojlanishining yetakchi omili sifatida baholaydi. Uning ta’kidlashicha, bola o‘yin jarayonida real vaziyat o‘rniga xayoliy vaziyatni yaratadi va shu asosda ijtimoiy rollarni o‘zlashtiradi.

D.Elkonin esa o‘yinni ijtimoiy tabiatga ega faoliyat sifatida izohlaydi. Unga ko‘ra, o‘yin orqali bola jamiyatdagi rollarni o‘zlashtiradi va shaxs sifatida shakllanadi.

Zamonaviy jamiyatda o‘yin faoliyatining yangi turi — kompyuter o‘yinlari keng tarqaldi. A.Vishnevskiy kompyuter o‘yinlarini an’anaviy o‘yinlarning davomchisi sifatida baholaydi. Ularning asosiy o‘xshashligi — o‘yin jarayonining o‘zi zavq bag‘ishlashi, natijadan ko‘ra jarayon muhimligi bilan izohlanadi.

Shu bilan birga, kompyuter o‘yinlari quyidagi jihatlari bilan farqlanadi:

- virtual muhitning ustunligi;
- individual o‘ynash imkoniyati;
- yuqori darajadagi vizual va interaktivlik.

N. Polutina kompyuter o‘yinlarini shaxsning ichki tuzilmasiga ta’sir ko‘rsatuvchi faoliyat sifatida baholaydi. Ularning ta’siri natijasini oldindan to‘liq bashorat qilish qiyin.

Kompyuter o‘yinlarining bola rivojiga ta’siri.

Kompyuter o‘yinlari bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Jumladan, ularda rejalashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi, mantiqiy fikrlashni shakllantiradi, qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi, natijani oldindan prognoz qilishga o‘rgatadi.

Bundan tashqari, kompyuter o‘yinlari orqali bolalarda umumlashtirish, tasniflash, tahlil qilish kabi muhim tafakkur operatsiyalari shakllanadi. Shuningdek, o‘yin jarayonida bolaning o‘z-o‘zini baholashi oshadi, muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi kuchayadi.

Zamonaviy ta’lim tizimini axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Kompyuter texnologiyalari maktabgacha ta’lim tizimiga ham bosqichma-bosqich joriy etilmoqda.

Kompyuter o‘yinlari - bilimlarni mustahkamlash, individual ishlash, interaktiv o‘qitish uchun samarali vosita hisoblanadi. Bundan tashqari, mediata’lim konsepsiyasiga ko‘ra, bola media muhitining faol subyekti sifatida shakllanadi va axborot bilan ongli ishlashni o‘rganadi.

Kompyuter texnologiyalaridan foydalanishda sog‘liqni saqlash muhim ahamiyatga ega. Shu sababli mashg‘ulotlardan so‘ng ko‘z uchun maxsus mashqlarni bajarish tavsiya etiladi:

- ko‘zlarni yumib-ochish;
- turli yo‘nalishlarda qarash;
- tez-tez pirpiratish;
- uzoqqa qarab dam berish.

Bu mashqlar bolalarning ko‘rish qobiliyatini saqlashga yordam beradi.

Axborot makoni bugungi kunda shaxs ijtimoiylashuvining muhim omiliga aylandi. Uy sharoitida raqamli qurilmalardan foydalanish bolalarning axborot savodxonligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois pedagoglar oldida quyidagi vazifalar turadi: bolani xavfsiz axborot muhitiga yo‘naltirish, raqamli madaniyatni shakllantirish, ijtimoiy muloqotni saqlab qolish.

Xulosa qilib aytganda, axborot jamiyati sharoitida kompyuter o‘yinlari maktabgacha yoshdagi bolalar rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ular bolalarning kognitiv va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin, ammo bu jarayonni to‘g‘ri tashkil etish muhimdir. Shu sababli pedagoglar va ota-onalar tomonidan kompyuter o‘yinlaridan maqsadli va me’yoriy foydalanishni ta’minlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xasanboeva O. “Maktabgacha pedagogika” T.:2018.-147 b
2. Jumasheva G., va boshq. “Mektepke shekemgi tálimde STEAM texnologiyaları” // Metodikalıq qollanba “Avangard-Baspa”., N.: 2025 57 bet

MEKTEPKE SHEKEMGI TÁLIMDE AXBOROT TEXNOLOGIYALARINAN PAYDALANIWDIŃ ÁHMIYETI

I.Taspolatov - Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogika institutı Sanlı texnologiyalar, informatika hám robototexnika kafedrası assistent oqıtıwshısı

Annotaciya: Bul izertlew jumısında mektepke shekemgi tálim sistemasında informacion-kommunikaciya texnologiyalarınan (AKT) paydalanıwdıń pedagogikalıq múmkinshilikleri analiz etilgen. AKTniń balalar kognitiv processlerin jedellestiriw, logikalıq pikirin rawajlandırıw hám tálim sapasın modernizaciyalawdağı ornı ilimiy tárepten tiykarlap berilgen. Sonıń menen birge, AKTniń tálim procesine integraciya islewdiń metodikalıq shárt-shárayatları kórsetilgen.

Gilt sózler: mektepke shekemgi tálim, AKT, multimedia, didaktik oyınlar, kognitiv rawajlanıw, pedagogikalıq texnologiya, , interaktivlik.

Kirisiw: Búgingi kúnde jáhán tálim mákanında cifrlı texnologiyalar tálim mazmunın bayıtıwdıń tiykarǵı drayverine aylandı. Mektepke shekemgi tálim jası insan shaxsınıń tiykarı qoyılatuǵın dáwir bolıp, bul basqıshta informaciya texnologiyalarınan aqılǵa say paydalanıw balalardıń intellektuallıq hám emocional rawajlanıwına xızmet etedi. Ózbekstan Respublikasında mektepke shekemgi tálim sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasında da oqıw-tárbiya procesine zamanagóy pedagogikalıq hám informaciya texnologiyaların qollanıw etiw ústin turatuǵın jónelis retinde belgilengen.

Tiykarg‘i bólim: Mektepke shekemgi tálimde AKTdan paydalanıw dástúriy tálim usılların biykar etpegen halda, olardı jańa didaktik múmkinshilikler menen bayıtadı. Izertlewler nátiyjesinde AKT integraciyasınıń tómendegi ústin turatuǵın tárepleri anıqlandı:

Biliw aktivligin asırıw hám kórinisli etiw: Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda kórgezbeli-obrazlı oylaw ústinlik etedi. Multimedia quralları (video, animatsiya, 3 D modeller) maǵlıwmattı dinamikalıq jaǵdayda usınıs etip, balada " barlıqtı sezim qılıw" effektin jaratadı. Bul bolsa ózlestiriw procesin mexanik yadlawdan sanalı túsiniwge ótkeredi.

Interaktiv didaktik ortalıq: Zamanagóy interaktiv oyınlar baladan tekǵana baqlawdı, bálki processte tikkeley qatnasıwdı talap etedi.

Mısalı, " sanalı" doskalar yamasa planshetler ushın arnalǵan logikalıq tapsırmalar balada mashqalalı jaǵdaydı ǵárezsiz sheshiw kónlikpesin qáliplestiredi.

Sóylew jáne social kónlikpelerdi rawajlandırıw : AKT quralları, atap aytqanda, dawıslı ertekler, fonematik esitiw qábiletin rawajlandırıwshı programmalar sóylew kemshiliklerin saplastırıwda hám sózlik baylıǵın asırıwda joqarı nátiyjelililik kórsetip atır. virtual sayaxatlar bolsa balalardıń social dúnyaqarasın keńeytiredi.

Tárbiyashınıń metodikalıq sheberligi : Cifrlı texnologiyalar tárbiyashiniń oqıw materialların individual mútájliklerge qaray tabaqalanıwtırıw imkaniyatın beredi. Bul sabaqqa tayarlıq waqtın tejew menen birge, shınıǵıwlardıń ilimiyligi hám estetikalıq tartımlılıǵın, balalarg‘a maglivmatti tez jetkerip beriwdi támiyinleydi.

Analiz hám talqilaw: AKTniń unamlı tárepleri menen birge, odan paydalanıwda pedagogikalıq hám psixologiyalıq normalarǵa ámel qılıw zárúr. Birinshiden, texnologiya balanıń janlı sóylesiwdi sheklep qoymawi kerek. Ekinshiden, sanitar qaǵıydalarina kóre, 5-6 jaslı balalar ushın kompyuter yamasa ekran qarama-qarsı waqıt háptelik 2-3 márteden aspawı hám hár bir shınıǵıw 10-15 minuttan kóp dawam etpewi kerek. Sonıń menen birge, tárbiyashınıń AKT-kompetentligi máselesi aktual bolıp, ol tekǵana texnikanı isletiwdi, bálki sapalı cifrlı kontentti tańlaw alıw sheberligin de óz ishine aladı.

Juwmaq: Mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde AKTdan sistemalı paydalanıw balalardıń mektep tálimine tayarlıq dárejesin sapa jaǵınan jańa basqıshqa kóteredi. Texnologiyalar balalardıń kreativligin asırıw, logikalıq izbe-izlikti qáliplestiriw hám zamanagóy informaciya ortalıǵına iykemlesiwine járdem beredi. Keleshekte milliy pedagogikalıq qádiriyatlarımızǵa sáykes keletuǵın interaktiv programmalıq támiynatlardı jaratıw hám olardı tálimge keń engiziw tarawdıń rawajlandiriwdiń zárúrli faktorı bolıp qaladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar :

1. Ózbekstan Respublikasınıń " Mektepke shekemgi tálim hám tárbiya tuwrısında" Gey Nızamı.-Tashkent, 2019.
2. Ishmuhammedov R., Abdukadirov A., Perdeev A. " Tálimde innovciyalıq texnologiyalar".-T. :" Uqıp", 2010.
3. Robert J. Shelno. " 1 Óner hám Ilim-dan Oqıtıw".-ASCD, 2007.
4. Sh. M. Mirziyoyevniń bilimlendiriw tarawındaǵı lekciyaları
5. Xalıq aralıq tájiriybe (YUNESCO hám UNICEF usınısları).
6. "Dáslepki qádem" mektepke shekemgi tálim mákemesiniń mámleket oqıw programması.- T., 2018.

XALQ ERTAKLARI VOSITASIDA BOLALARDA IJOBIY XARAKTER HISLATLARINI VA NUTQ BOYLIGINI SHAKLLANTIRISH

M.A.Polatbayeva - Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda xalq ertaklarining maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar ma’naviy-axloqiy tarbiyasidagi roli hamda lug‘at boyligini oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Ertaklar orqali bolalarda mardlik, to‘g‘riso‘zlik va hamdardlik kabi fazilatlarni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Xalq ertaklari, ijobiy xarakter, nutq o‘stirish, og‘zaki ijod, tarbiya, lug‘at boyligi, qahramonlik, didaktik vosita.

Bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalash masalasi ta’lim tizimining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi davrda yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularning ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini boyitish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, xalq og‘zaki ijodining muhim qismi bo‘lgan ertaklar bolalar tarbiyasida beqiyos o‘rin tutadi.

Xalq ertaklari — bu asrlar davomida xalqimizning hayotiy tajribasi, donishmandligi, orzu-umidlari hamda axloqiy mezonlarini o‘zida mujassam etgan bebaho ma’naviy merosdir. Ular orqali yaxshilik va yomonlik, halollik va insofsizlik, mehnatsevarlik va dangasalik kabi tushunchalar sodda, tushunarli va obrazli tarzda bolalar ongiga singdiriladi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ertaklar eng samarali tarbiyaviy vositalardan biri bo‘lib, ular orqali bola atrof-muhitni anglaydi, voqea-hodisalarni tahlil qilishni o‘rganadi hamda o‘z xulq-atvorini shakllantiradi.

Ertaklar bolaning nafaqat axloqiy tarbiyasiga, balki uning nutqiy rivoji, tasavvuri, fantaziyasi va ijodiy fikrlash qobiliyatining shakllanishiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Ertak qahramonlari orqali bola o‘zini turli vaziyatlarda tasavvur qiladi, muammolarni hal etish yo‘llarini izlaydi va ijobiy xulq namunalarini o‘zlashtiradi. Shu bois ertaklar bolalar uchun shunchaki ko‘ngilochar vosita emas, balki hayot maktabi vazifasini bajaradi.

Ijobiy xarakter hislatlarini shakllantirish. Ertaklar bolalarda ijobiy shaxsiy sifatlarni shakllantirishda eng samarali pedagogik vositalardan biri hisoblanadi. Ertaklardagi qahramonlar (masalan, Zumrad, Botir, To‘g‘riboy kabi obrazlar) bolalar uchun jonli namuna vazifasini bajaradi. Bola ertak tinglash jarayonida o‘zini qahramon o‘rniga qo‘yib ko‘radi, uning harakatlarini baholaydi va xulosa chiqaradi.

Shuningdek, ertaklar orqali bolalarda ijtimoiy xulq-atvor me’yorlari ham shakllanadi. Kattalarga hurmat, do‘stlarga sadoqat, yordamsevarlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlar ertak mazmuni orqali tabiiy ravishda singdiriladi.

Ertaklar bolaning nutqiy rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Ularning tili xalqona, sodda, ammo obrazli va ta’sirchan iboralarga boy bo‘lib, bola nutqini turli yo‘nalishlarda rivojlantirish imkonini beradi.

Birinchidan, ertaklar bolaning lug‘at zaxirasini boyitadi. Ertaklarda uchraydigan turli iboralar, o‘xshatishlar, maqolga yaqin ifodalar hamda ayrim arxaik so‘zlar bolaning yangi so‘zlarni o‘zlashtirishiga yordam beradi. Bu esa uning nutqining boy va rang-barang bo‘lishiga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, ertaklar orqali bog‘lanishli nutq shakllanadi. Bola ertakni qayta hikoya qilish jarayonida voqealarni ketma-ketlikda bayon etishni, sabab-oqibat bog‘liqligini tushuntirishni va fikrini izchil ifodalashni o‘rganadi. Bu ko‘nikma keyingi ta’lim bosqichlarida ham muhim ahamiyatga ega.

Uchinchidan, ertaklar nutqning intonatsion va ifodaviy jihatlarini rivojlantiradi. Bola turli qahramonlar roliga kirib gapirish jarayonida ovoz tembrini, ohangini o‘zgartirishni o‘rganadi. Natijada nutq yanada jonli, ta’sirchan va ifodali bo‘lib boradi.

Ertakdan samarali foydalanish uchun uni shunchaki o‘qib yoki aytib berish bilan cheklanib qolmaslik zarur. Tarbiyachi yoki ota-ona ertak asosida bolani faol fikrlashga undashi lozim. Masalan, quyidagi savollar orqali bolaning tafakkuri va nutqiy faolligini oshirish mumkin:

- “Agar sen qahramon o‘rnida bo‘lsang, nima qilarding?”
- “Qahramon nega aynan shunday yo‘l tutdi deb o‘ylaysan?”
- “Ertakning oxirini boshqacha tugatish mumkinmi?”

Bunday savollar bolaning mustaqil fikrlashini, tahlil qilish qobiliyatini va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Shu bilan birga, u o‘z fikrini erkin bayon qilishga o‘rganadi.

Xulosa qilib aytganda, ertaklar bolalarning nafaqat axloqiy, balki nutqiy va intellektual rivojlanishida ham muhim vosita bo‘lib, ulardan to‘g‘ri va maqsadli foydalanish yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Xalq ertaklari bolalar dunyoqarashini kengaytirish bilan birga, ularning ma’naviy qiyofasini belgilovchi asosiy omildir. Ertaklar vositasida tarbiyalangan bolada milliy g‘urur, to‘g‘riso‘zlik va boy nutq madaniyati shakllanadi. Bu esa kelajakda komil inson bo‘lib yetishishning mustahkam poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bolalar adabiyoti (antologiya). - Toshkent: "O‘qituvchi", 2010.

2. X.Yo‘ldosheva. "Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o‘stirish metodikasi". - T.: 2015.

3. O‘zbek xalq ertaklari (3 jildlik). - Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti.

MAKTABGACHA TA’LIMDA OTA-ONALAR BILAN HAMKORLIKDA MASOFAVIY TA’LIM RESURSLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

S. O'.Jumaboyeva – Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1 v - kurs talabasi

V.Sh.Seytmuratova - Ajiniyoz nomidagi NDPI maktabgacha ta’lim kafedrasi assistent - o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha ta’lim jarayonida masofaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlari va ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlashdagi roli tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli resurslarning bola rivojlanishiga ta’siri va tarbiyachi-ota-ona muloqotini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Masofaviy ta’lim, raqamli resurslar, MTT, ota-onalar bilan hamkorlik, AKT, media-savodxonlik, interaktiv metodlar.

Bugungi kunda ta’lim tizimini raqamlashtirish global tendensiyaga aylandi. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida faqatgina bog‘cha mashg‘ulotlari bilan cheklanib qolish yetarli emas. Ayniqsa, masofaviy ta’lim resurslari ota-onalar va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlovchi muhim ko‘prik vazifasini o‘tamoqda. Mazkur mavzuning dolzarbligi ota-onalarning pedagogik jarayondagi ishtirokini masofaviy platformalar orqali faollashtirish zarurati bilan belgilanadi.

Maktabgacha ta’limda masofaviy resurslardan foydalanish bugungi kunda ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash, bolalarning uzluksiz ta’lim olishini ta’minlash hamda tarbiyaviy jarayonni oilaviy muhit bilan uyg‘unlashtirishda raqamli texnologiyalar katta imkoniyat yaratadi. Masofaviy resurslar nafaqat qulaylik, balki ta’lim sifatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ota-onalarga farzandining ta’lim jarayonini istalgan joy va vaqtda kuzatib borish imkonini beradi. Maxsus mobil ilovalar, Telegram guruhlari, elektron kundaliklar va ta’lim platformalari orqali ular:

- kunlik mashg‘ulotlar rejasi bilan tanishadilar;
- pedagog tavsiyalarini o‘z vaqtida oladilar;
- bolaning yutuqlari va qiyinchiliklari haqida ma’lumotga ega bo‘ladilar;
- uy sharoitida bajarilishi lozim bo‘lgan vazifalarni kuzatadilar.

Bunday ochiqlik ota-onalarda ta’lim jarayoniga nisbatan ishonchni oshiradi va ularni faol ishtirokchiga aylantiradi. Natijada "bog‘cha–oila" hamkorligi yanada mustahkamlanadi.

Bola sog‘lig‘i, ob-havo yoki boshqa sabablarga ko‘ra maktabgacha ta’lim tashkilotiga bora olmagan holatlarda masofaviy resurslar uning ta’limdan ortda qolmasligiga yordam beradi. Oldindan tayyorlangan video-darslar, audio ertaklar, interaktiv topshiriqlar va virtual mashg‘ulotlar orqali bola uy sharoitida ham rivojlanishda davom etadi.

Bu jarayon quyidagi afzalliklarni beradi:

- o‘quv dasturidan uzilib qolmaslik;
- mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- oilaviy ishtirokni kuchaytirish;
- bolaning qiziqishini saqlab qolish.

Hamkorlikning samarali shakllari

Masofaviy resurslardan foydalanishda pedagog, ota-ona va bola o‘rtasidagi muloqot alohida ahamiyat kasb etadi. Quyidagi shakllar eng samarali hisoblanadi:

Tarbiyachi, psixolog, logoped va boshqa mutaxassislar tomonidan ota-onalar uchun tayyorlangan qisqa videolar katta amaliy ahamiyatga ega. Ushbu videolarda:

- bolalar bilan to‘g‘ri muloqot qilish;
- nutqni rivojlantirish mashqlari;
- emotsional qo‘llab-quvvatlash usullari;
- uy sharoitida o‘yin tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Bu ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshiradi.

Elektron didaktik o‘yinlar bolaning yosh xususiyatlariga mos holda ishlab chiqiladi. Ranglarni ajratish, shakllarni tanish, mantiqiy bog‘lanishlarni topish, sanash va taqqoslashga oid mashqlar bolalarning intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi.

Eng muhimi, bu o‘yinlarda ota-onaning ishtiroki bolada:

- o‘ziga bo‘lgan ishonchni;
- ijtimoiy muloqotni;
- hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Masofaviy resurslardan foydalanishda eng muhim jihatlardan biri — bolaning sog‘lig‘ini asrashdir. Mutaxassislar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekran qarshisida bo‘lish vaqtini qat’iy nazorat qilishni tavsiya etadilar.

Tavsiya etiladigan me’yorlar:

- 3–4 yosh: kuniga 15–20 daqiqa;
- 5–6 yosh: kuniga 20–30 daqiqa;
- 6–7 yosh: kuniga 30–40 daqiqa.

Mashg‘ulotlar oralig‘ida jismoniy faollik, ko‘z mashqlari va ochiq havodagi sayr tashkil etilishi zarur.

Masofaviy ta’lim resurslari maktabgacha ta’limda an’anaviy ta’limni inkor etmaydi, balki uni boyitadi. Ota-onalar bilan tizimli ravishda raqamli hamkorlikni yo‘lga qo‘yish bolaning maktab ta’limiga tayyorgarlik darajasini oshiradi va oiladagi pedagogik muhitni sog‘lomlashtiradi. Samaradorlikni oshirish uchun ota-onalarning ham media-savodxonligini muntazam oshirib borish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni.

2. Groshev A.S. "Axborot texnologiyalari va ta’lim samaradorligi". - T., 2022.

Umarova Sh.A. "Maktabgacha ta’limda innovatsion faoliyat". O‘quv qo‘llanma. - T., 2021.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHOLKEMLERINDE EKOLOGIYALIQ TARBIYA

Seytekova Z.B. NMPIb Mektepke shekemgi tálim kafedrası assistent oqıtıwshısı

Tayanish tusinikleri: Tabiyat ekologiya talim tarbiya qorshagan ortaliq tabiyat hadiyseleri

Таянч тушунчалар: Табиат, экология, таълим-тарбия, атроф-муҳит, табиат ҳодисалари.

Key Concepts: Nature, ecology, education, environment, natural phenomena.

Ozbekstan respublikasi prezidenti tarepinen shigarilgan bir qansha qararlarda tabiyatti qorgawina tiyisli jumislardi keneytiriw ham búgingi kúnde dúnyadaǵı ekologiyalıq mashqalalardı sheshiwde, ásirese, jaslardıń ekologiyalıq mádeniyatın arttırıw, hár bir insanda qorshaǵan ortalıqqa abaylı múnásibette bolıw, mámlekettiń biybaha tábiyatı, tábiyǵıy baylıqların keleshek áwladlar ushın qásterlep saqlaw sezimin qáliplestiriw, ekologiyalıq jaǵdaydı jaqsılaw hám qorshaǵan ortalıqqa unamsız tásirdiń aldın alıw eń áhmietli wazıypalardan biri esaplanadı.

Ózbekstan ǵárezsizliginiń dáslepki jıllarınan-aq mámleketimizde ekologiyalıq máseleler, tábiyatta júz berip atırǵan unamsız hádiyselerdiń aqıbetlerin saplastırıw, júz beriwi múmkin bolǵan bunday jaǵdaylardıń aldın alıw sıyaqlı áhmietli wazıypalarǵa úlken itibar qaratılıp kelinbekte. Insannıń tábiyatqa nadurıs múnásibeti nátiyjesinde júzege keletuǵın unamsız jaǵdaylardıń aldın alıwda ekologiyalıq tálim-tárbiyanıń ornı oǵada úlken. Dúnyanıń barlıq mámleketleri sıyaqlı Ózbekstanda da shaxs hám jámiyettiń materiallıq hám ruwxıy mádeniyatı ekologiyalıq mazmunǵa iye bolmaqta. Házirgi waqıtta respublikamızda shıǵındısız, az shıǵındılı hám ekologiyalıq taza texnologiyalardı engiziw, qorshaǵan ortalıqtı qorǵawdıń ekonomikalıq mexanizmlerin rawajlandırıw hám jetilistiriw, ekologiyalıq huqıqbuzarlıqlar ushın hákimshilik-huqıqıy sharalar kóriw, ekologiyalıq aǵartıwshılıq arqalı xalıqtıń ekologiyalıq oy-pikirin rawajlandırıw, xalıqaralıq ekologiyalıq qatnasıqlardı jolǵa qoyıw, tábiyatqa, qorshaǵan ortalıqqa kórsetilip atırǵan unamsız antropogen tásirlerdi azaytıw, insannıń qorshaǵan ortalıqqa sapa jaǵınan jańasha qatnasın qáliplestiriwge alıp kelmekte. Sonday-aq, úzliksiz bilimlendiriwdi reformalaw baǵdarları quramında "bilimlendiriwdiń barlıq dárejelerinde bilim alıwshılardıń huqıqıy, ekonomikalıq, ekologiyalıq hám sanitariyalıq-gigienalıq Mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemeleri tárbiyalanıwshılarına qoyılǵan ulıwma talaplarda da olardıń ekologiyalıq juwapkershilikti seziwi, tábiyattı qorǵaw tarawındaǵı bilimlerge ie bolıwı zárúrligi ayrıqsha kórsetip ótilgen. Watanımız tábiyatı, qorshaǵan ortalıqqa húrmet, abaylı qatnas hám oǵan juwapkershilik penen qaraw sezimin mektepke shekemgi jastaǵı hár bir bala shaxsında tárbiyalawımız kerek. Mektepke shekemgi jastaǵı bala ózin qorshaǵan tábiyiy-sociallıq ortalıq tásirinde hám máhállede ornatılǵan ádep-ikramlılıq-ekologiyalıq tártipler tiykarında jasaydı. Sebebi, elimizdiń gózzal tábiyatı, onıń keleshektegi jaǵdayı áyne olardıń qorshaǵan ortalıqqa bolǵan múnásibeti arqalı belgilenedi. Jerimizdegi tábiyiy dereklerdi qásterlep saqlawdıń

eń áhmiyetli qurallarınan biri ósip kiyatırǵan jas áwladtı tábiyattı qásterlep saqlawǵa baylanıslı ekologiyalıq bilimlerden xabardar etiw, olarǵa ekologiyalıq tárbiya beriw esaplanadı. Tábiyatqa abaylılıq penen qatnasta boliw, oniń baylıqlarınan ónimli paydalanıw, qorshagan ortalıqtı jaqsılaw, oniń buzılıwına, pataslanıwına jol qoymaw, tábiyatqa ádep-ikramlılıq qádirli is-háreketlerdi ámelge asırıw kónlikpeleri hám kónlikpeleri bolsa balalıqtan rawajlandırılsa ǵana maqsetke erisiw múmkin. Usı maqsetler insannıń pútkil ómiri dawamında ideologiya, siyasat, kórkem óner, ádebiyat, ilimiy bilimler, óndiris ámeliyatı, tálim-tárbiya, úgit-násiyat arqalı ámelge asırılıwı múmkin. Bul jumıslardıń dáslepki formaları mektepke shekemgi bilimlendiriw jasınan baslanıwı zárúr. Átiraptaǵı bar bolǵan jansız hám ásirese, tiri tábiyat obyektlerine bolǵan qızıǵıwshılıq balalarda erte payda boladı. Balada kóz benen kórgen zatlarga qarata qızıǵıwshılıǵı artıp baradı. Bunnan tısqarı, tábiyattaǵı máwsimlik ózgerisler, reńler jilwası, hár qıylı iyisler, sesler de olardıń dıqqatın ózine tartadı. Balalar hámme nárseni óz kózleri menen jaqınnan kóriwge, uslap kóriwge háreket etedi. Ekologiyalıq tálim-tárbiya mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemelerinde balalardı ruwxiy-aǵartıwshılıq tárbiyalaw, tábiyat gózzallıqların kóre biliwlerinde úlken járdem beredi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemelerinde balalardı tárbiyalawda olarǵa taza kiyim kiyiw, júris-turısınıń tazalıǵın úyretip turiw dáslepki ekologiyalıq tárbiyanıń tiykarı boladı. Bala jasaytuǵın úy hám onıń átirapı taza, ıqsham hám shıraylı bolsa, perzent te sonday jasawǵa umtıladı.

Ekologiyalıq bilimlendiriw, yaǵnıy salamat turmis tárizin shólkemlestiriwde tárbiyanı eki túrli jol menen ámelge asırıw áhmiyetli: birinshiden, ekologiyalıq bilimlendiriw-tárbiya shańaraqta ata-analar qatnasıwında; ekinshiden, mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemesi, mektep, joqarı hám orta arnawlı bilim beriw orınlarında alıp barılıwı lazım. Mámleketimiz úzliksiz bilimlendiriw sistemasınıń barlıq buwınlarında, sonıń ishinde, mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasında ekologiyalıq tálim-tárbiyaǵa úlken itibar qaratılıp atır Tábiyat balanı ruwxıy bayıtıwdıń tawsılmas dáregi. Balalar mudamı ol yamasa bwl formada tábiyat penen baylanısta boladı.Ósimlik hám janzatlardıń hár túrli dúnyası balalarda tábiyatqa bolgan janlı qızıǵıwshılıq hám háwes oyatadı, olardı iskerlikke iytermeleydi. Tábiyat penen baylanısta boliw balalarda átirap álem haqqında realistlik bilim, janlı janzatqa insanıy qatnasta boliwdi qáliplestiriwge járdem beredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1.Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika.T.: Tafakkur bo‘stoni 2013 y.

2.N.Kayumova. Maktabgacha pedagogika. T.: TDPU 2013 y

3.Yusupova P.A. maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish. T.: O‘qituvchi 1995y

4.F.Qodirova, Sh.Toshpo’latova, M.A’zamova. Maktabgacha pedagogika. T.-Ma’naviyat 2019y.

5.Rasulxo‘jaeva M.A. Bolalarni hayvonot olami bilan tanishtirish orqali ahloqiy sifatlarni shakllantirish texnologiyasi. T.: «Ilm-Ziyo-Zakovat», 2020

MILLIY QO'G'IRCHOQ TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI.

Ulıkpanova.A.K-NMPI Mektepke shekemgi tálim kafedrası oqıtıwshısı

Tayanısh túsinikler: : Maktabgacha ta'lim, texnologiya tajriba, ART, Chinni xamir,

Ключевые слова: : Дошкольное образование, технология, опыт, АРТ. Фарфоровое тесто

Keywords: Preschool education, technology, experience, ART. Porcelain dough

Chinni xamir (loy) tayyorlash usullari quyidagicha

1-usul. Loy tayyorlash mumkin bo'lgan tuproqni tanlash tanlash uni yaxshilab ezib elakdan o'qiziladi. Keyin uni yog'och yoki plastmassa idishga solib, suv quyiladi, suv to'ldirilgandan keyin 1-2 kun saqlanadi, keyin yana suv quyib, qoriy boshlanadi. Qolga yopishmaydigan, yaxshi silliqlanib elastic holatiga etgunicha ishlov beriladi. Keyin loyni polietilen paketga solib, havo o'tkazmaydigan holda o'raladi. Ishlangan loydan bir nechta mashg'ulotlarda foydalanish mumkin. Sababi, bunday holatda loyni bir oy, yoki ikki-uch oy yoki yillab saqlash mumkin. Loy qancha ko'p saqlansa, u shuncha yopishqoq, elastic va silliqlanish darajasi ortib boradi.

2- usul: Chama bilan 1kg tuproq elanadi. Duxovkada 20 minut qizdirib, sovigandan keyin, 25 gr paxta maydalab solinadi. 200 gr yog' quyasiz, kerakligicha suv quyiladi. Loyga ishlov berilib yaxshilab qoriladi. Loyni nam matoga orab, polietilen xaltaga 2 sutka tindiriladi. Bunday loyni ko'p ishlatsa boladi. Mashg'ulotlarda tayyorlab qo'yilgan loydan ma'lum bir bo'lagini olib unga yana ishlov beriladi.

Qolga yopishmaydigan holga kelgangacha ishlanadi. Loy qo'lga yopishmaydigan, lekin o'z massasiga yaxshi yopishadigan va plastic holati yaxshi bo'lsa, bunday loydan har qanday shakl yasash mumkin bo'ladi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida yasaladigan materiallar har turli bo'lıb hisoblanadi. Bugungi kunda polimer loyga (chinni xamir)ga beriladi. Polimer loy yoki chinni xamir Polimer loy yoki chinni xamirning kelib chiqish tarixi Argentinada yaratilgan bo'lib, undan ajoyib gullar, tashqi ko'rnishlar yaratiladi, bugingi kunda bu materialdan kerakli mahsulotlarni yaratish imkaniyatini beradi. Vizual qarashda u chinniga o'xshaydi, undan tayyorlangan mahsulot havoda qotib qoladi.

Bunday materialdan tayyorlangan sovg'alarni bolalar ham tayyorlashlari mumkin. Inson umri uchun xavfsiz, bahosi bo'yicha arzon, yumshoq, u bilan ishlash zavqli va undan yasaladigan narsalar uzoq saqlanadi. Fantaziya, didni rivojlantirishga xizmat etadigan yuqori darajada qiziquvchilik bo'lib hisoblanadi.

To'g'ri tayyorlangan chinni xamir o'zining o'zgachaligiga qarab yumshoq, ilashuvshang, yaxshi tekislanish va xohlagan shaklga kirishligi bilan ajralib turadi. Bu material bilan ishlash uchun maxsus bilim va ko'nikmalar shárt emes, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun oson bo'lib hisoblanadi. Bunday loyni tayyorlash usulları har turli bo'ladi.

1- usul:

3 osh qoshiq elim PVA; 2 osh qoshiq pista yog'i;

1 osh qoshiq glitserin;

4 osh qoshiq jo'xori kraxmali;

3/1 qosıq limon kislotası.

Tayyorlanishi:

Barcha ingredientlar aralashtiriladi, ishlov beriladi, xamır tayyor bo'ladi. Xamırni yog'langan stol ustiga ag'darilib, ishlov beriladi. Necha turli rang kerak bo'lsa, shuncha bo'laklarga bo'lamiz, kerakli rangli guash solinadi, (boyash uchinun faqat guash ishlatiladi). Xamirni uy haroratida 3 soatga yog'langan polietilen xaltaga solinadi va tindiriladi. Ishlatishga tayyor bo'lgan xamirdan loy mahsulotlarini yasash singari yasaladi. Xamır 4 haftagacha saqlanadi.

2- usul:

200 gr makka kraxmali.

200 gr elim PVA.

2 osh qoshiq kungaboqar yog'i.

1 osh qoshiq glitserin.

3/1 osh qosiq limon kislotasi.

Tayyorlanishi:

Barcha ingredientlar aralashtiriladi. Bug' ostiga qoyiladi. 7-10 minut ichida aralashma quyuqlanib, xamır tayyor bo'ladi. Xamır yog'langan stol ustiga ag'dariladi, ishlov beriladi. Necha turli rang kerak bo'lsa, shuncha bo'limlarga bo'lib, kerakli rang guash' solinadi (bo'yaq uchun faqat guash' ishlatiladi). Xamirni uy haroratida 3 soatga yog'langan polietilen xaltaga solinadi va tindiriladi. Ishlatishga tayyor bo'lgan xamirdan loy mahsulotlarini yasash singari yasaladi. Xamır 2 haftagacha saqlanadi. Plastilin, polimer loy yoki polimer loy, yoki chinni xamir bilan bajariladigan barcha ishlar qo'lda bajariladi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi

1. Ózbekstan Respublikası Konstituciyası. - Ózbekstan, 1992. - 48 b.

2. Ózbekstan Respublikasınıń "Mektepke shekemgi bilimlendiriw hám tárbiya haqqında"ǵı Nızamı. - T., 2019. // Nızam húJjetleri maǵlıwmatları milliy bazası, 17.12.2019-j., 03/19/595/4160-san.

3. Mektepke shekemgi bilimlendiriw ministriniń 2018-jıl 18-iyundaǵı "Ózbekstan Respublikasınıń kishi hám mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń rawajlanıwına qoyılatuǵın mámleketlik talaplardı tastıyıqlaw haqqında"ǵı 1-mh-sanlı buyrıǵı. // Nızam húJjetleri maǵlıwmatları milliy bazası, 04.07.2018-j., 10/18/3032/1450-san.

4. "Ilk qadam" mektepke shekemgi bilimlendiriw mákemesiniń oqiw bagdarlaması. - Tashkent, 2018. - 43 b.

5. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jil 5-apreldegi "Mektepke shekemgi bilimlendiriw sistemasın jáne de xoshametlew hám rawajlandırıw ilajları haqqında"ǵı PQ-3651-sanlı qararı // Nızam húJjetleri maǵlıwmatları milliy bazası, 05.04.2018-j., 07/12/3651/1007-san, 01.10.2018-j., 07/18/3955/1978-san.

BOLALARNING PSIXOMOTOR RIVOJLANISHI TUSHUNCHASINING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK MOHIYATI

Abdullaeva Xurshida Rashid qizi Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning psixomotor rivojlanishi tushunchasining pedagogik va psixologik mohiyati ochib berilgan. Psixomotor sifatlar bolalarning harakat va ruhiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotda bolalarning psixomotor rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, o'yin va faoliyatlar orqali psixomotor sifatlarni rivojlantirish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: psixomotor rivojlanishi, maktabgacha yosh davri, rivojlanish, ta'lim, pedagogik va psixologik mohiyat.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixomotor sifatlarini rivojlantirish bugungi kunda ta'lim tizimidagi eng muhim masalalardan biridir. Psixomotor sifatlar, ya'ni bolalarning harakatlari, o'zini tutishi, muvofiqligi va psixologik holati bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

Psixomotor rivojlanish, bolalarning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy salomatligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi, maktabgacha yoshdagi bolalarning psixomotor sifatlarini qanday qilib samarali rivojlantirish mumkinligini aniqlashdir. Shuningdek, tadqiqotda psixomotor rivojlanishga ta'sir etuvchi omillar, bolalarning o'yin va faoliyatlari orqali psixomotor sifatlarini rivojlantirish usullari ko'rib chiqiladi.

Psixomotor rivojlanish bolalar uchun juda muhimdir. Psixomotor sifatlar, bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligiga ta'sir qiladi. Rivojlanish jarayonida bolalar o'z muhitiga moslashishga harakat qiladilar. Psixomotor sifatlar, o'z navbatida, harakatni, hissiyotni va fikrlashni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonlar bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

Psixomotor rivojlanishning nazariy asoslari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Masalan, Jan Piajening rivojlanish nazariyasi bolalar psixologiyasida keng tarqalgan. Uning fikricha, bolalar o'z rivojlanish jarayonida muayyan bosqichlarni o'tadilar va har bir bosqichda yangi psixomotor ko'nikmalarni egallaydilar. Buning natijasida, bolalarning psixomotor sifatlari rivojlanadi va mustahkamlanadi. Psixomotor rivojlanish jarayonida o'yinlar va faoliyatlar muhim ahamiyatga ega. Ular bolalarning jismoniy qobiliyatlarini oshirishga, muvofiqlikni rivojlantirishga va hissiy tajribalarni shakllantirishga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning psixomotor sifatlarini rivojlantirishda turli usullar qo'llaniladi. Ushbu usullar bolalarning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda tanlanadi. O'yin faoliyati, bolalar uchun eng samarali usul hisoblanadi.

O'yinlar orqali bolalar o'zlarini erkin his qiladilar, ijodiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi va jismoniy faolliklarini oshiradilar. Misol uchun, sport o'yinlari, musiqiy o'yinlar va ijodiy faoliyatlar bolalarning psixomotor ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalarida maxsus dasturlar

ishlab chiqilishi lozim. Ushbu dasturlar bolalarning psixomotor rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Pedagoglar o'z faoliyatlarida bolalarning individual ehtiyojlarini inobatga olishlari zarur. Bu jarayonda ota-onalar bilan hamkorlik qilish, bolalarning rivojlanishi uchun muhimdir. Ota-onalar bolalarning uyda psixomotor sifatlarini rivojlantirishda faol ishtirok etishlari kerak. O'zaro hamkorlik, bolalarning sog'lom rivojlanishi uchun zarur bo'lgan muhitni yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixomotor sifatlarini rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari muhim ahamiyatga ega. Psixomotor rivojlanish bolalarning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy salomatligini mustahkamlashga yordam beradi. Ushbu tadqiqotda ko'rsatilgan usullar, bolalarning psixomotor sifatlarini samarali rivojlantirishga imkon beradi. Maktabgacha ta'lim muassasalari va ota-onalar o'zaro hamkorlikda bolalarning rivojlanishini ta'minlashlari zarur. Kelajakda ushbu mavzuda yanada chuqurroq tadqiqotlar o'tkazish, bolalarning psixomotor sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan yangi yondashuvlar va dasturlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdurahmonov B. Ta'lim va psixomotor sifatlar, -T.:, 2022.
2. Karimova R. O'yin orqali rivojlanish, 2021.
3. Murodov A. Bolalar psixologiyasi va ta'lim, -T:, 2019.
4. Shonazarov U. Maktabgacha ta'limda psixomotor rivojlanish, 2020.
5. Tursunova D. Maktabgacha ta'limda innovatsiyalar, 2023.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O‘YIN FAOLIYATINING RIVOJLANTIRUVCHI AHAMIYATI

Bahramova Sevinch Ajiniyoz nomidagi NDPI Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 3-kurs talabasi,
Ilmiy rahbar p.f.f.d. **G.Turebekova**

Kalit so‘zlar: o‘yin faoliyati, rivojlanish, maktabgacha ta’lim, ijtimoiylashuv, pedagogik jarayon, yetakchi faoliyat, tafakkur.

Ключевые слова: игровая деятельность, развитие, дошкольное образование, социализация, педагогический процесс, ведущая деятельность, мышление.

Keywords: game activity, development, preschool education, socialization, pedagogical process, leading activity, thinking.

Maktabgacha yosh - bu bolaning intellektual, psixologik, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishining eng faol va muhim bosqichi hisoblanadi. Ushbu davrda bolaning shaxs sifatida shakllanishi, dunyoqarashi, nutqi va tafakkuri faol tarzda rivojlanadi. Bolaning dunyoni anglash vositasi sifatida o‘yin faoliyati yetakchi o‘rin tutadi. Psixolog va pedagog olimlarning tadqiqotlariga ko‘ra (L.S. Vygotskiy, D.B. Elkonin, A.N. Leontev), aynan o‘yin orqali bola ijtimoiy rollarni egallaydi, kommunikativ ko‘nikmalarni

rivojlantiradi hamda shaxsiy tajriba orttiradi. Bu davrida o‘yin faoliyati bolaning yetakchi faoliyat turi sifatida namoyon bo‘ladi. Aynan o‘yin jarayonida bola atrof-muhitni anglaydi, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallaydi hamda shaxs sifatida shakllana boshlaydi. Shu sababli o‘yin faoliyati maktabgacha ta’lim tizimining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogikada o‘yin faoliyati bolaning har tomonlama rivojlanishini ta’minlovchi muhim vosita sifatida qaraladi. O‘yin jarayonida bola nafaqat bilim oladi, balki fikrlash, tasavvur qilish, muammolarni hal etish kabi muhim ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Bu esa uning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘yin faoliyati bolaning tafakkurini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. O‘yin davomida bola turli vaziyatlarni modellashtiradi, rollarni bajaradi va qarorlar qabul qiladi. Bu esa uning mantiqiy fikrlashini va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, syujetli-rolli o‘yinlar bolalarning tafakkurini kengaytirishda samarali vosita hisoblanadi.

Shuningdek, o‘yin faoliyati ijtimoiy rivojlanishda ham katta ahamiyatga ega. Bolalar o‘yin jarayonida bir-biri bilan muloqot qiladi, hamkorlik qilishni o‘rganadi va ijtimoiy qoidalarni o‘zlashtiradi. Bu esa ularning ijtimoiylashuv jarayonini tezlashtiradi va jamoada o‘z o‘rnini topishga yordam beradi.

O‘yin faoliyati bolaning nutq rivojiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘yin davomida bola turli rollarni ijro etib, muloqotga kirishadi va yangi so‘zlarni o‘zlashtiradi. Bu esa uning lug‘at boyligini oshiradi va nutqiy faolligini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, o‘yin faoliyati bolalarning emotsional rivojlanishida ham muhim rol o‘ynaydi. O‘yin jarayonida bola o‘z his-tuyg‘ularini erkin ifoda etadi, bu esa uning emotsional barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi. O‘yin orqali bola stressdan xalos bo‘ladi va o‘zini erkin his qiladi.

Pedagog o‘yin faoliyatini tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. U o‘yinlarni maqsadli va tizimli ravishda tashkil etishi, bolalarning qiziqishlarini hisobga olishi va ularni faol ishtirok etishga undashi zarur. Shu bilan birga, pedagog bolalarga erkinlik berishi va ularning mustaqil faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi muhim hisoblanadi.

O‘yin faoliyatini samarali tashkil etish uchun rivojlantiruvchi muhit yaratish zarur. Bunday muhitda turli o‘yin vositalari, didaktik materiallar va rolli o‘yinlar uchun sharoit mavjud bo‘lishi lozim. Bu esa bolalarning o‘yin faoliyatiga qiziqishini oshiradi va ularning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida o‘yin faoliyatini tashkil etishda innovatsion yondashuvlar ham keng qo‘llanilmoqda. Interaktiv o‘yinlar, didaktik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalari o‘yin jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Bu esa bolalarning faolligini oshiradi.

Amaliyotda o‘yin faoliyatini tashkil etishda ayrim muammolar ham mavjud. Ba’zan o‘yinlar yetarli darajada maqsadli tashkil etilmaydi yoki bolalarning individual xususiyatlari hisobga olinmaydi. Bu esa o‘yin faoliyatining rivojlantiruvchi imkoniyatlarini to‘liq amalga oshirishga to‘sqinlik qiladi.

Shu sababli o‘yin faoliyatini tashkil etishda kompleks yondashuv zarur. Pedagogik jarayonni to‘g‘ri tashkil etish, rivojlantiruvchi muhit yaratish va bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish o‘yin faoliyatining samaradorligini oshiradi.

Zamonaviy pedagogik qarashlar shuni tasdiqlaydiki, o‘yin asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni (learning through play) bolalarda bilimlarni mustahkamlash hamda ularni amaliy hayotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘yin metodikasidan oqilona, tizimli va ijodiy yondashuv asosida foydalanish ta’lim-tarbiya samaradorligini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur yo‘nalishda quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

-o‘yin faoliyatini tashkil etishda bolalarning yoshiga xos va individual xususiyatlarini hisobga olish;

-pedagog xodimlarni o‘yin metodikasining zamonaviy usullari bilan tanishtirish hamda ularning kasbiy malakasini muntazam oshirib borish;

-ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirgan holda, uy sharoitida ham o‘yin muhitini rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘yin faoliyati ularning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. O‘yin orqali bola nafaqat bilim oladi, balki hayotga moslashish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni ham egallaydi. Shu bois maktabgacha ta’lim tizimida o‘yin faoliyatiga alohida e’tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Vygotskiy L.S. (1983). Psixologiya va ta’lim. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
2. Elkonin D.B. (1989). O‘yin faoliyati va bola rivojlanishi. Moskva: Pedagogika.
3. Grosheva I.V. va boshqalar. O’yin orqali ta’lim olish. Uslubiy qo’llanma. T.: O’zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi O’zbekiston BMT Xalqaro bolalar fondi (YUNISEF), 2020 y.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAĠİ BALALARDİ TÁRBIYALAWDA OYİN ISKERLIGINEN PAYDALANİWDİŃ PEDAGOGIKALİQ IMKANIYATLARİ

Gulmurzaeva Ulbibi Baymurza qızı Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Mektepke shekemgi tálim bakalavr tálim baǵdarı 2 b kurs talabası

Naimova Zuxra-Ilimiy bashisi Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı Mektepke shekemgi tálim kafedrası assistetn oqıtıwshısı

Anntoaciya: Bul maqalada mektepke shekemgi jastaǵı balalardı tárbiyalawda oyın iskerliginen paydalanıwdıń pedagogikalıq imkaniyatları haqqında sóz etiledi.

Tayanısh sózler: Mektepke shekemgi tálim, balalar, aqlıy, fizikalıq sóylewi, kóz-qarasları, social, tárbiya, pedagogikalıq metodlar.

Mektepke shekemgi tálim sisteması balalardıń aqlıy hám fizikalıq jaqtan rawajlanıwında tiykarǵı basqısh bolıp esaplanadı. Sebebi, bul dáwirde balalardıń aqıl-oyı, sóylewi, kóz-qarasları hám de social múnásibetleri qáliplesip baslaydı. Sonlıqtan da mektepke shekemgi jastaǵı balalardı tárbiyalaw barısında tásirsheń pedagogikalıq

metodlardan paydalanıw ayrıqsha áhmiyetke iye bolıp esaplanadı [1]. Bul bolsa zamanagóy pedagogikalıq tásiller arqalı oyın iskerligi balalardıń rawajlanıwınıń tiykarǵı qurallarınıń biri sıpatında qaralatuǵınlıǵınan derek beredi.

Oyın mektepke shekemgi jastaǵı balalar turmısınıń tábiiy hareketsheńlikke iytermelewshi faktor bolıp, bunda bala oynaw processinde dógerek-átiraptı úyrenedi, átirapındaǵılar menen baylanıs ornatadı hám de sociallıq rolledi ózlestiredi [2]. Ásirese oyın arqalı bala óziniń emociyasın kórsetip, jańadan kónlikpelerdi iyeleydi hám erkin pikirlew qábileti rawajlanıp baradı.

Psixolog alımlardıń pikiri boyınsha oyın balalardıń psixikalıq jaqtan rawajlanıwında tiykarǵı orın iyeleydi. Atap aytqanda, oyın processinde balalardıń kóz-qarası, oy-pikiri hám sóylewi rawajlanıp baradı [3]. Sebebi, oyın barısında bala túrli jaǵdaylardı kóz aldına elesletedi, mashqalalı jaǵdaylarda mashqala sheshimlerin tabıwǵa háreket etip, erkin qarar qabıl etiwdi úyrenedi.

Mektepke shekemgi tálim processinde oyın iskerliginiń pedagogikalıq imkaniyatları júda keń boladı. Oyın formasında shólkemlestirilgen shınıǵıwlar balalar ushın qızıq hám nátiyjeliligi balalarda bilim alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtıń artqanlıǵında kórinedi. Bul boyınsha ilimpazlar didaktikalıq oyınlar arqalı balalarǵa reńler, predmetler, sanlar hám basqa da túsiniklerdi úyretiw múmkin [4] ekenligi haqqında pikirlerdi bildiredi.

Bunnan tısqarı oyın iskerligi balalardıń dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwǵa xızmet etedi. Máselen, qurılıs oyınları, konstruktorlıq oyınlar yamasa rolli oyınlar balalardıń oylaw qábiletin keńeytedi. Yaǵnıy oyın barısında túrli obrazlardı jaratadı hám de dóretiwsheńlik penen processti jetilistirip baradı.

Rolli oyınlar mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń sociallıq tájiriybesin bayıtıwda áhmiyetli esaplanadı. Bunday oyınlar arqalı balalar jámiyettegi túrli kásipler hám sociallıq roller menen tanısadı. Máselen, «Doktor», «Oqıtıwshı», «Satıwshı» h.t.b oyınlar balalardı sociallıq múnásibetler haqqındaǵı túsiniklerin payda etedi [5].

Háreketli oyınlar bolsa balalardıń fizikalıq jaqtan rawajlanıwına unamlı tásir tiygizedi. Bunday oyınlar arqalı balalarda shaqkanlıq, tezlik hám turaqlılıqtı saqlaw sıyaqlı kónlikpeler qáliplesip baslaydı. Sonıń menen birge háreketli oyınlar balalardıń salamat turmıs tárizin jetilistiriwge de járdem beredi.

Oyın iskerligi balalardıń sóylewiniń rawajlanıwına da tiykarǵı qural bolıp esaplanadı. Sebebi, bunda balalar bir-biri menen sáwbetlesedi, óz-ara bir-biri menen pikir almasadı hám túrli sorawlarǵa juwap beredi. Bul bolsa olardıń sóz baylıǵın rawajlandırıw menen birge sóylew mádeniyatın da qáliplestirip baradı [6][6].

Mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde oyın iskerliginen nátiyjeli paydalanıw kóbinese tárbiyashınıń pedagogikalıq sheberligine baylanıslı boladı. Bunıń ushın tárbiyashı oyınlardı durıs tańlawı, balalardıń jas ózgesheliklerin esapqa alıwı hám de oyın processin maqsetke muwapıq shólkemlestiriwi tiyis boladı [7].

Tárbiyashı oyın iskerligin shólkemlestiriwde, eń dáslep, oyınnıń maqsetin biliwi hám balalardıń jasına say oyın tańlawı kerek. Oyın ótkeriletuǵın orındı aldın-ala tayarlap, qáwipsiz hám qolaylı ortalıq jaratadı. Soń oyınnıń qaǵıydaların balalarǵa ápiwayı hám túsinikli etip ańlatadı. Oyın dawamında barlıq balalardı qamtıp, olardı baqlap baradı hám zárúr bolsa járdem beredi. Sonıń menen birge balalarǵa biraz

erkinlik berip, ózleriniń erkin oynawına imkaniyat jaratadı. Oyın tamamlanǵannan soń bolsa, balalardı xoshametlep, olardıń qatnasın bahalaydı.

Juwmaqlap aytqanda, oyın xızmeti mektepke shekemgi jastaǵı balalardı tárbiyalaw hám rawajlandırıwda úlken pedagogikalıq imkaniyatlarǵa iye. Oyın arqalı balalarda bilim, kónlikpe hám sociallıq sıpatlar qáliplesedi. Sol sebepli mektepke shekemgi bilimlendiriw processinde oyın xızmetinen keń paydalanıw balalardıń hár tárepleme rawajlanıwın támiyinleydi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Elkonin D.B. Psixologiya igri. – Moskva: Pedagogika, 1978.
3. Vygotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi. – Moskva: Pedagogika, 1991.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.
5. Xasanboyeva O. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. Usmonova M. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
7. Avliyakulov N.X. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMINDE TALIM-TÁRBIYA BERIWDE TÁRBIYASHÍNÍŃ ROLI HÁM KÁSIPLIK SHEBERLIGI

Igilikova.M- Ájiniyaz atındaǵı NMPI Tálim-tárbiya teoriyası hám metodikası (mektepke shekemgi tálim) fakulteti 2-kurs magistrantı.

“Eger mennen sizdi ne qıynaydı?” dep sorasańız, perzentlerimizdiń tálim hám tárbiyası dep juwap beremen.
Sh.Mirziyoyev

Mektepke shekemgi tálim-úzliksiz tálimniń baslanǵısh bólimi bolıp, keleshegimiz bolǵan kishkene balajanlarımızdı mektep tálimine tayarlaytuǵın ullı dárgay. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde jas áwladqa tálim-tárbiya beretuǵın insan bul pedagog-tárbiyashı esaplanadı.

Tárbiyashı jas áwladtı xalqımızdıń múnásip perzentleri etip tárbiyalawday áhmiyetli hám maqtanıshlı sonıń menen birge juwapkershilikli wazıypanı atqaradı. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev baslamaları menen jámiyetimizde pedagog xızmetkerlerdiń aylıq dáramatları jıldan-jılǵa asırılıp, turmıs shárayatları jaqsılanıp kelmekte. Pedagog xızmetkerlerdin tájiriybesin asırıw ilimiy-metodik oraylar keńeytirilmekte, olardıń siyasiy tayarlıǵına talap kúsheytirilmekte, hár 4-5 jılda qayta tayarlawdan ótiwleri ushın shárt-sharayatlar jaratılmaqta. Tárbiyashınıń siyasiy jetikligi balalardı tárbiyalaw sapası ushın xalıq hám jámiyet aldındaǵı óz juwapkershiligin ańlawǵa, tálim-tárbiya jumısların sheshiwge; dóretiwshilik qatnas jasawǵa óz sheberligin turaqlı jetilistirip barıw hám kásipleslerdiń jumısta ósiwine járdem beredi.

Tárbiyashı ózi jasap atırǵan úlke turmısın biliwi tábiyat hám jámiyet faktorların túsiniwi ushın sociallıq aktiv bolıwı kerek. Sonıń menen birge, tárbiyashi házirgi zaman texnologiyalarınan xabardar bolıwı, interaktiv metodlardı qollana biliwi lazım.

Bilimlendiriw shólkemlerinde tárbiyalıq process tikkeley pedagog-tárbiyashı tárepinen shólkemlestiriledi hám alıp barıladı. Jańasha sociallıq sharayatta tálim-tárbiyadan názerde tutılıp atırǵan maqsetlerge erisiw, oqıwshılardıń sabaq hám sabaqtan tısqarı hár qıylı tárbiyalıq iskerliklerin shólkemlestiriw, olardı bilimli, ádepli, isenimli, watandı súyiwshi, miynet súygish, bárkamal insan etip ósiriw hám kásipke baǵdarlaw oqıtıwshılardıń moynına júkletilgen. Pedagog-tárbiyashı balalarǵa kúndelikli turmısta, oyınlarda, shınıǵıwlarda, birgeliktegi miynet iskerliginde hám olar menen bolatuǵın qarım-qatnasta tásir etedi. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde pedagog xızmetkerler “Ilk Qadam” mámleketlik oqıw dástúri boyınsha tálim-tárbiya processin ámelge asıradı. Bul dástúrde tárbiyalanıwshınıń tártip-intizamı, iskerlik processleri, kún tártibi, rawajlanıw karta hám rawajlandırıwshı oraylar haqqında keńnen túsinikler berilgen. Tárbiyashılar usı hújjet tiykarında balalar menen birge islesedi. Ol hár bir balanı dıqqat penen úyreniwi, onıń jeke ózgesheliklerin, qábiletlerin biliwi, pedagogikalıq názikligin kórsetiwi, balalardıń minez-qulqın, jumıs nátiyjelerin ádil bahalawı kerek, olarǵa óz waqtında járdem kórsete alıwı, shańaraqtaǵı jaǵdayı menen qızıǵıwı zárúr. Házirgi zaman tárbiyashısınıń tiykarǵı pazıyletlerinen biri óz kásibine sadıqlıǵı, ideyalıq isenimliligi óz kásibin muhabbatı hám bul kásipke sheksiz sadıqlıǵı pedagog – tárbiyashı basqa kásip ielerinen ajıratıp turadı. Pedagog-tárbiyashı shaxsına qoyılatuǵın áhmiyetli talaplarınan biri ol ózinińpredmetin, onıń metodikasın tereń ózlestirgenligi zárúr. Bul pedagog-tárbiyashınıń abırayın kóteredi.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi tárbiyashısı tómendegi wazıypalardı biliwi kerek:

-hár bir balanıń jeke menin húrmet qılıwı;

-tárbiyalanıwshı hám ata-ana ortasında baylanıstı nátijeli shólkemlestiriwi;

-zamanagóy pedagogik texnologiyalardan paydalana alıwı;

-balanı jaqsı kóriwi, óz kásibin jaqsı kóriwi;

-óz kásibine tiyisli hújjetlerdi puqta bilip alıwı;

-jas áwladqa tálim-tárbiya beriwi;

-sóylew mádeniyatı, kiyiniw mádeniyatına itibar qaratıwı;

-óz-ózin basqarıwdıń túrli formalarınan ónimli paydalanıw;

-tárbiyalanıwshılardıń jas ózgesheligin esapqa alǵan halda tálim-tárbiya processin rejelestiriw;

-shınıǵıw processin nátijeli alıp barıw tiykarǵı wazıypalar qatarına kiredi.

Pedagog iskerliginiń tabısı pedagogikalıq qábiletlerdiń bar ekenligine de baylanıslı. Pedagogikalıq qábilet – pedagogikalıq sheberlikke erisiwdiń tiykarı. Pedagogikalıq qábilet quramına: pedagogikalıq baqlawshılıq, pedagogikalıq kózqaras, dıqqattı bólistiriw, shólkemlestiriwshilik qábileti hám pedagogikalıq qarım-qatnas kiredi. Tárbiyashı dóretiwshi, aktiv, shaqqan bolǵanı menen bala kewlinen orın almasa, dıqqattı bir jerge qarata almasa, shınıǵıw processine tayar halatta bolmasa óz maqsetine erisiwi qıyın boladı. Sonıń ushın da, pedagog-tárbiyashı hár tárepleme jetilisken, pedagogik sheberlikke iye bolıwı kerek. Pedagogikalıq qábiletler pedagogikalıq iskerlik

procesinde, sonday-aq onı bul iskerlikke tayarlaw procesinde qáliplesedi. Pedagogikalıq sheberlik - bul jas áwladqa tálim-tárbiya beriw beriwdi joqarı dárejede hám turaqlı túrde jetilistirip barıw óneri.

Pedagogtıń pedagogikalıq sheberliginde sóylew mádeniyatı, onıń tek ǵana ruwxıy hám ádep-ikramlılıq jaqtan baylıǵın emes, al bilimin, oy-pikirin, ilimiy dúnyaqarasın, pikirin hám oylawın júrgiziwin belgileytuǵın norma bolıp tabıladı. Pedagogtıń sóylew mádeniyatı birden qáliplesip bir qálipke keletuǵın process emes, ol pedagogikalıq sheberlik penen, kásiplik jumısı dawamında, tájiriybeli ustazlar úgit-násiyatı nátiyjesinde jıllar dawamında jetilisip bara beredi. Pedagogtıń hár bir sózi jaǵımlı, bala kewline jol taba alsa, jumıs nátijeli ámelge asadı. Usınıń menen bir qatarda, pedagog-tárbiyashı óz ana tilinde shınıǵıw processlerin alıp barıwı lazım. Sebebi, keleshegimiz bolǵan perzentlerimizde óz ana tilin tereń úyrenip alıwı, óz eliniń mádeniyatı, úrp-ádet dástúrlerin qádirlewi zárúr.

Tárbiyashı mektepke shekemgi jastaǵı balalarǵa tábiyat, jámiyet hádiyseleri úlkenlerdiń miyneti haqqında baslanǵısh bilim hám túsinikler beredi, olarǵa mádeniy, ádep-ikramlılıq, óz teńlesleri hám úlkenler menen mádeniyatlı múnásibette bolıw ádetlerin sińdiredi, jaqsılıq, ádalat, úlkenlerge húrmet penen qaraw, tábiyatqa qızıǵıw, úlkenlerdiń miynetin asırap-abaylaw sıyaqlı sıpatlardı tárbiyalaydı.

Paydalanílǵan ádebiyatlar:

1.Ózbekstan Respublikası Mektepke shekemgi tálim shólkemleri ushın “Ilk qadam” mámleketlik oqıw dástúri Tashkent-2022.

2. F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpulatova, N.M.Kayumova, M.N.Azamova “Maktabgacha pedagogika” "TAFAKKUR" BASPASÍ TOSHKENT - 2019. 688-b

3.Sh.Sodiqova. “Maktabgacha pedagogika” Toshkent-2022 y 288-b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQINING RIVOJLANISHINING PEDAGOGIK ASOSLARI

Jumamuradova Ayzada Ajiniyoz nomidagi NDPI Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 3 kurs talabasi,
Ilmiy rahbar p.f.f.d. **G.Turebekova**

Kalit so‘zlar: nutq, rivojlanish, maktabgacha ta’lim, til faoliyati, kommunikativ kompetensiya, nutqiy faollik, pedagogik yondashuv.

Ключевые слова: речь, развитие, дошкольное образование, языковая деятельность, коммуникативная компетенция, речевая активность, педагогический подход.

Keywords: speech, development, preschool education, language activity, communicative competence, speech activity, pedagogical approach.

Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolaning og‘zaki nutqi shakllanadi, lug‘at boyligi kengayadi va nutq orqali muloqot qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. Nutq bolaning

tafakkuri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u orqali bola atrof-muhitni anglaydi, o‘z fikrini ifodalaydi hamda ijtimoiy munosabatlarga kirishadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda nutq rivojiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Chunki nutq rivoji bolaning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishi uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida nutqni rivojlantirish jarayonini ilmiy asosda tashkil etish muhim vazifa hisoblanadi. Ilk yoshdagi bolalar nutqini rivojlanish masalasi pedagogikaning asosiy masalalaridan biri hisoblanadi. Nutq bolada ilk yoshdanoq shakllana boshlaydi. Bu davrda egallangan nutq bolaning kelgusida ona tilini mukammal egallashida asosiy zamin bo‘lib xizmat qiladi. Bola tug‘ilishi bilan atrofdagilar bilan nutqiy munosabatga kirishadi, bu munosabat orqali o‘zidagi hamma kuch va qobiliyatni rivojlantiradi. Ilk yoshdagi davr bolaning jismoniy va ruhiy tezkorlik bilan rivojlanish bosqichi hisoblanadi.

Nutq rivojlanishi bosqichma-bosqich jarayon bo‘lib, har bir bosqich o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Dastlab bola atrofdagi tovushlarni farqlay boshlaydi, keyinchalik alohida so‘zlarni talaffuz qiladi, so‘ngra gap tuzish ko‘nikmasi shakllanadi. Ushbu jarayon davomida bolaning lug‘at boyligi ortadi, grammatik tuzilmalarni o‘zlashtirish darajasi oshadi va nutqi tobora izchil tus oladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy rivojlanishini samarali tashkil etish uchun pedagogik jarayonda turli metod va vositalardan foydalanish zarur. Jumladan, suhbat metodi bolalarning fikr almashish qobiliyatini rivojlantiradi, hikoya tuzish esa ularning nutqini izchil bayon etishga o‘rgatadi. Ertak va she’rlar orqali bolalar yangi so‘zlarni o‘zlashtiradi va nutqiy ifoda boyiydi. Rolli o‘yinlar esa bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Nutq rivojida rivojlantiruvchi muhitning o‘rni alohida ahamiyatga ega. Boy nutqiy muhit bolalarning tilga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ularni faol muloqotga undaydi. Bunday muhitda turli didaktik materiallar, kitoblar, tasviriy vositalar mavjud bo‘lishi lozim. Bu esa bolalarning nutqiy faolligini oshiradi.

Pedagog nutq rivojlantirish jarayonining asosiy tashkilotchisi hisoblanadi. U bolalar bilan muntazam muloqotda bo‘lishi, ularning nutqini diqqat bilan tinglashi va to‘g‘ri yo‘naltirishi zarur. Pedagog bolalarning nutqiy xatolarini keskin tanqid qilmasdan, balki muloyim tarzda to‘g‘rilashi va ularni rag‘batlantirishi muhimdir. Shu orqali bola o‘z nutqini rivojlantirishga intiladi.

Nutq rivojlanishida individual yondashuv muhim o‘rin tutadi. Har bir bolaning nutq rivoji darajasi turlicha bo‘lishi mumkin. Shu sababli pedagog har bir bolaning imkoniyatlarini hisobga olgan holda ishlashi lozim. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi nafaqat pedagogik jarayon bilan, balki oilaviy muhit bilan ham chambarchas bog‘liq. Ota-onalar bolalar bilan faol muloqot qilishi, ularga kitob o‘qib berishi va savollariga sabr bilan javob berishi zarur. Oiladagi nutqiy muhit bolaning nutq rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy ta’lim tizimida nutq rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar ham keng qo‘llanilmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, interaktiv metodlar va multimedia vositalari nutq rivojini yanada samarali tashkil

etishga yordam beradi. Bu vositalar bolalarning qiziqishini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi.

Shuningdek, nutq rivojlantirish jarayonida integratsiyalashgan yondashuvni qo‘llash muhimdir. Ya’ni nutq rivoji boshqa faoliyat turlari bilan uzviy bog‘langan holda olib borilishi lozim. Masalan, tasviriy faoliyat, musiqa, o‘yin va jismoniy mashg‘ulotlar orqali ham nutq rivojini qo‘llab-quvvatlash mumkin.

Amaliyotda nutqni rivojlantirish jarayonida ayrim muammolar ham uchrab turadi. Jumladan, bolalarning nutqiy faolligining pastligi, pedagogik metodlarning yetarli darajada samarali qo‘llanilmasligi va oilada nutqiy muhitning yetarli emasligi ushbu jarayon samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli pedagoglar va ota-onalar hamkorligini kuchaytirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishini shakllantirish murakkab va ko‘p qirrali jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish, rivojlantiruvchi muhit yaratish va bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Nutqi rivojlangan bola esa kelajakda muvaffaqiyatli ta’lim olish va jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. D.R Babayeva "Nutq o‘stirish metodikasi va nazariyasi" Toshkent
2. Norqul Bekmirzaev "Nutq madaniyati va notiqlik" Toshkent "Fan" nashriyoti 2007
3. A.J Omonturdiyev Sh.I Abduraimova. "Nutq madaniyati va uslubiyati" Toshkent 2016

OILADA BOLA TARBIYASIGA INNOVATSION YONDASHUVLAR: ILMIY-NAZARIY ASOSLAR VA ZAMONAVIY AMALIYOT

Ibragimova Rano Jalgasovna ps.f.f.d (PhD) IIV Nukus "Temurbeklar maktabi" Harbiy-akademik litseyi psixologi

Annotatsiya: mazkur maqolada oilada bola tarbiyasiga innovatsion yondashuvlarning mohiyati, ularning ilmiy-nazariy asoslari hamda amaliyotda qoʻllash imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: oila, tarbiya, innovatsiya, nazariya, bola tarbiyasi, qadriyat, an`ana, kognitiv, emotsional intellekt.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, axborot – kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda globallashuv jarayonlari bola tarbiyasiga boʻlgan yondashuvlarni tubdan yangilashni taqozo etmoqda. Oilada bola tarbiyasi nafaqat an`anaviy qadriyatlarga, balki ilmiy asoslangan innovatsion yondashuvlarga tayangan holda amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega. Chunki bolaning shaxs sifatida shakllanishi avvalo oila muhitida boshlanadi va rivojlanadi.

Oilada bola tarbiyasiga innovatsion yondashuvlarni shakllantirishda bir qator mashhur olimlarning nazariyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, rus psixologi L. Vıgotskiy tomonidan ilgari surilgan “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasiga koʻra,

bola oʻz mustaqil imkoniyatlaridan tashqari kattalar yordamida yanada yuqori natijalarga erisha oladi. Bu esa ota-onalarning tarbiya jarayonida faol ishtirok etishi, bolaga yoʻnaltiruvchi va qoʻllab-quvvatlovchi rolni bajarishini talab qiladi. Shuningdek, shveytsariyalik psixolog Jan Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi bolaning fikrlash jarayoni bosqichma-bosqich rivojlanishini ta`kidlaydi. Ushbu nazariyaga koʻra, bolaga yoshiga mos tarzda bilim berish, uning tafakkur darajasiga mos metodlarni qoʻllash muhim hisoblanadi. Bu esa innovatsion tarbiyada individual yondashuvni talab etadi.

Amerikalik psixolog Djon D`yui esa ta`lim va tarbiyada "tajriba orqali oʻrganish" g`oyasini ilgari surgan. Uning fikricha, bola faqat tayyor bilimni qabul qilish orqali emas, balki amaliy faoliyat jarayonida oʻz tajribasi asosida oʻrganadi. Bu yondashuv bugungi kunda oilada oʻyin texnologiyalari va interaktiv usullarni qoʻllashda oʻz aksini topmoqda. Bundan tashqari, amerikalik psixolog Daniel Goulman tomonidan ilgari surilgan emotsional intellekt nazariyasi ham innovatsion tarbiyaning muhim qismi hisoblanadi. Unga koʻra, bolaning muvaffaqiyati faqat intellektual salohiyatga emas, balki uning his-tuyg`ularini boshqara olishi, boshqalarni tushunishi va ijtimoiy munosabatlarni yoʻlga qoʻya olishiga ham bog`liqdir.

Innovatsion yondashuvlardan yana biri - pozitiv tarbiya kontseptsiyasidir. Bu yondashuvda jazo va tanbeh oʻrniga qoʻllab-quvvatlash, rag`batlantirish va tushuntirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar bolaga ishonch bildirish, uning fikrini hurmat qilish va mustaqil qaror qabul qilishga oʻrgatish orqali uning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta`sir koʻrsatadi. Zamonaviy oilalarda raqamli texnologiyalardan foydalanish ham innovatsion tarbiyaning ajralmas qismiga aylanmoqda. Ta`limiy platformalar, elektron kitoblar va interaktiv dasturlar bolaning bilim olish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Biroq bu jarayonda ota-onalarning nazorati va toʻg`ri yoʻnaltirishi muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar va an`analarni saqlab qolgan holda zamonaviy usullarni qoʻllash ham muhimdir. Chunki bola nafaqat zamonaviy bilimlarga ega boʻlishi, balki oʻz milliy qadriyatlarini ham anglashi lozim.

Xulosa qilib aytganda, oilada bola tarbiyasiga innovatsion yondashuvlar ilmiy-nazariy asoslarga tayangan holda amalga oshirilishi zarur. Lev Выготskiy, Jan Piaje, Djon D`yui va Daniel Goulman kabi olimlarning nazariyalari bu jarayonda muhim metodologik asos boʻlib xizmat qiladi. Innovatsion tarbiya usullari bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ta`minlaydi. Shu bois, har bir ota-ona zamonaviy pedagogik va psixologik bilimlarga ega boʻlib, tarbiya jarayonida ulardan samarali foydalanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Божович Л.И. "Личность и ее формирование в детском возрасте". – Москва, 2008.
2. Выготский Л.С. "Психология развития человека". – Москва: Смысл, 2005.
3. Гоулман Д. "Эмоциональный интеллект". – Москва: АСТ, 2018.
4. Дьюи Дж. "Демократия и образование". – Москва: Педагогика-Пресс, 2000.
5. Каримова В.М. "Оила психологияси". – Тошкент, 2010.
6. Пиаже Ж. "Речь и мышление ребенка". – Москва: Педагогика, 1994.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EMOSIONAL RIVOJLANISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Sobirova Muhlisa Ajiniyoz nomidagi NDPI Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 3 kurs talabasi.
Ilmiy rahbar p.f.f.d. **G.Turebekova**

Kalit so‘zlar: emotsional rivojlanish, hissiyot, psixologik jarayon, ijtimoiy moslashuv, emotsional barqarorlik, maktabgacha ta’lim.

Ключевые слова: эмоциональное развитие, эмоции, психологический процесс, социальная адаптация, эмоциональная устойчивость, дошкольное образование.

Keywords: emotional development, emotion, psychological process, social adaptation, emotional stability, preschool education.

Maktabgacha yosh davri bolaning emotsional rivojlanishida muhim va hal qiluvchi bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolaning his-tuyg‘ulari shakllanadi, ularni ifoda etish va boshqarish ko‘nikmalari rivojlanadi. Emotsional rivojlanish bolaning umumiy psixik taraqqiyotining ajralmas qismi bo‘lib, uning shaxs sifatida shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional rivojlanish impulsivlik, his-tuyg'ularning beqarorligi, yuqori ta'sirchanlik va emotsiyalarni o'yin orqali ifodalash bilan tavsiflanadi. Bu davrda ijtimoiy munosabatlar shakllanadi, empatiya (hamdardlik) ko'nikmasi rivojlanadi, o'zini anglash va emotsiyalarni boshqarish boshlanadi. 3 yillik inqirozdan so‘ng, bola o‘z “men”ini anglab, mustaqillikka intiladi.

Bolalarning emotsional rivojlanishi ularning atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatlari jarayonida yuzaga keladi. Bola dastlab oddiy hissiyotlarni - quvonch, qo‘rquv, hayrat, xafagarchilikni boshdan kechiradi. Vaqt o‘tishi bilan bu hissiyotlar murakkablashib boradi va bola ularni ongli ravishda boshqarishni o‘rganadi. Ushbu jarayon psixologik rivojlanishning muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda bolalarning emotsional rivojlanishiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Chunki hissiy jihatdan barqaror bola ta’lim jarayonida faolroq ishtirok etadi, yangi bilimlarni osonroq o‘zlashtiradi va ijtimoiy muhitga tezroq moslashadi. Shu bois maktabgacha ta’lim muassasalarida emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash muhim vazifa sifatida qaraladi.

Emotsional rivojlanish jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratish katta ahamiyatga ega. Bola o‘zini xavfsiz, tushunilgan va qo‘llab-quvvatlangan his qilgan taqdirdagina uning hissiy rivojlanishi samarali kechadi. Shu sababli ta’lim muassasasida iliq, do‘stona va ishonchli muhitni shakllantirish zarur.

Emotsiyalar va hissiyotlar maktabgacha yosh davrida - o‘yinda juda intensiv rivojlanadi. O‘yin maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nafaqat yetakchi, balki xilma xil kechinmalarga boy faoliyat turidir. Bolalarda hissiy sohaning xususiyatlarini o‘rganishning umumiy tamoyillari bolaning xatti-harakatlarining sabablarini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi va uning dunyoga munosabatini aniqlash imkonini beradi. Tuyg‘ularning quyidagi xususiyatlarini bilish maqsadga muvofiqdir: ustun hissiy fon, his-tuyg‘ularning keskin tebranishlari, qo‘rquv hodisalari, umumiy tashvish va ayniqsa

maktab tashvishi, shaxs ichidagi nizolar va kompensatsiya mexanizmlari, reaktsiyalar, umidsizlik holati. O‘yin faoliyati emotsional rivojlanishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. O‘yin jarayonida bola o‘z his-tuyg‘ularini erkin ifoda etadi, turli rollarni bajaradi va boshqalar bilan ijtimoiy aloqaga kirishadi. Bu esa uning emotsional tajribasini boyitadi va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogning roli emotsional rivojlanishda nihoyatda muhimdir. U bolalarning hissiy holatini kuzatishi, ularning ehtiyojlarini aniqlashi va mos pedagogik yondashuvni tanlashi zarur. Pedagog bolalarni qo‘llab-quvvatlashi, ularni rag‘batlantirishi va hissiyotlarini to‘g‘ri ifoda etishga o‘rgatishi lozim.

Shuningdek, emotsional rivojlanishda individual yondashuv muhim o‘rin tutadi. Har bir bolaning hissiy rivojlanish darajasi va xususiyatlari turlicha bo‘ladi. Shu sababli pedagog har bir bola bilan alohida ishlashi va uning individual ehtiyojlarini hisobga olishi zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional rivojlanish ijtimoiy rivojlanish bilan chambarchas bog‘liq. Bola o‘z hissiyotlarini boshqalar bilan muloqot jarayonida namoyon etadi. Bu esa uning ijtimoiy moslashuviga yordam beradi. Hissiyotlarni to‘g‘ri boshqarish esa bolaga jamoada o‘z o‘rnini topishga imkon yaratadi.

Emotsional rivojlanishda oilaning ham o‘rni beqiyosdir. Ota-onalarning bolaga bo‘lgan munosabati, ularning mehr-muhabbati va e’tibori bolaning hissiy holatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Oilada ijobiy psixologik muhit mavjud bo‘lsa, bola o‘zini ishonchli his qiladi va uning emotsional rivojlanishi samarali kechadi.

Zamonaviy ta’lim tizimida emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash uchun innovatsion metodlardan foydalanish kengayib bormoqda. Psixologik treninglar, interaktiv o‘yinlar va rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar bolalarning hissiy sohasini boyitadi va ularni o‘z hissiyotlarini anglashga o‘rgatadi. Amaliyotda emotsional rivojlanish bilan bog‘liq ayrim muammolar ham kuzatiladi. Ba’zi bolalarda hissiyotlarni ifoda etishda qiyinchiliklar, tajovuzkorlik yoki tortinchoqlik kabi holatlar uchrashi mumkin. Bu esa pedagog va ota-onalardan alohida e’tibor va yondashuvni talab qiladi. Shu bois emotsional rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashda kompleks yondashuv muhim hisoblanadi. Ta’lim muassasasi va oila hamkorligi, individual yondashuv va zamonaviy metodlardan foydalanish ushbu jarayon samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional rivojlanish ularning shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonni to‘g‘ri tashkil etish orqali bolalarning ijtimoiy, psixologik va intellektual rivojlanishini ta’minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Z.T. Nishanova, G.K. Alimova, A.G'.Turg'unboeva, M.X.Asranboeva -Bolalar psixologiyasi va psixodiognostikasi.:-T-2017.81-b

2. Низаева Р.Ф. Мактабгача ёшдаги болаларни ижтимоийлаштириш. /Ҳақиқий тадқиқотлар. 2020. – Б. 146-150.

3. Салаева М.С. Ўзбек оилаларида ота-она ва фарзандлар ўзаро муносабатларининг ижтимоий-психологик хусусиятлари. Психол. фан. номз. … дисс. автореф. – Т.: ЎзМУ, 2005. - 24 б.

AWIR SÓYLEW KEMSHILIGI BOLǴAAN BALALARDA KOMMUNIKATIV KÓNLIKPELERINIŃ QÁLIPLESIWI

Ajimova Zuxra Ganibaevna Ajiniyaz atındaǵı NMPI, Mektepke shekemgi tárbiya hám defektologiya

Házirgi zamanagóy bilimlendiriw sisteması bala shaxsın rawajlandırıwǵa, onıń jámiyette tabıslı sociallasıwına hám integraciyalanıwına baǵdarlanǵan. Bul procestiń eń áhmiyetli faktorlarınıń biri kommunikativlik kónlikpelerdiń qálipleskenligi bolıp tabıladı.

Sóylewinde awır kemislikleri bar balalardıń qarım-qatnasında ádewir qıyınshılıqlar bayqaladı, bul bolsa olardıń aqılıy rawajlanıwına, emocional jaǵdayına hám sociallıq beyimlesiwine unamsız tásir etedi. Sóylew imkaniyatlarınıń sheklengenligi átiraptaǵılar menen qarım-qatnas ornatıwǵa kesent etedi, bul bolsa olardıń jekelenip qalıwına hám óz-ózine beretuǵın bahasınıń tómenlewine alıp keliwi múmkin.

Kommunikativlik kónlikpeler — bul adamlar arasındaǵı qarım-qatnas hám óz-ara tásir etiw processin támiyinleytuǵın sheberlikler menen qábiletlerdiń jıyındısı. Olar tómendegilerdi óz ishine aladı: óylew sheberlikleri (sóylew, túsinip alıw); sociallıq kónlikpeler (qatnasqa baslamashılıq etiw, qarım-qatnas normaların saqlaw); emocional-erik komponentleri (empatiya, minez-qulıqtı baqlaw).

Kommunikaciya informaciya almasıw, óz-ara tásir etiw hám óz-ara túsinisiwdi qamtıytuǵın quramalı, kóp komponentli process retinde qaraladı.

Sóylewdiń awır kemislikleri — bul sóylew iskerliginiń barlıq komponentlerin qamtıytuǵın sistemalı buzılıwlar bolıp sóylewinde awır kemislikleri bar balalardıń ózgeshelikleri: kognitivlik taraw: oylaw operaciyalarınıń áste qáliplesiwi; ulıwmalastırıwda hám analizlewdegi qıyınshılıqlar.

Emocional-erik tarawı: qáweterleniwdiń joqarılıǵı; ózine isenimsizlik; sóylewden qorqıw.

Sociallıq taraw: qatnas sheńberiniń sheklengenligi; baylanıs ornatıwdaǵı qıyınshılıqlar; úlken adamǵa ǵárezlilik.

Kommunikativlik kemisliklerdiń sebeplerine tómendegiler kiredi: oraylıq nerv sistemasınıń organikalıq zıyanlanıwı; psixikalıq rawajlanıwdıń artta qalıwı; qolaysız sociallıq sharayatlar; shańaraqta sóylew qatnasınıń jetispewshiligi; pedagogikalıq qarawsızlıq.

Sóylewinde awır kemislikleri bar balalarda kommunikativlik rawajlanıwdıń hár túrli dárejeleri ajıratıladı: tómen dáreje — sóylew baslamashılıǵınıń joqlıǵı, ım-isharalardan paydalanıw, orta dáreje — sheklengen sóylew, bir buwınlı juwaplar, salıstırmalı joqarı dáreje — ápiwayı frazalıq sóylew, biraq qátelikler menen.

Kommunikativlik sheberlikler tómendegilerdi óz ishine aladı: motivaciyalıq komponent (qatnasqa kirisiwdi qálew); mazmunlı komponent (bilimler hám sózlik qorı); operacional komponent (sóylew hám túsinip alıw sheberlikleri); regulyatorlıq komponent (qatnastı baqlaw).

Kommunikaciyanıń tiykarǵı qıyınshılıqları: ańlatılǵan sózdi túsinbew; sózlik qorınıń jarlılıǵı; agrammatizmler; baylanıslı sóylewdiń joqlıǵı; dialog ornatıwdaǵı qıyınshılıqlar.

Jetiskenlik jaǵdayların jaratıw: sóylew belsendiligin xoshametlew; qızıqlı tapsırmalardan paydalanıw; emocional jaqtan qollap-quwatlaw.

Sóylewdi túsiniwdi rawajlandırıw: kórsetpelerdi orınlaw; zatlar hám háreketler menen islesiw; esitiw arqalı qabıllawdı rawajlandırıw.

Aktiv sóylewdi rawajlandırıw: sózlik qorın bayıtıw; grammatikalıq dúzilisin qáliplestiriw; fraza arqalı sóylewdi rawajlandırıw. Dialoglıq hám monologlıq sóylewdi rawajlandırıw: dialogqa úyretiw; mazmunlap aytıp beriw; gúrrińler dúziw.

Kommunikativ kónlikpelerdi qáliplestiriw usılları hám texnologiyalarınan oyın texnologiyaları nátiyjeli usıllardan esaplanadı. Oyın — qarım-qatnas alıp barıwdıń jetekshi usılı bolıp bunda tómendegiler qollanıladı: syujetli-rolli oyınlar; teatrlastırıw; kommunikativlik oyınlar.

Sonday-aq logopediyalıq usıllar: artikulyaciyalıq gimnastika; dem alıw shınıǵıwları; seslerdi avtomatlastırıw; baylanıslı sóylewdi rawajlandırıw usılları bala sóylewin qáliplestiriwge járdem beredi.

Sóylew til kemshiligi bolǵan balalar menen psixologiyalıq usıllar arqalı járdem kórsetiledi, bundaa tiykarınan tómendegi usıllar alıp barıladı: emocional intellektti rawajlandırıw; ózine isenimdi qáliplestiriw; qáweterleniwdi saplastırıw.

Kórgizbeli hám ámeliy usıllardan: kartochkalar. zatlar menen islenetuǵın háreketler, jaǵdaylardı modellestiriw paydalanıladı. Sonday-aq inovaciyalıq texnologiyalar: interaktiv taxtalar; mobil qosımshalar; multimedialıq programmalardan paydalanıp awır til kemshiligi bolǵan balalardıń kommunikativ kónlikpelerin rawajlandırıw ámelge asırıladı.

Kommunikaciyanıń qáliplesiwinde shańaraq tiykarǵı roldi atqaradı hám ata-analarǵa tómendegiler usınıs etiledi: bala menen belsendi qarım-qatnas jasaw; kitaplar oqıw; sorawlar beriw; dialogtı qollap-quwatlaw.

Awır til kemshiligi bolǵan balalar menen korrekciyalıq-rawajlandırıwshı ortalıqtı shólkemlestiriwliwi hám bul ortalıq tómendegishe bolıwı kerek: sóylew materiallarına bay; qáwipsiz; qatnasqa kirisiwge túrtki beretuǵın.

Pedagoglar balalardıń individual ózgesheliklerin esapqa alıwı, oyın formalarınan paydalanıwı, sóylewge bolǵan hár qanday háreketti xoshametlewi hám kommunikativ jaǵdaylardı jaratıwı lazım.

Awır til kemshiligi bolǵan balalarda kommunikativ kónlikpelerdi qáliplestiriw — sistemalı jantasıwdı talap etetuǵın quramalı, kóp basqıshlı process. Nátiyjelilikke logopediyalıq, pedagogikalıq hám psixologiyalıq jumıslar birge alıp barılǵanda erisiledi. Kommunikaciyanıń rawajlanıwı balanıń sociallıq turmısta tabıslı beyimlesiwine, shaxs sıpatında qáliplesiwine hám oqıwǵa tayarlanıwına járdem beredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва: Лабиринт, 2019.- 352 с.

2. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. Логопедия. Основы теории и практики. Москва: Просвещение, 2018. - 256 с.

3. Лурия А. Р. Язык и сознание. Москва: Издательство Московского университета, 2017. -320 с.

4. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. Основы логопедии: учебное пособие для студентов педагогических вузов. Москва: Владос, 2020. -240 с.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINING OTA-ONALAR BILAN XAMKORLIKDA BOLA SHAXSINING SHAKLLANISHIGA YO'NALTIRILGAN FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH JARAYONINI TASHKIL ETISH

Yodgorova U. B. - Nukus davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Tleumbetova K.D. – Nukus davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim kafedrasi dotsenti

Bugungi globallashuv va ta'lim tizimidagi islohotlar sharoitida barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimi bolalarning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich bo'lib, bu davrda berilgan tarbiya va ta'lim keyingi rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Bola shaxsining shakllanishi murakkab pedagogik va psixologik jarayon bo'lib, unda nafaqat ta'lim tashkiloti, balki oila muhiti ham muhim o'rin tutadi.

Oila – bolaning birinchi ijtimoiy muhiti bo'lib, unda bola dastlabki axloqiy qadriyatlarni, muloqot ko'nikmalarini va xulq-atvor normalarini o'zlashtiradi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan ota-onalar o'rtasidagi uzviy hamkorlikni yo'lga qo'yish dolzarb masala hisoblanadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab hollarda ota-onalar va tarbiyachilar o'rtasidagi hamkorlik yetarli darajada tizimli tashkil etilmagan. Bu esa bola rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois ushbu mavzuni ilmiy asosda o'rganish va samarali hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqish zarurati mavjud.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalar bilan samarali hamkorlikni tashkil etishning pedagogik va psixologik asoslarini chuqur o'rganish, ushbu hamkorlik orqali bola shaxsining har tomonlama (intellektual, ijtimoiy, emotsional va axloqiy) shakllanishiga yo'naltirilgan faoliyatni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini asoslab berish hamda uni takomillashtirishning samarali shakl, usul va mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat. Mazkur maqsad doirasida maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni mustahkamlash, ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga faol jalb etish orqali bolalarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy moslashuv, muloqot madaniyati va ijobiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali tizimni yaratish ko'zda tutiladi.

Mazkur davrda bolaning dunyoqarashi, tafakkuri, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy moslashuvchanlik ko'nikmalari shakllanadi. Shu sababdan davlat ta'lim siyosati ham aynan maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini

tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ–4312-son qarorida maktabgacha ta’limning sifatini oshirish va oilalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bolani barkamol inson qilib tarbiyalash oila va ta’lim muassasasining eng asosiy vazifasi hisoblanadi. Oila tarbiya jarayonining boshlang‘ich o‘chog‘i bo‘lsa, maktabgacha ta’lim uni davom ettiradi va tizimlashtiradi. Ota-onalar va tarbiyachilarning uzviy hamkorligi orqali bola mehnatsevarlik, halollik, vatanparvarlik kabi ijobiy sifatlarni o‘zlashtiradi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari bolalarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda ota-onalar bilan birgalikda turli madaniy-ma’rifiy tadbirlar o‘tkazadi. Masalan, xalq bayramlari, urf-odatlarga oid tadbirlar, ota-onalar ishtirokidagi sahna ko‘rinishlari va sport musobaqalari bolaning shaxsiy rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa “O‘zbekiston Respublikasida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident qarorida belgilangan vazifalar bilan ham uyg‘unlikda amalga oshiriladi. Ota-onalar farzand tarbiyasida doimo yetarli bilim va tajribaga ega bo‘lavermaydi. Shu sababli, maktabgacha ta’lim tashkilotlari qoshida “Ota-onalar maktabi”, seminar-treninglar, psixologik maslahat markazlari tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirishga, bolaga nisbatan to‘g‘ri yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar ta’lim sohasiga keng kirib kelmoqda. Ota-onalar bilan onlayn muloqot, elektron kundaliklar, mobil ilovalar orqali bola rivojlanishini kuzatib borish imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, davlat tomonidan ishlab chiqilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi (2020-yil) ham maktabgacha ta’lim jarayonida oila bilan uzviy aloqani ta’minlashga qaratilgan. Oila va maktabgacha ta’lim muassasasining o‘zaro hamkorligi bolaning ijtimoiylashuv jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bola oilada olgan tarbiyasini bog‘chada jamoaviy faoliyat orqali mustahkamlaydi, natijada jamiyatda o‘z o‘rnini topa oladigan, ijtimoiy mas’uliyatni his qiladigan shaxs sifatida shakllanadi. Maktabgacha ta’lim va oila hamkorligi nafaqat bolaning intellektual rivojlanishi, balki uning ijtimoiy, ma’naviy va axloqiy barkamolligi uchun ham zarurdir. Tarbiyachilar va ota-onalarning yagona maqsad sari yo‘naltirilgan faoliyati bolaning dunyoqarashi, qobiliyatlari va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi o‘rin tutadi.

Xulosa qilib aytganimizda, shaxsning shakllanishida oilaning o‘rni va maktabgacha ta’lim muassasasining ta’siri bir-biridan ajralmas holda namoyon bo‘ladi. Zero, bola ilk tarbiya saboqlarini oiladan olar ekan, uni mustahkamlash, kengaytirish va maqsadli yo‘naltirish vazifasi maktabgacha ta’lim muassasasiga yuklatiladi. Bu jarayonda ota-onalar va pedagoglarning o‘zaro hurmati, ishonchi, hamjihatligi hamda faol hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, oilada sog‘lom ma’naviy-ruhiy muhit yaratish va uni ta’lim muassasasi faoliyati bilan uyg‘unlashtirish, farzandlarda milliy qadriyatlar, ma’naviy barkamollik, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollikni tarbiyalashning asosiy omili hisoblanadi. Shu bois, bugungi kunda maktabgacha ta’lim muassasalari va oilalar hamkorligini yanada rivojlantirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida mustahkamlash davlat siyosati darajasidagi dolzarb masalalardan biridir. Shuningdek, tadqiqot natijalari asosida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ota-onalar bilan ishlash tizimi yetarli darajada

takomillashmaganligi, ayrim hollarda hamkorlikning uzluksizligi va tizimliligi ta’minlanmayotgani kuzatildi. Bu esa mazkur yo‘nalishda ilmiy asoslangan yondashuvlarni joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi taklif va tavsiyalarni keltirib o’tsak:

–maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ota-onalar bilan ishlashning tizimli va uzluksiz modelini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

–ota-onalar uchun pedagogik va psixologik bilimlarni oshiruvchi seminar, trening va mahorat darslarini muntazam o‘tkazish;

–zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda ota-onalar bilan doimiy aloqani ta’minlash;

–bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda “oila–ta’lim tashkiloti” hamkorlik modelini ishlab chiqish;

–ota-onalarni ta’lim-tarbiya jarayoniga faol jalb etish orqali ularning mas’uliyatini oshirish.

Demak, maktabgacha ta’lim tashkiloti va ota-onalar o‘rtasidagi samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali bola shaxsining barkamol shakllanishiga erishish mumkin. Ushbu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish va amaliyotga tatbiq etish maktabgacha ta’lim tizimi samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M. Mirziyoyev Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017.

2. Sodikova Sh.A. Maktabgacha pedagogika T.: Tafakkur bo‘stoni 2013

MAZMUNİ

KIRIS SÓZ

K.A.Kadirov Mektepke shekemgi bilimlendiriwdi rawajlandiriwdíń zamanagóy tendenciyalarí 3

I-SEKCIYA

MEKTEPKE SHEKEMGI TÁLIMGE INNOVACIYALIQ JANTASIWLAR

К.М.Кощанов Аўыл балаларың күнделикли қәўиплерден сақлаў баслы ўазыйпа 5

А.Р.Оспанбаева Мектепке дейінгі ұйымда креативті тәрбиешінің кәсіби қызметі 8

M.A. Baketova, Yücel Gelişli. Formation of the corporate culture of future preschool educators based on teamwork 13

А.Б.Далибаева, А.Р.Оспанбаева Балаларға шет тілін оқытудағы лингвистикалық – елтану аспектісінің мәні 19

А.Р.Оспанбаева Замануи мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі инновациялық педагогикалық технологиялар 22

Б.Т.Далибаев Балаларға инклюзивті білім беру 26

Ж.С.Дюсенбаева Мектеп жасына дейінгі балаларға қазақ тілін меңгертуде цифрлық технологияны қолданудың тиімділігі 30

Zh.Perdebaev Development of preschool education in Poland 34

Қ.К.Жүсіпова Мектеп жасына дейінгі балаларда байланыстырып сөйлеуге үйрету 36

M.X.Allambergenova. Mektepke shekemgi tálimde jasalma intellekt tiykarinda balalardiń kreativligin rawajlandiríw: konseptual jantasíwlar 39

Z.M.Yerejepova, R.U.Urazimova Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida «o'yinga yo'naltirilgan ta'lim va tarbiya»" 41

D.R.Babaeva, G.G.Uzakbayeva Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktorlarining menejerlik ko'nikmalarini rivojlantirish nazariyasi 44

Sh.T.Xasanova, O.R.Jumamuratova Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni tarixiy obidalar bilan tanishtirishda virtual sayohatlardan foydalanish jarayonining mohiyati 46

Ж.А.Бекманова Нейропедагогический подход к использованию нейроигр как средство речевого развития детей дошкольного возраста в ДОО Республики Каракалпакстан 49

G.A.Kamilova Maktabgacha yoshdagi bolalarda paremik janrlar vositasida ekologik madaniyatni rivojlantirish 52

Sh.T.Xasanova, A.A.Xamidullayeva Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni milliy obidalardagi naqsh elementlarini chizishga o'rgatishning nazariy asoslari 56

A.I.Kabulov Bo'lajak shifokorlarning deontologik kompetentligini rivojlantirish hususiyatlari 58

L.A.Ibragimova Maktabgacha yoshdagi bolalarning musiqaviy faoliyatini oshirishda innivatsion yondoshuvda pedagogik asoslari 61

R.Sh.Aleuova Ekologiyaliq rawajlandiriwshi ortaliqta tárbiyashi jumislariniń mazmuni hám túrleri 64

K.D.Tleumbetova Balaniń jámiyetlesiwinde shańaraq hám mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń birge islesiwiniń áhmiyeti 66
Z.Q.Naimova Mektepke shekemgi jastaǵi balalardi ruwxiy ádep-ikramliliq jaqtan tárbiyalawda erteklerdiń áhmiyeti 70
I.Abadbekova, M.X.Allambergenova Oyin platformalari arqali mektepke shekemgi jastaǵi balalarda logikaliq pikirlew hám kreativlikti rawajlandriw metodikasi 73
M.Ubaydullaeva, L.A.Ibragimova Elementar matematika faoliyati orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning amaliy asoslari 75
N.Orazbaeva, K.D.Tleumbetova Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi direktoriniń tálim-tárbiya sipatin asiriwda basqariw iskerliginde innovaciyalardi engiziw shártleri 77
M.A.Pazılov Kognitiv pedagogikaliq metod hám texnologiyalardiń uqipliliqti rawajlandiriw analitikasi 79
G.Axmedova Maktabgacha yoshdagi bolalarni robototexnika elementlari bilan tanishtirish metodikasi 82
G.Jumaniyazova, Sh.Marimboyeva Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni applikatsiya ishiga o'rgatishga innovatsion yondashuvning ijtimoiy pedagogik asoslari 84
G.N.Sadaddinova, G.A.Turebekova Maktabgacha ta'limda o'yin faoliyati orqali bolalar nutqini rivojlantirishning pedagogik asoslari 86
G.Uspanova, Sh.To'liboyeva Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqini o'stirish jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish 88
Z.O.Choriyeva Maktabgacha yoshdagi bolalarni untelektyal rivojlantirishda evristik metodlardan foydalanish 90
Р.Абдуллаева Значение кохлеарной имплантации в речевом развитии детей с нарушениями слуха 93
Ф.Х.Саламова Эффективность логоритмики в коррекции речи слабослышащих детей 95
R.Sh.Aleuova, S.Rajabova "Fan va tabiat" rivojlanish markazida maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish ahamiyati 96
R.Aleuova, S.Jumaboyeva Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish faolligini o'yin faoliyati orqali rivojlantirishning o'ziga xosligi 99
D.Kenesbaeva Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning mustaqil qaror qabul qilish va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirish 101
Z.R.Jumaniyazova Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balalardi kórkem ádebiyat penen tanistiriw 103
D.Moldanova Applikaciyada qirqiwdiń hár túrli usillarin orinlaw 106
R.A.Seydabullaeva Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemi tárbiyalaníwshílarínıń intellektual hámde emocional tarawlarín rawajlandiriwda innovaciyaliq jantasiwlar 108
Ш.Е.Отениязова, Ф. К.Ашенова, Б.Н. Керимбаева, М.А. Хошмуратова 110

Подвижные игры как ключевой фактор физического развития детей дошкольного возраста
Ш.Е. Отениязова, А.С.Садвакасова, Ш.Ж.Сеилибекова, Развитие творческих способностей детей старшего дошкольного возраста на занятиях по изобразительной деятельности 112
G.B.Djumabayeva Mustaqil O‘zbekistonda oila farovonligi va maktabgacha ta’lim muassasalari bilan hamkorlik masalalari 114
V.K.Shukurlayeva, B.M.Bayırbaeva Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning kognitiv qiziqishlari va nutq faolligini takomillashtirish vositasi 116
J.A.Ergalieva, G.Djumamuratova Turli yosh guruhlarida tabiat bilan tanishtirishda mehnatni tashkil etish 118
J.A.Ergalieva, Ch.Jumaeva Maktabga tayyorlov guruhi bolalarida intellektual ko‘nikmalarni shakllantirish 119
Sh.B.Yuldasheva Mektepke shekemgi jastaǵi balalarda syujetli rolli oyinlar arqali óz-ara birge islesiw sezimin qáliplestiriw metodikasi 122
K.Aytmuratova Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy faoliyatini rivojlantirishda she’riy asarlarning ta’siri 125
S.Kenjaboyeva, **G.A.Turebekova** Maktabgacha ta’limda tarbiya jarayonini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari 127
N.B.Atamuratova Bolalarda ekologik madaniyat va tabiatni asrash mas’uliyatini shakllantirishda “tirik burchak”ning o‘rni 129
A.K. Ulıkpanova, M.A. Aytjanova Mektepke shekemgi bilimlendiriw tarawinda STEAM texnologiyalarin keń qollaníw arqali bilimlendiriw sapasin jáne de arttiriw imkaniyatlari 131
G.B.Kóshekbaeva Mektepke shekemgi bilimlendiriwdi shólkemlestiriwde innovaciyaliq texnologiyalardan paydalaniw áhmiyeti 132
S.Shermetova Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish 136
B.Ómirbaeva Ózbekstan Respublikasi mektepke shekemgi talim sistemasin modernizatsiyalawdiń ústin baǵdarlari 138
G.Tasbaeva, A.Esbosinova. Eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalarni mehnatga o’rgatish 140
Sh.Bauetdinova, G.A.Turebekova. Mektepke shekemgi jastaǵi balalardiń intellektual rawajlaniwin úyreniwdiń mazmuni 141
G.Turebekova, G. Axmedova. Maktabgacha ta’limda robototexnika asoslari 143
S.M.Turdibaeva. Oyínlar arqalí balalarǵa únemlew hám ekonomikalíq túsiniklerdi úyretiw 145
S.Allayarova, V.Sh.Seytmuratova. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde sanlí didaktikalíq oyínlar arqalí balalardíń media sawatxanlíǵín qáliplestiriw 147
U.A. Seyilxanova Maktabgacha ta’limda korporativ madaniyatni shakllantirish va jamoaviy birdamlikni ta’minlash mexanizmlari 149
E.B. Sultanbaeva. Ta’lim sifatini ta’minlashda pedagoglarning kasbiy mahoratini doimiy rivojlantirish tizimi 151

M.B.Kuanıshbaeva, V.Sh.Seytmuratova. Vizual obrazlar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarda xotira va bog‘lanishli nutqni rivojlantirish 154

II-SEKCIYA

TÁLIM PROCESSINDE PSIXOLOGIYALIQ-PEDAGOGIKALIQ IZERTLEWLER

Zh.A.Turdimuratov, Yu. Q.Jumatova Sources of the development of physical education in primitive society 157

G.X.Jumasheva, D.A.Bisenova Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilar bilan pedagogik diagnostika faoliyatni tashkil etishning bugungi kundagi muammolari 159

Н.О.Жумагалиева. Мектепке дейінгі ұйымда психологиялық релаксация қызметін ұйымдастыру 161

А.О.Ерғалиева Мектепке дейінгі балаларды элементар математикамен таныстырудың педагогикалық негіздері 165

M.S.Salayeva, G.Davlatova Boshlang‘ich ta’limda ijodiy qobiliyat va ijodiy faoliyatlarning pedagogik-psixologik omillari 168

G.D. Nurniyazova, T.J.Bayjanov O’zbekiston respublikasi “Ilk va maktagacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo’yiladigan davlat talablari”ga muvofiq maktabgacha ta’lim tashkilotlarida oila bilan hamkorlik turlari 171

N.N.Djamilova, D.E.Jumaniyazova Maktabgacha katta yoshtagi balalarda ijodiy tadqiqotchilik malakalarini shakllantirishning pedagogikaliq-psixologik asoslari 173

N.N.Djamilova, A.M. Tursınbaeva Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasining psixologik-pedagogik omillari 175

Ж. А.Бекманова «Безопасное детство — ответственность взрослых» 177

M.S.Kalieva Rossiya olimlari tadqiqotlarida kichik maktab yoshidagi bolalar va ota-ona munosabatlarining o’rganilishi 180

S.Ibragimova, L.A.Ibragimova. Mektepke shekemgi bilimlendiriiw shólkemlerinde muzíka sabaǵíníń ózine tán ózgeshelikleri hám dúzilisi 182

Sh.O’rinboyeva, K.D.Tleumbetova Muloqot va unga o'rgatish muammolari 185

Ш.Е. Отениязова Изучение и анализ духовно-нравственных ценностей учащимися в процессе урока 188

J.A.Ergalieva Maktabgacha ta’lim davrida bolalarning intellektual rivojlanishini shakllantirish omillari 190

R.Sh.Aleuova, A.Duysenbaeva Mektepke shekemgi jastaǵi balalardi hár tárepleme tárbiyalawda tábiyattan paydalaniw 192

Д.Ф.Халилова Влияние фасилитативных подходов на развитие будущих воспитателей дошкольного образования 195

G.A.Turebekova. Singapur tajribasi asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarini shakllantirish 197

P.E.Oteniyazova Mektepke shekimgi jastaǵi balalardiń sóylewin rawajlandiriwda xalq pedagogikasiniń orni 199

Ш.Е.Отениязова, Т.С.Батырбаева, А.Г.Кабулова Значение экологического воспитания детей в дошкольном возрасте 201

Ш.Е.Отениязова, М.У.Бекниязова Использование музейной педагогики как средства духовно-нравственного и патриотического воспитания дошкольников 203
Ш.Е.Отениязова, Г.К.Ахмедова, Р.Ф.Жанабаева, Воспитательный потенциал искусства в гармоничном развитии детей дошкольного возраста 205
J.A.Ergalieva, Ch.Jumaeva. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda mehnat tarbiyasining pedagogik ahamiyati 207
J.A.Ergalieva, G.Aytmuratova, N.Duysenbaeva Balalardi mektepke tayarlawda social-psixologiyaliq tayarliq 208
J.A.Ergalieva, K.Ubaydullaeva Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik tarbiyaning ijtimoiy va madaniy ahamiyati 211
D.Karimbaeva Mektepke shekemgi jastaǵí balalardí sawat ashíwǵa úyretiwdiń áhmiyeti 213
M.A.Pazılov, S.Baymuratova Mektepke shekemgi jastaǵí balalardí tábiyat penen tanístíríwda jumbaqlardíń áxmiyeti 214
Sh.Fayzullaeva, **K.Tleumbetova** Bola tarbiyasida oilaning o'rni 217
A.Aytbaeva, L.A.Ibragimova Nárestelik hám dáslepki balaliq dáwirinde qarim-qatnastiń ózine tanligi 219
G.Erkinbaeva, **L.A.Ibragimova** Mektepke shekemgi jastaǵi balalardiń dóretiwshiligin rawajlandiriwda erteklerdiń áhmiyeti 221
N.Jangabayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional rivojlanish jarayonida o'yin faoliyatining psixologik asoslari 223
A.Bazarboyeva, L.A.Ibragimova Balalardíń logikalíq pikirlewinde jumbaqlardíń áhmiyeti 225
P.Kalkorazova Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde balalardíń dóretiwshilik qábiletiniń rawajlaníwında muzíkanín' áhmiyeti 227
M.J.Begjanova Adabiyot darslari jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarining tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish 230
U.Yo'ldasheva Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik asoslari 232
K.B.Izmuxanova Mektepke shekemgi jastaǵí balalarda mashqalalardan shíǵíw kónlikpesin qáliplestiriwdiń psixologiyalíq-pedagogikalíq tiykarlarí 235
A.B.Paraxatova Raqamli ta'lim tushunchasini psixologik-pedagogik adabiyotlarda o'rganilishi 236
R.Sh.Aleuova, M.Tazabayeva Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishda didaktik o'yinlar ahamiyati 238
R.Aleuova, Sh.Tursunboyeva Katta guruh bolalarning tadqiqot faoliyatini rivojlantirish xususiyatlari 241
P.E.Oteniyazova, S.Yo'ldosheva Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini tashkil etishda tarbiyachining roli 244
M.J.Jumaboyeva Maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy ong va qadriyatlarni shakllantirish 246
P.E.Oteniyazova, D.Tolibayeva, S.Yangiboyeva Oyin arqali balalarda intellektyal qábiletlerdi rawajlandiriw 248

N.M.Orınbaeva Oyín arqalí balalarda elementar matematikalíq kónlikpelerin qáliplestiriw 249
N.M.Allambergenova Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni milliy o'yinlar orqali vatanparvarlik va qadriyatlarni singdirish 252
Z.B.Seytekova, D.Q.Janabayeva Milliy urf-odatlar, an'analar, udumlar, marosimlarning tarbiya vositasi sifatidagi o'rni 254
Z.B.Seytekova, A.Jienbaeva, Sh.Bazarbayeva Mektepke shekemgi sholkemlerde kitap oqiw mádeniyati hám onin tásiri 256
A.K. Ulıqpanova, M.Ermaǵanbetova, A.Jumamuratova Zamanagóy bilimlendiriw sistemasinda steam táliminiń áhmiyeti hám nátiyjeliligi 258
A.K.Uliqpanova, Sh.Nuratdinova, N.Qalbaeva Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde shańaraq, máhálle hám mektep birge islesiwinde pedagogtiń róli 260
V.Sh.Seytmuratova, J.Jaqsibaeva Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida eksperimentlar orqali bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini uyg'otish 262
N.Jollibaeva Bolalarda nutqiy muloqot va sahna madaniyatini shakllantirish asoslari 264
V.Sh.Seytmuratova, S.Taxirjanova Ritmika orqali bolalarning estetik didi va jismoniy koordinatsiyasini rivojlantirish 266
V.Sh.Seytmuratova, **G.Turganbaeva** Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kvest-o'yinlar vositasida bolalarning kognitiv faolligini oshirish 268
J.D.Orinbaeva Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilarning kasbiy faoliyatida pedagogik empatiyani rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari 270
D.T.Jumamuratova Tálim procesinde emocional intellekttiń áhmiyeti 272
L.R.Axmedova Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish 274
G.K.Sapayeva Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyatiga tayyorligining psixologik xususiyatlari 276
G.J.Jumaniyazova, Sh.Haytimbetova Mektepke shekemgi jastaǵi bala tárbiyasinda tálim-tárbiya Jumıslarınıń áhmiyeti 278
Q.Jumabaeva Bolalarni maktabga tayyorlashda o'yinning ahamiyati 280
J.T.Aymuratova Maktabgacha ta'lim tizimida ekologik tarbiyaning innovatsion modellari: qoraqalpog'iston respublikasi tajribasi 282
M.Eshanova. V.Sh.Seytmuratova Ilk yoshdagi bolalarning maktabgacha ta'lim tashkiloti muhitiga ko'nikish davridagi psixologik to'siqlarni bartaraf etish 284

III-SEKCIYA
PEDAGOGIKALIQ TEXNOLOGIYALARDI TÁLIM PROCESSINDE QOLLANIW

Г.З.Таубаева. Қазақстанда болашақ мектепке дейінгі ұйым маман-педагогтерін дайындаудың басым бағыттары 287
Т.Ж.Реева. Балабақшадағы STEAM-технологиясы 291
А.Б.Далибаева. Тілді оқытудағы лингвистикалық аспектінің шет тілін үйренуге деген ынтасын арттырудағы рөлі 292
А. Р.Оспанбаева. Балабақшада сюжеттік-рөлдік ойындарды қолданудың 297

тиімділігі
Ж.М.Сарсебаева Мектепке дейінгі ұйымда дамытушы орта құру – баланың жан-жақты дамуының негізі 300
М. Н.Сеитова Мектеп жасындағы балалардың сөйлеуін дамытуда STEAM технологиясының маңызы 304
М.Э.Тилавбаева Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруда «Кроссенс» технологиясының тиімділігі 308
М.Ю.Дошанова, Б.Ж.Авезжанов Применение педагогических технологий в образовательном процессе вуза 310
T.J.Bayjanov, Z.R.Jienbaeva Qaraqalpaqstanda shańaraq tárbiyasiniń milliy ózgeshelikler bala shaxsina tásiriniń teoriyaliq tiykarlari 313
M.S.Salayeva, S.Rajapbayeva. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda mediakompetentlikni shakllantirishda o‘qituvchi va ota-onaning hamkorligi 315
G.X.Jumasheva, Sh.Daniyarova Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde bayram erteliklerin shólkemlestiriwdiń mazmuni 318
G.X.Jumasheva, M.S.Bayımbetova Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarni sensor tarbiyalashda M. Montessori metodikasini qo‘llashning ahamiyati 320
G.X.Jumasheva, A.M.Jenisova Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga o’yin orqali ta’lim berishning pedagogik muammolari 322
D.R.Babaeva, J.T.Dastanova Xalq og‘zaki ijodi vositasida maktabgacha katta yoshdagi bolalarning kognitiv qiziqishlari va nutq faolligini rivojlantirish pedagogik muammolari 324
S.M.Jalilova O‘zbek ma’rifatchiligi rivojida jadidlarning o‘rni 327
G.X.Jumasheva, S.A. Kamalova Maktabgacha yoshdagi bolalarni nutq madaniyatini shakllantirishda xalq maqollaridan foydalanish modeli 331
A.A.Bekimbetova, M.Ollaberganova Maktabgacha 3–7 yoshdagi bolalar uchun qoraqalpoq xalq ertaklari va bolalar qo‘shiqlari asosida multimedia texnologiyalarini yaratishning amaliy ahamiyati 333
A.A.Bekimbetova, A.Abdijamilova Balalardi tábiyat penen tanistiriwda oyin texnologiyalariniń roli 336
М. Х.Эргашова Развитие профессиональных компетенций будущих воспитателей с использованием интерактивных методов 338
F.Kongratbayeva, K.D.Tleumbetova Maktabgacha yoshdagi bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi – tarbiyachining kommunikativ sharti sifatida 340
G.Tasbaeva, A.Esbosinova Eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalarni mehnatga o’rgatish 342
Z.Q.Naimova, T.Usenova Insoniy muloqot tarbiyaning asosi 344
O.Yo‘ldosheva, L.A.Ibragimova Balalardíń logikalíq pikirlewinde xalíq awíz-eki dóretpeleriniń áhmiyeti 346
Z.Avezmuratova, L.A.Ibragimova Xalq pedagogikasida kichik yoshdagi bolalarni topishmoqlar orqali insonni idroq qilishga o`rgatish an’analari 348
Sh.Kalkorazova Maktabgacha yoshdagi bolalarga musiqiy tarbiya berishda tarbiyachining kreativligi 350
A.A.Jaxmetova, L.A.Ibragimova Maktabgacha yoshdagi bolalarning 352

ijodkorligini rivojlantirishda san’atning roli
L.A.Ibragimova, U.S.Orazbaeva Mektepke shekemgi bilimlendiriw processinde axborot-kommunikaciya texnologiyalarinan paydalaniw 354
G.S.Mamirbayeva Virtual realliq (vr) elementlerin qollaníw arqalí balalardíń kózqarasín keńeytiw 356
N.Tleumuratova Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde zamanagóy málimleme resurslarínan paydalaníw metodikasí 359
G.Erejepova, G.A.Turebekova. Tarbiyachi va bolalar o‘rtasidagi psixologik munosabatlarning pedagogik ahamiyati 361
M.O.Bobojonova, M.A.Pazilov Maktabgacha ta'lim tizimida interfaol metodlarning o'rni va imkoniyatlari 363
V.Sh.Seytmuratova Bo‘lajak tarbiyachilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish 365
E.O.Kaipnazarova, V.Sh.Seytmuratova. Balalar intellekt hám empatiyaní rawajlandíríwda oyín terapiyasíníń orní 367
J.A.Ergalieva, O.Jamalova Maktabgacha ta’limda o‘yin texnologiyasining pedagogik ahamiyati va qo‘llanish xususiyatlari 370
A.K.Ulıkpanova, Z.P.Aytbaeva. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde sanli texnologiyalardan paydalaniwdin' ziyanli ha'm paydali ta'repleri 372
K.J.Abdullaeva Mektepke shekemgi jastaǵi balalar sóylewin rawajlandiriwda oyin texnologiyasinan paydalaniw áhmiyeti 373
G.Uspanova, A.M.Bagibaeva Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde bayram erteliklerin shólkemlestiriwdiń bala ómirindegi áhmiyeti 376
D.S.Mirzabekova Mektepke shekemgi jastaǵi balalarda dóretiwshilik hám fantaziyani rawajlandiriwda súwretlew iskerliginiń túrli formalarinan paydalaniw áhmiyeti 378
J.A.Uzakbayeva Mektepke shekemgi jastaǵi balalarda ádep-ikramliliq tarbiyasin qáliplestiriwde xaliq awizeki dóretiwshiliginen paydalaniwdiń áhmiyeti 382
M.A.Kurbanbayeva Mektepke shekemgi jastaǵi balalarda socialliq kónlikpelerdi qáliplestiriwde tárbiyashiniń orni 385
G. Genjebaeva Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalarni qo‘llashning pedagogik ahamiyati 388
V.Sh.Seytmuratova, M.Shixnazarova Noan’anaviy rasm chizish usullari orqali bolalar dunyosini ranglarda ifodalash 390
P.Amonullaeva Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida o‘yin faoliyatining o‘rni va ahamiyati 390
G.Janabaeva Qurish- yasash, konstruktsiya va matematika markazi orqali bolalarning mantiqiy fikrlashini kengaytirish 393
S.Meliboyeva. Xalq og’zaki ijodi- maktabgacha yoshdagi bolalar hozirjavobligini shakllantirish vositasi sifatida 395
A.S.Abdikarimova Maktabgacha ta’limda raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish masalalari 397
K.J.Mamitova Inklyuziv maktabgacha ta'limni tashkil etish muammolari 399
Sh.B.Begimbaeva Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde interaktiv oyín 402

texnologiyalarí arqalí balalardíń intellektual potencialín ashíw
X.Bahadirova Tabiiy va tashlagan materiallardan o‘yinchoqlar yasash 404
A.Ulıqpanova, Sh.Saǵınbaeva Mektepke tayarlawda zamanagóy texnologiyalardan paydalaniw 406
A.B.Nauruzbaeva, Sh.Ajiniyazova Kichik maktab yoshdagi bolalarda ingliz tilida til ko'nikmalarini shakllantirishda multimedianing ahamiyati 409
V.M.Dawletiyarova Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning zamonaviy shakllari va metodlari 411
A.T.Saparov. Tárbiyashınıń dóretiwshiligi hám qarım-qatnas mádeniyatı 413
N.G.Tursinbayeva Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning ta’lim samaradorligiga ta’siri 415
G.A.Xaljanova Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde robototexnika hám konstrukciyalaw arqalí stem kónlikpelerin rawajlandíríw 417
A.K.Bektemirova Balaní mektepke tayarlawda “zamanagóy ata-ana” modeli 419
G.Aytmuratova. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida kompyuter o‘yinlarining o‘rni 421
I.Taspolatov. Mektepke shekemgi tálimde axborot texnologiyalarinan paydalaniwdiń áhmiyeti 423
M.A.Polatbayeva. Xalq ertaklari vositasida bolalarda ijobiy xarakter hislatlarini va nutq boyligini shakllantirish 425
S. O'.Jumaboyeva. V.Sh.Seytmuratova. Maktabgacha ta’limda ota-onalar bilan hamkorlikda masofaviy ta’lim resurslaridan foydalanish samaradorligi 427
Z.B. Seytekova. Mektepke shekemgi bilimlendiriw sholkemlerinde ekologiyaliq tarbiya 429
Ulıkpanova.A.K. Milliy qo’g’irchoq tayyorlash texnologiyasi 431
X.R.Abdullaeva Bolalarning psixomotor rivojlanishi tushunchasining pedagogik va psixologik mohiyati 433
S. Bahramova Maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘yin faoliyatining rivojlantiruvchi ahamiyati 434
U.B. Gulmurzaeva. Z. Naimova Mektepke shekemgi jastaǵi balalardi tárbiyalawda oyin iskerliginen paydalaniwdiń pedagogikaliq imkaniyatlari 436
M. Igilikova Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminde talim-tárbiya beriwde tárbiyashíníń roli hám kásiplik sheberligi 438
A. Jumamuradova. G.Turebekova Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqining rivojlanishining pedagogik asoslari 440
R.J. Ibragimova Oilada bola tarbiyasiga innovatsion yondashuvlar: ilmiy-nazariy asoslar va zamonaviy amaliyot 442
M. Sobirova. G.Turebekova Maktabgacha yoshdagi bolalarda emosional rivojlanishning psixologik xususiyatlari 444
Z.G. Ajimova Awir sóylew kemshiligi bolǵan balalarda kommunikativ kónlikpeleriniń qáliplesiwi 446
U. B. **Yodgorova. K.D**.**Tleumbetova** Maktabgacha ta’lim tashkilotining ota-onalar bilan xamkorlikda bola shaxsining shakllanishiga yo‘naltirilgan faoliyatini rivojlantirish jarayonini tashkil etish 448